

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ
ΚΑΙ
ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΑΘΗΝΑ 1986

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Εκδόσεις 1970
Εκδόσεις 1970
Εκδόσεις 1970

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ
ΚΑΙ
ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

Κέντρον Ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
Ἀναγνωστοπούλου 14 106 73 Ἀθήνα
Centre de Recherches Médiévales et Néo-helléniques de l'Académie d'Athènes
14, rue Anagnostopoulou Athènes (106 73), Grèce

ΑΘΗΝΑ 1986

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελ.
Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, Νέα στοιχεία για την πρώτη μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης στὴ δημοτικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸ Μάξιμο Καλλιουπολίτη	7-70
Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος τῆς Βουναίνης (I' αἰ.). Συμπληρωματικὰ στοιχεῖα, ἀνέκδοτα ἀγιολογικὰ κείμενα Μαξιμου (1620) κ.ἄ. (πίν. Α'-Μ')	71-148
ΠΗΝΕΛΟΠΗΣ ΣΤΑΘΗ, Ἡ ἐλληνικὴ μετάφραση τῆς χωρογραφίας τοῦ Στεφάνου Λουζινιάν (πίν. ΜΑ'-ΜΔ')	149-162
Δ. ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, Πληροφορίες καὶ ἔγγραφα γιὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Κρήτης ἀπὸ δύο κώδικες τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας	163-195
ΕΛΕΝΗΣ ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, Νικόλαος Κριτίας. Βιογραφικὰ καὶ ἐργογραφικὰ	197-304
ΚΩΣΤΑ ΛΑΪΠΑ, «Νουθεσίαι πατρὸς πρὸς υἱόν». Μιὰ ἀνέκδοτη μετάφραση τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου (πίν. ΜΕ'-ΜΗ') .	305-340
ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΛΕΩΝ, Μεῖον ἔτους-Πλέον ἔτους.....	341-357
Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος τῆς Βουναίνης. Προσθήκη (πίν. ΜΘ'-Ν')	359-361

M. I. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ
ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΜΑΞΙΜΟ ΚΑΛΛΙΟΥΠΟΛΙΤΗ*

Ἐνάντια στα σημαντικότερα ἐπιτεύγματα πού προσγράφονται στό ἐνεργητικό τοῦ μεγαλεπήβολου καί μαρτυρικοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Κυρίλλου Λουκάρεως (1572-1638)¹ εἶναι καί τὸ ἔργο τῆς πρώτης μετάφρασης τῆς Καινῆς Διαθήκης στή δημοτική μας γλῶσσα πού ἐκπονήθηκε, μέ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Κορηλίου Haga, πρεσβευτῆ τῆς Ὀλλανδίας στήν Κωνσταντινούπολη, καί τοῦ καλβινιστῆ θεολόγου καί ἐφημερίου τῆς πρεσβείας αὐτῆς Ἀντωνίου Léger, ἀλλὰ καί μέ τὴ συναίνεση καί τὴ συνεργασία τοῦ πατριάρχη, ἀπὸ τὸν ἱερομόναχο Μάξιμο τὸν Καλλιουπολίτη († 1633) καί πού τυπώθηκε στή Γενεύη τὸ 1638.

Ἀπὸ ὅσους ἔγραψαν κατὰ καιροὺς γιὰ τὸ θέμα, οἱ περισσότεροι περιορίστηκαν σὲ γενικότητες² καί δὲν διαφώτισαν παρά μερικὲς μόνο ἀπὸ τίς ἐνδιαφέρουσες πλευρὲς του. Πρῶτος ὁ Ὀλλανδὸς Christian Sepp δημοσίευσε, τὸ 1883, διεξοδική μελέτη³, πού ἐξιστοροῦσε τίς διαδικασίες τῆς ἐκτύπωσης

* Ἀνακοίνωση στήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, συνεδρία 1565η, τῆς 10 Ἀπριλίου 1986.

1. Γιὰ τὸν Κύριλλο Λούκαρι θεμελιῶδες παραμένει πάντα τὸ ἔργο τοῦ GUNNAR HERING, *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik. 1620-1638*, Wiesbaden 1968, ὅπου καί πλουσιότατη βιβλιογραφία (σ. 341-412, ἀριθ. 1-939). Ἡ πρόσφατη βιβλιογραφία σημειώνεται στὸ ἄρθρο τοῦ Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, «Ἀυτόγραφο γράμμα (1617) τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως στὸν Ὀλλανδὸ λόγιο David de Wilhem», *Μεσαιωνικά καί Νέα Ἑλληνικά*, τόμ. 1 (1984), σ. 453-461 (βλ. σ. 453, σημ. 1). Βλ. καί τὴν ἀκόμη πὺρ πρόσφατη ἐργασία τοῦ σεβαστοῦ συναδέλφου Γ. Ν. ΚΑΡΜΠΗ, «Περὶ τὸ πρόσβλημα τῆς λεγομένης Ἰουδαίου ὁμολογίας», *Θεολογία*, τόμ. ΝΣ' (1985), σ. 657-693 (μέ πλοῦσα στὸ τέλος βιβλιογραφία) = *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 60 (1985), σ. 724-759.

2. Βλ. προπάντων Τ. ΧΑΝΤΗΟΠΟΥΛΟΣ, «Traductions de l'Écriture Sainte en néogrec avant le XIXe siècle», *Échos d'Orient*, τόμ. 5 (1901/2), σ. 321-332 (ιδίως σ. 326 κ. ἐξ.) καί πρόσφατα ΕΛΕΝΗΣ Δ. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗ, *Γιὰ τὴν μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἱστορία - Κριτική - Ἀπόψεις - Βιβλιογραφία*, Θεσσαλονίκη 1970 (ιδίως σ. 10-13), ὅπου καί ἡ ὑπόλοιπη βιβλιογραφία. Πρβλ. καί τίς σημ. 3, 4, 6 καί 7.

3. CHRISTIAN SEPP, «Het nieuw-grieksche Testament van 1638», *Bibliographi-*

(1636-1638) του δίτομου έργου στη Γενεύη από τον τυπογράφο Pierre Aubert και τις περιπέτειες της κατά καιρούς αποστολής στην Ανατολή και της τύχης των αντίτυπων του. Ο Émile Legrand, περιγράφοντας, το 1894, την έκδοση του 1638⁴, συνόψισε και συμπλήρωσε την εργασία του Serr, προσθέτοντας μερικές πληροφορίες για την έτοιμασία της μετάφρασης στην Κωνσταντινούπολη άντλημένες από γράμματα, ανέκδοτα τότε (που θα τα εξέδιδε ο ίδιος, δυο χρόνια αργότερα, μαζί με την υπόλοιπη αλληλογραφία του Λουκάρεως και του Léger⁵), που περιέχονται στα λυτά έγγραφα του ελληνικού κώδικα 37-38 της Δημόσιας και Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης της Γενεύης. Μισόν αιώνα αργότερα, το 1944, ο Samuel Baud-Bovy, σε μελέτημά του για τον Léger, του οποίου η συμβολή στο έργο που θα μάς απασχολήσει ήταν, καθώς θα δούμε, πρωταρχικής σημασίας, πρόσφερε νέο υλικό (των ετών 1628-1632) από ανέκδοτα γράμματα του Léger στον Βενέδικτο Turretini (σωζόμενα στο Fonds de Saussure της παραπάνω Βιβλιοθήκης), που συμπλήρωνε τις πληροφορίες του Legrand⁶.

Έτσι λοιπόν μπορούμε σήμερα, συνδυάζοντας τις τελευταίες πληροφορίες αυτές του Baud-Bovy με τις παλιότερες του Legrand, να εκθέσουμε πληρέστερα την όλη ιστορία του έργου. Χρησιμοποιώντας επίσης, για πρώτη φορά, το ίδιο το αυτόγραφο χειρόγραφο του Μαξίμου, που χρησιμοποιήθηκε και για την εκτύπωση του έργου (τον ελληνικό κώδικα 21^A της παραπάνω έλβετικής Βιβλιοθήκης) και που το μελετήσαμε σε δυο πρόσφατες επισκέψεις μας (1983 και 1985) στη Γενεύη, αλλά και άλλες αγνοημένες από την ως τώρα έρευνα πηγές, θα πραγματευθούμε, με τη σειρά τους, σε πέντε κεφάλαια, όρισμένα ουσιαστικά ζητήματα που είχαν παραμείνει μέχρι σήμερα αδιαφώτιστα⁷.

sche mededeelingen, Leiden 1883, σ. 188-256. Πολύ προγενέστερη, αλλά χωρίς σχεδόν τίποτε το νέο είναι η διατριβή του JOH. MICHAEL DOEDERLINUS, *Dissertatio historico-philologica - theologica de versione Novi Testamenti barbarograeca*, Altdorfi 1705 και (β' έκδ.) 1707, που ανατυπώθηκε στο έργο του JOH. MICH. LANGII, *Philologiae Barbaro-Graecae pars altera*, Altdorfi 1708 (βλ. για τη β' έκδοση Θ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Προσθήκες στην Έλληνική Βιβλιογραφία. Συμβολή πρώτη», *Ο Έραμιστής*, τόμ. 14 (1977), σ. 162-168, αριθ. 50, όπου και περίληψή της).

4. ÉMILE LEGRAND, *Bibliographie Hellénique ... au XVIIe siècle*, τόμ. I, Paris 1894, αριθ. 267, σ. 363-388.

5. TOY ΔΙΔΟΥ, *δ.π.*, τόμ. IV, Paris 1896, σ. 372-521 (αριθ. 130-216).

6. SAMUEL BAUD-BOVY, «Antoine Léger, pasteur aux vallées du Piémont et son séjour à Constantinople. D'après une correspondance inédite 1622-1631», *Revue d'Histoire Suisse*, τόμ. XXIV, fasc. 2 (1944), σ. 193-219.

7. Το μόνο κάπως εκτενέστερο μελέτημα για το θέμα (με έλλιπή όμως πληροφόρηση) είναι το κεφάλαιο II (*The vernacular New Testament of 1638 and Maximos the Peloponnesian*) στο έργο *The Elizabeth Day Mc Cormick Apocalypse*, vol. II. *History and Text* by ERNEST CADMAN COLWELL, The University of Chicago Press, Chicago, Illinois, χ.έ. (1940), σ. 21-40. Ο Colwell, προβάλλοντας τον αδύνατο από τα πράγματα

Κρίνουμε σκόπιμο να δηλώσουμε από την αρχή ότι δεν θα εξετάσουμε εδώ το κείμενο της μετάφρασης ως γλωσσικό ή λογοτεχνικό μνημείο, παρ' όλο το μεγάλο ενδιαφέρον που παρουσιάζει από τις πλευρές αυτές. Κι αυτό γιατί προέχει ν' αποκατασταθεί πρώτα κριτικά στην αυθεντική του μορφή. Και φυσικά δεν θα μάς απασχολήσει ούτε το πολυσυζητημένο θέμα των προτεσταντικών φρονημάτων (ειλικρινών ή προσποιητών) του Λουκάρεως.

Α'. ΠΟΙΟΣ ΗΤΑΝ Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΚΑΛΛΙΟΥΠΟΛΙΤΗΣ*

Παρ' όλο που το όνομα του Μαξίμου του Καλλιουπολίτη έγινε από την αρχή ευρύτατα γνωστό και για τη σημασία του μεταφραστικού του εγχειρήματος και για τη σύνδεσή του με το αναμορφωτικό πρόγραμμα του Κυρίλλου Λουκάρεως, αλλά και για τις σφοδρές αντιδράσεις που προκάλεσε η δημοσίευση του έργου του, οι μέχρι σήμερα γνωστές ειδήσεις για τη ζωή και την προσωπικότητά του είναι πενιχρότατες, ενώ οι συγχύσεις που δημιουργήθηκαν και οι άνακριβειες που διατυπώθηκαν είναι πολλές και σοβαρές. Στο πρώτο αυτό κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε, διαλύοντας πρώτα τις συγχύσεις και επανορθώνοντας τις άνακριβειες, να προσκομίσουμε στην έρευνα μερικά νέα διαφωτιστικά στοιχεία για την ταυτότητα του μεταφραστή.

Οι μόνες τεκμηριωμένες πληροφορίες που έχουμε για το Μάξιμο είναι ότι ήταν ιερομόναχος από την Καλλίπολη της Θράκης (Καλλιουπολίτης, όπως αυτοαποκαλείται στον πρόλογο της μετάφρασής του)⁸ και μάλιστα «λογιώτατος», όπως ονομάζεται στην επιγραφή της μετάφρασης του κατά Ματθαίον Εὐαγγελίου, στα χειρόγραφα της Βουλής των Ελλήνων και του Leningrad που την περιέχουν⁹, και όπως αποκαλείται και από το Μελέτιο Παντόγαλο σε γράμμα του του 1629¹⁰. Στο πρώτο μάλιστα από τα παραπάνω δύο χειρόγραφα

(όπως θα δούμε παρακάτω, κεφ. Α', σ. 13) ταυτισμό του Μαξίμου του Πελοποννησίου με το Μάξιμο τον Καλλιουπολίτη, παραθέτει μερικά στοιχεία για τον δεύτερο και για τη μετάφρασή του, χρήσιμα καθ' εαυτά, που δεν θα παραλείψουμε να τα συζητήσουμε όπου χρειάζεται. Πρβλ. και τα δυο πρόσφατα εκλαϊκευτικά άρθρα του Ε.Χ. ΚΑΣΣΑΓΑΗ, «Η πρώτη μετάφραση της Καινής Διαθήκης στη δημοτική» και «Οι περιπέτειες της πρώτης μετάφρασης της Καινής Διαθήκης», *έφημ. Το Βήμα* 25 Μαΐου και 29 Ιουνίου 1985 (αρθ. 11708 και 11738), σ. 5, 8 και 5-6.

* Η πρώτη άτελής διατύπωση του κεφαλαίου αυτού αποτέλεσε αντικείμενο διμιλίας που έκαμα, στις 19 Ιανουαρίου 1983, στο Τμήμα Νεοελληνικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Γενεύης, προσκαλεσμένος από το διευθυντή του φίλο καθηγητή κ. Bertrand Bouvier, που τον εύχαριστώ θερμά και για όλη την άλλη του βοήθεια στην έρευνά μου αυτή.

8. «Μάξιμος ελάχιστος εν ιερομονάχοις Καλλιουπολίτης τοῖς έντευξομένοις εν Κυρίῳ χαίρειν» (E. LEGRAND, *δ.π.*, τόμ. I, σ. 363).

9. Βλ. παρακάτω, σ. 39 και 40.

10. Δημοσιευμένο από τον E. LEGRAND, *δ.π.*, τόμ. IV, αριθ. 135, σ. 385: «... πρόσ-

έχει προστεθει ή ένδιαφέρουσα πληροφορία ότι ύπήρξε αμαθητής κυρίου Θεοδωσίου του Κορυθαλέως»¹¹. Τη λογιότητα του τη μαρτυρεί και ο καλογραμμένος διεξοδικός πρόλογός του στη μετάφραση τής Καινης Διαθήκης, που είναι διανθισμένος από αναφορές σε κείμενα τής Γραφής και τών Πατέρων τής Έκκλησίας. Από νεότερους έρευνητές του αποδόθηκε το επώνυμο Καλλιέργης¹², ή πληροφορία όμως αυτή είναι αμάρτυρη και ούτε επιβεβαιώνεται από τὰ ιστορικά τής μεγάλης αυτής κρητικής οικογένειας¹³. (Θά δούμε αμέσως παρακάτω ποιό ήταν το πραγματικό του οικογενειακό όνομα). Οί μόνοες πάλι άσφαλείς χρονολογίες για τή ζωή και τή δράση του που μάς είναι γνωστές είναι ότι, όπως θά έκθέσουμε στα δυό επόμενα κεφάλαια (Γ'-Δ'), εργάστηκε για τή μετάφραση στην Κωνσταντινούπολη, έγκατεστημένος στο μέγαρο τής Ολλανδικής Πρεσβείας στο Πέραν, από τις άρχές του 1629 και ίσως ως τήν ήμέρα του θανάτου του (24 Σεπτεμβρίου 1633)¹⁴. Δυστυχώς, δέν κατέχομε καμιάν άλλη χρονολογία τής ζωής του, από τήν όποία νά μπορεί νά συναχθει ή ηλικία του σε όρισμένη στιγμή και άρα και το έτος που γεννήθηκε. Πάντως δέν φαίνεται νά είχε γεννηθει πολύ μετά το 1600, ίσως μάλιστα νά γεννήθηκε και πολύ πρωτότερα, στις τελευταίες δεκαετίες του 16ου αιώνα.

Πρίν παρουσιάσουμε τὰ νέα στοιχειά τής έρευνάς μας για το Μάξιμο, είναι άπαραίτητο νά ξεκαθαρίσουμε το έδαφος, άπορρίπτοντας διάφορους άβάσιμους ταυτισμούς του προσώπου του με άλλα όμώνυμα πρόσωπα τής έποχής του που προτάθηκαν κατά καιρούς ή που θά μπορούσαν νά προταθούν.

Ο πιό άξιοσημείωτος από τους ταυτισμούς αυτούς είναι ο ταυτισμός του Μαξίμου Καλλιουπολίτη με το γνωστό λόγιο Ιερομόναχο του τέλους του 16ου και τών άρχών του 17ου αιώνα Μάξιμο τόν Πελοποννήσιο¹⁵, το συγγραφέα

ειπε και παραπλησίως τόν αιδεσιμώτατον και λογιώτατον έν Ιερομονάχοις κύριον Μάξιμον». Πρβλ. και σημ. 99.

11. Βλ. παρακάτω, σ. 39. Από τους Γ. ΖΑΒΙΡΑ, *Νέα Έλλάς*, Άθήνησι 1872, σ. 442 και Κ. Ν. ΣΑΘΑ, *Νεοελληνική Φιλολογία*, έν Άθήναις 1868, σ. 309 ο Μάξιμος χαρακτηρίζεται επίσης αμαθητής Κυρίλλου του Λουκάρεως», ό όρος όμως φαίνεται νά έχει έδώ τήν έννοια του όπαδοϋ, του θιασώτη, άφου ο Λούκαρις δέν έδίδαξε.

12. Τ. ΧΑΝΤΗΟΡΟΥΛΟΣ, *δ.π.*, σ. 327. — ΕΛ. Δ. ΚΑΚΟΥΛΙΑΔΗ, *δ.π.*, σ. 11.—Ε. Χ. ΚΑΣΔΑΓΛΗΣ, *δ.π.*, έφημ. *Τό Βήμα* 25 Μαΐου 1985, σ. 5.

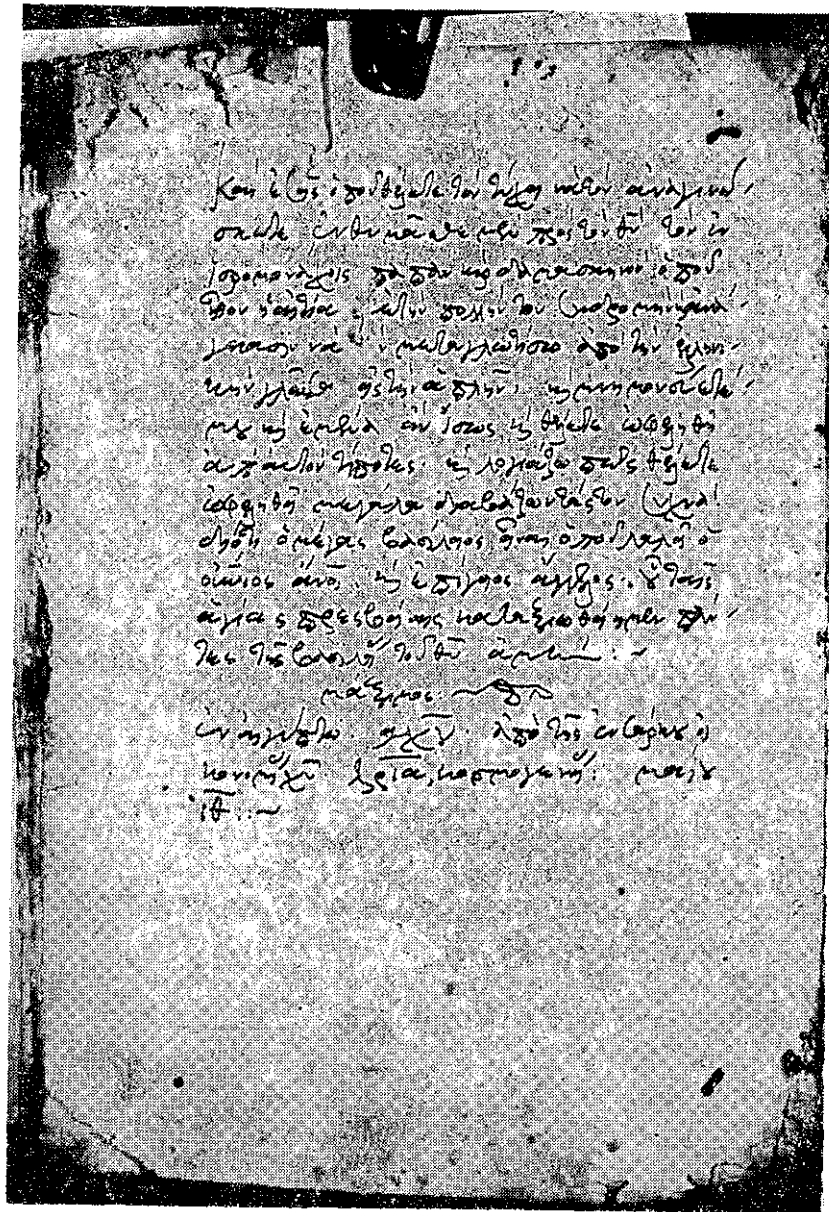
13. Βλ. Ν. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗ, «Έρευναί έν Βενετία», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 5 (1968), σ. 44-58 (Ι. Περι Καλλιεργών).

14. Βλ. παρακάτω, σ. 30 κ.έξ.

15. Τήν κυριότερη βιβλιογραφία γι' αυτόν βλ. συγκεντρωμένη στο άρθρο τής ΧΡΥΣΑΣ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, «Η εις Ιταλίαν περιπέτεια του Μάξιμου Πελοποννήσιου μέχρι τής εγκαταστάσεώς του εις Ιωάννινα (1608-1609)», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 6 (1969), σ. 113-119 (ή βιβλιογραφία στη σ. 113, σημ. 1). "Ας προστεθει έδώ ότι ο Μάξιμος Πελοποννήσιος πρέπει νά ταυτιστεί προς το Μάξιμο Ιερομόναχο, που γράφει, τήν 1η Αύγουστου 1609, ένα γράμμα δημοσιευμένο από τόν ΙΟ. ΛΑΜΙΟΥΣ, *Deliciae eruditiorum*, τόμ. IX, Florentiae 1740, σ. 94 και άπειθυόμενο στον επίσκοπο Διονύσιο (Κατηλιανό, στη Βενετία), τόν όποιο

The image shows a vertical strip of a handwritten manuscript in Greek. The text is written in a cursive hand and includes several lines with marginal notes in red, blue, and green ink. Some parts of the text are crossed out with red ink. On the right side, there are several small notes and symbols, some of which appear to be abbreviations or references. The manuscript is mounted on a dark background.

βλκ. Α'. 'Η αυτόγραφη μετάφραση του Μάξιμου του Καλλιουπολίτη (Ματθ. κα' 21-26) στον cod. Genev. gr. 21A (φ. 56r), με τις διορθώσεις του στα μεσοδιάστιχα και τις παραπομπές του στα περιθώρια, καθώς και με τις καθαρογραμμένες (δεξιά) από τόν Le Clerc δυσανάγνωστες γραφές του.

Εικ. Β'. Αυτόγραφο κείμενο του Μαξίμου αρχidiaκόνου 'Αλεξανδρείας (του Πελοποννησίου), έτ. 1603, στὸν ἀγιοταφ. κώδ. 140, φ. 8.

τοῦ πασίγνωστου «Κυριακοδρομίου», λόγιο πού παρουσιάζει πολλά τὰ κοινὰ με τὸν Καλλιουπολίτη : κι αὐτὸς συνδεδεμένος, ἀλλὰ σὲ παλιότερη ἐποχὴ, στὴν 'Αλεξάνδρεια (1594-1608), με τὸν Κύριλλο Λούκαρι (ἦταν ἀρχidiaκόνος του), κι αὐτὸς μεταφραστής σὲ δημῶδη γλῶσσα ἐκκλησιαστικῶν κειμένων, καὶ μάλιστα καὶ βιβλίων τῆς 'Αγίας Γραφῆς. Τὸν ταυτισμὸ τὸν ἐπρότεινε καὶ τὸν ὑποστήριξε, τὸ 1940, με ἀρκετὰ ἐπιχειρήματα, περισσότερο ἢ λιγότερο εὐλογοφανῆ, ὁ καθηγητὴς Ernest Cadman Colwell σὲ ἰδιαιτερο κεφάλαιο τοῦ δίτομου συλλογικοῦ ἔργου πού εἶναι ἀφιερωμένο στὸ ὑπ' ἀριθ. 931 εἰκονογραφημένο χειρόγραφο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σικάγου, πού περιέχει τὴν «'Αποκάλυψη» τοῦ 'Ιωάννη, μεταφρασμένη σὲ δημῶδη γλῶσσα ἀπὸ τὸ Μάξιμο τὸν Πελοποννήσιο¹⁶. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Colwell δὲν συζητήθηκαν, ὅσο ξέρω, ἀπὸ κανένα. Δὲν θὰ χρειαστεῖ ὅμως σ' ἐμᾶς νὰ προχωρήσουμε σὲ διεξοδικὴ ἀντίκρουσή τους καὶ ν' ἀναιρέσουμε ἕνα πρὸς ἕνα τὰ ὑπὲρ τοῦ ταυτισμοῦ αὐτοῦ ἐπιχειρήματα τοῦ 'Αμερικανοῦ ἐρευνητῆ. Θὰ μᾶς ἀρκέσει νὰ τὰ καταρρίψουμε τελεσίδικα με μιὰ καὶ μόνη ἀπλούστατη διαδικασία : με τὴ σύγκριση τῆς ἰδιόχειρης γραφῆς τῶν δυὸ αὐτῶν λογίων. 'Αντιπαραθέτουμε ἐδῶ μιὰ τυχαία σελίδα (τὸ φ. 56r) τοῦ ὑπ' ἀριθ. 21^Α ἑλληνικοῦ χειρογράφου τῆς Δημόσιας καὶ Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενεύης, πού εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸ Μάξιμο τὸν Καλλιουπολίτη¹⁷ καὶ μιὰ ἰδιόγραφη σελίδα ἀπὸ χειρόγραφο ἔργο τοῦ Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου¹⁸. 'Η σύγκριση τῶν δυὸ αὐτῶν γραφῶν μᾶς προσφέρει τὴ βεβαιότητα ὅτι εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὲς, ἀρα καὶ τὰ ἀντίστοιχα πρόσωπα εἶναι διαφορετικά.

Μήπως ὅμως ὁ Μάξιμος ὁ Καλλιουπολίτης μπορούσε νὰ ταυτίζεται με ἄλλους μαρτυρημένους συγχρόνους του ἱερομονάχους Μαξίμους; 'Ας ἐξετάσουμε μερικὲς περιπτώσεις.

πληροφορεῖ γιὰ τὸ θαλάσσιο ταξίδι του (ἀπὸ τὴ Βενετία στὴν Κέρκυρα), πού κράτησε 23 μέρες καὶ ὅτι ἡ τελευταία γνωστὴ μνεία του, ὅσο ξέρω, εἶναι τοῦ ἔτους 1621 (ΓΕΡΑΣ. Γ. ΜΑΖΑΡΑΚΗ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας, 'Αλεξάνδρεια 1932, σ. 196-199). Βλ. καὶ σημ. 16.

16. Βλ. E. C. COLWELL, ὁ.π., σ. 1-20 (ch. I: *Maximos the Peloponnesian*) καὶ 26-40. 'Ο πρῶτος τόμος τοῦ ἔργου ἐπιγράφεται : *The Elizabeth Day Mc Cormick Apocalypse, vol. I. A Greek Corpus of Revelation Iconography* by HAROLD R. WILLOUGHBY, with an Introduction by Melle JULIETTE RENAUD, The University of Chicago Press, Chicago, Illinois, χ.ξ. (1940).

17. Βλ. παρακάτω, σ. 33. Πρβλ. καὶ εἰκ. Α' (σ. 11).

18. 'Απὸ τὸν κώδ. 140 (φ. 86v) τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγ. Τάφου (βλ. εἰκ. Β', σ. 12), πού περιέχει μετάφραση τῶν πρώτων κεφαλαίων τοῦ *Περὶ παρθενίας* λόγου τοῦ Μεγ. Βασιλείου στὴ δημοτικὴ γλῶσσα, φιλοτεχνημένη καὶ γραμμένη, στίς 19 Μαΐου 1603, ἀπὸ τὸ Μάξιμο τὸν Πελοποννήσιο (βλ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. 4, ἐν Πετρούπολει 1899, σ. 120, ἀριθ. 140). 'Αλλῃ φωτογραφία ἰδιόχειρου γράμματος τοῦ Μαξίμου (1609) βλ. δημοσιευμένη ἀπὸ τὴν ΧΡΥΣΑ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, ὁ.π., σ. 116-117, πίν. Η'.

α) Για έναν άπ' αὐτούς, πού καθαιρέθηκε, τὸ Μάιο τοῦ 1626, με συνοδική ἀπόφαση τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, πού μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Κ. Σάθα¹⁹, ὁ Ε. C. Colwell διερωτᾶται με ποιὸν νὰ ταυτίζεται²⁰. Μποροῦμε ν' ἀπαντήσουμε με βεβαιότητα ὅτι ἡ αἰτιολογία τῆς καθαιρέσεώς του εἶναι τέτοια, ὥστε ἀποκλείει πάντως τὸν ταυτισμὸ του με τὸ Μάξιμο τὸν Καλλιουπολίτη (ἀλλὰ καὶ με τὸ Μάξιμο τὸν Πελοποννήσιο): ἐτραυμάτισε με μαχαίρι, στὸ πρόσωπο καὶ στὸ σῶμα, ἕναν ὑπηρέτη καὶ λίγο ἔλειψε νὰ τὸν θανατώσει, ὅπως διαβάζουμε στὴ συνοδική αὐτὴ πράξη, πού σώζεται στὴ «*Νομικὴ Συναγωγὴ*» τοῦ Δοσιθέου Ἱεροσολύμων²¹. Ἄλλωστε, μετὰ τὴν καθαίρεσή του, θὰ ἦταν δύσκολο νὰ τοῦ ἀνατεθεῖ τέτοια ἐργασία με τὴ συναινέση τοῦ πατριάρχου πού τὸν καθαίρεσε.

β) Ἐνα γράμμα με χρονολογία 7 Ἰουλίου (ἐκατομβαιῶνος) 1632, σταλμένο ἀπὸ τὴ Μέμφη τῆς Αἰγύπτου, πιθανότατα ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀρχιμανδρίτη Ἀλεξανδρείας Μητροφάνη Κριτόπουλο, γιατί προλογίζει ἕνα σύντομο δικό του πόνημα «*Περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως*» πού ἀκολουθεῖ, γράμμα σωζόμενο στὸν ὑπ' ἀριθ. 1020 (φφ. 178v-179r καὶ 179r-188v) κώδικα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἀπευθύνεται «*τῷ δσιωτάτῳ καὶ θεοσεβεστάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι παπὰ κῶρ Μαξίμῳ, ἡμετέρῳ κατὰ πάντα περιποθῆτῳ*»²² καὶ τοῦ λέει ὅτι συνέταξε καὶ τοῦ στέλνει τὸ πόνημα αὐτὸ πού τοῦ ζήτησε. Εἶναι ὅμως πολὺ ἀπίθανο ὁ ἀποδέκτης αὐτὸς νὰ εἶναι ὁ Μάξιμος ὁ Καλλιουπολίτης καὶ γιατί ἀποκαλεῖται ἀπὸ τὸ Μητροφάνη ἀπλῶς «*δσιωτάτος καὶ θεοσεβεστάτος*» καὶ ὄχι «*λογιώτατος*» καὶ γιατί τὸ 1632, ἀπασχολημένος πάντα με τὴν ἀντιβολὴ καὶ τὴ βελτίωση τῆς μετάφρασής του, δὲν θὰ εἶχε τὸν καιρὸ νὰ ζητᾶ, καὶ μάλιστα ἀπὸ τόσο μακρυνὴ ἀπόσταση, πονήματα γιὰ ἄλλα θέματα.

γ) Ἐνα Μηναῖο τοῦ Μαΐου, τοῦ 17ου αἰῶνα, ὁ ὑπ' ἀριθ. (56) 63 κώδικας τῆς μονῆς Ἀγ. Τριάδος τῆς Χάλκης, γράφτηκε, κατὰ τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα πού διαβάζουμε στὸ τέλος (φ. 212r), «*διὰ χειρὸς ἐμοῦ ταπεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ Μαξίμου τάχα καὶ ἱερομονάχου καὶ ἡ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθαι διὰ τὸν πολὼν μου σφαλμάτων ὅπως λάβων ἄφεςιν τῶν ἁμαρτιῶν μου*»²³. Καὶ μόνο ὅμως οἱ σοβαρὲς ἀνορθογραφίες τοῦ σημειώματος αὐτοῦ ἀποκλείουν τὸν ταυτισμὸ τοῦ γραφέα του με τὸ λόγιό Μάξιμο τὸν Καλλιουπολίτη.

19. Κ. Ν. ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. 3, Βενετία 1872, σ. 565, ἀριθ. 4α'.

20. Ε. C. COLWELL, *δ.π.*, τόμ. II, σ. 40.

21. Κῶδ. Ἀγιοταφ. Μετοχ. 2/184, φ. 308r (olim 309r).

22. Βλ. ΙΩ. ΚΑΙ ΑΛΚ. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝΟΣ, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, ἐν Ἀθῆναις 1892, σ. 182 (ἀριθ. 1020). Τὸν κώδικα τὸν ἐξέτασα ἐπὶ τόπου.

23. ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ ΤΣΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, «*Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Β'. Τμῆμα χειρογράφων Ἱ. Μονῆς Ἀγ. Τριάδος Χάλκης*», *Ὁρθοδοξία*, τόμ. ΚΘ' (1954), σ. 318 (ἀριθ. 63).

Ἄς ἔλθουμε τώρα στὸ δικό μας ταυτισμὸ. Ἐσκινήσαμε ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι ἡ κυριότερη πηγὴ στὴν ὁποία ἦταν ἐνδεχόμενο νὰ συναντήσουμε ἔχνη τοῦ Μαξίμου τοῦ Καλλιουπολίτη εἶναι ἡ ἐκτεταμένη ἀλληλογραφία τοῦ Λουκάρεως καὶ τοῦ Léger ἡ δημοσιευμένη στὸν 4ο τόμο τῆς «*Bibliographie Hellénique*» τοῦ Legrand²⁴. Καὶ πραγματικά, διατρέχοντάς τὴν συστηματικά, συναντήσαμε ἕνα καὶ μοναδικὸ γράμμα πρὸς τὸν Léger, πού τοῦ τὸ στέλνει ἀπὸ τὴν Καλλιπολὴ κάποιος Μάξιμος, πού ἔχει τὸ ἐπώνυμο Ρῶδιος²⁵. Μελετώντας προσεκτικὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ γράμματος αὐτοῦ, βεβαιωθήκαμε ὅτι ὅλες οἱ ἀναφορὲς του σὲ πρόσωπα ἢ γεγονότα θὰ μπορούσαν εὐλόγα νὰ ἔχουν διατυπωθεῖ ἀπὸ τὸ Μάξιμο τὸν Καλλιουπολίτη, γιατί συμβιβάζονται με τὶς συνθήκες τῆς τότε ζωῆς του καὶ εἰδικὰ τῆς διαμονῆς του στὴν Ὁλλανδικὴ Πρεσβεία, τῆς ὁποίας τὰ πρόσωπα, ἀπὸ τὰ ὁποία ἔχει τότε ἀπομακρυνθῆ, τὰ γνωρίζει καὶ τὰ ἀναφέρει με οἰκειότητα. Ἀλλὰ τὴν πανηγυρικὴ ἐπαλήθευση τοῦ ταυτισμοῦ μᾶς τὴν πρόσφερε καὶ ἐδῶ ἡ ἀντιπαραβολὴ τῆς γραφῆς: ὁ γραφικὸς χαρακτήρας τοῦ αὐτογράφου γράμματος τοῦ Μαξίμου Ρῶδιου στὴ συλλογὴ τοῦ κώδ. *Genev. gr.* 37-38 εἶναι ἀπαράλλακτος με τὴ γραφὴ τῆς αὐτόγραφης μετάφρασης τοῦ Μαξίμου τοῦ Καλλιουπολίτη στὸν κώδικα *Genev. gr.* 21^{A26}. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἕνα καὶ τὸ ἴδιο πρόσωπο.

Ἄλλ' ἂς παραθέσουμε ὀλόκληρο τὸ γράμμα, γιὰ ν' ἀξιοποιήσουμε ὅλες τὶς πληροφορίες πού μᾶς προσφέρει γιὰ τὸ συντάκτη του.

Τῷ αἰδεσιμωτάτῳ κυρίῳ Λυγιρῶ
ἐμοὶ δὲ λίαν περιποθῆτῳ ὕγιῳς
ἐγχειρισθείη εἰς τὸ Μπεήογλου.

Τῷ αἰδεσιμωτάτῳ κυρίῳ Λυγιρῶ εἰς πρᾶττεν. Ἀπάραντες ἀπὸ τοῦ Τοπχανᾶ τῆ ἕκτη ἀμφὶ βουλευτόν, τῆ ἑβδόμη ἕωθεν τὴν Καλλιούπολιν κατελάβομεν καὶ εὐρομεν τοὺς οἰκείους ἅπαντας εἰς τὴν πόλιν χάριτι Χριστοῦ ὑγιαίνοντας, οἱ καὶ προσαγορεύουσι τὴν ἱερὰν σου διάθεσιν. Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐκλαμπρότατον καὶ τὴν μαντάμα ἐν μέσῃ ψυχῆς προσαγορεύομεν προσέτι τὸν κύριον Πέτρον, τὸν κύριον Κῶπα, καὶ τοὺς λοιπούς, οὓς ἡ σὴ διάθεσις οἶδεν. Εἰ δὲ γε καὶ τὰ περὶ τὸν οἰκουμενικὸν δηλώσεως, ὅτου ἂν τις εἴπει ἔσται μοι τῶν ἀπὸ Βυζαντίου τὸ τιμαλφέστατον. Περὶ δὲ τῶν βιβλίων ὧν μοι ἐντέταλκας, οὕτω ἠρεόνησα διὰ τὸ αἰδέσιμον τῶν ἡμερῶν. Φροντίσω δὲ με(τὰ) ταῦτα ξὺν Θεῷ. Ἐρρωσο καὶ γράφε· κῶν δέη του τῶν ὧδε, γράφε θαρῶν καὶ οὐκ ἀνυχησεις.

Ἀπὸ Καλλιουπόλεως, μονυχιῶνος ὀγδόῃ ἰσταμένου.

Τῷ κυρίῳ Μιχαήλῳ δέομαι τὸ γράμμα τῷ δραγουμένῳ τῷ Βλαστῷ.
Μάξιμος ὁ Ῥῶδιος

24. Ε. LEGRAND, *δ.π.*, τόμ. IV, σ. 372-521 (βλ. παραπάνω, σ. 8, σημ. 5).

25. Ε. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 500-501 (ἀριθ. 200), ἀπὸ τὸν κώδ. *Genev. gr.* 37-38 (ἀριθ. 48)· βλ. εἰκ. Γ', σ. 17.

26. Πρβλ. εἰκ. Α' καὶ εἰκ. Γ'. Τὸ κυριότερο διακριτικὸ γνώρισμα τῆς γραφῆς τοῦ Μαξίμου εἶναι τὸ τ, με τὴν ἐντελῶς ἰδιότυπὴ στὴν κορυφὴ κεραία του.

Ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ γράμματός του αὐτοῦ προκύπτει ὅτι ὁ Μάξιμος, ποὺ κατοικοῦσε, ὅπως θὰ δοῦμε, στὴν Ὁλλανδικὴ Πρεσβεία, γιὰ νὰ ἐτοιμάζει τὴ μετάφρασή του, μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Léger, εἶχε φθάσει (διὰ θαλάσσης, ἀπὸ τὸν Τοπχανέ τῆς Κωνσταντινούπολης) στὴν Καλλιπόλη, ὅπου βρῆκε «τοὺς οἰκείους» του (πιθανότατα γιὰ νὰ περάσει μαζί τους τὶς μέρες τοῦ Πάσχα ἢ καὶ νὰ μείνει γιὰ κάποιον διάστημα), πράγμα ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὴν πόλη αὐτή. Ἐκρίνε λοιπὸν χρέος του, μόλις ἔφτασε στὸν προορισμό του, νὰ στείλει αὐτὸ τὸ μήνυμα στὸ συνεργάτη του Léger, ποὺ στεγαζόταν κι αὐτὸς στὴν Ὁλλανδικὴ Πρεσβεία (στὴ συνοικία τοῦ Μπέηογλου, δηλαδὴ τοῦ Πέραν)²⁷, γιὰ νὰ τοῦ ἀναγγεῖλει τὴν αἴσια ἀφιξή του στὴν Καλλιπόλη. Καὶ δὲν παραλείπει νὰ στείλει τοὺς χαιρετισμούς του σ' ὅλα τὰ πρόσωπα τῆς Πρεσβείας, μὲ τὰ ὁποῖα, διαμένοντας σ' αὐτὴν, εἶχε ἀσφαλῶς συνδεθεῖ καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ρητὰ «τὸν ἐκλαμπρότατον καὶ τὴν μαγτάμαν» (δηλ. τὸν πρεσβευτὴ τῆς Ὁλλανδίας καὶ τὴ σύζυγό του)²⁸, «τὸν κύριον Κώπαν» (= τὸ γραμματεὰ τῆς Πρεσβείας Hendrik Cops, ἀνεψιὸ τοῦ Haga)²⁹ καὶ «τὸν κύριον Πέτρον» (τὸν ἀνατολιστὴ καὶ μισσιονάριο Πέτρο Golius, φιλοξενούμενο κι αὐτὸν τότε τοῦ Ὁλλανδοῦ πρεσβευτῆ)³⁰. Στέλνει ἐπίσης ἰδιαιτέρο γράμμα στὸν Ἑλληνα δραγουμάνο τῆς Πρεσβείας Μιχαὴλ Βλαστό³¹. Ἡ φράση του ὅτι θὰ ἦταν γι' αὐτὸν ἡ πιὸ πολυτιμὴ εἴδηση, ἂν ὁ Léger τοῦ ἔγραφε «τὰ περὶ τὸν οἰκουμενικόν», δηλαδὴ τὰ νέα τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, προδίδει τὴν ὀλόψυχη ἀφοσίωσή του στὸν πατριάρχη.

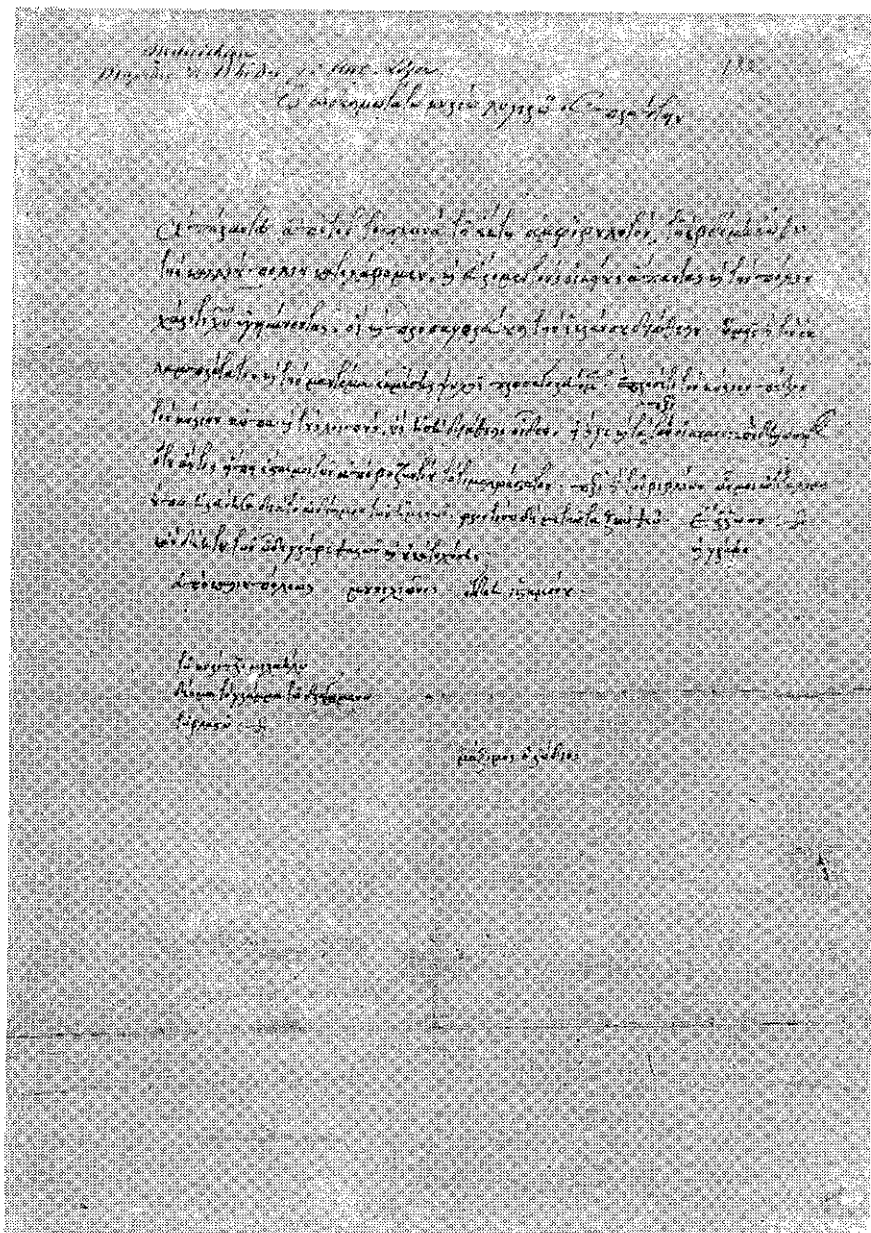
27. Γιὰ τὴν τοποθεσία τῆς ἰδιοκτητῆς Ὁλλανδικῆς Πρεσβείας στὴν εὐρωπαϊκὴ συνοικία Μπέηογλου, ὅπου καὶ οἱ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς Πρεσβεῖες, βλ. R. MANTRAN, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1962, σ. 77-78 καὶ A.H. DE GROOT, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic. A History of the earliest Diplomatic Relations 1610-1630*, Leiden - Istanbul 1978, σ. 107.

28. Ἀνάλογους χαιρετισμούς στὸν Haga ἢ στὴ σύζυγό του (*allustrissima ἢ nobilissima madaman*) διαβιβάζει μέσῳ τοῦ Léger καὶ ὁ Λούκαρις σὲ γράμματά του βλ. E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 466-470 (ἀριθ. 173-175 καὶ 177-181).

29. Βλ. γι' αὐτὸν H. DE GROOT, *δ.π.*, σ. 194 καὶ 325 (σημ. 23) καὶ σ. 199, 207, 225. Καὶ ὁ Λούκαρις σὲ ἄλλα γράμματά του πρὸς τὸν Léger χαιρετᾷ «*il Sr Copsin*» (E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 471, ἀριθ. 182) ἢ τὸν «*signor Cops*» (δ.π., σ. 483, ἀριθ. 194) ἢ τὸν «*Sr Kofs*» (δ.π., σ. 479, ἀριθ. 191) ἢ τὸν «*Signor Cobsan*» (δ.π., σ. 480 καὶ 481, ἀριθ. 192 καὶ 193). Ἐπίσης ὁ Ἐφέσου Μελέτιος (Παντόγαλος) ἀπροσκυνᾷ, σὲ γράμμα του στὸν Léger, «τὸν ἐνδοξότατον ἄρχοντα ἀφέντη Κόψην» (δ.π., σ. 429, ἀριθ. 156) καὶ ὁ Ναθαναὴλ (Κωνόπιος) «τὸν τιμιώτατον καὶ εὐγενέστατον ἄρχοντα κύριον κύριον Κόψην» (δ.π., σ. 507, ἀριθ. 205).

30. Ὁ Πέτρος Golius, ἀδελφὸς τοῦ διάσημου Ἀνατολιστῆ καθηγητῆ Ἰάκωβου Golius (1596-1667), ποὺ εἶχε πρῶτος φιλοξενηθεῖ ἀπὸ τὸν Haga τὸ 1628 (βλ. A.H. DE GROOT, *δ.π.*, σ. 192 καὶ 200 καὶ σημ. 14, τῆς σ. 324), φιλοξενήθηκε κι' αὐτὸς, δυὸ χρόνια ἀργότερα, στὴν Πρεσβεία γιὰ 14 μῆνες (A.H. DE GROOT, *δ.π.*, σ. 195 καὶ 200 καὶ σημ. 25, τῆς σ. 325 καὶ 45, τῆς σ. 327). Ὁ Πέτρος εἶχε προσηλυτισθεῖ στὸν Καθολικισμό καὶ γίνεο καρμελίτης μοναχός.

31. Βλ. γι' αὐτὸν παρακάτω, τὸ κεφ. Β' (σ. 27-29).

Εἰκ. Γ'. Αὐτόγραφο γράμμα (τὸ μοναδικὸ γνωστὸ) τοῦ Μαξίμου Ρωδίου (τοῦ Καλλιουπολίτη), τῆς 8ης Μαρτίου (1630;) στὸν Antoine Léger, στὸν cod. *Genev. gr.* 37-38 (ἀριθ. 48), δημοσιευμένο (χωρὶς νὰ ταυτισθεῖ) ἀπὸ τὸν E. LEGRAND, *Bibliogr. Hell. XVIIe s.*, τόμ. IV, ἀριθ. 200, σ. 500-501.

Τὸ γράμμα ἔχει μονάχα ἡμερομηνία, 8 Μαρτίου (αμουνυχιῶνος ὀγδόη ισταμένου), ἀλλὰ ἔχει καὶ χρονολογία. Ἡ φράση του ὅμως «περὶ δὲ τῶν βιβλίων, ὧν μοι ἐντέτακται, οὕτω ἠρεύνθησα διὰ τὸ αἰδέσιμον τῶν ἡμερῶν» μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὴν ἀκριβῆ χρονολόγησή του: «αἰδέσιμες» ἡμέρες, κατὰ τὸ Μάρτιο, μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο οἱ τελευταῖες τῆς Τεσσαρακοστῆς καὶ οἱ μέρες τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας ὡς τὸ Πάσχα. Πρέπει λοιπὸν ἀπὸ τὸ ἔτος 1629 (κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Μάξιμος ἀρχισε νὰ ἐργάζεται στὴν Πρεσβεία) ὡς τὸ 1633 (τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του) νὰ βροῦμε ἐκεῖνο τὸ ἔτος ποῦ εἶχε τὸ Πάσχα (μὲ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο) πλησιέστερο πρὸς τὴν 8η Μαρτίου. Στὰ πέντε αὐτὰ χρόνια οἱ ἡμερομηνίες τοῦ Πάσχα ἦταν οἱ ἀκόλουθες: 1629: 5 Ἀπριλίου, 1630: 28 Μαρτίου, 1631: 10 Ἀπριλίου, 1632: 1 Ἀπριλίου, 1633: 21 Ἀπριλίου³². Οἱ πλησιέστερες λοιπὸν ἡμερομηνίες τοῦ Πάσχα εἶναι ἡ 28η Μαρτίου τοῦ ἔτους 1630 καὶ ἡ 1η Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1632, ἄρα τὰ ἔτη αὐτὰ εἶναι καὶ τὰ πιθανότερα ἔτη τοῦ γράμματος.

Ἀλλὰ ἡ σημαντικότερη πληροφορία ποῦ μᾶς προσφέρει τὸ ὡς τώρα ἀναξιποίητο αὐτὸ καὶ μοναδικὸ γνωστὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου εἶναι τὸ ἐπώνυμο Ρώδιος. Δὲν χωρεῖ βέβαια ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία πὼς αὐτὸ ἦταν τὸ οἰκογενειακὸ του ἐπώνυμο, ἀφοῦ μ' αὐτὸ ὑπογράφεται, ἐνῶ τὸ Καλλιουπολίτης εἶναι τὸ ὄνομα ποῦ φανερώνει τὸν τόπο τῆς γέννησής ἢ τῆς διαμονῆς του.

Τὸ γνωστὸ καὶ σήμερα ἐπώνυμο Ρώδιος ἦταν ιδιαίτερα διαδεδομένο στὴν Κρήτη, ἰδίως στὸ διαμέρισμα τοῦ Χάνδακα, ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 14ου αἰώνα καὶ ἔπειτα. Ἔτσι μαρτυροῦνται ὁ Γεώργιος Ρώδιος, κάτοικος Χάνδακα (1320)³³, ὁ Λέων Ρώδιος, διάδικος (1367), ὁ Ἰωάννης Ρώδιος, κρεοπώλης (1368, 1380), ὁ Γιάννης Ρώδιος, ὑποψήφιος ἱερέας (1394)³⁴, ὁ Γεώργιος Ρώδιος (1497), ὑποψήφιος ἱερέας ἀπὸ τὸ χωριὸ Κάστελλο³⁵ (ἐπαρχ. Πεδιάδος), ὁ Θεοδόσιος Ρώδιος (1521), μοναχὸς τοῦ Μεγ. Ἀντωνίου στοὺς Γαλήνους (κατὰ κόσμον Θεόδωρος)³⁶,

32. A. CAPPELLI, *Cronologia, Cronografia e Calendario Perpetuo*³, Milano 1969, σ. 106.

33. ΖΑΧ. Ν. ΤΣΙΡΙΑΝΑΗ, «Κατάστιχο ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηριῶν τοῦ Κοινοῦ» (1248-1548). Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη, Ἰωάννινα 1985, σ. 226 (ἀριθ. 141).

34. ELISABETH SANTSCHI, *Régestes des arrêts civils et des Mémoires (1363-1399) des archives du Duc de Crète*, Venise 1976, σ. 121, 132, 222, 338 (M 143, 236, 1008, 1559).

35. G. HOFMANN, S. I., «Wichtige Kanzleirkunden des lateinischen Erzbischofs von Kreta für die ihm untergebene griechische Geistlichkeit 1497-1509», *Orientalia Christiana Periodica*, τόμ. XVIII (1952), σ. 284 (ἀριθ. 3) καὶ ΖΑΧ. Ν. ΤΣΙΡΙΑΝΑΗ, ὁ.π., σ. 335 (ἀριθ. 274).

36. ΘΕΟΧ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, «Νοταριακὲς πληροφορίες γιὰ ρεθεμινιώτικα μοναστήρια», *Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος*, τόμ. 8 (1984), σ. 336-337 (ἀριθ. 6).

ὁ Πέτρος Ρώδιος, ἱερέας (1567, 1576)³⁷, καὶ οἱ γιοὶ του Μάρκος (1584)³⁸, Ἰωάννης (1585), ὑποψήφιος ἱερέας, καὶ Ματθαῖος (1586)³⁹, ὁ Γεώργιος Ρώδιος (1590), μοναχὸς⁴⁰ κ.ά. Ὁ σημαντικότερος ὅμως καὶ ὁ γνωστότερος ἀπὸ ὅλους ἦταν ὁ Νικόλαος Ρώδιος, μαρτυρούμενος στὸ Χάνδακα τὸ 1577 (ὡς δάσκαλος)⁴¹, καὶ τὸ 1584 (ὡς ἱερέας)⁴², ποῦ ἦταν λογιότατος, ὕμνογράφος καὶ προσφιλὴς δάσκαλος τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως καὶ ποῦ διατηροῦσε ἀλληλογραφία μὲ τὸ Λούκαρι (1589-1591), ὅταν αὐτὸς ἐσπούδαζε στὴ Βενετία καὶ στὴν Πάδοβα, καθὼς καὶ μὲ τὸ Μάξιμο Μαργούνιο (1590-1591). Ὁ καθηγ. Ν. Β. Τωμαδάκης, ποῦ ἐξέδωκε πρόσφατα δέκα ἀπὸ τὰ γράμματά του αὐτὰ καὶ ποῦ συγκέντρωσε ὅλες τὶς εἰδήσεις γιὰ τὸ πρόσωπο, τὴν ἀλληλογραφία καὶ τὶς συγγραφές του, τὸν ἐταύτισε μὲ τὸν Κρητικὸ ἱερομόναχο Νικηφόρο Ρώδιο, ὕμνογράφος καὶ αὐτὸν καὶ ἀποδέκτη γραμμμάτων τοῦ Μαργουνίου (1590, 1601) καὶ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ (1597-1599)⁴³. Τοῦ Νικηφόρου ἔχει διασωθεῖ, τυπωμένο στὴ Βενετία τὸ 1648 (ἀσφαλῶς πολὺ μετὰ τὸ θάνατό του), τὸ ἀκόλουθο ἔργο: «Παράκλησις εὐλαβῆς καὶ ψυχοφειλεστάτη. Εἰς τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρὸν. Ποιηθεῖσα μὲν παρὰ τοῦ λογιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις Κυρίου Νικηφόρου Ρωδίου τοῦ Κρητός, Τανῦν δὲ νεωστὶ τυπωθεῖσα» κλπ.⁴⁴ Τὸ ἔργο αὐτό, ποῦ ἀνατυπώθηκε σὲ «Ἐπιτομολόγιο» τοῦ 1770⁴⁵ καὶ ποῦ ἔχει παραδοθεῖ καὶ ἀπὸ πολλὰ χειρόγραφα⁴⁶, παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ

37. Κ. Α. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, «Σταχυολογήματα ἀπὸ τὰ κατάστιχα τοῦ νοταρίου Κρήτης Μιχαὴλ Μαρᾶ (1538-1578)», *Κρητικὰ Χρονικά*, τόμ. 15-16 (1963), τεύχ. II, σ. 263 (ἀριθ. XI) καὶ E. LEGRAND, *Bibliographie Hellénique ... aux XVe et XVIe siècles*, τόμ. II, Paris 1885, σ. 422-423.

38. NICHOLAS KARAPIDAKIS, *Administration et milieux administratifs en Crète vénitienne (XVIe siècle)*, Thèse pour l'obtention du diplôme d'archiviste-paléographe (École des Chartes, Paris, 1983) (πολυγραφημένο), reg. C, ἀριθ. 316 (σ. 405), φ. 135r.

39. NIC. KARAPIDAKIS, ὁ.π., reg. C, ἀριθ. 394 (σ. 431), φ. 166r καὶ ἀριθ. 408 (σ. 438), φ. 174r-175v.

40. Β. ΛΑΟΥΡΔΑ, «Κρητικὰ Παλαιογραφικά, 4. Ὁ κώδιξ Harvard University, Riant 53», *Κρητικὰ Χρονικά*, τόμ. 4 (1950), σ. 235-236.

41. Κ. Α. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, «Σταχυολογήματα», ὁ.π., σ. 255.

42. IO. LAMUS, *Deliciae eruditorum*, τόμ. XV, Florentiae 1744, σ. 72-74.

43. Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, «Λουκάρεα. Νικόλαος (ἱερεὺς) - Νικηφόρος (ἱερομόναχος) Ρώδιος, Κρήτης καὶ ἡ πρὸς τὸν ἐν Ἑνετίᾳ Λούκαριν ἀλληλογραφία του», *Θησαυρισματα*, τόμ. 16 (1979), σ. 278-293.

44. Περιγραφή τοῦ μοναδικοῦ γνωστοῦ ἀντιτύπου τοῦ ἔργου βλ. στοῦ ΝΙΚΟΥ Α. ΒΕΗ, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*, τόμ. Α', Ἀθήναι 1967, σ. 279 (ἀριθ. 252). Πρβλ. καὶ ΘΩΜΑ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci.-1800)*, τόμος πρῶτος, Ἀλφabetικὴ καὶ χρονολογικὴ ἀνακατάταξις, Ἀθήναι 1984, σ. 387 (ἀριθ. 5153*).

45. E. LEGRAND, *Bibliographie Hellénique ... au XVIIIe siècle*, τόμ. II, Paris 1928, σ. 131-132 (ἀριθ. 738).

46. Βλ. Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, ὁ.π., σ. 282 καὶ ΚΩΝΣΤ. Θ. ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ μονὴ Σκαριδιᾶς Ἡλείας*, Ἀθήναι 1984, σ. 110-111 (ἀριθ. 1) καὶ 121 (ἀριθ. 9).

μᾶς, γιατί παραδίδει στον τίτλο του (ἀλλὰ καὶ στους τίτλους τῶν ἀντιγράφων του) τὸ ἐπώνυμο τοῦ Κρητικοῦ αὐτοῦ συγγραφέα του μετὰ τὸν ὀρθογραφικὸ τύπο Ῥωδίου, ὅπως ἀκριβῶς δηλαδὴ ὑπογράφει καὶ ὁ Μάξιμος ὁ Καλλιουπολίτης ὁ Ρώδιος. Φαίνεται πῶς ὁ Νικηφόρος, ὅπως καὶ ὁ Μάξιμος, ἐτυμολογοῦσαν τὸ ἐπώνυμό τους ἀπὸ τὸ ρῶδι (τὸν καρπὸ τῆς ρωδιᾶς, ποὺ συχνὰ γραφόταν μετὰ ὠμέγα) καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ ρόδο ἢ τὴ Ρόδο⁴⁷.

Θὰ ἦταν φυσικὰ τοιμηρό, ἀπὸ μόνη τὴν ὁμωνυμία καὶ τὴν κοινὴ ὀρθογραφικὴ ἰδιομορφία αὐτῆ, νὰ συσχετίσουμε τὰ δύο πρόσωπα (ποὺ οἱ χρονολογίαι τῆς δράσης των δὲν θὰ ἀπέκλειαν βέβαια τὴ δυνατότητα νὰ ἦταν πατέρας καὶ γιός)⁴⁸, παρ' ὅλο ποὺ οἱ γνωστοὶ δεσμοὶ τοῦ Λουκάρειου, τόσο μετὰ τὸν πρῶτο, τὸ δάσκαλό του Νικόλαο-Νικηφόρο Ρώδιο, ὅσο καὶ μετὰ τὸ δεύτερο, τὸν ἀφοσιωμένο του ὁπαδὸ Μάξιμο Ρώδιο, θὰ εὐνοοῦσαν μιὰ τέτοια ὑπόθεση⁴⁹. Πάντως, θεωροῦμε πολὺ πιθανὸ ὁ Μάξιμος Ρώδιος ὁ Καλλιουπολίτης νὰ εἶχε (ἀπὸ πατέρα) κρητικὴ καταγωγή, παρ' ὅλο ποὺ ἡ μητρικὴ του γλῶσσα δὲν ἦταν ἀσφαλῶς ἡ κρητικὴ διάλεκτος⁵⁰.

Τὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου, γραμμένο σὲ ἀψογὴ σχεδὸν ἀττικὴ γλῶσσα, μαρτυρεῖ τὴν ἐλληνομάθεια καὶ τὴν παιδεία του καὶ δικαιώνει τὸ χαρακτηρισμὸ του ὡς «λογιωτάτου»⁵¹. Αὐτὸ ἐνισχύει καὶ τὴν ἐγκυρότητα τῆς πληροφορίας τοῦ χειρογράφου ποὺ μνημονεύσαμε⁵², ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Θεοφίλου Κο-

47. Καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπάρχει (στὴν Πελοπόννησο καὶ ἄλλοι) βαπτιστικὸ Ρώδης (ἢ Ρόδης) (βλ. ΑΘΑΝ. ΜΠΟΥΤΟΥΡΑ, *Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐρμηνεύμενα*, ἐν Ἀθήναις 1912, σ. 141), ποὺ τὸ συναντοῦμε καὶ σὲ χειρόγραφα τοῦ 18ου καὶ τοῦ 19ου αἰῶνα (βλ. καὶ ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟ σὲ *Νέο Ἑλληνομνημόνα*, τόμ. 14 (1917), σ. 68 καὶ Ν.Α. ΒΕΗ σὲ *Παροισόσ*, τόμ. 9 (1906), σ. 68). Οἱ πληροφορίες μου ἀπὸ τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Συχνότατο εἶναι φυσικὰ καὶ τὸ ἐπώνυμο Ρόδης ἢ Ρώδης.

48. Κατὰ τὸν Ν.Β. ΤΩΜΑΛΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 280, αἰετὲ ἐκ τοῦ λοιμοῦ εἶτε ἄλλως χηρεῦσας ὁ Νικόλαος κατέστη ἱερομόναχος καὶ προσέλαβε τὸ μοναχικὸν ὄνομα Νικηφόρος», ἐπομένως ὁ Ρώδιος αὐτός, ἂν καὶ ἱερωμένος, θὰ μπορούσε νὰ εἶχε καὶ παιδιὰ.

49. Δυσεξήγητη βέβαια (ἀλλὰ ὄχι ἀδύνατη) θὰ ἦταν ἡ ἐγκατάσταση Κρητικῶν Ρωδίων στὴν Καλλιόπολη. Ἐὰς σημειωθεῖ πάντως ὅτι ὁ Λούκαρις, ἐπιστρέφωντας ἀπὸ τὴν πρώτη ἀποστολὴ του στὴν Πολωνία μέσῳ Ἑλλησπόντου, σταμάτησε στὴν Καλλιόπολη καὶ ἐξεφώνησε ἐκεῖ, στίς 6 Αὐγούστου 1598, τὸ πρῶτο κήρυγμά του ποὺ μᾶς ἔχει σωθεῖ (βλ. CYRIL LUCAR, *Sermons 1598-1602 édités par KEETJE ROZEMOND*, Leiden 1974, σ. 19-20, ἀριθ. I, πρβλ. καὶ σ. 11). Εἶχε μήπως γνωρίμους ἢ συντοπίτες ἐκεῖ; Δὲν εἶναι βέβαιο, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποκλείεται.

50. Στὴ γλῶσσα τῆς μετάφρασής του, ἐνῶ δὲν συναντοῦμε ἀποκλειστικὰ κρητικὰς λέξεις καὶ τύπους, συναντοῦμε ἀντίθετα λέξεις, συντάξεις καὶ τύπους ποὺ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι κρητικοί, ὅπως: *παγαῖνω, σύρε-σύρε, ἀπάνου, ζουνάγια, με φαίνεται, θέλω σε τὰ δώσει, εἶπαν το τὸν Ἰησοῦν, τὰ ἔδωκε τοὺς μαθητάδες* κ.τ.δ. Πολλὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀπὸ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Βορ. Ἑλλάδος καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

51. Βλ. παραπάνω, σ. 9 καὶ σημ. 9-10.

52. Βλ. παραπάνω, σ. 10, σημ. 11.

ρुδαλέως. Ἐὰν ἐμαθῆτευσεν κοντὰ στον ἐπιφανῆ αὐτὸ Ἀθηναῖο φιλόσοφο (προστατευόμενο καὶ αὐτὸν τοῦ Λουκάρειου καὶ φιλοπροτεστάντη)⁵³, αὐτὸ θὰ ἔγινε, ὅπως εἶναι τὸ πιθανότερο, στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅταν ὁ Κορυδαλέως σχολαρχοῦσε στὴν Πατριαρχικὴ Σχολή, δηλ. ἢ τὸ 1622 ἢ τὸ 1625-1628 καὶ ὄχι βέβαια πρῶτα, ὅταν σχολαρχοῦσε στὴν Ἀθήνα (1613-1619) ἢ ἀργότερα, ὅταν ἐδίδασκε στὴ Ζάκυνθο (1628-1634)⁵⁴.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἐπίσκοπος Ἀνδρου Κύριλλος, σὲ ἀνέκδοτο καὶ ἀχρονολόγητο γράμμα του σὲ δόκιμο ἀρχαῖο λόγο, ποὺ τὸ βρήκαμε πρόσφατα στον ὑπ' ἀριθ. 37-38 ἐλληνικὸ κώδικα (μετὰ ἀριθ. 63) τῆς Δημόσιας καὶ Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενεύης, ἀπευθυνόμενο πιθανότατα στον πρεσβευτὴ τῆς Ὀλλανδίας Κορνῆλιο Haga, ἀποκαλεῖ τὸ Μάξιμο καθηγητὴ του: «... προσαγορευῶν δὲ καὶ τὸ ν ἐ μ ὀ ν κ α θ η γ γ η τ ἣ ν αἰδέσιμον Μάξιμον, ἐδνοϊκῶς πάνυ πρὸς ἐμὲ πάλαι ἔχοντα, καὶ νῦν οὐχ ἤττον' ἐρείη αὐτῷ ἢ αὐτῇ καὶ ἀμείλιτος διάθεσις...». Εἶχε λοιπὸν ὁπωσδήποτε κλασικὴ παιδεία ὁ Μάξιμος. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἰταλικῆς γλώσσας ἦταν ἀσφαλῶς καλὸς γνώστης, ἀφοῦ εἶναι μαρτυρημένο, καθὼς θὰ δοῦμε⁵⁵, ὅτι χρησιμοποίησε γιὰ τὴ μετάφρασή του ἰταλικὸ πρότυπο. Δὲν ἀρκεῖ ὅμως αὐτὸ, φυσικὰ, γιὰ νὰ εἰκάσουμε ὅτι εἶχε κάμει καὶ σπουδὲς στὴν Ἰταλία. Παλαιότερος σύνδεσμός του μετὰ τὸ Λούκαρι, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν τοῦ δευτέρου στὴ Βενετία καὶ τὴν Πάδοβα ἢ ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς πατριαρχίας του στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὅσο καὶ ἂν δὲν φαίνεται ἀπίθανος⁵⁶, δὲν μαρτυρεῖται. Ἔτσι ἡ πρώτη περίοδος τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Μαξίμου παραμένει ἀκόμη σὲ πολλὰ σημεῖα ἀδιαφώτιστη.

Θὰ συμπληρώσουμε τὰ νέα βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Μαξίμου, διαφωτίζοντας τὰ περιστατικὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς του μετὰ τὴν ἐξέταση, κάτω ἀπὸ νέο πρίσμα, τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν.

Φαίνεται ὅτι, ἐνῶ ἐργαζόταν γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τῆς μετάφρασῆς του (ποὺ τὴν εἶχε, στὴν πρώτη τῆς σύνταξη, τελειώσει ἤδη ἀπὸ τὸ 1630)⁵⁷, ἀρρώστησε. Αὐτὸ τὸ πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὴν ἀνησυχία ποὺ ἐκφράζει ὁ Léger

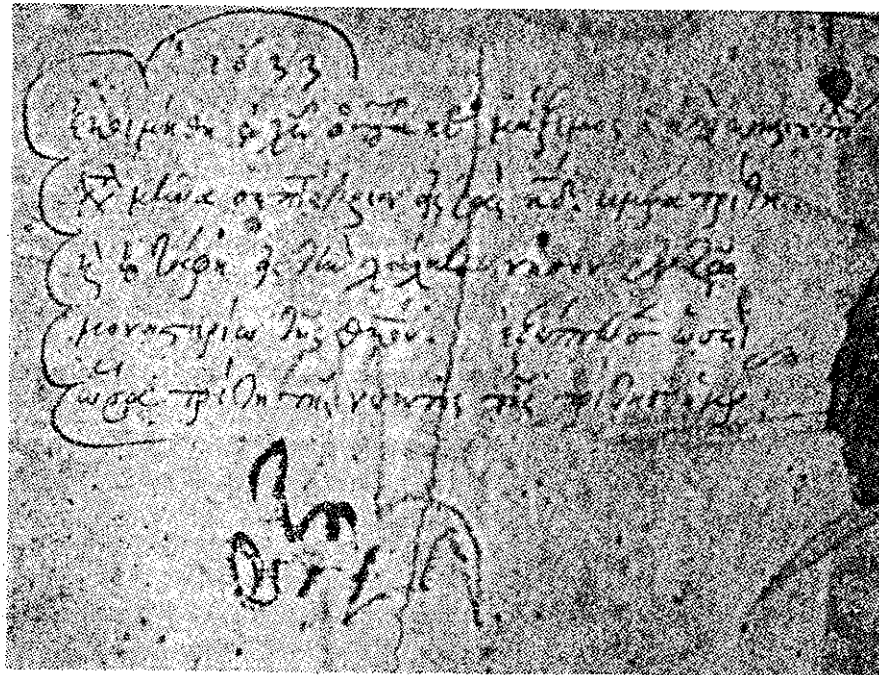
53. Γιὰ τὸν Κορυδαλέα βλ. προπάντων ΤΑΣΟΥ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατριαρχικὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή*, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1966, σ. 154-187 καὶ ΖΑΧΑΡΙΑ Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΑΗ, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητὲς του (1576-1700)*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 390-394 (ἀριθ. 225), ὅπου καὶ ἡ ὑπόλοιπη βιβλιογραφία.

54. Ζ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΑΗ, *δ.π.*, σ. 392 καὶ 393.

55. Βλ. παρακάτω, σ. 31-32.

56. Ὁ Λούκαρις, γράφωντας ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, τὴν 1η Ἰουλίου 1608, στον ἀρχιδιάκονο τοῦ Μάξιμο τὸν Πελοπόννησιο, ποὺ τὸν εἶχε στείλει στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸν ἐπιφορτίζει νὰ χαιρετίσει ἐκ μέρους του «καὶ τὸν παπᾶ Μάξιμον» (E. LEGRAND, *Bibliographie Hellénique ... XVIIe s.*, τόμ. IV ἀριθ. 75, σ. 253). Ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Καλλιουπολίτη; Ἐὰν ναί, τότε πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἀνήκε, ἤδη ἀπὸ τὰ χρόνια αὐτά, σὲ τὴν περιβάλλον τοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

57. Βλ. παρακάτω, σ. 31 καὶ σημ. 101.

1

2

στο άχρονολόγητο (άλλά άσφαλώς του 1633) γράμμα του προς τὸ Λούκαρι, τὸ ἀναφερόμενο στὸν Πρόλογο τοῦ πατριάρχου γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ Μαξιμου: «*siamo in sollicitudine della malattia del Signor Padre Maximo, e preghiamo Iddio gli renda la sanità...*»⁵⁸. Πιθανότατα ὁ Μάξιμος κατοικοῦσε ἀκόμη στὴν Ὁλλανδικὴ Πρεσβεία, ἀφοῦ ἡ ἐργασία συνεχιζόταν καὶ ἀφοῦ δὲν μαρτυρεῖται νὰ εἶχε ἄλλη κατοικία στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ λοιπὸν φαίνεται πὸς ἀρρώστησε καὶ πέθανε. Γιὰ τὸ θάνατο καὶ τὴν ταφὴ του μᾶς πληροφορορεῖ τὸ γνωστὸ ἀνώνυμο σημεῖωμα τοῦ ἑλληνικοῦ κώδικα ὑπ' ἀριθ. 23 τῆς Δημόσιας καὶ Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενεύης: «1633. Ἐκοιμήθη ἐν Χ(ριστῶ) ὁ παπ(ᾶ) κὺρ Μάξιμος ὁ ἀπὸ Καλλιουπόλεως κατὰ μῆνα Σεπτέβριον εἰς τὰς κδ' ἡμέρα Τρίτη. καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Χάλκην νῆσον ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Θεοτόκου. ἐξέπνευσεν ὡσεὶ ὠρα τρίτη τῆς νυκτὸς τῆς τρίτης ἡμέρας»⁵⁹.

Βασισμένοι στὸ σημεῖωμα αὐτό, πίστεψαν καὶ ἔγραψαν μερικοὶ ὅτι ὁ Μάξιμος πέθανε στὸ νησί τῆς Χάλκης⁶⁰ (στὴ μονὴ τῆς Παναγίας ποὺ ἀργότερα ὀνομάστηκε Καμαριώτισσα), ὅπου καὶ ἐνταφιάσθηκε. Τὰ πράγματα ὅμως δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀκριβῶς ἔτσι. Ὅτι θάφτηκε στὴ Χάλκη, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ βέβαιο, ἀφοῦ ἡ μαρτυρία τοῦ σημειώματος εἶναι ρητὴ, ἔστω καὶ ἐν τῇ μονῇ τῆς Καμαριώτισσας δὲν σώζεται σήμερα ὁ τάφος του (οἱ παλιοὶ τάφοι κἀήκαν κατὰ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1672)⁶¹. Πέθανε ὅμως καὶ ἐκεῖ; Ὁ κώδικας ποὺ περιέχει τὸ σημεῖωμα δὲν εἶναι κώδικας τῆς μονῆς οὔτε κτηματολόγιο ἢ νεκρολόγιό τῆς, ὅπως θὰ μπορούσε ὅποιος δὲν τὸν εἶδε νὰ ὑποθέσει. Εἶναι κώδικας ἐντελῶς ἄσχετος μὲ τὴ Χάλκη καὶ τὴ μονὴ τῆς Καμαριώτισσας, ποὺ περιέχει τὸ Νομοκάνονα τοῦ Ματθαίου Βλάσπαρη, ἀντιγραμμένο τὸ 1387, καὶ ἄλλα κείμενα, ὅπως τὸ περίφημο «Ἐπαρχικὸν Βιβλίον» τοῦ Λέοντα τοῦ Σοφοῦ, ποὺ τὸ ἐξέδωκε ἀπ' αὐτὸν ὁ Nicole⁶². Στὸ φ. 17ν ὁ κώδικας φέρει αὐτόγραφο κτητο-

58. E. LEGRAND, *Bibliographie Hellénique*, δ.π., ἀριθ. 146, σ. 411.

59. HENRI OMONT, *Catalogue des manuscrits grecs des bibliothèques de Suisse*, Leipzig 1886, σ. 48-49 (ἀριθ. 23). Τὸ σημεῖωμα ἀναδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν E. LEGRAND, δ.π., τόμ. I, σ. 377-378. Βλ. εἰς. Δ' 1, σ. 22.

60. Βλ. Τ. ΧΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ, «Traductions de l'Écriture Sainte...», δ.π., σ. 328.

61. Βλ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΚΟΥΤΑΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΥ, Ἐπόμνημα ἱστορικὸν περὶ τῆς κατὰ τὴν Χάλκην μονῆς τῆς Θεοτόκου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1846, σ. 19, 29. — ΞΕΝΟΦ. Δ. ΜΟΡΕ, Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἑλληνεμπορικὴ Σχολή, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1875, σ. 36-37 καὶ σ. 67-78, ὅπου γιὰ τοὺς σωζόμενους σήμερα τάφους. — ΑΚΥΛΑ ΜΗΛΛΑ, Ἡ Χάλκη τῶν Πρωγκληρονήσων, (Ἀθήνα) 1984, σ. 349.

62. Βλ. H. OMONT, δ.π., σ. 47-49 (ἀριθ. 23) καὶ τὸ τεῦχος *L'enluminure de Charlemagne à François Ier. Manuscrits de la Bibliothèque publique et universitaire de Genève. Musée Rath, Genève, 17 juin-30 septembre 1976*, ὅπου (σ. 202-206) τὸ ἄρθρο *Manuscrits grecs* τοῦ BERTRAND BOUVIER (βλ. σ. 206: ἀριθ. 96. *Canons ecclésiastiques, édits impériaux et pièces diverses, Ms. gr. 23*).

Εἰς. Δ' 1. Ἐνθόμηση γιὰ τὸ θάνατο καὶ τὴν ταφὴ τοῦ Μαξιμου τοῦ Καλλιουπολίτη (24 Σεπτ. 1633) στὸν cod. *Genev. gr. 23* (H. OMONT, *Catalogue des mss grecs des bibliothèques de Suisse*, Leipzig 1886, ἀριθ. 23, σ. 48-49).

2. Αὐτόγραφο σημεῖωμα τοῦ Ant. Léger (19 Μαρτίου 1645), ἀφιερωτικὸ τοῦ cod. *Genev. gr. 23* (στὸ περιθώριο τοῦ φ. 1τ), ποὺ τὸν ἔφερε τὸ 1636 ἀπὸ τῆς Χάλκηδὸνα στὴ Γενεύη (H. OMONT, δ.π., σ. 49).

ρικό σημείωμα (ex libris) ότι ανήκει στο μητροπολίτη Χαλκηδόνος 'Ισαάκ⁶³. Για τον 'Ισαάκ αυτόν, μητροπολίτη Χαλκηδόνος από το 1628⁶⁴, γνωρίζουμε ότι το Μάιο / 'Ιούνιο του 1630 είχε συνωμοτήσει για να εκθρονίσει το Λούκαρι και να εκλεγεί αυτός πατριάρχης⁶⁵, αλλά απέτυχε, καθαιρέθηκε (τόν διαδέχτηκε ο Νεκτάριος, 1630-1637)⁶⁶ και, για ν' απομακρυνθεί από την Κωνσταντινούπολη, του δόθηκε η σημαντική μητρόπολη Καισαρείας Καππαδοκίας⁶⁷. Φαίνεται όμως ότι δεν πήγε ποτέ στην Καισαρεία (δ' 'Επιφάνιος Καισαρείας, παρ' όλο που είχε καθαιρεθεί το 1630, όμως μαρτυρείται ως Καισαρείας σε έγγραφα του 1632⁶⁸ και του 1637⁶⁹), αλλά εξακολουθούσε να μένει στη Χαλκηδόνα, να συνωμοτεί κατά του Λουκάρεως⁷⁰ και να εμφανίζεται ως Χαλκηδόνος (δικεικδικητής του θρόνου του αυτού). Έτσι υπογράφει, μαζί με άλλους μητροπολίτες, το Μάρτιο του 1637, σε γράμμα του από Βεροίας Κυρίλλου (Κονταρή) προς τον πρεσβευτή της Γερμανίας Rudolf Schmidt για την εκθρόνιση του Λουκάρεως⁷¹. Δεν αποκλείεται λοιπόν ο 'Ισαάκ να εξακολουθούσε και μετά το 1630 να διαμένει στη Χαλκηδόνα, πράγμα που έχει σημασία για την προέλευση του κώδικα: Στο επάνω εξωτερικό περιθώριο της αρχής του κώδικα (φ. 1r) διαβάζουμε αυτόγραφο λατινικό σημείωμα του Léger, ότι στις 19 Μαρτίου 1645 χάρισε στον Σύμβουλο Jacques Godefroy (το γνωστό εκδότη του Θεοδοσιανού κώδικα) τον κώδικα αυτόν, που τον έφερε (στη Γενεύη) το 1636

63. Βλ. εικ. Ε' 1, σ. 24. Πρβλ. και Β. BOUVIER, *δ.π.*, σ. 206.

64. Ο 'Ισαάκ Χαλκηδόνος υπογράφει σε συνοδικό γράμμα του Κυρίλλου Λουκάρεως, του 'Ιουλίου 1628, δημοσιευμένο από τον Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟ, *Πατριαρχικά*, εν 'Αθήναις 1951, σ. 46-47.

65. Βλ. G. HERING, *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik 1620-1638*, Wiesbaden 1968, σ. 135-136.

66. ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Νομική Συναγωγή* (κώδ. 'Αγιοταφ. Μετοχίου 2/184), φ. 295r (olim 296r), έκλογή Νεκταρίου Χαλκηδόνος ('Ιούνιος 1630) και φ. 319r (olim 320r), έκλογή Παχωμίου Χαλκηδόνος, μετά το θάνατο του Νεκταρίου (Φεβρουάριος 1637)· πρβλ. και Κ. Ν. ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, τόμ. 3, σ. 568 και 572.

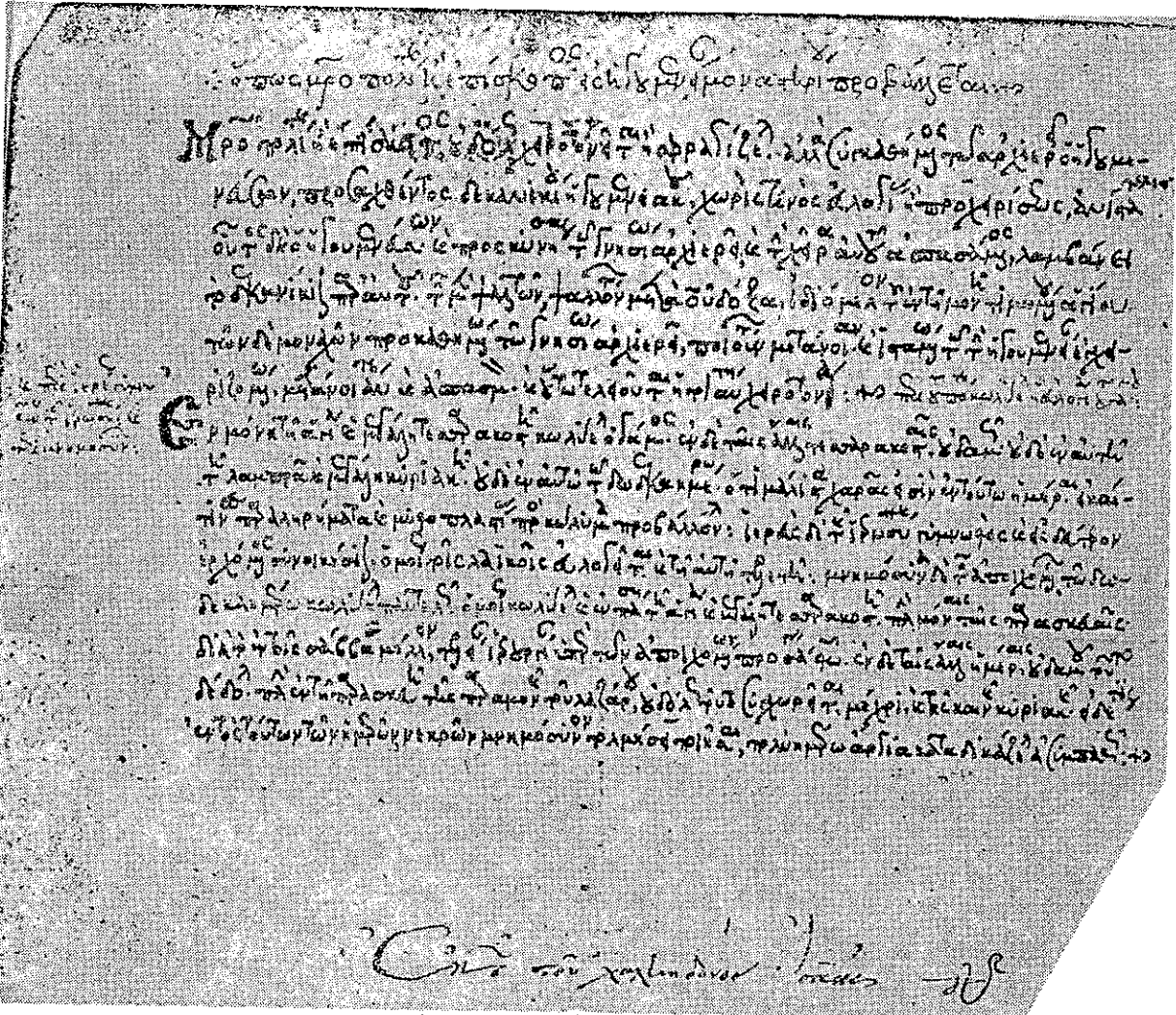
67. G. HERING, *δ.π.*, σ. 136. Βλ. και ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Νομική Συναγωγή*, φ. 295r (olim 296r), έκλογή του Χαλκηδόνος 'Ισαάκ σε Καισαρείας Καππαδοκίας (8 'Ιουνίου 1630)· βλ. και Κ. Ν. ΣΑΘΑ, *δ.π.*, σ. 568.

68. Κ. Ν. ΣΑΘΑ, *Νεοελληνική Φιλολογία*, εν 'Αθήναις 1868, σ. 284 = ΜΙΚΛΟΣΙΧ - ΜÜLLER, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, τόμ. 5, Vindobonae 1887, σ. 76.

69. ΙΩ. ΒΕΛΟΥΔΟΥ, *Χρυσόβουλλα και γράμματα των οικουμενικών πατριαρχών*², Βενετία 1893, σ. 39.

70. G. HERING, *δ.π.*, σ. 249, 253, 254, 255.

71. Δημοσιευμένο από τον GEORG HOFMANN, S.I., *Griechische Patriarchen und Römische Päpste. Untersuchungen und Texte. III. Patriarch Kyriillos Lukaris*, «Orientalia Christiana», vol. XV.-1, Num. 52, Maio 1929, σ. 103-105 (ἀριθ. 24): † 'Ο Χαλκηδόνος 'Ισαάκ ἐγγυητής τῶν ὀπισθεν (σ. 104, βλ. και πίν. 5b). Πρβλ. και G. HERING, *δ.π.*, σ. 299-300, σημ. 1. Βλ. και εικ. Ε' 2, σ. 24.

1

Χαλκηδόνας 'Ισαάκ ἐγγυητής τῶν ὀπισθεν

2

Εικ. Ε' 1. Αυτόγραφο κτητορικό σημείωμα του Χαλκηδόνος 'Ισαάκ στον cod. Genev. gr. 23, φ. 17v (H. OMONT, *δ.π.*, σ. 49).

2. Αυτόγραφη υπογραφή του 'Ισαάκ Χαλκηδόνος σε γράμμα του Βεροίας Κυρίλλου (Κονταρή) της 25 Μαρτίου 1637 (δημοσιευμένο από τον G. HOFMANN, «Orientalia Christiana» XV-1, τεύχ. 52 (1929), ἀριθ. 24, σ. 104 και πίν. 5b).

ἀπὸ τὴν Χαλκηδόνα (*Chalcedone A.D. 1636 allatum*)⁷². Τὸ σημείωμα λοιπὸν γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Μαξίμου γράφτηκε τὸ 1633 στὸν ἀσχετο αὐτὸ κώδικα, ἀλλὰ πάντως ὄχι ἀπὸ τὸν Ἰσαάκ πρῶτον Χαλκηδόνας, ἀφοῦ γραφὴ καὶ ὑπογραφή δὲν συμπίπτουν καὶ ἀφοῦ ὁ Ἰσαάκ, ἐχθρὸς τοῦ Λουκάρεως, δὲν θὰ συμπαθοῦσε οὔτε τὸ Μάξιμο. Θὰ γράφτηκε ἀπὸ κάποιο φίλο τοῦ Μαξίμου, ποὺ ἤθελε νὰ μὴν ξεχαστεῖ τὸ γεγονός καὶ γι' αὐτὸ τὸ καταχώρισε, ὡς μοναδικὸ σημείωμα, σὲ περίοπτη θέση, στὸ φύλλο τὸ ἐπικολλημένο ἐσωτερικὰ στὴν ὀπίσθια ξύλινη δερματόδετη στάχωση (*feuille de garde*) τοῦ κώδικα. Φυσικὰ, δὲ μπορούμε νὰ ξέρουμε, ἂν ὁ Ἰσαάκ Χαλκηδόνας κατεῖχε τὸν κώδικα καὶ τὸν μεταβίβασε πρὶν ἀπὸ τὸ 1633 σὲ ἄλλον, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τὸν πῆρε τὸ 1636 ὁ Léger (ὁπότε τὸ σημείωμα θὰ εἶχε γραφεῖ ἀπὸ τὸν ἄλλο αὐτόν), ἢ ἂν ὁ Ἰσαάκ τὸν ἀπέκτησε μετὰ τὸ 1633 (μὲ ἤδη γραμμένο τὸ σημείωμα) καὶ ἀπὸ τὸν Ἰσαάκ τὸν πῆρε ἀπ' εὐθείας ὁ Léger στὴ Χαλκηδόνα, ὅπου, ὅπως εἶδαμε, διέμενε πάντα ὁ Ἰσαάκ. Ὅπως ὅμως καὶ ἂν ἔχει τὸ πράγμα, πιστεύουμε ὅτι τὸ σημείωμα δὲν ἐγράφηκε οὔτε στὴ Χάλκη οὔτε ἀπὸ μοναχὸ τῆς Καμαριώτισσας. Γιατί, στὴν περίπτωση αὐτῆ, δὲν θὰ εἶχε τὴ διατύπωση «καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Χάλκην νῆσον ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Θεοτόκου», σὰν νὰ ἐπρόκειτο δηλαδὴ γιὰ ἄλλον τόπο, ποὺ δὲν ἦταν ὁ τόπος τῆς γραφῆς τοῦ σημειώματος, ἀλλὰ «καὶ ἐτάφη ἐνταῦθα (ἢ «εἰς τὴν ἡμετέραν νῆσον»), ἐν τῷ ἡμετέρῳ μοναστηρίῳ» ἢ κάτι παρόμοιο. Θὰ γράφτηκε λοιπὸν τὸ σημείωμα, ὅπως δὴποτε, ἐκ τῶς τῆς Χάλκης, καὶ πιθανότατα στὴ Χαλκηδόνα ἢ στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀπὸ πρόσωπο ποὺ ἔτρεφε ἐκτίμηση ἢ καὶ ἀφοσίωση στὸ Μάξιμο καὶ ποὺ γνώριζε μὲ ἀκρίβεια τὴν ὥρα τοῦ θανάτου του καὶ ἴσως καὶ νὰ τοῦ παραστάθηκε στὶς τελευταῖες του στιγμές. Ἄρα ὁ Μάξιμος, ὅπως ἦταν καὶ τὸ φυσικότερο, πέθανε πιθανότατα στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ δὲν εἶχε, ὅσο ζοῦσε, καμιά σχέση μὲ τὴ Χάλκη, οὔτε ἦταν μοναχὸς στὴν Καμαριώτισσα. Μονάχα μετὰ τὸ θάνατό του μετέφεραν καὶ ἔθαψαν τὸ σκῆνωμά του ἐκεῖ. Αὐτὴ ἡ ἐξαιρετικὴ τιμὴ γινόταν μονάχα γιὰ ἐπιφανῆ πρόσωπα, ἰδίως γιὰ οἰκουμενικοὺς πατριάρχες, ὁκτώ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔχουν ταφεῖ στὸ φημισμένο αὐτὸ μοναστήρι⁷³. Παράδειγμα προγενέστερο μεταφορᾶς καὶ ταφῆς ἄλλου ἐπιφανοῦς κληρικοῦ (ὄχι πατριάρχου) βρήκαμε τὴν ταφή τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Φιλοθέου, τοῦ Συμεῶν, ἰδρυτῆ τῆς μονῆς Φλαμουρίου (1528-1548;), γιὰ τὸν ὁποῖο μαρτυρεῖ ὁ

72. Βλ. B. BOUVIER, ὁ.π., σ. 206. Τὸ σημείωμα ἔχει ὡς ἐξῆς: *A. Legerus Illustrissimo ac Doctissimo JC D.D. Gothofredo Gen. Reip. Consuli διὰ βίου utendum obtulit 19 Martij 1645 suae erga Amplissimam Doctrinam observantiae μνημόσυνον Chalcedone A.D. 1636 allatum*. Βλ. εἰς. Δ'2, σ. 22.

73. Βλ. ΒΑΡΘΟΛ. ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΥ, ὁ.π., σ. 101-116 (Κεφ. θ'. Περὶ τῶν ἐν τῇ Μονῇ κηδευθέντων). — ΞΕΝ. ΜΟΓΕ, ὁ.π., σ. 77-78; πρβλ. καὶ σ. 67-76. — ΑΚ. ΜΗΛΛΑ, *Ἡ Χάλκη τῶν Πριγκηπονῆσεων*, σ. 355-357. Στὴν Καμαριώτισσα ἐναποτέθηκαν προσωρινὰ καὶ τὰ ὁσῆα τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως (ΒΑΡΘ. ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΥ, ὁ.π., σ. 110-111).

Μ. Γεδεῶν⁷⁴ ὅτι «ἦλθε κατόπιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἀπέθανεν, ἐνταφιασθεὶς εἰς Χάλκην, εἰς τὴν Καμαριώτισσαν». Ἄν τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τὸ Μάξιμο, τότε αὐτὸ θὰ ἔγινε φυσικὰ μὲ προσταγὴ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως, μόλις λίγες μέρες πρὶν ἀπομακρυνθεῖ καὶ πάλι (ἀλλὰ γιὰ μιὰ μόνη βδομάδα) ἀπὸ τὸ θρόνο του⁷⁵. Καὶ θὰ ἦταν καὶ αὐτὸ δεῖγμα τῆς ἰδιαίτερης ἐκτίμησης ποὺ ὁ πατριάρχης καὶ τὸ περιβάλλον του ἔτρεφαν στὸν ἀπροσδόκητα χαμένο μεταφραστὴ καὶ στὸ ἔργο του, ποὺ δὲν εἶχε προλάβει νὰ τὸ ἐπεξεργαστεῖ ὀριστικὰ καὶ νὰ τὸ δεῖ τυπωμένον.

Β'. ΠΟΙΟΣ ἦΤΑΝ Ο ΜΙΧΑΗΛΟΣ ΠΟΥ ΠΑΡΑΚΙΝΗΣΕ ΤΟ ΜΑΞΙΜΟ Ν' ΑΝΑΛΑΒΕΙ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ὅπως θὰ δοῦμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, ἡ πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἐκπόνηση τῆς μετάφρασης ἦταν τοῦ Léger, ποὺ ἐξασφάλισε τὴ συγκατάθεση τοῦ πατριάρχου. Ὁ Λουκάρις ἐνέκρινε ἀσφαλῶς καὶ ἴσως καὶ νὰ ὑπέδειξε τὸ Μάξιμο (1629)⁷⁶. Συγκεκριμένα ὅμως γιὰ τὸ πρόσωπο ποὺ παρακίνησε τὸ Μάξιμο ν' ἀναλάβει τὸ ἔργο, ἔχουμε τὴ ρητὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ μεταφραστῆ στὸν πρόλογό του, ὅπου μᾶς λέει ὅτι τὸ ἀνέλαβε, «βλέπων τὴν τόσῃ δυστυχίαν καὶ τὴν φθορὰν τοῦ ἑλληνικοῦ ... καὶ παρακινούμενος παρὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ Μιχαήλου...»⁷⁷.

Ποῖος ἦταν αὐτὸς ὁ Μιχαῆλος; Ἀπὸ ὅσους ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα, μόνος ὁ E. C. Colwell⁷⁸ τὸν ἐταύτισε (μὲ πολὺ πάντως δισταγμὸ) μὲ τὸν Μιχαὴλ Κράλη, ὁ ὁποῖος, μὲ γράμμα του τῆς 13 Μαρτίου 1632 πρὸς τὸν Léger⁷⁹, τοῦ ἔστειλε μὲ προθυμία ἕνα χειρόγραφο μὲ βίους ἀγίων καὶ πρὸς τὸν ὁποῖο σώζεται ἕνα παλαιότερο γράμμα (1602) τοῦ Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου⁸⁰. Εἶδαμε ὅμως⁸¹ ὅτι ὁ Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος ἦταν πρόσωπο διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ Μάξιμο τὸν Καλλιουπολίτη καὶ ἀσχετο μὲ τὸ θέμα μας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ Μιχαὴλ Κράλης, πρόσωπο ἀρκετὰ γνωστὸ⁸², ποὺ ὑπῆρξε τρόφιμος τοῦ Ἑλ-

74. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, μέρος 4ον, ἐν Ἀθήναις 1937, σ. 324.

75. G. HERING, ὁ.π., σ. 262-264. — Κ.Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, *Πατριαρχικά*, σ. 65.

76. Βλ. παρακάτω, σ. 30 καὶ σημ. 95-99.

77. E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. I, σ. 366.

78. E. C. COLWELL, ὁ.π., σ. 38.

79. E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. IV, σ. 400 (ἀριθ. 142).

80. ΙΕΡΘΘ. ΦΩΡΥΙΔΟΥ, «Περὶ Νικηφόρου Χαρτοφύλακος βιογραφικαὶ ἀποσημειώσεις», *ΔΙΕΕ*, τόμ. 2 (1885), σ. 70 (ἀριθ. Β).

81. Βλ. παραπάνω, σ. 13.

82. Βλ. Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, *Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ γράμματα (1547-1806) πρὸς τοὺς ἐν Βενετία μητροπολίτας Φιλαδελφείας καὶ τὴν Ὁρθόδοξον Ἑλληνικὴν Ἀδελφότητα*, Βενετία 1968, σ. 51 (ὅπου φέρεται ὡς πρωτοκαλονάρχος τῆς Μεγ. Ἑκκλησίας ἡδὴ τὸ 1604) καὶ ἰδίως ΖΑΧ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΗ, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης*, σ. 395-397 (ἀριθ. 227).

ληνικού Κολλεγίου τῆς Ρώμης καὶ πού διατηροῦσε στενοὺς δεσμούς μετ' ἡγετικές μορφές τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδίως μετ' τὸ Λέοντα Ἀλλάτιο⁸³, δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ἀπ' ἐκείνους πού θὰ ὑποβοηθοῦσαν τὴν πρωτοβουλία τῶν Προτεσταντῶν γιὰ τὴ μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης οὔτε ἔχουμε καμιά μαρτυρία γιὰ σχέσεις του μετ' τὸ Μάξιμο τὸν Καλλιουπολίτη. Ἐμεῖς θὰ προτείνουμε λοιπὸν ἕναν ἄλλο ταυτισμὸ τοῦ Μιχαήλου αὐτοῦ, πού εἶναι περισσότερο ἀπὸ πιθανός.

Στὸ ἰδιόχειρο γράμμα τοῦ Μαξίμου, ἀπὸ τὴν Καλλιπολη, πρὸς τὸν Λέγερ, πού τὸ παραθέσαμε στὸ πρῶτο κεφάλαιο⁸⁴, ὁ Μάξιμος ἔχει προσθέσει τὸ ὑστερόγραφο: «τῷ κυρίτζι Μιχαήλῳ δέομαι τὸ γράμμα τῷ δραγουμάνῳ τῷ Βλαστῷ». Ὁ Ἕλληνας δραγουμάνος αὐτός, στὸν ὁποῖο ἔστειλε γράμμα ὁ Μάξιμος καὶ παρακαλοῦσε τὸν Λέγερ νὰ τοῦ τὸ διαβιβάσει, πρέπει νὰ ἦταν πρόσωπο φιλικὰ συνδεδεμένο μαζί του, ἀλλὰ καὶ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Λέγερ, ὅπως θὰ ἦταν φυσικὰ ὁ δραγουμάνος τῆς Ὀλλανδικῆς Πρεσβείας. Καὶ πραγματικά, ἐξακριβώσαμε καὶ ἀπ' ἄλλου πὼς ὁ δραγουμάνος αὐτός ὀνομαζόταν Μιχαήλ Βλαστός. Αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ ἀνώνυμο χρονικὸ τοῦ 1633⁸⁵, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι, στὸν ἀγῶνα τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως γιὰ νὰ διατηρηθεῖ στὸ θρόνο του, ἐξουδετερώνοντας (μετὰ κάθε μέσο) τίς ἐνέργειες τῶν ἐπικινδυνῶν ἀντιπάλων του, «οἱ βοηθοῦντες αὐτὸν ἦταν ὁ ἐλτζῆς ὁ Φιαμένιος [= ὁ πρεσβευτῆς τῆς Ὀλλανδίας, δηλ. ὁ Κορνήλιος Haga], Μιχαήλ ὁ Βλαστός τὸ ὄνομα [sic] δραγουμάνος⁸⁶» [= ὁ διερμηνέας του] κλπ. Ἐξάλλου, σὲ κατάθεση λατίνου ἱερέα σὲ ὄργανο τῆς Propoganda Fide ἐναντίον τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως (1631), ἀναφέρεται ὅτι ὁ πατριάρχης ἔστειλε τὴν καλβινιστικὴν του Ὁμολογία πίστεως στὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων [= τὸ Θεοφάνη], πού βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ νὰ τὴν προσυπογράψει, μέσῳ τοῦ δραγουμάνου τοῦ Ὀλλανδοῦ πρεσβευτῆ, πού λεγόταν Micheletto⁸⁷. Ὁ Μιχελέτος αὐτός, ὁ μαρτυρημένος τὸν ἴδιο ἀκριβῶς καιρὸ καὶ μετ' τὸ ἴδιο ἀξίωμα τοῦ δραγουμάνου τῆς Ὀλλανδικῆς Πρεσβείας⁸⁸, δὲ μπορεῖ φυσικὰ νὰ ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸ Μιχαήλ Βλαστός⁸⁹, γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ δύο αὐτὲς σαφεῖς παράλληλες μαρτυ-

83. Βλ. ΖΑΧ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΗ, ὁ.π.

84. Βλ. παραπάνω, σ. 15.

85. Δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ-ΚΕΡΑΜΕΑ, «Πατριαρχικοὶ κατάλογοι (1453-1636)», *Byzantinische Zeitschrift*, τόμ. 8 (1899), σ. 392-401 (στὶς σ. 399-401).

86. Ὁ.π., σ. 399.

87. GEORG HOFMANN, ὁ.π. (βλ. σημ. 71), σ. 90-92 (ἀριθ. 19): «detto Cirillo per mezzo del dragomano dell'ambasciatore d'Olanda detto Micheletto...» (σ. 91).

88. Καὶ σὲ ἀχρονολόγητο γράμμα του πρὸς τὸν Λέγερ, δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. IV, σ. 511 (ἀριθ. 209), ὁ Μιχαήλ, ἀρχιεπίσκοπος Μήλου (1632-1637), τοῦ γράφει ὅτι «ὁ κυρίτζι Μιχαήλ δὲν ἔβγαλε τοὺς ὀρισμούς τοῦ Πασία καὶ παρακαλῶ σε νὰ δώσης εἰδήσιον τοῦ ἀπέντη [= τοῦ Ὀλλανδοῦ πρεσβευτῆ;], μήπως καὶ τοὺς βγάλει...» κλπ. Ἴσως καὶ ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο.

89. Εἶναι περιέργο ὅτι στὴ μονογραφία τοῦ H. DE GROOT, ὁ.π. (βλ. σημ. 27), σ.

ρίες μᾶς πληροφοροῦν ὅτι συμπαραστεκόταν, ὅπως καὶ ὁ Haga, στὸν Ἕλληνα πατριάρχη σὲ δύσκολες ὥρες καὶ ὅτι κάποτε ἐπιφορτιζόταν ἀπὸ τὸν τελευταῖο καὶ μετ' λεπτὰς ἀποστολές. Γι' αὐτὸ δὲν ἀποκλείεται νὰ ταυτίζεται ἀκόμη καὶ μετ' τὸν «κύρ Μιχαήλ», τὸ σπῆτι τοῦ ὁποῖου ὀρίζει ὁ Λούκαρις, σὲ ἀχρονολόγητο γράμμα του πρὸς τὸν Λέγερ⁹⁰, ὡς τόπο συνέντευξής του μ' αὐτόν.

Ὁ Μιχαήλ Βλαστός λοιπὸν αὐτός, ἐνεργώντας ὡς διερμηνέας τῆς Ὀλλανδικῆς Πρεσβείας καὶ κατ' ἐντολὴν τοῦ πρεσβευτῆ, πού ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν ὑπόθεση, ἦταν πολὺ φυσικὸ ν' ἀναζητήσει τὸ κατάλληλο πρόσωπο γιὰ τὴν μετάφραση μέσα ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν λογίων ὁμοεθνῶν καὶ φίλων του. Ἔτσι ἐπίεισε (ἢ τὸν παρακίνησε, μαζί μετ' ἄλλους, νὰ πεισθεῖ) τὸ Μάξιμο, ὁ ὁποῖος τὸν ἀποκαλεῖ «ἀδελφὸν» (δηλ. ἀδελφικὸ τοῦ φίλου), ν' ἀναλάβει τὸ ἐγγεῖρημα.

Ἀναζητώντας καὶ ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Μιχαήλ Βλαστοῦ αὐτοῦ, ἐπισημάναμε ἕνα γράμμα πού ἔστειλε ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο, στὶς 4 Δεκεμβρίου 1597, στὸ Μάξιμο Μαργούνιο κάποιος «Μιχαήλος ὁ Βλαστός»⁹¹ καὶ ἕνα δεύτερο, τῆς 25 Μαρτίου 1598, πού ὁ Μαργούνιος ἀπηύθυνε «τῷ λογιωτάτῳ ἐν νεανίαις Μιχαήλῳ τῷ Βλαστῷ»⁹². Ἡ χρονικὴ ἀπόσταση τῶν τριάντα τοῦλάχιστο ἐτῶν δὲν ἀποκλείει, ὁ σπουδαστῆς τοῦ 1597/98 νὰ ἦταν ὁ ἴδιος μετ' τὸ διερμηνέα τοῦ 1630/33, ἀλλὰ καὶ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὸ ὑποστηρίξουμε μετ' βεβαιότητα⁹³.

191-192, ἐνῶ γίνεται λόγος γιὰ ἄλλους δραγουμάνους τοῦ Ὀλλανδοῦ πρεσβευτῆ, διαφόρων ἐθνικοτήτων (ἰδίως Λατίνους καὶ Ἑβραίους), δὲν ἀναφέρεται ὁ Μιχαήλ Βλαστός οὔτε κανεὶς ἄλλος Ἕλληνας. Ἡ πληροφορία τοῦ De Groot εἶναι, φαίνεται, ἑλλιπὴς ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο.

90. Δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν E. LEGRAND, ὁ.π., σ. 465 (ἀριθ. 170): «... li farò ascender in casa di kyr Mihalaki, e puntate l' hora».

91. Δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν ΠΟΛΥΧΡ. Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΑΝ, *Χρηστομάνος - Βικέλας - Παπαδιαμάντης - Ἐπιστολαὶ Μαξίμου Μαργουνίου, ἐπισκόπου Κυθήρων (1549-1602)*, Ἀθήναι 1971, σ. 396 (ἀριθ. 142). Ἄλλο γράμμα, ἀχρονολόγητο, τοῦ Μιχαήλου τοῦ Βλαστοῦ (εἶναι ὁ ἴδιος;) πρὸς τὸ Διονύσιο Κατηλιανὸ (γύρω στὰ 1615) εἶναι δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν I. O. LAMBUS, *Deliciae eruditiorum*, τόμ. IX, Florentiae 1740, σ. 89-90.

92. Δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Π.Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΑΝ, ὁ.π., σ. 372 (ἀριθ. 122). Ὁ Μαργούνιος ἐνθαρρύνει τὸ νέο στὶς σπουδὰς του.

93. Δὲν ξέρω ἀν διαφορετικὸ πρόσωπο ἀπὸ τὸ δραγουμάνο ἦταν ὁ Μιχαήλ Βλαστός, μέγας ἐκκλησιάρχης τὸ 1640, ἢ ὁ Μιχαήλ Βλαστός (= τὸ ἴδιο πρόσωπο;), πρωτεύδικος τὸν ἴδιο αὐτὸ χρόνο (ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ I. ΓΕΛΕΩΝ, *Χρονικὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884*, σ. 194). Ὁ πρωτεύδικος δὲν ἐζοῦσε πιά τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1648 (βλ. Κ. Ν. ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. 3, σ. 582: «γράμμα περὶ τοῦ ὀφφικίου τοῦ πρωτεύδικου, ὅπερ εἶχεν ὁ μακαρίτης Μιχαήλ Βλαστός»). Μετ' ἕναν Μιχαήλ ἐκκλησιάρχη (ἢ μεγάλο ἐκκλησιάρχη) ἀλληλογραφεῖ καὶ ὁ Λούκαρις ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια ἡδη τὸ 1608 καὶ τὸ 1609 (E. LEGRAND, ὁ.π., σ. 246-247 καὶ 255, ἀριθ. 70 καὶ 78), δὲν ξέρουμε ὅμως ἀν εἶχε τὸ ἐπώνυμο Βλαστός.

Γ'. Η ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ (1629-1630),
ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΟΥ

Ο νεοφερμένος στην Κωνσταντινούπολη (ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1628), ὡς ἐφημέριος τῆς Ὀλλανδικῆς Πρεσβείας, δραστήριος καὶ μορφωμένος προτεστάντης θεολόγος Ἀντώνιος Λέγκερ, ἤδη κατὰ τὶς πρῶτες του ἐπαφές μετὸν πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρι, στὸν ὁποῖο εἶχε συστηθεῖ μετὰ γράμμα τοῦ Συλλόγου τῶν Παστέρων καὶ Καθηγητῶν τῆς προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας τῆς Γενεύης⁹⁴, τοῦ εἶχε ζητήσει τὴν συγκατάθεση γιὰ τὴν ἐκπόνηση καὶ τὴν ἐκδοση μιᾶς μετάφρασης τῆς Καινῆς Διαθήκης στὴ δημοτικὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα⁹⁵. Ὁ πατριάρχης, βρίσκοντας πὼς ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ συμβιβαζόταν κάλλιστα μετὰ τὸ ἀναγεννητικὸ του πρόγραμμα, υἱοθέτησε τὸ σχέδιο, ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 1629⁹⁶. Ὁ ἰσχυρὸς προστάτης τοῦ Λουκάρως πρεσβευτῆς τῆς Ὀλλανδίας Κορνήλιος Haga δέχτηκε νὰ χρηματοδοτήσει τὸ ἔργο. Ἔτσι, καθὼς πληροφοροῦσε ὁ Λέγκερ, σὲ γράμμα τοῦ τῆς 21/31 Μαρτίου 1629⁹⁷, τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς προϊσταμένους τοῦ τῆς Γενεύης, μετὰ τὴν ἔγκριση τοῦ πατριάρχη, ὁ Haga ἀνέθεσε «σὲ μερικὰ πρόσωπα» νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὴν μετάφραση καὶ ἡ ἐργασία ἄρχισε. Σὲ ἄλλο του γράμμα, τῆς 20 Ἰουλίου 1629⁹⁸, ὁ Λέγκερ ἔδινε πληροφορίες ἀκόμη πὺδ ἐνδιαφέρουσες: ὅτι «μετὰ τὴν συμφωνία ἐκεῖνων πού εἶχαν περισσότερο συμφέρον νὰ τὴν προωθήσουν» (δηλ. τοῦ πατριάρχη), ὑποσχέθηκαν νὰ ἐργαστοῦν δυὸ πρόσωπα καὶ ὁ Ὀλλανδὸς πρεσβευτῆς ἐγκατέστησε στὸ μέγαρό του τὸν ἕνα, τὸν πὺδ πρόθυμο (προφανῶς τὸ Μάξιμο)⁹⁹, ὅτι αὐτὸς (ὁ Λέγκερ) καθημερινὰ προσπαθοῦσε, μετὰ τὴν ὑπόδειξη παράλληλων χωρίων καὶ μετὰ τὴν ἀνακοίνωση τῶν δικῶν τους (δηλ. τῶν προτεσταντικῶν) μεταφράσεων («de nos versions») καὶ συγκεκριμένα τῆς μετάφρασης τοῦ Diod(at)i, νὰ τοὺς βοηθήσει νὰ κατανοήσουν τὰ πὺδ δύσκολα χωρία, καὶ μάλιστα τοὺς ἑβραϊσμοὺς, πού τοὺς δυσκόλευαν πολὺ (ὁ Λέγκερ ἤξερε καὶ ἑβραϊκὰ). «Ξαναβλέπουμε — ἔ-

94. E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 375-377 (ἀριθ. 131).

95. S. BAUD-BOVY, «Antoine Léger...» κλπ. (βλ. σημ. 6), σ. 202-203 καὶ 207.

96. S. BAUD-BOVY, *δ.π.*, σ. 207.

97. E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 380-382 (ἀριθ. 133): «nous avons, non sans difficulté, obtenu adveu de Monsr. le P.C. que charge fust donnée par S.E. à quelques personnes de travailler à la version du N.T. L'œuvre est heureusement commencée et on en sollicite le progrès» (σ. 381).

98. S. BAUD-BAUVY, *δ.π.*, σ. 207-208.

99. Ὁ Μάξιμος θὰ εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὴν Ὀλλανδικὴ Πρεσβεία ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν 17 Ἰουνίου 1629, ἡμερομηνία ἐνδὸς γράμματος τοῦ ἱερομονάχου Μελετίου Παντογάλου πρὸς τὸν Λέγκερ (πού στεγαζόταν κι αὐτὸς ἐκεῖ), στὸ τέλος τοῦ ὁποῖου ὁ πρῶτος παρακαλεῖ τὸ δεύτερο νὰ χαρεῖται ἐκ μέρους τοῦ «τὸν ἰλαρότατον κύριον Κορνήλιον, τὸν μεγαμείλιχον καὶ ἐκλαμπρον πρέσβυν ... καὶ παραπλησίως τὸν αἰδουσιμώτατον καὶ λογιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κύριον Μάξιμον» (E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 385, ἀριθ. 135). Πρβλ. καὶ σημ. 10.

γραφε — καθημερινὰ μαζί μερικὰ κεφάλαια τοῦ ἔργου του (τοῦ Diodati) καὶ προσπαθῶ, μετὰ τὴν ἄληθη γνώση πού ἔχω τῆς γλώσσας των (δηλ. τῆς νεοελληνικῆς) καὶ τοῦ πρωτοτύπου (δηλ. τοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης), νὰ κάμω ὥστε νὰ μὴν ἀπομακρύνεται (ἢ μετάφραση) ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ θείου λόγου». Ὅταν θὰ καθαρογράφονταν τὰ κείμενα, εἶχε σκοπὸ νὰ τὰ δείξει στὸν πατριάρχη καὶ σὲ ἄλλα πρόσωπα, πού αὐτὸς (ὁ πατριάρχης) θὰ θεωροῦσε κατάλληλα, γιὰ νὰ διορθώσουν ὅ,τι κριθεῖ πὼς χρειάζεται νὰ διορθωθεῖ ὡς πρὸς τὸ νόημα καὶ τὴν γλῶσσα. «Ἐχουν ἤδη μεταφρασθεῖ — πρόσθετε — οἱ τέσσαρες Εὐαγγελιστὲς καὶ μέρος τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων καὶ ἔχει ἀναθεωρηθεῖ ἰδίως τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο καὶ τώρα ζητοῦμε ἀντιγραφέα καλλιγράφου καὶ περιμένουμε ἐντολὴ γιὰ τὶς δαπάνες. Ὁ μεταφραστὴς μας σιγά-σιγά κατανοεῖ τὴν ἀλήθεια πού μᾶς εἶναι εὐκόλο νὰ τοῦ δείχνουμε μετὰ τὴν εὐκαιρία τῶν χωρίων πού διαβάζουμε μαζί...»¹⁰⁰. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς εἶναι ἐξαιρετικὰ διαφωτιστικὲς γιὰ τὴν στενὴ συνεργασία τοῦ Λέγκερ καὶ τοῦ Μάξιμου, γιὰ τὴν συμβολὴ — καὶ τὴν ἐπέμβαση — τοῦ πρῶτου στὸ ἔργο τοῦ δευτέρου, γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πατριάρχη καὶ γιὰ τὸν τρόπο καὶ τὴν πορεία τῆς ἐργασίας.

Σὲ διάστημα λιγότερο ἀπὸ χρόνον ἢ μετάφραση εἶχε ἤδη ἐκπονηθεῖ ὁλόκληρη στὸ πρῶτο της σχεδίασμα («ébauchée jusqu'à la fin»), ὅπως ἔγραφε ὁ Λέγκερ στὶς 20/30 Μαρτίου 1630¹⁰¹. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, ὁ Μάξιμος, κλεισμένος στὴν Ὀλλανδικὴ Πρεσβεία, πρέπει νὰ ἐργάστηκε ἐντατικὰ καὶ μετὰ ζήλο, κάτω ἀπὸ τὴν συνεχῆ ἐποπτεία καὶ καθοδήγηση τοῦ Λέγκερ.

Γιὰ νὰ ἐκτελέσει τὴν μεταφραστικὴν αὐτὴν ἐργασία ὁ Μάξιμος χρειαζόταν βέβαια νὰ ἔχει μπροστά του δυὸ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης: ἕνα στὸ ἑλληνικὸ τῆς πρωτότυπο καὶ ἄλλο στὴν ἰταλικὴ τῆς μετάφραση, πού θὰ χρησίμευε ὡς πρότυπο τῆς δικῆς του. Σχετικὰ μετὰ τὸ πρῶτο κείμενο, εἶναι ἀδύνατο φυσικὰ νὰ ξέρουμε ποιὰν ἀπὸ τὶς ὡς τότε ἐκδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶχε ὑπόψη ἢ ἂν εἶχε μπροστά του χειρόγραφο καὶ ὄχι ἔντυπο. Ἴσως νὰ χρησιμοποίησε τὸ κείμενο (κι αὐτὸ ὅμως ἄγνωστο) πού χρησιμοποίησε καὶ ὁ Diodati¹⁰². Γιὰ τὸ δεύτερο ὅμως κείμενο ἔχουμε τὴν ρητὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Λέγκερ, πού μᾶς λέει, στὸ γράμμα τοῦ τῆς 20 Ἰουλίου 1629 πού παραθέσαμε ἀποσπασματικὰ παραπάνω¹⁰³, πὼς χρησιμοποίηθηκε ἡ μετάφραση τοῦ Diodati. Διαθέτουμε ἐπίσης τὴν μαρτυρία τοῦ Λουκάρως, πού, σὲ ἀχρονολόγητο γράμμα του (πού πρέπει πάντως νὰ τοποθετηθεῖ μεταξὺ 1630 καὶ 1633) πρὸς τὸν Λέγκερ¹⁰⁴, ἐπαινώντας τὴν μετάφραση τοῦ Μάξιμου, γράφει ὅτι μιμήθηκε μετὰ ἐπιτυχία τὸ κείμενο τοῦ Diodati καὶ προσθέτει ὅτι ἡ

100. S. BAUD-BOVY, *δ.π.*, σ. 208.

101. S. BAUD-BOVY, *δ.π.*, σ. 208 καὶ σημ. 60.

102. Κατὰ τὴν εὐλογητὴν παρατήρηση τοῦ E. C. COLWELL, *δ.π.*, σ. 30-31.

103. Βλ. παραπάνω, σ. 30.

104. E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 476-477 (ἀριθ. 189).

καλή αυτή εργασία θά διευκολυνθεῖ, ἂν ἀκολουθηθεῖ ὡς τὸ τέλος τὸ κείμενο τοῦ Diodati. Πρόκειται βέβαια γιὰ τὸν καλβινιστὴ θεολόγο τῆς Γενεύης Giovanni Diodati (1576-1649) καὶ τὴν πασίγνωστη σχολιασμένη ἰταλική του μετάφραση τῆς Βίβλου, ποὺ τυπώθηκε γιὰ πρώτη φορά τὸ 1607¹⁰⁵ καὶ ποὺ γνώρισε πολλές ἐπανεκδόσεις¹⁰⁶. Σὲ ἄλλο γράμμα του πρὸς τὸν Léger, τῆς 27 Ἀπριλίου 1630, ὁ πατριάρχης ἐκφράζεται μὲ τὰ πιὸ ἐπαινετικά λόγια γιὰ τὴν μετάφραση αὐτὴ (*«così dotta, così christiana ... fatica degna di sempiterna mercede ... tanto bene ordinata con quelle utilissime notazioni»*)¹⁰⁷ καὶ, δυὸ χρόνια ἀργότερα, στὶς 15 Ἀπριλίου 1632, γράφοντας στὸν ἴδιο τὸν Diodati, τοῦ λέει πόσο ἐξετίμησε τὸ ἔργο του αὐτό, ὅταν τοῦ τὸ παρουσίασε ὁ Léger, ἔργο ποὺ θ' ἀναδείξει ἀθάνατο τὸ ὄνομά του¹⁰⁸.

Ὁ Μάξιμος ἀκολούθησε τὸν Diodati ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὴ χρήση καὶ τὴ διάταξη τῶν παραπομπῶν καὶ τῶν σχολίων. Ὅπως καὶ ὁ Diodati, ἔτσι κι αὐτὸς προσθέτει στὰ περιθώρια, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπομπές στὰ παράλληλα χωρία τῆς Γραφῆς, καὶ γλωσσικὲς ἐρμηνεῖες ἢ πραγματολογικὲς ἐπεξηγήσεις, χρησιμοποιεῖ μάλιστα τὰ ἴδια σημεῖα παραπομπῆς ἀπὸ τὸ κείμενο στὰ σχόλια, δηλαδὴ ἀστερίσκο (*) ἢ σταυρὸ (†), ποὺ σημειώνονται πρὶν (ὄχι μετὰ) ἀπὸ τὴ σχολιαζόμενη λέξη, καθὼς καὶ τὴν ταυτόσημη λέξη ἢ γρον πρὶν ἀπὸ κάθε ἐρμηνεύμα, ποὺ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ c. (= *cioè*), μὲ τὸ ὁποῖο εἰσάγονται τὰ ἐρμηνεύματα τοῦ Diodati. Φυσικά, τὰ σχόλια τοῦ Diodati εἶναι πολὺ πλουσιότερα, καὶ μόνο μερικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ παραλαμβάνει ὁ Μάξιμος, ποὺ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, προσθέτει καὶ λίγα δικά του, ἰδίως γλωσσικὰ ἐρμηνεύματα.

Βέβαια, γιὰ νὰ καθορίσουμε τὸ βαθμὸ τῆς ἐξάρτησης τοῦ Μαξίμου ἀπὸ τὸ ἰταλικό του πρότυπο αὐτό, θά ἔπρεπε νὰ γίνε ἀντιβολὴ τῶν δυὸ κειμένων σ' ὅλη τους τὴν ἔκταση, πράγμα ποὺ ξεφεύγει φυσικὰ ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἐρευνᾶς μας.

Ἄλλὰ, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς μαρτυρίες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Léger καὶ τοῦ Λουκάρεως, γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὸν τρόπο καὶ τὶς φάσεις τῆς ἐργασίας τοῦ Μαξί-

105. *La Bibbia, cioè, i libri del vecchio, e del nuovo testamento. Nuovamente traslatati in lingua Italiana.* Da GIOVANNI DIODATI di nation Lucchese, χ.τ. (= Γενεύης) M.DC. VII. (Τὸ κείμενο πλαισιώνεται ἀπὸ ἐπεξηγήσεις καὶ σχόλια, καθὼς καὶ παραπομπές σὲ παράλληλα χωρία, ποὺ γεμίζουν τὰ περιθώρια). Γιὰ τὸν Giovanni Diodati καὶ τὴν ἰταλική μετάφρασή του αὐτὴ, ποὺ γνώρισε μεγάλη ἐπιτυχία καὶ ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη καὶ σήμερα, βλ. τὸ οἰκεῖο ἄρθρο τοῦ EUG. CHOISY στὴν *Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*, τόμ. 4 (1898), σ. 671-672, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

106. Τὸ 1608 εἶδε τὸ φῶς σὲ ἰδιαιτέρη ἔκδοση καὶ χωρὶς σχόλια μόνη ἡ Καινὴ Διαθήκη: *Il nuovo Testamento del Signor nostro Iesv Christo tradotto da GIOVANNI DIODATI*, 1608.

107. E. LEGRAND, *ὁ.π.*, σ. 467 (ἀριθ. 175).

108. E. LEGRAND, *ὁ.π.*, σ. 400-406 (ἀριθ. 143), βλ. σ. 401: «*quale (opera) certo comparà immortalità al nome vostro, tanto sia detto senza invidian.*»

μου, καθὼς καὶ τοὺς ἀνώνυμους ὡς τώρα συνεργάτες του στὴν ἀντιγραφή τῶν κειμένων, ἔχουμε στὴ διάθεσή μας καὶ ἄλλα ἀθηντικότερα κείμενα, ποὺ δὲν ἐχρησιμοποιήθηκαν ποτὲ μέχρι σήμερα: τὸ αὐτόγραφο τῆς μετάφρασῆς του καὶ δυὸ σύγχρονα ἀντίγραφα του ποὺ μᾶς διασώθηκαν.

Ἄς δοῦμε πρῶτα τὸ ἀθηντικὸ χειρόγραφο τῆς μετάφρασης τοῦ Μαξίμου, δηλ. τὸν ἑλληνικὸ κώδικα 21^A τῆς Δημόσιας καὶ Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενεύης¹⁰⁹, ποὺ εἶναι ἀποδεδειγμένα αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἐκτύπωση τοῦ βιβλίου, ἀφοῦ διατηρεῖ σημειωμένες στὰ περιθώρια τὶς ἀντίστοιχες ἐνδείξεις τῶν τυπογραφικῶν φύλλων τοῦ ἐντύπου¹¹⁰, ἀλλὰ καὶ τὰ ἕχνη ἀκόμη τῶν χειρῶν τῶν στοιχειοθετῶν τοῦ τυπογραφείου.

Τὸ χειρόγραφο, ποὺ τὸ μελετήσαμε κατ' ἐπανάληψη ἐπὶ τόπου, διαστάσεων 21 × 15 ἑκ., ἀποτελεῖται ἀπὸ 592 φύλλα (θὰ εἶχε ἀκόμη μερικὰ, ποὺ ἐξέπεσαν ἀπὸ τὸ τέλος καὶ ποὺ θὰ περιείχαν τὰ τελευταῖα κεφάλαια τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Ἰωάννη ἢ 33-κβ' 21). Ἡ κυριότερη διαπίστωση ποὺ ἔχει νὰ κάμει κανεὶς γι' αὐτὸ μὲ τὴν πρώτη ματιὰ εἶναι ὅτι τὸ πρῶτο του μέρος, ποὺ περιλαμβάνει τὰ τέσσερα Εὐαγγέλια (φ. 5-256), εἶναι γραμμένο μὲ ἓνα καὶ τὸ ἴδιο χέρι καὶ τὸ δεύτερο μέρος, ποὺ περιέχει τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τῆς Κ. Διαθήκης, δηλ. τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου, τὶς καθολικὲς ἐπιστολὲς καὶ τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη (φ. 257-592), μὲ ἄλλο χέρι. Ἐνα τρίτο χέρι ἔγραψε στὴν ἀρχὴ (φ. 2r-3v) μόνο τὶς σύντομες (σὲ μιὰ σελίδα τὴν καθεμιὰ) «ὑποθέσεις» τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, μεταφρασμένες, ποὺ τυπώθηκαν κι αὐτὲς στὴν ἔκδοση, ἀλλὰ σκόρπιες, ἢ καθεμιὰ πρὶν ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο Εὐαγγέλιο (στὰ φύλλα 1r-v, 101r, 164v καὶ 271r). Τὸ πρῶτο χέρι εἶναι ἀσφαλῶς τοῦ Μαξίμου, γιὰ τὸ ἴδιο αὐτὸ χέρι ἔχει συχνὰ διορθώσει, μὲ διαγραφές, ἀλλαγές ἢ προσθήκες, στὸ κείμενο καὶ στὰ περιθώρια, λέξεις ἢ φράσεις τοῦ κειμένου ὄχι μονάχα τοῦ πρώτου μέρους (ποὺ εἶναι μὲ τὸ ἴδιο αὐτὸ χέρι), ἀλλὰ καὶ τοῦ δευτέρου (ποὺ εἶναι ἀπὸ ἄλλο χέρι), πράγμα ποὺ μόνο ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου αὐτοῦ θὰ μπορούσε νὰ εἶχε κάμει¹¹¹. Ποῖο εἶναι τώρα τὸ δεύτερο χέρι;

Στὴν παλαιογραφικὴ εἰδικότητα καὶ ἐμπειρία τοῦ μαθητῆ μου κ. Ἀγαμέ-

109. Τὸ χειρόγραφο καταλογογραφήθηκε ἀπὸ τὸν HENRI OMONT, *ὁ.π.* (βλ. σημ. 59), σ. 47, ἀριθ. 131 (21A), ποὺ ἐσφαλμένα τὸ ἀπέδωκε στὸ 18ο αἰώνα. Τὸ σφάλμα τὸ ἐπανάρθωσε ὁ E. LEGRAND, *ὁ.π.*, τόμ. I, σ. 381, σημ. 2, στηριζόμενος καὶ σὲ πληροφορίες τοῦ τότε διευθυντῆ τῆς Βιβλιοθήκης Théophile Dufour, ποὺ καὶ ἀπὸ τὰ ὑδατόσημα, ποὺ εἶναι τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰώνα, ἀπέδειξε λανθασμένη τὴ χρονολόγησή του Omont.

110. Ὅπως παρατήρησε πολὺ σωστὰ ὁ E. LEGRAND, *ὁ.π.*, «*le typographe a noté, en marge du manuscrit, l'endroit auquel commence chacune des feuilles de l'imprimé...*» κλπ.

111. Βλ. εἰκ. Α', Ζ', Γ' καὶ IB'. Γιὰ τὶς προσθήκες καὶ διορθώσεις ἢ σημειώσεις ἀπὸ ἄλλα χέρια (συνεργατῶν τοῦ Μαξίμου ἢ ἐπιμελητῶν τῆς ἔκδοσης) θὰ γίνε λόγος παρακάτω (βλ. σ. 57-59).

στον αἰσὶν σαρκί. ὁ ὁποιος αἶνοι ἀπαινόν αἰσε
 ἄσθας + ἀνοχημῆνος αἰσινόν αἰωνῶς ἀμηνύ + ὁσκαμέ
 6. καὶ δὲ αἶνοι δίκων νὰ ἀζαπάση ὁλό γοδού = ^{ἐξῆσον}
 ταῦν. Διατῆσθαι ὅτι ὁποι αἶνοι ἀπὰ ὁ γάτος ἰού
 Ἰσραήλ, αἰσινόν αἶνοι καὶ ἰσραήλου. 7. οὐδὲ =
 ὅτι αἶνοι πατέρων ἰού ἀβραάμ, αἶνοι ὁλοκλήτως
 ἰού ἀβραάμ. ἀλλὰ ἕλγαι αἰσινόν ἰσραήλ καὶ ἰσραήλ
 καὶ ὁ πατέρων. 8. ἦ γου, ὅτι ἰσραήλ ἀμηνύ =
 κός, οὐδὲ αἶνοι ἰσραήλ καὶ ἰσραήλ ἀμηνύ
 ἀλλὰ ἀμηνύ ἰσραήλ καὶ ἰσραήλ ἀμηνύ
 διαδοχῶς ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ
 ἀλλὰ αἰσινόν καὶ ἰσραήλ ἀμηνύ, καὶ ἰσραήλ ἀμηνύ
 ἀλλὰ ἦ γου. 10. καὶ ὁλοκλήτως ἀμηνύ ὁποι αἰσινόν
 ἀλλὰ καὶ ἦ γου ἀμηνύ, αἰσινόν καὶ ἰσραήλ ἀμηνύ =
 ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ.
 ἀλλὰ ὁμοίον ἦ γου ἀμηνύ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ ἀμηνύ ἀμηνύ =
 ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ
 ἀλλὰ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ
 ἀμηνύ, καὶ δὲ ἰσραήλ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ ἰσραήλ ἀμηνύ
 ἀμηνύ, δὲ νὰ μάνη πρόθεσις ἰσραήλ ὁποι αἶνοι + βουλή

Εικ. 5. Ἡ μετάφραση τοῦ Μαξίμου τοῦ Καλλιουπολίτη (Ρωμ. θ' 5-10) στὸν cod. Genev. gr. 21A (φ. 363r), γραμμὴ μετὰ τὸ χεῖρι τοῦ Μελετίου Βλαστοῦ καὶ μετὰ ἀυτόγραφες διορθώσεις τοῦ Μαξίμου καὶ (στὰ περιθώρια) τοῦ Ant. Léger.

μονα Τσελίκα ὁφείλω τὴ διαπίστωση ὅτι τὸ δεύτερο μέρος τοῦ χειρογράφου, ποὺ εἶναι γραμμὴ σὲ λεπτότερο, λιγότερο γυαλιστερό καὶ κατὰ μισὸ ἑκατοστὸ χαμηλότερο στὸ ὕψος χαρτί, ἔχει γραφτεῖ ἀπὸ τὸ χεῖρι τοῦ γνωστοῦ κωδικογράφου Μελέτιου Βλαστοῦ. Ὁ ἔμπειρος αὐτὸς ἀντιγραφάς, ποὺ δὲν πρέπει νὰ συγγέεται μετὰ τὸν ὁμώνυμό του Κρητικὸ ἱερομόναχο καὶ λόγιο τοῦ Χάνδακα Μελέτιο Βλαστοῦ (+1639)¹¹², μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ διάφορα χειρόγραφα ποὺ ἀντέγραψε, σύμφωνα μετὰ τὰ χρονολογημένα βιβλιογραφικὰ του σημειώματα. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ εἶναι: ὁ ὑπ' ἀριθ. 45/172 (PNE') κώδικας τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας (ποὺ τὸν ἀντέγραψε στὶς 12 Δεκεμβρίου 1622 καὶ αὐτοτιτλοφορεῖται σ' αὐτὸν ἱεροδιάκονος)¹¹³, ὁ ὑπ' ἀριθ. 352 κώδικας τῆς μονῆς Διονυσίου (23 Ὀκτωβρίου 1624, ὅπου καὶ πάλι σημειώνεται ὡς ἱεροδιάκονος)¹¹⁴, ὁ ὑπ' ἀριθ. 287 πατριαρχῆς κώδικας (13 Ἰουνίου 1630)¹¹⁵ καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 27 κώδικας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1632)¹¹⁶. Ἡ σύγκριση τῆς γραφῆς ὄλων τῶν κωδίκων αὐτῶν μετὰ τὴν γραφή τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ χειρογράφου μας ἀποδεικνύει ὅτι ταυτίζονται ἀναμεταξύ των, ὅπως καὶ μετὰ τὴν γραφή τοῦ ὑπ' ἀριθ. 42 κώδικα τῆς Ζαγοράς, παρ' ὅλο ποὺ σ' αὐτὸν δὲν σημειώνεται ὄνομα ἀντιγραφέα¹¹⁷. Ὁ Μελέτιος Βλαστός λοιπὸν, με-

112. Βλ. γι' αὐτὸν τὴ βιβλιογραφία ποὺ σημειώνεται στὸ ἔρθερο τῶν Π. Δ. ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗ - A.L. VINCENT, «Ἀνέκδοτο ἐγκώμιον τοῦ Μελετίου Βλαστοῦ (1625;)», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 9 (1972), σ. 97-103 (στὴ σ. 97, σημ. 2) καὶ τὴ μελέτη τοῦ Π. Δ. ΜΑΣΤΡΟΔΗΜΗΤΡΗ, «Ἐπιγράμματα ἱερῶν τοῦ Χάνδακος εἰς ἔπαινον τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης Giovanni - Battista Grimani (1636)», *Κρητικά Χρονικά*, τόμ. 23 (1971), σ. 367-394, ὅπου (σ. 373-376) τὸν διαστέλλει σωστά ἀπὸ τὸν κωδικογράφο μας καὶ τοῦ ἀποδίδει, μετὰ ἀκριτή πιθανότητα, ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα τοῦ 1636. Βλ. ἀκόμη ΓΕΩΡΓ. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ, «Ἀνέκδοτη ὁμιλία Μελετίου τοῦ Βλαστοῦ περὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων», *Κληρονομία*, τόμ. 12 (1980), σ. 95-124. Ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου του (1639) ἔγινε γνωστὴ ἀπὸ πρόσφατο δημοσίευμα τοῦ ΖΑΧ. Ν. ΤΣΙΡΗΛΛΗ στὰ *Πρακτικὰ Συμποσίου Κυπριακῆς Ἰστορίας* (Λευκωσία 2-3 Μαΐου 1983), Ἰωάννινα 1984, σ. 89, σημ. 19.

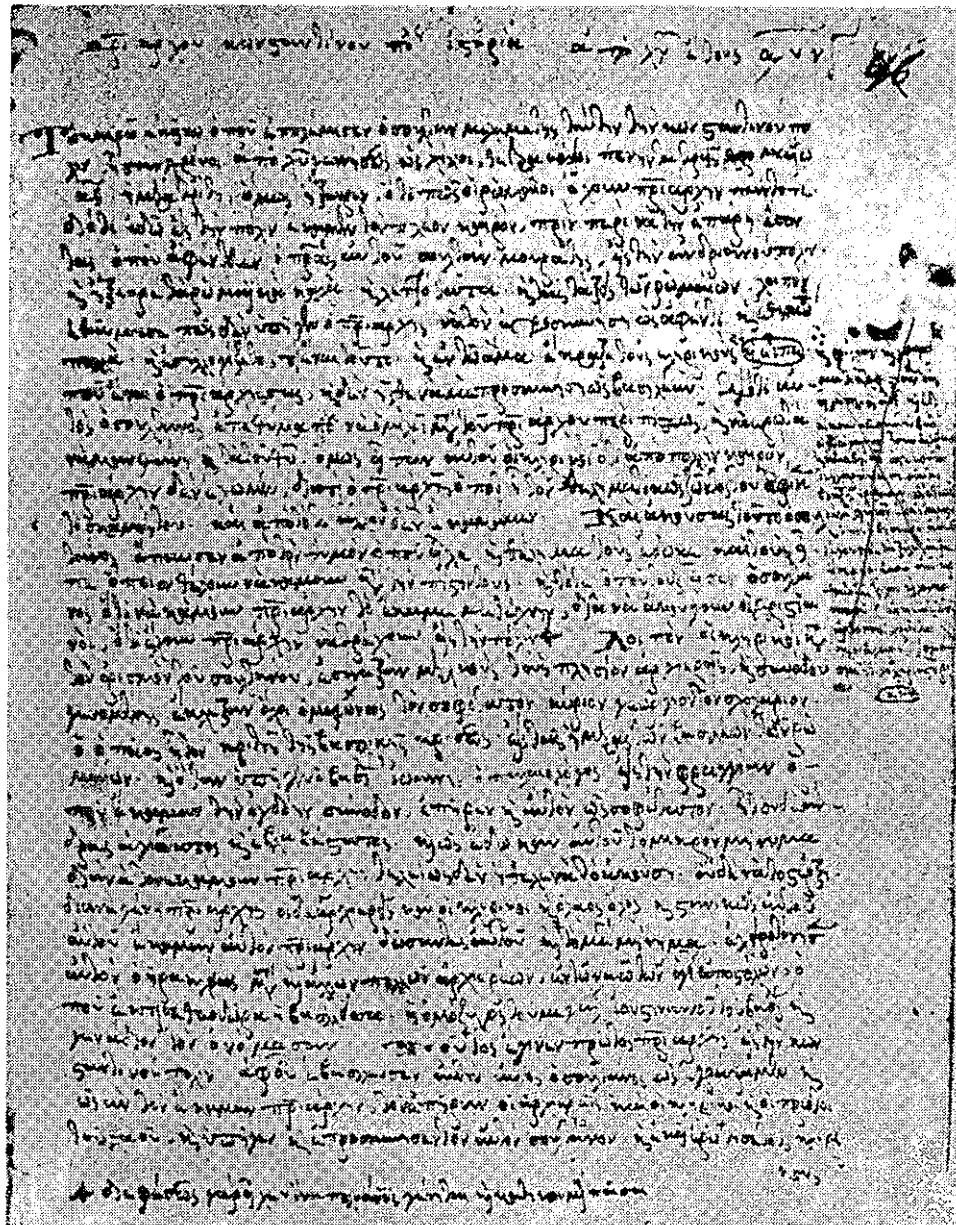
113. Γ. ΧΑΡΙΤΑΚΗ, «Κατάλογος τῶν χρονολογημένων κωδίκων τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Καΐρου», *ΕΕΒΣ*, τόμ. 4 (1927), σ. 162-163 (ἀριθ. 45).

114. ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, ἐν Κωνσταντινῇ, τόμ. 1, 1895, σ. 416 (ἀριθ. 3886/352).

115. ΑΘ. Δ. ΚΟΜΙΝΗ, *Πίνακες χρονολογημένων πατριαρχῶν κωδίκων*, ἐν Ἀθήναις 1968, πίν. 82 καὶ 85 (κῶδ. 287, φ. 96 καὶ 141v) καὶ σ. 42. Βλ. εἰκ. Ζ', σ. 36.

116. ΑΝΤ. ΣΙΓΑΛΑ, *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας. Α'. Ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκαι Δυτικῆς Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 164, ἀριθ. 27. Ὁ κώδικας ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν ΔΗΜ. Π. ΠΑΣΧΑΛΗ, «Οἱ δέκα λόγοι τοῦ Διγενεοῦς Ἀκρίτου κατὰ τὴν περὶ τὴν διασκευὴν τῆς Ἄνδρου», *Λαογραφία*, τόμ. 9 (1928), σ. 313-412 (στὸ τέλος πανομοιότυπο τοῦ φ. 53 = σελ. ἐκδ. 365· βλ. καὶ σ. 312). Βλ. καὶ Κ.Ι. ΑΜΑΝΤΟΥ, «Μελέτιος Βλαστός», *Ἑλληνικά*, τόμ. 4 (1931), σ. 376 καὶ Α. ΠΟΛΙΤΗ στὰ *Ἑλληνικά*, τόμ. 24 (1971), σ. 189, ποὺ κρίνοντας τὸ βιβλίον τοῦ Ἁθ. Κομίνη (βλ. τὴν ἀμέσως προηγούμενη ὑπομείωση 115), βεβαιώνει πὼς ἡ γραφή καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ πατριαρχικοῦ κώδικα 287 καὶ τοῦ κώδικα 27 τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης «εἶναι ἀπαράλλαχτα».

117. Πρβλ. εἰκ. 5' καὶ Ζ', σ. 34 καὶ 36. Γιὰ τὸν κώδικα Ζαγοράς βλ. Κ. ΔΟΥΒΟΥ-

τά τη γραφή τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων ἀπὸ τὸ Μάξιμο, τὸν ἀντικατέστησε στὴν ἀντιγραφή τοῦ ὑπόλοιπου κειμένου, ἴσως γιὰτὶ ὁ τελευταῖος κουράστηκε, καὶ ἔτσι ἔγραψε (πιθανότατα καθ' ὑπαγόρευση τοῦ Μαξίμου) τὴ συνέχεια τῆς μετάφρασης. Καὶ ἴσως μάλιστα νὰ ἦταν αὐτὸς τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ δυὸ πρόσωπα ποὺ εἶχαν ἀναλάβει, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Léger ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω¹¹⁸, τὸ ἔργο τῆς μετάφρασης ἢ ὁ ἀντιγραφέας, ποὺ, ὅπως εἶδαμε ἐπίσης¹¹⁹, εἶχαν ζητήσει νὰ βροῦν. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, γύρω στὰ 1630, ὁ Μελέτιος Βλαστός ἐργαζόταν στὴν Κωνσταντινούπολη, παρ' ὅλο ποὺ δὲν ἔχουμε ἄλλη ἀσφαλῆ μαρτυρία νὰ μᾶς τὸ ἐπιβεβαιώνει. Κι αὐτὸ γιὰτὶ δύσκολα θὰ μπορούσαμε νὰ ταυτίσουμε τὸ Μελέτιο Βλαστό αὐτὸ μὲ τὸ νεαρὸ Μελέτιο, διάκονο τοῦ Λουκάρεως, ποὺ πηγαινοερχόταν ἀπὸ Κωνσταντινούπολη σὲ Ρόδο, γιὰ νὰ τὸν φροντίζει, ὅταν αὐτὸς ἦταν ἐξόριστος στὸ νησί αὐτό, ὅπως ἀναφέρει ὁ πατριάρχης στὰ γράμματά του τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1635¹²⁰ καὶ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1636¹²¹, ἢ μὲ τὸν πατέρα Μελέτιο (P. Meletio), τὸν ὁποῖο προτείνει στὸ Λούκαρι ὁ Léger, γιὰ ν' ἀντιγράψει ἕνα ἀντιρρητικὸ τοῦ ἔργο γιὰ τὴ μετουσίωση (ἴσως ἀπάντηση στὸ Γεώργιο Κορέσιο)¹²².

Ὅσο γιὰ τὸ τρίτο χέρι, ποὺ ἔγραψε μόνο τὰ δυὸ πρῶτα φύλλα (2-3) μὲ τὶς «ὑποθέσεις» τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, μὲ μεγαλύτερα, ἐπικλινῆ καὶ ζωηρὰ γράμματα, δὲ μπορούσαμε ὡς τώρα νὰ τὸ ταυτίσουμε.

Ἄλλὰ ἡ ἀναζήτηση ἄλλων τυχόν ἀντιγράφων (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρωτότυπο) τῆς μετάφρασης τοῦ Μαξίμου μᾶς ὀδήγησε καὶ σὲ ἄλλες ἐνδιαφέρουσες διαπιστώσεις.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα αὐτὰ ποὺ βρήκαμε καὶ μελετήσαμε περιλαμβάνεται στὸν ὑπ' ἀριθ. 46 κώδικα (φ. 1r-8v) τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων¹²³ (ποὺ περιέχει καὶ ἄλλα κείμενα ἢ παρασελίδια σχόλια ποὺ φαίνεται νὰ σχετίζονται μὲ τὸν Κύριλλο Λούκαρι καὶ τὸν κύκλο του)¹²⁴. Τὸ ἀντί-

ΝΙΣΤΟΥ, «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ζαγοράς», *Νέος Ἑλληνομνήμων*, τόμ. 13 (1916), σ. 218 (ἀριθ. 42). Ὁ ταυτισμὸς τῆς γραφῆς τοῦ κώδικα μοῦ ὑποδείχθηκε κι αὐτὸς ἀπὸ τὸν κ. Ἀγ. Τσελίκα. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς γραφῆς τοῦ Βλαστοῦ εἶναι τὸ ὀριζοντιωμένον ε.

118. Βλ. παραπάνω, σ. 30 καὶ σημ. 98.

119. Βλ. παραπάνω, σ. 31 καὶ σημ. 100.

120. E. LEGRAND, *δ.π.*, τόμ. IV, σ. 480 (ἀριθ. 192).

121. E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 477-478 (ἀριθ. 190).

122. E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 408 (ἀριθ. 145).

123. ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ, «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῶν ἐν Ἀθήναις βιβλιοθηκῶν πλὴν τῆς Ἑθνικῆς. Α'». Κώδικες τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς», *Νέος Ἑλληνομνήμων*, τόμ. 2 (1905), σ. 493-4 (ἀριθ. 46). Βλ. εἰκ. Η', σ. 38.

124. Στὰ φύλλα 47r-62v περιέχεται «*Λόγος Γεωργίου ρήτορος τῆς μητροπόλεως Αἰ-νου εἰς τὴν ζωοδόχον πηγὴν*» (βλ. γι' αὐτὸν παρακάτω, σημ. 128), στὸ περιθώριο τοῦ φ. 91r ὑπάρχει ἡ φράση «*ὡς λέγει ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος*» καὶ στὸ περι-

Εἰκ. Ζ'. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 287 πατριακὸς κώδικας (φ. 96), γραμμένος στίς 13 Ἰουνίου 1630 ἀπὸ τὸ Μελέτιο Βλαστό (Αθ. Δ. ΚΟΜΙΝΗ, Πίνακες χρονολογημένων πατριακῶν κωδίκων, ἐν Ἀθήναις 1968, πίν. 82, βλ. καὶ σ. 42).

γραφο περιέχει μόνο τὰ ἀρχικά κεφάλαια 1-4 τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου καὶ τὶς παραγράφους 1-14 ἀπὸ τὸ 5ο, ἀντιγραμμένα ἀπὸ ἀταύτιστο χέρι, μὲ τὴν ἀκόλουθη ἐπιγραφή:

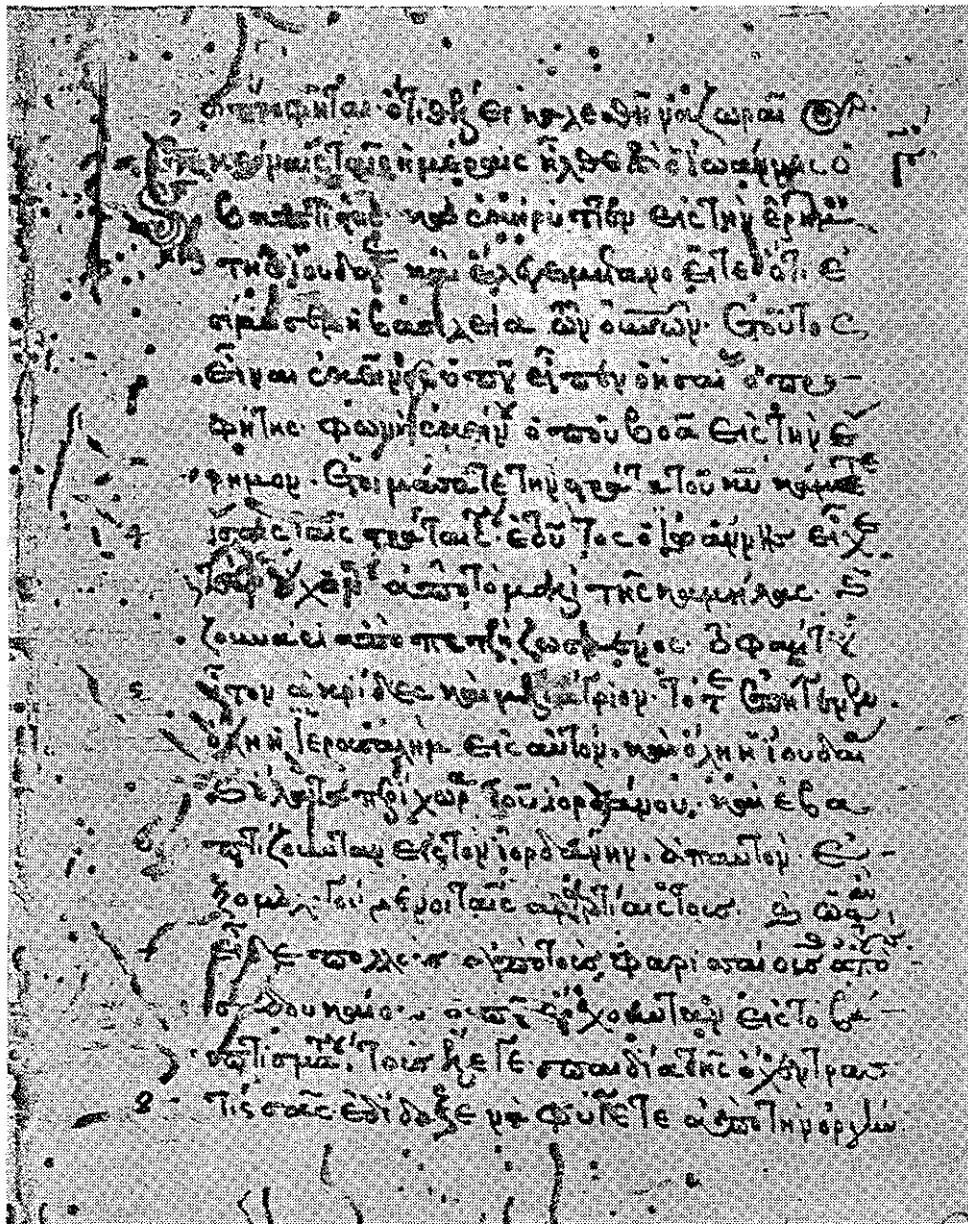
«Τὸ κατὰ Ματθαῖον ἄγιον Εὐαγγέλιον μεταφρασθὲν εἰς τὴν [χρ]δαίαν καὶ πεζὴν γλῶσσαν τῶν [Ἑλλή]νων ὑπὸ τοῦ δσιωτάτου καὶ λογιωτάτου παπᾶ καὶ Μαξίμου, μαθητοῦ κυρίου Θεοδοσίου τοῦ Κορυθαίως. Ἐγγραφή δὲ διὰ σπουδῆς καὶ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ ἐκλαμπρωτάτου πρέσβευος τῆς τῶν Ὁλλανδῶν ἀριστοκρατίας κυρίου [vacat] ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ παναγιωτάτου καὶ σοφωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυρίου Κυρίλλου ἐν ἔτει αχλω Ἰνδικτ. 17^{ης}».

Ἡ ἐπιγραφή αὐτή, πού εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβῆς καὶ ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ καὶ ὡς πρὸς τὴ συμβολὴ τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Ὁλλανδίας (τοῦ ὁποίου μόνον τὸ ξενικὸ ὄνομα δημιουργοῦσε, φαίνεται, δυσκολίες στὴν ἀντιγραφή ἢ μεταγραφή καὶ ἔμεινε ἀσυμπλήρωτο) καὶ πού, μνημονεύοντας στὸ τέλος τὸ Λούκαρι, τὸν συσχέτιζε κι αὐτὸν σωστά μὲ τὸ ἔργο αὐτό, δείχνει ὅτι τὸ ἀντίγραφο προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ὑπεύθυνους γιὰ τὸ ἔργο κύκλους τοῦ Μαξίμου καὶ τοῦ Haga. Καὶ ἡ χρονολογία τοῦ ἀντιγράφου (1630) μαρτυρεῖ ὅτι αὐτὸ φιλοπονήθηκε πρότου νὰ ὑποστῆ ἡ μετάφραση (ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω) τὴν τελικὴ τῆς ἐπεξεργασία.

Καὶ πραγματικά, ἡ ἀντιβολὴ πού ἐπιχειρήσαμε τοῦ κειμένου τοῦ ἀθηναίου χειρογράφου αὐτοῦ μὲ τὸ ἀντίστοιχο ἰδιόγραφο κείμενο τοῦ Μαξίμου στὸν κώδικα τῆς Γενεύης μᾶς ὀδήγησε στὴ διαπίστωση ὅτι ἡ ἀντιγραφή του στὸν κώδικα τῆς Βουλῆς ἔγινε μὲ πρότυπο τὴν ἀρχικὴ μορφή τοῦ χειρογράφου τοῦ Μαξίμου, πρὶν αὐτὸς τοῦ ἐπιφέρει τὶς τελικὲς προσθήκες καὶ διορθώσεις του¹²⁵. Ποιὸ σκοπὸ ἄραγε ἐξυπηρετοῦσε ἡ πρόωρη καὶ τόσο περιορισμένη σὲ ἔκταση ἀντιγραφή αὐτῆ τῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας τοῦ Μαξίμου, πού ἀσφαλῶς δὲν μπορούσε νὰ εἶχε γίνῃ παρὰ μὲ τὴν ἔγκριση, ἀν ὄχι καὶ μὲ τὴν πρωτοβουλία του; Δοκιμή, γιὰ νὰ βολιδοσκοπηθοῦν οἱ ἀντιδράσεις, πού θὰ προκαλοῦσε τὸ ἐγχείρημα; Ἀπόπειρα καθαρογράφησης, ὅπως ἔγραφε ὁ Léger πὺς εἶχαν σκοπὸ νὰ κάμουν καὶ ζητοῦσαν ἀντιγραφέα; Δὲν εἶναι δυνατὸ φυσικὰ νὰ τὸ ξέρου-

θῆριο τοῦ φ. 92r ἔχει προστεθεῖ δριμύ σχόλιο γιὰ χωρίο τοῦ κειμένου ἀναφερόμενο στὸ ἐπίμαχο θέμα τῆς μετουσίωσης.

125. Παραθέτω μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ κεφ. α' τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ Ματθαῖον (φ. 5r-6v τοῦ χειρογράφου τῆς Γενεύης = G καὶ φ. 1r-2v τοῦ ἀθηναίου = A): α) 1 Ἡ γενεαλογία G, A: Ἡ βίβλος τῆς γενέσεως διορθ. Μάξ., ed. β) 6 καὶ Δαυὶδ ἐγέννησε G, A: καὶ Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησε προσθ. Μάξ., ed. γ) 6 ἀπὸ τὴν γυναῖκα τοῦ Οὐρίου G, A: ἀπὸ ἐκείνην ὅπου ἦτον [προτίτερα γυναῖκα] τοῦ Οὐρίου διορθ. Μάξ., ed. δ) 12 τὴν σκλαβίαν τῆς Βαβυλῶνος G, A: τὴν μετατόπισιν τῆς Βαβυλῶνος διορθ. Μάξ., ed. ε) 18 νὰ ἔλθουν εἰς ἓνα σπῆτι G, A: νὰ ἔλθουν μαζὶ διορθ. Μάξ., ed. στ) 19 καλὸς ἄνθρωπος G, A: δίκαιος διορθ. Μάξ., ed. ζ) 22 ἐκεῖνος ὅπου εἶπεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου G, A: ἐκεῖνο ὅπου ἐλάληθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ μέσου τοῦ προφήτου διορθ. Μάξ., ed.

Εἰκ. Η'. Μετάφραση (πρῶτο σχεδιάσμα, 1630) τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου (γ' 1-8) ἀπὸ τὸ Μάξιμο Καλλιουπολίτη, γραμμένη ἀπὸ ἄγνωστο χέρι στὸν κώδ. τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων ἀριθ. 42 (φ. 5r).

με. Πάντως ἡ διαπίστωση αὐτὴ εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα, γιατί ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητη μαρτυρία γιὰ τὶς δύο διαδοχικὲς φάσεις τῆς ἐργασίας τοῦ Μαξίμου: κατὰ τὴν πρώτη (1629-1630), κατάρτισε ἕνα ἀρχικὸ κείμενο καὶ κατὰ τὴ δεύτερη (βλ. τὸ ἀμέσως ἐπόμενο κεφ. Δ') τὸ ἀναθεώρησε καὶ τὸ διόρθωσε.

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι τοῦ ἴδιου κειμένου αὐτοῦ ἐκτενέστερο τμήμα (ἴσως ὁλόκληρο τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο) διασωζόταν καὶ στὸν ὑπ' ἀριθ. 138 κώδικα τῆς ἄλλοτε Δημόσιας Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Πετρούπολης¹²⁶ (τῆς σημερινῆς Δημόσιας Κρατικῆς Βιβλιοθήκης Saltykov-Scedrin τοῦ Leningrad), φ. 1-62, ποὺ ἔφερε ὁμοία σχεδόν, ἀλλὰ ἐλαφρὰ συντομευμένη καὶ περισσότερο παρεφθαρμένη ἐπιγραφή: «Τὸ κατὰ Ματθαῖον ἅγιον Εὐαγγέλιον ἐρμηγευθὲν εἰς τὴν πεζὴν καὶ χυδαίαν γλώσσαν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦ ὁσιωτάτου καὶ λογιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις παπᾶ κυρ Μαξίμου τοῦ ἐκ τοῦ παναγιού? ἐπὶ τῆς πατριαρχικῆς [γράφει: πατριαρχίας] τοῦ παναγιωτάτου καὶ σοφωτάτου δεσπότη τοῦ ἡμῶν κυρίου κυρίου Κυρίλλου ἐν ἔτει ,αχλ', ἰνδικτιῶνος ιγ'».

Ἀντίθετα πρὸς τὸ χειρόγραφο τῆς Βουλῆς, ὁ ἀντιγραφέας τοῦ χειρογράφου τοῦ Leningrad εἶναι ἐπάνυμος, ὅπως μαρτυρεῖ τὸ ἀκόλουθο βιβλιογραφικὸ του σημεῖωμα στὸ τέλος (φ. 63r), ποὺ καθορίζει καὶ τὸ μῆνα τῆς ἀντιγραφῆς: ἀντεγράφη τὸ παρὸν παρ' ἐμοῦ Γεωργίου ρήτορος ... τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ,αχλ' ἰνδ. ιγ' μηνὶ Μαΐου ἐν Κωνσταντινουπόλει, διωκομένου ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ»¹²⁷.

Ὁ Γεώργιος Κόντης, ῥήτωρ τῆς μητροπόλεως Αἴνου καὶ ἐκδικος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, εἶναι γνωστὸς λόγιος, συγγραφέας καὶ κωδικογράφος¹²⁸, ποὺ ἀνῆκε στὸ περιβάλλον τοῦ Λουκάρεως καὶ ποὺ συνδεόταν

126. E. DE MURALT, *Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque Impériale Publique*, St Petersburg 1864, σ. 78-79 (ἀριθ. CXXXVIII). Ἡ σημερινὴ διεύθυνση τῆς Βιβλιοθήκης αὐτῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία ζήτησα φωτογραφία τοῦ χειρογράφου, μοῦ ἀπάντησε, μὲ γράμμα τῆς τῆς 20 Ἰανουαρίου 1986, πὺς αὐτὸ ἀπαρδόθηκε στὴν Πολωνικὴ Δημοκρατία τὸν Ἰούλιο τοῦ 1924. Δὲ μπόρεσα ὡς τώρα νὰ πληροφορηθῶ τὴν τύχη του. Ὁ μόνος ποὺ συσχέτισε τὸ χειρόγραφο αὐτὸ μὲ τὸ Μάξιμο ἦταν, ὅσο ξέρω, ὁ E. D. COLWELL, ὁ.π. (βλ. σημ. 7), σ. 35 καὶ σημ. 13.

127. E. DE MURALT, ὁ.π., Τὸ κενὸ ποὺ ὑποδηλώνουν τὰ ἀποσιωπητικὰ τοῦ de Muralt μπορεῖ, νομίζω, νὰ συμπληρωθεῖ ὡς ἑξῆς: «(ῥήτορος) τῆς μητροπόλεως Αἴνου καὶ ἐκδικίου (τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας)», σύμφωνα μὲ τοὺς γνωστούς καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγὰς τίτλους τοῦ ἀντιγραφέα.

128. Βλ. γι' αὐτόν, τὰ ἔργα καὶ τὰ χειρόγραφα του τὸ ἔργο τοῦ VASILE GRECU, *O versiune noua a unei învaturii, a lui Neagoe Basarab*, Bucuresti 1941, σ. 207-228 (ἰδίως σ. 209 κ.ἑξ.) (ὑπόδειξη τοῦ κ. Λ. Βρανούση) καὶ τὴν πρόσφατη διατριβὴ τῆς OLGA GRATZIU, *Die dekorierten Handschriften des Schreibers Mattheios von Myra (1596-1624). Untersuchungen zur griechischen Buchmalerei um 1600*, Athen 1982, σ. 140-141 καὶ σημ. 351 καὶ πίν. 196, ὅπου φωτογραφία εἰκονογραφημένου αὐτόγραφου ἔργου του. Βλ. ἐπίσης C. NICAS, «Στίχοι Γεωργίου ρήτορος Αἴνου καὶ ἐκδικίου τῆς Μεγά-

καὶ μὲ τὸ δεύτερο προτεστάντη πρεσβευτὴ στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ μεγάλο προστάτη τοῦ πατριάρχη, τὸν Ἄγγλο Sir Thomas Roe, στὸν ὁποῖο προμήθευε καὶ χειρόγραφα¹²⁹. Ἡ πολὺ διαφωτιστικὴ γιὰ μᾶς φράση τοῦ σημειώματός του «διωκομένου ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ» ὑπαινίσσεται, κατὰ τὴ γνώμη μας, διωγμὸ του ἀπὸ τοὺς ἱεράρχες ἐκείνους ποὺ ἀνῆκαν στὴν ἐχθρική πρὸς τὸ Λούκαρι παράταξη καὶ ποὺ πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἦταν ὁ Ἰσαάκ, μητροπολίτης Χαλκηδόνος, καὶ ἡ μερίδα του, οἱ ὁποῖοι εἶχαν πράγματι, ἐκείνον ἀκριβῶς τὸν καιρὸ, ἀποπειραθεῖ (ἀλλὰ χωρὶς ἐπιτυχία) νὰ ἐκθρονίσουν τὸ Λούκαρι¹³⁰. Ὁ Γεώργιος ἀναφέρει ὅτι καταδιωκόταν ἀπ' αὐτοὺς «διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ», φράση εὐαγγελικὴ χρησιμοποιοῦμενη συχνὰ ἀπὸ τοὺς προτεστάντες («la parole de Dieu»¹³¹). Αὐτὸ μπορεῖ νὰ σημαίνει ἢ ὅτι ὁ Γεώργιος ἀνῆκε ἀπλῶς στὴ φιλοπροτεσταντικὴ παράταξη ἢ — πῶς συγκεκριμένα — ὅτι σχετιζόταν κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὴν ἐτοιμαζόμενη μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης, ποὺ εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ὅτι ὁ Γεώργιος διατηροῦσε πολὺ φιλικούς δεσμούς μὲ τὸν Léger καὶ ἔτρεφε αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης γιὰ τὶς εὐεργεσίες ποὺ δέχτηκε ἀπ' αὐτόν, μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ γράμμα του ποὺ ἔστειλε στὸν Léger ἀπὸ τὴν Αἴνο¹³², μὲ χρονολογία 4 Σεπτεμβρίου, ἰνδικτ. 14 (ποὺ ἀντιστοιχεῖ ἀσφαλῶς στὸ ἔτος 1630¹³³), μὲ πολλὰς ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὶς σκληρὲς συνθήκες τῆς ζωῆς του στὴν πόλη αὐτὴ καὶ τὶς καταδρομὲς ἐναντίον του, ποὺ τὸν ἀναγκάζουν νὰ θέλει νὰ ἐπιστρέψει στὴν Κωνσταντινούπολη (ἀπ' ὅπου θὰ εἶχε ἔλθει πρόσφατα, πάντως μετὰ τὸ Μάιο τοῦ ἔτους αὐ-

τῆς Ἐκκλησίας» στὸν τόμο *Talariokos. Studia graeca Antonio Garzya a discipulis oblata*, Napoli 1986 (ὑπό-ἐκδοση).

129. H. O. COXE, *Catalogi codicum manuscritorum Bibliothecae Bodleianae*, τόμ. I, Oxford 1853, σ. 460-461 (ἀριθ. 4), σ. 461-462 (ἀριθ. 5) καὶ σ. 463-464 (ἀριθ. 8)· τὰ δύο τελευταῖα ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ χειρόγραφα εἶναι γραμμένα μὲ τὸ χέρι τοῦ Γεωργίου, ὅπως μαρτυροῦν ἡ ἀκροστιχίδα τοῦ ἐνὸς καὶ τὰ σημειώματα (τῶν ἐτῶν 1622 καὶ 1626) τοῦ ἄλλου. Ἀπὸ τὰ αὐτόγραφα αὐτὰ βιβλιογραφικά, κτητορικὰ ἢ ἀφιερωτικὰ του σημειώματα στὸν Roe προκύπτει ὅτι ὁ Γεώργιος εἶχε τὸ ἐπώνυμο Κόντης (ἀριθ. 8) καὶ ὅτι ὁ πατέρας του Φραγκίσκος ὁ Κύπριος ἦταν ταβουλάριος τῆς Αἴνου (ἀριθ. 4). Ὁ ἴδιος ὁμοίως πάλι, σὲ γράμμα του στὸν Léger, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦμε ἀμέσως παρακάτω (σημ. 132-4), ὀνομάζει τὸν πατέρα του Φιλάρετο. Γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Roe μὲ τὸ Λούκαρι βλ. M.I. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, «Ἡ ἀνέκδοτος μυστικὴ ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς τὸν Ἄγγλον πρεσβευτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Sir Thomas Rowe (1625-1628)», *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης*, τόμ. Β', Ἀθήνα 1955, σ. 533-543.

130. Βλ. παραπάνω, σ. 25 καὶ σημ. 65-70 καὶ σ. 28 καὶ σημ. 85-86.

131. Πρὸβλ. τὸ πρόσφατο ἔργο τοῦ ROGER STAUFFENEGGER, *Eglise et Société. Genève au XVIIe siècle. Textes - Notes*, Genève, Droz, 1983, ὅπου τὸ εἰδικὸ κεφάλαιο (III 1: σ. 201-224): *La parole de Dieu*.

132. E. LEGRAND, ὁ.π., σ. 508-510 (ἀριθ. 207).

133. Δὲ μποροῦσε νὰ εἶναι οὔτε ἡ ἀμέσως προηγούμενη τοῦ 1630 ἰνδικτιῶν 14η, δηλ. τὸ 1615, γιατί τότε ὁ Léger δὲν εἶχε ἔλθει ἀκόμη στὴν Κωνσταντινούπολη, οὔτε ἡ ἀμέσως ἐπόμενη, δηλ. τὸ 1645, γιατί τότε εἶχε ἤδη ἐπιστρέψει στὴ Γενεύη.

του)¹³⁴. 'Απ' όλα λοιπόν αυτά προκύπτει ότι και ο Γεώργιος, όπως και ο Μελέτιος Βλαστός, είχε πιθανότατα κάποια συμμετοχή στην εκπόνηση και ασφαλώς στην αντιγραφή της μετάφρασης του Μαξίμου. Δυστυχώς, η άγνοιά μας για τη σημερινή τύχη του χειρογράφου αυτού κάνει αδύνατη τη μελέτη του.

Και, για να κλείσουμε τον κύκλο των πιθανών συνεργατών στο έργο αυτό, θα προσθέσουμε ένα τρίτο, άγνωστο ως τώρα κι αυτό, όνομα: το όνομα του Φίλιππου του Κυπρίου, πρωτονοταρίου (και κατά την εποχή του Λουκάρεως και αργότερα) της Μεγάλης 'Εκκλησίας¹³⁵. 'Η εικασία μας στηρίζεται στις ακόλουθες ενδείξεις.

Σε γράμμα του αρχιμανδρίτη 'Αρσενίου προς τον Φίλιππο αυτό, με χρονολογία 24 'Οκτωβρίου 1633, συναντούμε την περικοπή: «'Αλλον. Γράφει μου πώς ἐξ η γ ε ις τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον τοῦ ἀποκρισάρεως τοῦ Φιαμέγκου και διὰ μέσον του ἀπόκτησες και τὴν φιλίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ, και λίαν ἐχάρην...» κλπ.¹³⁶ 'Ο εκδότης του γράμματος E. Legrand, βιογραφώντας το Φίλιππο, γράφει πώς το γράμμα αυτό μάς πληροφορεῖ πώς αυτός «εἶχε ἐξ η γ ἡ σ ε ι τὸ Εὐαγγέλιο στὸν Κορνήλιο Haga, πρεσβευτὴ τῆς 'Ολλανδίας στὴν Κωνσταντινούπολη...»¹³⁷. Στὴν προκειμένη όμως περίπτωση, ὁ 'Ολλανδὸς πρεσβευτὴς δὲν εἶχε καμιάν ἀνάγκη νὰ τοῦ ἐξηγήσει τὸ Εὐαγγέλιο (σὲ ποιά γλώσσα ἄραγε;) ὁ Φίλιππος ὁ Κύπριος τὴ στιγμή πού διέθετε μέσα στὴν κατοικία του τὸ πιὸ ἀρμόδιο πρόσωπο γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, τὸν ἐφημέριο τῆς πρεσβείας και ἄριστα συγκροτημένο προτεστάντη θεολόγο 'Αντώνιο Léger. 'Η φράση λοιπόν τοῦ 'Αρσενίου «ἐξ η γ ε ις τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον τοῦ ἀποκρισάρεως τοῦ Φιαμέγκου» δὲ μπορεί νὰ σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ «ἐ ρ γ ἄ ζ ε σ α ι γ ι ἄ τ ἡ με τ ἄ φ ρ α σ η τοῦ Εὐαγγελίου στὴν ὑπηρεσία τοῦ πρεσβευτῆ τῆς 'Ολλανδίας»¹³⁸. 'Αν ἡ ἐρμηνεία μας αὐτὴ εἶναι ἡ σωστὴ, τότε ὁ Φίλιππος ὁ Κύπριος, πού μάς εἶναι γνωστὸς και ὡς συγγραφέας σύντομου χρονικοῦ τῆς πατριαρχικῆς ιστορίας¹³⁹, θὰ ἦταν ὁ τρίτος ἀπὸ τοὺς ἀνώνυμους συν-

134. 'Οπότε ἀντέγραψε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ χειρόγραφο τοῦ Leningrad (βλ. παραπάνω, σ. 40 και σημ. 127).

135. Βιογραφικὸ σημείωμα γιὰ τὸ Φίλιππο βλ. στοῦ E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. III, Paris 1895, σ. 273-276.

136. E. LEGRAND, ὁ.π., σ. 274-275.

137. E. LEGRAND, ὁ.π., σ. 273.

138. Τὸ ρῆμα ἐξηγῶ γιὰ τὴ μετάφραση τῆς Γραφῆς (παράλληλα μετὸ ἐρμηνεύω και μεταγλωττίζω) χρησιμοποιεῖται και ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Μάξιμο στὸν πρόλογο τῆς μετάφρασῆς του: «τὰ ἄλλα γένη ... ἔχουσιν ἐξ η γ η μ ἔ ν η ν και τὴν θείαν γραφὴν εἰς τὲς ἐδικὰς τους γλώσσας» και «ἐξ η γ ἡ σ α μ ε ν τὸν νοῦν τῆς θείας γραφῆς εἰς τὴν ἐδικὴν μας γλώτταν» (E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. I, σ. 366 και 369).

139. PHILIPPI CYPRII, Proto-notarii Constantinopolitani, *Chronicon Ecclesiae Graecae, Nicolaus Blancardus e manuscripto Byzantino primus vulgavit...* Franequerae 1679 (E. LEGRAND, ὁ.π., ἀριθ. 100c, σ. 139-140)· βλ. και δευτέρη ἐκδοση τῆς λα-

εργάτες τοῦ Μαξίμου πού γίνονται τώρα γνωστοὶ γιὰ πρώτη φορά. 'Η ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύεται και ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη φράση πού περιέχεται στὸ γράμμα τοῦ Λουκάρεως πρὸς τὸν Léger γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ Μαξίμου, πού θὰ τὸ ἀναλύσουμε παρακάτω¹⁴⁰: «S. Luca è buono: lo mando per Filippino». Πιστεύουμε πὼς μετὰ τὴ φράση αὐτὴ ὁ πατριάρχης ἐνοοῦσε τὸ κείμενο τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου πού τὸ ἐπέστρεψε, ἀφοῦ τὸ ἐπιθεώρησε και τὸ ἐνέκρινε, στὸν Léger, γιὰ νὰ τὸ διαβιβάσει στὸ Φίλιππο, ὡς ἀρμόδιο. Δὲν ἀποκλείεται λοιπόν νὰ εἶχε προσληφθεῖ ὁ Φίλιππος, γιὰ νὰ βοηθήσει στὸ έργο, ὅταν ὁ Μάξιμος ἀρρώστησε και ἔτσι ἐξακολούθησε και μετὰ τὸ θάνατο τοῦ τελευταίου νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ έργου. 'Ας σημειωθεῖ ὅτι ὁ Φίλιππος ἦταν ἀπ' ἐκεῖνους πού ἀποκήρυξαν τὸ Λούκαρι μετὰ τὴ θανάτωσή του, ἴσως γιὰ νὰ διατηρήσει τὴ θέση του στὸ Πατριαρχεῖο.

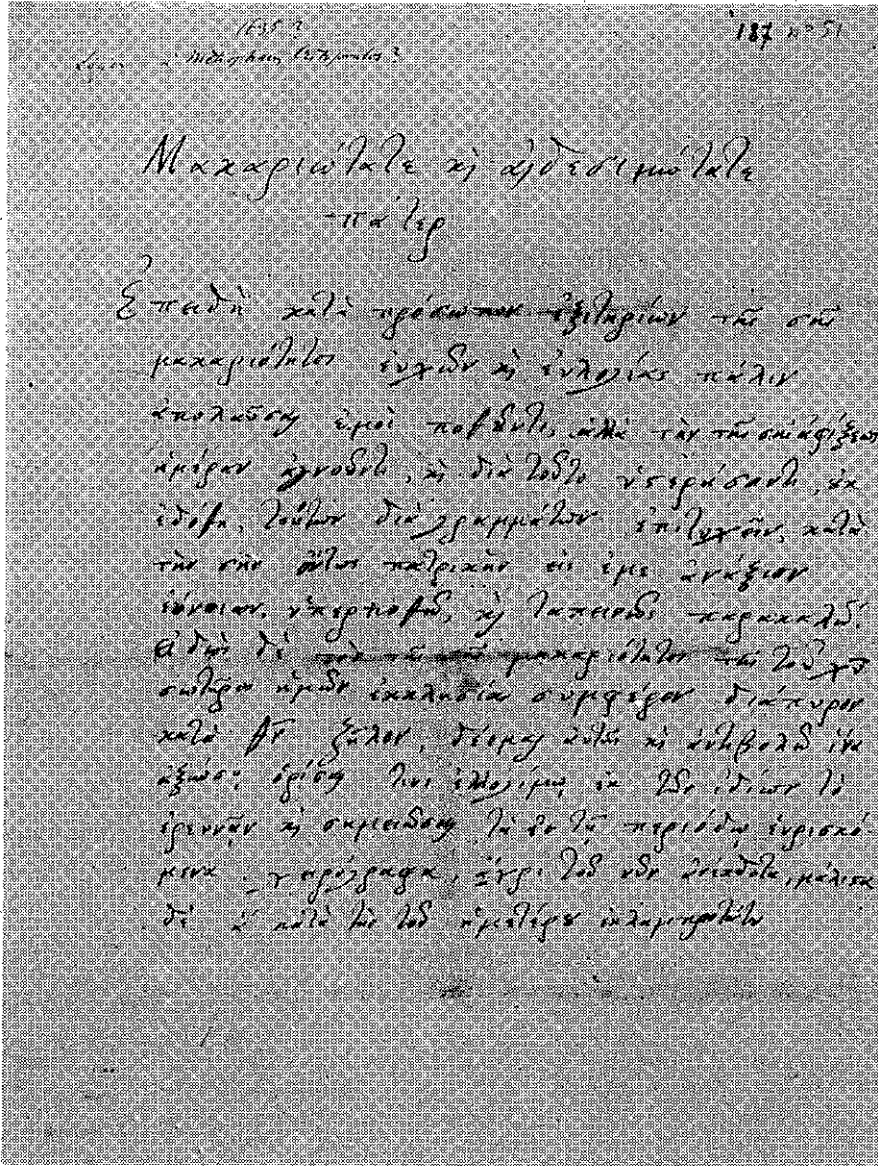
Δ'. Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ (1630-1633),
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΛΟΥΚΑΡΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΥ LÉGER
ΚΑΙ Η ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ (1636-1638)

'Ας ἔλθουμε τώρα στὴ δευτέρη φάση τῆς ἐργασίας τοῦ Μαξίμου. Μετὰ τὸ πρῶτο σχεδιάσμα τῆς μετάφρασῆς του, μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Léger (τοῦ ὁποῦ πρῶτου σχεδίασματος μάς ἐσώθηκε, ὅπως εἶδαμε, δεῖγμα τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο, μετὰ χρονολογία 1630), ὁ Μάξιμος ἐπιχείρησε συστηματικὴ ἀναθεώρηση τῆς ἐργασίας του, ὅπως μάς δείχνουν οἱ ἰδιόχειρες διορθώσεις του (διαγραφές, προσθήκες, ἀντικαταστάσεις και ἀλλαγές κλπ.) σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ κειμένου. 'Αλλά, ἐκτὸς ἀπὸ τὲς ἀλλαγές και βελτιώσεις αὐτῆς τοῦ Μαξίμου, παρατηροῦνται στὸ κείμενο και ἐπεμβάσεις πού ὀφείλονται σὲ ἄλλα δυὸ διαφορετικὰ χέρια. Τὸ ἓνα ἀπ' αὐτά, πού ἔχει κάμει και τὲς περισσότερες, εἶναι τὸ χέρι τοῦ Léger. Στὴ διαπίστωση αὐτὴ μπορέσαμε νὰ φτάσουμε, συγκρίνοντας τὸ γραφικὸ αὐτὸ χαρακτήρα μετὰ τὸ μόνο ἰδιόχειρο γράμμα τοῦ Léger πού σώζεται εὐτυχῶς στὸν κώδικα *Genev. gr.* 37-38 (ἀριθ. 51)¹⁴¹. Οἱ διορθώσεις

τινικῆς μετάφρασης αὐτῆς τοῦ έργου ἀπὸ τὸν HENR. HILARIUS, Lipsiae et Francoforti, 1687 (E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. II, ἀριθ. 614, σ. 443-445). Τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο τοῦ έργου, μετὰ τὴν ἐπιγραφή «Κατάλογος τῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως και οἱ ὑπ' αὐτῶν (sic) διατελοῦντες θρόνοι τῶν ἀρχιερέων οἱ πάλοι και νῦν», παραμένει ἀνεκδοτὸ· ἀντίγραφό του ὑπῆρχε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Fred. North Guilford, κατὰ τὸν κώδικα *Addit.* 8220 τῆς British Library (πληροφορία κατὰ Βασ. Σταμάτη). Φαίνεται πὼς τὸ ἀντίγραφο αὐτὸ ταυτίζεται μετὰ τὸ χειρόγραφο 573 τῆς δημοπρασίας Guilford (8 Δεκ. 1880) και τὸ 7163 τῆς βιβλιοθήκης Thomas Phillipps, πού περιγράφεται στὸν κατάλογο δημοπρασίας τοῦ οἴκου Sotheby: *Bibliotheca Philippica-Catalogue of French, Spanish and Greek manuscripts...* New Series: Ninth Part, Days of sale: Monday, 25th June, 1973 — Tuesday, 26th June, 1973, σ. 11, ἀριθ. 1919. Μοῦ εἶναι ἀγνωστὴ ἡ τύχη τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ μετὰ τὴ δημοπρασία.

140. Βλ. παρακάτω, σ. 47 και σημ. 149.

141. Δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. IV, σ. 430 (ἀριθ. 157): Τὸ γράμ-

Εἰκ. Θ'. Αὐτόγραφο σχέδιο ἡμιτελοῦς ἑλληνικοῦ γράμματος τοῦ Ant. Léger (στὸ Μητρο-
φάνη Κριτόπουλο;) στὸν cod. Genév. gr. 37-38· ἀριθ. 157, δημοσιευμένο ἀπὸ
τὸν E. LEGRAND, Bibliographie Hellénique... au XVIIe s., τόμ. IV, σ. 430).

αὐτὲς τοῦ Léger¹⁴² δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καθοριστεῖ πότε ἔγιναν, γιατί συνεργα-
ζόταν, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὸ Μάξιμο, ἀλλὰ καί, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ
τελευταίου, τὸ χειρόγραφο θὰ ἔμεινε στὰ χέρια τοῦ Léger, ποὺ καί ὅταν γύρισε
στὴ Γενεύη (1636) καὶ εἶχε μόλις ἀρχίσει, ὅπως θὰ δοῦμε, ἡ ἐκτύπωση τοῦ
χειρογράφου, θὰ μπορούσε ἀκόμη νὰ προσθέσει κάτι. Τὸ ἄλλο (ἄγνωστό μας)
χέρι, ποὺ εἶναι εὐδιάκριτο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα, ἐπικλινῆ καὶ ζωηρὰ γράμματα,
χέρι (ὅπως προδίδει ἡ μορφή των) ἀσφαλῶς ἑλληνικό, δὲν ἀποκλείεται — ὅσο
ἐπιτρέπουν τὰ λίγα στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε γιὰ σύγκριση — νὰ ταυτίζεται μὲ
τὸ χέρι ποὺ ἔχει γράψει, στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου (φ. 2r-3v) τὶς «ὑποθέσεις»
τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων¹⁴³. Διαπιστώσαμε πάντως πὼς δὲν εἶναι τὸ χέρι
οὔτε τοῦ Μελετίου Βλαστοῦ οὔτε τοῦ Γεωργίου ῥήτορος, ποὺ ἀντέγραψαν
τμήματα τῆς μετάφρασης. Δυστυχῶς, δὲν διαθέτουμε αὐτόγραφο τοῦ Φιλίππου
Κυπρίου, γιὰ νὰ τὸ συγκρίνουμε, μήπως ἀνήκει σ' αὐτόν. Τὸ χέρι αὐτὸ ἀπαντᾷ
πάντως σὲ λιγοστὰ φύλλα τοῦ κώδικα (φ. 243v, 268r-v, 270r-v, 306r, 311r, 328r,
331v, 332v, 338v, 343r, 364v, 366r, 368r-v, 389r-v, 393v, 404v, 537r, 542r,
587v, 588r) καὶ διορθώνει συνήθως μεμονωμένες λέξεις (ὄχι φράσεις). Δυὸ ἀπὸ
τὶς διορθώσεις του¹⁴⁴ ἀνήκουν σ' αὐτὲς ποὺ πρότεινε ὁ Λούκαρις στὸ γράμμα
του ποὺ θὰ δοῦμε παρακάτω¹⁴⁵.

Στις ἀρχὲς τοῦ 1632, ὁ Ὁλλανδὸς πρεσβευτῆς Haga πληροφοροῦσε τὴν
κυβέρνησή του ὅτι ἡ μετάφραση εἶχε περατωθεῖ. Δὲν ἔμεινε τώρα παρὰ ἡ ἀντι-
βολή της μὲ τὸ πρωτότυπο. Ὁ Λούκαρις θὰ μπορούσε νὰ τὴν κάμει, καλύτερα
ἀπὸ τὸν καθένα, πρόσθετε ὁ Haga, ἀλλὰ δὲν τοῦ τὸ ἐπέτρεπαν οἱ πολλαπλές του
ἀπασχολήσεις¹⁴⁶. Ἡ ἀντιβολή θὰ ἔγινε λοιπὸν ἀπὸ τὸ Μάξιμο καὶ τὸν Léger,
ἄγνωστο δυστυχῶς ἀπὸ ποιά ἐκδοσὴ¹⁴⁷. Καὶ φαίνεται ὅτι, ὅταν τὴν τελείωσαν,
ἔστειλαν τὸ διορθωμένο χειρόγραφο, ὅπως εἶχαν ἐκδηλώσει τὴν πρόθεση ἀπὸ
νωρίς¹⁴⁸, στὸν πατριάρχη. Αὐτός, ἀφοῦ τὸ ἐπιθεώρησε, ἔγραψε στὸν Léger

μα, ποὺ τὸ ἐξετάσαμε ἐπὶ τόπου, ἔχει μείνει ἡμιτελές. Βλ. φωτογραφία του στὴν εἰκ. Θ',
σ. 44. Τὸ ιδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῆς γραφῆς τοῦ Léger εἶναι τὸ γ, ποὺ τοῦ δίνει τόσο
μεγάλὴ κλίση, ὥστε νὰ τὸ ὀριζοντιώνει σχεδόν.

142. Τὶς διορθώσεις αὐτὲς τὶς ἐπισημάναμε στὰ ἀκόλουθα φύλλα τοῦ κώδικα: 5r, 7v,
8r, 9r, 10r, 11r, 11v, 13v, 31r, 56v, 64r, 125r, 131r, 165v, 169r, 257v, 262r, 295r, 346r,
346v, 347r, 358v, 361r, 363r, 364r, 385v, 386v, 387r, 393v, 397r, 413r, 415r, 418r, 419r,
419v, 420r, 421r, 421v, 424v, 424v, 425r, 426r, 426v, 428v, 430v, 433v, 434r, 441r, 443r,
443v, 448r, 449r, 454r, 455r, 455v, 456r, 456v, 463r, 467r, 468r, 471r, 478r, 482r, 488r,
489r, 493r, 502r, 506v, 510v, 518r, 535r, 535v, 572v, 583v, 587r, 588r.

143. Βλ. παραπάνω, σ. 33.

144. Στὸ φ. 367r (ἐπωρώθησαν / ἐτυφλήθησαν) καὶ στὸ φ. 368v (ξεμωραμός / τυ-
φλάγρα). Βλ. καὶ εἰκ. Γ', σ. 46.

145. Βλ. παρακάτω σ. 47 καὶ σημ. 151.

146. E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. I, σ. 377.

147. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. παραπάνω, σ. 31.

148. Βλ. παραπάνω, σ. 31.

ένα γράμμα πολύ διαφωτιστικό, άχρονολόγητο δυστυχώς, αλλά πάντως του 1632 ή του 1633¹⁴⁹. Στο γράμμα αυτό ο Λούκαρις του γράφει ότι έκαμαν καλά (ο Léger και ο Μάξιμος) να επιχειρήσουν αντιβολή του αυθεντικού κειμένου (δηλαδή του ελληνικού πρωτοτύπου της Καινής Διαθήκης) με τὸ δημῶδες και ὅτι βλέπει πὸς ὁ Μάξιμος ἀναδείχθηκε εὐσυνείδητος (diligente) στή μετάφραση. Προσθέτει ὅτι, ὅταν ἔχουν ὡς πρότυπο τὸ κείμενο τοῦ Diodati, δὲν ἔχει καὶ μεγάλη σημασία ἡ ἀμφιταλάντευση γιὰ μερικές λέξεις συνώνυμες, ὅπως π.χ. ἄρτος καὶ ψωμί (ὁ Λούκαρις προκρίνει τὸ δεύτερο καὶ αὐτὸ προτιμήθηκε καὶ στή μετάφραση) κ.τ.δ. Ὁ πατριάρχης ἐγκρίνει τὶς ἐκτιμήσεις (considerazioni) τοῦ Léger, πιστεύει ὅτι, με ὁδηγὸ τὸ κείμενο τοῦ Diodati, ὅλα θὰ πᾶνε καλά καὶ παραθέτει μιὰ δωδεκαριά λέξεις τῆς μετάφρασης, γιὰ τὶς ὁποῖες προτείνει ἀντίστοιχα ἄλλες δοκιμότερες, κατὰ τὴ γνώμη του, ὅπως π.χ. (Ρωμ. α' 21) ἐματαιώθησαν - ἐξουθενώθησαν, (Ρωμ. θ' 21) κερამεὸς - πηλουργός, ἐπωρόθησαν - ἐτυφλάθησαν, πώρωσις - τυφλάγρα κλπ.

Ἀναζητήσαμε στὸ κείμενο τῆς μετάφρασης τὶς λέξεις ποὺ πρότεινε γιὰ διόρθωση ὁ Λούκαρις καὶ διαπιστώσαμε πὸς πραγματικά ὅλες σχεδὸν ἔχουν διορθωθεῖ, σύμφωνα με τὶς ὑποδείξεις του, με τὸ χέρι τοῦ Léger¹⁵⁰. Δυὸ μόνο (οἱ παραπάνω ἐπωρόθησαν - ἐτυφλάθησαν καὶ πώρωσις - τυφλάγρα) διορθώθηκαν με τὸ ἄγνωστο ἄλλο ἐκείνο χέρι ποὺ δὲ μπορέσαμε νὰ τὸ ταυτίσουμε¹⁵¹. Καὶ σὲ μιὰ καὶ μόνη περίπτωση (Ρωμ. ια' 22, φ. 368r : ἀποτομία - ἀπόφασις ὅπου δὲ γυρίζει) ὁ Léger δὲν συμμορφώθηκε με τὴν πρόταση τοῦ Λουκάρεως¹⁵², εἴτε ἀπὸ διαφωνία εἴτε ἀπὸ παραδρομὴ.

Ἦστερα ἀπὸ τὴν ἐγκρίση τῆς μετάφρασης καὶ ἀπὸ τὸν πατριάρχη, τοῦ ὁποῦ ἡ προσωπικὴ συμβολὴ στήν κατάρτιση τοῦ κειμένου φαίνεται πὸς περιορίστηκε στὸ διάβασμά της καὶ στὶς λιγοστὲς ὑποδείξεις ποὺ εἶδαμε παραπάνω¹⁵³, δὲν ἔμεινε παρὰ νὰ συνταχθοῦν τὰ προλογικὰ κείμενα πρὸς τοὺς ἀναγνώστες τῆς ἐτοιμαζόμενης ἐκδοσης ἀπὸ τὰ δυὸ ἀρμοδιότερα πρόσωπα, δηλαδή τὸν ἴδιο τὸ μεταφραστὴ καὶ τὸν πατριάρχη, ποὺ θὰ ἐπευλογοῦσε τὸ ἔργο. Ἔτσι γράφτηκε πρῶτα, καθὼς φαίνεται, ὁ πρόλογος τοῦ Μαξίμου, ποὺ δημοσιεύε-

149. E. LEGRAND, δ.π., τόμ. I, σ. 378-379 καὶ τόμ. IV, σ. 476-477 (ἀριθ. 189). Ὁ E. D. COLWELL, δ.π., σ. 35 τοποθετεῖ τὸ γράμμα στὰ 1634, αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀδύνατο, γιὰτὶ ὁ Λούκαρις μιλεῖ γιὰ τὸ Μάξιμο (ποὺ πέθανε τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1633) ὅχι σὰν νὰ ἦταν νεκρός, ἀλλὰ ζωντανός.

150. Βλ. τὰ φύλλα 346v, 364r, 368r, 386v, 397r, 404v.

151. Βλ. παραπάνω, σ. 45.

152. Ἦσως γιὰτὶ ὁ ἴδιος ὁ Léger εἶχε ἤδη γράφει τὴ λέξη ἀποτομία στή θέση τῆς λ. ἀμβιβδίκαιον τοῦ Μαξίμου.

153. Βλ. καὶ ΧΡΥΣ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορικαὶ Μελέται, ἐν Ἱεροσολύμοις 1906, σ. 234-244 (Συμμετοχὴ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἐν τῇ μετάφρασει τῆς Ἁγίας Γραφῆς), ἰδίως σ. 237 καὶ 241-244, ὅπου ὑποστηρίζει ὅτι, γιὰ ν' ἀποκρούσει τὴν προπαγάνδα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἰησουϊτῶν στοὺς ὀρθοδόξους, ὁ Λούκαρις ἔλαβε μέρος στή μετάφραση τῆς Ἁγίας Γραφῆς συμπράττοντας με τοὺς Προτεστάντες.

ἀρχαίως
 ἔκαμαν καλά
 να επιχειρήσουν αντιβολή του
 αυθεντικού κειμένου
 (δηλαδή του ελληνικού πρωτοτύπου της
 Καινής Διαθήκης) με τὸ δημῶδες
 και ὅτι βλέπει πὸς ὁ Μάξιμος ἀναδείχθηκε
 εὐσυνείδητος (diligente) στή μετάφραση.
 Προσθέτει ὅτι, ὅταν ἔχουν ὡς πρότυπο
 τὸ κείμενο τοῦ Diodati, δὲν ἔχει καὶ
 μεγάλη σημασία ἡ ἀμφιταλάντευση
 γιὰ μερικές λέξεις συνώνυμες, ὅπως
 π.χ. ἄρτος καὶ ψωμί (ὁ Λούκαρις προκρίνει
 τὸ δεύτερο καὶ αὐτὸ προτιμήθηκε καὶ
 στή μετάφραση) κ.τ.δ. Ὁ πατριάρχης
 ἐγκρίνει τὶς ἐκτιμήσεις (considerazioni)
 τοῦ Léger, πιστεύει ὅτι, με ὁδηγὸ
 τὸ κείμενο τοῦ Diodati, ὅλα θὰ πᾶνε
 καλά καὶ παραθέτει μιὰ δωδεκαριά
 λέξεις τῆς μετάφρασης, γιὰ τὶς ὁποῖες
 προτείνει ἀντίστοιχα ἄλλες δοκιμότερες,
 κατὰ τὴ γνώμη του, ὅπως π.χ. (Ρωμ. α'
 21) ἐματαιώθησαν - ἐξουθενώθησαν,
 (Ρωμ. θ' 21) κερამεὸς - πηλουργός,
 ἐπωρόθησαν - ἐτυφλάθησαν, πώρωσις -
 τυφλάγρα κλπ.
 Ἀναζητήσαμε στὸ κείμενο τῆς μετάφρασης
 τὶς λέξεις ποὺ πρότεινε γιὰ διόρθωση
 ὁ Λούκαρις καὶ διαπιστώσαμε πὸς
 πραγματικά ὅλες σχεδὸν ἔχουν διορθωθεῖ,
 σύμφωνα με τὶς ὑποδείξεις του, με τὸ
 χέρι τοῦ Léger¹⁵⁰. Δυὸ μόνο (οἱ
 παραπάνω ἐπωρόθησαν - ἐτυφλάθησαν
 καὶ πώρωσις - τυφλάγρα) διορθώθηκαν
 με τὸ ἄγνωστο ἄλλο ἐκείνο χέρι ποὺ
 δὲ μπορέσαμε νὰ τὸ ταυτίσουμε¹⁵¹.
 Καὶ σὲ μιὰ καὶ μόνη περίπτωση (Ρωμ.
 ια' 22, φ. 368r : ἀποτομία - ἀπόφασις
 ὅπου δὲ γυρίζει) ὁ Léger δὲν
 συμμορφώθηκε με τὴν πρόταση τοῦ
 Λουκάρεως¹⁵², εἴτε ἀπὸ διαφωνία
 εἴτε ἀπὸ παραδρομὴ.
 Ἦστερα ἀπὸ τὴν ἐγκρίση τῆς μετάφρασης
 καὶ ἀπὸ τὸν πατριάρχη, τοῦ ὁποῦ ἡ
 προσωπικὴ συμβολὴ στήν κατάρτιση
 τοῦ κειμένου φαίνεται πὸς περιορίστηκε
 στὸ διάβασμά της καὶ στὶς λιγοστὲς
 ὑποδείξεις ποὺ εἶδαμε παραπάνω¹⁵³,
 δὲν ἔμεινε παρὰ νὰ συνταχθοῦν τὰ
 προλογικὰ κείμενα πρὸς τοὺς ἀναγνώ-
 στες τῆς ἐτοιμαζόμενης ἐκδοσης ἀπὸ
 τὰ δυὸ ἀρμοδιότερα πρόσωπα, δηλαδή
 τὸν ἴδιο τὸ μεταφραστὴ καὶ τὸν
 πατριάρχη, ποὺ θὰ ἐπευλογοῦσε τὸ
 ἔργο. Ἔτσι γράφτηκε πρῶτα, καθὼς
 φαίνεται, ὁ πρόλογος τοῦ Μαξίμου,
 ποὺ δημοσιεύε-

Εἰκ. Γ'. Ἡ μετάφραση τοῦ Μαξίμου τοῦ Καλλιουπολίτη (Ρωμ. ια' 24-28) στὸν cod. Genev. gr. 21A (φ. 368v), γραμμένη με τὸ χέρι τοῦ Μελετίου Βλαστοῦ καὶ με διορθώσεις ἀπὸ τρίτο (ἄγνωστο) χέρι.

ται και πρώτος και με μεγαλύτερα τυπογραφικά στοιχεία στην έκδοση¹⁵⁴ και στον οποίο ετόνιζε την αναγκαιότητα της μετάφρασής του στη λαϊκή γλώσσα («εις ἀπλήν διάλεκτον»), για να είναι καταληπτή ή Ἁγία Γραφή ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας, μετάφρασης που συνοδεύεται και ἀπὸ τὸ πρωτότυπο κείμενο και ἀπὸ παραπομπές στὰ παράλληλα χωρία ἢ και ἐρμηνεύματα, στὰ περιθώρια. Ὁ Μάξιμος τερμάτιζε τὸν πρόλόγο του με ἐκκλήση πρὸς τοὺς «ἄρχοντες» «τῆς θεοφρονήτου και ἰσχυροτάτης ἀριστοκρατίας τῆς Βελγικῆς» (δηλ. τῆς Ὁλλανδίας), για να τοῦ τυπώσουν τὴ μετάφραση αὐτή, που θὰ εἶναι «εις τὸ ἡμέτερον γένος μνημόσυνον αἰώνιον τῆς αὐτῶν καλοκαγαθίας τε και εὐνοίας, τὴν ὁποίαν μᾶς ἔδειξε και ὁ ἐκλαμπρότατος αὐτῶν πρέσβυς κύριος κύριος Κορνήλιος Ἄρας, εἰς τὸν ὁποῖον θαρρήσαντες ἐπεχειρήσαμεν τὸ παρόν...»¹⁵⁵. Ἡ κατακλείδα αὐτῆ τοῦ προλόγου τοῦ Μαξίμου δείχνει πὸς τὸ κείμενο αὐτὸ γράφτηκε πρὶν ἀπὸ τὶς 5 Ὀκτωβρίου 1632, ἡμερομηνία κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ὁλλανδικὴ Κυβέρνηση, ἀφοῦ συμβουλευθῆκε τὸν Jacques Golius, καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Leiden, πῆρε τὴν τελικὴ ἀπόφαση νὰ τυπωθεῖ με ἐξοδά τῆς τὸ ἔργο στὴ Γενεύη και ἀνέθετε στὸν Brederode, πρεσβευτὴ τῆς στὴ Βασιλεία, τὴν ὅλη φροντίδα για τὴν ἐκτύπωση¹⁵⁶. Ὁ Haga μάλιστα ἤλπιζε πὸς θὰ μπορούσε νὰ πεισθεῖ ὁ μεταφραστὴς Μάξιμος νὰ ἔλθει στὴ Γενεύη για τὴ διόρθωση τῶν τυπογραφικῶν δοκιμῶν.

Ἐνα περίπου χρόνο ἀργότερα, φαίνεται πὸς ἐγράφηκε και ὁ δεύτερος πρόλογος, τοῦ Λουκάρεως, που τυπώθηκε στὸ βιβλίο¹⁵⁷. Ὁ πατριάρχης ἐξαιρεί κι αὐτὸς ἐκεῖ τὴ χρησιμότητα τοῦ ἐγχειρήματος και εὐχαριστεῖ στὸ τέλος και τὸν Haga, που εἶχε τὴν πρωτοβουλία, και τοὺς «αἰθνήτες τῆς Βελγικῆς», που ἀνέλαβαν τὴ δαπάνη τῆς ἐκτύπωσης. Αὐτὸ σημαίνει πὸς ὁ πρόλογος τοῦ πατριάρχου γράφτηκε πάντως μετὰ τὴν παραπάνω ἡμερομηνία κατὰ τὴν ὁποία ἀποφασίστηκε ἡ δαπάνη αὐτῆ¹⁵⁸, δηλ. μετὰ τὶς 5 Ὀκτωβρίου 1632. Μποροῦμε ὅμως νὰ προσδιορίσουμε ἀκόμη ἀκριβέστερα τὸ χρόνο τῆς συγγραφῆς τοῦ πατριαρχικοῦ προλόγου ἀπὸ ἕνα γράμμα ἀχρονολόγητο τοῦ Léger πρὸς τὸ Λούκαρι που ἀναφέρεται στὸ ἴδιο θέμα. Στὸ γράμμα αὐτὸ¹⁵⁹ ὁ Léger γράφει στὸν πατριάρχη ὅτι διάβασε τὸν πρόλόγο του και τὸν βρῆκε τέλειο και γραμμένο σὲ ὕφος ἀληθινὰ πατριαρχικό. Τοῦ προτείνει μόνο νὰ τὸν συμπληρώσει σὲ δυὸ

154. E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. I, σ. 363-370, ὅπου ἀνατύπωση τοῦ προλόγου.

155. E. LEGRAND, ὁ.π., σ. 370.

156. E. LEGRAND, ὁ.π., σ. 377.

157. E. LEGRAND, ὁ.π., σ. 370-375.

158. Βλ. παραπάνω, σημ. 156.

159. E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. IV, σ. 409-411 (ἀριθ. 146). Κατὰ τὸν E. C. COLWELL, ὁ.π., σ. 35, τὸ γράμμα αὐτὸ γράφτηκε μετὰ τὶς 18 Ἰουλίου (1632;), δηλαδή μετὰ τὴν ἡμερομηνία τοῦ ἀμέσως προηγούμενου γράμματος (ἀριθ. 145) τῆς ἐκδόσεως Legrand (σ. 408-409). Ἀλλὰ στὴν ἐκδοση τοῦ Legrand τὰ γράμματα δὲν εἶναι βαλμένα σὲ χρονολογικὴ σειρά, ἐπομένως ἡ χρονολογία τοῦ προηγούμενου δὲν ἔχει καμιά ἀποδεικτικὴ ἀξία.

ἢ τρία σημεία (πράγμα που ἔκαμε ὁ Λούκαρις, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ τυπωμένο τελικὸ κείμενο του)¹⁶⁰. Καὶ στὸ τέλος τοῦ γράμματος αὐτοῦ ὁ Léger προσθέτει τὴν ἐνδιαφέρουσα εἶδηση ὅτι «βρισκόμαστε σὲ ἀγωνία για τὴν ὑγεία του»¹⁶¹. Ἡ φράση μαρτυρεῖ ὅτι τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Léger, ἄρα και ὁ πρόλογος τοῦ Λουκάρεως γράφτηκαν ὄχι πολὺ πρωτότερα ἀπὸ τὶς 24 Σεπτεμβρίου 1633, ἡμερομηνία τοῦ θανάτου τοῦ Μαξίμου, που, ὅπως ὑποστηρίξαμε στὸ πρῶτο κεφάλαιο¹⁶², πρέπει νὰ πέθανε στὴν Κωνσταντινούπολη, και ἴσως μάλιστα και στὴν κατοικία τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Ὁλλανδίας, ὅπου ἐργαζόταν για τὴ μετάφραση.

Μετὰ τὸν ἀπροσδόκητο θάνατο τοῦ Μαξίμου, ἡ εὐθύνη και ἡ φροντίδα για τὴν τυχὸν ἀπαιτούμενη συμπλήρωση τῆς ἀντιβολῆς ἢ ἀναθεώρησης και για κάθε βελτίωση τοῦ κειμένου, ἀλλὰ και για τὴν ἐκτύπωση τοῦ ἔργου ἐπεφταν ἀναγκαστικὰ στοὺς ἄμους τοῦ Léger και τοῦ Λουκάρεως. Ἴσως ὁ Léger νὰ διόρθωσε ἢ συμπλήρωσε τότε τὶς τελευταῖες ἐλλείψεις τοῦ ἔργου. Τὸ σπουδαιότερο ὅμως ζήτημα, που — δικαιολογημένα — τοὺς ἀπασχολοῦσε, ἦταν ἡ ἐξεύρεση ἐμπειροῦ Ἑλληνα διορθωτῆ τῶν τυπογραφικῶν δοκιμῶν. Τὸ 1634, ὁ Léger ἀνακλήθηκε στὴ Γενεύη ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικούς προϊσταμένους του. Ὁ Haga και ὁ Λούκαρις ἔγραψαν γράμματα στὸν Léger ἢ στὴν Compagnie des Pasteurs τῆς Γενεύης, για νὰ ζητήσουν νὰ ἐπιβραδύνει τὸ γυρισμό του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἡ παρουσία του ἦταν ἀκόμη ἀναγκαῖα. Τὰ γράμματα αὐτὰ μᾶς προσφέρουν και πληροφορίες για τὴ μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἔτσι ὁ πατριάρχης ἔγραψε στίς 28 Αὐγούστου 1634 στὸν

160. Ἔτσι τὶς ὑποδείξεις τοῦ Léger α) «far anche mentione delle altre parti del N. Testamento» (E. LEGRAND, ὁ.π., σ. 410), β) «Moise e i propheti per lo Spirito santo hanno scritto li loro libri in lingua hebraea volgare a tutto 'l popolo, e quando per la captività di Babilonia fu fatta volgare la lingua babilonica» (ὁ.π.) και γ) «accio che ogniuno intenda ta μεγαλεία τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ γλώσσᾳ [sic] ἐν ἣ ἐγεννήθη, e che ogni lingua glorifici Iddio» (ὁ.π., σ. 411) τὶς πρόσθεσε ὁ Λούκαρις: α) «τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἡγουν οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταὶ και αἱ ἱράξεις και αἱ Ἐπιστολαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων και ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου...» (E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. I, σ. 374), β) «και εἰς τὴν αὐτὴν γλώσσαν ... ὁ Μωϋσῆς και οἱ λοιποὶ προφῆται τὰ ἅγια και ἱερὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰ ἔγραψαν» και ὅταν ὁ λαὸς ἐμεταπολίσθη διὰ μέσου τῆς αἰχμαλωσίας εἰς τὴν Βαβυλῶνα ὅπου ἔμαθον τὴν βαβυλωνικὴν γλώσσαν...» (ὁ.π., σ. 373) και γ) «ὡς ἡμπορῆ νὰ καταλαμβάνη ὁ καθένας ὅπου διαβάξει ἐκεῖνα τὰ μεγαλεία τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἐδικήν του γλώσσαν μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη» (ὁ.π., σ. 374). Τὸ πράγμα τὸ παρατήρησε και ὁ E. C. COLWELL, ὁ.π., σ. 28 («The preface, as printed, contains these additions»). Ἴσως ὁ Λούκαρις ἐπέστρεψε τελικὰ τὸν πρόλόγο του ἔτσι συμπληρωμένο στὸν Léger με τὸ γράμμα του τῆς 20/10 Νοεμβρίου (1633;) τὸ δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν E. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. IV, σ. 474-475 (ἀριθ. 186), ὅπου τοῦ γράφει (σ. 475): «Mando a V. R.ia il prohemion».

161. E. LEGRAND, ὁ.π., σ. 411. Βλ. και παραπάνω, σ. 23 και σημ. 58.

162. Βλ. παραπάνω, σ. 23-26.

Léger: «Έκτός απ' αυτό, η αιδεσιμότητά σου θέλεις να φύγεις, χωρίς να έχεις κανένα πρόσωπο ελληνικής εθνικότητας, που είναι αναγκαίο για την εργασία της εκτύπωσης του δημόδου ελληνικού Έδαγγελίου, αφού δεν υπάρχει εδώ κανείς προς το παρόν που να θέλει να πάει εκεί»¹⁶³. 'Ο Λούκαρις πρόσθετε πώς περιέμενε τον έρχομό, τα Χριστούγεννα, κάποιου συγγενή του, μορφωμένου (dotto), που μπορούσε να συνοδεύσει τον Léger στη Γενεύη «για να τον υπη- ρετήσει και στο ταξίδι και επί τόπου, πράγμα που θα είναι προς μεγάλο όφελος της εργασίας της εκτύπωσης»¹⁶⁴. Λίγο αργότερα, ο ίδιος ο Léger έγραφε στο Σύλλογο των Παστόρων, για να δικαιολογήσει την άρροπορία του: «αν μπορού- σουμε να βρούμε κάποιον άνθρωπο λόγιο αυτού του τόπου (δηλ. Έλληνα), για ν' αναχωρήσει μαζί μου την άνοιξη, που να έλθει να διορθώσει τα τυπογραφι- κά δοκίμια της Κ. Διαθήκης μεταφρασμένης στη δημόδη ελληνική, ώστε να του δώσω τις απαραίτητες οδηγίες για την εκτέλεση παρόμοιας εργασίας ... Η άρροστια που βρήκε εκείνον που μās είχε υποσχεθεί να ταξιδέψει μαζί μου τον σταμάτησε και, επειδή δεν στάθηκε δυνατό να βρεθεί άμέσως κάποιος άλλος που να έχει τα απαιτούμενα προσόντα και να είναι έτοιμος να έλθει τώρα, η Αδούτου Έξοχότης [= ο Haga], ειδικά γι' αυτό το λόγο, με άποχρέωσε να καθυστερήσω για λίγο την αναχώρησή μου, από φόβο μήπως όλος ο κόπος και η δαπάνη που καταβλήθηκαν γι' αυτή τη μετάφραση και η έλπίδα της καρποφο- ρίας της χαθούν»¹⁶⁵.

Φαίνεται πώς δεν βρέθηκε τελικά Έλληνας διορθωτής. Έν τώ μεταξύ ο πρεσβευτής της Όλλανδίας Brederode, που είχε έπιφορτισθεί με τη φροντί- δα της εκτύπωσης του έργου στη Γενεύη, είχε λάβει από την Όλλανδία τα πρώτα ποσά που απαιτούνταν για την έναρξη της εκτύπωσης. Ήλθε λοιπόν από τη Βασιλεία στη Γενεύη και υπέγραψε συμφωνητικό με τον τυπογράφο Pierre Aubert, στις 23 Μαΐου 1636. Δεν θα σταθούμε στις γνωστές λεπτο- μέρειες, οικονομικές και τεχνικές, του συμφωνητικού αυτού, που είναι δημοσι- ευμένο από τον Legrand¹⁶⁶. Θα πούμε μόνο ότι όρίστηκαν ως διορθωτές οι άδελφοί Le Clerc, ο ένας καθηγητής της έβραϊκής γλώσσας στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης και ο άλλος διδάκτωρ της Ίατρικής¹⁶⁷, στους όποιους «για τον κόπο τους για την αναθεώρηση, την άνάλυση των βραχυγραφιών και τις διορ- θώσεις» θα πληρώνονταν από τον Brederode για κάθε τυπογραφικό φύλλο

163. E. LEGRAND, *ό.π.*, σ. 471-472 (άρθ. 183).

164. E. LEGRAND, *ό.π.*, σ. 472.

165. E. LEGRAND, *ό.π.*, σ. 414-416 (άρθ. 149), βλ. σ. 415.

166. E. LEGRAND, *ό.π.*, τόμ. I, σ. 381-383.

167. 'Ο David Le Clerc (Clericus) († 1654), σπουδασμένος στη Χαϊδελβέργη, με κλασική παιδεία, δίδαξε τα έβραϊκά στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης ('Ακαδημία του Καλβί- νου), από το 1618 και έγινε πρότάνης του το 1637-1643 (CHARLES BORGEAUD, *Histoire de l'Université de Genève*, (τόμ. I), *L'Académie de Calvin 1559-1798*, Genève 1900, σ. 364-366) και ο νεότερος άδελφός του Étienne Le Clerc (1589-1676), διδάκτορας της

σαράντα «sols» (= δύο φράγκα) της Γενεύης¹⁶⁸: αυτοί θα έπιθεωρούσαν πρώτα το χειρόγραφο, θα σημείωναν επάνω «τις βραχυγραφίες που θα μπορούσαν να σταματήσουν τους στοιχειοθέτες και τους διορθωτές» και έπειτα θα το παρέδι- δαν στον Aubert: ο διορθωτής του τυπογραφείου θα διορθωνε τα δυο ή τρία πρώτα τυπογραφικά φύλλα, για να διευκολυνθεί στην άνάγνωση του χειρο- γράφου, μαζί με τους Le Clerc, και θα έκανε τις δυο πρώτες διορθώσεις και ο Le Clerc την τρίτη¹⁶⁹. Είναι πολύ πιθανό ότι και ο Léger, που γύρισε τελικά στη Γενεύη κατά τα τέλη του ίδιου έτους 1636, πήρε ενεργό μέρος στην εργα- σία της εκτύπωσης και ότι αυτός συνέταξε και τον πίνακα των Παραοραμάτων που προστέθηκε στο τέλος, για τον όποιο θα γίνει λόγος παρακάτω.

Η άποπεράτωση της εκτύπωσης του έργου άποσχολλούσε πολύ και το γη- ραίο πατριάρχη Κυρίλλο Λούκαρι, που, μόλις γύρισε από τη νέα του έξορία και άποκαταστάθηκε στο θρόνο του, έγραφε, στις 7/17 Αύγουστου 1636, άνάμεσα σε άλλα, στους Πάστορες της Γενεύης: «... Αιδεσιμότατοι Κύριοι, ξέρω καλά ότι οι διάφορες δυσκολίες που παρουσιάστηκαν στο παρελθόν εμπόδισαν την εκτύπωση της ελληνικής μετάφρασης του Έδαγγελίου. Τώρα όμως, με τον έρχομό του λογιότατου κυρίου Léger, θα είναι καλό να καταβληθεί προσπάθεια για να περατωθεί και δεν υπάρχει άμφιβολία ότι δεν θα παραλείψετε να βοηθή- σετε ένα τέτοιο άγιο έργο»¹⁷⁰. Και πραγματικά, η εκτύπωση προχώρησε κα- νονικά, σύμφωνα με τις προβλέψεις του συμφωνητικού. Τελικά τυπώθηκαν 195 τυπογραφικά φύλλα (άντι των 130 που είχαν προύπολογισθεί) και πληρώθηκαν συνολικά από την Όλλανδική Κυβέρνηση 4.200 φιορίνια και μικρό ποσό συμ- πληρωματικό από το δήμαρχο της Γενεύης¹⁷¹. Το έπιβλητικό έργο, σε δυο τό- μους σχήματος 4ου και με ελληνικούς τυπογραφικούς χαρακτήρες (τους περί- φημους «Grecs du Roy») προερχόμενους από το εργαστήριο του Έρρίκου Στεφάνου¹⁷², είδε το φώς στα τέλη του ίδιου αυτού έτους 1638, λίγο μετά το μαρτυρικό θάνατο του πατριάρχη Κυρίλλου Λουκάρεως, που δεν πρόφτασε ούτε κι αυτός να το δει. Η έπιγραφή του έργου είναι:

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ΔΙΓΛΩΤΤΟΣ,

Έν η άντιπροσώπως τό τε θεϊον πρωτότυπον και η άπαραλλάκτως έξ εκείνου εις άπλήν διάλεκτον διά του μακαρίτου κυρίου

Ίατρικής, δίδαξε αργότερα κλασικά γράμματα, από το 1643 ως το 1662 (CH. BORGEAUD, *ό.π.*, σ. 395). Φαίνεται ότι από τους δυο άδελφούς εκείνος που ανέλαβε το κύριο βάρος της έπιμέλειας της εκτύπωσης ήταν ο νεότερος, ο Étienne.

168. E. LEGRAND, *ό.π.*, σ. 383.

169. E. LEGRAND, *ό.π.*, σ. 382.

170. E. LEGRAND, *ό.π.*, τόμ. IV, σ. 453-457 (άρθ. 163), βλ. σ. 456 και (σε γαλ- λική μετάφραση) σ. 457-460 (άρθ. 164), βλ. σ. 460.

171. E. LEGRAND, *ό.π.*, τόμ. I, σ. 383 και 384.

172. OLIVIER REVERDIN, «Livres grecs imprimés à Genève au XVIe et au XVIIe»

Νέον. ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ Αὐθεντικόν.

ΑΡΧΗ ΕΙΣ ΤΟ
ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

Νέον. Κεφαλ. α'.

Αρχὴ τῆς διαγγε-
λίας τοῦ υἱοῦ τοῦ
θεοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ
θεοῦ.

2 Καθὼς εἶναι γεγραμ-
μένον εἰς τὸν προφήτην· ναὶ ἐ-
γὼ ὁ πᾶς ἐξέλω τὸν μαῦτον
φύρον με, ὀμπερθεὶ εἰς τὸ
πρῶτον σου, ὃ ὅποιος θέ-
λει ἐπιμάσει τὴν σφραγίδα σου
ἐμπροσθέν σου.

2. ματθ. 23.
Γ. κ.

3 Ἡ φωνὴ ἐκείνη ὃ ποῦ
βιά μέσα εἰς τὴν ἐρημον, ἐπι-
μάσετε τὴν σφραγίδα σου
ἵνα ἴσασθε τὸν ἄγγελόν μου.

3. ματθ. 23.
Γ. κ.

4 Ἦν ὁ ἰωάννης ὃ ποῦ
ἐβάπτισεν μέσα εἰς τὴν ἐρημον,

4. ματθ. 23.
Γ. κ.

Κεφαλ. α'. Αὐθεντ.

ΑΡΧΗ τῆς
διαγγελίας
τοῦ υἱοῦ τοῦ
θεοῦ.

2 Ὡς γέγραπται ἐν
τοῖς προφήταις, ἰδοὺ, ἐγὼ
ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου
πρὸ προσώπου σου, εἰς κε-
φαλὴν σου ὁδὸν σου
ἐμπροσθέν σου.

3 Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ
ἐρήμῳ, ἐπιμάσατε τὴν
ὁδὸν κυρίου, ὡς τῆς πορείας
ταῦν τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.

4 Ἐγένετο ἰωάννης
βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ,
καὶ

Εἰκ. ΙΑ'. Ἡ ἔκδοσις τῆς μετάφρασης τοῦ Μαξίμου (Γενεῦθ 1638), φ. 101ν
(ἡ ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ Μάρκον).

ΜΑΞΙΜΟΥ τοῦ Καλλινοπολίτου γενομένη μετάφρασις ἅμα ἐτυπώθησαν.
"Ἐτει ΧΠΗΔΔΠΠΠ"¹⁷³.

Ὁ πρῶτος τόμος ἀποτελεῖται ἀπὸ 12 φύλλα χωρὶς ἀρίθμηση (ποῦ περιέ-
χουν τοὺς προλόγους τοῦ Μαξίμου καὶ τοῦ πατριάρχου στοὺς ὀρθόδοξους ἀνα-
γνώστες, καθὼς καὶ τρία ἐπιγράμματα τοῦ ἱερομονάχου Νεοφύτου Πατελλά-
ρου)¹⁷⁴ καὶ 452 ἀριθμημένα φύλλα καὶ ὁ δεύτερος ἀπὸ 314 ἀριθμημένα φύλλα
καὶ δυὸ χωρὶς ἀρίθμηση (ποῦ περιέχουν τὰ Παροράματα).

Κάθε σελίδα εἶναι χωρισμένη σὲ δυὸ παράλληλες στήλες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες
ἢ μία (ἢ στενότερη καὶ ἐσωτερικὴ πάντα, δηλ. ἡ τοποθετημένη δεξιὰ στὶς ἄρ-
τιες σελίδες καὶ ἀριστερὰ στὶς περιττές) περιλαμβάνει τὸ πρωτότυπο ἀρχαῖο
κειμένο, μὲ τὴν κεφαλίδα «Αὐθεντικόν» καὶ ἡ ἄλλη (μὲ μεγαλύτερα στοιχεῖα)
τὴ μετάφραση τοῦ Μαξίμου, μὲ τὴν κεφαλίδα «Νέον».

siècle», *Actes du Colloque international sur l'histoire de l'imprimerie et du livre à Genève, 27-30 avril 1978*, Genève 1980, σ. 209-238 (βλ. σ. 237-238). Βλ. καὶ εἰκ. ΙΑ', σ. 52.

173. Λεπτομερῆ περιγραφή τοῦ ἐντύπου βλ. στοῦ Ε. LEGRAND, ὁ.π., τόμ. Ι, σ. 368 κ.εξ. (ἀριθ. 267). Πρβλ. καὶ ΘΩΜΑ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 οἰ.-1800)*, τόμ. 1, Ἀθήναι 1984, σ. 83 (ἀριθ. 1091). Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀντίτυπα ποῦ σημειώνον-
ται ἀπὸ τὸν Θ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ, ὁ.π., καὶ τὴν ΕΛΕΝΗ Δ. ΚΑΚΟΥΛΑΙΔΗ, *Γιὰ τὴν μετάφραση
τῆς Καινῆς Διαθήκης*, σ. 12, σημ. 11, ἄλλα ἀντίτυπα ποῦ μᾶς εἶναι γνωστὰ εἶναι τὰ ἀκόλου-
θα: α) τῆς Δημόσιας καὶ Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γενεύης, β) τοῦ καθηγ. κ. Oli-
vier Reverdin (ποῦ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ τὸ δανείσει κατὰ τὴ διάλεξή μου στὸ Πανε-
πιστήμιον τῆς Γενεύης, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1983), γ) τοῦ κ. Κώστα Στάτικου στὴν Ἀθήνα (ποῦ
μοῦ τὸ δάνεισε εὐγενικὰ κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς ἐργασίας μου αὐτῆς), δ) τῆς Βιβλιοθήκης Ζα-
γοράς (ἐντυπο ἀριθ. 425, βλ. ΒΑΓΓΕΛΗ ΣΚΟΥΒΑΡΑ, *Ἰωάννης Πρίγκος (1725.-1789). Ἡ
ἑλληνικὴ παροικία τοῦ Ἀμστερνταμ. Ἡ Σχολὴ καὶ ἡ Βιβλιοθήκη Ζαγοράς*, Ἀθήνα 1964,
σ. 169-170), ε) τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Amsterdam, τῆς συλλογῆς Paul
Auerbach (βλ. *Biblioteca Auerbachiana. Catalogus van de collectie Neograeca bijeen-
gebracht door Paul Auerbach*, I, Amsterdam 1973, σ. 29-31, ἀριθ. 14' στή σ. 30 φωτο-
γραφία τῆς προμετωπίδας) καὶ στ) τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Ἁγ. Πάντων τῶν Πατρῶν
(πληροφορία τοῦ κ. Ἀγαμ. Τσελίκου). Ἐνα ἄλλο ἀντίτυπο σημειώνεται στὸν πρόσφατο βι-
βλιοπωλικὸ κατάλογο «Acta Classica N.S. 11» τοῦ Adolf M. Hakkert (μὲ τιμὴ 5000 ἑλ-
βετ. φράγκα). Ἀς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ μετάφραση τοῦ Μαξίμου μᾶς ἔχει σωθεῖ καὶ σὲ χει-
ρόγραφα προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἐντυπὴν ἔκδοσιν, ὅπως τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 τῆς μονῆς Γωνίας Κισά-
μου Κρήτης, ποῦ περιέχει τὶς πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ποῦ ἀντιγράφηκε τὸ 1691 ἀπὸ
τὸν ἱερέα Δημήτριον Σουρούμη (Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ καὶ ΣΟΛ. Π. ΒΟΓΙΑΤΖΑΚΗ, *Σημειώματα
ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γωνίας*, ἐν Χανίοις 1931, σ. 5' γιὰ τὸ Σουρούμη βλ. Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ,
Ἀδημήτριος Σουρούμης, ἱερεὺς ἐκ Κυδωνίας, κωδικογράφος καὶ ἀσματογράφος (περίπου
1620-1707)», Ἀθηνᾶ, τόμ. 72 (1971), σ. 353-358) καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 12 (15) καὶ 3 (4) χειρό-
γραφα (18ου αἰ.) τῆς Κοργιαλενείου Βιβλιοθήκης Ἀργοστολίου, γραμμένα ἀπὸ τὸν Παναγῆ
Φραγκᾶτο (ΑΓΑΜ. ΤΣΕΛΙΚΑ, «Τὰ παλότερα ἑλληνικὰ χειρόγραφα τῆς Κοργιαλενείου Βι-
βλιοθήκης στὸ Ἀργοστόλι», *Κεφαλληνιακὰ Χρονικά*, τόμ. 1 (1976), σ. 218 καὶ 209-210).

174. Οἱ δυὸ πρόλογοι αὐτοὶ καὶ τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Πατελλάρου εἶναι τὰ μόνον κεί-
μενα τῆς ἔκδοσης ποῦ δὲν περιέχονται στὸν κώδικα *Genev. gr. 21A*, ἐπειδὴ ἀσφαλῶς συν-

Δὲν ὑπάρχει στὸ ἔντυπο καμιά μνεία γιὰ τὴν προέλευση τοῦ «*Αἰθιοπικῶν*» αὐτοῦ κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης, πού ἀνατυπώθηκε, γιὰ ν' ἀντιπαρατεθεῖ στὴ μετάφραση. Ὁ Ed. Reuss, στὸ εἰδικὸ σύγγραμμά του, ἀφιέρωσε ξεχωριστὴ παράγραφο στὸ κείμενο αὐτό¹⁷⁵, ὅπου τὸ χαρακτηρίζει «*ex pluribus editionibus mixtum*» καὶ ὑποθέτει ὅτι ἔχει ὡς βάση τὴ δευτέρη ἐκδοση τῶν Elzevir (Leiden, 1633), ἀπὸ τὴν ὁποία διαφέρει σὲ 16 χωρία καὶ ὅτι ἀκολουθεῖ στὰ δώδεκα τὴν πρώτη ἐκδοση τοῦ Robert Étienne καὶ στὰ τέσσερα τὴν ἐκδοση τοῦ Henri Étienne τοῦ 1587. Κατὰ τὸν Colwell¹⁷⁶, πιθανότερο εἶναι νὰ ἔχει γιὰ βάση τὴν πρώτη ἐκδοση Elzevir (Leiden 1624) καὶ ὄχι τὴ δευτέρη (1633), ἀφοῦ ἡ μετάφραση ἔγινε τὸ 1632. Τὸ τελευταῖο ὅμως αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία, ἀφοῦ ἡ ἐκτύπωση ἄρχισε μόλις τὸ 1636 καὶ ἐπομένως δὲν θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ χρησιμοποιηθεῖ τότε ἡ δευτέρη ἐκδοση. Θὰ μπορούσαμε ἐξάλλου νὰ θεωρήσουμε ἐξίσου πιθανὸ τὸ ὅτι ἀκολουθήθηκε βασικῶς ἡ δημοφιλὴ στὴ Γενεύη (τελευταία) ἐκδοση τοῦ Théodore de Bèze (1598), μὲ τὴν ὁποία τὸ «*Αἰθιοπικὸν*» συμφωνεῖ πλήρως, τοῦλάχιστο στὰ τέσσερα Εὐαγγέλια καὶ στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἐνῶ στὰ ὑπόλοιπα τμήματα συμφωνεῖ μὲ τὴν ἐκδοση τοῦ Henri Étienne τοῦ 1576¹⁷⁷. Φυσικῶς, ἀπὸ ἀποψη κριτικῆς τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, τὸ πράγμα, ὅπως καὶ ἂν ἔχει, δὲν παρουσιάζει πολὺ ἐνδιαφέρον.

Πάντως, καθὼς θὰ δοῦμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο¹⁷⁸, τὸ κείμενο αὐτό, ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι θὰ περιέμενε κανεὶς, δὲν ἦταν τὸ ἴδιο μὲ ἐκεῖνο πού εἶχε χρησιμοποιήσει ὁ Μάξιμος γιὰ νὰ ἐκπονήσει τὴ μετάφρασή του καὶ πού, πάντα κατὰ τὸν Colwell¹⁷⁹, πρέπει νὰ ἦταν ἡ ἴδια ἐκδοση (ἄγνωστη ὅμως κι αὐτὴ) πού χρησιμοποίησε καὶ ὁ Diodati γιὰ τὴ δική του ἰταλικὴ μετάφραση, πού χρησίμευσε στὸ Μάξιμο γιὰ πρότυπο.

Οἱ περιπέτειες τῆς διάδοσης τῶν ἀντιτύπων τοῦ ἔργου, τῆς ἀποστολῆς των στὴν Κωνσταντινούπολη, μόλις τὸ 1645 καὶ τὸ 1733 κλπ. δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ, γιὰτὶ εἶναι πράγματα γνωστά¹⁸⁰. Στὸ ἐπόμενο τελευταῖο κεφάλαιο θὰ ὑποβάλουμε τὴν ἐκδοση σὲ κριτικὸ ἔλεγχο.

τάχθηκαν μετὰ τὴ συγκρότησή του (βλ. παραπάνω, σ. 47-49) καὶ θὰ στάλθηκαν στὸ τυπογραφεῖο σὲ ξεχωριστὰ φύλλα, πού χάθηκαν ἢ λαθάνουν.

175. *Bibliotheca Novi Testamenti graeci cuius editiones ab initio typographiae ad nostram aetatem impressas quotquot reperiri potuerunt. Collegit, digessit, illustravit* EDUARDUS REUSS, Brunsvigae 1872, σ. 142 (κεφ. XI, § 2, ἀριθ. 20*).

176. E. C. COLWELL, *δ.π.*, σ. 30.

177. Κατὰ τὴ διαπίστωση τοῦ φίλου κ. Matteo Campagnolo, πού διεξήγαγε μὲ ἐπιτυχία, κατὰ παράκλησή μου, μιὰ μικρὴ ἔρευνα στὴ Γενεύη, μοῦ ἔστειλε τὸ σχετικὸ ὄλικὸ καὶ μοῦ ἀνακοίνωσε τὰ συμπεράσματά του, γιὰ τὰ ὁποία καὶ τὸν εὐχαριστῶ πολὺ κι ἀπ' ἐδῶ.

178. Βλ. παρακάτω, σ. 60, σημ. 198-200.

179. E. C. COLWELL, *δ.π.*, σ. 30-31.

180. Βλ. E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 384-388.

Ε'. ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΗΣ ΓΕΝΕΥΗΣ (1638)

Ὅσα ἐπιχειρήσαμε νὰ διαφωτίσουμε στὰ προηγούμενα κεφάλαια σχετικῶς μὲ τὶς συνθήκες καὶ τὶς διαδοχικὲς φάσεις τῆς ἐκπόνησης, τῆς ἀναθεώρησης καὶ τῆς τελικῆς ἐπεξεργασίας τῆς μετάφρασης τοῦ Μάξιμου ἀπὸ τὸν ἴδιον, ἀπὸ τὸν Léger καὶ ἀπὸ τὸν Κύριλλο Λούκαρι θὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ ἐξετάσουμε τώρα, στὸ τελευταῖο αὐτὸ κεφάλαιο, ἀπὸ ἀποψη φιλολογικῆς κριτικῆς, τὸ νεοελληνικὸ κείμενο πού τυπώθηκε στὴ Γενεύη τὸ 1638. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐλέγξουμε ἂν ἡ πρωτοποριακὴ αὐτὴ μετάφραση, πού ἐκπονήθηκε, ὅπως εἶδαμε, μὲ τόσο μόχθο καὶ μὲ τόση ἐπιμέλεια καὶ ἐπιμονή, ἀπὸ ἀρμόδια πρόσωπα, τυπώθηκε ἱκανοποιητικῶς καὶ μπορούμε νὰ βασιστοῦμε σήμερα στὸ κείμενό της ἢ ἂν ἡ ἐκδοση παρουσιάζει μειονεκτήματα, καὶ σὲ ποῖο βαθμῶ.

Ἡ ἐξέταση αὐτὴ εἶναι ἀνάγκη βέβαια νὰ προηγηθεῖ ἀπὸ κάθε αἰσθητικὴ ἀποτίμηση τῆς μετάφρασης (ἔργο πού εἶναι ἔξω ἀπὸ τὶς προθέσεις τῆς μελέτης αὐτῆς) καὶ θὰ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ κάθε σοβαρὴ μελλοντικὴ ἀπόπειρα ἐπανέκδοσης τοῦ ἔργου.

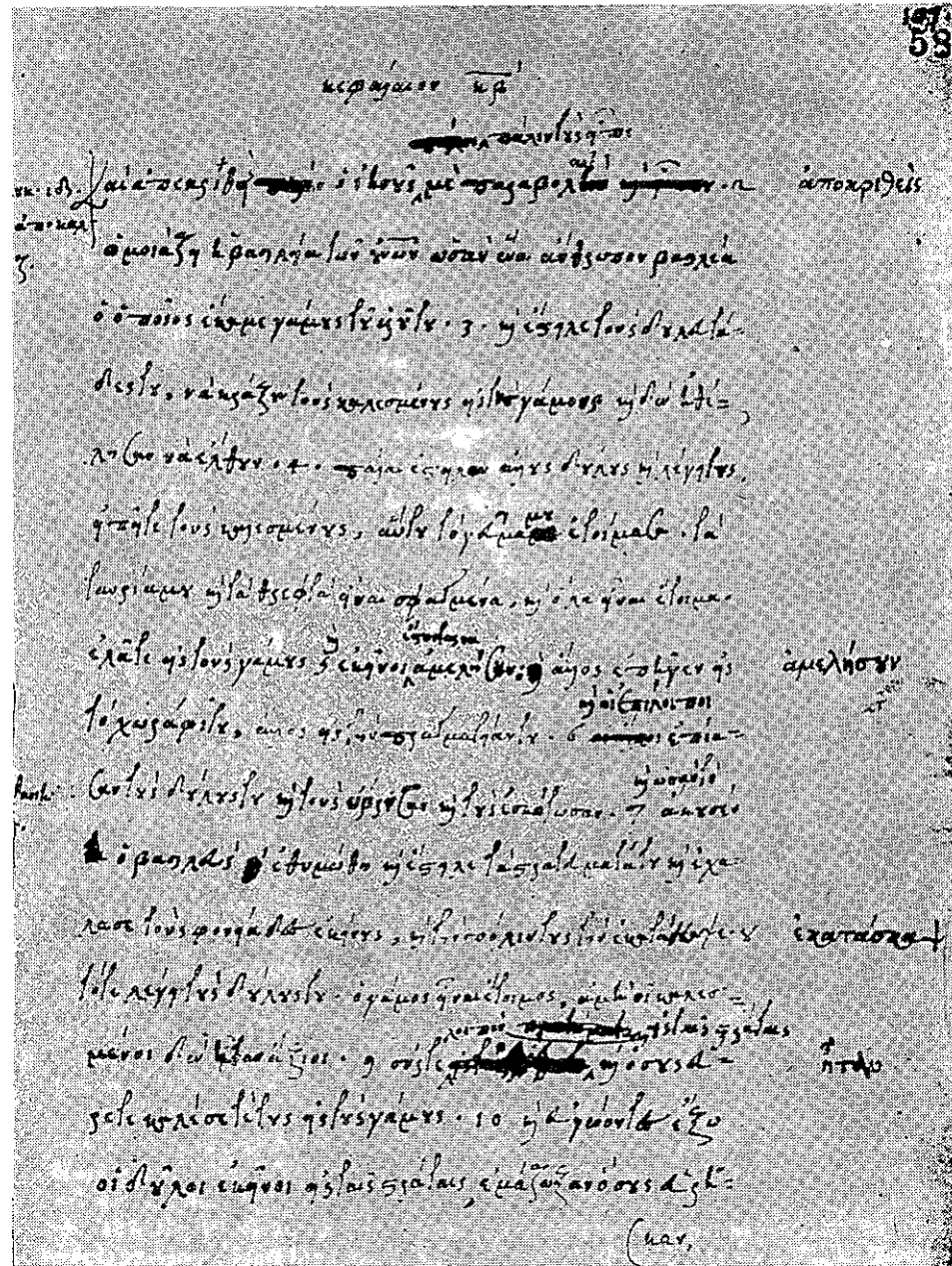
Εἶναι σημαντικό ὅσο καὶ σπάνιο πλεονέκτημα γιὰ τὴν ἔρευνά μας τὸ ὅτι διαθέτουμε τὸ χειρόγραφο τὸ αὐτόγραφο τοῦ μεταφραστῆ, τὸν cod. *Genev. gr. 21^A* (στὸ ἐξῆς: ms.), μὲ σημειωμένες ἀπὸ τὸν ἴδιο τὶς διορθώσεις καὶ βελτιώσεις του¹⁸¹ καὶ ἔπειτα, ἀπὸ τοὺς ἄλλους πού ἀναμίχθηκαν στὴν ὑπόθεση (Léger, Le Clerc), τὶς δικές τους διορθώσεις ἢ ὀδηγίες γιὰ τὸ τυπογραφεῖο καὶ μάλιστα τὸ ὅτι τὸ χειρόγραφο αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο πού χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν τυπογράφο γιὰ τὴν ἐκδοση. Ἔτσι ἔχουμε τὴ δυνατότητα, μελετώντας το καὶ παραβάλλοντάς το μὲ τὴν ἔντυπη ἐκδοση τοῦ 1638 (στὸ ἐξῆς: ed.), νὰ ἐλέγξουμε τὴν ἐργασία τῶν ἐκδοτῶν καὶ νὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ ἀσφαλῆ συμπεράσματα.

Ἄς συνοψίσουμε πρῶτα τὴ σειρά τῶν ἀλλεπάλληλων ἐπεξεργασιῶν τοῦ χειρογράφου ὡς τὴ στοιχειοθεσία καὶ τὴν ἐκτύπωσή του.

Πρῶτος ὁ μεταφραστὴς Μάξιμος κατέγραψε μὲ τὸ χέρι του στὸ πρῶτο μέρος τοῦ χειρογράφου τὴ μετάφρασή του τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων καὶ στὴ συνέχεια ὑπαγόρευσε (ἢ ἔδωκε νὰ καθαρογραφοῦν) τὰ ὑπόλοιπα κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης στὸν κωδικογράφο Μελέτιο Βλαστό. Τόσο στὸ ἰδιόγραφο κείμενό του, ὅσο καὶ στὸ ἀντίγραφο τοῦ Βλαστοῦ ὁ Μάξιμος ἐσημείωσε, εἴτε εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτη σύνταξη (1629-1630) εἴτε κατὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ ἔργου του (1630-1633), πολλὲς αὐτόγραφες διορθώσεις του¹⁸². Ἐπειδὴ ὅμως

181. Βλ. παραπάνω, σ. 33 καὶ σημ. 109-111. Βλ. καὶ εἰκ. Α', ζ' καὶ IB'.

182. Σημειῶνα μερικῆς ἀπὸ τὰ πρῶτα φύλλα: φ. 5^r Ἡ γενεαλογία, διόρθ. Βιβλίον τῆς γενέσεως. — φ. 5^v σκλαβίαν (τῆς Βαβυλώνας), διόρθ. μετατόπισιν. — φ. 6^v εἶπεν ὁ Θεὸς διὰ (τοῦ προφήτου), διόρθ. ἐλαλήθη ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ μέσου (τοῦ προφήτου). — ἐγγάλει (τὸ ὄνομά του), διόρθ. καλέσει (τὸ ὄν. του). — φ. 9^r ζωνάρι ἀπὸ πετζί, διόρθ. (ζων.) πετζίων. — φ. 9^v τὸ βάλουσω, διόρθ. βύλλεται (εἰς τὴν φωτίαν). — νὰ μετανοήσετε, διόρθ. εἰς με-

Είκ. ΙΒ'. Ἡ αὐτόγραφη μετάφραση τοῦ Μαξίμου τοῦ Καλλιουπολίτη (Ματθ. κβ' 1-10) στὸν cod. Genov. gr. 21A (φ. 58r), μὲ τις διορθώσεις του στὰ μεσοδιάστιχα καὶ τις παραπομπές του στὰ περιθώρια, καθὼς καὶ μὲ τις καθαρογραμμένες στὰ περιθώρια ἀπὸ τὸν Le Clerc δυσανάγνωστες γραφές τοῦ Μαξίμου.

ἡ προσοχή του ἦταν προπάντων συγκεντρωμένη στὴν ἀπόδοση τοῦ σωστοῦ νοήματος, ὁ Μάξιμος ἀμέλησε πολὺ συχνά, ὅπως ἦταν φυσικό, τὴν ὀρθογραφία τῶν λέξεων καὶ ἀκόμη περισσότερο τὴν ὀρθογραφικὴ ὁμοιομορφία, παρ' ὅλη τὴν ἀρχαιομάθειά του. Ἔτσι παρατηροῦνται στὸ χειρόγραφό του ἀρκετὲς ἀβλεψίες (lapsus calami) καὶ ἀνορθογραφίες. Γιὰ τὶς ἀνορθογραφίες αὐτὲς ἐπικρίθηκε ὑπερβολικά τόσο — ὅπως θὰ δοῦμε — ἀπὸ τοὺς δυὸ ἐπιμελητὲς τῆς ἔκδοσης τοῦ ἔργου του, τὸν Léger καὶ τὸν Le Clerc, παρ' ὅλο πὸς αὐτοὶ εἶχαν ἀκέραιη τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ διατήρησή τους, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ Γερμανὸ ἐπιμελητὴ τῆς δευτέρας ἐπανεκδόσεως του (1710) A. H. Francke¹⁸³ καὶ — δριμύτατα μάλιστα — ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ἑλλάδιο στὴ γνωστὴ πολεμικὴ του συγγραφὴ «*Status praesens ecclesiae Graecae*», πὸς θεωρεῖ μοναδικὸ ὑπεύθυνο τὸ Μάξιμο καὶ τοῦ καταλογίζει ἄδικα ἀμάθεια¹⁸⁴. Εἶδαμε ὅμως ὅτι ὁ Μάξιμος κάθε ἄλλο παρὰ ἀμαθὴς ἦταν καὶ γι' αὐτὸ πιστεύουμε πὼς τὰ σφάλματά του αὐτὰ θὰ τὰ εἶχε διορθώσει, πρὶν τυπωθεῖ τὸ βιβλίον, ὁ ἴδιος, ἀν δὲν εἶχε λείψει ἐν τῷ μεταξύ ἀπὸ τῆς ζωῆς. Δυστυχῶς, αὐτὸ πὸς δὲ μπόρεσε νὰ κάμει ὁ Μάξιμος, δὲ σκέφτηκαν νὰ τὸ κάμουν, στὸ χειρόγραφο ἢ ἔστω πάνω στὰ δοκίμια, ὁ Léger καὶ ὁ Le Clerc, καθὼς θὰ δοῦμε ἀμέσως.

Δεύτερος ὁ Ἀντώνιος Léger, πὸς βοήθησε καὶ ἐπόπτευε τὴν ἐργασία τοῦ Μαξίμου, προσπάθησε νὰ βελτιώσει τὸ κείμενον, σημειώνοντας κι αὐτὸς, μὲ τὸν εὐδιάκριτο γραφικὸ του χαρακτήρα, ἀρκετὲς διορθώσεις, ὀρθογραφικὲς ἢ φραστικὲς, λέξεων ἢ προτάσεων¹⁸⁵ καὶ συμπληρώσεις¹⁸⁶ εἴτε κατὰ τὴν πρώτη

τάνοιαν. — φ. 10ν ταῖς τιμαῖς του, διόρθ. τὴν δόξαν τους κλπ. Ὁ Μάξιμος πρόσθεσε ἐπίσης στὸ περιθώριον, σὲ πολλὰ φύλλα, τὶς παραπομπὲς στὰ παράλληλα χωρία τῆς Γραφῆς εἴτε ἐπεξηγήσεις λέξεων ἢ φράσεων τῆς μετάφρασής του (πὸς εἰσάγονται μὲ τὸ ἦρουν). Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 32.

183. Βλ. παρακάτω, σ. 69 καὶ σημ. 207.

184. ALEX. HELLADI, *Status praesens Ecclesiae Graecae*, γ.τ. (Nyremberg;), 1714, σ. 226-249 (caput XV). Ὁ Ἑλλάδιος ὑπογραμμίζει σχετιστατικὰ (σ. 228, χωρὶς παραπομπές) μερικὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα πὸς ἀλλοιώνον ριζικὰ τὸ νόημα (ἔλαιον-ἔλεος, χῆρα-χεῖρα κ.ἄ.) καὶ, ἀκολουθώντας τὸν Francke (βλ. σημ. 207), ἐπεκτείνει ἄδικα τὴν ἐπικρίσιν του καὶ στὴ γλωσσικὴ μορφή τῆς μετάφρασης.

185. Σημειῶνω μερικὲς διορθώσεις τοῦ Léger ἀπὸ τὴν ἀρχή, παραπέμποντας καὶ στὰ χωρία τοῦ Ματθαίου: φ. 7ν (β' 6) πολλὰ μικρὰ εἰς ταῖς ἀθενταῖς τῆς Ἰουδαίας, διόρθ. μικροτάτη ἀνάμεσον εἰς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ Ἰούδα. — φ. 7ν (β' 8) μηνύστέ (με), διόρθ. ἀναφερέτέ (με). — φ. 9r (γ' 1) ἦλθεν, διόρθ. ἔρχεται. — φ. 9ν (γ' 13) ἐπήγεν, διόρθ. ἔρχεται. — φ. 10r (δ' 1) δοκιμασθῆ, διόρθ. πειραχθῆ. — φ. 63r (κδ' 3) καὶ λέγοντον τον ξεχωριστά, διόρθ. ξεχωριστά, λέγοντες. — φ. 65r (κδ' 31) (ἀπὸ) τὴν μίαν ἄκραν τοῦ οὐρανοῦ ἕως τὴν ἄλλην ἄκραν, διόρθ. (ἀπὸ) ταῖς ἄκρας τῶν οὐρανῶν ἕως ταῖς ἄλλαις ἄκρας τους. — φ. 65r (κδ' 32) (καὶ) μάθετε (τὴν παραβολὴν ἐτούτην) ἀπὸ τὴν συκῆν, διόρθ. (καὶ) ἀπὸ τὴν συκίαν νὰ μάθετε τ.π.ε. — φ. 65r (κδ' 33) σιμὰ εἰς ταῖς πόρταις εἶναι, διόρθ. εἶναι σιμὰ εἰς ταῖς πόρταις. — φ. 65ν (κδ' 40) γλιτώνει, διόρθ. ἀφίεται. — φ. 70ν (κς' 23) βουτήσσει, διόρθ. βουτῆται. — φ. 71r (κς' 28) νὰ συγχωρηθοῦν οἱ ἀμαρτίαι τους, διόρθ. εἰς συγχώρησιν τῶν ἀμαρτιῶν.

186. Παραθέτω μερικὲς συμπληρώσεις, ὅλες στὸ μεσοδιάστιχο (supra lineam), ἐπί-

επεξεργασία είτε κατά τη δεύτερη (μετά το θάνατο του Μαξίμου), δηλ. την τελική αναθεώρηση του κειμένου που έκαμε στην Κωνσταντινούπολη, όταν το χειρόγραφο βρισκόταν ακόμη στα χέρια του για άριετο διάστημα (1633-1636), πριν να το στείλει (1636) στη Γενεύη για έκτύπωση ή ακόμη και κατά τη διάρκεια της έκτύπωσης (1636-1638) στη Γενεύη. Το πιθανότερο είναι ότι οι περισσότερες επεμβάσεις έγιναν κατά τη δεύτερη φάση (1633-1636), γιατί από τη μια μεριά δεν παρατηρείται αντίστροφα καμιά επέμβαση του Μαξίμου σε αυτόγραφο σημείωση του Léger και από την άλλη δεν θα έστελνε ο Léger για έκτύπωση κείμενο αδιόρθωτο και ασυμπλήρωτο. Ο Léger φρόντισε επίσης να διορθωθούν στο χειρόγραφο, με δικό του ή και άλλο (άγνωστο) χέρι, οι υποδείξεις της γνωστής επιστολής του Κυρίλλου Λουκάρεως¹⁸⁷. Οι περισσότερες επεμβάσεις του Léger είναι σωστές, παρ' όλο που έκαμε και σφάλματα από παρανόηση ή άγνοια της νέας ελληνικής¹⁸⁸. Δυστυχώς, ο Léger, δεν προχώρησε στην αποκατάσταση ορθογραφικής ομοιομορφίας στο χειρόγραφο είτε γιατί έννοουσε να σεβαστεί τις γραφές του μεταφραστή είτε γιατί νόμιζε πως αυτό άνηκε στην αρμοδιότητα του επιμελητή της έκδοσης, που όμως, όπως θα δούμε, δεν το έκαμε ούτε αυτός.

Τρίτος, τέλος, ο Le Clerc (ο ένας από τους δυο αδελφούς, μάλλον ο νεότερος, ο Étienne), προπαρασκεύασε, σύμφωνα με τους όρους του συμφωνητικού¹⁸⁹, τελικά στη Γενεύη το χειρόγραφο, πριν να το παραδώσει στο στοιχειοθέτη. Έτσι σημείωσε στα περιθώρια (ή κάποτε και στα μεσοδιάστιχα), ιδίως των αρχικών φύλλων, του χειρογράφου, με την πολύ καθαρή στρογγυλή γραφή του, πολυάριθμες αναλύσεις των βραχυγραφιών του Μαξίμου¹⁹⁰ ή καθαρογράφησε λέξεις ή φράσεις δυσανάγνωστες¹⁹¹. καθαρογράφησε επίσης τις κύποθές τους των Εύαγγελίων του Μάρκου, Λουκά και Ιωάννη (φ. 80r, 124v και 3v)

σης από το Ματθαίο: φ. 11r (δ' 14) (Ήσαίου) όπου λέγει. — φ. 11r (δ' 20) (και) τὸν (ἀκολούθησαν). — φ. 13v (ε' 26) (ὡς και) τὴν ὕστερην (φύλαν). — φ. 26r (ι' 13) (ἡ εἰρήνη) σας (εἰς αὐτόν). — φ. 31r (ιβ' 8) εἶναι αὐθέντης και τοῦ Σαββάτου. — φ. 38v (ιδ' 5) (και θέλοντας) ὁ Ἡρώδης (να) ... — φ. 78v (κη' 8) (και ἐβγήκαν γρήγορα) ἀπὸ τὸ μῆμα (με φόβον). "Ὅλες αὐτὲς οἱ συμπληρώσεις τοῦ Léger τυπώθηκαν στὴν ἔκδοση.

187. Βλ. παραπάνω, σ. 47 και σημ. 150-152.

188. Βλ. παρακάτω, σ. 67-68.

189. Βλ. παραπάνω, σ. 50-51 και σημ. 167-169.

190. Παραθέτω ἐδῶ γὰρ παράδειγμα τῆς κυριότερης, ἀπὸ τὰ πρῶτα φύλλα τοῦ χειρογράφου: Χ(ριστὸς) (φ. 7r), Θ(εὸς) (φ. 10v, 12r), κ(ύριος) (φ. 8r), π(ατέ)ρα (φ. 8v, 12v), πν(εῦμα) (φ. 9v, 10r, 11v), Ἰω(άννης) (φ. 9r, 10v), Δα(βὶ)δ (φ. 5r), οὐ(ραν)ῶν (φ. 9r, 11r, 12r), ἀν(θρώπ)ους (φ. 8r, 12v) κ.τ.δ.

191. Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ πρῶτα φύλλα (ὅλα γραμμένα ἀπὸ τὸν Le Clerc στὸ περιθώριο): τῆς γενέσεως (φ. 5r), πομπή (φ. 6v), ἔτσι ἐγράφη (φ. 7r), ἦλθε (φ. 7v), ὡς εἶναι (φ. 8r), εἶναι ἐκεῖνα (φ. 8v), λέγοντας (φ. 8v), ἦτον ζωσμένος (φ. 9r), γὰρ (φ. 9v), κόπτεται (φ. 9v), ὡσπερ ἐρμηνεύει εἰς τὸ γ (φ. 10r), πέτραν (φ. 10v), πέτρι (φ. 10v) κτλ.

ή, τέλος, πρόσθεσε, στη γαλλική γλώσσα, υποδείξεις για τη χρήση, σε ορισμένες περιπτώσεις, διαφορετικών τυπογραφικών χαρακτήρων¹⁹². Πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι ο Le Clerc διατήρησε ως το τέλος την ευθύνη της έκτύπωσης, εποπτεύοντας το έργο του διορθωτή, φροντίδα για την οποία, κατά το συμφωνητικό, του είχε οριστεί και αμοιβή για κάθε τυπογραφικό φύλλο¹⁹³.

Έδῶ όμως σημειώθηκαν, από υπαιτιότητα, πιστεύουμε, του Le Clerc κυρίως (αφού ο Léger, όταν, στα τέλη του Μαΐου 1636, άρχισε ή στοιχειοθεσία, δεν είχε ακόμη επιστρέψει στη Γενεύη)¹⁹⁴, αλλεπάλληλα σφάλματα, που υπονόμισαν την ευσυνείδητη εργασία που είχε γίνει ως τότε και που ζημιώσαν καιρια το ὅλο έργο. Τα σφάλματα αυτά, που ασφαλώς δεν θα είχαν σημειωθεί, αν είχε επιζήσει ο Μάξιμος και είχε αναλάβει αυτός την επιμέλεια ή αν είχε βρεθεί Έλληνας διορθωτής, όπως είχαν μάταια επιδιώξει ο Λούκαρις και ο Léger¹⁹⁵, δεν πρόλαβε να τα αποτρέψει (έστω και εν μέρει) ούτε ο Léger, γιατί έφτασε στη Γενεύη λίγους μήνες αργότερα. Έτσι, το μόνο που απέμεινε στους εκδότες (και στον Léger) να κάμουν ήταν ν' αναγκαστούν εκ των υστέρων να τα ὁμολογήσουν οἱ ἴδιοι και να προσπαθήσουν να τα δικαιολογήσουν και θεραπεύσουν κατὰ κάποιον τρόπο στον τρισελίδο κατάλογο Παροραμάτων που πρόσθεσαν στο τέλος του έργου¹⁹⁶, γὰρ να περιλάβουν μερικὰ μόνο ἀπ' αὐτά, καθὼς και τὰ πρόσθετα τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα τῆς ἔκδοσης. Τὸ ἀνώνυμο κείμενο αὐτό, σὲ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα, με ἐπιγραφή τὴν προσφώνηση «Τῶ ἐντυγχάνοντι χαίρειν», εἶναι προφανῶς συντεταγμένο ἀπὸ τὸν Léger, ὅπως προ-

192. Οἱ «υποθέσεις» ἀπαντοῦν σὲ πολλὰ χειρόγραφα τῆς Κ. Διαθήκης· βλ. πρόχειρα HERM. FRIE. VON SODEN, *Die Schriften des Neuen Testaments*, τόμ. 1, Berlin 1902, σ. 314-316 και Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΔΟΥ, Ὁ ὑπ' ἀριθμ. 1 κῶδιξ τῆς Μονῆς Βαρλαάμ, «Ἱερὸς Σύνδεσμος», ἔτ. Ζ' (ΙΕ'), ἀριθ. 156 (1 Νοεμβρ. 1911), σ. 1-3 (ἔπου και ἐκδίδονται). Παραδείγματα ὁδηγῶν τοῦ Le Clerc σημειώνουμε: α) στὸ περιθώριο τοῦ φ. 78v (Ματθ. κη' 4), κάτω ἀπὸ τὴ λέξη τὸν τάρον (ποὺ ὁ Léger πρόσθεσε στὸ κείμενο με παραπομπή, ἐνῶ ὁ Μάξιμος τὴν είχε γράψει και ἔπειτα διαγράψει), ὁ Le Clerc σημειώσει: *ce mot icy vient dans le texte*· β) στὸ φ. 437r (Β' Κορινθ., τέλος) ὁ Le Clerc σημειώνει: *ceci doit estre imprime en petite lettre* (και πραγματικὰ τυπώθηκε στὴν ἔκδοση, τόμ. II, φ. 108v, με μικρότερα στοιχεῖα)· γ) στὸ φ. 379r (Πρὸς Ρωμαίους, τέλος), ὁμοια σημείωση: *ceci doit estre en petite / lettre en triangle* ∇ (και πραγματικὰ, ἔτσι τυπώθηκε στὴν ἔκδοση, τόμ. II, φ. 42v)· δ) στὸ κάτω περιθώριο τοῦ φ. 65v (κδ' 40-42), ὁ Le Clerc πρόσθεσε: *Après le 40 verset, vient le 41 qui est en marge δύο ὅπου ἀλέθουν etc.* (και πραγματικὰ, ἡ παράγρ. 41 στὸ χειρόγραφο ἦταν στὸ περιθώριο και ἡ ἔκδοση, τόμ. I, φ. 81r, τὴν τοποθέτησε σωστὰ στὸ κείμενο). Ὅμοιες υποδείξεις τοῦ Le Clerc, στὰ γαλλικά, ὑπάρχουν και στὰ φύλλα 475r, 482r, 494v, 501r, 506v, 531r, 546v. Ἄς σημειωθεί ὅτι ἀνάλογη ὑπόδειξη, στὰ ἑλληνικά, γραμμένη ἀπὸ τὸ Μάξιμο, περιέχεται στὸ φ. 437r (βλ. παραπάνω, περίπτωση β'): με μικρότερα γράμματα να γραφῆ τὸ τέλος και προφανῶς αὐτὴν μιμήθηκε ὁ Le Clerc.

193. Βλ. παραπάνω, σ. 51 και σημ. 168.

194. Βλ. παραπάνω, σ. 50 και 51.

195. Βλ. παραπάνω, σ. 49-50 και σημ. 163-165.

196. Ἡ Καινὴ Διαθήκη ... ἔτει 1633, τόμ. 2, τέλος (φ. ΚΚΚΚ 3r-4r).

δίδει και η χρήση μερικών τύπων η ὄρων τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας πού αὐτὸς (ἀλλὰ ὄχι ὁ Le Clerc) τοὺς ἤξερε¹⁹⁷.

Τὸ πρῶτο σφάλμα ἦταν ὅτι τὸ ἀρχαῖο πρωτότυπο («αὐθεντικόν») κείμενο τῆς Καινῆς Διαθήκης, πού ἀνατυπώθηκε στὸ ἔργο σὲ σῆλές παραλλήλες μὲ τὴ μετάφραση τοῦ Μαξίμου, ἦταν διαφορετικὸ ἀπ' ἐκεῖνο πού εἶχε χρησιμοποιήσει ὁ Μάξιμος στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴ μετάφρασή του αὐτή. Ὁ Léger, ὅταν ἔστειλε ἀπ' ἐκεῖ τὸ χειρόγραφο, εἶχε θεωρήσει, φαίνεται, περιττὸ νὰ στείλει καὶ τὸ ἀντίστοιχο ἀρχαῖο κείμενο καὶ ἔτσι ὁ Le Clerc παρέδωκε, χωρὶς νὰ προβληματιστεῖ, διαφορετικὸ κείμενο γιὰ ἐκτύπωση. Οἱ ἐκδότες, ὁμολογώντας τὸ σφάλμα αὐτὸ στὴν ἀρχὴ τῶν Παροραμάτων («πρῶτον ἄλλη μὲν ἐκδόσει τὸν μεταφραστὴν, ἄλλη δὲ τὸν χαλκογράφον κεχρησθαι, θθεν συνέβη τὸ ἀρχέτυπον οὐ μὴ διαπαντὸς τῇ μεταφράσει συμφωνεῖν»)¹⁹⁸, προσπάθησαν νὰ περιορίσουν κάπως αὐτὴ τὴ διαφωνία, προτείνοντας μιὰ εἰκοσαριά διορθώσεις στὸ «αὐθεντικόν» κείμενο τοῦ ἐντύπου, ὥστε νὰ προσεγγίσει περισσότερο στὴ μετάφραση καὶ σημείωσαν 25 περίπου περιπτώσεις, ὅπου, γιὰ νὰ διορθωθεῖ ἡ διαφωνία, θὰ ἔπρεπε πάλι νὰ μεταθέσουμε «μίαν ἢ καὶ δύο λέξεις ἀπὸ τοῦ προτέρου εἰς τὸν ἑξῆς στίχον καὶ τὰνάπαλιν», κατὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ μιὰ ὡς τὴν ἄλλη παράγραφο¹⁹⁹. Ἐπίσης κατέγραψαν ἄλλα (περισσότερα ἀπὸ πενήντα) χωρία πού ἔπρεπε νὰ διορθωθοῦν καταλλήλως στὸ «ἀρχέτυπο»²⁰⁰. Δὲν θὰ ἐπιμείνουμε ὅμως στὸ πρῶτο αὐτὸ σφάλμα, γιὰ τὴ μορφή τοῦ ἀρχαίου κειμένου δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ («καθ' ἑαυτὴν») παρὰ μόνο κατὰ τὸ βαθμὸ πού τυχὸν στηρίζει τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν πιστότητα τῆς μετάφρασης τοῦ Μαξίμου.

Τὸ δεῦτερο καὶ πολὺ βαρύτερο σφάλμα τῶν ἐπιμελητῶν τῆς ἐκδοσης τῆς Γενεύης ἦταν ὅτι οὔτε ὁ Léger οὔτε προπαντὸς ὁ Le Clerc δὲν ἐσκέφτηκαν, προτοῦ παραδώσουν στὸ τυπογραφεῖο τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης τοῦ Μαξίμου ἢ ἔστω καὶ κατὰ τὴ διόρθωση τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων, νὰ τὸ ρυθμίσουν ὀρθογραφικὰ, ἀπαλλάσσοντάς το ἀπὸ τὰ κυριότερα, ἔστω, σφάλματα καὶ ἀποκαθιστώντας παντοῦ ὁμοιόμορφη ὀρθογραφία γιὰ τὶς ἴδιες λέξεις καὶ τοὺς ἴδιους τύπους. Ἡ ἐπέμβαση αὐτὴ ἦταν ἐπιβεβλημένη, ἐπειδὴ τὸ χειρόγραφο τῆς μετάφρασης τοῦ Μαξίμου δὲν εἶχε, ὅπως εἶδαμε, οὔτε ἄψογη οὔτε ὁμοιόμορφη γιὰ τὶς ὅμοιες περιπτώσεις καὶ συνεπῆ πάντα ὀρθογραφία. Ἡ παράλειψη τοῦ βασικοῦ καὶ αὐτονόητου αὐτοῦ ἐκδοτικοῦ κανόνα καὶ ἡ κακῶς ἐννοούμενη προσήλωση στὶς γραφές, ἀκόμη καὶ στὶς ἀναντίρρητα ἐσφαλμένες, τοῦ Μαξίμου εἶχε ὡς μοιραῖο ἐπακόλουθο νὰ διατηρηθοῦν στὴν ἐντυπὴ ἐκδοσὴ πολυάριθμα ὀρθογραφικὰ καὶ ἄλλα σφάλματα τοῦ χειρογράφου. Διερωτᾶται

197. Πρβλ. τὰ συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενα διάβαζε καὶ εἰς τὸ περιθῆρι (sic), καθὼς καὶ τὴν ἐπιγραφή 'Ἐν τῇ μεταφράσει, πού ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία: [εἰς τὴν μετάφρασιν].

198. 'Ἡ Καινὴ Διαθήκη ..., ὁ.π., φ. ΚΚΚΚ 3r.

199. "Ο.π.

200. "Ο.π., φ. ΚΚΚΚ 3v.

κανείς, ἀν οἱ ἴδιοι ἐξέδιδαν γαλλικὸ ἢ λατινικὸ κείμενο, τοῦ Καλβίνου ἢ ἄλλου Εὐρωπαίου συγγραφέα, θὰ ἄφηναν μήπως νὰ περάσουν στὴν ἐκδοσὴ τόσα καὶ τέτοια σφάλματα; Ἀσφαλῶς ὄχι. Γιὰ ν' ἀποσείσουν τὴν εὐθύνη τους, οἱ ἐκδότες στὰ Παροράματα τὴν ἐπιρρίπτουν στοὺς... σύγχρονους "Ἕλληνες(1) καὶ στὴν ὀρθογραφικὴ ἀναρχία τοῦ μεταφραστῆ Μαξίμου, πού δηλώνουν ὡστόσο, ἀντιφάσκοντας, ὅτι δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀπὸ μερικοὺς λανθασμένη καὶ ὅτι κι αὐτοὶ τὴν ἀκολούθησαν: «Τέλος καὶ τὴν τῆς μεταφράσεως ὀρθογραφίαν μὴ δημιουργημένην εἶναι, εἰ καὶ ἄλλως τισὶ δόξειεν ἂν. οἱ γὰρ τῶν "Ἕλληνες ὡσαύτως καὶ γράφειν καὶ λαλεῖν ἐοικασί, ἀκριβῶς γὰρ τῇ τοῦ συγγραφέως ὀρθογραφίᾳ συνηκολουθήσαμεν. αὐτῷ δὲ οὐδὲν διαφέρει τὸ ε τοῦ αι καὶ ι, η, υ, ει, οι ἰσοδυναμοῦντά ἐστιν, συγγέει δὲ καὶ τὸ ο καὶ τὸ ω καὶ ἄλλα τοιαῦτα»²⁰¹. Οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοὶ εἶναι ἀπαράδεκτοι, γιὰ τὴν οἱ ἀνορθογραφίες στὸ κείμενο τοῦ Μαξίμου ἀποτελοῦν τὴν ἐξ αἰ ρ ε σ η καὶ ὄχι τὸν κανόνα καὶ γιὰ τὸ χρέος ἀκριβῶς τοῦ ἐκδότη τοῦ ἐπιβάλλει ὄχι νὰ σεβαστεῖ καὶ νὰ ἐπαναλάβει τὰ προφανῆ ὀρθογραφικὰ σφάλματα, ἀλλὰ νὰ τὰ διορθώσει. "Ἄλλωστε γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἐκδότες παράθεσαν στὴ συνέχεια δεκαπέντε παραδείγματα ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων ἀπὸ τὸ Ματθαῖο καὶ τὸ Μάρκο γιὰ διόρθωση, μὲ τὴν προσθήκη (πού εἶναι καὶ αὐτοκατάκριση) ὅτι ὑπάρχουν στὴν ἐκδοσὴ «καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀπειροπλάσια»²⁰². Πρόθεσαν ἐπίσης, στὶς δύο τελευταῖες σελίδες τῶν Παροραμάτων, ἄλλα 116 σφάλματα ἀπὸ ἐλη τὴν Καινὴ Διαθήκη²⁰³, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ 80 εἶναι δικὰ τους τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα καὶ δὲν ὑπάρχουν στὸ χειρόγραφο τοῦ Μαξίμου.

Ἄλλὰ τὰ σφάλματα πού κατέγραψαν οἱ ἴδιοι οἱ ἐκδότες στὰ Παροράματα δὲν εἶναι τὰ μόνα. Ὑπάρχουν στὴν ἐκδοσὴ, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, πολὺ περισσότερα.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ τὰ τυπογραφικὰ σφάλματα, ὑπάρχει μιὰ ἄλλη κατηγορία σφαλμάτων, στὰ ὅποια ὑπέπεσαν ὁ Léger ἢ ὁ Le Clerc, παρὰ τὴν ἀρχαιομάθειά τους, ἐπειδὴ δὲν ἦταν "Ἕλληνες, διαβάζοντας ἐσφαλμένα καὶ διαστρεβλώνοντας ἢ μὴ ἐννοώντας καὶ παρερμηνεύοντας λέξεις τῆς νέας ἑλληνικῆς πού εἶχε γράψει ὁ Μάξιμος. Ἄν ὁ Μάξιμος ἐζοῦσε ἢ ἂν εἶχε βρεθεῖ ἄλλος "Ἕλληνας νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἐπιμέλεια τῆς ἐκτύπωσης, τὰ σφάλματα τῆς κατηγορίας αὐτῆς θὰ εἶχαν ἀποφευχθεῖ, ὅπως παρατηρήσαμε καὶ παραπάνω.

Γιὰ νὰ ἐκτιμηθεῖ ἡ ἔκταση τῶν κάθε λογῆς σφαλμάτων τῆς ἐκδοσης, θὰ παραθέσουμε δειγματοληπτικὰ τὴ λεπτομερῆ (καὶ ἀρκετὰ κοπιαστικὴ) καταγραφή τῶν σφαλμάτων πού ἐπιχειρήσαμε μονάχα στὸ Εὐαγγέλιο κατὰ Ματθαῖον (κεφ. α' - κη'). Περιοριστήκαμε στὴν ἐξέταση τοῦ πρώτου αὐτοῦ κειμένου τῆς

201. "Ο.π.

202. "Ο.π.

203. "Ο.π., φ. ΚΚΚΚ 3v-4r.

μετάφρασης, που εκτείνεται στα αρχικά 74 φύλλα (5r-79v) του χειρογράφου και αντίστοιχα στα πρώτα 100 φύλλα του έντυπου (1r-100v), που καλύπτει δηλαδή το 1/8 και περισσότερο του όλου έργου (έκταση έπαρκή για τη συναγωγή συμπερασμάτων), επειδή θα ήταν φυσικά πολύ πιο επίμοχθο να επεκταθούμε σελόκληρο το έργο.

Αλλά, για να δώσουμε έντελως αντικειμενική εικόνα της εργασίας των έκδοτων, όχι μόνο της αρνητικής, αλλά και της θετικής, θα προτάξουμε αναγραφή των όρθων επεμβάσεων τους στο κείμενο για τη διόρθωση πραγματικά εσφαλμένων γραφών, όρθογραφικών ή άλλων, του χειρογράφου του Μαξίμου.

α) Διορθώσεις των έκδοτων στα πνεύματα

άπατη ed. (ιγ' 22 : άπατη ms., Le Clerc), άπαντήσετε ed. (κε' 6 : άπαντήσετε ms.), ιάτρευσεν ed. (κα' 14 : ιάτρευσεν ms.), Ιορδάνου ed. (ιθ' 1 : Ιορδάνου ms.), όδόντων ed. (ιγ' 42, κδ' 51 : όδόντων ms.), όπισω ed. (ις' 23 : όπισω ms.), εύγη ed. (η' 34 : εύγη ms.).

β) Διορθώσεις στους τόνους

1. της δξείας σε περισπωμένη : νεκρών ed. (κβ' 32 : νεκρών ms.), έπήγεν ed. (δ' 5 : έπήγεν ms.).
2. τονισμός άτονης συλλαβής : φερέτέ με τα ed. (κα' 2 : φερετέ με τα ms.).
3. διόρθωση παρατονισμού : διατι ed. (ιδ' 24 : διάτι ms.).

γ) Άλλες διορθώσεις

1. άποκατάσταση μετοχής άορίστου : άποκριθείς ed. (κβ' 1 : άπεκριθη ms., άπεκριθείς ms.¹).
2. άποκατάσταση πτώσης : (των τεσσάρων) χιλιάδων Le Clerc, ed. (ις' 10 : τ.τ. χιλιάδες ms.), του έφέρθη ένας δαιμονισμένος και τυφλός και βουβός Le Clerc (περιθ.), ed. (ιβ' 22 : τον έφεραν ένά δαιμονισμένο και τυφλό και βουβό ms., του έφέρθη έν.δ.κ. τυφλό και βουβό ms.¹).
3. διόρθωση πληθυντικού σε ένικό : (ό,τι να λύσης θέλει εΐσαι) λυμένο Le Clerc, ed. (ις' 19 : θ.ε. λυμένα ms.).
4. άποκατάσταση γένους και άριθμού : (έπήγαν) πολλοί όχλοι ed. (ιε' 30 : έπ. πολύ πλήθος ms., πολό όχλοι ms.¹).

Οι λιγοστές αυτές (μόλις 16) σωστές διορθώσεις των έκδοτων, που έντοπίσαμε, διορθώσεις που άντιστρατεύονται όμως στη γενική τους άρχή και στη δήλωση ότι «άκριβώς ... τή του συγγραφέως όρθογραφία συνηκολούθησαμεν»,

δέν άντισταθμίζουν φυσικά τα πολυάριθμα και σοβαρά σφάλματα που θα καταγράψουμε άμέσως παρακάτω²⁰⁴, κατατάσσοντάς τα σε τρεις κατηγορίες: όρθογραφικά του Μαξίμου που τα άκολούθησαν οι έκδοτες, όρθογραφικά πρόσθετα των έκδοτων που δέν υπάρχουν στο χειρόγραφο του Μαξίμου και άλλα σφάλματα των έκδοτων, ιδίως από έλλιπή γνώση της νέας έλληνικής γλώσσας.

Α) Σημειώνουμε πρώτα τα όρθογραφικά σφάλματα που υπάρχουν στο χειρόγραφο του Μαξίμου²⁰⁵ και που οι έκδοτες τα διατήρησαν στην έκδοση, ένώ έπρεπε να τα είχαν διορθώσει.

α) Σφάλματα στα φωνήεντα

1. ε άντι αι : μαχέρι (ι' 34), πέρνουσι (ς' 5), *κουνίετε (ια' 7), κάθετε (κγ' 22), (θέλετε) εΐστε (ι' 22).
2. αι άντι ει : χαίρι (ιβ' 49, ιη' 8), χαΐρια (ιε' 2), (ή) μεραΐα (ς' 3), πάλαι (= πάλι) (κβ' 4), έφαιξεν (δ' 16), ζλειψαι, νίψαι (ς' 17), (ας) εΐσαι (ε' 48), (εσεις) ηΐσαι (ε' 48), εΐσαι (πληθ.) (η' 26, κγ' 28).
3. ο άντι ω : γονίας (κα' 42), δόματα (= δώματα, ι' 27), προτίτερα (ε' 12, ς' 8, η' 29), τρυγύρο (η' 18), άπανογραφή (κβ' 20), δυσκολοσύκοτα (κγ' 4), συγχορέσω (ιη' 21), άρεβονιάσθη (α' 18), δόσω (κ' 23) δόση (ιη' 34), παραδόσω (κς' 15), φιλιόσου (προστ., ε' 24, 25), θεμελιωμένο (ς' 25), έγκαstroμένη (α' 18), έσύκοσε(ν) (η' 17, κδ' 39), έσύκοσαν (ιδ' 12, ε' 37, ις' 8), συκόσω (γ' 11), σικόση, (ιβ' 11), έσυκόθη (β' 21, η' 15, 26, θ' 7, 9, 19, ια' 11, ιγ' 13, κς' 62), σικοθεΐ (ι' 21, κδ' 11, 24), σικοθεΐ (ιβ' 42, κδ' 7), σύκο (προστ., θ' 5, 6, κα' 21), σήκο (β' 20), συκότε (κβ' 13, κς' 46).
4. ω άντι ο : (τους) νόμους (= ώμους κγ' 4), ήγεμώνα (κς' 2, 11 και 14), ήγεμώνος (κς' 27), κόκαλα (= κόκκαλα, κγ' 29), έχώρεψεν (ιδ' 6), έπαραδόθησαν (ια' 27), καθαρίζωνται (ια' 5).
5. ι άντι η : ήμερος (= ήμερος, ια' 29), φαγιτά (ιδ' 15), άσίμι (ι' 9), σκουλίκι (ς' 19), έλεημονιτική (ε' 7), γλίγορα (ε' 25, κη' 7, 8), σικόσει (δ' 6, ιβ' 11, κς' 32), σικοθεΐ (ε' 21, κδ' 11, 24), άφίσει (α' 19), κτιπίσει (ε' 39, ις' 31), άποκτίσετε (άποκτώ, ι' 9), ριχτι (= ριχτή, ε' 13).

204. Στην καταγραφή που άκολουθεΐ περιέλαβα και τα λιγοστά σφάλματα που σημείωσαν οι ίδιοι οι έκδοτες στα Παροράματά τους (βλ. παραπάνω, σ. 61), συνοδεύοντάς τα, για να είναι ευδιάκριτα, με προτασόμενο άστερίκο (*).

205. Δέν σημειώνουμε ως όρθογραφικά σφάλματα τις όρθογραφικές συνήθειες της έποχής ή τις διφορούμενες γραφές, (όπως π.χ. έτζη (κα' 20), μαζή (κβ' 10), τόρα (α' 12, κγ' 39), όπου (συχνότατο), πέρω (συχνό), εδγένω (έπίσης), γνωρίζοντας (θ' 4), ίδεν (θ' 22), ΐδαν (η' 34, ιβ' 2), κατοικίας (κ.τ.δ.).

6. *ι* αντί *υ* : φτιάρι (γ' 12), μεγαλύτερος (ιη' 1, 4), καλύτερον (ιη' 6, 8, 9), έφί-
τρωσαν (ιγ' 5).
7. *ι* αντί *ει* : άδιον (ιβ' 44).
8. *η* αντί *ι* : (τò) κεφάλη (κς' 7), τρίξημον (κε' 30), άρχησεν (ια' 7, κς' 74),
έρρηξαν (κζ' 35), άπογυρήσης (ε' 42), *Πηλάτον (κζ' 2).
9. *η* αντί *ει* : έπηράζετο (ιδ' 14), έδηραν (κα' 35), δήρουν (κα' 19).
10. *η* αντί *υ* : έπροσκήνα (η' 2), *μήλου (ιη' 6).
11. *υ* αντί *η* : ξυπνυτοί (κδ' 42), σύκο, έσύκοσεν κλπ., βλ. παράγραφο 3).
12. *υ* αντί *ι* : τρυγύρο (η' 18), κρασὺ (θ' 17), ξεσκύσουν (ζ' 6).
13. *ει* αντί *η* : έπειρε (δ' 5), έπειράμεν (ις' 7), έπειρετε (ις' 8), άδειμόνησαν
(κς' 8), *πλεϊθος (κς' 47).
14. *ει* αντί *ι* : φείδι (ζ' 10), φείδια (ι' 16), βασιλεικά (ια' 8).
15. *ει* αντί *οι* : μεираσθῆ (κζ' 35), έμειράσθη (ιβ' 26), διαμεираσθῆ (ιβ' 25),
έμείρασαν (κζ' 35).
16. *οι* αντί *ι* : *έποιάσεν (ιζ' 7).
17. *οι* αντί *ει* : (ή)*οϊκόνα (κβ' 20), (θέλετε) εύροι (κα' 2).
18. *ου* αντί *η* : ζουτοῦσα (= ζητοῦσα, η' 20).

β) Σφάλματα στα σύμφωνα

άγκεια (= άγγεια, κε' 4), έγκάρευσαν (= έγγάρευσαν, κζ' 32), εύδομάδος
(= έβδομάδος, κη' 1), άσπαστρίαν (= άπαστρίαν, κγ' 27).

γ) Σφάλματα στα διπλά σύμφωνα

1. *λλ* αντί *λ* : έβαλλεν (ιδ' 3), έβάλλετε (κε' 43), έβαλλαν (κα' 7, κζ' 28, 29),
(να) βάλλω (ι' 34), (να) βάλλη (θ' 38, ιθ' 15, κ' 28), βάλλωμεν
(κζ' 6), βάλλε (προστ., θ' 18), βάλλετε τον (κβ' 13), (θέλει, θέ-
λουσι) βάλλει (ιγ' 42, κδ' 51, κε' 33), (άν μᾶς) έκβάλλης (η' 31).
2. *λ* αντί *λλ* : μαλι (γ' 4), κελι (ς' 6), βάλεται (γ' 10, ζ' 19).
3. *μμ* αντί *μ* : σιμμά (δ' 18).
4. *ν* αντί *νν* : γέεσαν (ι' 28, ιη' 9).
5. *ρ* αντί *ρρ* : άρεβονιάσθη (α' 18).
6. *σ* αντί *σσ* : διατάση (ια' 1).

δ) Σφάλματα στα πνεύματα

1. ψιλή αντί *δασεια* : άλώνι (γ' 12), άλατισθεϊ (ε' 13), άπαλά (ια' 8),
έκτην (κζ' 45), έτοιμας (κε' 10), έτοιμασα (κβ' 4), έτοιμασαν

- (κε' 7, 19), έτοιμάσετε (γ, 3), έτοιμάσθη (κ' 23), έτοιμασμένον
(κε' 41), έτοιμάσωμεν (κς' 17), έτοιμος (κβ' 8), έτοιμοι (κδ' 44),
δρκον (ιδ' 7, κς' 72), δρκους (ιδ' 9), δρμησε (η' 32).
2. *δασεια* αντί *ψιλή* : άπάντησε (η' 34, κη' 9), άπάντησαν (η' 28), 'Η-
λίας (ια' 14), δμώνει (κς' 74), δμώση (κγ' 16, 18, 20, 21, 22),
δμώσης (ε' 36), δμώσετε (ε' 34), όπίσω (δ' 10, 19, θ' 20, κζ' 3).

ε) Σφάλματα στους τόνους

1. περισπωμένη αντί *όξεια* : πλάνος (κζ' 23), στράτα (κα' 8), ποϊα (θηλ.,
κβ' 36), ή όποϊα (κζ' 62), έργάται (ζ' 23), στρατιώτας (κη' 11,
12), τελώνας (θ' 11), έρώτα (ις' 13).
2. *όξεια* αντί *περισπωμένη* : (τὰ) άγκεια (κε' 4), ειπε (κς' 63), ειπαν (ιδ'
12, κα' 16), έπήραν (κζ' 30), έπροπήρε (κ' 31).
3. παράλειψη τόνου πριν από έγκλιτικά : άγγελον μου (ια' 10), ποτήριον μου
(κ' 23), πέσιμον του (ζ' 27), καλύτερον του (ιη' 6, κς' 24), παρά-
δοσιν σας (ις' 6), έστησεν το (ιη' 2), γυρίζοντας το (ις' 8), δοκιμά-
ζοντας τον (ις' 6).
4. παράλειψη τόνου λέξεων : πεντε (ιδ' 21), λέγει τον Πέτρον (κς' 40).
5. παρατονισμοί : διάτι (= διατι) (α' 20, 21, β' 2, 6, 20, δ' 6, ε' 36, 37),
γέματα (= γεμάτα) (ις' 37).
6. τονισμός άτόνων έγκλιτικών : ό αυθέντης του (γρ. του, κδ' 45).

ς) άλλα σφάλματα

*πολλήν καιρόν (κε' 19 : ms., ed., γρ. πολὸν κ.).

*έκεινα να προσευχηθῶ (κς' 36 : ms. ed., γρ. εκεί να πρ.).

Ἡ πρώτη αὐτῆ κατηγορία τῶν σφαλμάτων, πὸ εἶναι καὶ ἡ πολυαριθμό-
τερη, θὰ εἶχε ἀποφευχθεῖ, ἂν οἱ ἐκδότες εἶχαν ἀποκαταστήσει ὁμοιόμορφη ὀρ-
θογραφία στὸ κείμενο τοῦ Μαξίμου, ἀντὶ ν' ἀκολουθήσουν τὸν εὐκόλο, ἀλλὰ
ὀλισθηρὸ δρόμο τῆς πιστῆς προσήλωσής τους σ' ὅλες σχεδὸν τίς ἰδιομορφίες
καὶ τίς ἀδόκιμες γραφές του.

Β) Σημειώνουμε ἔπειτα τὰ πρόσθετα σφάλματα τῆς ἐκδοσης, πὸ δὲν
ὑπάρχουν στὸ χειρόγραφο τοῦ Μαξίμου, ἀλλὰ ὀφείλονται σὲ τυπογραφικὲς ἀ-
βλεπίες ἢ κάποτε σὲ παραναγνώσεις καὶ λαθησάμενες ἐπεμβάσεις τῶν ἐκδοτῶν.

α) Σφάλματα στὰ φωνήεντα

ἔγηνε ed. (α' 18 : ἔγινεν ms.), πλειθος ed. (κς' 47 : πληθος ms.), τὸ χεῖρι ed. (κς' 51 : χαιρι ms. χέρι ms.¹), ἀνάλητον ed. (ε' 13 : ἀνάλατον ms.), ἐργάτες ed. (θ' 37 : ἀργάτες ms.), πέτηνται ed. (ς' 26 : πέτουνται ms.), μεγαλόνουσι ed. (κγ' 5 : μεγαλώνουσι ms.), *στάχια ed. (ιβ' 1 : στάχυα ms.), *δύναμην ed. (κβ' 29 : δύναμιν ms.), *γυρένει ed. (ιγ' 45 : γυρεύει ms.), *χαβαλάδες ed. περιθ. (ιη' 34 : χαβαλέδες ms.).

β) Σφάλματα στὰ σύμφωνα

κρεοφειλέτας ed. (ς' 12 : χρεοφειλέτας ms.), ἐκορέψατε ed. (ια' 17 : ἐχορέψατε ms.), *φοβητῆτε ed. (ι' 28 : φοβηθῆτε ms.), ἐνθυθῶμεν ed. (ς' 31 : ἐνθυθῶμεν ms.), καθίζαντες ed. (ιγ' 48 : καθίσαντες ms.), πιάτε τον ed. (κς' 48 : πιάστε τον ms.), *θέλος ed. (ι' 22, ιγ' 40 : τέλος ms.), ζηρὸν ed. (ιβ' 10 : ξηρὸν ms.), *ἐνδυσαν Le Clerc, ed. (κζ' 28 : ἔγδυσαν Léger στὸ ms.).

γ) Σφάλματα στοὺς τόνους καὶ τὴ στίξη

1. παρατονισμοί : κάρπους ed. (κα' 43 : καρπούς ms.), αὐθέντος ed. (κε' 21 : αὐθεντός ms.), πενθέρας Le Clerc, ed. (ι' 35 : πενθεράς ms.), τὸ συναγωγὴ ed. (ιβ' 19 : τὸ συναγῶγι ms.) ψώμια ed. (ιβ' 4 : ψωμία ms.), γέματα ed. (κγ' 25 : γεμάτα ms.), πότε ed. (κς' 33 : ποτὲ ms.), διάτι ed. (κζ' 43 : διατὶ ms.), ἀσπρὸν ed. (ι' 29 : ἄσπρον ms.), ὁμορφοί ed. (κγ' 27 : ὁμορφοί ms.), πολλοτάταις ed. (ια' 20 : πολλόταταις ms.) πανουκλάς ed. (κδ' 7 : πανούκλας ms.), ἐπίασε ed. (θ' 29, κ. 34 : ἔπιασε ms.), ἐβραθίασε(ν) ed. (η' 16, ιδ' 15 : ἐβράθιασε ms.), ἐπέρασεν ed. (ιδ' 15 : ἐπεράσεν ms.), χρειάζεται ed. (κα' 3 : χρειάζεται ms.) θελουν ed. (κε' 37 : θέλουν ms.).
2. τονισμὸς ἀτόνων ἐγγλιτικῶν : λέγει τὸν ed. (γ' 15, δ' 6 : λ. τον ms.), λέγει τοὺς ed. (θ' 28 : λ. τους ms.), ἀπόλυσε τὴν ed. (ιε' 23 : ἀπόλυσε τὴν ms.), δέσετε ταῖς ed. (ιγ' 30 : δ. ταις ms.), πιάνοντας τὸν ed. (ις' 22 : π. τον ms.), ἀφίνοντας τοὺς ed. (κς' 44 : ἀφ. τους ms.), καινούριον τοῦ μνήμα ed. (κζ' 60 : κ. του μ. ms.), ὁ θησαυρὸς σᾶς ed. (ς' 21 : ὁ θ. σας ms., Le Clerc), ἐναντίον σᾶς ed. (ε' 11 : ἐ. σας ms.), λαμπάδες τοὺς ed. (κε' 3 : λ. τους ms.), λόγου τοὺς ed. (ιδ' 15 : λ. τους ms.).
3. παράλειψη ἐρωτηματικοῦ : δύνασθε ... νὰ βαπτισθῆτε ed. (κ' 22 : δ. νὰ βαπτισθῆτε; ms.).

δ) Σφάλματα στὰ πνεύματα

Ἰησοῦς ed. (θ' 9, 12, ιζ' 9, ιθ' 17 : Ἰησοῦς ms.), *εἶναι ed. (ιβ' 24 : εἶναι ms.).

ε) Ἄλλα σφάλματα

1. παράλειψη τελικῶν συμφῶνων λέξεων : θέλουσι ἔλθει ed. (κγ' 36 : θέλουσιν ἔ. ms.), ἓνα ... καὶ ἓνα ed. (κζ' 38 : ἓνας ... καὶ ἓνας ms.).
2. παράλειψη ἄρθρου : κατὰ ἔργα τους ed. (κγ' 3 : κατὰ τὰ ἔργα τους ms.), ἐβγῆκεν ἀπὸ ταχὺ ed. (κ' 1 : ἐβ. ἀπὸ τὸ ταχὺ ms.), *ἐπρόσταξεν ἄγγελος ed. (α' 24 : ἐπρ. ὁ ἄγγ. ms.).
3. παραφθορὰ λέξεων : θέλουν κοντεσθεῖ ed. (κδ' 22 : θ. κοντευθεῖ ms., πρβλ. κοντέπει στὸ ἴδιο χωρίο), *διδάκτος ed. (κγ' 15, περιθ. : νεοδιδάκτος ms.), *εἰς πάνου Le Clerc, ed. (κγ' 35 : ἀπάνου ms.), φονέφουν Le Clerc, ed. (ι' 28 : σκοτόνουσι ms., φονεύουν ms.¹).
4. πληθυντικὸς ἀντὶ γιὰ ἐνικό : *τῶν δένδρων ed. (γ' 10 : τοῦ δένδρου ms.).
5. ἐνικός ἀντὶ γιὰ πληθυντικό : *αὐτός ed. (ιδ' 32 : αὐτοὶ ms.), *τὸν ἐπνιξαν ed. (ιγ' 7 : τὰ ἐπνιξαν ms.).

Ἡ δεύτερη αὐτὴ κατηγορία τῶν σφαλμάτων σὲ σημεῖα ὅπου τὸ κείμενο τοῦ Μαξίμου εἶναι ἀψογο, ὀφείλεται (ὅπως καὶ ἡ τρίτη) στὴν ἀτελεῖ γνῶση τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τοὺς ἐκδότες (σύγχυση φθόγγων, παρατονισμοί, παραφθορὰ λέξεων κλπ.).

Γ) Σημειώνουμε, τέλος, τὰ σφάλματα τῆς ἐκδοσης, σὲ χωρία ποὺ στὸ χειρόγραφο τοῦ Μαξίμου εἶναι σωστά (ἢ σχεδὸν σωστά), ἀλλὰ ποὺ οἱ ἐκδότες, ἀπὸ ἑλλιπῆ γνῶση τῆς δημοτικῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, δὲν τὰ ἀπέδωσαν ἢ δὲν τὰ ἀποκατάστησαν σωστά.

- (κζ' 60) τὸ εἶχε ἐσκαμμένον ms. : τὸ ἔσκαπεν ms.¹ : Le Clerc (στὸ περιθώριο) καὶ ed. : τὸ ἔσκαμεν.
- (δ' 24) ἀρρώστους ὅπου εἶχαν διάφοραις ἀρρωστίαις, πονεμένους ms. : (ἀρρώστους ὅπου) ἐκρατοῦντο ἀπὸ (διάφοραις ἀρρωστίαις) καὶ βάσαναις Léger, ed. (τὸ βάσαναις ἀνελλήνιστο).
- (κς' 29) (ὅταν) θέλω τὸ πίνω ms. : (ὅταν) αὐτὸ πίνω Léger, ed. (ὁ Léger διόρθωσε ἄσκοπα, γιὰτὶ δὲν κατάλαβε ὅτι τὸ θέλω τὸ πίνω εἶναι μέλλων καὶ σημαίνει «θα τὸ πίνω»).
- (β' 16) ἐξέταζε ἀκριβὰ τοὺς μάγους ms. : (ἐξέταζε ἀκριβὰ) ἀπὸ (τοὺς μάγους) Léger, ed. (τὸ ἀπὸ ἀνελλήνιστο : ἀδόκιμη μετάφραση τοῦ «παρὰ τῶν μάγων» τοῦ πρωτότυπου κειμένου).

- (ιβ' 32) τὸν τορινὸν αἰῶνα ms. : (τὸν) τόριον (αἰῶνα) Le Clerc (περιθ.), ed. (τὸ τόριον ἀνύπαρκτο στὴν ἑλληνική).
- *(ιζ' 5) ὅταν ἐπάγενον ms. παγένοντες ms.¹ : παγάνοντες Le Clerc (περιθ.), ed. (παρὰνάγνωση).
- (ιε' 22) τὰ ὄρια ms. : τὰ συνορια ms.¹ τὰ συνόρια Le Clerc (περιθ.), ed. (τὸ συνόρια ἀνύπαρκτο· ἔπρεπε νὰ διορθωθεῖ : τὰ σύνορα· πρβλ. ιε' 39, ὅπου ὁ Μάξιμος διόρθωσε πάλι τὰ ὄρια σὲ σύνορα).
- (ζ' 28) ὁ ὄχλος ms. : ὁ πλῆθος ms.¹, ed. (ἔπρεπε νὰ διορθωθεῖ : τὸ πλῆθος).
- (ιθ' 12) ὁ χωρῶν ms. : ἐκεῖνος ὅπου ἤμπορεῖ νὰ χωρέση ms.¹ : ὁ ἐκεῖνος ὅπου (ἤμπορεῖ νὰ χωρέσει) ed. (τὸ ὁ διατηρήθηκε ἐσφαλμένα).
- (ι' 9) χρυσάφι μὴδὲ ἀσήμι ms. : χρ. μὴ δὲ ἀσ. ed.
- (κ' 24) ἀκουσάν το ms. ἀκουσαντες το ms.¹ : ἀκουσάντες το ed.
- (κα' 19) νὰ κάμης καρπὸν ms. : νὰ γένη καρπὸν ms.¹, ed. (ἔπρεπε νὰ διορθωθεῖ : νὰ γένη καρπός).
- (β' 13) εἰς τὸν ὕπνον του ms. : εἰς τὸ ὄνειρόν του ms.¹, εἰς τὸν ὄνειρόν του ed. (ἡ ἔκδοσις διατήρησε τὸ -ν τοῦ ἄρθρου, ἀν καὶ εἶχε διαγραφεῖ).
- (α' 20, β' 22) εἰς τὸν ὕπνον του ms. : εἰς τὸν ὄνειρόν του ms.¹ ed. (ἔπρεπε νὰ διαγραφεῖ τὸ -ν).
- (ε' 22) κρατημένος τοῦ συνεδρίου ms. : κρατημένος εἰς τὸ συνεδρίου ms.¹, ed. (ἔπρεπε νὰ διορθωθεῖ : (εἰς τὸ) συνέδριον).
- (ιγ' 31) ὁμοιάζει ὡσάν τὸ σπειρὶ ms. : εἶναι ὅμοια τὸ σπειρὶ ms.¹, ed. (ἔπρεπε νὰ γραφεῖ : ὅμοια ὡσάν τὸ σπ.).

Ἡ τρίτη καὶ τελευταία αὐτὴ κατηγορία τῶν σφαλμάτων εἶναι ἡ ὀλιγαριθμότερη, ἀλλὰ ἡ ἐνδεικτικότερη, γιατί ἀποκαλύπτει τὴν ἀσθενῆ πλευρὰ (τὴν Ἀχιλλεῖο πτέρνα, θὰ λέγαμε) τοῦ ὄλου ἐγχειρήματος : τὴν ἀνεπάρκεια τῶν ξένων ἐκδοτῶν, ἐξ αἰτίας τῆς ἄγνοιας τῆς νέας ἑλληνικῆς, ν' ἀνταποκριθοῦν στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐκδόσεως ἑνὸς νεοελληνικοῦ κειμένου, ὅπως ἡ μετάφρασις τοῦ Μαξίμου.

Ἄν θελήσουμε τελικὰ ν' ἀντλήσουμε στατιστικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν καταγραφή τῶν σφαλμάτων ποὺ ἐπιχειρήσαμε, θὰ ὀδηγηθοῦμε στὴ διαπίστωση ὅτι τὰ σφάλματα αὐτὰ καὶ τῶν τριῶν κατηγοριῶν ξεπερνοῦν συνολικὰ τὰ 300. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, ἀφοῦ τόσα ἀντιστοιχοῦν στὰ 100 πρῶτα φύλλα τοῦ ἔργου, τότε στὰ 766 φύλλα (452 + 314) τῶν δύο τόμων τοῦ πρὸς νὰ ὑπάρχουν, κατὰ τοὺς μετρίτερος ὑπολογισμούς, περισσότερα ἀπὸ 2000 παρόμοια σφάλματα. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς εἶναι ἐξαιρετικὰ μεγάλος καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ σφάλματα εἶναι, καθὼς εἶδαμε, ἀρκετὰ σοβαρά, ὥστε νὰ μᾶς ὀδηγοῦν σὲ ἀρνητικὰ συμπεράσματα γιὰ τὴν ἀξία τῆς πρώτης αὐτῆς ἐκδόσεως τῆς μετάφρασης τοῦ Μαξίμου ἀπὸ ἀπόψη κριτικῆς τοῦ κειμένου.

Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν ἀναλυτικότερα ὡς ἐξῆς:

α) Ἡ ἔκδοσις τῆς Γενεύης νοσεῖ σὲ πολυάριθμα σημεῖα καὶ δὲ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ καθόλου ἱκανοποιητικῆ. Κι αὐτὸ γιατί, ἐνῶ τὸ ἔργο ἄρχισε μὲ καλὲς προϋποθέσεις καὶ ἐκπονήθηκε μὲ ἐπιμέλεια καὶ προσοχή, γρήγορα προσέκρουσε σὲ ἀλλεπάλληλες κακοτυχίες. Ὁ ἀπρόοπτος θάνατος τοῦ Ἑλληνα μεταφραστῆ τοῦ στέρησε τὴ δυνατότητα νὰ τὸ ἐπεξεργαστεῖ ὡς τὸ τέλος καὶ νὰ διορθώσει ὁ ἴδιος τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια. Μὲ τὴν παρέμβαση πολλῶν ἀσυντόνιστων διαδοχικῶν διορθωτῶν μὴ Ἑλλήνων, ποὺ δὲν μποροῦσαν ἰδίως νὰ κατανοήσουν καὶ ν' ἀποδώσουν σωστὰ τὰ δημῶδη ἑλληνικὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα, μὲ τὴν μὴ ἐξέυρεση ἄλλου Ἑλληνα διορθωτῆ, καὶ ἰδίως μὲ τὴν ἀνεπαρκῆ προετοιμασία καὶ ἐποπτεία τῆς ἐκτύπωσης στὴ Γενεὴ ἀπὸ τὸν Le Clerc, ποὺ ἀδιαφόρησε γιὰ τὴν διόρθωση τῶν πλημμελῶν γραφῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασις τῆς ὀρθογραφικῆς ὁμοιομορφίας, φτάσαμε στὸ ἀποτέλεσμα, τὸ κείμενο ποὺ τυπώθηκε νὰ μὴ εἶναι ἀπαλλαγμένο ἀπὸ πολλὰ καὶ βαρύντατα μειονεκτήματα.

β) Ἡ διαπίστωση αὐτὴ καθιστᾷ ἐπιβεβλημένη μιὰ νέα κριτικὴ ἔκδοσις τῆς μετάφρασης τοῦ Μαξίμου, σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Ἡ νέα ἔκδοσις αὐτὴ θὰ στηριχτεῖ κυρίως στὸν αὐτόγραφο τοῦ Μαξίμου ἑλληνικὸ κώδικα *Genev. gr.* 21A καὶ στὴν πρώτη ἔκδοσις τῆς Γενεύης (1638), ἀλλὰ καὶ στὶς μεταγενέστερες ἐπανεκδόσεις τῆς μετάφρασης ἀπὸ τὸ Σεραφεῖμ Μυτιληναῖο (Λονδίνο 1703)²⁰⁶, τὸν Ἀναστάσιο Μιχαήλ (Χάλλη, 1710)²⁰⁷ καὶ τὶς ἐπόμενες²⁰⁸, ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ προσφέρουν κείμενο βελτιωμένο ἔστω καὶ σὲ μερικὰ σημεῖα. Στὴν ἔκδοσις πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπόψη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν μετάφρασις τοῦ Diodati, καὶ ὅλες οἱ ὀρθὲς ἐπεμβάσεις, ἀλλὰ καὶ νὰ διορθωθοῦν ὅλα τὰ ἀβλεπτήματα τοῦ Μαξίμου, τοῦ Léger

206. Βλ. τὴν ἐπιγραφή τῆς στοῦ E. LEGRAND, *Bibliographie Hellénique .. XVIII siècle*, τόμ. I, Paris 1918, ἀριθ. 21 (σ. 30-31). Πρβλ. ΕΛΕΝΗΣ Δ. ΚΑΚΟΥΛΙΑΔΗ, *δ.π.*, σ. 13-14. Μιὰ πρόχειρη ἀντιβολὴ τῶν πρώτων κεφαλαίων τῆς μετάφρασης αὐτῆς μὲ τὰ ἀντιστοιχὰ τῆς μετάφρασης τοῦ Μαξίμου μᾶς ἔδειξε ὅτι ἄλλα ἀπὸ τὰ σφάλματα διατηρήθηκαν καὶ ἄλλα διορθώθηκαν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἔγιναν καὶ ἀντικαταστάσεις λέξεων μὲ ἄλλες.

207. Βλ. τὴν ἐπιγραφή τῆς στοῦ E. LEGRAND, *δ.π.*, ἀριθ. 66 (σ. 89-93). Πρβλ. καὶ ΕΛ. Δ. ΚΑΚΟΥΛΙΑΔΗ, *δ.π.*, σ. 14-15. Ὁ ἐκδότης Aug. Hermann Francke, στὸ λατινικὸ πρόλογο (φ. 3r-8v) τοῦ βιβλίου (ποὺ ἀναδημοσιεύεται ἀποσπασματικὰ ἀπὸ τὸν E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 90-92), γράφει ὅτι τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης, ποὺ στὶς δύο προηγούμενες ἐκδόσεις (τοῦ Μαξίμου καὶ τοῦ Σεραφεῖμ) ἦταν πολὺ ἀμελεμένη (*admodum neglecta*), τὸ διόρθωσε, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἀναστ. Μιχαήλ «*ad linguas antiquae indolam*» καὶ ὅτι οἱ ἰταλικὲς καὶ τουρκικὲς λέξεις ποὺ ἀφθνοῦν στὶς δύο ἐκδόσεις αὐτὲς ἀποβλήθηκαν (*ejectae sunt*) καὶ ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ ἑλληνικὲς, ἀρχαῖες ἢ νέες (φ. 5r-5v) ! Οὔτε ὁ Francke, οὔτε ὁ Ἑλλάδιος, ποὺ τὸν ἐπιπροσεῖ (βλ. παραπάνω, σ. 57, σημ. 184) μποροῦσαν ν' ἀντιληφθοῦν ὅτι ἡ αὐθαίρετη αὐτὴ ἀλλοίωσις τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τοῦ νεοελληνικοῦ κειμένου τοῦ μεταφραστῆ ἦταν ἀνεπίτρεπτη.

208. Βλ. γι' αὐτές, ἀπὸ τὸ 1713 ὡς τὸ 1830, E. C. COLWELL, *δ.π.*, τόμ. II, σ. 33 καὶ ΕΛ. Δ. ΚΑΚΟΥΛΙΑΔΗ, *δ.π.*, σ. 15-16.

καὶ τοῦ Le Clerc, καθὼς καὶ ὅλα τὰ τυπογραφικὰ λάθη τῆς πρώτης ἐκδοσης καὶ ν' ἀποκατασταθεῖ ὀρθογραφικὴ ὁμοιομορφία. Τέλος, ἡ νέα αὐτὴ ἐκδοση, ποὺ πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ ἀρμόδιο ἐπιστήμονα μὲ τὴν ἀπαιτούμενη φιλολογικὴ προπαρασκευή, θ' ἀπαιτῆσει φυσικὰ σύντονη καὶ μακροχρόνια ἐργασία. Εἶναι ὁμῶς ἀπαραίτητη. Γιατὶ μόνο ὅταν αὐτὴ πραγματοποιηθεῖ, θὰ μᾶς δοθεῖ ἡ δυνατότητα νὰ ἐξετάσουμε τὸ ἔργο καὶ ἀπὸ γλωσσικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ἀποψη καὶ ν' ἀποτιμήσουμε μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία τοῦ σοβαροῦ αὐτοῦ μεταφραστικοῦ ἐγχειρήματος γιὰ τὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ νεότερου Ἑλληνισμοῦ.

M. I. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΝΕΟΣ
ΤΗΣ ΒΟΥΝΑΙΝΗΣ
(Γ' ΑΙ.)

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΜΑΞΙΜΟΥ (1620) κ.κ.

1. Εἰσαγωγικά.

Στὴ μελέτη αὐτὴ γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο τῆς Βουναίνης παρουσιάζω ὅσα νέα συμπληρωματικὰ στοιχεῖα ἔχω συγκεντρώσει γιὰ τὸ νεομάρτυρα αὐτὸ μετὰ τὴ συγγραφὴ τῆς παλαιότερης εἰδικῆς σχετικῆς ἐργασίας μου¹. Τέτοια στοιχεῖα εἶναι ἡ ἐπισήμανση καὶ ἄλλων χειρογράφων ποὺ περιέχουν Ἀκολουθία καὶ συναξάριο τοῦ ἁγίου, νέες ἐκδόσεις τῆς Ἀκολουθίας του, παλαιές εἰκονογραφικὲς παραστάσεις (τοιχογραφίες ἢ φορητὲς εἰκόνες) τοῦ νεομάρτυρα ποὺ δὲν εἶχαν ἐπισημανθεῖ κ.κ. Τέλος, δημοσιεύω καὶ ἀνέκδοτη Ἀκολουθία καὶ συναξάριο τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνα (τοῦ ἔτους 1620).

Ὅπως ἤδη ἔχω ἐκθέσει στὴν παλαιότερη μελέτη μου, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος καταγόταν ἀπὸ τὴν «Ἀνατολή» καὶ σὲ πολὺ νεαρὴ ἡλικία διορίστηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Σ' τὸν Σοφὸ (886-912) ἀξιωματοῦχος τοῦ βυζαντινοῦ στρατεύματος, ταξίαρχος λεγεῶνος στρατιωτικῆς, ἐπικεφαλῆς δὲ σχετικοῦ στρατιωτικοῦ τμήματος τοποθετήθηκε στὴ Λάρισα τῆς Θεσσαλίας, προκαθεζομένην τῆς Θετταλίας πόλιν [. . .], ἵνα διατρέβων ἐκεῖ τοὺς ἐναντίους τῆς πόλεως ἀποτρέπηται².

Στὸν ἀρχικὸ Βίο καὶ στὴν ἀρχικὴ Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλα τὰ μεταγενέστερα συναξάρια καὶ Ἀκολουθίες του, ποὺ στηρίζονται βασικὰ στὰ ἀρχικὰ κείμενα, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Νικόλαος μαρτύρησε στὴ Θεσσαλία κα-

1. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, "Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ — Ἀνέκδοτα ἀγιολογικὰ κείμενα, ἱστορικὰ εἰδήσεις περὶ τῆς Μεσαιωνικῆς Θεσσαλίας (Γ' αἰὼν) [Παν/μιον Ἀθηνῶν, Φιλοσοφ. Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, ἀρ. 22], Ἐν Ἀθήναις 1972 [σελ. 1-210, + πίν. Α'-ΙΔ'].

2. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, "Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ, σ. 81-84.

τά τῆ βαρβαρική ἐπιδρομὴ «'Α β ά ρ ω ν»³. «Ὅπως ἤδη ἔχω ὑποστηρίξει, ἐπειδὴ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (ἀρχὴς τοῦ Γ' αἰ.) Ἄβραοι ὅπως ἴσως δὲν ὑπάρχουν, ὁ βιογράφος τοῦ ἁγίου, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται κι αὐτὸς Νικόλαος καὶ συνέταξε γύρω στὰ μέσα τοῦ Γ' αἰ. τὸ Βίο τοῦ νεομάρτυρα⁴, ἀπὸ σύγχυση χρησιμοποιοῖ τὸ ἐθνικὸ αὐτὸ ὄνομα ἀντὶ τῶν Ἄ ρ ά β ω ν. Δέχομαι δηλαδὴ ὅτι πρόκειται γιὰ ἐπιδρομὴ Ἄράβων στὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας, στὴ Δημητριάδα, οἱ ὁποῖοι προχώρησαν πρὸς τὴν ἐνδοχώρα καὶ κατέστρεψαν καὶ λεηλάτησαν τὴ Λάρισα. Συγκεκριμένα, πιστεύω ὅτι αὐτὸ συνέβη στὰ 901 ἢ 902, ὅποτε οἱ πηγὲς ἀναφέρουν πειρατικὴ ἐπιδρομὴ καὶ κατάληψη τῆς Δημητριάδας ἀπὸ τοὺς Ἄραβες⁵. Τότε καταλήφθηκε καὶ ἡ Λάρισα, ὅποτε ὁ Νικόλαος μὲ τὸ στρατεύμα του, προτοῦ φθάσουν οἱ ἐπιδρομεῖς στὴν πόλη αὐτὴ καὶ χωρὶς νὰ προβάλλει καμιά ἀντίσταση, γιὰ τὴν θεώρησε τὸ πρᾶγμα μάταιο, ἐγκατέλειψε τὴν πόλη καὶ κατέφυγε μὲ τοὺς στρατιῶτες του στὸ ὄρος Τέρναβον. Ἐκεῖ ἀντιμετώπισαν μὲ γενναιότητα τὸν ἐπιδρομέα. Τελικὰ ὅμως οἱ σύντροφοι τοῦ Νικολάου αἰχμαλωτίστηκαν καί, ἀφοῦ ὑποβλήθηκαν σὲ βασανιστήρια γιὰ νὰ ἀρνηθοῦν τὴ χριστιανικὴ τους πίστη καὶ νὰ ἀσπαστοῦν τῇ θρησκείᾳ τοῦ Ἰσλάμ, θανατώθηκαν μετὰ τὴν ἀρνήσή τους νὰ ὑποκύβουν στὶς πιέσεις τοῦ ἐχθροῦ. Στὴν ἀρχικὴ βιογραφία τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου μνημονεύονται δώδεκα συναθλητὲς του, ποὺ εἶναι οἱ ἐξῆς: Ἀρμόδιος, Γρηγόριος, Ἰωάννης, Δημήτριος, Μιχαήλ, Ἀκίνδυνος, Θεόδωρος, Παγκράτιος, Χριστοφόρος, Παντολέων, Εὐώδιος καὶ Αἰμιλιανός⁶. Ὁ Νικόλαος, ῥώμη σώματος καὶ φρενὸς ἰσχύι, τόλμη ἄτε καὶ θράσει χρησάμενος, κατόρθωσε καὶ διέφυγε τὴ σύλληψη καὶ κατέφυγε στὸ κοντινὸ ὄρος τῆς Βουναίνης, ὅπου καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του αἰχμαλωτίστηκε ἀπὸ τοὺς Ἄραβες ἐπιδρομεῖς καί, ἀφοῦ ὑποβλήθηκε σὲ πιέσεις καὶ βασανιστήρια γιὰ νὰ ἀπαρνηθεῖ τὴν πίστη του καὶ νὰ ἐξισλαμιστεῖ, μετὰ τὴν ἀρνήσή του νὰ ὑποκύψει στὸν ἐκβιασμό, θανατώθηκε στὶς 9 Μαΐου τοῦ ἔτους ἐκείνου (901 ἢ

3. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *δ.π.*, σ. 141-144, 154-156, 163, 173, 176.

4. Γιὰ τὸ συγγραφέα τοῦ ἀρχικοῦ Βίου καὶ τὸ χρόνο συγγραφῆς τοῦ κειμένου βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 31-36.

5. Γιὰ τὴν ἐθνικότητα τῶν ἐπιδρομέων καὶ τὸ χρόνο ἐπιδρομῆς τους στὴ Θεσσαλία βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 104-121. Διαφορετικὴ ἀποψη γιὰ τὴν ἐθνικότητα καὶ προέλευση τῶν ἐπιδρομέων ἔχει διατυπώσει ἡ ANNA Π. ΑΒΡΑΜΕΑ, *Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204 — Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορικὴν Γεωγραφίαν* [Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπλόου, ἀρ. 27], Ἐν Ἀθήναις 1974, σ. 89-96. Ἡ Ἀβραμέα, *δ.π.*, δέχεται ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς, οἱ ἀναφερόμενοι ὡς «Ἄβραοι», ἦσαν Βούλγαροι τοῦ Συμεῶν (893-927).

6. Γιὰ τοὺς 12 συντρόφους τοῦ Νικολάου βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 123, 147. Πρὸς τοῦ ΙΑΙΟΥ, «Ἀνέκδοτος κανὼν τοῦ μάρτυρος Ἀρμόδιου συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου τῆς Κρυπτοφέρρης (ΙΑ' αἰών)», *Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν* 39/40 (1972/73) σ. 96-109. *Analecta Hymnica Graeca*, τόμ. 9 (canones Maii), Ρώμη 1973, σ. 91-104. ENRICA FOLLIERI, «S. Ardomio martire in Tessaglia», *Analecta Bollandiana* 93 (1975) σ. 313-348.

902)⁷. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἐπιδρομέων ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, ἡ Λάρισα ξαναβρῆκε τὸν προηγούμενο ὀμαλὸ ρυθμὸ ζωῆς. Οἱ κάτοικοί της, ποὺ τὴν εἶχαν ἐγκαταλείψει, ξαναγύρισαν σ' αὐτὴν, ξαναγύρισε δὲ καὶ ἐγκαταστάθηκε πάλι στὸ θρόνο του καὶ ὁ τότε μητροπολίτης τῆς Φίλιππος, ποὺ τὴν εἶχε κι αὐτὸς ἐγκαταλείψει⁸. Ὁ μητροπολίτης, κατὰ θεϊκὴ ἐπιταγή, ἔδωσε ἐντολὴ καὶ μετέφεραν ἀπὸ τὸ ὄρος Τέρναβον στὴν πόλη καὶ ἐνταφίασαν τὰ λείψανα τῶν συναθλητῶν τοῦ Νικολάου, τὰ ὁποῖα, σύμφωνα μὲ τὸ βιογράφον τοῦ ἁγίου, ἔγιναν τοῖς πολίταις Λαρίσης νοσημάτων ἰατρειῶν, δαιμόνων φωνῆ καὶ πάσης βλάβης ἀποσώβησις⁹. Τὸ λείψανον τοῦ Νικολάου παρέμεινε γιὰ πολὺ καιρὸ ἄταφο στὸ ὄρος τῆς Βουναίνης, χωρὶς νὰ διαλυθεῖ ἡμῶς, ἔκειτο δὲ σύνολον ἀνελλιπές, τέλειον, μέχρις ὅτου τὸ ἀνεκάλυψε ἐκεῖ, μετὰ ἀπὸ θεῖα ὀπτασία, ὁ δ ο ὺ ξ τ ῆ ς Θ ε σ σ α λ ο ν ἰ κ η ς Ε ὕ φ η μ ι α ν ὸ ς¹⁰, ὁ ὁποῖος θεραπεύτηκε ἀπὸ τὴν ἀνίατη ἀσθένειά του, τὴ λέπρα, καί, γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν εὐγνωμοσύνη του πρὸς τὸ νεομάρτυρα, ἔκτισε πρὸς τιμὴν του ναῖσκι, ὅπου καὶ ἔθαψε τὸ καρτερικὸν[...] καὶ πολὺαθλον σῶμα τοῦ ἁγίου¹¹. Αὐτὴ σὲ συντομία εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, ὅπως παρουσιάζεται στὴν ἀρχικὴ του βιογραφία¹².

Ἔτσι ὁ Νικόλαος τῆς Βουναίνης εἶναι ὁ παλαιότερος ἀπὸ τοὺς ὁμώνυμους του νεομάρτυρες (ὑπάρχουν ἀρκετοὶ μὲ τὸ ὄνομα Νικόλαος) ποὺ φέρουν τὴν προσωνυμία τοῦ «Νέου»¹³. Πολὺ ἔνωρις ὁ Νικόλαος αὐτὸς συγκαταριθμήθηκε

7. Βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ*, σ. 121-125, 141-144, 155-156. Γιὰ τὴν προσπάθεια βίαιου ἐξισλαμισμοῦ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἀπὸ τοὺς Ἄραβες (ὅπως συνέβαινε ἀργότερα πολὺ συχνὰ καὶ συστηματικὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους) βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, «Ὁ Νεομάρτυρας Μιχαήλ Μαυροειδὴς ὁ Ἀδριανουπολίτης († ca. 1490, Ἀδριανούπολη) — Ἀνέκδοτα ἀγιολογικὰ κείμενα τοῦ Μεγάλου Ρήτορος Μανουὴλ Κορινθίου κ.κ.», *Θεολογία* 54 (1983) σ. 798-799. πρὸς. *δ.π.*, σ. 781, σημ. 7 [στὴ βιβλιογραφία γιὰ τοὺς ἐξισλαμισμοὺς νὰ προστεθεῖ: D. Z. CONSTANTINOS, «The Neomartys as Evidence for Methods and Motives Leading to Conversion and Martyrdom in the Ottoman Empire», *The Greek Orthodox Theological Review*, XXIII/3, 4 (1978) σ. 216-234].

8. Γιὰ τὸν Φίλιππο Λαρίσης βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ*, σ. 32, 125-126. ANNA Π. ΑΒΡΑΜΕΑ, *Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλία*, σ. 192-193, ἀρ. 13.

9. Βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 144, 157.

10. Γιὰ τὸ δούκα Θεσσαλονίκης Εὐφημιανὸ βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 132-135. πρὸς. ANNA Π. ΑΒΡΑΜΕΑ, *δ.π.*, σ. 163.

11. Βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 144-147, 157-159.

12. Σύντομα ἀλλὰ σωστὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο τὸν Νέο τῆς Βουναίνης, τὰ ὁποῖα στηρίζονται στὴν παλαιότερη σχετικὴ ἐργασία μου καὶ στὸν ἐκεῖ δημοσιευόμενον ἀρχικὸ Βίο τοῦ νεομάρτυρα, περιέχονται σὲ πρόσφατη μελέτη τοῦ ΧΑΡΑΛ. ΜΠΟΥΣΙΑ, Δρ. Χημικοῦ, *Μνήμη καὶ τιμὴ στὸν ἅγιο Νικόλαο τὸν Νέο τὸν ἐν Βουναίνῃ τιμώμενον τὴν θ' τοῦ μηνὸς Μαΐου*, Ἀθήνα 1983, σ. 11-16. — Ἐντελῶς μυθιστορηματικὰ καὶ αὐθαίρετα εἶναι τὰ γραφόμενα στὸ φυλλάδιο τῆς ΜΑΓΔΑΛΗΝΗΣ ΜΟΝΑΧΗΣ, *Ἅγιος Νικόλαος ὁ Βουναίνης (ἀπὸ Γενιά τῆς Τριπόλεως τοῦ Πόντου, 1182-1215 μ.Χ.)*, Ἱερὸν Γυν. Ἐσυχαστήριον «Ἀναλήψεως» Κοζάνης, Ἀθήνα 1984, (σ. 1-126).

13. Γιὰ τοὺς νεομάρτυρες καὶ ἁγίους γενικότερα ποὺ φέρουν τὸ ὄνομα Νικόλαος βλ.

στη χορεία τῶν νεομαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ καθιερώθηκε ὡς τοπικὸς ἅγιος τῆς Θεσσαλίας, ἡ φήμη του ὅμως ξεπέρασε τὰ στενὰ τοπικὰ ὄρια, καὶ ἔτσι ὁ ἑορτασμὸς τῆς μνήμης του διαδόθηκε σ' ὀλόκληρο τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο¹⁴ καὶ πέρα ἀπ' αὐτόν, ὅπως π.χ. στὴν Πέραμο τῆς Κυζίκου, ὅπως φαίνεται στὴν ἀνέκδοτη Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ποῦ δημοσιεύεται παρακάτω.

2. Χειρόγραφα ποῦ περιέχουν Ἀκολουθία καὶ συναξάριο τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης (συμπληρωματικά).

Στὴ χειρόγραφη παράδοση τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων τοῦ νεομάρτυρα Νικολάου τῆς Βουναίνης πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ παρακάτω τέσσερις κώδικες:

α'. Κώδικας ἰδιωτικῆς συλλογῆς κ. Ἑλένης Γ. Γουργιώτη (Λάρισα)¹⁵. — Ἀποτελεῖται ἀπὸ 45 φύλλα καὶ ἔχει διαστάσεις 20 × 14 ἐκ. Περιέχει Ἀκολουθία μὲ παρεμβαλλόμενα δύο συναξάρια, ἓνα σύντομο καὶ ἓνα ἐκτενέστερο, τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου τῆς Βουναίνης.

Ὁλόκληρο τὸ χειρόγραφο εἶναι γραμμμένο μὲ τὸ ἴδιο χέρι. Δὲν ὑπάρχει κωδικογραφικὸ ἢ ἄλλο σημεῖωμα καὶ ἔτσι δὲν εἶναι γνωστὸς οὔτε ὁ γραφέας οὔτε ὁ χρόνος ποῦ συντάχτηκαν τὰ κείμενα. Ἡ γραφή εἶναι εὐανάγνωστη καὶ ἐπιμελημένη, μὲ λίγες καὶ ἀπὸ τὶς συνηθισμένες συντομογραφίες καὶ ἐπιτιμή-

ΙΕΖΕΚΙΗΛ ΒΕΛΑΝΙΔΙΩΤΟΥ, «Ὁ νεοφανὴς ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐξ Ἰχθύος καὶ οἱ ἅγιοι Νικόλαοι τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ», *Θεολογία* 8 (1930) σ. 213-227 [= ΤΟΥ ἸΔΙΟΥ, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, τόμ. Α', Βόλος 1947, σ. 291-303]· μητροπ. ΣΩΦ. ΒΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι [1961], σ. 356-360· Ὁρθόδοξη καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμ. 9, στ. 515-517. Πρβλ. L. ΡΕΠΠ, *Bibliographie des acolouthies grecques*, Bruxelles 1926, σ. 210-220· FR. HALKIN, *Bibliotheca Hagiographica Graeca*³, Bruxelles 1957, ἀρ. 1347-1365, 2309, 2311, 2313. — Γιὰ τοὺς πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀλωση νεομάρτυρες ἐν γένει βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, «Ὁ νεομάρτυρας Μιχαὴλ Μαυροσιδῆς ὁ Ἀδριανουπολίτης († ca. 1490, Ἀδριανούπολη) — Ἀνέκδοτα ἀγιολογικὰ κείμενα τοῦ Μεγάλου Ρήτορος Μανουὴλ Κορινθίου κ.ἄ.», *Θεολογία* 54 (1983) σ. 798-799 [= καὶ αὐτοτελὲς ἀνάτυπο, Ἀθήνα 1984, σ. 26-27]· πρβλ. Ν.Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, «Οἱ νεομάρτυρες τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ ὀσιομάρτυς Φιλοθέη Μπενιζέλου ἡ Ἀθηναία († 19 Φεβρουαρίου 1589)», *Ἐπιστημ. Ἐπετηρὶς Φιλοσοφ. Σχολῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν* 21 (1970/71) σ. 14-17· Μ. ΓΕΔΩΝ [† 1943], *Ἀγιοποιήσεις — Τὸ καθεστὸς τῆς ἐν ἁγίοις συναριθμήσεως*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 29-76.

14. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ*, σ. 98-103.

15. Μνεία τοῦ κώδικα αὐτοῦ ἔχομε στὸ φυλλάδιο τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἑθνικῆς Τραπεζῆς (Ἱστορικὸ καὶ Παλαιογραφικὸ Ἀρχεῖο), *Μικροφωτογραφήσεις χειρογράφων καὶ ἀρχείων*, Ἀθήνα 1978, σ. 13, ἀρ. 7. Εὐχαριστίες ὀφείλω στὸ Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Τραπεζῆς καὶ ἰδιαιτέρως στὸν τότε Ἀντιπρόεδρό του, ἀείμνηστο Καθηγητὴ-Ἀκαδημαϊκὸ, Δ Ἰ ν ο Π ο λ ἱ τ η γιὰ τὴν παραχώρηση σὲ μένα ἀπὸ τὸ μικροφίλμ τοῦ κώδικα ποῦ φυλάσσεται ἐκεῖ μίξ πληροὺς σειρᾶς φωτογραφιῶν του.

σεις καὶ μὲ ἐλάχιστα μόνο λάθη στὴν ὀρθογραφία¹⁶. Τὰ ἀρχικὰ τῶν τροπαρίων εἶναι ἐρυθρόγραφα, ὄχι ὅμως ἰδιαιτέρως καλλιτεχνικά. Μὲ βάση τὸ εἶδος τῆς γραφῆς μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ, μὲ πιθανότητα, ὁ κώδικας στὰ τέλη τοῦ ΙΣ' ἢ μᾶλλον στὶς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰώνα.

Ἡ Ἀκολουθία αὐτὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου περιλαμβάνει μικρὸ ἔσπερινό, μέγαν ἔσπερινό, λιτὴ καὶ τὸν ὄρθρο μὲ τὸν κανόνα, καὶ ἀνάμεσα στὴν ζ' καὶ στὴν ζ' ὠδῆ τοῦ κανόνα δύο συναξάρια, ἓνα πολὺ σύντομο καὶ ἓνα ἐκτενέστερο, σὲ δημῶδη γλῶσσα (φφ. 18^v-41^r). Τὰ τροπάρια τῆς Ἀκολουθίας εἶναι τὰ γνωστά ποῦ περιέχονται στὴν ἀρχικὴ Ἀκολουθία¹⁷, καθὼς καὶ στὴν πρώτη ἔκδοσή τῆς Ἀκολουθίας ἀπὸ τὸ λόγιο ἱερομόναχο Ἀνθιμο-Ἀκάκιο Διακρούση (Βενετία 1657). Ἀπὸ τὰ τροπάρια ὅμως τοῦ κανόνα τῆς ἀρχικῆς Ἀκολουθίας, στὸ παρὸν χειρόγραφο ἄλλα ἔχουν παραλειφθεῖ, ἄλλα ἔχουν τοποθετηθεῖ σὲ διαφορετικὴ θέση, ἐνῶ τέλος σὲ ἄλλα ἔχει ἀντικατασταθεῖ καὶ ἀλλαχθεῖ ἡ πρώτη λέξη, καὶ ἔτσι δὲν σχηματίζεται ἡ ἀλφαβητικὴ ἀκροστιχίδα τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου. Τὸ ἴδιο περίπου ἔχει συμβεῖ καὶ στὴν πρώτη ἔκδοσή τῆς Ἀκολουθίας ποῦ προανέφερα, ἐδῶ ὅμως, στὸ χειρόγραφο αὐτό, οἱ ἀλλαγές καὶ διαφορές δὲν συμπίπτουν μὲ ἐκεῖνες ποῦ παρατηρεῖ κανεὶς στὴν α' ἔκδοσή¹⁸. Ποιὰ προηγήθηκε ἀπὸ τὶς δύο διασκευές τῆς ἀρχικῆς Ἀκολουθίας, δὲν εἶναι γνωστό. Πάντως ἡ Ἀκολουθία τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ δὲν ἔχει ὡς κείμενο ἰδιαιτέρη ἀξία καὶ σημασία οὔτε ἀπὸ φιλολογικὴ οὔτε ἀπὸ ἱστορικὴ ἀποψη.

Τὸ σύντομο συναξάριο σὲ δημῶδη γλῶσσα, μετὰ τὴν ζ' ὠδῆ τοῦ κανόνα, περιέχεται ἀνάμεσα στὰ φφ. 18^v καὶ 23^r τοῦ κώδικα. Ἀρχ.: *Ὁ ἐνδοξος οὗτος καὶ θαυμαστός καὶ μέγας μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Νικόλαος ὁ νέος*[...]. Περιέχει περιληπτικὰ τὰ γνωστὰ ἐπεισόδια ποῦ ἀναφέρονται στὴ δημῶδη διασκευή τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου¹⁹. Καὶ τὸ κείμενο αὐτὸ δὲν παρουσιάζει ἐπίσης καμιά ἰδιαιτέρη ἀξία.

Ἀκολουθεῖ τὸ ἐκτενέστερο συναξάριο σὲ δημῶδη γλῶσσα (φφ. 23^r-41^r) μὲ τίτλο: *Διήγησις μερικὴ εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Νικολάου τοῦ νέου*. Ἀρχ.: *Δὲν εἶναι κανένα πρᾶγμα τέτοιας λογῆς γλυκὴ καὶ ἀχόρταστον, ὅπου νὰ διῶη νοστιμάδα εἰς ἐκείνους ὅπου ἀγαποῦν νὰ ἀκούσων* [...]. Πρὶν ἀπὸ τὴν κύρια διήγηση προηγεῖται μακρὸ προοίμιο (φφ. 23^r-27^r). Παραθέτω χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπ' αὐτό, στὰ ὁποῖα ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στοὺς λόγους ποῦ τὸν ὠθησαν καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐπεξεργάστηκε καὶ διασκεύασε, (διόρθωσε), παλαιότερο κείμενο ποῦ εἶχε μπροστὰ

16. Βλ. τοὺς πίνακες ἐκτὸς κειμένου Α' καὶ Β'.

17. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *δ.π.*, σ. 169-186, ὅπου κριτικὴ ἔκδοσή τῆς ἀρχικῆς Ἀκολουθίας.

18. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *δ.π.*, σ. 55, 69-70.

19. Γιὰ τὴ δημῶδη διασκευή βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *δ.π.*, σ. 52-64, 161-168 (ὅπου καὶ ἔκδοσή τοῦ κειμένου αὐτοῦ).

του: Διὰ τοῦτο θέλω καὶ ἐγὼ νὰ διηγηθῶ ἔμπροσθεν τῆν εὐγενεῖαν σας, κατὰ τὴν δύναμίν μου, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἀνδραγαθίας καὶ τοὺς ἀγῶνας | τοῦ σήμερον ἐνδοξαζομένου ἁγίου Νικολάου· ὅσα εὐρήματα εἰς κάποιον δῆγημα κατὰ πολλὰ ἐσφαλμένον καὶ παντελῶς διεφθαρμένον, ὅτι ἐκεῖνος ὅπου τὸ διέφθειρε, ἐνόμιζε πὼς εἶναι σοφὸς καὶ μαθηματικός, καὶ ἐκεῖ ὅπου εἶχε τὸ εὖρει γεγραμμένον, ἀντὶς διὰ νὰ τὸ διορθώσῃ πρὸς τὸ πεζώτερον, τὸ ἐχάλασε ὁ ἄθλιος παντελῶς· ὅπου δὲν ἦτον νὰ τὸ ἀκούσῃ ἢ νὰ τὸ ἀναγνώσῃ ἄνθρωπος παντελῶς· διότι ἀπὸ τῆν μωρίαν καὶ τῆν ἀπαιδευσίαν του παρωμοίαζε τῆν μαϊμού, ἢ ὅποια σαρκαίνει εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς ὅτι εἶναι εὐμορφοτάτη ἀπὸ ὅλα τὰ ζῶα, καὶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ἀκόμη [. . .] (φ. 24^{r-v}). Καὶ διὰ τοῦτο ἐβουλήθη νὰ τὸ διαλέξω καὶ νὰ τὸ διορθώσω εἰς μίαν καλὴν τάξιν διηγήσεως, ὅπου νὰ περιέχῃ καὶ ἐγκώμιον μὲ μίαν ἀπλὴν καὶ ἰδιωτικὴν φράσιν, ὅπου νὰ ἐγνωρίζῃ πᾶσα ἓνας, ἐγγράμματος [sic] καὶ ἰδιώτης [. . .] (φ. 25^r). Καὶ δὲν θέλω δυννηθῆ νὰ τὰ διηγηθῶ ὅλα, ἓνα | πρὸς ἓνα καταλεπτῶς, ἀμὴ ὅσα εἶναι τῆς δυνάμεώς μου, καὶ εἰς ἐτοῦτο ὅπου εἶναι γεγραμμένα, οὐχὶ ὡς καθὼς τὰ ἔχει εἰς αὐτὴν τῆν ἀκατάστατον ἀσυνταξίαν, ἀλλ' εἰς τὸ κρεῖττον καὶ συντομώτερον [. . .] (φφ. 26^v-27^r).

Μετὰ τὸ προοίμιο ἀκολουθεῖ ὁ Βίος τοῦ ἁγίου (φφ. 27^r-41^r), ὅπως περίπου ἔχει καὶ στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τῆς Ἀκολουθίας ἀπὸ τὸν Ἀνθιμο-Ἀκάκιο Διακρούση²⁰. Λεῖπει μόνον ἐδῶ ἢ μᾶλλον εἶναι πολὺ συνεπτυγμένος ὁ ἐπίλογος²¹. Καὶ ὁ δεύτερος αὐτὸς ἐκτενέστερος Βίος δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἱστορικὸ ἢ φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον. Εἶναι γραμμένος στὸ συνηθισμένο δημῶδες ἰδιῶμα τῆς ἐποχῆς. Φαίνεται πιθανότερο ὅτι ὁ ἄγνωστος διασκευαστὴς τοῦ κειμένου αὐτοῦ εἶχε ὑπόψιν του κάποιον χειρόγραφο μὲ τὴν δημῶδη παραλλαγὴ τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου καὶ ὅχι τὴν πρώτην ἐντυπὴ φυλλάδα πού «διόρθωσε» καὶ δημοσίευσε ὁ Διακρούσης (Βενετία 1657). Ἐξἄλλου, καὶ στὴν παλαιότερη εἰδικὴ μελέτη μου γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο τῆς Βουναίνης ἔχω διατυπώσει τὴν ἔποψιν, ὅτι ὁ Διακρούσης δὲν ὑπῆρξε ὁ πρῶτος διασκευαστὴς σὲ δημῶδη γλῶσσα τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἀλλὰ ὅτι χρησιμοποίησε παλαιότερα χειρόγραφα πού περιεῖχαν μιὰ τέτοια διασκευή²².

β'. Κώδικας Μονῆς Σίμωνος Πέτρας Ἁγίου Ὀρους ἀρ. 5. — Ἀποτελεῖται ἀπὸ 80 φύλλα καὶ ἔχει διαστάσεις 15 × 11 ἐκ.²³ Γράφτηκε στὰ 1620

20. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *δ.π.*, σ. 161-168.

21. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *δ.π.*, σ. 167-168, στ. 241-290.

22. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *δ.π.*, σ. 56.

23. Βλ. τὸ φυλλάδιο τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἐθνικῆς Τραπέζης (Ἱστορικὸ καὶ Παλαιογραφικὸ Ἀρχεῖο), *Μικροφωτογραφῆσεις χειρογράφων καὶ ἀρχείων*, Β', 1978-1980, Ἀθήνα 1981, σ. 47, ἀρ. 5. Καὶ πάλι τὴν παραχώρηση σὲ μένα γιὰ ἐπιστημονικὴ ἀξιοποίηση μιᾶς πλήρους σειρᾶς φωτογραφιῶν ἀπὸ μικροφίλμ τοῦ κώδικα αὐτοῦ ὀφείλω στὸ Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθν. Τραπέζης.

ἀπὸ κάποιον Μάξιμο. Περιέχει Ἀκολουθία (φφ. 2^r-34^r), ἄγνωστη καὶ ἀνέκδοτη, τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης καὶ ἐκτενὲς συναξάριό του σὲ δημῶδη γλῶσσα (φφ. 35^r-69^r), ἐπίσης ἀνέκδοτο. Στὸ τέλος τοῦ κώδικα (φφ. 70^r-80^v) διάφορα ἀποσπάσματα ἀπὸ τοὺς Ψαλμοὺς (Μακάριος ἀνὴρ [. . .], κ.ά.).

Στὸ φ. 1^v τὸ ἐξῆς σημείωμα: Ἀκολουθία ψαλλομένη τῇ θ' τοῦ Μαῖου μηνὸς ἐπὶ τῇ μνήμῃ Νικολάου τοῦ νέου μάρτυρος, ἐν τῷ τῆς Βουναίνης ὄρει μάρτυρήσαντος, ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν Ἀβάρων ἦτις ἀκαλλόπιστος καὶ συγκεχυμένη οὖσα τὸ πρότερον, προστάξει τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Δημητριάδος κυροῦ Διονυσίου, μετηρέθη εἰς τὸ κάλλιον ὑπ' ἐμοῦ Μαξίμου: ἀρχ' [= 1620], Μαῖου αⁿ24.

Ὁ μνημονευόμενος στὸ παραπάνω σημείωμα ἐπίσκοπος Δημητριάδος Διονύσιος εἶναι ἄγνωστος ἕως τώρα, δὲν ἀναφέρεται στοὺς γνωστούς ἐπισκοπικούς καταλόγους²⁵. Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ τοποθετηθεῖ ὁ Διονύσιος αὐτὸς πρὶν ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Δημητριάδος Θεόκλητο πού ἀναγράφεται τὸ ἔτος 1626 σὲ ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος τοῦ χωριοῦ Σελίτσιανη Ἀγιάς²⁶.

Ἡ περιλαμβανόμενη στὸν κώδικα αὐτὸ (φφ. 2^r-34^r) Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης εἶναι, ὅπως προανέφερα, ἄγνωστη καὶ ἀνέκδοτη. Δὲν ἔχει σχέση μὲ τίς γνωστὲς καὶ δημοσιευμένες Ἀκολουθίες τοῦ ἁγίου²⁷. Ὅπως ἀναφέρεται στὸ σημείωμα πού παραθέσαμε πῶς πάνω, ἀλλὰ καὶ στὸ συναξάριον²⁸, ἡ Ἀκολουθία αὐτὴ ἔχει συνταχθεῖ στὰ 1620 ἀπὸ κάποιον Μάξιμο, πιθανότατα μοναχὸ ἢ κληρικὸ ἐν γένει, μετὰ ἀπὸ σχετικὴ προτροπὴ τοῦ τότε ἐπισκόπου Δημητριάδος Διονυσίου.

Πιστεύω ὅτι ὁ συντάκτης τῶν κειμένων αὐτῶν Μάξιμος εἶναι καὶ ὁ γραφέας ὀλόκληρου τοῦ κώδικα. Στὸν κώδικα αὐτὸ παρατηροῦνται δύο διαφορετικὰ εἶδη γραφῆς, τὰ ὅποια, ὀφείλονται προφανῶς, στὸν ἴδιο γραφέα, τὸν Μάξιμο. Ἡ μία γραφή, πού χρησιμοποιήθηκε στὸ σημείωμα (φ. 1^v) καὶ στοὺς ἐπεξηγηματικούς τίτλους (ἀναγραφὴ τῶν ἡχῶν, τοῦ εἴδους τῶν τροπαρίων, τῶν στίχων τῶν εἰρμῶν κ.ά.) πού προηγοῦνται τῶν τροπαρίων τῆς Ἀκολουθίας, εἶναι ἡ τρέχουσα καὶ ἡ ἀνεπιτήδευτη ἢ ἄλλη, πού χρησιμοποιήθηκε στὸ κείμενο τῶν τροπαρίων καὶ τοῦ συναξαρίου, εἶναι ἡ σχηματοποιημένη λειτουργικὴ γραφή (βλ. σχετικὰ τοὺς πίνακες ἐκτὸς κειμένου Γ'-Ε').

24. Βλ. πίνακα ἐκτὸς κειμένου Γ'.

25. Βλ. Ν. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας», *Ἐπετηρὶς Φιλολογ. Συλλόγου «Παράσος»* 10 (1914) σ. 284· ΤΟΥ ΙΑΓΟΥ, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας — Διορθώσεις καὶ προσθήκαι», *Θεολογία* 12 (1934) σ. 126-129 καὶ 13 (1935) σ. 23· Μητροπ. πρ. Λήμνου Β.Γ. ΑΤΕΣΗ, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 56 (1974) σ. 141 [= ἀνατ. σ. 39].

26. Ν. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, περ. *Θεολογία* 13 (1935) σ. 23.

27. Γιὰ τίς γνωστὲς Ἀκολουθίες βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 52-60, 65-71, 169-184.

28. Βλ. παρακάτω, στὴ μελέτη, σ. 139, στ. 74-77, 88-94.

Ὁ κωδικογράφος καὶ ὑμνογράφος αὐτὸς Μάξιμος, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ σύγκριση τῆς γραφῆς, δὲν ταυτίζεται μὲ κανένα ἀπὸ τοὺς ὁμωνύμους καὶ συγχρόνους τοῦ λογίους ἱερομονάχους τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνα Μάξιμο Καλλιπολίτη²⁹ (†1633) καὶ Μάξιμο Πελοποννήσιο³⁰. Τοῦ Μάξιμου Πελοποννησίου εἶναι γνωστὰ αὐτόγραφα κείμενα³¹, ἡ σύγκριση τῶν ὁποίων πρὸς τὸ γραφεὰ τοῦ κώδ. τῆς Σιμωνόπετρας δείχνει κάποια ὁμοιότητα γραφῆς, ἡ ὁποία ὅμως ὀφείλεται στὸ στυλ τῆς ἐποχῆς καὶ δὲν μπορεῖ νὰ στηρίξει ταύτιση τῶν δύο γραφέων. Ἐπίσης ἡ σύγκριση τῆς γραφῆς τοῦ Μάξιμου τοῦ κώδ. τῆς Σιμωνόπετρας πρὸς τὴ γραφὴ τοῦ Μάξιμου Καλλιπολίτη³² ἀποκλείει τὴν ταύτιση τῶν δύο ὁμωνύμων λογίων γραφέων. Πιθανότατα ὁ Μάξιμος τοῦ κώδ. τῆς Σιμωνόπετρας, ὁ συνθέτης τῆς Ἀκολουθίας καὶ διασκευαστῆς τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης, νὰ ὑπῆρξε κάποιος λόγιος μοναχὸς μετewορική ἢ ἄλλης θεσσαλικῆς μονῆς, ὁ ὁποῖος θὰ γνωρίζετο καὶ θὰ σχετιζόταν μὲ τὸν τότε μητροπολίτη Δημητριάδος Διονύσιου.

Ἔτσι ὁ Μάξιμος αὐτός, ἄγνωστος ἕως σήμερα ἀπὸ ἄλλη πηγὴ ἢ μαρτυρία ὑμνογράφος τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνα³³, γὰρ νὰ γράφει τὰ κείμενα τοῦ

29. Γιὰ τὸν Μάξιμο Καλλιπολίτη βλ. Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, «Νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν πρώτη μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης στὴ δημοτικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸ Μάξιμο Καλλιπολίτη», *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά* 2 (1986) σ. 7-70.

30. Βλ. Δ. ΣΑΡΡΟΥ, «Μάξιμου ἱερομονάχου τοῦ Πελοποννησίου λόγος στηλιτευτικός κατὰ Διονυσίου τοῦ ἐπικληθέντος Σκυλλοσόφου καὶ τῶν συναποστησάντων αὐτῷ εἰς Ἰωάννινα ἐν ἔτει 1611, μετὰ σχετικῆς εἰσαγωγῆς», *Ἡπειρωτικά Χρονικά* 3 (1928) σ. 169-173, ὅπου βιογραφικὰ τοῦ Μάξιμου, καὶ σ. 188-187, ὅπου ἡ μέχρι τότε βιβλιογραφία γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του· ΧΡΥΣΑΣ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, «Ἡ εἰς Ἰταλίαν περιπέτεια τοῦ Μάξιμου Πελοποννησίου μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς Ἰωάννινα (1608-1609)», *Θησαυρίσματα* 6 (1969) σ. 113-119, κυρίως σ. 113, σημ. 1, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ παλαιότερη καὶ νεότερη βιβλιογραφία· ΑΣΤ. ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Les exégèses de l'Apocalypse à l'époque turque (1453-1821)* — *Esquisse d'une histoire des courants idéologiques au sein du peuple grec asservi*, [Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν], Θεσσαλονίκη 1982, σ. 127-129, ὅπου γενικὰ βιογραφικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ περὶ Μάξιμου τοῦ Πελοποννησίου. Βλ. καὶ Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, *δ.π.*, σ. 10-13.

31. Βλ. ΧΡΥΣΑΣ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, *δ.π.*, πίνακα ἐκτὸς κειμένου Η' (ἀνάμεσα στὶς σελ. 118 καὶ 119), ὅπου πανομοιότυπο αὐτόγραφος ἐπιστολῆς (26 Φεβρ. 1609) τοῦ Μάξιμου Πελοποννησίου πρὸς τὸν Γαβριὴλ Σεβῆρο· *Repertorium der griechischen Kopisten 800-1600*: 1 Teil, *Handschriften aus Bibliotheken grossbritanniens*: A. *Verzeichnis der Kopisten* (ὑπὸ Ε. ΓΑΜΙΛΛΣΧΕΓ — D. ΗΑΡΛΦΙΝΓΕΡ) [Osterreichische Akademie der Wissenschaften — Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik, Band III], Wien 1981, σ. 144, ἀρ. 262· *δ.π.*, Β. *Paläographische Charakteristika* (ὑπὸ Η. ΗΥΝΓΕΡ), Wien 1981, σ. 111, ἀρ. 262· *δ.π.*, C. *Tafeln*, Wien 1981, πίν. 262· βλ. καὶ Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, *δ.π.*, σ. 12, εἰκ. Β', ὅπου αὐτόγραφο κείμενο τοῦ Μάξιμου Πελοποννησίου.

32. Βλ. Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, *δ.π.*, σ. 11, 17, εἰκ. Α', Γ' (αὐτόγραφα Μ. Καλλιπολίτη).

33. Δὲν ἀναφέρεται στοὺς γνωστὸς καταλόγους ὑμνογράφων, οὔτε καὶ πούθενά ἄλλοῦ κατόρθωσα νὰ τὸν ἐπισημάνω. Βλ. σχετικὰ C. ἘΜΕΡΕΑΥ, «Hymnographi Byzantini»,

ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, στηρίχτηκε, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει, σὲ προϋπάρχουσα Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου, τὴν ὁποία «ἐκαλλώπισε» καὶ διασκεύασε: [...] ἀκαλλώπιστος καὶ συγκεχυμένη οὖσα τὸ πρότερον [...] μετηνέχθη εἰς τὸ κάλλιον [...].³⁴ — Καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν δυνάμιν μας τὸν ἐπαυέσαμεν εἰς τὸν κανόνα καὶ τὴν λοιπὴν Ἀκολουθίαν, τὴν ὁποίαν διὰ τὴν προσταγὴν τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Δημητριάδος κυρίου Διονυσίου τὴν ἐκαλλώπισαμεν, ὅπου ἦτον πολλὰ κακοσυνθεμένη διὰ τὴν ἀπαιδευσίαν τῶν ἀνθρώπων [...] (συναξάριον)³⁵.

Ἐπειδὴ ἡ Ἀκολουθία αὐτὴ δὲν φαίνεται νὰ σχετίζεται οὔτε καὶ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τις γνωστὲς ὡς τώρα Ἀκολουθίες τοῦ ἁγίου, γι' αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβώσῃ κανεὶς ποῖο κείμενο «κακοσυνθεμένο» εἶχε ὑπόψη τοῦ ὁ Μάξιμος καὶ τοῦ στηρίχτηκε, γὰρ νὰ τὴν γράψῃ. Πιθανότατα, εἶχε ὑπόψη τοῦ κάποιο χειρόγραφο ποῦ θὰ περιεῖχε ἄγνωστη σὲ μᾶς Ἀκολουθία, ἡ ὁποία δὲν διασώθηκε ἕως σήμερα. Ἴσως ὅμως νὰ βασίστηκε καὶ στὶς γνωστὲς Ἀκολουθίες (τὴν ἀρχικὴ κατὰ κύριο λόγο) καὶ νὰ ἔγραψε μιὰ δική του καινούργια Ἀκολουθία, ἄσχετη μὲ τὸ πρότυπό της. Ἀπὸ τὰ τροπάρια τῆς Ἀκολουθίας αὐτῆς τοῦ Μάξιμου μόνο ἓνα ἰδιόμελο³⁶ ὑπάρχει καὶ στὴν ἀρχικὴ Ἀκολουθία³⁷ τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης.

Στὴν Ἀκολουθία αὐτὴ τοῦ κώδικα τῆς Σιμωνόπετρας γίνεται πολὺ συχνὰ ἀναφορὰ σὲ τὸν ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης στὴν Πέραμο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας³⁸, τὴ γνωστὴ παραθαλάσσια πόλη στὴ Χερσόνησο τῆς Κυζίκου, στὰ νότια παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου³⁹. Ἦδη, ὅταν γράφτηκε ἡ Ἀκολουθία αὐτὴ στὰ 1620, ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου στὴν Πέραμο, πρέπει νὰ ἦταν παλαιός, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ κειμένου: *Ἐν τῇ Περᾶμῳ, ἐν ἣ ναὸς αὐτῷ περικαλλῆς παρὰ τῶν π ρ ο γ ὄ ν η ἡμῶν ἀνηγέρθη*⁴⁰. Τὸ γεγονός εἶχε ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν ἐξάπλωση τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης τοῦ νεομάρτυρα σὲ περιοχὴ ποῦ βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ

Échos d'Orient 23 (1924) σ. 409-410· ENRICA FOLLIERI, *Initia hymnorum Ecclesiae Graecae*, Βατικανόν 1966, τόμ. 5, μέρος Α' (σ. 251-306: πίνακας Ὑμνογράφων), σ. 292, ὅπου λ. «Μάξιμος»· JOSEF SZÖVÉRFY, *A Guide to Byzantine Hymnography*, τόμ. 2, Brookline-Mass. and Leyden, Classical Folia Editions, 1979, σ. 70, 72-73, ὅπου λ. «Μάξιμος».

34. Βλ. παρακάτω, στὴ μελέτη, σ. 113.

35. Βλ. παρακάτω, σ. 139 (στ. 74-77).

36. Βλ. παρακάτω, σ. 125 (στ. 326-332).

37. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 171 (στ. 69-72).

38. Βλ. παρακάτω, σ. 114 (στ. 24-26, 34), 115 (στ. 73), 117 (στ. 121), 119 (στ. 167-168), 120 (στ. 196-198), 127 (στ. 389), 128 (στ. 398), 129 (στ. 432).

39. Γιὰ τὴν πόλη αὐτὴ βλ. τὴν εἰδικὴ πολυσέλιδη μονογραφία τοῦ Γ. ΣΓΟΥΡΙΑΝ, *Ἡ Πέραμος τῆς Κυζίκου* [Ἐκδόσεις Συλλόγου Περαιμίων-Κυζικηνῶν], Ἀθήναι 1968.

40. Βλ. παρακάτω, σ. 120, στ. 196-198.

τόν τύπο πού ἔδρασε καί μαρτύρησε (κεντρική Θεσσαλία) ὁ ἴδιος. Δὲν γνωρίζω ποιά σχέση μπορεῖ νὰ εἶχε ὁ Μάξιμος ἢ ὁ ἐπίσκοπος Δημητριάδος Διονύσιος μὲ τὴν Πέραμο. Λογικά, πρέπει νὰ ὑπῆρχε κάποια σχέση. Μπορεῖ ὅμως οἱ ἀναφορές αὐτὲς στὴν πόλη αὐτὴ νὰ ὑπῆρχαν σὲ κάποιο παλαιότερο κείμενο πού ὁ Μάξιμος χρησιμοποίησε ὡς πρότυπο, γιὰ νὰ συνθέσει τὴ νέα Ἀκολουθία.

Ἡ Ἀκολουθία αὐτὴ εἶναι πλήρης καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὸ ἑσπερινό, μέγαν ἑσπερινό, λιτή καὶ ὄρθρο. Ὁ μικρὸς ἑσπερινὸς περιλαμβάνει ὀκτὼ στιχηρὰ προσόμοια τροπάρια, ἓνα δοξαστικὸ ἰδιόμελο καὶ τὸ ἀπολυτίκιό τοῦ ἁγίου. Ὁ μέγας ἑσπερινός, τρία στιχηρὰ προσόμοια, ἓνα δοξαστικὸ ἰδιόμελο καὶ τὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴ Βίβλο. Ἡ λιτή, τέσσερα ἰδιόμελα τροπάρια, δύο δοξαστικά, ἐπίσης ἰδιόμελα, καὶ τρία στιχηρὰ προσόμοια. Τέλος ὁ ὄρθρος περιλαμβάνει κατὰ κύριο λόγο, ὅπως πάντοτε, τὸν κανόνα μὲ τὶς ἑννέα ὠδὲς του (παραλείπεται ὅπως συνήθως ἡ β΄)· κάθε ὠδή ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα τροπάρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ τελευταῖο (τὸ τέταρτο) εἶναι θεοτοκίο· μόνο ἡ α΄ ὠδή ἔχει τρία τροπάρια. Τὰ ἀρχικὰ τῶν τροπαρίων δὲν σχηματίζουν ἀκροστιχίδια. Πρὶν ἀπὸ τὸν κανόνα ὑπάρχουν πέντε προσόμοια τροπάρια (δύο καθίσματα, ἓνα κοντάκιο καὶ δύο θεοτοκία). Μετὰ τὴν γ΄ ὠδή, ἓνα κάθισμα καὶ ἓνα θεοτοκίο· μετὰ τὴν ε΄ ὠδή, ὅπως συνήθως, τὸ κοντάκιο καὶ ὁ οἶκος· στὸ τέλος, μετὰ τὴν θ΄ ὠδή, δύο ἐξαποστειλάρια προσόμοια, τέσσερα στιχηρὰ προσόμοια καὶ ἓνα δοξαστικὸ ἰδιόμελο.

Ἡ γραφὴ τοῦ κώδικα αὐτοῦ εἶναι εὐανάγνωστη, τὰ γράμματα ἔντονα, μεγάλα καὶ καθαρὰ. Οἱ συντομογραφίες καὶ ἐπιτιμήσεις ἐλάχιστες⁴¹. Ὁρθογραφικὰ λάθη πολὺ ὀλίγα· πρέπει νὰ σημειωθοῦν ὅμως ὀρισμένες μετρικὲς ἀνωμαλίες πού παρατηροῦνται σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ προσόμοια τροπάρια⁴². Ἡ γλώσσα καὶ τὸ ὕφος εἶναι τὰ συνηθισμένα στὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία καὶ ποιήση. Ὁ Μάξιμος, ἄγνωστος ἕως τώρα, ὅπως προανέφερα, ὑμνογράφος καὶ κωδικογράφος τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας (ἀρχὲς τοῦ ΙΖ΄ αἰ.), συντάκτης τῆς Ἀκολουθίας αὐτῆς, ἀποδεικνύεται ὅτι διαθέτει στερεὲς βάσεις ἑλληνομάθειας καὶ ἄρτια γνώση τοῦ ἀρχαίου λόγου. Δὲν γνωρίζομε ὅμως ἄλλα κείμενά του. Τὴν Ἀκολουθία αὐτὴ τοῦ Μαξίμου, ἐπειδὴ εἶναι ἀνέκδοτη καὶ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὶς ἄλλες γνωστὲς Ἀκολουθίες τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης, τὴ δημοσιεύω παρακάτω.

Μετὰ τὴν Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης, ὁ Μάξιμος στὸν ἴδιο κώδικα συνέχισε καὶ ἔγραψε καὶ συναξάριο τοῦ νεομάρτυρα (φφ. 35^r-69^r).

41. Βλ. πίνακες ἐκτὸς κειμένου Γ'-Ε', ὅπου φωτογραφικὰ πανομοιότυπα ἀπὸ τὸν κώδικα (φφ. 1^v-2^r, 25^v-26^r, 35^v-36^r).

42. Βλ. παρακάτω, σ. 123 (στ. 276-289), 124-125 (στ. 301, 303, 317-323), 126 (στ. 356), 127-129 (στ. 393, 399-404, 445), 130 (455-457, 461, 465-467), 131 (491-492), 132 (504-505, 510-511), 133 (στ. 531), 134-135 (στ. 589, 591), ὅπου μετρικὲς ἀνωμαλίες στὰ τροπάρια καὶ στοὺς στίχους πού σημειώνω.

Ὅτι καὶ τὸ συναξάριο εἶναι ἀναμφισβήτητα ἔργο τοῦ Μαξίμου, συνάγεται μὲ βεβαιότητα ἀπὸ ἑσωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ κειμένου αὐτοῦ, διότι ὁ συντάκτης τοῦ συναξαρίου ἀναφέρεται στὴν Ἀκολουθία καὶ στὸν κανόνα τοῦ ἁγίου, τὰ ὁποῖα, ὅπως γράφει, ὁ ἴδιος εἶχε ἀνακαλύψει καὶ συνθέσει κατὰ παράκληση τοῦ ἐπισκόπου Δημητριάδος Διονυσίου⁴³. Ἐπομένως καὶ τὰ δύο κείμενα, Ἀκολουθία καὶ συναξάριο, ἔχουν συνταχθεῖ ἀπὸ τὸ ἴδιο πρόσωπο· ἐξάλλου εἶναι γραμμένα καὶ μὲ τὸ ἴδιο χέρι στὸν κώδικα.

Τὸ συναξάριο εἶναι διατυπωμένο στὴ δημώδη γλώσσα τῆς ἐποχῆς. Περιλαμβάνει στὴν ἀρχὴ σύντομη διήγηση (φφ. 35^r-41^v)⁴⁴, πού ἀναφέρεται στὴ ζωὴ, τὴ δράση, τὸ μαρτυρικὸ θάνατο καὶ τέλος στὴν ἀνεύρεση τῶν θαυματουργῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου. Χαρακτηριστικὴ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας πού γράφτηκε τὸ κείμενο αὐτὸ (ἔτος 1620) εἶναι ἡ παρομοίωση τοῦ στρατιωτικοῦ ἀξιωματοῦ πού ἔλαβε ὁ Νικόλαος ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ αὐτοκράτορα μὲ ἀγιαντζάραγαν ἢ σεργάτην⁴⁵.

Ἡ διήγηση εἶναι βασισμένη στὸν ἀρχικὸ Βίο τοῦ νεομάρτυρα καὶ γι' αὐτὸ περιέχει ὅλα τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου. Μνημονεύονται ἔτσι ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτορας Λέων (Σ' ὁ Σοφός, 30 Αὐγ. 886-12 Μαΐου 912) καὶ ὁ ἀδελφός του καὶ συναυτοκράτορας, καὶ διάδοχός του γιὰ βραχὺ διάστημα, Ἀλέξανδρος (12 Μαΐου 912-6 Ἰουνίου 913, ἡμερομηνία θανάτου του)⁴⁶. Ἀναφέρονται ἐπίσης ὁ δούκας τῆς Θεσσαλονίκης Εὐφημιανός καὶ ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Φίλιππος⁴⁷. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν στὴ γνωστὴ δημώδη διασκευή τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας πού πρωτοδημοσίευσε ὁ Ἄνθιμος Ἀκάκιος Διακρούσης (Βενετία 1657)⁴⁸ καὶ ἡ ὁποία ξαναδημοσιεύτηκε, μὲ ἐπισιώδεις μόνο μεταβολές, σὲ ὅλες τὶς ἕως σήμερα ἀλλεπάλληλες ἐπανεκδόσεις τῆς Ἀκολουθίας τοῦ νεομάρτυρα⁴⁹. Ἀκόμη, στὸ συναξάριο αὐτὸ τοῦ Μαξίμου ὁ συναθλητὴς τοῦ Νικολάου Εὐώδιος ἀναφέρεται μὲ τὸ σωστὸ ὄνομά του⁵⁰ καὶ ὄχι μὲ τὸ παρεφθαρμένο «Ναβούδιος», ὅπως συμβαίνει στὴ διασκευή τοῦ Διακρούση⁵¹.

43. Βλ. παρακάτω, σ. 139 (στ. 74-77, 88-94).

44. Βλ. παρακάτω, σ. 137-139 (στ. 1-73).

45. Βλ. παρακάτω, σ. 137 (στ. 8-9).

46. Βλ. παρακάτω, σ. 137 (στ. 3-5).

47. Βλ. παρακάτω, σ. 138 (στ. 45-46), 139 (στ. 66, 68).

48. Βλ. ἐπανεκδόση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, "Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίῃ", σ. 161-168.

49. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, ὁ.π., σ. 55-60, 65-66.

50. Βλ. παρακάτω, σ. 138 (στ. 32).

51. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, ὁ.π., σ. 70, 123-124, 163 (στ. 100). Καὶ στὴν Ἀκολουθία τοῦ Μαξίμου μνημονεύεται ἐπίσης ὁ Εὐώδιος· βλ. σ. 117 (στ. 108, ὅπου Εὐώδος, χάριν τοῦ μέτρου) καὶ σ. 119 (στ. 155).

Μετά τὴν κύρια διήγηση ἀκλουθεῖ ἓνα ἐκτενὲς παραινετικὸ καὶ συμβουλευτικὸ κείμενο (φφ. 44r-69r),⁵² ποὺ ἔχει ὡς θέμα: *πῶς ὠφελοῦνται ὅσοι ἐορτάζουν καὶ δοξολογοῦν τοὺς ἁγίους καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐορτάζονται οἱ ἅγιοι*⁵³. Τὸ ὅλο κείμενο τελειώνει μὲ ἀναφορὰ στὸν ἅγιο Νικόλαο τῆς Βουναίνης.

Τὸ συναξάριο αὐτό, παρόλο ποὺ διατηρεῖ ἄθικτο τὸ βασικὸ ἱστορικὸ πυρῆνα τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, δὲν παρουσιάζει καμιά ἰδιαίτερη ἀξία οὔτε ἀπὸ ἱστορικῆ οὔτε ἀπὸ φιλολογικῆ ἀποψη, ἀφοῦ ὑπάρχει ὁ ἀρχικὸς Βίος τοῦ Νικολάου (μέσα Γ' αἰ.) καὶ ἡ παλαιὰ διασκευὴ του ἀπὸ τὸν πρεσβύτερο Ἀχαϊκὸ (ΙΑ'/ΙΒ' αἰ.)⁵⁴. Ἡ γλωσσικὴ διατύπωση τοῦ κειμένου εἶναι σωστὴ, χωρὶς συντακτικὰ καὶ ὀρθογραφικὰ λάθη.

Τὸ συναξάριο αὐτό, ὅπως καὶ ἡ Ἀκολουθία, εἶναι ἀνέκδοτο. Ἐπειδὴ δὲ μαζί μὲ τὴν Ἀκολουθία ἀποτελοῦν τὰ μόνα γνωστὰ κείμενα ἐνὸς ἀγνώστου ἕως σήμερα λογίου τῆς Τουρκοκρατίας, τοῦ Μαξίμου, γιὰ τοῦτο δημοσιεύω καὶ τὸ συναξάριο⁵⁵ (κατὰ τὴ δημοσίευση διατηρῶ τίς περισσότερες ὀρθογραφικὲς ἰδιομορφίες τῆς ἐποχῆς καὶ διορθῶνω σιωπηρὰ μόνον τὰ — πολὺ ὀλίγα ἄλλωστε — ὀρθογραφικὰ σφάλματα τοῦ κειμένου).

γ'. Κώδικας 32 τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης⁵⁶. — Ἀποτελεῖται ἀπὸ 378 φύλλα, ἔχει διαστάσεις 22 × 16 ἐκ. καὶ περιλαμβάνει ἀγιολογικὰ κείμενα διάφορα, καθὼς καὶ Κυριακοδρόμιο (= ὁμιλίες στὶς Κυριακὲς) τοῦ γνωστοῦ λογίου ἱερομονάχου, τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνα Μαξίμου Πελοποννησίου⁵⁷. Ἐχει γραφεῖ στὰ 1723 ἀπὸ κάποιον ἱερέα Νικόλαο (στὸ φ. 9v τὸ σχετικὸ κωδικογραφικὸ σημεῖωμα).

Στὰ φύλλα 2r-9v τοῦ κώδικα περιλαμβάνεται Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου τῆς Βουναίνης. Εἶναι ἡ ἴδια ἀκριβῶς ποὺ περιέχεται στὴν ἐντυπὴ φυλλάδα τοῦ Ἀνθίμου-Ἀκακίου Διακρούση (Βενετία 1657), χωρὶς ὁμῶς τὰ τροπάρια τοῦ μικροῦ ἑσπερινοῦ καὶ τὰ ἀναγνώσματα τῆς Βίβλου. Τὰ τροπάρια τοῦ κανόνα τοῦ ἕθρου, ὅπως καὶ στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Διακρούση, ἐπειδὴ ἔχουν διαταραχεῖ καὶ ἀντικατασταθεῖ ὀρισμένα ἀπ' αὐτά, δὲν σχηματίζουν

52. Βλ. παρακάτω, σ. 139-146 (στ. 100-349).

53. Βλ. παρακάτω, σ. 139 (στ. 100-101).

54. Βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 139-160, ὅπου ἐκδοσὴ τῶν κειμένων αὐτῶν.

55. Βλ. παρακάτω, σ. 137-146.

56. Περιγραφή τοῦ κώδικα αὐτοῦ βλ. στοῦ ΑΝΤ. ΣΙΓΑΛΑ, *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας — Α' Ἀρχεῖα καὶ Βιβλιοθήκαι Δυτικῆς Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 19-21, ἀρ. 32.

57. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Μαξίμου Πελοποννησίου, μαθητῆ τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, βλ. Δ. ΣΑΡΡΟΥ, «Μαξίμου ἱερομονάχου τοῦ Πελοποννησίου λόγος στηλιτευτικὸς κατὰ Διονυσίου τοῦ ἐπικληθέντος Σκυλλοσόφου καὶ τῶν συναποστησάντων αὐτῷ εἰς Ἰωάννινα ἐν ἔτει 1611», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 3 (1928) σ. 169-187.—Βλ. πρὸ πάντων καὶ τίς σημ. 30 καὶ 31.

τὴν ἀλφαβητικὴ ἀκροστιχίδα τῆς ἀρχικῆς Ἀκολουθίας. Ἐδῶ ὁ ἐορτασμὸς τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου τοποθετεῖται στὶς 20 Μαΐου, ἀντὶ στὴ σωστὴ ἡμερομηνία 9 Μαΐου⁵⁸.

Στὰ φφ. 10r-21v περιέχεται συναξάριο σὲ δημῶδη γλῶσσα τοῦ νεομάρτυρα Νικολάου. Καὶ ἐδῶ ἡ μνήμη του ὀρίζεται στὶς 20 Μαΐου. Τὸ συναξάριο αὐτὸ εἶναι ὅμοιο μὲ ἐκεῖνο ποὺ ὑπάρχει στὴν α' ἐκδοσὴ τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸν Ἀνθίμο-Ἀκάκιο Διακρούση⁵⁹. Στὸν κώδικα αὐτὸ τῆς Κοζάνης τὸ συναξάριο περιέχει ἐπὶ πλέον στὴν ἀρχὴ (φφ. 10r-12r) ἓνα μακρὸ προοίμιο μὲ προτροπὲς καὶ παραινέσεις πρὸς τοὺς πιστοὺς χριστιανοὺς. Τὸ προοίμιο αὐτὸ δὲν ὑπάρχει στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Διακρούση. Πιθανότατα, ἔχει προστεθεῖ ἐδῶ ἀπὸ τὸν κωδικογράφο ἱερέα Νικόλαο (1723).

Τὰ δύο αὐτὰ κείμενα, Ἀκολουθία καὶ συναξάριο, τοῦ κώδικα 32 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Κοζάνης⁶⁰, δὲν ἔχουν καμιά ἀπολύτως φιλολογικὴ ἢ ἱστορικὴ σημασία, ἀφοῦ, ὅπως φαίνεται, ἔχουν ἀντιγραφεῖ ἀπὸ τὴν ἐντυπὴ φυλλάδα τοῦ Ἀνθίμου-Ἀκακίου Διακρούση.

δ'. Κώδικας 203 [= Ἀθων. 2877] τῆς Μονῆς Δοχειαρίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους⁶¹. — Ἀποτελεῖται ἀπὸ 56 φύλλα καὶ εἶναι τοῦ ΙΗ' αἰ. Στὰ φφ. 19r-38v περιλαμβάνεται Ἀκολουθία καὶ Βίος τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου τῆς Βουναίνης. Ὁ Βίος, σὲ δημῶδη γλῶσσα, παρεμβάλλεται ὑπὸ μορφή συναξαρίου ἀνάμεσα στὴν ζ' καὶ ζ' ὠδῆ τοῦ κανόνα (φφ. 26v-36r τοῦ κώδ.). Τὰ κείμενα αὐτά, Ἀκολουθία καὶ Βίος, εἶναι ὅμοια μὲ ἐκεῖνα ποὺ περιέχονται στὴν ἐντυπὴ φυλλάδα τοῦ Ἀνθίμου-Ἀκακίου Διακρούση (Βενετία 1657), τὴν ὁποία ἴσως καὶ νὰ ἀντιγράψουν. Μικρὲς μόνον καὶ ἐπουσιώδεις διαφορὲς ὑπάρχουν σὲ ὀρισμένα τροπάρια τῆς Ἀκολουθίας. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν παρουσιάζει κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ὁ κώδικας αὐτὸς γιὰ τὴν παράδοση τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων τοῦ νεομάρτυρα Νικολάου τῆς Βουναίνης.

3. Νέες ἐκδόσεις τῆς Ἀκολουθίας καὶ τοῦ συναξαρίου (δημῶδης διασκευῆ) τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης.

Ἐκτὸς ἀπὸ τίς δεκατέσσερις (ιδ') ἐκδόσεις τῆς Ἀκολουθίας καὶ τοῦ συναξαρίου τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, ποὺ ἀναφέρω στὴν παλαιότερη σχετι-

58. Γιὰ τὸν ἐορτασμὸ τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου βλ. Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 72-73.

59. Βλ. ἐκδοσὴ Βενετίας, 1657, σ. ιγ'-κα' [= ἐπανέκδοσὴ ἀπὸ τὸν Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 161-168].

60. Βλ. πίνακες ἐκτὸς κειμένου ζ' καὶ ζ', ὅπου φωτογραφικὰ πανομοιότυπα ἀπὸ τὸν κώδικα (φφ. 2r, 9v-10r).

61. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐλληνικῶν κωδίκων*, τόμ. Α', Ἐν Κωνσταντινῶν τῆς Ἀγγλίας 1895, σ. 257. — Δεῖγμα τοῦ κώδικα παρέχει ὁ ἐκτὸς κειμένου πίνακας Η'.

κή εργασία μου⁶², πρέπει ἐδῶ νὰ προσθέσω καὶ τὶς τέσσερις παρακάτω νεώτερες ἐκδόσεις:

ιε'. Ἐκδοση Βόλου, 1974 (σελ. 1-25). — Ἀποτελεῖ ἀνατύπωση τῶν ἐκδόσεων Βόλου τῶν ἐτῶν 1960 καὶ 1966, οἱ ὁποῖες ἀναπαράγουν ἐπίσης τὴν ἐκδοση Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1845. Γι' αὐτὸ καὶ χαρακτηρίζεται ὡς «ἐκδοσις ἕκτη» (οἱ ἐκδόσεις τοῦ 1960 καὶ 1966 χαρακτηρίζονται ἀντίστοιχα «ἐκδοσις τετάρτη» καὶ «ἐκδοσις πέμπτη»).

Ἐναφέρεται λανθασμένα στὴν ἐκδοση αὐτὴ, ὅπως καὶ στὶς προηγούμενες ἐκδόσεις τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἀνατύπωση, ὅτι ὁ ἅγιος Νικόλαος τῆς Βουναίνης μαρτύρησε τὸ ἔτος 720, δηλαδὴ κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα Λέοντα Γ' τοῦ Ἰσαύρου (717-741). Ἡ ἐκδοση αὐτὴ δὲν παρουσιάζει κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Φέρει τὸν τίτλο⁶³: Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ὁσιομάρτυρος Νικολάου τοῦ Νέου, τοῦ ἐξ Ἀνατολῆς καὶ ἐν τοῖς Βουνένοις ἀσκήσαντος καὶ ἀθλήσαντος ἐν ἔτει 720, συντεθεῖσα παρὰ Ἀκκίου ἱερομονάχου τοῦ ἐν [sic] Διακρούσση καὶ διορθωθείσα παρὰ τοῦ ταπεινοῦ ἐν ἱερομονάχοις Ἰωσήφ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγραφῶν, ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐκδοσις ἕκτη ἐκ τῆς τετάρτης ἐκδόσεως τοῦ ἐν Λαρίσῃ κ. Φωτίου Ν. Παπαευσταθίου. Ἐκδότης Σωτήριος Ν. Σχωῦν ἐξ Ἁγίας Λαρίσης (Θεσσαλίας). Ἐκδοσις «Ἀγιορειτικῆς Βιβλιοθήκης», 1974, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Υἱῶν Σωτ. Σχωῦν, ἐν Βόλῳ.

ις'. Ἐκδοση Ἀθηνῶν, 1977 (σελ. 1-62). — Φέρει τὸν τίτλο⁶⁴: Βίος, παρακλητικὸς κανὼν, χαιρετισμοί, ἐγκώμια καὶ θαύματα τοῦ ἁγίου ἐνδόξου καὶ ἱαματικοῦ ὁσιομάρτυρος Νικολάου τοῦ Νέου, τοῦ ἐν Βουνένοις ἀθλήσαντος, οὗ ἡ χαριτόβρυτος ἀγία κάρα φυλάσσεται ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις, εἰς τὰς Ὠρεῖς τῆς νήσου Ἀνδρου. Ἐκδίδεται μερίμνῃ ἀρχιμανδρίτου Δωροθέου Θεμελῆ, Ἡγουμένου τῆς ἐν λόγῳ ἱερᾶς Μονῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου, Ἀθῆναι 1977.

Περιέχει: α'. Πρόλογο τοῦ ἐκδότη ἀρχιμανδρίτη Δωροθέου Θεμελῆ (σελ. 5-6). — β'. Βίο τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου σὲ δημῶδη γλῶσσα (σελ. 11-17). Ὁ Βίος αὐτὸς στηρίζεται στὴν προηγούμενη ἐκδοση τοῦ 1974, ἀπ' ὅπου καὶ ἀνατυπώνεται. Ἐτσι, καὶ ἐδῶ ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἴδια λανθασμένη χρονολογία, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἅγιος μαρτύρησε τὸ ἔτος 720, ἀφοῦ ὁ μνημονευόμενος στὸ Βίο βυζαντινὸς αὐτοκράτορας Λέων ταυτίζεται πρὸς τὸν Λέοντα Γ' τὸν Ἰσαυρο (717-741) καὶ ὄχι ὅπως πρέπει πρὸς τὸν Λέοντα ζ' τὸν Σοφὸ (886-912). — γ'. Παρακλητικὸ κανὼν (σελ. 20-26), τοῦ ὁποίου τὰ τροπάρια τῶν ἑννέα ὠδῶν

62. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, ὁ.π., σ. 55-60.

63. Βλ. τὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα Θ'.

64. Βλ. τὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα Θ'.

(λείπει ὅπως συνήθως ἢ β') σχηματίζουν τὴν ἀκροστιχίδα: *Νίκην ἡμῶν, Νικόλαε, δίδου, Γερασίμου*. — δ'. Χαιρετισμούς (σελ. 27-34) μὲ εἰκοσιτέσσερις οἴκους, ποὺ σχηματίζουν ἀλφαβητικὴ ἀκροστιχίδα, κατὰ τὸ πρότυπο τῶν Χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου. — ε'. Ἐγκώμια σὲ τρεῖς στάσεις καὶ εὐλογητάρια (σελ. 36-44), κατὰ τὸ πρότυπο τῶν ἐγκωμίων καὶ εὐλογητῶν τῆς Ἀκολουθίας τοῦ ὁρθοῦ τοῦ Μ. Σαββάτου (Ἐπιτάφιος θρήνος). Τὰ ἐγκώμια αὐτὰ καὶ στὶς τρεῖς στάσεις ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀριθμὸ τροπαρίων, ποὺ σχηματίζουν τὴν ἴδια ἀκροστιχίδα: *Γερασίμου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου*. Ὁ ἴδιος μοναχός, ὁ γνωστὸς σύγχρονος Ὑμνογράφος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἔχει συντάξει ἐπίσης καὶ τὸν παρακλητικὸ κανὼν καὶ τοὺς Χαιρετισμούς τοῦ ἁγίου ποὺ προανέφερα. — ς'. Διήγηση δεκαπέντε θαυμάτων τοῦ ἁγίου (σελ. 49-54): *Μερικὰ θαύματα τοῦ ἁγίου, τελεσθέντα εἰς τοὺς ἐσχάτους τοὺτους καιροὺς ἐν τῇ θεοφρουρητῶ νήσῳ Ἀνδρῶν καὶ ἀλλαχοῦ, τῇ πρεσβείᾳ τοῦ ὁσιομάρτυρος Νικολάου τοῦ Νέου, συλλεγόντα ὑπὸ ἀρχιμ. Δωροθέου Θεμελῆ Καθηγουμένου*.

ζ'. Ἐκδοση Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου [τοῦ Νέου] Ὑψηλάντου Βοιωτίας [1982]. — Πρόκειται γιὰ φυλλάδιο, γραμμένο ἀπὸ τὸ θεολόγο Γυμνασιάρχῃ Χαρίλ. Ν. Καραδιάκο καὶ ἀναφερόμενο μὲ συντομία στὴ ζωὴ καὶ στὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου⁶⁵. Τὰ βιογραφικὰ στηρίζονται στὸ Βίο τοῦ νεομάρτυρα ποὺ περιέχεται στὴν προηγούμενη ἐκδοση (1977) τοῦ ἀρχιμ. Δωροθέου Θεμελῆ, καὶ ἔτσι ἀναγράφεται καὶ ἐδῶ ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς στὴν Λάρισα ἦσαν Ἀβαροὶ καὶ ὅτι ὁ ἅγιος μαρτύρησε τὸν Η' αἰ., στὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Λέοντα Γ' τοῦ Ἰσαύρου (717-741)⁶⁶. Ἐπαναδημοσιεύονται ἐπίσης ἐδῶ αὐτοῦσια ἀπὸ τὴν ἐκδοση τοῦ ἀρχιμ. Δωροθέου Θεμελῆ τὰ 15 θαύματα τοῦ ἁγίου⁶⁷. Τέλος δημοσιεύεται καὶ Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ὁσιομάρτυρος Νικολάου τοῦ Νέου τοῦ ἐν Βουνένοις, ἐορταζόμενον τῇ θ' Μαΐου⁶⁸. Ἡ Ἀκολουθία αὐτὴ ἀναπαράγει τὴ γνωστὴ ἐκδοση τῆς Βενετίας τοῦ 1791, ποὺ εἶχε «διορθώσει» καὶ διασκευάσει ὁ ἀρχιμ. Ἰωσήφ ὁ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγραφῶν καὶ τῆς ὁποίας ἀνατύπωση ἀποτελοῦν ὅλες οἱ μετέπειτα ἐκδόσεις⁶⁹.

η'. Ἐκδοση Χαραλ. Μπούσια, Ἀθήνα 1983. — Πρόκειται γιὰ σύντομη

65. Φέρει τὸν τίτλο: ΧΑΡΙΑ Ν. ΚΑΡΑΔΙΑΚΟΥ, Ὁ ὁσιομάρτυρας Νικόλαος ὁ Νέος ὁ ἐν Βουνένοις, Ἐκδοση Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου Ὑψηλάντου Βοιωτίας [1982]. (Στις σελ. 7-54: Μέρος Α': Βίος, θαύματα καὶ Ἀκολουθία τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Νέου· σελ. 55-90: Μέρος Β': Οἱ ἅγιοι καὶ ἡ ἀγιότητα στὴν ἐποχὴ μας).

66. Χ. ΚΑΡΑΔΙΑΚΟΣ, ὁ.π., σ. 16, 18.

67. Χ. ΚΑΡΑΔΙΑΚΟΣ, ὁ.π., σ. 22-29.

68. Χ. ΚΑΡΑΔΙΑΚΟΣ, ὁ.π., σ. 31-54.

69. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, ὁ.π., σ. 57, 70-71.

άλλα προσεγμένη βιογραφική μελέτη αναφερόμενη στον άγιο Νικόλαο τής Βουναίνης, στην οποία συγκεντρώνονται πολλά στοιχεία και μαρτυρίες για τή διάδοση του έορτασμού τής μνήμης του άγίου και στο τέλος δημοσιεύονται ύμνο-γραφικά κείμενα που έχει συντάξει ο ίδιος ο συγγραφέας προς τιμήν του νεομάρτυρα. 'Η μελέτη φέρει τον τίτλο: *Χαράλαμπος Μιχ. Μπούσια, Δρ. Χημικού, Μνήμη και τιμή στον άγιο Νικόλαο τον Νέο τον έν Βουνένοις τιμώμενο τήν θ' του μηνός Μαΐου — Περακλητικός κανών, έγκώμια και συλλογή μαρτυριών για τήν διάδοση τής μνήμης του άγίου μέσα από τήν τέχνη και τὰ γραμματα, Αθήνα 1983* [σελ. 60+8 πίν. έκτος κειμένου]. Στις σελ. 35-43 περιέχεται: *Κανών παρακλητικός εις τον δσιομάρτυρα Νικόλαον τον Νέον τον έν Βουνένοις*. Τα αρχικά των τροπαρίων του κανόνα αυτού σχηματίζουν τήν άκροστιχίδα: *Πόνων, Νικόλαε, ύθου τους σε ύμνοῦντας*. Στις σελ. 47-54 περιέχονται: *Έγκώμια εις τον δσιομάρτυρα Νικόλαον τον Νέον τον έν Βουνένοις*, σε τρεις στάσεις, με εύλογητάρια στο τέλος, κατά το πρότυπο των έγκωμίων τής Άκολουθίας του όρθρου του Μ. Σαββάτου (Έπιτάφιος θρήνος). Τα αρχικά των τροπαρίων των έγκωμίων τής α' στάσεως σχηματίζουν τήν άκροστιχίδα: *Χαράλαμπος Νικολάω προσφέρει*, τα δε τροπάρια των έγκωμίων των δύο άλλων στάσεων σχηματίζουν άλφαβητική άκροστιχίδα. Άξιοσημείωτο είναι ότι ο συγγραφέας σε τροπάριο των έγκωμίων τής γ' στάσεως αναφέρει τους πραγματικούς επιδρομείς τής Λάρισας, που είναι οι Άραβες (όπως είχα υποστηρίζει στην παλαιότερη ειδική μελέτη μου για τον άγιο Νικόλαο τής Βουναίνης) και όχι οι «Άβαραι» οι όποιοι μνημονεύονται σε όλα τα μέχρι σήμερα γνωστά σχετικά άγιολογικά και ύμνογραφικά κείμενα: *Έλθόντων των Ά ρ ά β ο ν, ύπήνεγκας βασάνους έν σκήτη των Βουνένων*. Τέλος, στις σελ. 57-58 περιέχονται: *Άπολυτίκια του άγίου Νικολάου του Νέου του έν Βουνένοις εις όκτώ ήχους*.

4. Εικονογραφικές παραστάσεις του άγίου Νικολάου τής Βουναίνης.

Στην παλαιότερη σχετική μελέτη μου αναφέρω τις έξής εικονογραφικές παραστάσεις του άγίου Νικολάου του Νέου σε παλαιά μνημεία τής βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης:

α'. Σε φορητή εικόνα τής Μονής Μεταμορφώσεως των Μετεώρων (τελευταίο τέταρτο του ΙΔ' αι.), που άφιέρωσε στη μονή ή «βασιλίτσα» Μαρία Άγγελίνα Κομνηνή Δούκαινα Παλαιολογίνα, σύζυγος του δεσπότη των Ίωαννίνων Θωμά Πρελούμπου (1367-1384) και άδελφή του βασιλέα-μοναχού Ίωάννη-Ίωάσαφ Ούρεση, δεύτερου κτίτορα τής Μονής του Μετεώρου⁷⁰.

70. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *δ.π.*, σ. 100-101, πίν. Η'-Θ'.

β'. Σε τοιχογραφία (του έτους 1384/5) του ναού του Άγίου Άθανασίου του Μουζάκη στην Καστοριά⁷¹.

γ'. Σε τοιχογραφία (των μέσων του ΙΖ' αι.), που ύπήρχε (σήμερα δέν σώζεται) στο νάρθηκα του καθολικού τής Μονής του Μεγάλου Σπηλαιού⁷².

δ'. Σε τοιχογραφία (του β' μισού του ΙΖ' αι.) του ναού του Άγίου Πέτρου στο Κορωπί Άττικής⁷³.

ε'. Σε τοιχογραφία (των μέσων του ΙΗ' αι.) του ναού του Άγίου Άθανασίου του Κουβαρά στην Άττική έπίσης⁷⁴.

Στις παραπάνω άπεικονίσεις του Άγίου Νικολάου του Νέου πρέπει να προστεθούν τώρα συμπληρωματικά και οι έξής εικονογραφικές παραστάσεις του σε ψηφιδωτά, τοιχογραφίες ή φορητές εικόνες, όρισμένες από τις όποιες παρουσιάζουν ξεχωριστή σπουδαιότητα για τον εικονιζόμενο μάρτυρα⁷⁵:

α'. Ψηφιδωτό (που σήμερα δέν σώζεται) στο καθολικό τής Μονής του Όσίου Λουκά του Στειριώτη στην Φωκίδα. — 'Η ψηφιδωτή διακόσμηση τής περίφημης αύτης μονής έγινε τον ΙΑ' αι. και άποτελεί άριστο δείγμα τής βυζαντινής τέχνης κατά τήν περίοδο αύτή⁷⁶. 'Η ψηφιδωτή παράσταση του άγίου

71. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *δ.π.*, σ. 102, πίν. Γ'. 'Έγχρωμη άπεικόνιση τής τοιχογραφίας αύτης βλ. στον τόμο: *Μακεδονία, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Γενική έποπτεία Μ.Β. Σακελλαρίου, Έκδοτική Άθηνών, Άθήνα 1982, σ. 330, εικ. 229.

72. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *δ.π.*, σ. 103.

73. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *δ.π.*, σ. 103, πίν. ΙΑ'.

74. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *δ.π.*, σ. 103.

75. Κατάλογο εικονογραφικών παραστάσεων του άγίου Νικολάου τής Βουναίνης, παλαιών ή και συγχρόνων βλ. στο ΧΑΡΑΛ. ΜΙΧ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *Μνήμη και τιμή στον άγιο Νικόλαο τον Νέο τον έν Βουνένοις τιμώμενο τήν θ' του μηνός Μαΐου*, Άθήνα 1983, σ. 23-27.

76. Για τή Μονή του Όσίου Λουκά του Στειριώτη (ιστορία, αρχιτεκτονική, ζωγραφική διακόσμηση κ.ά.) βλ. τις παλαιότερες εργασίες: Γ.Π. ΚΡΕΜΟΥ, *Φωκίδα — Προσκυνητάριον τής έν Φωκίδα Μονής του Όσίου Λουκά τοδπίκλην Στειριώτου*, τόμ. Α' Άθήναι 1874, τόμ. Β' και Γ' Άθήναι 1880. SCHULTZ R. — BARNESLEY S., *The Monastery of Saint Luke of Stiris in Phocis and the Dependent Monastery of Saint Nicolas in the Fields near Scripou in Beotia*, London 1901. Βλ. επίσης τις νεότερες εργασίες του Μ. CHATZIDAKIS, «A propos de la date et du fondateur de Saint Luc», *Cahiers Archéologiques* 19 (1969) σ. 127-150 [=M. CHATZIDAKIS, *Studies in Byzantine Art and Archaeology*, London 1972, σ. XII, 127-150]· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Précisions sur le fondateur de Saint-Luc», *Cahiers Archéologiques* 22 (1972) σ. 87-88· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Περί Μονής Όσίου Λουκά νεώτερα», *Έλληνικά* 25 (1972) σ. 298-313, πίν. 7-10 (δ Μ. Χατζηδάκης στις παραπάνω μελέτες του άποδεικνύει ότι ή άνοικοδόμηση του καθολικού τής μονής έγινε κατά τήν πρώτη δεκαετία του ΙΑ' αι.)· ΕΥΣΤ. Γ. ΣΤΙΚΑ, *Το οικοδομικόν χρονικόν τής Μονής Όσίου Λουκά Φωκίδος*, Βιβλιοθ. τής έν Άθήναις Άρχαιολ. Έταιρείας άρ. 65, Έν Άθήναις 1970 (στις σελ. 29-36 οι γνώμες των διαφόρων βυζαντιλόγων για τή χρονολογία άνεγέρσεως και διακοσμήσεως τής μονής· δ συγγραφέας κατάλήγει στην άποψη ότι ή μονή άνεγέρθηκε στα χρόνια του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Θ' του Μονομάχου, 1042-1055)· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ο κτίτορ*

Νικολάου του Νέου (προτομή του αγίου μέσα σε στηθάριο) βρισκόταν στην κορυφή της βόρειας μεγάλης άψίδας που υποστηρίζει από τ' αριστερά τον τρούλλο του ναού. Ήδη πριν από τις εργασίες στερεώσεως και καθαρισμού των ψηφιδωτών του ναού, που έγιναν μετά το 1945 και έως το 1964 υπό την επίβλεψη του αρχιτ. Ευστ. Στίκα, σωζόταν στη θέση αυτή της βόρειας άψίδας μεταγενέστερη τοιχογραφία του αγίου Νικολάου του Νέου. Εύτυχως σώθηκε φωτογραφία της τοιχογραφίας αυτής⁷⁷. Ο αγιος παριστάνεται, μέσα σε στηθάριο, νέος και αγένειος· το είδος της στολής του δεν διακρίνεται. Το στηθάριο φέρει την επιγραφή: [Ο ΑΓΙΟΣ] ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΝΕΟΣ.

Η τοιχογραφία αυτή αντικατέστησε ασφαλώς σε μεταγενέστερους χρόνους το αρχικό ψηφιδωτό στηθάριο του αγίου Νικολάου του Νέου. Δυστυχώς, κατά τις προαναφερθείσες εργασίες στερεώσεως και καθαρισμού των ψηφιδωτών του ναού, η τοιχογραφία αυτή καταστράφηκε, γιατί θεωρήθηκε «κακότεχνη», και έτσι δεν υπάρχει σήμερα⁷⁸. Στο ανατολικό άκρο της ίδιας αυτής βόρειας άψίδας υπήρχε ψηφιδωτή παράσταση του στρατιωτικού επίσης αγίου Θεοδώρου του Στρατηλάτη⁷⁹, που, μετά την καταστροφή της, αντικαταστάθηκε ωσαύτως με μεταγενέστερη τοιχογραφία, η οποία με τη σειρά της απαλείφθηκε κι αυτή ως κακότεχνη⁸⁰ κατά τις εργασίες συντήρησης των ψηφιδωτών. Στο δυτικό άκρο της ίδιας άψίδας σώζεται ψηφιδωτή παράσταση του αγ. Γεωργίου, δλόσωμου, με στρατιωτική στολή, λόγχη και άσπίδα⁸¹. Και στις άλλες τρεις μεγάλες άψίδες, που υποστηρίζουν τον τρούλλο του καθολικού, υπάρχουν ψηφιδωτές παραστάσεις στρατιωτικών επίσης αγίων (δλόσωμοι στα άκρα κάθε άψίδας και ένα στηθάριο στο κέντρο). Οι στρατιωτικοί αυτοί αγιοί είναι οι εξής: Προκόπιος, Μερκούριος και Χριστοφόρος — Δημήτριος, Θεόδωρος ο Τήρων και Νέστωρ — Αρχάγγελος Μιχαήλ και Γαβριήλ⁸².

του καθολικού της Μονής 'Οσίου Λουκά, Βιβλιοθ. της εν 'Αθήναις 'Αρχαιολ. 'Εταιρείας αρ. 80, 'Εν 'Αθήναις 1974/5· THEANO CHATZIDAKIS-BACHARAS, *Les peintures murales de Hosios Loukas. Les chapelles occidentales*. Avant-propos de A. Grabar [Τετράδια Χριστιανικής 'Αρχαιολογίας και Τέχνης, 1], 'Αθήνα 1982· D.I. PALLAS, «Zur Topographie und Chronologie von Hosios Lukas: Eine kritische Übersicht», *Byzantinische Zeitschrift* 78 (1985) σ. 94-107.

77. Βλ. ΕΥΣΤ. Γ. ΣΤΙΚΑ, *Το οικοδομικόν χρονικόν της Μονής 'Οσίου Λουκά Φωκίδος*, πίν. 38α. Την τοιχογραφία αυτή του αγίου Νικολάου του Νέου μνημονεύουν στα 1901 οι R. SCHULTZ και S. BARNESLEY, *The Monastery of Saint Luke of Stiris in Phocis*, London 1901, σ. 61. Πρβλ. και ΧΑΡΑΛ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *δ.π.*, σ. 23-24, 26 (αρ. 1).

78. Βλ. ΕΥΣΤ. Γ. ΣΤΙΚΑ, *Το οικοδομικόν χρονικόν της Μονής 'Οσίου Λουκά Φωκίδος*, σ. 136-137, πίν. 38α-β.

79. R. SCHULTZ — S. BARNESLEY, *δ.π.*, σ. 60-61.

80. Βλ. ΕΥΣΤ. Γ. ΣΤΙΚΑ, *δ.π.*

81. Βλ. ΕΥΣΤ. Γ. ΣΤΙΚΑ, *δ.π.*

82. Βλ. R. SCHULTZ — S. BARNESLEY, *δ.π.* ΕΥΣΤ. Γ. ΣΤΙΚΑ, *δ.π.*, σ. 136-140, πίν. 38-48.

Το γεγονός ότι ο αγιος Νικόλαος ο Νέος εικονίζεται στην ίδια θέση με όλους αυτούς τους προαναφερθέντες στρατιωτικούς αγίους συνηγορεί για την άσφαλή ταύτισή του με το στρατιωτικό επίσης αγίο Νικόλαο της Βουναίνης. Ήξάλλου η προσωνομία του «Νέου» στην πρώιμη αυτή περίοδο των ψηφιδωτών της Μονής του 'Οσίου Λουκά (ΙΑ' αι.) μόνο στον αγίο Νικόλαο της Βουναίνης μπορεί ν' αποδοθεί⁸³.

Έτσι το μωσαϊκό αυτό της Μονής του 'Οσίου Λουκά του Στειριώτη, εξαίρετου αντιπροσωπευτικού μνημείου της βυζαντινής ψηφιδωτής διακόσμησης, αποτελούσε την παλαιότερη γνωστή εικονογραφική παράσταση του αγίου Νικολάου της Βουναίνης. Δυστυχώς σήμερα δεν σώζεται κανένα ίχνος του λαμπερού αυτού ψηφιδωτού.

β'. Τοιχογραφία του Πρωτάτου στις Καρυές του 'Αγίου 'Ορους. — Πρόκειται για έργο του φημισμένου ζωγράφου Μανουήλ Πανσέληνου (ή κάποιου από το συνεργείο των μαθητών και βοηθών του), ο οποίος, σύμφωνα με τις νεώτερες απόψεις, τοιχογράφησε το Πρωτάτο, στην τελευταία δεκαετία του ΙΓ' αιώνα (περί το 1295)⁸⁴. Η τοιχογραφία αυτή του αγίου Νικολάου του Νέου βρίσκεται στο νότιο πλάγιο κλίτος του ναού, στο άκρο του μεσότοιχου που διαχωρίζει το πλάγιο αυτό κλίτος από το εγκάρσιο, στην τρίτη ζώνη των τοιχογραφιών (υπολογίζοντας από το δάπεδο), υπεράνω και προς το αριστερό άκρο του τοξωτού ανοίγματος με το οποίο επικοινωνεί το δυτικό άκρο του νοτίου πλαγίου κλίτους προς το εγκάρσιο.

Η παράσταση φέρει την επιγραφή: <Ο ΑΓΙΟΣ> ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Άλλος χα-

83. Βλ. παραπάνω, στη μελέτη αυτή, σ. 73-74, σημ. 13.

84. Βλ. Π.Μ. ΜΥΛΩΝΑ, «Το Πρωτάτο των Καρυών και ο ζωγράφος Μανουήλ Πανσέληνος», *Νέα Έστία* 92 (1972) σ. 1657-1662 (κυρίως για τη χρονολόγηση σ. 1659). — Γενικότερα για τον Μανουήλ Πανσέληνο βλ. Ν.Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Μεταβυζαντινή και νεοελληνική τέχνη*, 'Αθήνα 1926, σ. 72-75· Γ.Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ - ΜΑΡΙΑΣ Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, «Η βασιλική του 'Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης», [Βιβλιοθ. της εν 'Αθήναις 'Αρχαιολ. 'Εταιρείας, αρ. 34], 'Εν 'Αθήναις 1952, σ. 213-219, πίν. 82-93 (έξετάζονται οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου του 'Αγίου Εύθυμίου και οι μεγάλες τεχνοτροπικές τους ομοιότητες προς τις τοιχογραφίες του Πρωτάτου· επειδή οι τοιχογραφίες του 'Αγ. Εύθυμίου φέρουν τη χρονολογία 1303, θα πρέπει ανάλογα να χρονολογηθούν, δηλ. στις αρχές του ΙΔ' αι., και οι τοιχογραφίες του Πανσέληνου στο Πρωτάτο)· ANDRÉ XΥNGOΠOYΛOY, *Thessalonique et la peinture macédonienne*, Athènes 1955, σ. 29-33· Α. ΕΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Μανουήλ Πανσέληνος [λεώκιμα]*, Έκδόσεις 'Αθηνών, 'Αθήνα 1956· ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, *Σχεδιάσμα Ιστορίας της θρησκευτικής ζωογραφικής μετά την "Αλωσιν*, [Βιβλιοθ. της εν 'Αθήναις 'Αρχαιολ. 'Εταιρείας, αρ. 40], 'Αθήνα 1957, σ. 6-8· ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, «Μανουήλ Πανσέληνος», *Νέα Έστία* 74 (1963), 'Αφιέρωμα στο 'Αγιον 'Ορος, σ. 209-214· Φ. ΠΙΟΜΠΙΝΟΥ, «Έλληνες αγιογράφοι μέχρι το 1821», 'Αθήνα 1984², σ. 310-311. — Για το Πρωτάτο του 'Αγ. 'Ορους (αρχιτεκτονική, ιστορία κλπ.) βλ. Α.Κ. ΟΡΑΝΑΝΔΟΥ, «Το μαρμάρινον τέμπλον του Πρωτάτου των Καρυών», *ΕΕΒΣ* 23 (1953) σ. 83-91· Π.Μ. ΜΥΛΩΝΑ, «Παρατηρήσεις στο ναό του Πρωτάτου», *Νέα Έστία* 89 (1971), σ. 238-254.

χαρακτηρισμός του αγίου δεν υπάρχει, όμως ο εικονογραφικός του τύπος βεβαιώνει απόλυτα ότι ο εικονιζόμενος εδώ Νικόλαος ταυτίζεται αναμφίβολα με τον άγιο Νικόλαο το Νέο της Βουναίνης. Έφρόσον αποικείται ο γνωστός ιεράρχης άγιος Νικόλαος των Μύρων της Λυκίας και οποιοσδήποτε άλλος με το όνομα αυτό όσιος μοναχός ή κληρικός, διότι ο εικονιζόμενος εδώ είναι άτομο που άνήκει στην τάξη των λαϊκών, σε πολύ νεαρή μάλιστα ηλικία, ή ταύτιση με τον άγιο Νικόλαο της Βουναίνης είναι άσφαλής⁸⁵.

Ο άγιος εικονίζεται εδώ όλόσωμος και όρθιος, νέος και άγένειος, με κοντά σγουρά μαλλιά, χωρίς στρατιωτική στολή και πανοπλία, με κοντό, πάνω από τα γόνατα, χιτώνα και με ιμάτιο ριγμένο στη δεξιά του πλευρά. Με το δεξιά του χέρι κρατεί σταυρό, ενώ ή άριστερή του παλάμη είναι άνοικτη, στραμμένη προς τα άνω, με τα τέσσερα δάκτυλα, εκτός από τον αντίχειρα, ένωμένα⁸⁶.

Η τοιχογραφία αυτή έχει όλα τα χαρακτηριστικά της άπαράμιλλης τέχνης του μεγάλου ζωγράφου του τέλους του ΙΓ' και των άρχων του ΙΔ' αϊ. Μανουήλ Πανσέληνου, πρωτεργάτη και βασιικού εκπρόσωπου της λεγόμενης «Μακεδονικής Σχολής» ή Σχολής της Θεσσαλονίκης⁸⁷, δηλ. χρώματα φωτεινά, συγκρατημένη ζωηρότητα, έλαφρότητα και λεπτότητα, έντονο το αίσθημα της πραγματικότητας (ρεαλισμού), που συνοδεύεται όμως πάντοτε από ευγένεια, άνώτερη πνευματικότητα και τάση προς το ούράνιο και άυλο. Στη συγκεκριμένη περίπτωση του αγίου Νικολάου της Βουναίνης εύκολα μπορεί κανείς να διακρίνει στη μορφή του νεομάρτυρα από το ένα μέρος τη βαθιά σκέψη, τον πόνο και την έντονη μελαγχολία, αλλά και την άκλόνητη άποφασιστικότητα και το θάρρος του από το άλλο μέρος για το μαρτύριο χάριν της πίστewος του Χριστού. Γενικά, ή άξεπέραστη ποιότητα του κλασικού μεγαλείου χαρακτηρίζει και την τοιχογραφία αυτή, όπως άλλωστε και όλες τις συνθέσεις και τα πορτραίτα «του δίκην σεληνης λάμπαντος κύρ Μανουήλ του Πανσελήνου»⁸⁸.

85. Για τους άγίους που φέρουν το όνομα Νικόλαος βλ. παραπάνω, στη μελέτη αυτή, σ. 73-74, σημ. 13.

86. Βλ. πίνακα εκτός κειμένου Ι'. Την πληροφορία για την ύπαρξη της τοιχογραφίας αυτής, τη φωτογραφία που δημοσιεύω, καθώς και άλλες πολύτιμες πληροφορίες όφειλω στο φίλο λόγιο Ιερομόναχο π. ΓΙΟΥΣΤΙΝΟ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΗ, τον όποιο και από τη θέση αυτή εύχαριστώ θερμά.

87. Για τη «Μακεδονική Σχολή» βλ. Α. ΧΥΝΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Thessalonique et la peinture macédonienne*, Athènes 1955, κυρίως σ. 26-44· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Σχεδίασμα ιστορίας της θρησκευτικής ζωγραφικής μετά την Άλωσιν*, σ. 3-8, 61-69· ΑΓΑΠΗΣ ΒΑΣΙΛΑΚΗ - ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, *Οι τοιχογραφίες της Όμορφης Έκκλησίας στην Άθήνα*, [Τετράδια Χριστιανικής Αρχαιολογίας και Τέχνης, άρ. 1], Άθήνα 1971 (γίνεται εδώ εύρος λόγος για τη ζωγραφική της Σχολής της Μακεδονίας και επιχειρούνται πολλές συγκρίσεις τεχνολογικές των τοιχογραφιών της Όμορφης Έκκλησίας προς τις τοιχογραφίες του Πρωτάτου και άλλων μνημείων του τέλους του ΙΓ' και των άρχων του ΙΔ' αϊ.).

88. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ του εκ ΦΟΥΡΝΑ, *Ερμημεία της ζωγραφικής τέχνης*, εκδ. Ά. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Έν Πετρούπολει 1909, σ. 3.

Η τοιχογραφία αυτή άποτελεί την παλαιότερη γνωστή σωζόμενη άπεικόνηση του αγίου Νικολάου του Νέου της Βουναίνης και για πρώτη φορά δημοσιεύεται εδώ.

γ'. Τοιχογραφία του ναού του Αγίου Γεωργίου στο Staro Nagoričino, κοντά στο Κουμάνοβο της Σερβίας. — Ο ναός αυτός, σύμφωνα με σωζόμενες επιγραφές των τοιχογραφιών του, ιστορήθηκε το 1317 και 1318 από τους δύο φημισμένους Έλληνες ζωγράφους, που προέρχονταν από τη Θεσσαλονίκη πιθανότατα, Μιχαήλ Άστραπά και Εύτύχιο⁸⁹. Οι δύο αυτοί βυζαντινοί ζωγράφοι, σύγχρονοι του Μανουήλ Πανσέληνου και έκφραστες κι αυτοί της Μακεδονικής Σχολής ή Σχολής της Θεσσαλονίκης, διεκόσμησαν και άλλες εκκλησίες της Σερβίας, όπως το ναό του Αγίου Κλήμεντα (1295) στην Άχρίδα και το ναό του Αγίου Νικήτα (1320) κοντά στα Σκόπια, στα χρόνια της άρχής του κράλη Στεφάνου Ούρεση Β' Μιλιούτιν (1282-1321)⁹⁰.

Στην τοιχογραφία του ναού του Αγίου Γεωργίου στο Nagoričino ο άγιος Νικόλαος της Βουναίνης εικονίζεται όλόσωμος και όρθιος, με λεπτό και ραδινό παράστημα, μαζί με το στρατιωτικό επίσης άγιο Εύδόκιμο. Και οι δύο όμως άγιοι είναι χωρίς στρατιωτική στολή και πανοπλία. Ο άγιος Νικόλαος φέρει την επιγραφή: Ο ΑΓ(ΙΟ)C ΝΙΚΟΛΑ[Ο]C Ο ΝΕΟC. Εικονίζεται νέος, με πολύ κοντά γενεία, λεπτό μουστάκι και κοντά σγουρά μαλλιά σχηματισμένα. Φορεί μακρό (ποδήρη) χιτώνα και ιμάτιο ριγμένο πάνω σ' αυτόν από τη δεξιά πλευρά. Με το δεξιά του χέρι κρατεί σταυρό, ενώ ή άριστερή του παλάμη είναι άνοικτη, στραμμένη προς τα άνω, με τα τέσσερα δάκτυλα, εκτός από τον αντίχειρα, ένωμένα⁹¹.

89. Για τον Μιχαήλ Άστραπά και τον Εύτύχιο βλ. την ειδική μονογραφία του Ρ. ΜΙΛΚΟΝΙĆ - ΡΕΡΕΚ, *Deloto nazografite Mihailo i Eutihij* [=L'oeuvre des peintres Michel et Eutihij], Skopje 1967, κυρίως τις σ. 56-62, 190-197 (όπου γίνεται λόγος για το ναό του Αγ. Γεωργίου στο Nagoričino και τις τοιχογραφίες του) και 251, 257 (όπου αντίστοιχη γαλλική περίληψη). Πρβλ. επίσης και τις παλαιότερες μελέτες: Α. ΕΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ, «Μακεδόνες άγιογράφοι κατά τους βυζαντινούς χρόνους», *Μακεδονικά* 2 (1941-52) σ. 806-807· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Thessalonique et la peinture macédonienne*, σ. 34-44· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Σχεδίασμα ιστορίας της θρησκευτικής ζωγραφικής μετά την Άλωσιν*, σ. 7· Σ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗ, «Ο ζωγράφος Μιχαήλ Άστραπάς», *Μακεδονικά* 4 (1955-60) σ. 545-547. Για το ναό του Αγ. Γεωργίου του Staro Nagoričino βλ. επίσης την παλαιά μελέτη του Ν. ΟΚΟΥΝΤΕΒ, «Gradja za istoriju srpske umetnosti. I. Crkva Sv. Gjorja u Starom Nagoričinu» [= «Matériaux pour servir à l'histoire de l'art serbe. I. L'église de Saint-Georges à Staro Nagoričino»], *Glasnik Skopskog Drustva* 5 (1929) σ. 87-120 (πρβλ. Μ. ΛΑΣΚΑΡΙC, «Bulletin Yougoslave», *Byzantion* 5, 1929, σ. 547).

90. Για το σέρβο αυτό ήγεμόνα βλ. Μ. ΛΑΣΚΑΡΙC, *Vizantiske Princeze u srednjevekovnoj Srbiji* [= *Princesses byzantines dans la Serbie du moyen age*], Beograd 1926, σ. 53-82· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Bulletin Yougoslave», *Byzantion* 5 (1929) σ. 547.

91. Βλ. πίνακα εκτός κειμένου ΙΑ'. Ο πίνακας αυτός είναι παρμένος από το βιβλίο του Ρ. ΜΙΛΚΟΝΙĆ - ΡΕΡΕΚ, *δ.π.*, pl. CLXXVII.

Και στην τοιχογραφία αυτή έντονα είναι τα χαρακτηριστικά της «Μακεδονικής Σχολής» και η ομοιότητα τεχνοτροπίας προς την τοιχογραφία του Πανσέληνου στο Πρωτάτο⁹², κυρίως στα χαρακτηριστικά και έκφραση του προσώπου (μάτια και βλέμμα γενικά, φρύδια, μακρόστενη μύτη κ.ά.), στα κοντά σγουρά μαλλιά, στις πτυχώσεις των ένδυμάτων· όμοια ακριβώς και η θέση της αριστερής παλάμης του νεομάρτυρα και στις δύο τοιχογραφίες, σαν να είναι ζωγραφισμένη από τον ίδιο ζωγράφο ή σαν ο ένας τεχνίτης να αντιγράφει τον άλλο⁹³.

δ'. Τοιχογραφία της Μονής του 'Αγίου Νικολάου 'Αναπαυσᾶ τῶν Μετεώρων. — Τὸ καθολικὸ τῆς μικρῆς αὐτῆς μετεωρικῆς μονῆς, ἡ ἀγιογράφηση τοῦ ὁποῦ ἀποτελεῖ πραγματικὸ κομψοτέχνημα, ἱστορήθηκε, σύμφωνα με τὴ σωζόμενη κτιτορικὴ ἐπιγραφή, στὰ 1527 ἀπὸ τὸ διάσημο μεταβυζαντινὸ ζωγράφο Θεοφάνη Στρελίτζα Μπαθᾶ ἀπὸ τὴν Κρήτη, μεγάλο δημιουργὸ καὶ κύριο ἐκφραστὴ τῆς λεγόμενης Κρητικῆς Σχολῆς κατὰ τὸν ΙΣ' αἰ.⁹⁴ Οἱ τοιχογραφίες τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς εἶναι τὸ παλαιότερο γνωστὸ ζωγραφικὸ σύνολο τοῦ Θεοφάνη⁹⁵.

Ἡ τοιχογραφία τοῦ ἀγίου Νικολάου τοῦ Νέου τῆς Βουναίνης βρίσκεται στὸν κυρίως ναὸ τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς, ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ νοτίου τοῖχου. Ἡ παράσταση φέρει τὴν ἐπιγραφή: Ο ΑΓ[ΙΟΥ] [ΝΙΚΟΛΑΟΣ] Ο ΝΕΟΣ. Ὁ νεομάρτυρας εἰκονίζεται ὀρθῶς καὶ ὄρθιος με λεπτὸ καὶ ρα-

92. Πρβλ. τοὺς δύο πίνακες ἐκτὸς κειμένου Ι' καὶ ΙΑ'.

93. Ἐξαιτίας τῆς τεχνοτροπικῆς συγγένειας ποὺ παρουσιάζουν οἱ τοιχογραφίες τοῦ Πρωτάτου πρὸς τίς τοιχογραφίες τοῦ Μιχαὴλ Ἀστραπᾶ στίς ἐκκλησίες τῆς Παλαιᾶς Σερβίας, ὁ Ρ. ΜΙΛΚΟΝΙĆ - ΡΕΡΕΚ, ὁ.π., σ. 203-212 καὶ 259, τίς τοιχογραφίες τοῦ Πρωτάτου, τίς ὁποῖες θεωρεῖ ἔργο τῆς περιόδου ἀπὸ τὸ 1296 μέχρι τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ΙΔ' αἰ., τίς ἀποδίδει με μεγαλύτερη βεβαιότητα στὸν Μιχαὴλ Ἀστραπᾶ παρὰ στὸν Μανουὴλ Πανσέληνο. Ἡ ἔποψη ὅμως αὐτή, ποὺ στηρίζεται, ὅπως φαίνεται, καὶ σὲ σωβινιστικὰ καὶ πολιτικὰ κριτήρια, δὲν ἔχει γίνει ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς εὐρύτερους κύκλους τῶν εἰδικῶν.

94. Γιὰ τὸν Θεοφάνη γενικά καὶ τὴν Κρητικὴ Σχολὴ βλ. Α. ΕΥΓΟΠΟΥΛΟΥ, Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἀλωσιν, σ. 80-112· Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, «Ὁ ζωγράφος Θεοφάνης Στρελίτζας τοῦπικλήν Μπαθᾶς (βιογραφικὸς ἐλεγχος)», Νέα Ἐστία 74 (1963), Ἀφιέρωμα στὸ Ἅγιον Ὄρος, σ. 215-226· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Recherches sur le peintre Théophane le Crétois», *Dumbarton Oaks Papers* 23-24 (1969/70) σ. 309-352 + εἰκ. 1-132· Κ.Δ. ΚΑΛΟΚΥΡΗ, «Τὸ ἐπώνυμον τοῦ Κρητὸς ἀγιογράφου Θεοφάνους (16ος αἰών)», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 56 (1973) σ. 486-490· ΑΓΑΠΗ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, στὸν τόμο *Μονὴ Σταυρονικήτα, Ἱστορία — Εἰκόνες — Χρυσοκεντήματα*, ἔκδοσις: Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆνα 1974, σ. 42-60. — Γιὰ τὴ ζωγραφικὴ τῆς Κρητικῆς Σχολῆς πρὶν ἀπὸ τὸν Θεοφάνη καὶ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἄσκησε ἐπὶ τὴν διαμόρφωση τῆς τέχνης τοῦ ΙΣ' καὶ ΙΖ' αἰ. στὴν Κρήτη βλ. ΝΑΝΩ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, *Εἰκόνες Κρητικῆς Σχολῆς, 15ος-16ος αἰώνας — Κατάλογος Ἐκθέσεως*, Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀθῆνα 1983, σ. 9-14.

95. Γιὰ τὴν τοιχογράφηση τῆς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ἀναπαυσᾶ βλ. Α. ΕΥΓΟΠΟΥΛΟΥ, Σχεδίασμα σ. 96-100, πίν. 20-24· Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, «Recherches», ὁ.π., σ. 315-317, εἰκ. 1-16 (τὴν κτιτορικὴ ἐπιγραφή τῆς μονῆς βλ. στὴ σ. 344, ἀρ. 1 καὶ στὴν εἰκ. 14)· ΑΓΑΠΗ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, *Μονὴ Σταυρονικήτα*, ὁ.π., σ. 53-54.

δινὸ παράστημα. Εἶναι νέος, με πολὺ κοντὰ γένεια, λεπτὸ μουστάκι καὶ κοντὰ σγουρὰ μαλλιά σχηματοποιημένα. Δὲν εἶναι ντυμένος στρατιωτικά. Φορεῖ μακρὸ (ποδῆρη) χιτῶνα πλούσια διακοσμημένο καὶ ἱμάτιο ριγμένο πάνω ἀπ' αὐτὸν με διακόσμηση στίς παρυφές του. Με τὸ δεξιὸ του χέρι κρατεῖ σταυρὸ, ἐνῶ με τὴν ἀριστερὴ του παλάμη κρατεῖ τὸ δεξιὸ μέρος τοῦ ἱματίου του. Ἡ τοιχογραφία αὐτὴ δημοσιεύεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ⁹⁶.

Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ ἀγίου στὴν τοιχογραφία αὐτὴ, καὶ ιδιαίτερα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου (ὠσειδὲς σχῆμα, μάτια καὶ φρύδια, βλέμμα, ἔκφραση μελαγχολίας ἀλλὰ καὶ ψυχικῆς εὐγένειας καὶ γλυκύτητας), τὰ κοντὰ σγουρὰ καὶ σχηματοποιημένα μαλλιά, τὸ ψηλόλιγνο παράστημα καὶ οἱ πτυχώσεις τῶν ἐνδυμάτων, θυμίζουν έντονα τὴν τοιχογραφία τοῦ νεομάρτυρα Νικολάου στὸν Ἅγιον Γεώργιο τοῦ Ναγορίτσιο τῆς Σερβίας⁹⁷. Εἶναι ἡ πρῶτη περίοδος τῶν ἔργων τοῦ Θεοφάνη, ὅταν ὁ ζωγράφος δὲν ἔχει ἀκόμη διαμορφώσει τέλεια τὴν προσωπικὴ του τεχνοτροπία καὶ ἐπηρεάζεται, φαίνεται, σὲ ὀρισμένα σημεῖα ἀπὸ τὴ λεγόμενη Μακεδονικὴ Σχολὴ καὶ γενικότερα τὴν τέχνη τῆς Παλαιολόγειας ἐποχῆς⁹⁸.

ε'. Τοιχογραφία τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα τοῦ Ἁγίου Ὄρους. — Σύμφωνα με σημείωση ποὺ ὑπάρχει σὲ κώδικα τῆς μονῆς, ὁ ὁποῖος περιέχει τὴ διαθήκη τοῦ ἀνακαινιστῆ καὶ νέου τῆς κτίτορα οἴκουμ. πατριάρχου Ἱερεμία Α' (1522-1546)⁹⁹, ἡ τοιχογράφηση τοῦ καθολικοῦ τῆς ἀγιορείτικῆς αὐτῆς μονῆς ἔγινε στὰ 1546 ἀπὸ τὸν κρητικὸ ζωγράφο μοναχὸ Θεοφάνη Στρελίτζα σὲ συνεργασία με τὸ γιό του Συμεῶν¹⁰⁰. Ἐτσι στίς τοιχογραφίες αὐτὲς εἶναι δύσκολο νὰ ξεχωρίσει κανεὶς με βεβαιότητα τὸ χέρι τοῦ πατέρα ζωγράφου ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ γιοῦ του¹⁰¹. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἀγιογράφηση αὐτὴ εἶναι τὸ τελευταῖο μαρτυρημένο ἔργο τῆς καλλιτεχνικῆς ὀριμότητος καὶ ἀκμῆς τοῦ μεγάλου κρητικοῦ ζωγράφου¹⁰².

96. Βλ. τοὺς ἐκτὸς κειμένου πίνακες ΙΒ' καὶ ΙΓ'.

97. Πρβλ. τοὺς ἐκτὸς κειμένου πίνακες ΙΒ' καὶ ΙΓ' πρὸς τὸν πίν. ΙΑ'.

98. Βλ. Α. ΕΥΓΟΠΟΥΛΟΥ, Σχεδίασμα, σ. 97-98.

99. Γιὰ τὴν ἀνακαινίση τῆς μονῆς ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἱερεμία Α' βλ. ΧΡ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, «Ἡ ἱστορία τῆς Ἱ. Μονῆς Σταυρονικήτα», στὸν τόμο *Μονὴ Σταυρονικήτα*, ὁ.π., σ. 20-24.

100. Γιὰ τὴν τοιχογράφηση τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα βλ. Α. ΕΥΓΟΠΟΥΛΟΥ, Σχεδίασμα, σ. 103· Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, «Ὁ ζωγράφος Θεοφάνης», Νέα Ἐστία 74 (1963), Ἀφιέρωμα στὸ Ἅγιον Ὄρος, σ. 224-225· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Recherches», ὁ.π., σ. 318-319, 346 (ἀρ. 8), εἰκ. 49-83· ΧΡ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, ὁ.π., σ. 22· ΑΓΑΠΗ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, ὁ.π., σ. 56· ΠΡΒΛ. ΓΕΡ. ΣΜΥΡΝΑΚΗ, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, Ἀθῆνα 1903, σ. 613· G. MILLET — J. PAROIRE — L. PETIT, *Recueil des inscriptions chrétiennes du Mont Athos*, Paris 1904, σ. 61-62, ἀρ. 203· ΓΑΒΡΙΗΛ ΣΤΑΥΡΟΝΙΚΗΤΙΑΝΟΥ, «Σημειώματα χαρτῶν κωδίκων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σταυρονικήτα», *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 5 (1921), σ. 412.

101. Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, «Recherches», ὁ.π., σ. 318.

102. Βλ. Α. ΕΥΓΟΠΟΥΛΟΥ, Σχεδίασμα, σ. 103· Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, Νέα Ἐστία 74

Ἡ τοιχογραφία τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου τῆς Βουναίνης βρίσκεται στὸ νότιο τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα¹⁰³. Ὁ νεομάρτυρας εἰκονίζεται ὀλόσωμος καὶ ὄρθιος μαζί με τὸ στρατιωτικὸ ἐπίσης ἅγιο Εὐστάθιο. Καὶ οἱ δύο εἶναι ντυμένοι στρατιωτικὰ καὶ κρατοῦν τὰ πολεμικὰ τους ὅπλα. Ἡ παράσταση τοῦ Νικολάου φέρει τὴν ἐπιγραφή: Ο ΑΓ(ΙΟ)C ΝΙΚΟΛΑΟC Ο ΝΕΟC. Ὅπως πάντοτε, ὁ Νικόλαος εἰκονίζεται νέος ἀγένειος με κοντὰ σγουρὰ μαλλιά. Με τὸ δεξιὸ του χέρι κρατεῖ λόγχη, ἐνῶ με τὸ ἀριστερὸ του ξίφος. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του δὲν παρουσιάζουν ἐδῶ τὴ γλυκύτητα καὶ ἡρεμία ποὺ παρατηρεῖται στὶς ἀντίστοιχες τοιχογραφίες τοῦ ἁγίου τῆς Παλαιολόγειας ἐποχῆς (Πρωτάτο Ἀγ. Ὁρους, Ἀγ. Γεώργιος τοῦ Staro Nagoričino), ἀκόμη καὶ στὴν τοιχογραφία τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἀναπαυσῶ τῶν Μετεώρων, ἡ ὁποία εἶναι πρῶτο ἔργο τοῦ ἴδιου ζωγράφου, τοῦ Θεοφάνη. Στὶς προαναφερθεῖσες παραστάσεις ὁ νεομάρτυρας εἰκονίζεται νὰ ἔχει ὡς μόνον ὅπλο τὸ σταυρὸ καὶ τὴν πίστη του, ἐνῶ στὴν τοιχογραφία τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα ὁ Νικόλαος εἶναι πραγματικὸς στρατιώτης καὶ πολεμιστὴς, με ὅπλα πραγματικὰ στὰ χέρια του καὶ ὄχι συμβολικά, ὅποτε ἀνάλογη πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου του¹⁰⁴. Ἡ τοιχογραφία αὐτὴ δημοσιεύεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά¹⁰⁵.

ζ'. Φορητὴ εἰκόνα τοῦ ναοῦ τοῦ Πρωτάτου στὶς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὁρους. — Ἦταν τοποθετημένη στὸ τέμπλο πρὶν ἀπὸ τὶς ἀναστηλωτικὲς ἐργασίες ποὺ ἔγιναν στὸ ναὸ ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία¹⁰⁶. Σήμερα φυλάσσεται στὸ σκευοφυλάκιο τοῦ ναοῦ. Χρονολογεῖται στὸ ΙΖ' αἰῶνα. Στὸ κέντρο εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς ἔνθρονος ὡς «Μέγας Ἀρχιερεὺς». Στὶς τέσσερις πλευρὲς τῆς εἰκόνας, γύρω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ παράσταση, ὑπάρχουν ζωγραφισμένες οἱ προτομὲς εἰκοσιῆξι ἁγίων με τὶς ἀντίστοιχες ἐπιγραφές τους. Στὴ δεξιὰ (ὡς πρὸς τὸ θεατὴ) κατακόρυφη πλευρὰ ἀπεικονίζεται ὁ Νικόλαος με τὴν ἐπιγρα-

(1963), Ἀφιέρωμα στὸ Ἅγιον Ὄρος, σ. 224. Ὁ Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, «Recherches», δ.π., σ. 321-322, γιὰ λόγους τεχνολογικῆς συγγένειας πρὸς τὶς τοιχογραφίες τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα ἀποδίδει στὸν Θεοφάνη καὶ ἓνα σημαντικὸ μέρος τῆς τοιχογράφησης τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων (ἡ τοῦ Μεγάλου Μετεώρου), ποὺ ἔγινε στὰ 1552. Πρβλ. καὶ ΑΓΑΠΗ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, δ.π., σ. 56-57, ὅπου τὸ τοιχογραφικὸ σύνολο τοῦ Μεγάλου Μετεώρου ἀποδίδεται μᾶλλον σὲ μαθητὲς-μιμητὲς τοῦ Θεοφάνη.

103. Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς τοιχογραφίας αὐτῆς με πληροφόρησε ὁ ἀγιορείτης ἱερομόναχος π. Ἰουστίνος Σιμωνοπετρίτης, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ πολὺ.

104. Πρβλ. τοὺς ἐκτὸς κειμένου πίνακες Ι', ΙΑ' καὶ ΙΒ'/ΙΓ' πρὸς τὸν πίν. ΙΔ'.

105. Βλ. πίνακα ἐκτὸς κειμένου ΙΑ'. Φωτογραφία τῆς τοιχογραφίας αὐτῆς γιὰ δημοσίευση μοῦ παρεχώρησε ὁ βυζαντινολόγος Ἀκαδημαϊκὸς κ. Μανόλης Χατζηδάκης, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ θερμότατα.

106. Γιὰ τὴν ἀναστήλωση τοῦ τέμπλου τοῦ Πρωτάτου καὶ ἀποκατάστασή του στὴν ἀρχικὴ μορφή βλ. τὴ σχετικὴ μελέτη τοῦ Α.Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, «Τὸ μαρμάρινον τέμπλον τοῦ Πρωτάτου τῶν Καρυῶν», *ΕΕΒΣ* 23 (1953), σ. 83-91.

φή: Ο ΑΓ(ΙΟ)C ΝΙΚΟΛΑΟC Ο ΝΕΟC. Ὁ νεομάρτυρας παρουσιάζεται ἐδῶ νέος, με ὠοειδὲς πρόσωπο, ἀγένειος, με λεπτὸ μουστάκι καὶ μακριὰ σχετικὰ μαλλιά. Δὲν εἶναι ντυμένος στρατιωτικὰ· φορεῖ στολὴ πλούσια διακοσμημένη¹⁰⁷. Εἶναι ἀνάμεσα στοὺς στρατιωτικοὺς ἐπίσης ἁγίους Βάκχο (ἐπάνω, καὶ πρὸ πάνω ὁ Σέργιος) καὶ Εὐστάθιο (κάτω)¹⁰⁸. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ὀλόκληρη, καθὼς καὶ λεπτομέρειά της, ὅπου ἡ παράσταση τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, δημοσιεύονται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά¹⁰⁹.

ζ'. Φορητὴ εἰκόνα τῆς Συλλογῆς Γεωργίου Τσακύρογλου. — Σήμερα βρίσκεται στὴν Ἑστία Νέας Σμύρνης, ὅπου ἔχει δωρηθεῖ ἡ συλλογὴ αὐτὴ. Εἶναι τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνα¹¹⁰. Ἀριστερὰ εἰκονίζεται ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, φτερωτὸς, κρατῶντας με τὸ ἀριστερὸ του χέρι, μέσα σὲ λεκάνη, τὴν κομμένη κεφαλὴ του. Δεξιὰ ὁ ἅγιος Νικόλαος τῆς Βουναίνης με τὴν ἐπιγραφή: Ο ΑΓ(ΙΟ)C ΝΙΚΟΛΑΟC Ο ΝΕΟC· ἀπεικονίζεται ὀλόσωμος καὶ ὄρθιος, με ἐλαφρὰ λυγισμένα τὰ γόνατά του, σὲ ἔνδειξη σεβασμοῦ πρὸς τὸν εἰκονιζόμενον στὸ ἐπάνω μέρος τῆς εἰκόνας μέσα σὲ μεγάλο δίσκο Χριστό. Ὁ νεομάρτυρας Νικόλαος με τὸ ἀριστερὸ του χέρι κρατεῖ σταυρὸ, ἐνῶ με τὸ δεξιὸ του, σηκωμένο πρὸς τὰ ἐπάνω, κρατεῖ τὴν κομμένη κεφαλὴ του, τὴν ὁποία δείχνει καὶ προσφέρει πρὸς τὸν Χριστό, ποὺ εὐλογεῖ καὶ με τὰ δύο του χέρια τοὺς δύο ἁγίους, οἱ ὁποῖοι προτείνουν καὶ ἐπιδεικνύουν τὶς ἀποτμηθεῖσες γιὰ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ κεφαλές τους¹¹¹.

Στὸν ἀρχικὸ Βίο (Ι' αἰ.) τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, καθὼς καὶ στὴν παλαιὰ διασκευὴ του ἀπὸ τὸν πρεσβύτερο Ἀχαϊκὸ (ΙΑ'/ΙΒ' αἰ.), δὲν γίνεται λόγος γιὰ ἀποκεφαλισμὸ τοῦ ἁγίου, ἀλλὰ ἀναφέρεται ὅτι οἱ βάρβαροι ἐπιδρομεῖς ἐφόνευσαν τὸ μάρτυρα ἀφοῦ τὸν ἐλόγγευσαν θανάσιμα στὴν πλευρὰ του¹¹². Μόνον στὴ μεταγενέστερη δημόδη διασκευὴ τοῦ Βίου (ΙΖ'/ΙΖ' αἰ.), τὴν ὁποία

107. Βλ. τοὺς ἐκτὸς κειμένου πίνακες ΙΕ' καὶ ΙΖ'. Πρβλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ, Ἀθήναι 1972, σ. 100-101 καὶ πίν. Η'-Θ', ὅπου ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος, μαζί με ἄλλους ἁγίους, στὸ πλαίσιο εἰκόνας τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Μετεώρου (Μεταμορφώσεως), τῆς Παλαιολόγειας ἐποχῆς (ΙΔ' αἰ.).

108. Πρβλ. τὸν πίνακα ἐκτὸς κειμένου ΙΔ', ὅπου (τοιχογραφία Μονῆς Σταυρονικήτα) ὁ ἅγιος Νικόλαος τῆς Βουναίνης εἰκονίζεται μαζί με τὸ στρατιωτικὸ ἐπίσης ἅγιο Εὐστάθιο.

109. Τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς εἰκόνας, καθὼς καὶ τὴ φωτογραφία της, ὀφείλω στὸν ἀγιορείτη λόγιον ἱερομόναχο π. Ἰουστίνον Σιμωνοπετρίτη, πρὸς τὸν ὁποῖο καὶ πάλι ἀπευθύνω θερμὲς εὐχαριστίες.

110. Βλ. ΑΓΑΠΗΣ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, *Εἰκόνας — Συλλογὴ Γεωργίου Τσακύρογλου*, Ἀθήνα 1980, σ. 113 (ἀρ. 127, ὅπου περιγραφὴ τῆς εἰκόνας), 131 καὶ 138 (πίν. 127, ὅπου ἀσπρόμαυρη φωτογραφία τῆς εἰκόνας).

111. Βλ. τὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα ΙΖ'.

112. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ, σ. 143-144, στ. 185-195· σ. 146, στ. 279-280· σ. 156, στ. 174-178· σ. 158, στ. 248-251· σ. 189, στ. 83-86· σ. 190, στ. 120-122. — Βλ. καὶ στὴν παρούσα μελέτη, παρακάτω, σ. 138, στ. 42-44.

φαίνεται να έχει υπόψη του ο ζωγράφος της εικόνας αυτής, γίνεται λόγος για αποτομή της κεφαλής του μάρτυρα¹¹³.

Η άπεικόνιση του Προδρόμου με την κομμένη κεφαλή του στα χέρια του ή τοποθετημένη σε λεκάνη κοντά στα πόδια του είναι ο πολύ συνηθισμένος εικονογραφικός τύπος του αγίου. Η άπεικόνιση μαρτύρων που κρατούν και δείχνουν την κομμένη κεφαλή τους στον Χριστό, χωρίς να είναι πολύ συνηθισμένη περίπτωση, δεν είναι όμως και άγνωστη¹¹⁴. Για τη συγκεκριμένη περίπτωση του αγίου Νικολάου του Νέου ή παράσταση με την κομμένη κεφαλή του στην εικόνα αυτή είναι η μόνη μέχρι στιγμής γνωστή.

Η κ. 'Αγάπη Καρακατσάνη, που περιγράφει την εικόνα αυτή, μαζί με όλες τις άλλες της Συλλογής Γ. Τσακυρογλου, υποθέτει ότι, επειδή ο Νικόλαος ο Νέος μαρτύρησε στην Θεσσαλία, όπου και η λατρεία του θα ήταν περιορισμένη, πρέπει και η εικόνα αυτή να προέρχεται από εργαστήριο της περιοχής αυτής¹¹⁵. Η άποψη αυτή, χωρίς να αποκλείεται, δεν μπορεί να γίνει δεκτή ανεπιφύλακτα, γιατί ο έορτασμός της μνήμης του νεομάρτυρα αυτού δεν περιοριζόταν μόνο στην Θεσσαλία, αλλά είχε διαδοθεί ευρύτερα στον έλλαδικό χώρο, ακόμη και έξω απ' αυτόν, αφού στην Πέραμο π.χ. της Κυζίκου υπήρχε ναός προς τιμήν του ήδη πριν από τον ΙΖ' αι., καθώς επίσης και στο Τόρνοβο της Βουλγαρίας¹¹⁶.

η'. Τοιχογραφία στο καθολικό της Μονής Αιμουαλών ή Αιμουαλούς (Γενέσιον της Θεοτόκου) της Δημητσάνης¹¹⁷. — Το καθολικό της μονής αυτής, μικρός μονόκλιτος ναός, τοιχογραφήθηκε από τους ναυπλιώτες αδελφούς αγιογράφους Γεώργιο και Δημήτριο Μόσχο το έτος 1608, σύμφωνα με την κτιτορική επιγραφή του ναού¹¹⁸.

113. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 165, στ. 175-176.

114. Βλ. ΑΓΑΠΗ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, *δ.π.*, σ. 113 και 131 (άρ. 127).

115. ΑΓΑΠΗ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, *δ.π.*, σ. 113, άρ. 127.

116. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 98-103· βλ. επίσης στην παρούσα μελέτη, παρακάτω, σ. 106-108.

117. Βλ. ΧΑΡΑΛ. Μ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *Μνήμη και τιμή στον άγιο Νικόλαο τον Νέο τον έν Βουινόνιος τιμώμενο την θ' του Μηνός Μαΐου*, Αθήνα 1983, σ. 26 (άρ. 7).

118. Για τους αυτόδελφους ζωγράφους Δημήτριο και Γεώργιο Μόσχο βλ. Ν.Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Μεταβυζαντινή και νεοελληνική τέχνη*, Αθήνα 1926, σ. 112· Α. ΞΥΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Σχεδίασμα*, σ. 195-198· ΦΟΙΒΟΥ ΠΙΟΜΠΙΝΟΥ, *Έλληνες άγιογράφοι μέχρι το 1821*, Αθήνα 1984², σ. 263-264. Για τη Μονή Αιμουαλών (ιστορία, τοιχογράφηση κλπ.) βλ. ΓΑΣΟΥ ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Η παρά την Δημητσάναν Μονή Παναγίας της Αιμουαλούς*, Έν Αθήναις 1947 (κυρίως σ. 6-8, όπου: τοιχογραφίες, κτιτορική επιγραφή)· Δ.Β. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Έργα Μονής Αιμουαλών Δημητσάνης*, Αθήνα 1967· Γ.Ι. ΚΑΡΒΕΛΑ, *Ιστορία της Δημητσάνης*, τόμ. Α', Αθήνα 1972, σ. 297-304· ΣΠ. ΚΟΚΚΙΝΗ, *Τά Μοναστήρια της Ελλάδος*, [Αθήνα 1976], σ. 96.

θ'. Φορητή εικόνα στη φερώνυμη Μονή του 'Αγίου Νικολάου του Νέου της Κάτω Βλασίας των Καλαβρύτων, του ΙΖ' πιθανώς αι.¹¹⁹.

ι'. Τοιχογραφία στο παρεκκλήσιο των Εισοδίων της Θεοτόκου της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος των Μεγάλων Πυλών ('Αγίου Βησσαρίωνος ή Δουσίκου). — Εικονίζεται δόλωσμος ο άγιος Νικόλαος της Βουναίνης, κρατώντας σταυρό με το δεξιό του χέρι. Ένώ στις γνωστές εικονογραφικές παραστάσεις του ο άγιος παρουσιάζεται νέος¹²⁰, και συνήθως χωρίς γένεια, εδώ εικονίζεται για πρώτη φορά σε προχωρημένη κάπως ηλικία, με μακριά μαλλιά, μουστάκια και γένεια¹²¹. Ασφαλώς ο ζωγράφος δεν είχε υπόψη του τα παλαιά πρότυπα για την άπεικόνιση του νεομάρτυρα. Η τοιχογραφία αυτή φέρει την επιγραφή: Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ο έν βουνένης.

Η τοιχογράφηση του παρεκκλησίου αυτού της Μονής Δουσίκου έγινε το έτος ΑΧΟΕ' [= 1675]. Η χρονολογία αυτή αναγράφεται σε τοιχογραφία του ίδιου παρεκκλησίου, στην οποία εικονίζονται ο άγιος Γεώργιος ο Τροπαιοφόρος και ο άγιος Δημήτριος ο Μυροβλύτης. Επιβεβαιώνεται εξάλλου και από την κτιτορική επιγραφή του παρεκκλησίου, όπου αναφέρεται ότι η άγιογράφηση του έγινε αρχιερατεύοντος του πανιερωτάτου αρχιεπισκόπου μιτροπολίτου Λαρίσης κυρίου 'Ιακώβου. Δυστυχώς η χρονολογία της επιγραφής έχει αποσβεσθεί και σήμερα δεν διαβάζεται¹²². Όμως ο μητροπολίτης αυτός ταυτίζεται αναμφισβήτα με τον 'Ιάκωβο Α' Λαρίσης (1673-1679)¹²³, τον μετέπειτα οίκουμενικό πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (1679-1682, 1685-1686, 1687-1688).

Σύμφωνα με την κτιτορική επιγραφή που προανέφερα, δύο είναι οι άγιογράφοι που τοιχογράφησαν το παρεκκλήσιο αυτό, ο Δημήτριος Τρικυιώτης και «έτερος» Δημήτριος, οι όποιοι δεν φαίνεται να διαθέτουν ιδιαίτερες καλλιτεχνικές ικανότητες. Η τεχνοτροπία τους είναι έπαρχιακή και άκαλαίσθητη, και οι άγιοί τους εικονίζονται με σκληρά, άγριωπά κάπως και όχι έκλεπτυσμένα

119. Βλ. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *δ.π.*, σ. 18· ΣΠ. ΚΟΚΚΙΝΗ, *δ.π.*, σ. 100.

120. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, *δ.π.*, σ. 100-103, πίν. Η'-ΠΓ'· βλ. επίσης στην παρούσα μελέτη μου, σ. 88-95, 98-100 και πίν. Γ'-ΙΖ', ΙΘ'-ΚΖ'.

121. Βλ. τον έκτός κειμένου πίνακα ΙΗ'.

122. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, «Ιστορικά σχόλια σε επιγραφές, επιγράμματα, χαράγματα και ένθυμήσεις της Μονής Δουσίκου — Συμβολή στην ιστορία της μονής», *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά*, [Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Έρεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Έλληνισμού], 1 (1984) σ. 32 (όπου δημοσίευση της επιγραφής).

123. Βλ. Ν. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, «Έπισκοπικοί κατάλογοι Θεσσαλίας», *Επετηρίς Φιλολογ. Συλλόγου Παρνασσού 10* (1914) σ. 274· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Διορθώσεις και προσθήκαι», *Θεολογία 11* (1933) σ. 337-338, 342· ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Γ. ΑΤΣΗΝ, *μητροπ. πρ. Λήμνου*, «Έπισκοπικοί κατάλογοι της Έκκλησίας της Ελλάδος άπ' αρχής μέχρι σήμερα», *Εκκλησιαστικός Φάρος 56* (1974) σ. 476 [= άνατ., Αθήνα 1975, σ. 137]· Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, «Ιστορικά σχόλια σε επιγραφές... της Μονής Δουσίκου», σ. 32-33.

χαρακτηριστικά, όπως διαπιστώνει κανείς εύκολα στην τοιχογραφία του αγίου Νικολάου της Βουναίνης¹²⁴.

ια'. Τοιχογραφία του έτους 1676 (από το ζωγράφο Ίωάννη) στο παρεκκλήσιο της Κοιμήσεως της Θεοτόκου της Μονής Ρεντίνας της Καρδίτσας¹²⁵.

ιβ'. Τοιχογραφία στο νάρθηκα των παρεκκλησίων της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος των Μεγάλων Πυλών (Αγίου Βησσαρίωνος ή Δουσίκου). — Ο κοινός νάρθηκας των τριών παρεκκλησίων της Μονής Δουσίκου ιστορήθηκε, σύμφωνα με επιγραφή του, το έτος 1739. Από τις τοιχογραφίες του ενδιαφέροντα είναι σειρά από στηθάρια διαφόρων Θεσσαλών και άλλων τοπικών αγίων, όσίων και νεομαρτύρων¹²⁶. Ανάμεσα σ' αυτούς εικονίζεται και ο άγιος Νικόλαος της Βουναίνης. Η παράσταση φέρει την επιγραφή: Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΕΝ ΒΟΥΝΕΝΗΣ. Έδω ο άγιος παριστάνεται κατά το γνωστό εικονογραφικό του τύπο, νέος και χωρίς γένεια και μουστάκια, με κοντά σγουρά μαλλιά. Με το δεξί του χέρι κρατεί σταυρό. Δεν είναι ντυμένος με στρατιωτική στολή¹²⁷.

ιγ'. Τοιχογραφία του έτους 1703 στο Ναό του Εὐαγγελισμού της Θεοτόκου της Αροανείας των Καλαβρύτων¹²⁸.

ιδ'. Τοιχογραφία στον κυρίως ναό του καθολικού της Μονής Πετράκη (Ασωμάτων Ταξιαρχών) στην Αθήνα. — Ο κυρίως ναός του καθολικού της μονής ιστορήθηκε στα 1719 από τον Άργεϊο ζωγράφο Γεώργιο Μάρκου¹²⁹. Η τοιχογραφία του αγίου Νικολάου του Νέου (της Βουναίνης) βρίσκεται στο μεσαίο κλίτος του κυρίως ναού, στο άριστερο άκρο της δυτικής άψιδας, μπροστά από τον τρούλλο του ναού. Ο άγιος εικονίζεται δλόσωμος, νέος και άγένειος, με κοντά σγουρά μαλλιά. Δεν είναι ντυμένος στρατιωτικά. Φορεί χιτώνα και ιμάτιο πλούσια διακοσμημένα στις παρυφές τους. Με το δεξί χέρι κρατεί

124. Για τους ζωγράφους αυτούς βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, *δ.π.*, σ. 33-34· βλ. και Φ. ΠΙΟΜΠΙΝΟΥ, "Ελληνες άγιογράφοι μέχρι το 1821", Αθήνα 1984², σ. 99.

125. Την επιγραφή άγιογράφησης του παρεκκλησίου δημοσιεύει ο μητροπ. Θεσσαλιώτιδος και Φαναριοφερσάλων ΙΕΖΕΚΙΗ ΒΕΛΑΝΙΔΙΩΤΗΣ [ΣΤΡΟΥΜΠΟΣ], «Αί μοναί της Πίνδου», *Θεολογία* 7 (1929) σ. 32· πρβλ. και Φ.Ν. ΒΟΓΙΑΤΖΗ, "Η θεσσαλική ζωγραφική (1500-1980)", Αθήνα 1980, σ. 24-26.

126. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, «Η άρχική Άκολουθία και ο άρχικός άνέκδοτος Βίος του νεομάρτυρος Μιχαήλ του έξ Άγράφων († 1544, Θεσσαλονίκη)», *ΕΕΒΕ* 44 (1979/80) σ. 234, όπου και δημοσίευση της επιγραφής: ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, «Ιστορικά σχόλια σε επιγραφές... της Μονής Δουσίκου», *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά* 1 (1984) σ. 36-39, όπου άναδημοσίευση της επιγραφής και άλλα σχετικά.

127. Βλ. τον έκτος κειμένου πίνακα ΙΘ'.

128. Βλ. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑΣ, *δ.π.*, σ. 26 (άρ. 9).

129. Για τη Μονή Πετράκη βλ. [Κ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ], "Εκφραση — Ίερά Μονή Ασωμάτων Πετράκη [Αθήνα 1972]· ΣΠ. ΚΟΚΚΙΝΗ, *δ.π.*, σ. 135, όπου και σχετική βιβλιογραφία. Για το ζωγράφο Γεώργιο Μάρκου βλ. Ν.Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ, *δ.π.*, σ. 114-115· Α. ΞΥΤΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Σχεδίασμα*, σ. 284-289· Φ. ΠΙΟΜΠΙΝΟΥ, "Ελληνες άγιογράφοι", σ. 237-238.

σταυρό· ή άριστερή παλάμη άνοιχτή, με τα τέσσερα δάκτυλα, έκτός από τον άντίχειρα, ένωμένα. Η παράσταση φέρει την επιγραφή: Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΝΕΟΣ. Στη δεξιά πλευρά της ίδιας άψιδας εικονίζονται κατά τον ίδιο τρόπο οι στρατιωτικοί επίσης άγιοι Βάκχος και Σέργιος.

ιε'. Τοιχογραφία του έτους 1741 στο Ναό Γεννήσεως της Θεοτόκου του Έλους Άγρα της Πέλλας. — Ο άγιος Νικόλαος ο Νέος εικονίζεται δλόσωμος, νεαρός και άγένειος με πλούσια κόμη. Με το δεξί χέρι κρατεί σταυρό. Δεν είναι ντυμένος στρατιωτικά. Η στολή του είναι πλούσια διακοσμημένη¹³⁰.

ις'. Τοιχογραφία του έτους 1754 στο καθολικό του άλλοτε μοναστηριού (σήμερα σώζεται από το συγκρότημα της μονής μόνο το καθολικό) του Προφήτη Ηλία στο Πετροχώρι (Σπυρέλο) Άργιθέας των Άγράφων¹³¹.

ιζ'. Τοιχογραφία του έτους 1756 στο Ναό των Αγίων Θεοδώρων στο Λιβάρτζι των Καλαβρύτων — Ο ναός αυτός ιστορήθηκε, σύμφωνα με την κτιτορική επιγραφή του, στα 1756 από άγιογράφο της περιοχής, τον ιερομόναχο Άντώνιο από τα Νεζερά των Καλαβρύτων¹³². Η τοιχογραφία του αγίου Νικολάου του Νέου βρίσκεται στο νότιο (δεξιά) κλίτος του ναού. Ο άγιος εικονίζεται δλόσωμος, νεαρός και άγένειος, χωρίς στρατιωτική στολή¹³³.

ιη'. Τοιχογραφία του έτους 1758 στο Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου στη Σαλαμίνα¹³⁴.

ιθ'. Τοιχογραφία του έτους 1758 στο καθολικό της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στην Βράχα της Εύρυτανίας. — Η ιστορήση του καθολικού της μονής αυτής τελείωσε, έλληψε τέρμα ή ταύτης ιστορία, κατά την κτιτορική επιγραφή, το έτος 1758¹³⁵. Ο άγιος Νικόλαος ο νέος εικονίζεται, όπως συνήθως, νεαρός και άγένειος. Με το δεξί του χέρι κρατεί σταυ-

130. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑΣ, *δ.π.*, σ. 25, 26 (άρ. 11) και πίνακας έκτος κειμένου πριν από τη σ. 49, ο οποίος και άναδημοσιεύεται έδω (πίν. Κ').

131. Κ.Χ. ΚΟΡΑΟΥ, «Το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία στο Πετροχώρι (Σπυρέλο) Άργιθέας των Άγράφων», *Τριμηνιαία* 3 (1983) σ. 104. Για τη χρονολογία βλ. *δ.π.*, σ. 98, 99.

132. Για το ναό αυτό και τον άγιογράφο του Άντώνιο, καθώς και για άλλους ναούς της περιοχής που έχει ιστορήσει ο ίδιος, βλ. ΑΘ. Θ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, "Ιστορικά και λαογραφικά της ανατολικής περιοχής Αιγαλείας Καλαβρύτων", τόμ. Α', Αθήνα 1982, σ. 159. Πρβλ. ΦΩΤ. ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ, "Εκφρασις της Ορθόδοξου εικονογραφίας", τόμ. Α', Αθήνα 1960, σ. 429· Φ. ΠΙΟΜΠΙΝΟΥ, "Ελληνες άγιογράφοι", σ. 45.

133. Την πληροφορία για την ύπαρξη της τοιχογραφίας αυτής, καθώς και τη φωτογραφία της, χρεωστώ στο φίλο συνάδελφο κ. Άθ. α. ν. Θ. Φω τ ο π ο υ λ ο, τον όποιο εύχαριστώ θερμά. Βλ. τον έκτος κειμένου πίνακα ΚΑ'.

134. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑΣ, *δ.π.*, σ. 27 (άρ. 24).

135. Για τη Μονή Βράχας βλ. Α. ΟΡΑΝΑΝΟΥ — Μ. ΘΕΟΧΑΡΗ, «Αί επί της Πίνδου Ίεραί Μοναί Βράχας και Ρεντίνας», *Αρχαιολ. Έφημερίς* 1958, σ. 1-5 (Αρχαιολογικά Χρονικά), πίν. Α'-Ε'· Π.Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, "Η επισκοπή Λιτζάς και Άγράφων επί τουρκοκρατίας", Αθήνα 1960, σ. 77-78.

ρό. Ἡ παράσταση φέρει τὴν ἐπιγραφή: *Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ὁ νέος*¹³⁶.

κ'. Τοιχογραφία τοῦ ἔτους 1759 στὸ ναῖσκο τοῦ Ἁγίου Νικολάου Βαρκαὶ στὴν Ἁγία Μαρίνα τῆς Λοκρίδος. Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος εἰκονίζεται ὡς στρατιωτικὸς ἅγιος¹³⁷.

κα'. Τοιχογραφία τοῦ ἔτους 1768 στὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Φενεοῦ τῆς Κορινθίας. — Ἡ τοιχογράφηση τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς αὐτῆς ἔγινε, σύμφωνα μὲ τὴν κτιτορικὴ ἐπιγραφή, ἀπὸ τὸν Γιαννιώτη ζωγράφου Παναγιώτη καὶ τελείωσε στὰ 1768¹³⁸. Στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ κυρίως ναοῦ, στὴν πρώτη σειρὰ ἀπὸ κάτω, εἰκονίζεται ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος¹³⁹.

κβ'. Τοιχογραφία στὸ ναὸ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὴν Πλατανιώτισσα (πρῶην Κλαπατσούνα) τῶν Καλαβρύτων¹⁴⁰. Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος εἰκονίζεται ἀνὰ προτομῆν, μέσα σὲ στηθάριο, νεαρὸς καὶ ἀγένειος. Δὲν εἶναι ντυμένος στρατιωτικά. Μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι κρατεῖ σταυρὸ¹⁴¹. Ἡ παράσταση φέρει τὴν ἐπιγραφή: *Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ὁ νέος*. Τὸ στηθάριο περιβάλλεται ἀπὸ κληματίδες μὲ σταφύλια καὶ ἡ ὅλη παράσταση θυμίζει ἔντονα ἀνάλογο στηθάριο τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου στὴ Μονὴ Δουσίκου τοῦ ἔτους 1739¹⁴². Τῆς ἴδιας περίπου ἐποχῆς φαίνεται νὰ εἶναι καὶ τὸ στηθάριο αὐτὸ τοῦ Νικολάου τῆς Παναγίας τῆς Πλατανιώτισσας. Ἡ χρονολόγηση τοῦ ναοῦ καὶ τῶν τοιχογραφιῶν του δῆθεν στὸ ἔτος 1145, μὲ βάση ἐπιγραφή ποὺ ἀναφέρει τὴ χρονολογία αὐτή, γραμμμένη μάλιστα μὲ ἀραβικοὺς ἀριθμοὺς¹⁴³, ὅπωςδῆποτε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συζητηθεῖ καὶ νὰ γίνῃ δεκτὴ.

κγ'. Τοιχογραφία λαϊκῆς τέχνης (τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰ.) στὸ κτιστὸ τέμπλο (ἀριστερὰ τῆς βόρειας θύρας τοῦ ἱεροῦ) τοῦ καθολικοῦ τῆς φερώνυμης Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου στὸ χωριὸ Ὑψηλάντη τῆς Βοιωτίας. Ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἔφιππος¹⁴⁴.

κδ'. Τοιχογραφία τοῦ ἔτους 1800 στὸ καθολικὸ τοῦ διαλυμένου μονοδρίου

136. Βλ. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *δ.π.*, σ. 26 (ἀρ. 13) καὶ πίν. ἐκτὸς κειμένου πρὶν ἀπὸ τὴ σ. 33, τὸν ὁποῖο ἀναδημοσιεύω ἐδῶ (πίν. ΚΒ').

137. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑΣ, *δ.π.*, σ. 22, 24, 27 (ἀρ. 22).

138. Γιὰ τὴ μονὴ αὐτὴ βλ. ΣΤ. Α. ΚΟΥΤΙΒΑ, «Ἡ παρὰ τὸν Φενεὸν Κορινθίας Μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου», *Ἀρχαῖον Κορινθιακῶν Μελετῶν* 1 (1971) σ. 70-144· ΣΠ. ΚΟΚΚΙΝΗ, *Τὰ Μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος*, σ. 111-112.

139. Βλ. ΣΤ. ΚΟΥΤΙΒΑ, *δ.π.*, σ. 75· πρβλ. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *δ.π.*, σ. 27 (ἀρ. 23).

140. Γιὰ τὸ ναὸ αὐτὸ βλ. ΔΗΜ. Γ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ ἱερὸ πλατάνι Παναγίας Πλατανιώτισσας*, Καλάβρυτα 1972, σ. 31-33.

141. Βλ. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *δ.π.*, σ. 26 (ἀρ. 6) καὶ πίνακα ἐκτὸς κειμένου μετὰ τὴ σ. 32, τὸν ὁποῖο ἀναδημοσιεύω ἐδῶ (πίν. ΚΓ').

142. Βλ. παραπάνω, στὴ μελέτη αὐτή, σ. 98· πρβλ. τοὺς πίν. ΙΘ' καὶ ΚΓ'.

143. Βλ. Δ.Γ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟ, *δ.π.*, σ. 32· Χ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *δ.π.*, σ. 26 (ἀρ. 6).

144. Βλ. τὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα ΚΔ'. Τὴ φωτογραφία τῆς τοιχογραφίας αὐτῆς μοῦ παρεχώρησε ὁ φίλος ἀρχιτέκτονας-ἀρχαιολόγος Ἰορδ. Δημάκοπουλος.

τῆς Παναγίας κοντὰ στὸ χωριὸ Βαρετάδα Βάλτου. Ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ὀλόσωμος δὲν εἶναι ντυμένος στρατιωτικά. Φέρει τὴν ἐπιγραφή: *Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ὁ ἐν τῆς βο(υ)νενῆς*. Ἡ ζωγραφικὴ εἶναι λαϊκῆς τεχνοτροπίας καὶ ἐκτέλεσης¹⁴⁵.

κε'. Τοιχογραφία τοῦ ἔτους 1802 στὸ Ναὸ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ἀνάβρας Δομοκοῦ.

κς'. Τοιχογραφία τοῦ ἔτους 1842 στὸ φερώνυμο Ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου στὴν Παλαιοπαναγιά (Ἄσκη) Θηβῶν.

κζ'. Τοιχογραφία (ἀχρονολόγητη) στὴ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος στὸ Κορωπὶ τῆς Ἀττικῆς.

κη'. Τοιχογραφία (ἀχρονολόγητη) στὸ φερώνυμο Ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου στὸ Ἐξαρχο Λοκρίδος. Ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἔφιππος.

κθ'. Τοιχογραφία (ἀχρονολόγητη) στὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος τῶν Ἄσπρων Σπιτιῶν τῆς Βοιωτίας. Οἱ τοιχογραφίες ἔχουν ἀποκολληθεῖ καὶ μεταφερθεῖ στὸ μουσεῖο τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτη.

λ'. Τοιχογραφία (ἀχρονολόγητη) στὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος στὰ Τρίκαλα.

λα'. Τοιχογραφία (ἀχρονολόγητη) στὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ χωριοῦ Κόκκινο τῆς Βοιωτίας.

λβ'. Τοιχογραφία (ἀχρονολόγητη) στὴ φιάλη τῆς Μονῆς Δοχειαρίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους¹⁴⁶.

λγ'. Φορητὴ εἰκόνα (παλαιά, ἀχρονολόγητη) τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Παταπίου στὸ Λουτράκι. Ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἔφιππος. Ἡ εἰκόνα προέρχεται ἀπὸ τὸ παλαιὸ φερώνυμο μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου στὸ Μαλαγάρι τῆς Περαχώρας¹⁴⁷.

λδ'. Φορητὴ εἰκόνα (ἀχρονολόγητη) στὴ φερώνυμη Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου στὴν Δρακοσπηλιά τῆς Φθιώτιδος. Ὁ ἅγιος εἰκονίζεται μὲ μοναχικὴ ἐνδυμασία. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο παριστάνεται καὶ σὲ φορητὲς εἰκόνες διαφόρων ναῶν τῆς Μεσσηνίας¹⁴⁸.

λε'. Φορητὴ εἰκόνα στὸ φερώνυμο Ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου στὴν Καλαμιὰ Πλατάνου τῶν Καλαβρύτων. Ὁ ἅγιος εἰκονίζεται μὲ μοναχικὴ ἐνδυμασία (τριβώνιο, ζώνη καὶ σταυρὸ στὴ μέση). Μὲ τὸ δεξιὸ χέρι κρατεῖ

145. Τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς τοιχογραφίας αὐτῆς, καθὼς καὶ τὴ φωτογραφία τῆς, ποὺ δημοσιεύεται στὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα ΚΕ', ὀφείλω στὸν ἀρχαιολόγο-βυζαντινολόγο κ. Σωτῆρη Κίτσο, τὸν ὁποῖο θερμότερα εὐχαριστῶ.

146. Γιὰ τὶς τοιχογραφίες ὑπὸ τὰ στοιχεῖα κβ'-κγ', κε'-λβ' βλ. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *δ.π.*, σ. 18, 24, 26 (ἀρ. 12, 15, 16, 17), 27 (ἀρ. 18, 19, 21, 26, 27, 28).

147. Βλ. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *δ.π.*, σ. 24-25.

148. Βλ. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑ, *δ.π.*, σ. 25.

σταυρό και με τὸ ἀριστερὸ κομποσκοῖνι¹⁴⁹. Ἡ τεχντροπία τῆς εἰκόνας αὐτῆς εἶναι ἀναγεννησιακὴ καὶ δυτικότερη, ὅπως συνηθίζοταν στὸν περασμένο αἰώνα. Γι' αὐτὸ πιστεύω ὅτι ἡ εἰκόνα πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸν ΙΘ' αἰ.

λς'. Τοιχογραφία καὶ φορητὴ εἰκόνα στὸ φερόνυμο Ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου στὸ χωριὸ Προμύρι τῆς Ἐπαρχίας Βόλου. Ἡ τοιχογραφία βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ ναοῦ¹⁵⁰.

Τοιχογραφίες καὶ φορητὲς εἰκόνες τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης θὰ ὑπῆρχαν ἀσφαλῶς καὶ στὸν παλαιὸ φερόνυμο ναὸ του (κτισμένο πρὶν ἀπὸ τὸν ΙΖ' αἰ.) στὴν Πέραμο τῆς Κυζίκου¹⁵¹, στὴν παλαιὰ φερόνυμη μονὴ του στὸ Τόρνοβο τῆς Βουλγαρίας¹⁵², καθὼς ἐπίσης θὰ ὑπάρχουν καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους ναοὺς καὶ μοναστήρια ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα, ἀφοῦ, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τίς πολλὲς καὶ διάσπαρτες εἰκονογραφικὲς παραστάσεις τοῦ ἁγίου, ἡ φήμη του ἦταν ἐξαπλωμένη σ' ὁλόκληρο τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτόν.

Ἄλλωστε ἡ ἀπεικόνιση τοῦ νεομάρτυρα Νικολάου τῆς Βουναίνης σὲ παλαιὰ καὶ σεβάσμια μνημεῖα τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς τέχνης καὶ σὲ ἔργα κορυφαίων ζωγράφων τῆς περιόδου αὐτῆς (Μονὴ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτη, Πρωτάτο Ἁγίου Ὁρους—Μανουὴλ Πανσέληνος, Ἁγιος Γεώργιος τοῦ Staro Nagoričino τῆς Σερβίας—Μιχαὴλ Ἀστραπᾶς καὶ Εὐτύχιος, Μονὴ Ἁγίου Νικολάου Ἀναπαυσᾶ τῶν Μετεώρων καὶ Μονὴ Σταυρονικήτα τοῦ Ἁγίου Ὁρους — Θεοφάνης Στρελίτζας ἀπὸ τὴν Κρήτη, κ.ἄ.) ἀποτελεῖ ἀδιάφυστη ἀπόδειξη γιὰ τὴν εὐρύτατη διάδοση καὶ ἐξάπλωση τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου καὶ τῆς τιμῆς ποὺ ἀπέδιδαν σ' αὐτὸν ἀνὰ τοὺς αἰῶνες οἱ πιστοὶ Χριστιανοί.

5. Ἡ ἀργυρὴ λειψανοθήκη τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης στὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις στὴν Ἄνδρο.

Ἡ κάρα τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου τῆς Βουναίνης βρίσκεται, ὅπως εἶναι γνωστὸ, στὴ Μονὴ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις στὴν Ἄνδρο. Πότε μεταφέρθηκε ἐκεῖ δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο. Ἴσως ἡ μετακομιδὴ αὐτῆ νὰ ἔγινε ἀπὸ πολὺ ἔνωρίς, ἀφοῦ στὸ ἴδιο νησί, στὴ Μονὴ τῆς Ἁγίας, στὸν κώδικα 94 (τοῦ ΙΒ' αἰώνα), περιέχεται διασκευὴ σὲ ἀρχαία πάλι γλώσσα τοῦ ἀρχικοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης, τὴν ὁποία ἔχει συντάξει ὁ πρεσβύτερος

149. Βλ. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑ, ὁ.π., πίν. ἐκτὸς κειμένου πρὶν ἀπὸ τὴ σ. 9, τὸν ὁποῖο καὶ ἀναδημοσιεύω ἐδῶ (πίν. ΚΣ').

150. Τὴν ὑπαρξὴ τῆς τοιχογραφίας αὐτῆς καὶ τῆς φορητῆς εἰκόνας γνωρίζω μόνο ἀπὸ πληροφῶρι τοῦ φίλου ἀγιορείτη ἱερομόναχου Ἰουστίνου Σιμωνοπετρίτη.

151. Βλ. παρακάτω, στὴ μελέτη αὐτῆ, σ. 106-107.

152. Βλ. παρακάτω, σ. 107-108.

Ἀχαϊκός¹⁵³. Πιθανόν, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτῆ (ΙΒ' αἰώνα) νὰ βρισκόταν στὴν Ἄνδρο καὶ ἡ κάρα τοῦ ἁγίου, ὁπότε, στὴν περίπτωση αὐτῆ, δὲν εἶναι τυχαῖο γεγονὸς ἡ διασκευὴ τῆς ἀρχικῆς βιογραφίας του ἀπὸ τὸν πρεσβύτερο Ἀχαϊκὸ, ἀλλὰ τὴν ἐπέβαλαν λόγοι πρακτικοί, λόγοι λειτουργικοὶ καὶ λατρευτικοί, ἀφοῦ ἀναμφίβολα μαζί με τὴ μεταφορὰ τῆς κάρας θὰ διαδόθηκε στὸ νησί αὐτὸ καὶ ὁ ἑορτασμὸς τῆς μνήμης τοῦ νεομάρτυρα Νικολάου.

Ἡ κάρα αὐτῆ εἶναι φυλαγμένη σήμερα μέσα σὲ ἀργυρὴ λειψανοθήκη ποὺ ἔχει τὸ σχῆμα ἐπισκοπικῆς μίτρας. Ἡ λειψανοθήκη ἔχει κατασκευασθεῖ στὰ 1797, σύμφωνα με τὴν ἐπιγραφὴ ποὺ ἡ ἴδια φέρει, εἶναι δὲ ἄριστο ἔργο τέχνης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀργυροχοῦς, περίτεχνα καὶ πλούσια στολισμένη με ἀνάγλυφες παραστάσεις καὶ ἄλλα διακοσμητικὰ θέματα καὶ με πολύτιμους ἔνθετους λίθους.

Στὸ κάτω μέρος ἡ λειψανοθήκη φέρει κυκλικὰ ἐπιγραφὴ, ἡ ὁποία συνεχίζεται, κυκλικὰ ἐπίσης, καὶ στὴ στρογγυλὴ τῆς βάση. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἡ ἑξῆς:

ΑΥΤΗ Η ΑΓΙΑ ΚΑΡΑ ΕΚΑΛΟΠΙΣΘΗ ΠΑΡΑ ΕΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΙΣ ΚΥΡ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΞ ΑΝΔΡΟΥ· ΕΝ ΕΤΕΙ 1797· Κ(ΑΙ) ΥΠΗΡΞΕΝ ΟΥΤΟΣ Ο ΑΓΙΟΣ ΟΣΙΟΜΑΡΤΙΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΠΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ· ΟΣΤΙΣ ΑΠ' ΕΤΜΗΘΗ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΑΥΤΟΥ ΚΑΡΑΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΑΘΕΩΝ ΒΑΡΒΑΡΩΝ ΕΝ ΕΤΕΙ 1400 ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΕΜΩΝ Π(Α)ΝΑΓΙΩΤΟΥ Κ(ΑΙ) ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΩΝ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ¹⁵⁴.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ πρωτοδημοσιεύθηκε στὰ 1930, με ὀρισμένα λάθη (παραλείπεται ὁ ἵνας Παναγιώτης ἀπὸ τοὺς δύο ὁμώνυμους ἀργυροχοὺς κ.ἄ.), ἀπὸ τὸ λόγιό Μητροπολίτη Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιὴλ τὸν ἀπὸ Βελανιδιάς¹⁵⁵, στὸν ὁποῖο στηριζόμενος καὶ ἐγὼ τὴν ξαναδημοσίευσά με τὰ ἴδια λάθη στὴν προγενέστερη εἰδικὴ μελέτη μου γιὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο τῆς Βουναίνης¹⁵⁶. Τὰ ἀναφερόμενα στὴν παραπάνω ἐπιγραφὴ, ὅτι δηλ. ὁ Νικόλαος μαρτύρησε στὰ «1400», στὴν ἐποχὴ τοῦ τελευταίου βυζαντινοῦ αυτοκράτορα «Κωνσταντίνου Παλαιολόγου» (1449-1453), εἶναι ἐντελῶς ἀνακριβῆ, ἀστήρικτα καὶ ἀσυμβίβαστα, ὅπως ἤδη ἔχω ὑποστηρίξει¹⁵⁷, ἀφοῦ ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος μαρτύρησε στὰ 901 ἢ 902 στὴν Βούναϊνα τῆς Θεσσαλίας, κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντα ζ' τοῦ Σοφοῦ (886-912)¹⁵⁸.

Ἡ λειψανοθήκη αὐτῆ, ὅπως ἀναγράφεται στὴν ἐπιγραφὴ τῆς, εἶναι ἔργο

153. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, Ἁγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ, Ἀθήναι 1972, σ. 40-48, 152-160.

154. Βλ. τοὺς ἐκτὸς κειμένου πίνακες ΚΖ'-ΛΕ', ὅπου φωτογραφίες τῆς λειψανοθήκης με τὴν ἐπιγραφὴ.

155. Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου... Νικολάου τοῦ Νέου, Ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 10.

156. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, ὁ.π., σ. 43-44.

157. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, ὁ.π., σ. 44.

158. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, ὁ.π., σ. 84-98.

δύο άγνωστων κατά τὰ ἄλλα Ἀθηναίων ἀργυροτεχνιῶν ποὺ φέρουν τὸ ὄνομα Παναγιώτης. Τὸ ἐπάνυμό τους δὲν κατονομάζεται. Ἀναφέρεται ἐπίσης στὴν ἐπιγραφή καὶ ὁ Ἀνδριώτης ἱερομόναχος Ἀθανάσιος, ὁ ὁποῖος ὅμως, ὅπως φαίνεται, δὲν εἶναι ἀργυροχόος, ἀλλὰ ὁ χορηγὸς γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς λειψανοθήκης. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ ἀργυροτεχνία, καὶ κυρίως ἡ ἐκκλησιαστικὴ, ἰδιαίτερη ἀνθησιμὸς σημείωσε κατὰ τὸ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα, εἶναι δὲ ἀπὸ τὰ σχεδὸν ἄγνωστα ἀκόμη κεφάλαια τῆς λαϊκῆς μας τέχνης¹⁵⁹.

Οἱ ἀνάγλυφες παραστάσεις, ποὺ ἔχει κυκλικὰ στὶς πλευρὰς τῆς ἡ λειψανοθήκης, ἀπεικονίζουν τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου. Ἔτσι, παρουσιάζουν τὸν Νικόλαο, δεμένο σὲ δέντρο, νὰ τοξεύεται καὶ νὰ λογχίζεται ἀπὸ τοὺς δημίους τοῦ¹⁶⁰, ξαπλωμένο κάτω (ἡ παράσταση ἐδῶ ἀδέξια φτιαγμένη ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς τεχνίτες, ἔτσι ποὺ ὁ ἅγιος φαίνεται σὰν νὰ εἶναι μετέωρος) μὲ τοὺς δύο δημίους τοῦ ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, οἱ ὁποῖοι κρατοῦν στὰ χέρια τους μεγάλα ξύλα (ἡ ἄλλα ὄργανα βασανισμοῦ)¹⁶¹, ἡ γονατισμένο τὴ στιγμή ποὺ οἱ βασανιστὲς του, κραδαίνοντας μαχαίρι καὶ λόγχη, ἐτοιμάζονται νὰ τὸν ἀποκεφαλίσουν¹⁶². Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ δύο λαϊκοὶ ἀσημοουργοὶ παρουσιάζουν συμβατικὰ δύο μόνο βασανιστὲς τοῦ ἁγίου μὲ χαρακτηριστικὸ σκοῦφο στὸ κεφάλι τους. Τέλος, σὲ ἄλλη παράσταση εἰκονίζεται ὁ λεπρὸς «δοῦκας τῆς Ἀνατολῆς» (ὁ δοῦκας τῆς Θεσσαλονίκης Εὐφημιανός, σύμφωνα μὲ τὸν ἀρχικὸ Βίο τοῦ ἁγίου) γονατιστὸς μπροστὰ στὸ ἀποκεφαλισμένο λείψανο τοῦ νεομάρτυρα, τὸ ὁποῖο ἀνεκάλυψε στὸ δάσος τῆς Βουναίνης, ὅπως τοῦ εἶχε ὑποδειχθεῖ σὲ ἐνύπνιό του, καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο βρῆκε τὴ θεραπεία τῆς ἀνίατης ἀρρώστιας του· παριστάνεται ἐπίσης ἡ «βρύση» ὅπου πλύθηκε ὁ «ἄρχοντας» (ἡ ἐνδυμασία καὶ ὁ σκοῦφος του θυμίζουν «ἄρχοντα» τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ὄχι βυζαντινὸ «δοῦκα»), ἡ ἐκκλησία τὴν ὁποία ἔκτισε, γιὰ νὰ ἐναποθέσει τὸ τίμιο λείψανο τοῦ μάρτυρα καὶ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ ἐπειδὴ τοῦ χάρισε τὴν υἰεῖα του· τὴν ὅλη εἰκόνα συμπληρῶνουν δύο ἄγγελοι ποὺ παραστέκουν στὸ σκῆνωμα τοῦ Νικολάου¹⁶³.

Οἱ παραστάσεις τῆς λειψανοθήκης βασίζονται στὴ μεταγενέστερη δημώδη διασκευὴ τῆς βιογραφίας τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, τὴν ὁποία πρέπει νὰ εἶχαν ὑπόψη τους (ἡ κάποιος ἄλλος νὰ τοὺς ἐνημέρωσε σχετικὰ) οἱ δύο λαϊκοὶ ἀργυροτεχνίτες. Ἀπόδειξη ὅτι ὁ ἅγιος παριστάνεται νὰ ἀποκεφαλίζεται, πράγμα ποὺ μόνο στὴ μεταγενέστερη δημώδη διασκευὴ τοῦ Βίου του ἀναφέρεται, ἐνῶ, σύμφωνα μὲ τὸν ἀρχικὸ Βίο, ὁ νεομάρτυρας θανατώθηκε, ἀφοῦ

159. Βλ. ΠΟΠΗΣ ΖΩΡΑ, *Δύο μεγάλοι μαστόροι τοῦ ἀσημοῦ* — Ἀθανάσιος Τζημούρης, *Γεώργιος Διαμάντης Μπάφας*, Ἔθν. Ὁργανισμὸς Ἑλλην. Χειροτεχνίας, Ἀθήνα 1972, σ. 5-7.

160. Βλ. τὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα ΛΔ'.

161. Βλ. τὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα ΛΓ'.

162. Βλ. τοὺς ἐκτὸς κειμένου πίνακες ΚΗ' καὶ ΚΘ'.

163. Βλ. τοὺς ἐκτὸς κειμένου πίνακες Λ' καὶ ΛΑ'.

κτυπήθηκε ἄγρια στὴν πλευρά του ἀπὸ τοὺς δημίους μὲ τὴ δική του λόγχη¹⁶⁴.

Ἡ τεχνοτροπία τῶν ἀναγλύφων παραστάσεων εἶναι ἐπαρχιακὴ καὶ λαϊκὴ, παρουσιάζει ὅμως ζωντάνια, πρωτοτυπία καὶ ἀλήθεια. Οἱ ἀσημοουργοὶ δὲν στηρίζονται δουρικὰ μόνο στὴ σχετικὴ βιογραφικὴ ἀφήγηση, ἀλλὰ κινοῦνται μὲ κάποια ἐλευθερία στὶς παραστάσεις τους, τὶς ὁποῖες πλουτίζουν καὶ μὲ δικὰ τους ἄλλα φανταστικὰ στοιχεῖα. Δὲν ἀναφέρεται π.χ. στὴ βιογραφία τοῦ ἁγίου ὅτι οἱ δῆμοί του τὸν ἔδεσαν σὲ δέντρο καὶ τὸν ἐτόξευαν, δὲν ἀναφέρονται οἱ δύο ἄγγελοι πάνω ἀπὸ τὸ λείψανό του κ.ἄ.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς παραστάσεις, κυριαρχοῦν στὴ λειψανοθήκη καὶ τὰ ἐντελῶς διακοσμητικὰ θέματα, μὲ τὰ ὁποῖα οἱ ἀσημοτεχνίτες ἔχουν φορτώσει καὶ καλύψει ὅλες τῆς τὶς ἐπιφάνειες, χωρὶς νὰ ἀφήσουν πουθενὰ κενὸ χῶρο μὴ διακοσμημένο (*horror vacui*).

Ἡ λειψανοθήκη αὐτὴ μὲ τὴν κάρα τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης, μὲ πρωτοβουλία πάντοτε καὶ μὲ τὴ συνοδεία τοῦ λογίου ἡγουμένου τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις στὴν Ἄνδρο (ὅπου φυλάσσεται ἡ κάρα αὐτῆ) ἀρχιμανδρίτη κ. Δωροθέου Θεμελιῆ, μεταφέρεται κατὰ καιροὺς ἐκτὸς Ἄνδρου, σὲ διάφορες ἄλλες περιοχές, ὡς λαϊκὸ προσκύνημα. Ἔτσι ἔχει μεταφερθεῖ:

α'. Τὸν Μάιο τοῦ 1972 στὴν Βούναινα τῆς Καρδίτσας, τόπο μαρτυρίου τοῦ ἁγίου, καὶ σὲ ἄλλα χωριὰ τοῦ ἴδιου Νομοῦ, ὅπου φερώνυμοι ναοὶ τοῦ νεομάρτυρα Νικολάου¹⁶⁵.

β'. Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1975 στὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, στὴ συνοικία Ροῦφ τῆς Ἀθήνας¹⁶⁶.

γ'. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1976 στὴν Σαλαμίνα, ὅπου παλαιὸς φερώνυμος ναὸς τοῦ ἁγίου¹⁶⁷.

δ'. Τὸν Μάιο τοῦ 1977 στὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου πάλι, στὴν περιοχή Ροῦφ τῆς Ἀθήνας¹⁶⁸.

Μὲ τὸν παραπάνω τρόπο συνεχίζεται καὶ στοὺς δύσκολους καὶ δύστιστοὺς σύγχρονους μας καιροὺς ἡ ἀπόδοση τιμῆς καὶ σεβασμοῦ στὴ μνήμη τοῦ βυζαντινοῦ νεομάρτυρα Νικολάου τῆς Βουναίνης.

164. Βλ. παραπάνω, στὴν παρούσα μελέτη, σ. 95-96.

165. Βλ. τὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα ΛΣ'.

166. Βλ. τὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα ΛΖ'.

167. Βίος... δσιομάρτυρος Νικολάου τοῦ Νέου τοῦ ἐν Βουνένοις ἀθλήσαντος ... ἐκδίδεται μερίμνη ἀρχιμανδρίτου ΔΠΡΟΘΕΟΥ ΘΕΜΕΛΗ ... Ἀθήνα 1977, σ. 47-48, ὅπου καὶ σχετικοὶ φωτογραφικοὶ πίνακες.

168. Βλ. τὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα ΛΖ'.

6. Ναοί-φερόνυμοι του ἁγίου Νικολάου του Νέου τῆς Βουναίνης.

Στὴν προγενέστερη σχετικὴ μελέτη μου ἀναφέρω τοὺς ἐξῆς φερόνυμους ναοὺς, παλαιούς ἢ καὶ νεώτερους, τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου σὲ διάφορες πόλεις καὶ χωριά¹⁶⁹:

α'. Στὴν Θεσσαλία, περιοχὴ ὅπου ἔδρασε καὶ μαρτύρησε ὁ ἅγιος: Στὴν Βούναινα τῆς Καρδίτσας, δύο στὸν Τίρναβο, στὴν Ἀλία τοῦ Ἀλμυροῦ, στὴς Μηλιές τοῦ Πηλίου, στὸ Καρατζαδαγλί στουὺς πρόποδες τῆς Ὁρθρῆς, στὴν Ἀνάβρα τοῦ Ἀλμυροῦ¹⁷⁰, στὸ Στεφανοβίκειο τοῦ Βόλου, στὴν Δέσιανη τῆς Ἀγιάς.

β'. Ἐκτὸς τῆς Θεσσαλίας: Στὴν Θήβα καὶ στὰ χωριά τῆς Βοιωτίας ἐπίσης Χαλία, Τάχι, Ἐλικιόν, Καμπιά καὶ Ὑψηλάντης ὅπου καὶ ἡ φερόνυμη τοῦ ἁγίου Μονῆ Ὑψηλάντη· στὸ Κλειστό τῶν Ἀγράφων, στὸ Ἀρχοντοχώρι τοῦ Ξηρομέρου, στὸ χωριὸ Βλαχορράπη τῆς Ἀρκαδίας, στὴν Μεσσήνη τῆς Μεσσηνίας, στὴν Σαλαμίνα.

Ἀπὸ τοὺς παλαιούς φερόνυμους ναοὺς τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης πρέπει νὰ ξεχωρισθεῖ τὸ καθολικὸ τῆς ὁμώνυμης ἱστορικῆς Μονῆς Ὑψηλάντη τῆς Βοιωτίας, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὸν προεπαναστατικῶν χρόνων οἰκισμὸ Βρασταμίτες. Σύμφωνα μὲ τελευταῖες ἐρευνες καὶ ἀπόψεις τοῦ ἀρχιτέκτονα-ἀρχαιολόγου κ. Ἰορδάνη Δημακοπούλου, στηριγμένες στὴν ἐξέταση καὶ χρονολόγηση ἀρχιτεκτονικῶν γλυπτῶν μελῶν τοῦ ναοῦ, τμήματα τοῦ μνημείου αὐτοῦ ἀνήκουν πιθανότατα στὴ μεσοβυζαντινὴ περίοδο (τέλη ΙΒ' ἢ ἀρχὲς ΙΓ' αἰ.). Ἐπομένως τὸ ἀρχικὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς Ὑψηλάντη Βοιωτίας εἶχε κτισθεῖ κατὰ τὴ μεσοβυζαντινὴ περίοδο καὶ ἀποτελεῖ, ἔτσι, τὸν παλαιότερο γνωστὸ φερόνυμο ναὸ τοῦ ἁγ. Νικολάου τοῦ Νέου τῆς Βουναίνης¹⁷¹.

Στοὺς παραπάνω φερόνυμους ναοὺς τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἐξῆς:

Στὴν Πέραμο τῆς Μ. Ἀσίας (Χερσονήσος Κυζίκου στὰ παράλια τοῦ Εὐ-

169. Βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ, "Ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Βουναίνῃ, σ. 99-100.

170. Βλ. τὸν ἐκτὸς κειμένου πίν. ΔΗ'. Τὴ φωτογραφία ὀφείλω στὴν ἀρχιτέκτονα κ. Μάχη Καραλή, τὴν ὁποία θερμότατα εὐχαριστῶ.

171. Βλ. Τρίτο Συμπόσιο Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης (Χριστιαν. Ἀρχαιολ. Ἐταιρεία) — Πρόγραμμα καὶ περιλήψεις ἀνακρινώσεων, Ἀθήνα, 29 καὶ 30 Ἀπριλίου, 1 Μαΐου 1983, σ. 21-22, ὅπου: ΙΟΡΔΑΝΗ ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, «Τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγ. Νικολάου τοῦ Νέου, τοῦ ἐν Βουναίνῃ, στὸ Ὑψηλάντη Βοιωτίας». — Ἡ ἀνακοίνωση αὐτὴ στηρίζεται στὰ συμπέρασματα εὐρύτερης ἐιδικῆς μελέτης ποὺ ἐτοιμάζει ὁ κ. Ἰ. Δημακόπουλος σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό. — Βλ. καὶ τὸν ἐκτὸς κειμένου πίνακα ΛΘ', στὴν παρούσα μελέτη, ὅπου φωτογραφικὴ ἀποψη τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς. Τὴ φωτογραφία αὐτὴ μοῦ παρεχώρησε γιὰ δημοσίευση ὁ φίλος κ. Ἰ. Δημακόπουλος, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ θερμότατα.

ξείνου Πόντου). Ὁ ναὸς αὐτὸς τῆς Πέραμου ἀναφέρεται συχνὰ στὴν Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης, ποὺ περιέχεται στὸν κώδικα 5 (γραμμένο στὰ 1620) τῆς Μονῆς Σιμωνόπετρας τοῦ ἁγίου Ὁρους¹⁷². Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ δὲν φαίνεται νὰ σωζόταν ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ περασμένου ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ σημερινοῦ αἰώνα, πρὶν ἀπὸ τὴ βίαιη ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν Κύζικο καὶ ἐξολόθρευση ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου καὶ κάθε ἔχονος χριστιανικῆς λατρείας¹⁷³.

Ὁ ναὸς αὐτὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης πρέπει νὰ ἦταν παλαιὸς ἤδη στὰ 1620, ἀφοῦ στὴν Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου, ποὺ γράφτηκε τότε, ἀναφέρεται ὅτι στὴν Πέραμο ναὸς αὐτῶν περικλήθησεν ἀπὸ τῶν προγόνων ἡμῶν ἀνηγέρθη, ἐν ᾧ σήμερον συναθροισθέντες οἱ πιστοὶ μετὰ τοῦ προέδρου ἡμῶν τὰ αὐτοῦ [...] ἀνθαγαθήματα γεραίρομεν¹⁷⁴, σὲ ἄλλο δὲ σημεῖο τῆς Ἀκολουθίας: Πέραμος Νικολάω τῷ μάρτυρι γάννυται ὡς κεκτημένη τὸν τούτου περιβόητον ὄντως ναὸν τὸν θεῖον¹⁷⁵. Ἀπὸ τὰ σχετικὰ χωρία ποὺ παρατέθηκαν συνάγεται ὅτι ὁ ναὸς αὐτὸς τοῦ νεομάρτυρα Νικολάου τῆς Βουναίνης ἦταν μεγαλοπρεπῆς καὶ περίφημος μέσα στὴν πόλη, ἀφοῦ χαρακτηρίζεται ὡς «περικλήθησεν» καὶ «περιβόητος». Ἀλλὰ καὶ τὴ μνήμη τοῦ ἁγίου πρέπει νὰ τιμοῦσαν οἱ Χριστιανοὶ τῆς Πέραμου μὲ ἰδιαίτερη λαμπρότητα καὶ αἴγλη, ἀφοῦ στὸ φερόνυμο ναὸ τοῦ νεομάρτυρα, κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς του, ἦταν παρῶν καὶ ὁ ἀπρόεδρος, δηλ. ὁ μητροπολίτης τῆς περιοχῆς.

Ἡ μνεῖα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου στὴν Πέραμο ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, γιὰ τὴν ἀποδεικνύει τὴν ἐξάπλωση καὶ διάδοση τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης τοῦ νεομάρτυρα σὲ περιοχὴ ποὺ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ τοπικὰ ὄρια τῆς Θεσσαλίας, ὅπου ἔδρασε καὶ μαρτύρησε ὁ Νικόλαος, καὶ γενικότερα ἔξω καὶ ἀπὸ τὸν ἐλλαδικὸ ἀκόμη χῶρο.

Παλαιὰ φερόνυμη μνημὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου μνημονεύεται ἐπίσης (μέσα τοῦ ΙΖ' αἰ.) στὸ Τόρνοβο τῆς Βουλγαρίας σὲ ἐπιστολὴ τοῦ ἱερομόναχου Ἀκάκιου Διακρούση. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἀπευθύνεται *Τῷ πανοσιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς καὶ αἰδεσίμῳ προηγουμένῳ καὶ ἐφημερίῳ τῆς ἐν Τόρνοβῳ Ἱερῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Ὁσιομάρτυρος Νικολάου*

172. Γιὰ τὸν κώδικα αὐτὸ καὶ τὴν Ἀκολουθία βλ. παραπάνω, σ. 76-82· ἐκδοσὴ τῆς Ἀκολουθίας αὐτῆς βλ. παρακάτω, σ. 113-136· εἰδικότερα βλ. τοὺς στίχους 24-26, 34, 73, 121, 167-168, 196-200, 389, 398, 432, 452-455 καὶ 494, ὅπου μνεῖα τοῦ ναοῦ τῆς Πέραμου.

173. Βλ. Γ. ΣΓΟΥΡΙΑΝ, *Ἡ Πέραμος τῆς Κυζίκου*, Ἀθήνα 1968, κυρίως σ. 99-104, ὅπου κατάλογος καὶ περιγραφή τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Πέραμου· δὲν ἀναφέρεται πουθενὰ ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου. Στὰ «Παρεκκλήσια», σ. 103, ὅ.π., ἀναφέρονται ὁ «Ἅγιος Νικόλαος τοῦ Σχολείου» καὶ ὁ «Ἅγιος Νικόλαος τὰ Τσαγανάκια». Τὰ δύο αὐτὰ «παρεκκλήσια» δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν κάποια σχέση μὲ τὸν παλαιὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου τῆς Βουναίνης.

174. Βλ. παρακάτω, Ἀκολουθία, σ. 120, στ. 196-201.

175. Βλ. παρακάτω, Ἀκολουθία, σ. 130, στ. 452-455.

τ ο ὦ Νέο υ και δημοσιεύεται στην α' έκδοση¹⁷⁶ τῆς Ἀκολουθίας τοῦ νεομάρτυρα (Βενετία 1657, σελ. κδ'), τὴν ὁποία ἐπιχείρησε ὁ ἱερομόναχος Ἀκάκιος Διακρούσης (κατὰ τὸ πρόσταγμα) τοῦ προηγούμενου τῆς μονῆς αὐτῆς.

Ναοὶ φερώνυμοι τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης ὑπάρχουν καὶ στὰ ἐξῆς χωριὰ τοῦ Νομοῦ Καρδίτσας, περιοχῆς μαρτυρίου τοῦ ἀθλητῆ τῆς Πίσσεως: Μαυρομάτι, Καρποχώρι, Ἀνώγειο, Ἀμπελος, Μαυραχάδες, Σοφάδες, Καλλιφώνιο· ἐπίσης στὰ χωριὰ τοῦ Πηλίου Μηλιῆς (παλαιὸ ἐξωκλήσι ἢ μονὸδριο τοῦ νεομάρτυρα, κτισμένο κοντὰ στὴ «Σχολὴ τῶν Μηλεῶν»), ποῦ, σύμφωνα μὲ γραπτὴ μαρτυρία, ἀνακαινίστηκε τὸ 1771 ἀπὸ τοὺς μηλιῶτες ἀυαδέλφους, δασκάλους-ἱερομόναχους Ἀνθιμο καὶ Ζαχαρία Παπα-Πανταζῆ¹⁷⁷. ὁ νεομάρτυρας Νικόλαος ἦταν ὁ πολιοῦχος τῶν Μηλεῶν καὶ ὁ προστάτης τῆς ἐκεῖ περίφημης «Σχολῆς»¹⁷⁸, Προμύρι καὶ Λαῦκος, στὸ χωριὸ Ἅγιος Νικόλαος, πρῶην Λάσπη, κοντὰ στὸ Καρπενήσι (ποῦ σήμερα φέρει τὸ ὄνομα τοῦ νεομάρτυρα τῆς Βουναίνης), στὴν Τρίπολη τῆς Ἀρκαδίας, στὴν Λούτσα Ἀττικῆς· τέλος, στὴν Ἀχλα τῆς Ἀνδρου ὑπάρχει ναῖσκος τοῦ Νικολάου τοῦ Νέου, μετόχι τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις (στὴν Ἀνδρο ἐπίσης), ὅπου φυλάσσεται ἡ κέρα τοῦ ἁγίου, ὅπως λέχτηκε πρὸς πάντας· στὸ μετόχι αὐτὸ μεταφέρεται ἀπὸ τὴ μονὴ ἡ κέρα τοῦ νεομάρτυρα, κάθε χρόνο στίς 9 Μαΐου, καὶ τελεῖται μὲ μεγαλοπρέπεια καὶ κατάνυξη ἢ καθιερωμένη ἐτήσια ἑορτὴ τοῦ ἁγίου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φερώνυμη Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου τῆς Βουναίνης στὸν Ὑψηλάντη Βοιωτίας, φερώνυμες μονὲς τοῦ ἁγίου ὑπάρχουν ἐπίσης στὴν Κάτω Βλασία τῶν Καλαβρύτων, στὸν Μαψὸ τῆς Κορινθίας, στὸ Μαλαγάρη τῆς Περαχώρας τῆς Κορινθίας, στὸν Θεολόγο τῆς Σπάρτης, στὴν Δρακοσπηλιά (Θερμοπύλες) τῆς Φθιώτιδος, στὴν Παλαιοπαναγιά (Ἄσκη) τῶν Θηβῶν.

176. Γιά τὴν ἔκδοση αὐτῆς τῆς Ἀκολουθίας τοῦ ἔτους 1657, βλ. Δ.Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟ, ὁ.π., σ. 55-56· Γ. ΛΑΔΑ — Α. ΧΑΤΖΗΔΗΜΟΥ, Προσθήκες, διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τοῦ E. Legrand γιὰ τοὺς αἰῶνες XV, XVI καὶ XVII, Ἀθήνα 1976, σ. 147-148, ἀρ. 208· πρβλ. καὶ Ν.Α. ΒΕΗ, Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων, Τόμ. Β', Τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς Βαλαάμ, [Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἑρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ], Ἀθήναι 1984, σ. 390 (ὅπου περιγραφή, ἀπὸ τὸν Δ.Ζ. Σοφιανό, τοῦ κώδ. 286, μὲ τὸν ὅποιο εἶναι συσταχωμένη ἡ ἐντυπὴ αὐτῆς Ἀκολουθία), 439.

177. Βλ. ΡΗΓΑ Ν. ΚΑΜΗΛΑΡΙ, Γρηγορίου Κωνσταντᾶ βιογραφία — Λόγοι — Ἐπιστολαὶ μετὰ περιγραφῆς τῶν Μηλεῶν καὶ τῆς Σχολῆς αὐτῶν, Ἐν Ἀθήναις 1897, σ. 16, 22-23, 90, 91, 92 καὶ 148· πρβλ. ΖΩΣΙΜΑ ΞΕΦΙΓΜΕΝΙΤΟΥ, Ἡμερολ. «Ἡ Φῆμη», 1887, σ. 150· ΒΑΓΓ. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, Ἰωάννης Πρίγκης (1725;-1789) — Ἡ ἑλληνικὴ παροιμία τοῦ Ἀμστερνταμ, ἡ Σχολὴ καὶ ἡ Βιβλιοθήκη Ζαγοράς, Ἀθήνα 1964 [= Θεσσαλικὰ Χρονικά, 9, 1964], σ. 231· Κ. ΛΙΑΠΗ, «Ἡ Μηλιώτικη Σχολὴ καὶ ἡ Βιβλιοθήκη τῆς», Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιον, τόμ. 6, Λάρισα 1984, σ. 71, 72, 73.

178. Βλ. ΡΗΓΑ Ν. ΚΑΜΗΛΑΡΙ, ὁ.π., σ. 92, ὅπου δημοσιεύονται καὶ τὰ ἐξῆς δύο τροπάρια, ποῦ γράφτηκαν ἀπὸ τὸ δάσκαλο-ἱερομόναχο Ἀνθιμο Παπα-Πανταζῆ καὶ ψάλλον-

Οἱ γνωστοὶ ἐνοριακοὶ ναοί, παρεκκλήσια, ἐξωκλήσια, ἰδιωτικοὶ ναοὶ κλπ., ποῦ τιμῶνται στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου ξεπερνοῦν τοὺς 80 καὶ εἶναι ἐγκατεσπαρμένοι σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα¹⁷⁹.

Ἀσφαλῶς ὅμως καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα χωριὰ καὶ πόλεις τῆς χώρας μας, ποῦ δὲν ἔχουν ἐπισημανθεῖ, θὰ ἐορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου καὶ θὰ ὑπάρχουν φερώνυμοι ναοὶ πρὸς τιμὴν του, ἀφοῦ, ὅπως ἔδειξαν οἱ ἀπεικονίσεις (τοιχογραφίες καὶ φορητὲς εἰκόνες) καὶ οἱ σκορπισμένες σὲ διάφορα σημεῖα ἐκκλησιῆς τοῦ ἁγίου, στὸν πρωιμότητα αὐτὸν νεομάρτυρα τῶν μέσων ἤδη βυζαντινῶν χρόνων (ἀρχὲς Ι' αἰ.) μεγάλο σεβασμὸ καὶ ἰδιαίτερη τιμὴ ἀπέδιδε καὶ ἀποδίδει ἀδιάκοπα διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἡ εὐσέβεια τῶν Χριστιανῶν.

ταν πρὸς τιμὴν τοῦ νεομάρτυρα Νικολάου:

Μηλεῶν τὸ καύχημα σὲ ὑμῶν, σχολῆς τὸν προστάτην, διδασκάλων τε μαθητῶν αὐτοχθόνων, ξένων καὶ πάντων τῶν ἐν πίστει σοὶ προστρέχόντων, μάρτυς σοφὸ Νικόλαε.

Δεῦτε μετὰ πόθου καὶ χαρᾶς ἐν ὧδαῖς ἁσμάτων ἐσφημήσωμεν οἱ πιστοί, τὸν ἐν τῆς Ἐφᾶς ἀθάνατον ἀστέρα, Βουναίνης ἐν τῷ ὄρει, Νέον Νικόλαον.

Ὁ Ρ.Ν. ΚΑΜΗΛΑΡΙΣ, ὁ.π., σ. 22-23, ἀναφερόμενος στὸ μηλιώτη Διδάσκαλο τοῦ Γένους Γρηγόριο Κωνσταντᾶ (1755-1844), σχολάρχῃ τῆς μηλιώτικης Σχολῆς, γράφει καὶ τὰ ἐξῆς: «Ὁ δὲ ὀλιγαρχικῆς Κωνσταντᾶς ὡς ὑποτακτικὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀνθίμου [† 1811] καὶ κατὰ τὰ θέσμινα τῶν μοναχῶν κληρονόμος αὐτοῦ, τὰ ταπεινὰ κελεῖα τοῦ εἰς τὴν ἀνωτάτην ἄκραν τῶν Μηλεῶν μονυδρίου τοῦ Ὁσιομάρτυρος Νικολάου τοῦ Νέου ἐξέλεξεν ὡς κατοικίαν του, διότι ἡ ἐκκλησία ἀνεκαινίσθη καὶ τὰ κελεῖα ἐκτίσθησαν τῷ 1771, ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς ἡσυχαστήριον καὶ σχολεῖον [...]. Ἡ τοποθεσία αὐτὴ εἶναι ἐκ τῶν μαγευτικωτάτων τῶν Μηλεῶν. Περὶ τὸ ἐκκλησιδίων ἦσαν τότε δένδρα ποικίλα ἀειθαλῆ καὶ ὀπωροφόρα ἀποτελοῦντα ἄλσος τερπνόν. Ἐκεῖ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ταναῆς καὶ πυκνοφύλλου δρυός, ἐπὶ στοιβάδος καθήμενος, ἐδίδασκεν ἀπὸ πρωΐας ἕως ἑσπέρας τοὺς πανταχόθεν προσερχομένους νέους, οὐδένα παρ' οὐδενὸς λαμβάνων μισθὸν τῆς πολυτίμου διδασκαλίας του».

179. Βλ. Χ. ΜΠΟΥΣΙΑ, ὁ.π., σ. 17-22.

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Α'

ΜΑΞΙΜΟΥ (1620) : ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΗΣ ΒΟΥΝΑΙΝΗΣ

Ἐκδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα 5 τῆς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας
τοῦ Ἁγίου Ὄρους (φφ. 2r-34r).

SIGLA

- CPC = W. Christ—M. Paraniakas, *Anthologia graeca carminum christianorum*, Lipsiae 1871.
 EE = Σωφρ. Εδστρατιάδου, *Εἱρολόγιον*, Chennevières-sur-Marne 1932.
 ER = *Εὐχολόγιον τὸ μέγα*, Ἐν Ρώμῃ 1873.
 HR = *Ὠρολόγιον τὸ μέγα*, Ἐν Ρώμῃ 1876.
 MR = *Μηναῖα τοῦ ἔλου ἐνιαυτοῦ, I-VI*, Ἐν Ρώμῃ 1888-1901.
 PaR = *Παρακλητικὴ ἤτοι Ὀκτώηχος ἡ μεγάλη*, Ἐν Ρώμῃ 1885.
 PeR = *Πεντηκοστάριον*, Ἐν Ρώμῃ 1883.
 TR = *Τριῶδιον κατανοκτικόν*, Ἐν Ρώμῃ 1879.

1v Ἀκολουθία ψαλλομένη τῇ θ' τοῦ Μαΐου μηνὸς ἐπὶ τῇ μνήμῃ Νικολάου τοῦ νέου μάρτυρος ἐν τῷ τῆς Βουναίνης ὄρει μαρτυρήσαντος, ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν Ἀβάρων, ἧτις ἀκαλλώπιστος καὶ συγκεχυμένη οὔσα τὸ πρότερον, προστάζει τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Δημητριάδος κυροῦ Διονυσίου μετηνέχθη εἰς τὸ κάλλιον ὑπ' ἐμοῦ Μαξίμου: ἀχκ' [= 1620], Μαΐου απ.

2r *Μηνὶ Μαΐω θ' μνήμῃ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Νικολάου τοῦ νέου.*
 Ἐν τῷ μικρῷ ἔσπερινῳ, εἰς τὸ «Κύριε, ἐκέκραξα» ἰστώμεν στίχους δ' καὶ ψάλλομεν τοῦ ἁγίου προσόμοια γ'.

Ἦχος α'. Πανεύφημοι μάρτυρες, (ὕμῃς).

*Νικόλαε μάρτυς τοῦ Χριστοῦ,
 τοῖς τιμῶσι πάντοτε
 τὴν σὴν αἰδίμιον ββλησιν
 σαυτὸν εὐήλατον*

5 *παρασχεῖν μὴ πάσῃ
 καὶ Χριστὸν τὸν Κύριον*

2v *δυσώπει ἐκ|τενώς ὡς δυνάμενος
 αὐτοῖς δωρήσασθαι
 τὴν αἰώνιον ἀπόλαυσιν,*

10 *τὴν εἰρήνην
 τὴν μὴ διαπίπτουσαν.*

*Ψυχὰι τῶν δικαίων ἐν χειρὶ
 τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔφησεν
 ὁ Σολομῶν ὁ θαυμάσιος,*

15 *μεθ' ὧν τοῦ μάρτυρος
 Νικολάου πάντων
 ἡ ψυχὴ παρίσταται·
 βασάνων τῶν δεινῶν ὑπεράνωθεν
 ἐμβᾶσα γάννηται*

3r *καὶ ἡμῖν τὴν ἀπολύ|τρωσιν*

heirm. προσομ. CPC 63 — ER 109 — PaR 62, 85 — PeR 70 — TR 270

- 21 δωρηθῆναι
προσβεύειν οὐ πάυεται.
- Ὡς νέω οἱ νέοι εὐσεβεῖς
ἐν Περάμῳ κτίσαντες
- 25 τῷ Νικολάῳ τῷ μάρτυρι
ναὸν περίφημον,
ἐν ᾧ παρεστῶτες
καὶ τὸν ὕμνον ᾄδοντες
αὐτῷ σὺν τοῖς μαρτύρων στρατεύμασι,
- 30 θερμῶς προσπίπτοντες
δυσωποῦσιν ἐκτενέστερον
τούτοις πέμπαι
βοήθειαν ἄνωθεν.

3v

- Πέραμος καὶ ἅπανα ἡ γῆ,
35 δεῦτε συναθροίσθητε
καὶ Νικολάῳ τῷ μάρτυρι
δόξαν προσοίσωμεν
καὶ στεφάνοις τούτων
ὡς προσήκει στέφωμεν,
40 ὡς ἂν τῷ στεφοδότη προσβεύσειε
ἡμῖν δωρήσασθαι
τὸ δικαίους ἀποκείμενον
στέφος θεῖον
τὸ ἀειθαλέστατον.

Δόξα. Ἦχος πλάγιος δ'.

- 45 Τὰ τῷ ἁγίῳ ἅπαντα
Νικολάῳ τῷ νέῳ μάρτυρι
ὡς δυνατὸν τελέσαντες διαπραχθέντα,
τὴν ἀμοιβὴν ἐκδεχόμεθα
καὶ ληφόμεθα πάντως παρὰ Θεοῦ
- 50 τοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ
ἀεὶ θαυμαστουμένου

37 προσοίσωμεν : pro προσεγγύωμεν 38 τούτου cod. 39 προσήκει cod.

42-43 2Tim. 4, 8

- καὶ ἐξάσια τεράστια ποιουμένου.
Οὐδὲν γὰρ οὕτω φίλον τῷ Θεῷ
ὡς τὸ δοξάζεσθαι παρ' ἡμῶν
- 55 τοὺς αὐτὸν δοξάσαντας
καὶ ὑμνεῖσθαι τοὺς αὐτὸν
ἔργοις τε καὶ λόγοις ὑμνήσαντας·
τὴν γὰρ εἰς αὐτοὺς τιμὴν
οἰκείαν ἠγούμενος,
- 60 ἀντιδωρεῖται δι' αὐτῶν
τοῖς τιμῶσιν αὐτοὺς ὀλοφύχως
τὸ μέγα καὶ πλούσιον ἔλεος.

Καὶ νῦν. Τῆς ἑορτῆς οἶον βούλει.
Εἰς τὸν στίχον στιχηρὰ προσόμοια.
Ἦχος β'. Οἶκος τοῦ Ἐφραθά.

- Νικόλαον, πιστοὶ
πάντες, συνεισελθόντες
65 ἐν τῷ ναῷ τῷ θεῷ
καὶ ἄσωμεν προθύμως
Χριστοῦ τὸν νέον μάρτυρα.

〈Στίχος :〉 Θαυμαστός ὁ Θεός.

- Θεόδωρον ὁμοῦ
καὶ Μιχαὴλ | τὸν θεῖον
70 σὺν Νικολάῳ δεῦτε,
Ἀκίνδονον ἐν τούτοις,
στεφάνων ὕμνοις στέφωμεν.

〈Στίχος :〉 Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν (τῇ γῆ).

- Πέραμος καὶ Ἑλλάς
καὶ Θετταλία ἅμα,
75 Βουναίνης δὲ τὸ ὄρος
εἰς ἐν συναθροισθέντα,
Νικόλαον ὑμνήσωμεν.

59 οἰκείαν cod.
heirm. στιχηρῶν MR II, 552

Δόξα. Καὶ νῦν. Ὅμοιον. Θεοτοκίον.

80 ὦ δέσπονα ἀγνή,
ὦ θεοτόκε κόρη,
λιταῖς τοῦ Νικολάου
καὶ μάρτυρος τοῦ νέου
παθῶν ἡμᾶς ἀπάλλαξον.

5v Νῦν ἀπολύεις. Τρισάγιον. Παναγία Τριάς.
Πάτερ ἡμῶν. Καὶ τὸ ἀπολυτικίον. Ἦχος δ'.

85 Τὸ στερερὸν τοῦ ἀθλοφόρου φρόνημα
ἐν τῇ ἀθλήσει πραχθὲν
ἐναποδέδεικται σήμερον
καὶ τὴν τυραννικὴν μανίαν
μωρὰν ἀποδείξας διήλεγξας τέλεον·
ἀπέλαβε δ' ὁ ἅγιος τὰ ἄνω βασίλεια,
καταλιπὼν τὰ παρόντα ὁ νέος Νικόλαος.

Καὶ θεοτοκίον: Τὸ ἀπ' αἰῶνος ἀπόκρυφον. Καὶ τὰ λοιπά, καὶ ἀπόλυσις.

6r Ἐν τῷ μεγάλῳ ἐσπερινῷ εἰς τὸ «Κύριε, ἐκέκραξα» ἰστώμεν στίχους ἧ' καὶ ψάλλομεν τῆς ἑορτῆς δ' καὶ τοῦ ἁγίου προσόμοια δ'.

Ἦχος δ'. Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν.

90 Θαυμαστός ὁ Θεὸς ἡμῶν
τοῖς ἁγίοις, ὡς ἔφησεν
ὁ Δαβὶδ ἐν πνεύματι
ἐνθεώτατα,
τὰ τῶν μαρτύρων τεράστια
95 προβλέπων ἐκβαίνοντα
καθ' ἐκάστην γενεάν
καὶ καιροῦς τοὺς καθήκοντας,
ἐν οἷς ἔλαμψε
6v καὶ Νικόλαος ἅμα
100 ὁ γενναῖος,
ὁ τὴν γῆν καταφαιδρύνας
τὴν καθ' Ἑλλάδα καὶ Λάρισσαν.

87 debebat esse ἀποδείξαν διήλεγξε heirm. προσομ. CPC 70

105 Τῆς Ἐφῶς τὸ βλάστημα
καὶ Βουναίνης τὸ καύχημα
τῶν Ἀβάρων ἤσχυνε
τὴν ἀσέβειαν,
παραλαβὼν τοὺς συμμάχους
Θεόδωρον, Ἐῶδον,
110 Μιχαὴλ καὶ τοὺς λοιπούς,
καὶ τὴν πίστιν ἐκράτνηεν
τὴν ὀρθόδοξον
7r καὶ τὸ στέφος τῆς | δόξης
ἀπειλήφει
ὡς βραβεῖον τῶν καμάτων
115 ὑπὲρ Χριστοῦ, οὗς ὑπέμεινε.

Νικολάου τοῦ μάρτυρος
τὰ λαμπρὰ ἀριστεύματα,
συνελθόντες ἅπαντες,
εὐφημήσωμεν
120 ὡς φιλομάρτυρες σήμερον,
Πέραμον καὶ Λάρισσαν,
Θετταλίαν σὺν αὐταῖς
καὶ Ἑλλάδα καὶ Βούναϊαν
συνκαλέσαντες,
125 ἐν αἷς ἔλαμψεν ὁ νέος
καὶ γενναῖος,
ὡσπερ ἥλιος ἀστράψας
7v ἐκ τῆς Ἐφῶς ὀρμώμενος.

Δευτεροῦμεν τὸ πρῶτον.
Δόξα. Ἦχος πλάγιος δ'.

130 Μετ' ἐγκωμίων, ἔφησεν
ὁ Σολομῶν ὁ θαυμάσιος,
τὰς μνήμας τῶν ἁγίων γίνεσθαι
καὶ τὸν μισθὸν αὐτῶν ἐν τῷ Κυρίῳ φυλάττεσθαι,

108 Ἐῶδον metri gratia, pro Ἐδώδιον

- 135 προτρέπων ἡμᾶς τοῖς λόγοις τούτοις
ἐγκωμίοις γεραίρειν τοὺς ἁγίους,
8r ἐν οἷς καὶ Νικόλαος ὁ νέος μάρτυς,
ὁ τῆς Ἐφῆς τὸ ἄνθος
καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης
τὸ μέγα καύχημα,
140 δίκην ἡλίον ἀπήστραφεν,
τοῦ οἰκείου αἵματος διὰ Χριστὸν
μὴ φεισάμενος,
ὃν ἐπαξίως καὶ ἡμεῖς ἐγκωμιάσωμεν
ὁμοῦ καὶ δοξάσωμεν,
αἰτούμενοι δι' αὐτοῦ
145 παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ
τὸ μέγα ἔλεος.

Καὶ νῦν. Τῆς ἑορτῆς. Καὶ αἱ προφητεῖαι.
Σοφία(ς) Σολομῶντος τὸ ἀνάγνωσμα.
(κεφ. Γ', 1-9)

- 8v Δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ καὶ οὐ μὴ ἀφῆται αὐτῶν βάσανος. Ἐδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς
9v προσ/μενοῦσιν αὐτῷ, ὅτι χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ καὶ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ.

(Σοφίας) Σολομῶντος τὸ ἀνάγνωσμα.
(κεφ. Ε', 15-23· ΣΤ', 1-3)

Δίκαιοι εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν
ὅτι ἐδόθη παρὰ Κυρίου ἡ κράτησις ὑμῖν καὶ ἡ δυναστεία παρὰ Ὑψίστου.

(Σοφίας) Σολομῶντος τὸ ἀνάγνωσμα.
(κεφ. Δ', 7-15)

- 11v Δίκαιος, ἐὰν φθάσῃ τελευτῆσαι, | ἐν ἀναπαύσει ἔσται
καὶ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ.

- 12v Ἐτα ἡ λιτὴ ἐν τῷ νόθῳ.

Ἦχος α'.

- 150 Τὸν Νικόλαον καὶ νέον μάρτυρα
καὶ τοὺς αὐτῷ συναβλήσαντας,
Μιχαὴλ τὸν πανέντιμον,
Ἀκίνδονον τὸν ἐν κινδύνοις ἀήτητον

- καὶ Θεόδωρον τὸν ἐκ Θεοῦ δωρηθέντα ἡμῖν,
Παγκράτιον τὸν πάντας κρατύναντα,
Αἰμιλιανὸν τὸν ἔνδοξον,
13r Παντολέοντα τὸν λέοντας φιμώσαντα,
Ἐδώδιον τὸν ἐδω|διαν πνεύσαντα πιστοῖς,
156 Δημήτριον τὸν τοῦ μεγάλου Δημητρίου ὁμότροπον,
οἱ ἐν Θετταλία καὶ Ἐφῆ καὶ τῇ Ἑλλάδι ἀπάσῃ
δεῦτε εὐφημήσωμεν
καὶ ἐγκωμίοις αὐτοὺς ἐγκωμιάσωμεν,
160 ὅπως καὶ ἡμῖν καταπέμψωσι
παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τὸ μέγα ἔλεος.

Ἦχος β'.

- 13v Σήμερον τέρεται πᾶσα Ἐφῆ
ἢ τὸν νέον μάρτυρα Νικόλαον ἐκβλαστήσασα,
σὺν ταύτῃ δὲ Θετταλῶν | καὶ Ἑλλάδος
165 τὰ περίξ εὐφραίνεται
ἐπὶ τῇ τούτου πανηγύρει,
ἦν καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ χώρᾳ Περράμῳ
ἐπαξίως γεραίρομεν,
αἰτούμενοι τὸν ταύτης αἴτιον
170 θεῖον Νικόλαον
δωρήσασθαι ἡμῖν παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ
τὸ μέγα καὶ πλούσιον ἔλεος.

Ἦχος γ'.

- 14r Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί,
εὐφρανθῶμεν σήμερον
175 ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ ἀθλοφόρου
Νικολάου τοῦ νέου | μάρτυρος,
οὗ τὸν ζῆλον ζηλώσωμεν
καὶ κατὰ τῶν ἀοράτων καὶ ὁρατῶν
ἐχθρῶν τῆς πίστεως ἀντιστῶμεν,
180 αὐτὸν ἔχοντες πρόμαχον,

162 Ἐῶα cod.

177 2Co. 11, 2

καὶ ὡς ἐκεῖνος τὰ τῶν ἀθέων ᾿Αβάρων
στίφη ἐτροπώσατο,
οὕτω καὶ ἡμεῖς ταῖς τούτου πρεσβείαις
καθοπλισθέντες

185 τὰ τῶν δυσσεβῶν ᾿Αγαρηῶν
πλήθη καταβαλοῦμεν,

14v κομιζόμενοι πρὸς Χριστοῦ
τὸν τῆς | δικαιοσύνης στέφανον,
ἐν ἡμέρᾳ ἐν ἣ ἅσι τοῖς ἀγαπήσασι

190 τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ
δωρεῖται ζωὴν τὴν αἰώνιον.

᾿Ηχος δ'.

Τὰ τῶν μαρτύρων στρατεύματα
τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τούτου

195 Νικολάου τοῦ νέου μάρτυρος,
συγκροτήσατε ἡμῖν καὶ συγχάρητε
πανηγυρίζουσι τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐν τῇ Περσίᾳ,
ἐν ἣ ναὸς αὐτῷ περικαλλῆς

15r παρὰ | τῶν προγόνων ἡμῶν ἀνηρέθη,
ἐν ᾧ σήμερον συναθροισθέντες οἱ πιστοὶ

200 μετὰ τοῦ προέδρου ἡμῶν
τὰ αὐτοῦ καὶ ὑμῶν ἀνδραγαθήματα γεραίρομεν¹
διὸ σὺν αὐτῷ καὶ ἡμῖν

τοῖς ὑμᾶς κατ' ἔτος ἐορτάζουσι
αἰτήσασθαι δωρηθῆναι

205 τὴν χάριν τὴν σωτήριον καὶ ἄφθονον
παρὰ Χριστοῦ τοῦ σωτήρος τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Δόξα. ᾿Ηχος πλάγιος α'.

15v Σήμερον πᾶσα ἡ κτίσις ἐδηφραίνεται
ἐγκωμιαζόμενον τοῦ ἀθλοφόρου

210 Νικολάου τοῦ νέου μάρτυρος,
ἐξαίρετον δὲ ἡ πατρις αὐτοῦ ᾿Εῶα

197 περικαλλῆς cod. 210 ᾿Εῶα cod.

187-190 2Tim. 4, 8

καὶ τὰ μέρη Θετταλῶν καὶ πάσης ᾿Ελλάδος,
σὺν τούτοις δὲ Βούναια,

215 Λάρισσα καὶ ᾿Αγία,
ἐν αἷς τὴν θείαν μνήμην αὐτοῦ
καὶ τὸ μαρτύριον ἐκθειάζομεν·

16r καὶ γὰρ ἐν ταύταις
τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισται,
τὸν δρόμον τετέλεκε

220 καὶ | τὴν πίστιν τετήρηκε·
λοιπὸν, ὡς φησι Παῦλος ὁ μέγας,
ἀπόκειται αὐτῷ

ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος,
ὃν ἀποδώσει πάντως αὐτῷ
ὁ δίκαιος κριτῆς

225 ἐν ἐκείνῃ τῇ τῆς ἀνταποδόσεως ἡμέρᾳ,
οὗ καὶ ἡμεῖς ταῖς αὐτοῦ πρεσβείαις ἐπιτύχομεν
καὶ ἐν τῇ τοῦ Κυρίου βασιλείᾳ
σὺν αὐτῷ εὐφρανθήμεν
εἰς αἰῶνα τὸν ἀπέρατον.

16v Καὶ νῦν. Οἶον βούλει | καὶ εἰσερχόμεθα ἐν τῷ ναῷ, ψάλλομεν τὰ ἀπὸ στίχου.
᾿Ηχος α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων.

230 Τοῦ Νικολάου τελοῦντες

νῦν τὰ μαρτύρια,
τὰ ἄθλα καὶ τοὺς πόνους
καὶ τὴν νίκην ἐν τούτοις·

235 ἅπασαν γὰρ πλάνην
καθεῖλε στερεῶς
καὶ ᾿Αβάρων τὴν ἐνστασιν,
τῶν ἀτιθᾶσων, ἀθέων καὶ δυσσεβῶν,
διὰ τοῦτο ἐστεφάνονται.

213 ᾿Αγία cod., metri gratia, pro ᾿Αγία 225 ἀνταποδόσεως cod.
heirm. στιχηρῶν προσομ. CPG 64 — MR II, 54; IV, 335 — PaR 24 — TR 536

230 τελοῦντες, pro τελοῦμεν

232 ἄθλα cod. 235 στερεῶς cod.

217-224 2Tim. 4, 7-8

(Στίχος): Θανμαστός ὁ Θεός ἐν τοῖς (ἁγίοις αὐτοῦ).

- 17r
241 Ἐφα πᾶσα ἐλθοῦσα
καὶ | τὰ ἐσπέρια,
τὴν Νικολάου νίκην
ἐκθειάσατε ὄντως·
οὕτως γὰρ ὁ μάρτυς
ἀντίστη καλῶς
245 τῶν τυράννων ἐνώπιον
καὶ τὰς αὐτῶν κακουργίας καὶ ἀπειλὰς
ὡς ἀράχην διεσκέδασεν.

Στίχος: Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῆ (αὐτοῦ θθανυμάστωσεν ὁ Κύριος).

- 17v
250 Ἥλιον δίκην ἀκτίνας
πᾶσιν ἀφίησιν
Νικόλαος ὁ μάρτυς
ὁ γενναῖος καὶ νέος·
ἔλαμψε δὲ πάντας
τοὺς εἰς αὐτὸν
τὰ ἐγκώμια | πλέκοντας
255 καὶ τὰ αἰτήματα πάντα αὐτῶν πληροῖ
ὡς δυνάμενος πρὸς Κύριον.

Δόξα. Ἦχος πλάγιος β'.

- 18r
260 Τὴν Νικολάου τὴν σεπτὴν ἡμέραν τε καὶ μνήμην
ἅπαντες σήμερον συνελθόντες
ἐπαινέσωμεν λέγοντες:
Χαίροις, ὁ τῆς Ἐφας φωστήρ διανγέστατος
καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης πολιοῦχος τε καὶ πρόμαχος·
χαίροις, ὁ τῶν μαρτύρων πολλοστός μὲν τῷ χρόνῳ,
τοῖς δ' ἄθλοις κατ' οὐδὲν τῶν πρώτων ἐνδέων·
χαίροις, ὁ τὰ τῶν ἀθῶν Ἀβάρων πλήθη
265 τῇ πίστει καταβαλὼν
καὶ σωτὸν ἐν τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶσι
λαμπρὸν ἀποφήνας καὶ ἐντιμον
καὶ νῦν μαρτύρων τὸ ἄνθος
καὶ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων οἶον κορωνίς,

- 18v
270 νέε Νικόλαε πάντιμε,
ἀΐτησαι σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι
Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν
καταπέμψαι καὶ ἡμῖν
τοῖς | σὲ τιμῶσι θερμῶς
275 τὸ μέγα καὶ πλούσιον ἔλεος.

Καὶ νῦν. Θεοτόκε, σὺ εἶ ἡ ἄμπελος (ἡ ἀληθινή)· ἡ οἶον βούλει. Τὸ ἀπολυτίκιον
ζήτει ἐν τῷ μικρῷ ἔσπερινῷ.

Εἰς τὸν ὄρθρον, εἰς τὴν πρώτην στιχολογίαν.

Κάθισμα. Ἦχος δ'.

Κατεπλάγη Ἰωσήφ.

- 19r
280 Νικολάου τοῦ σεπτοῦ
τὸ ὑπὲρ πίστεως στερεὸν
καὶ τὴν ἐνστασι αὐτοῦ
κατὰ τυράννων δυσσεβῶν
ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ σήμερον
καθορῶντες,
πάντες οἱ πιστοὶ
εὐφημήσωμεν
καὶ ἅμα σὺν αὐτῷ
285 ἐκβοήσωμεν
μητρὶ παρθένῳ καὶ θεομήτορι,
ὑπὲρ ἡμῶν οὐκ ὀκνῶντι,
ὦ Παναγία καὶ Θεοτόκε,
τὸν υἱόν σου καὶ Κύριον. (Δίς).

Εἰς τὴν β' στιχολογίαν. Ἦχος δ' αὐτός.

Ἐπεφάνης σήμερον (τῇ οἰκουμένη).

- 290 Τὴν τοῦ νέου μάρτυρος τοῦ Νικολάου
εορτάζει ἅπανα Ἐφα τε καὶ Ἑλλάς,
σεμνονομένη καὶ χαίρουσα,
μνήμην ὁμοῦ τε καὶ θείαν ἄθλησιν.

Θεοτοκίον. Ὁ ἀπτός.

19v
295 Ἡ ἀγνή καὶ ἄμωμος καὶ Θεοτόκος
τὸν Χριστὸν καὶ Κύριον σὺν Νικολάῳ τῷ σεπτῷ
ἐκδυσαποῦσιν αἰτούμενοι
χάρων δοθῆναι ἡμῖν τε καὶ πᾶσι ἄφρασιν.

Κάθισμα μετὰ τὸν πολυέλεον. Ἦχος πλάγιος δ'.

Τὸ προσταχθέν (μοι) μυστικῶς.

Ἡ Νικολάου ἑορτὴ
ἐπέστη σήμερον,
300 ἦν ἑορτάζειν εὐσεβῶς
κατηξιώθημεν,
ἔξ αὐτῆς δὲ τρυγῶμεν
τὸν καρπὸν τὸν ἡδιστον,
20r τὰ ἄθλά τε καὶ | τοὺς πόνους,
305 τὰς ἀρετάς,
τὴν πίστιν τε, τὴν ἀνδρείαν
ὑπὲρ Χριστοῦ,
ἃ ὑπέστη ὡς ἡδιστα·
αὐτῷ ἐν πίστει συμφώνως
310 ἐκβοήσωμεν,
χαίροις, μάρτυς Νικόλαε.

Θεοτοκίον.

Ὡ Παναγία μου σεμνή
καὶ Θεοτόκε
σὺν Νικολάῳ τῷ σεπτῷ,
315 πρεσβείαν ποιήσον
πρὸς Χριστὸν τὸν υἱὸν σου,
τῷ ὄντι καὶ Κύριον,
ἡμῶν καταπέμψαι
τὴν δωρεὰν
320 τοῦ πνεύματος ὅλην
τὴν φωταυγῆ,

20v ἵνα πάντες λαμφθείημεν
καὶ σὲ ἐκ πόθου | ὄλωσ, ἀγνή,
ὕμνήσωμεν ἐπάξιον
325 ὡς προσήκει, ὦ πάνσεμνε.

Εἶτα τό : Ἐκ νεότητός μου· τό : Πᾶσα πνοή· Εὐαγγέλιον τοῦ ἁγίου Δημητρίου.
Ὁ Νῆς· Δόξα. Ταῖς τοῦ ἀθλοφόρου. Καὶ νῦν. Ταῖς τῆς Θεοτόκου. Εἶτα τὸ ιδιόμελον.

Ἦχος πλάγιος β'.

Σήμερον ἡ οἰκουμένη πᾶσα
ταῖς τοῦ ἀθλοφόρου ἀυγάζεται ἀκτίσι
καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία
τοῖς ἀνθεσιν ὠραῖζομένη,
330 Νικόλαε, βοᾷ σοι, θεράπον Χριστοῦ
καὶ προστάτα θερμότατε,
21r μὴ ἐλλίπης πρεσβεύειν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς Κύριον.

Εἶτα : Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου· καὶ τὰ λοιπά.
Ὁ κανὼν τῆς ἑορτῆς εἰς ἡ' καὶ τοῦ ἁγίου εἰς ε'.

ΩΔΗ Α'. Ἦχος δ'. Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον (πέλαγος).

Μαρτύρων τὸν ἀριστέα στέψωμεν
στεφάνων ἄνθεσι,
335 τὸ τῆς Ἐφῆς βλάστημα τερπνόν,
τὸν θαυμαστὸν ὀπλίτην, πιστοί,
τὸ τῆς Βουναίνης καύχημα
καὶ τῆς Ἑλλάδος σεμνολόγημα.

21v Ἀβάρων τὸ δυσσεβὲς κατή|σχυνε
340 μάρτυς ὁ ἔνδοξος,
ὁ θαυμαστὸς Νικόλαος ὁμοῦ
τοῖς ἀληθῶς μαρτύρων χοροῖς,
μεθ' ὧν χορεύει πάντοτε,
στεφάνοις θείοις ἐγκοσμούμενος.

Θεοτοκίον.

- 345 Ἡ βίατος σε προετόπου, ἄχραντε,
τὸ πῦρ εἰσδέξεσθαι
ἐν σῇ νηδύϊ ὄλον τὸν Θεόν,
τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως
ἐν ἑαυτῷ καθάραντα
350 τῇ ἀναλήψει τῆς σαρκὸς ἡμῶν.

ΩΔΗ Γ'. Εὐφραίνεται (ἐπὶ σοί).

- 22r Ἐφα ἡ φωταυγής,
ἡ σὴ πατρίς, | ὦ ἀθλητά, τέρπεται,
ὅτι ὄρῃ σήμερον
σοῦ τὴν θαυμαστὴν νέαν ἄθλησιν.

- 355 Νυττόμενος τῷ κοντῷ
κατὰ γαστρός καὶ σύ, ἄγιε,
οὐκ ἀηδῶς ἔφερες,
ἀλλὰ τοὺς παράφρονας ἤσχυνας.

- 360 Νικόλαον τὸν στερεὸν
καὶ ἀθλητὴν ἢ Θετταλῶν ἅπασα
καὶ ἢ Ἑλλάς, Βούνανα
σὸν τῇ Λαρισσαίων γεραίρουσιν.

Θεοτοκίον.

- 22v Ἡ κλιμαξ τοῦ Ἰακώβ,
ὦ Θεοτόκε, ἀληθῶς ἔδειξε
σὲ τὸν Χριστὸν τέξουσιν
366 καὶ μετὰ τὸν τόκον ἀγνεύουσιν.

heirm. γ' EE 94, n. 133, Joannis

351 Ἐῶα cod. 362 Λαρισσέων cod.

365-366 τέξουσα ... ἀγνεύουσα cod.

345-346 Ex. 3, 2-4

363-365 Ge. 28, 12-14

Κάθισμα. Ἦχος α'. Τὸν τάφον σου, σωτήρ.

- Τὸν δόλιον ἐχθρὸν
ὁ Νικόλαος ὄντως,
Ἐφάς ὁ βλαστὸς
370 καὶ τὸ κλέος Ἑλλάδος,
ἐνίκησεν ὡς ἄριστα
καὶ αὐτὸν κατεδάφισε,
τὴν δ' ἀσέβειαν
Ἀγαρηῶν καὶ Ἀβάρων
375 σκότος ἔδειξε
καὶ πλάνην εἶναι βαθεῖαν
καὶ στέφανον ἤρατο.

〈Θεοτοκίον.〉

23r

- Πανάχραντε ἄγνη
καὶ μαρτύρων ἢ δόξα,
ἰκέτευε | τὸν σὸν
381 λυτρωτὴν καὶ δεσπότην
λυτρώσασθαι τοὺς δούλους σου
τοῦ βρυγμοῦ καὶ τοῦ σκόληκος
καὶ δωρήσασθαι
385 τὴν μακαρίαν ἐκείνην
τούτοις ἅπασιν
τοῖς σὲ ὑμνοῦσιν ἐκ πόθου
τὴν ἄνω ἀπόλασιν.

ΩΔΗ Δ'. Ὁ καθήμενος ἐν δόξῃ.

- 390 Ἡ Περάμω σὲ γεραίρει,
ὦ Νικόλαε ἐνδοξε,
μετὰ τῶν μαρτύρων,
πάλαι ἀθλήσαντων ἐνώπιον
τῶν ὁμοτάτων καὶ ἀθέων τε.

heirm. καθίσμ. CPC 54 — PeR. 59, 75, 79 — TR 729

heirm. δ' EE 95, n. 135, Joannis

389 Περάμω, metri gratia, pro Πέραμος

- 23^v
395 τοῖς | τιμῶσί σε
αἰτησαι δοθῆναι τὴν ἄφεσιν.
- Ἡ Ἑλλάς καὶ Θετταλία
καὶ ἡ Λάρισσα τέρεται,
ἄμα καὶ Περάμω,
καὶ Βούνανα τὸ ὄρος ἐφήδεται
400 ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ θείου
νέου μάρτυρος,
τῆς Ἐφῶς δὲ μέρος
εὐφροσύνης πεπλήρωται.
- Ἄ δεσπότης τῶν ἀπάντων
405 ἐστεφάνωσε σήμερον
στέφει οὐρανίω,
ὑπερ τοῖς δικαίοις ἀπόκειται,
καὶ | Νικολάω σὺν τούτοις
νέω μάρτυρι,
410 δ καὶ λήφεται
τότε σὺν μαρτύρων στρατεύμασι.
- Θεοτοκίον.
- Ἄββακούμ σε ὄρος μέγα
καὶ κατάσκιον εἶδέ σε,
ἀρεταῖς κομῶσαν,
415 δέσποια ἀγνή καὶ ἀμόλυντε
διὸ ἰδὼν σε κατήλθεν
ὁ Κύριος
ἐν τῇ μήτρᾳ σου
σάρκα θνητὴν ἀναλήψεται.
- ΩΔΗ Ε'. Σὺ, Κύριέ μου, φῶς.
420 Ὁ νέος ἀθλητῆς
τὸ μαρτύριον ἤνεγκεν

408-409 debebat esse καὶ Νικολαον ... νέον μάρτυρα
heirm. ε' EE 94, n. 133, Joannis

405-407 2Ti. 4, 8 412-413 Hab 3, 3

- 24^v
ὑπὲρ Χριστοῦ τοῦ | σωτῆρος,
παρ' οὗ στέφος λαμβάνει
ἀμάραντον καὶ ἄφθαρτον.
- 425 Νικόλαος, ὁμοῦ
καὶ οἱ συναθλοὶ ἅπαντες,
Θεόδωρος, Μιχαήλ τε
καὶ Ἀκίνδυνος τούτοις,
εἰκότως συννυμείσθω μοι.
- 430 Ἐφῶς τὸν βλαστὸν
καὶ Ἑλλάδος τὸ καύχημα,
Βουναίνης τε καὶ Περάμω
καὶ Τουρνόβον τὸ ἄνθος,
Νικόλαον ὑμνήσωμεν.
- (Θεοτοκίον).
- 435 Ἡ ράβδος Ἀαρὼν
τῆς Παρθένου τὴν κήσιν
βλαστήσασα ὑπεδέεικνυ
καὶ Χριστὸν τὸν σωτῆρα
τὸ κάρον ἠνίττετο.
- 25^r
- ΩΔΗ Ϛ'. Θύσω σοι.
- 440 Γέρα σοι
πρὸς Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος δοθήσεται,
Νικόλαε νέε μάρτυς,
καὶ ἡμῖν σὲ τιμῶσιν αἰτησαι, μάκαρ,
τοῦ δοθῆναι
445 πλουσίως χάριν καὶ ἔλεος.
- Λάρισσα
καὶ τὰ πέριξ Ἑλλάδος ἀγάλλεται

heirm. Ϛ' EE 94, n. 133, Joannis

423-424 2Ti. 4, 8
435-437 Nu. 17, 23

25v
 451 ἐπὶ τῇ θείᾳ σου μνήμῃ
 καὶ Ἐφᾶ ταύταις συνηγομένη,
 τὴν ἀνδρείαν
 ὡς τὴν σὴν, ὦ Νικόλαε, βλέπουσα.

Πέραμος
 Νικολάω τῷ μάρτυρι γάννυται
 ὡς κεκτημένη τὸν τούτου
 455 περιβόητον ὄντως ναὸν τὸν θεῖον,
 ἐν ᾧ τοῦτον
 γεραίρουσα τέρεται.

Θεοτοκίον.

Δαβὶδ σε
 460 ὑετὸν ἐπὶ πόκον ἐώρακεν,
 ἐν τῇ Παρθένῳ, Χριστέ μου,
 κατελθόντα ἀνερμηνεύτως
 καὶ τὴν σάρκα
 ἀρρήτως ἐκ ταύτης ἀναλαβόμενον.

26r Κοντάμιον. | *Ηχος γ'. Ἡ Παρθένος σήμερον.

465 Τὸν γενναῖον μάρτυρα
 καὶ ἀθλοφόρον
 οἱ πιστοὶ συνέλωμεν
 ἐκ τῶν περάτων,
 ἄσματα
 μετ' ἐγκωμίων ἀναλαβόντες,
 470 μέλωμεν
 τὸν ἐξ Ἐφᾶς βλαστὸν φνέντα
 καὶ Χριστῷ τελειωθέντα
 μαρτύρων νέον
 τὸν θαυμαστὸν Νικόλαον.

449 Ἐφᾶ cod. 452 Περᾶμω cod.
 heirm. κοντακ. HR 164 — MR II, 666

Ἄ Ο οἶκος.

475 Τὸν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς γενναίως ἐναθλήσαντα
 καὶ τοῖς χοροῖς τῶν πρώτων μαρτύρων καταλεγέντα
 26v καὶ | τὴν τῶν ἀγγέλων στάσιν τε καὶ ἀξίαν
 ὡς ἡ ὑπόσχεσις ἤδη λαβόντα,
 ἐπαίνων στεφάνοις ἀναδήσωμεν, τὸν θεῖον Νικόλαον·
 480 ἐξ Ἐφᾶς γὰρ ἀναφῶς οἶόν τι ζῆνος εὐθαλῆς
 καὶ στρατεία τὸ πρότερον καταταγείς
 τῆς ἐπιγείου βασιλείας,
 στρατιώτης τὸ δεύτερον τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως
 Χριστοῦ ἀποδέδεικται,
 485 καὶ τοῦ οἰκείου αἵματος μὴ φεισάμενος,
 27r τὴν τῶν Ἀβάρων ἀσέβειαν κατήσχυνεν·
 ὃν δὴ τοιοῦτον ἀναδειχθέντα,
 προστάτην πάντες καὶ πρέσβην
 ἐν Χριστῷ προβαλλόμεθα,
 490 τὸν θεῖον ὄντως καὶ ἱερὸν Νικόλαον.

Γύρισε εἰς τὸ τέλος τοῦ κανόνος καὶ εἶπε τὸ συναξάριον τοῦ ἁγίου.

ΩΔΗ Ζ'. Ἐν τῇ καμίνῳ.

Τὴν Ἀκινδύνου
 καὶ Νικολάου μνήμην πάντες οἱ Θετταλοί,
 δεῦτε γηθοσύνως Βούνανα καὶ Ἑλλάς
 καὶ ἡ Πέραμος καὶ Λάρισσα
 27v σὺν ἐγκωμίοις | νῦν
 496 ταύτην εἰκότως πᾶσαι ὑμνήσατε.

Σκόβαλα πάντα
 ἤγγηται οἱ μάρτυρες τὰ φθαγτά,
 πόθον τοῦ δεσπότου τρώσαντος ἑαυτοῦς
 500 καὶ τῆς ὕλης ἀποσπάσαντες,
 καὶ Χριστὸν τὸν Θεὸν
 τὸν χορηγὸν ἀπάντων κερδήσαντες.

481 στρατεία cod. heirm. ζ' EE 94, n. 133, Joannis
 499 debebat esse πόθῳ ... τρώσαντες

Οὐδὲν τὸ νέον
 γέγονέ τι κώλυμα τῷ σεπτῷ
 505 μάρτυρι τῷ νέῳ καὶ εὐσεβεῖ,
 Νικολάῳ τῷ θεόφρονι·
 ἀναντιρρήτως οὖν
 28^r προ|φρόνως δὴ αὐτὸν ἐπαυέσωμεν.

Θεοτοκίον.

Καὶ Δανιήλ σε
 510 ὄρος ὑψηλότατον προορῶν,
 λίθον τε τμηθέντα γε τὸν Χριστόν,
 ἐξ οὗ, κόρη παναμώμητε,
 εὐλογημένη οὖν
 ἐν γυναιξὶ ὑπάρχεις, πανάμωμε.

ΩΔΗ Η'. Ανθρωπιά τοῦ παντός (παντοδύναμη).

515 Ὑπὸ δρῶν ὑψηλῆν καὶ ὑψίκομον
 τὰς εὐχὰς ἐκτελοῦντα, Νικόλαε,
 οἱ ἀσεβεῖς κατέ(σ)χον σε
 καὶ ὡς λύκοι καὶ κύνες
 28^v σὲ περιέσ|χον
 520 καὶ κεντοῦσι κοντῷ τε καὶ δόρατι.

Καὶ λεπρὸς ἐκκαθαίρεις τῇ χάριτι
 τῇ δοθείσῃ σοι, μάκαρ Νικόλαε,
 καὶ ἀσθενεῖς ἀνέρωσας
 καὶ ἐκ πάντων ἐλαύνεις
 525 πᾶσαν κακίαν
 τῶν πιστῶς προσιόντων σοι, ἅγιε.

Τὴν δουκὸς ἀπομάπτεις λεπρότητα
 Δημητρίου προστάξει τοῦ μάρτυρος,
 ἀρχιερεῖ εἰς Λάρισσαν

heirm. η' EE 95, n. 135, Joannis
 517 κατέχον cod.

509-511 Da. 2, 34-35, 45

530 ἀφικέσθαι εἰπόντος,
 29^r Ἀχιλλεῖω | τῷ πάννυ
 τῷ καλῶς καὶ ἀρίστως ἐνοσκήσαντι.

Θεοτοκίον.

Κεκλεισμένην σε πόλιν εἴωρακε
 προφητῶν ὁ σοφώτατος, πάναγνε,
 535 συγκαταβάς δ' ὁ Κύριος
 κατεσκήρωσε, κόρη,
 δς καὶ διήλθε
 τῇ σαρκὶ συμπλακεῖς ὡς ἠδδόκησεν.

ΩΔΗ Θ'. Ἄπας γηγενής.

Ἐδρες τὸν Χριστόν
 540 νυμφίον δν ἔστερξας,
 νέε Νικόλαε,
 ᾧ συναναπαύει νῦν,
 ἐν κλίτῃ θείᾳ κάλλος θεώμενος
 29^v ἐν οὐρανοῖς τὸ ἄρρητον
 545 καὶ ἀκατάλυτον·
 καὶ χορεύεις
 πάντοτε τοῖς τάγμασι
 νοερῶς καὶ ἀύλοις ὡς ἄγγελος.

Δρόμον τὸν μακρὸν
 550 τελέσας, μακάριε,
 καὶ τὸν ἀγῶνά σου,
 τὴν πίστιν δ' ἐτήρησας,
 διὸ τὸ στέφος σοι ἐναπόκειται,
 τὸ τοῖς δικαίοις ἅπασιν
 555 παρὰ τοῦ κτίστου σου
 δεδομένον,
 δόξα ἢ αἰδιος,
 30^r ἥς καὶ σὺ ἀπολαύεις, | Νικόλαε.

heirm. θ' EE 100, n. 141, Joannis 542 ᾧ cod.

533-534 Ez. 44, 1-4; 46, 1-4
 549-556 2 Ti. 4, 7-8

Δίδου καὶ ἡμῶν,
 560 Νικόλαε ἅγιε,
 τοῖς ἐορτάζουσι
 μνήμην σου τὴν ἐνδοξον
 ψυχῆς ἐφέσει καὶ τῇ τοῦ σώματος
 ἐν τῷ σεπτῷ τεμένει σου,
 565 τὴν ἀπολύτρωσιν
 ταῖς πρεσβείαις
 πάντων τῶν συνάθλων σου
 καὶ ταῖς σαῖς εὐπροσδέκτοις δεήσεσιν.

Θεοτοκίον.

Δέσποινα ἀγνή,
 570 παρθένε ἀμόλυντε
 καὶ ἀπειρογάμε,
 πρόσδεξαι τὴν δέησιν
 τῶν σὺν ἀπαύστως παρακαλούντων σε
 καὶ τὴν δεινὴν ἀπέλασον
 575 δούλων τὴν κάκωσιν,
 τῶν βοώντων
 ἅπανστα ἐκ πόθου σοι
 τῇ μητρὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ οἰκτίρμονος.

Ἐξαποστειλάριον. (Ἔχρος β'.) Τοῖς μαθηταῖς συνέλωμεν.

Τὸν φωτισμὸν κατάπεμψον
 580 πρὸς Χριστοῦ τοῦ σωτήρος,
 παρ' ᾧ καὶ σὺ παρίστασαι,
 ὃ Νικόλαε μάκαρ,
 ἐξ οὗ καὶ πάντες μάρτυρες
 ἔλαβον τὸ πρεσβεύειν
 καὶ | πέμπειν τὴν βοήθειαν
 586 ἐν ἡμῶν δῶρον ἄλλο
 δ καὶ αὐτοῖς
 ἐδόθη ἐκ τοῦ Πνεύματος,
 παρ' οὗ πᾶσα θεία χάρις

590 πλουσίως ἡμῶν πέμπεται
 ταῖς τῶν ἀγίων πρεσβείαις.

Ἄτερον. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἀστροῖς.

Νικόλαον τὸν ὀπλίτην
 καὶ ὀπαδὸν τοῦ σωτήρος,
 τὸν τῆς Ἐφῆας φωστήρα
 595 καὶ τῆς Ἑλλάδος τὸ κλέος,
 τὸν τοῦ Χριστοῦ θεράποντα,
 δοξολογήσωμεν πάντες.

31v

(Θεοτοκίον.)

Δέσποινα μητροπάρθενε,
 ἢ τὸν Χριστὸν καὶ σωτήρα
 600 ἀγκάλαις ὄν ἐβάστασας,
 αὐτὸν αἴτησαι, κόρη,
 παντοίων ἐκλυτρώσασθαι
 δεινῶν καὶ πάσης ἀνάγκης.

Εἰς τοὺς αἰῶνες. Ἔχρος α'. Πανεύφημοι μάρτυρες, (ὁμᾶς).

Νικόλαε μάρτυς τοῦ Χριστοῦ...

Ψυχὰ τῶν δικαίων ἐν χειρὶ ...

Ὡς νέω οἱ νέοι εὐσεβεῖς...

Πέραμος καὶ ἅπανα ἡ γῆ...

33r

[βλ. ἀνωτέρω, στ. 1-44, ὅπου τὰ αὐτὰ τροπάρια.]

Δόξα. Ἔχρος πλάγιος δ'.

Τὰ τῷ ἁγίῳ ἅπαντα...

33r-34r

[βλ. ἀνωτέρω, στ. 45-62, ὅπου τὸ αὐτὸ τροπάριον.]

Καὶ νῦν. Τῆς ἐορτῆς, ἢ τὸ παρὸν θεοτοκίον.

Δέσποινα, πρόσδεξαι
 605 τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου
 καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς

ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως.

Δοξολογία μεγάλη καὶ ἀπόλυσις. Εἰς τὴν λειτουργίαν τυπικὰ καὶ ἐκ τοῦ κανόνος τοῦ ἁγίου φθὴ γ' καὶ δ'.

Β'

ΜΑΞΙΜΟΥ (1620): ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΣΥΝΑΞΑΡΙΟ ΤΟΥ ἉΓΙΟΥ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΗΣ ΒΟΥΝΑΙΝΗΣ ΣΕ ΔΗΜΩΔΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ἐκδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα 5 τῆς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας
τοῦ Ἁγίου Ὁρους (φφ. 35^r-69^r)

35^r

Τὸ συναξάριον τοῦ ἁγίου.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ θ' μνήμη τοῦ ἁγίου μάρτυρος Νικολάου τοῦ νέου.

Ὁ ἅγιος ἐτοῦτος, ὁ νέος Νικόλαος, ἦτον ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἀνα-
τολῆς καὶ ἦτον ἀπὸ γένος εὐγενικόν· καὶ ἦτον καὶ φιλιωμένος μὲ τὸν
5 βασιλέα τὸν Ἀλέξανδρον, ὁποῦ ἦτον ἀδελφὸς τοῦ Λέοντος, εἰς τὸν
καιρὸν ὁποῦ εἶχαν ἀκόμη οἱ Ῥωμαῖοι τὸ βασίλειον. Καὶ | διὰ τὰ ἦτον
35^v ὁ Νικόλαος ἐτοῦτος ἐπιτήδειος καὶ ἀνδρειωμένος πολλά, τὸν ἔκαμεν ὁ
βασιλεὺς πρῶτον εἰς τοὺς ἄλλους στρατιώτας, ὡσὰν νὰ εἰπῆς γιανι-
τζάραγαν ἢ σερτάρηγ, καὶ τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν Λάρισσαν. Καὶ ὡσὰν
10 ἦλθεν ὁ ἅγιος εἰς τὴν Λάρισσαν, ἐπέγραψε πολλὰ φρόνιμα καὶ ἐνάρετα.

36^r Καὶ ὕστερα, ὡσὰν ἐπέγρασε πολλὸς καιρὸς, ἦλθεν ἓνα | ἔθνος τῶν
ἀσεβῶν, ὁποῦ ἀνομάζετον τῶν Ἀβάρων, καὶ ἐκούρσευε τὰ μέρη τῆς
Ἑλλάδος. Ἑλλάδα εἶναι ἀπὸ τὴν Λάρισσαν ἕως τὸ Ζητοῦνι καὶ τὴν
Θήβαν, ὡς κοντὰ εἰς τὴν Ἀθήναν. Καὶ ἦλθαν οἱ Ἀβαρες αὐτοὶ κουρ-
15 σεύοντες ἕως εἰς τὴν Θήβαν, ὁποῦ ἐλέγετον ἀπὸ τοὺς παλαιούς Ἐπτά-
πυλος, ἦγον ὁποῦ εἶχε τὸ κάστρον τῆς πόρταις ἐπτὰ. Καὶ ἦτον διω-
36^v γμὸς πολλὸς ἀπάνω εἰς τοὺς Χριστιανούς τότε ἀπὸ τοὺς Ἀβαρινούς
τοὺς ἀσεβεστάτους. Καὶ ἄλλους ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς τοὺς ἐξώριζαν,
ἄλλους τοὺς ἐκτελοῦσαν καὶ μὲ πειῶν καὶ δίψαν καὶ μὲ ἄλλαις πολ-
20 λαῖς τιμωρίαις τοὺς ἐθανάτωναν, μὲ τὸ νὰ μὴν ἤθελαν νὰ ὑποταχθοῦν
εἰς τὴν μιαν τὸν ἀσέβειαν.

37^r Τοῦτα ὅλα βλέποντας ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁποῦ ἐγίνονταν | εἰς τοὺς
εὐσεβεῖς Χριστιανούς, ἐλυπᾶτον πολλὰ καὶ τὸν ἐφαίνετον βαρὺ νὰ πει-
ράζονται οἱ ὁμόπιστοὶ του Χριστιανοί, εἰς τόσον ὁποῦ συνάγωντας
25 ὄλους τοὺς ἐδικούς του ἀνθρώπους τοὺς εἶπεν: «Ἄς εὐγοῦμεν, ἀδελ-

φοί μου, ἐναντίον καὶ καταπάνω τῶν ἀθέων Ἀβάρων, διὰ τὸ μὴν χαλ-
 νᾶται τὸ γένος τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοὺς ἀσεβεῖς». Καὶ τέ-
 37^v τοιαυτοῦ λογῆς εὐγῆκαν καὶ | ἐπῆγαν ἀπὸ τὴν Λάρισσαν εἰς τὸ βουνὸν τοῦ
 Τορνόβου, πρὸς τὰ μέρη τοῦ Ὀλύμπου. Καὶ ἐκεῖ εὐρῆκαν καὶ ἄλλους
 30 ἀγίους ἀνδρας, ὅπου ἦσαν μοναχοὶ καὶ ἀσκήτευσαν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνό-
 ματά τους ἦταν: Μιχαὴλ, Ἀκίνδυνος, Θεόδωρος, Παγκράτιος, Αἰμι-
 38^r λιανός, Παντολέων, Εὐδώδιος, Δημήτριος καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ ἐκεῖ
 ὅπου ἦσαν ὄλοι ἀντάμα, ἤλθαν οἱ ἀσεβεῖς, | τὰ ἄγρια σκυλῖα καὶ ἀπάν-
 35 θρωποὶ, καὶ τοὺς εὐρῆκαν, καὶ πιάνοντές τους τοὺς ἀδικοθανάτωσαν
 ὄλους.

Μοναχὸς ὁ ἅγιος Νικόλαος, φεύγωντας ἀπ' ἐκεῖ, ἤλθεν εἰς τὸ ὄρος
 τῆς Βουναίνης, σιμὰ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα. Καὶ ἐκεῖ, ἀφήνωντας τὸ ἄλο-
 γόν του καὶ παίρωνοντας μόνον τὰ ἄρματα του, εὐρῆκεν ἕνα δένδρον
 38^v μεγάλον καὶ ἐπροσέυχετον ἀπὸ κάτου. | Καὶ οἱ ἄγριοι αὐτοὶ σκύλοι
 40 ἤλθαν καὶ ἐκεῖ καὶ τὸν εὐρῆκαν· καὶ ὡσὰν τὸν εἶδαν, ὤρμησαν ἀπάνω
 του ὡσὰν κακοὶ λύκοι καὶ μὲ τὸ νὰ μὴν ἐμπορέσουν νὰ σιμώσουν κον-
 τὰ του μὴδὲ νὰ πιάσουν τὸ ἅγιόν του κορμί, ἐπῆγαν τὸ κοντάρι του καὶ
 ἐκοντάρεψαν τὴν ἁγίαν του πλευράν. Καὶ τέτοιας λογῆς ἔδωκεν ἐκεῖ
 39^r τὸ μακάριον τέλος· καὶ | οἱ ἀσεβεῖς τὸν ἀφήκαν ἐκεῖ ἄταφον.

Καὶ ὡσὰν ἐπέρασε καιρὸς πολὺς, κάποιος ἄρχοντας, τὸ ὄνομά του
 Εὐδφημιανός, ὅπου ἦτον τὸ ἀξίωμα του δοῦκας, μὲ τὸ νὰ λεπτωθῆ ὄλον
 του τὸ κορμί, ἐπαρακάλει τὸν Θεὸν νὰ τὸν θεραπεύσῃ ἀπὸ τὴν λέπραν.
 Καὶ ἐρχόμενος εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου εἰς
 39^v τὴν Θεσσαλονικίην, ἐπαρακάλει τὸν ἅγιον Δημήτριον· καὶ ὁ ἅγιος Δη-
 50 μήτριος τοῦ ἐφάνη εἰς τὸ ὄνειρόν του καὶ τοῦ εἶπε: «Σῦρε εἰς τὴν μη-
 τροπόλιν τῆς Λαρίσης, εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Ἀχιλ-
 λείου καὶ ἐκεῖ θέλεις εὐρεῖ τὴν ὑγίαν σου». Καὶ ἔτζη ἐσηκώθη ὁ ἄρ-
 χοντας ἐκεῖνος, ὁ δοῦκας, καὶ ἐπῆγε καθὼς τοῦ εἶπεν ὁ ἅγιος Δημή-
 40^r τριος εἰς τὴν Λάρισσαν. Καὶ ὡσὰν ἐπῆγεν | ἐκεῖ, ἐφάνηκεν πάλιν ὁ
 55 ἅγιος Ἀχιλλεῖος εἰς τὸν ὕπνον του καὶ τοῦ εἶπεν: «Ὑπαγε εἰς τὸ ὄρος
 τῆς Βουναίνης καὶ ἐκεῖ θέλεις εὐρεῖ μίαν βρύσιν καὶ ἕνα δένδρον καὶ
 μίαν ῥάχιν καὶ ἕνα κορμί, ἦγονν λείψανον μαρτυρικόν ὅπου ὀνομάζεται
 Νικολάου τοῦ νέου μάρτυρος· καὶ ἐκεῖ κάμε τὸ ὀγληγορώτερον ἕνα ναόν,
 40^v διὰ τὸ εὐρεῖς τὴν ὑγίαν σου ἀπὸ τὴν | λέπραν ὅπου σὲ εὐρῆκε».

Ἐκαμε τὸν λόγον τοῦ ἁγίου Ἀχιλλείου ὁ δοῦκας ἐκεῖνος· καὶ
 ὡσὰν ἐπῆγεν εἰς τὸ ὄρος τῆς Βουναίνης, εὐρῆκε κατὰ τὸν λόγον τοῦ
 ἁγίου Ἀχιλλείου τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Νικολάου σῶον καὶ ἅγιον. Καὶ
 ὡς τὸ εἶδεν, ἐχάρη πολλὰ καὶ εὐχαρίστησε τὸν Θεόν. Καὶ τέτοιας λογῆς
 41^r μὲ σπουδὴν πολλήν ἔκαμεν ἐκκλησίαν ἐκεῖ | εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Νι-
 65 κολάου, καθὼς τοῦ ἐπαράγγειλεν ὁ ἅγιος Ἀχιλλεῖος. Καὶ ἐκάλεσε τὸν

ἀγιώτατον ἀρχιερέα τοῦ τόπου ἐκεῖνον, τὸν Φίλιππον, καὶ ἐκαθιέρωσε
 τὸν ναὸν καὶ τὸν ἐγκαινίασε καὶ ἔκαμε καὶ ἁγιασμόν. Καὶ μὲ τὸ νὰ ξαν-
 41^v τίσῃ τὸν ἄρχοντα ἐκεῖνον, τὸν Εὐδφημιανόν, ὅπου εἶχε τὴν λέπραν, πα-
 70 ρευσθὸς ἔγινεν ὑγιὴς μὲ τὴν πρεσβείαν | καὶ βοήθειαν τοῦ ἁγίου Νικο-
 λάου, ὁ ὁποῖος καὶ λεπτρὸς ἐκαθάρισε καὶ δαιμονισμένους ἰάτρυσσε
 καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα ἔκαμεν εἰς τὸν ναὸν ἐκεῖνον καὶ πανταχοῦ.
 Ἀλλὰ καὶ εἰς ὀλίγα λόγια, τέτοιος ἦτον ὁ ἅγιος ἐτοῦτος νέος Νικόλαος
 καὶ τοιοῦτον τέλος ἔτυχε.

Καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν δόναμίν μας τὸν ἐπαινέσαμεν | εἰς τὸν κανό-
 42^r να καὶ τὴν λοιπὴν ἀκολουθίαν, τὴν ὁποίαν διὰ τὴν προσταγὴν τοῦ θεοφι-
 75 λεστάτου ἐπισκόπου Δημητριάδος κυρίου Διονυσίου τὴν ἐκαλλωπίσαμεν,
 ὅπου ἦτον πολλὰ κακοσυνθεμένη διὰ τὴν ἀπαιδευσίαν τῶν ἀνθρώπων,
 οἱ ὁποῖοι μόνον πῶς ἤξεύρουν καὶ γράφουν καλὸν χαρακτῆρα ἢ πῶς δια-
 42^v βάζουν παροδικῶς ἐλεύθερα, διὰ μᾶ(ς) | τοὺς φαίνεται πῶς κάτι γροϊ-
 80 κοῦν· τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ πλέον χειρότερον, ὅτι λογιάζουν πῶς ἤξεύρουν
 χωρὶς νὰ μάθουν ἢ γραμματικὴν, ἢ λογικὴν, ἢ ἔθνοικὴν, ἢ φιλοσοφίαν,
 ἢ θεολογίαν, ἢ ἄλλην καμμίαν ἐπιστήμην γραμμάτων. Μόνον ὅτι δια-
 βάζουν καὶ φαντάζονται νὰ γροϊκοῦν πον καὶ λόγον, ὡσὰν ὁ τυφλὸς
 43^r γροϊκῶ πῶς εἶναι | ὁ ἥλιος εἰς τὸν οὐρανόν, ἀμὴ δὲν τὸν βλέπει παντε-
 85 λῶς. Καὶ μὲ ὄλον ἐτοῦτο ὄχι μόνον ταπεινώνονται, ἀλλὰ λογιάζουν [sic]
 πῶς ἤξεύρουν καὶ καλλίτερα ἀπὸ ἐκεῖνους ὅπου ἔκαμαν ὄλην τους τὴν
 ζωὴν εἰς τὴν σπουδὴν καὶ γροϊκοῦν κάθε λογῆς γραφὴν, καὶ ἑλληνικὴν καὶ
 43^v χριστιανικὴν. Ἐπειδὴ λοιπὸν μὲ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ εἰρημένου θεοφι-
 90 λεστάτου, ὁ ὁποῖος κἄν ἐτοῦτο | τὸ ἔχει καὶ δὲν φθονεῖ τὸ καλὸν ποτέ
 του, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπαινεῖ καὶ τὸ ἀγαπᾷ καὶ θέλει νὰ αὐξάνῃ εἰς κάθε ἕνα,
 τὸ ὁποῖον εἶναι μεγάλη του ἀρετὴ, ὅπου ἀπὸ ὅσους εἶναι εἰς τοιοῦτον
 ἀξίωμα ὀλίγοι τὸ ἔχουν κατ' ἀλήθειαν τὸν καιρὸν ἐτοῦτον, ἐκαλλωπί-
 44^rσαμεν τὸν κανόνα καὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ ἐμάθαμεν
 95 καὶ τὴν πατρίδα του πῶς εἶναι | ἢ Ἀνατολή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εὐγῆκεν
 κάθε λογῆς καλὸν εἰς τὸ γένος μας· καὶ πῶς ἦτον καὶ εὐγενὴς καὶ φί-
 λος τῶν χριστιανῶν βασιλέων καὶ εἰς μεγάλην ἀξίαν, καὶ διὰ τὴν πί-
 στιν τοῦ Χριστοῦ ἐμαρτύρησε· καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἔκαμε καὶ
 κάμνει πολλὰ θαύματα εἰς ἐκεῖνους ὅπου τὸν κρᾶζουν μὲ πίστιν καθαρὰν
 καὶ θερμὴν καὶ μὲ εὐλάβειαν.

Ἄς μάθωμεν τώρα πῶς | ὠφελοῦνται ὅσοι ἐορτάζουν καὶ δοξολο-
 44^v γοῦν τοὺς ἁγίους, καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐορτάζονται οἱ ἅγιοι καὶ ἂν εἶναι
 101 ὅτι οἱ ἅγιοι ἔχουν τίποτε δύναμιν νὰ βοηθήσουν ἐκεῖνους ὅπου τοὺς ἐπι-
 καλοῦνται, φανερόν εἶναι ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ὅτι ὁ Θεὸς ἔκαμε τὸν
 ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα του, ἦγονν ἔδωκε τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἔχη κατὰ
 45^r χάριν εἰς τοῦ λόγου του ἐκεῖνα ὅπου ἔχει ἐκεῖνος κατὰ φύσιν.

106 Καὶ ὡσάν ὁποῦ ὁ Θεὸς ἔχει λόγον ἐνυπόστατον καὶ ἀχώριστον
καὶ ὁμοούσιον καὶ ἀδιάλυτον καὶ συναϊδίον, ἀχρόνως, ἀπαθῶς, ἀρρε-
στως γεννηθέντα πρὸ πάντων αἰώνων, ἔδωκε καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸν λό-
γον ἐτοῦτον καὶ εἶναι λογικός. Καὶ ὡσάν ὁποῦ ἔχει πνεῦμα ἐνυπόστα-
45v τον καὶ ὁμοούσιον, ἀχρόνως ἐκπορευόμενον καὶ ἐκεῖνο ἀπ' αὐτὸν τὸν
111 πατέρα, καὶ εἶναι ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ γεννήτωρ καὶ προβολεύς, ὡσάν ὁποῦ
γεννᾷ τὸν υἱόν, ἤγουν ἔχει ὁ υἱὸς τὸ εἶναι του ἀπὸ τὸν πατέρα, καὶ ὡσάν
ὁποῦ προβάλλει καὶ ἐκπορεύει τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἤγουν ἔχει τὸ ἅγιον
πνεῦμα τὸ εἶναι του καὶ τὴν ὑπαρξίν του ἀπ' αὐτὸν τὸν Θεόν καὶ πατέρα
115 καὶ εἶναι ἀρχὴ ἤγουν αἰτία ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, τὸν
46r μὲν υἱόν | γεννῶντάς τον, τὸ δὲ πνεῦμα προβάλλωντάς το καὶ ἐκπορευόν-
τάς το χωρὶς κανένα πάθος σαρκικόν, ἔδωκε καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸ κα-
τὰ χάριν πνεῦμα, καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοιότητα τοῦ
Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος. Καὶ εἶναι εἰς τόπον τοῦ πατρὸς ὁ νοῦς, εἰς τόπον τοῦ
120 υἱοῦ ὁ λόγος, εἰς τόπον τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸ πνεῦμα τὸ ἀνθρώπων.
46v Καὶ καθὼς ὁ νοῦς γεννᾷ τὸν | λόγον καὶ ἐκπορεύει τὸ πνεῦμα, λέγω ὁ
ἀνθρώπωνος νοῦς, τέτοιας λογῆς καὶ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ γεννᾷ τὸν υἱόν
καὶ ἐκπορεύει τὸ ἅγιον πνεῦμα. Καὶ καθὼς ἀπὸ τὸν νοῦν τὸν ἀνθρώπωνον
γεννᾶται ὁ λόγος καὶ εὐγαίνει τὸ πνεῦμα χωρὶς σποράν, χωρὶς πάθος,
125 χωρὶς ῥεῦσιν, χωρὶς ἀλλοίωσιν, τέτοιας λογῆς καὶ ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ
47r πατέρα γεννᾶται ὁ λόγος καὶ ἐκπορεύεται | καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα χωρὶς
πάθος, χωρὶς σποράν, χωρὶς σύλληψιν, χωρὶς καμμίαν λογῆς ἀλλοίω-
σιν. Καὶ καθὼς, μὲ ὄλον ὁποῦ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπωνος γεννῶντας τὸν λό-
γον καὶ τὸ πνεῦμα προβάλλοντας, εἶναι ἀχώριστος ἀπ' αὐτά, τέτοιας
130 λογῆς ὁ πατὴρ γεννῶντας τὸν υἱόν καὶ ἐκπορευόντας τὸ πνεῦμα εἶναι
47v ἀχώριστος ἀπ' αὐτούς. Καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα
τοῦ Θεοῦ.

Ἔχει δὲ κάποιαν διαφορὰν ἐτοῦτος ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅτι ἐδῶ εἶναι
135 χρονικά καὶ ἐκεῖ εἶναι ἀχρόνως, διότι ἐκεῖ χρόνον δὲν ἐμπορεῖ τινὰς
νὰ εὖρη ἢ χρόνον διάστημα, οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς
λέγεται καὶ εἶναι ἀχρόνος καὶ ἀτελεύτητος, ὡσάν ὁποῦ μήτε ἀρχὴν ἔχει
οὔτε τέλος. Πάλιν ἐδῶ εἰς τὸν ἀνθρώπωνον νοῦν ὁ λόγος του καὶ τὸ πνεῦ-
48r μα του | διαλύονται εἰς τὸν ἀέρα ὡσάν γεννηθοῦν, ἀμὴ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος
καὶ τὸ πνεῦμα δὲν διαλύονται εἰς τὸν ἀέρα, ἀλλὰ μένον εἰς τὸν αἰῶνα.
140 Ἔχουν τὴν ὁμοιότητα ὁποῦ εἶπαμεν, διὰ νὰ δεῖξουν τὸ κατ' εἰκόνα,
ἔχουν καὶ τὴν διαφορὰν ὁποῦ εἶπαμεν, διὰ νὰ διαφέρῃ τὸ κτιστὸν ἀπὸ τὸ
48v ἄκτιστον, τὸ χρονικὸν ἀπὸ τὸ ἀχρόνον, | τὸ ὑλικὸν ἀπὸ τὸ ἄνυλον. Τὸ
λοιπὸν, φανερόν εἶναι, καθὼς λέγει ἡ θεία Γραφή, «ποιήσωμεν ἄνθρω-
πον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν
145 ἄνθρωπον», πῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

Καὶ φανερόν εἶναι ὅτι οἱ ἅγιοι ἐφύλαξαν τὸ κατ' εἰκόνα καθαρὸν
49r καὶ ἀμόλυντον μὲ τὸ νὰ ἦσαν ποιηταὶ τοῦ νόμου καὶ ὄχι μόνον ἀ|κροα-
ταί, καὶ μὲ τὸ νὰ ἐτελειώσαν τὸν δρόμον ἐτοῦτον τῆς ζωῆς ἀγωνιζόμε-
νοι καὶ φυλάγοντες τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καὶ δίδοντες τὴν ζωὴν τοὺς
150 διὰ τὸν Θεόν. Καὶ ἐπειδὴ ἐφύλαξαν τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καθαρὸν, ὅταν
τοὺς δοξολογοῦμεν ἡμεῖς, ὁ Θεὸς τὸ στέργει καὶ τὸ ἀγαπᾷ καὶ ἡ τιμὴ
49v ἐκεῖνη ὁποῦ κάμνωμεν εἰς τοὺς ἁγίους ὁποῦ ἐφύλαξαν τὸ κατ' εἰκόνα
Θεοῦ, ἡ τιμὴ ἐκεῖνη ἀναβαίνει εἰς τὸ πρωτότυπον, τὸν Θεόν. Καὶ ἔτζη,
δοξάζοντες ἡμεῖς τοὺς ἁγίους, δοξάζομεν ὁμοῦ μὲ αὐτούς καὶ τὸν Θεόν·
155 καὶ τέτοιας λογῆς γίνεται ἐκεῖνο ὁποῦ λέγει ἡ Γραφή, «τοὺς δοξάζον-
τάς με δοξάσω».

Καὶ τοῦτο εἶναι τέτοιας λογῆς καὶ ἀπ' ἐκεῖνο ὁποῦ λέγει ὁ Χριστὸς
50r διὰ τοὺς πτωχοὺς, | τοὺς ὁποίους τοὺς ὀνομάζει καὶ ἀδελφούς του, διὰ
τοὺς ὁποίους λέγει: "Ο,τι ἐκάμετε ἐσεῖς οἱ ἄνθρωποι εἰς αὐτούς, ἐμένα
160 τὸ ἐκάμετε. Καὶ ὁποῖος, λέγει, ἐλεᾷ τὸν πτωχόν, δανείζει τὸν Θεόν·
καὶ ὁ Θεὸς τοὺς δίδει τὴν ἡτοιμασμένην βασιλείαν πρὸ καταβολῆς κό-
σμου. Ἄν τοὺς πτωχοὺς λοιπὸν τοὺς ὀνομάξῃ ὁ Χριστὸς ἀδελφούς του
50v καὶ ἐκεῖνους ὁποῦ ἐλεοῦν τοὺς | δίδῃ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν μι-
σθόν, πόσον μάλιστα τοὺς ἁγίους νὰ μὴν τοὺς ὀνομάξῃ ἀδελφούς, ὁποῦ
165 λέγει, «ἀπαγγεῶ τὸ ὄνομά μου τοῖς ἀδελφοῖς μου»; Ἄδελφούς λέγει
τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας. Καὶ φανερόν εἶναι ὅτι οἱ ἅγιοι ὄχι μόνον
ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ, διὰ νὰ μὴν τὸν ἀρνηθοῦν, ἔδιδαν τὴν
51r ζωὴν τοὺς εἰς μαρ|τύρια φοβερά καὶ θανάτους βιαλοὺς καὶ πικροὺς.
Καὶ πόσον μάλιστα νὰ μὴν δίδῃ τὴν βασιλείαν του ἐκεῖνων ὁποῦ δοξο-
170 λογοῦν καὶ τιμοῦν τοὺς ἁγίους; Ἄλλὰ, εἰς ὀλίγα λόγια, ἐδείχθη ὅτι ὠφε-
λοῦνται μεγάλα ἐκεῖνοι ὁποῦ δοξολογοῦν τοὺς ἁγίους, διότι ἡ τιμὴ ὁποῦ
γίνεται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους εἰς αὐτούς, τὴν δέχεται ὁ Θεὸς ὁποῦ συν-
51v |δοξάζεται ὁμοῦ μὲ αὐτούς. Καὶ τὴν τιμὴν ἐκεῖνην τὴν δέχεται ὁ Θεὸς
ὡσάν νὰ τὴν κάμνον οἱ ἄνθρωποι εἰς αὐτὸν τὸν Θεόν.

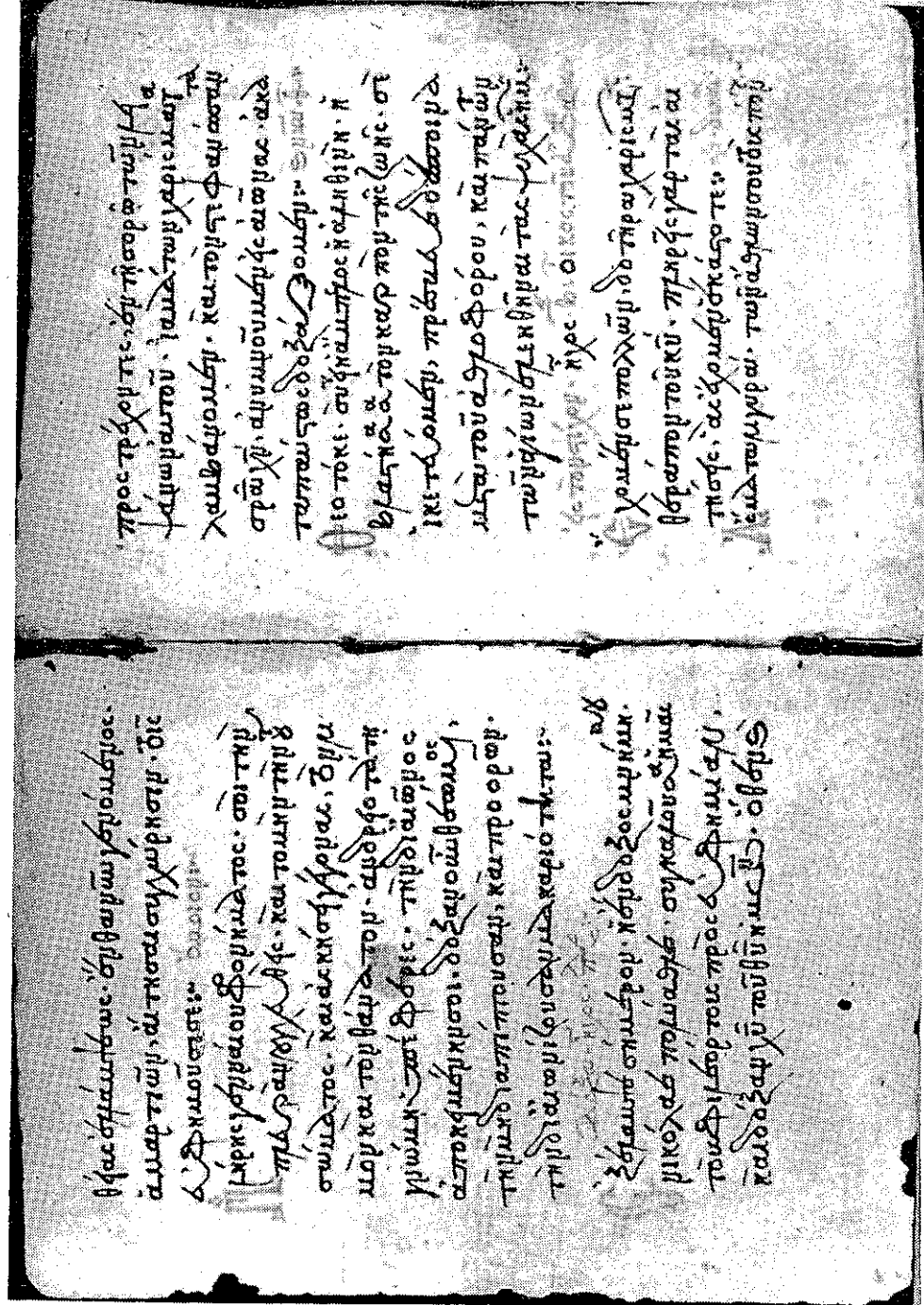
175 Πλὴν δὲν φθάνει νὰ δοξολογοῦμεν μόνον τοὺς ἁγίους, ἀλλὰ νὰ
τοὺς δοξολογοῦμεν καὶ μὲ τὸν πρέποντα τρόπον. Καὶ πρέπων τρόπος
δοξολογίας εἶναι τόσον εἰς τὸν Θεόν, τόσον εἰς τοὺς ἁγίους, ὄχι ἐτοῦτα
52r ὁποῦ κάμνον | οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς ἐορτὰς τῶν ἁγίων τοὺς καιροὺς
ἐτούτους· τραπέζια, μέθαις, χοροὺς, κουρσάνια καὶ ἄλλα παρόμοια, τὰ
180 ὁποῖα εἶναι βδελυκτὰ καὶ εἰς τὸν Θεόν καὶ εἰς τοὺς ἁγίους. Ἄλλὰ νὰ
κάμνωμεν τὴν δοξολογίαν τοῦ ὁρθρου τῆς λειτουργίας καὶ νὰ τοὺς κά-
μνωμεν λειτουργίαν καὶ ἐλεημοσύνην εἰς τοὺς δεομένους· καὶ τὴν ἐπί-
52v λοιπὴν ἡμέραν | νὰ ἀκούωμεν τί ἔκαμαν οἱ ἅγιοι καὶ ἔγιναν ἅγιοι, καὶ
κατὰ τὴν δύναμίν μας νὰ κάμωμεν καὶ ἡμεῖς τρόπον νὰ κάμωμεν ἀπὸ τὰ
185 καμώματα τῶν ἁγίων· νὰ φυλάγωμεν τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ ἕως εἰς

τὸν θάνατον, νὰ ἀπεχώμεθα ἀπὸ κάθε ἁμαρτίαν, καθὼς ἔκαμαν καὶ ἐκεῖ-
 53^r νοι. Διότι, ἂν δὲν κάμωμεν ἔτζη ταῖς ἐορ|ταῖς τῶν ἁγίων, ὄχι μόνον δὲν
 τοὺς τιμοῦμεν ἀλλὰ μάλιστα τοὺς ἀτιμάζομεν, καὶ ἡ τιμὴ ὅπου τοὺς
 κάμνομεν, καθὼς τὴν κάμνομεν τώρα, ὄχι μόνον δὲν τὴν δέχονται
 190 ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστρέφονται· καὶ ὄχι μόνον μισθὸν δὲν ἔχομεν ἀλλὰ
 καὶ κόλασιν πολλήν. Διότι ὅπου θέλει νὰ τιμᾷ τοὺς ἁγίους, ἀλλέως δὲν
 53^v τοὺς τιμᾷ, | παρὰ ὅταν κάμνη καὶ ἐκεῖνος τὴν πολιτείαν καὶ ἀρετὴν τῶν
 ἁγίων· ἀμὴ τρώγωντας καὶ πίνωντας, πορνεύωντας καὶ τὰ ἄλλα κά-
 μνωντας, ὅσα ἡμεῖς κάμνομεν τώρα, δὲν ἐορτάζει τοὺς ἁγίους, οὐδὲ δέ-
 195 χονται οἱ ἅγιοι τὰς τοιαύτας ἐορτάς· ἀλλὰ κάμνει θυσίαν τῷ διαβόλῳ,
 ὅπου ἐκεῖνος χαίρεται εἰς τὰ τοιαῦτα καὶ ὄχι οἱ ἅγιοι.
 54^r Ἐμεῖς λοιπὸν ὅπου ἀγαποῦμεν τοὺς ἁγίους, νὰ τοὺς δοξολογοῦ-
 μεν, μέσα εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι ἕνας καὶ ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ νέος μάρ-
 τυς, τοῦ ὁποίου τὴν μνήμην ἐορτάζομεν σήμερον. Ἄς μὴν τοὺς ἐορτά-
 200 ζωμεν μὲ φαγοπότια καὶ συμπόσια καὶ τραγούδια καὶ χορούς, τὰ ὁποῖα
 54^v τὰ ἔκαμαν οἱ Ἕλληνες εἰς ταῖς ἐορταῖς τους καὶ ἐχαίρονταν οἱ δαί|μο-
 νες εἰς ταῖς ἐορταῖς τους καὶ εἰς ταῖς θυσίαις τους, ἀλλὰ κατὰ τὸν
 τρόπον ὅπου θέλουν οἱ ἅγιοι καὶ κατὰ τὸν τρόπον ὅπου θέλει ὁ Θεός.
 Καὶ τότε θέλουν μᾶς πέμψει οἱ ἅγιοι ἀπὸ Θεοῦ τὴν βοήθειαν καὶ τὴν
 205 ὑγείαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος καὶ θέλουν μᾶς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὰ
 55^r κακὰ ὅπου ἔχομεν, ψυχικὰ καὶ σωματικὰ. Καὶ ὅτι πῶς νὰ | ἔχουν οἱ
 ἅγιοι δύναμιν νὰ μᾶς βοηθήσουν καὶ νὰ πρεσβεύουν διὰ λόγου μας, κοι-
 νὴ γνώμη εἶναι τῆς ἐκκλησίας τῶν Ὁρθοδόξων καὶ δὲν κάμνει χρεῖα
 210 πολλὰς ἀπόδειξαις εἰς τοῦτο. Ἀκόμη ἡ πείρα τὸ βεβαιώνει ὅτι ἔχουν
 55^v οἱ ἅγιοι τὴν τοιαύτην δύναμιν νὰ βοηθοῦν τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτοὺς
 μετὰ πίστεως. Διότι εἰς πολλοὺς | καὶ πολλὰκις ἔκαμαν οἱ ἅγιοι καὶ ἰά-
 ματα καὶ βοήθειαις, ὅπου εἶναι πολὺ καὶ ἄπειρον νὰ τὸ διηγᾶται τινάς.
 Πλὴν τοῦτο μόνον κάμνει χρεῖα νὰ ἡξεύρωμεν, ὅτι ἡ μὲν βοήθεια ἀπὸ
 56^r τὴν πηγὴν, τοῦτέστιν ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐρχεται ἀμέσως· ἀμὴ τοῦτο τὸ κά-
 216 μνει ἡ πρεσβεία τῶν ἁγίων καὶ ἡ μεσιτεία. Καὶ ἂν καλὰ μόνον ἕνα | με-
 σίτην λέγει ὁ Παῦλος τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, τὸν Κύριον ἡμῶν
 Ἰησοῦν Χριστόν, ἀλλὰ τοῦτο τὸ λέγει κατὰ ἐξοχὴν, καθὼς καὶ πέτρα
 κατὰ ἐξοχὴν μόνος λέγεται ὁ Χριστός· ἀλλὰ καὶ κατὰ χάριν καὶ μετο-
 χὴν πέτραις λέγονται καὶ οἱ Ἀπόστολοι κατὰ τὴν συμβολικὴν θεολογίαν.
 220 Καὶ δὲν τοῦ παίρουν τοῦ Κυρίου οἱ ἅγιοι τὸ νὰ εἶναι πέτραι, μὲ τὸ νὰ
 56^v λέγονται | καὶ αὐτοί· καθὼς φῶς λέγονται, καὶ αὐτὸς ἀπὸς τοῦ φωτὸς
 τοὺς κάμνει καὶ ποιμένας, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἐκεῖνος κατὰ φύσιν ἔχει.
 Καὶ μὲ ὅλον ἐτοῦτο δὲν τὰ χάνει ἐκεῖνος τὰ ἀξιώματα αὐτὰ δίδωντάς τα
 καὶ τῶν ἁγίων του. Τίνος ἄλλον νὰ συγκωρᾷ ἁμαρτίαις παρὰ μόνου τοῦ
 57^r Θεοῦ; Ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἔδωκεν καὶ τῆς ἐκκλη|σίας. Καὶ κοντολογία,

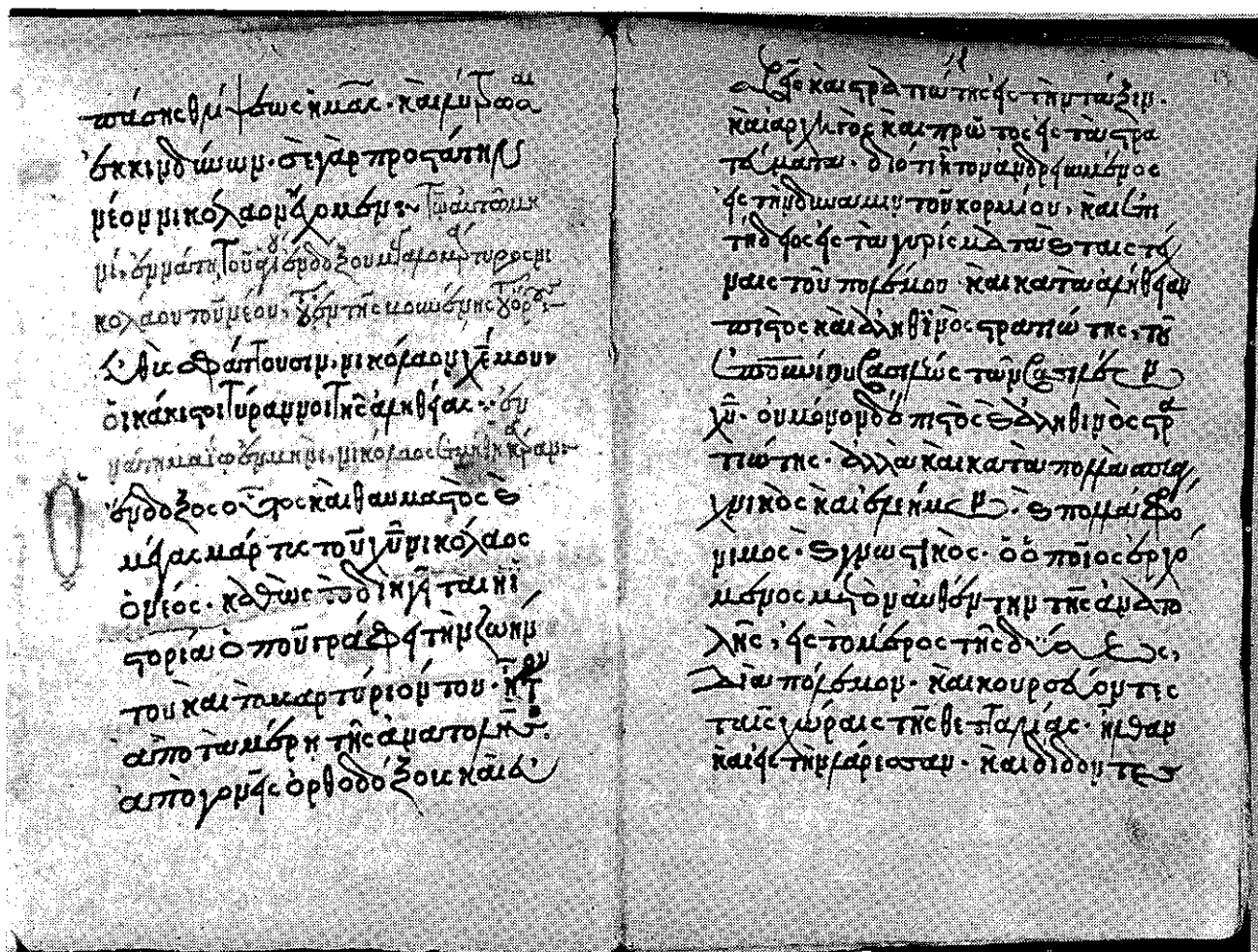
226 τὰ ὅσα ἐκεῖνος ἔχει κατὰ φύσιν καὶ κατὰ ἐξοχὴν ὅλα τὰ ἔδωκε νὰ τὰ
 ἔχουν οἱ ἅγιοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν.
 Ἐχει λοιπὸν ὁ Κύριος μόνος τὸ νὰ εἶναι μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώ-
 230 πων, ἀλλὰ τοῦτο κατὰ δεῦτερον τρόπον καὶ κατὰ χάριν τὸ ἔδωκε νὰ τὸ
 57^v ἔχουν καὶ οἱ ἅγιοι. Καὶ καθὼς δὲν ἐφθόνησεν εἰς τὰ ἄλλα ὅλα νὰ τοὺς τὰ
 δώσῃ, τοιοῦτο|τρόπως οὐδὲ τὴν μεσιτείαν δὲν τοὺς τὴν ἐφθόνησεν
 οὐδὲ τοὺς τὴν ἐπήρε, ἀλλὰ τὴν ἔχουν καὶ αὐτὴν καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ὅλα.
 Καὶ ἂν δὲν τὴν εἶχαν τὴν χάριν αὐτὴν οἱ ἅγιοι, δὲν ἤθελαν κάμνει ποτὲ
 διὰ μεσιτείας καὶ πρεσβείας τίποτε εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε εἰς τὴν
 235 γῆν οὔτε εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ φανερὸν εἶναι πῶς κάμνουν πολλὰκις
 58^r πολλὰ | καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν εἰς πολλοὺς. Τὸ λοιπὸν ἔχουν
 τὴν χάριν αὐτὴν νὰ πέμπουν βοήθειαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἂν καλὰ
 καὶ ὁ Θεὸς τὴν πέμπει, ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν ἁγίων τὴν πέμπει, θέλων-
 240 τας νὰ δοξάσῃ τοὺς ἁγίους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐδόξασαν, καὶ νὰ θανατωθῆ
 58^v εἰς τοὺς ἁγίους του καὶ νὰ παρακινήσῃ καὶ κάθε ἕνα εἰς τὸ νὰ κάμνη
 | καλὰ, διὰ νὰ δοξασθῆ καὶ αὐτὸς καὶ νὰ ἔχη μισθὸν πολὺν σιμὰ εἰς τὸν
 Θεόν. Διότι ὅποιος μιμᾶται τοὺς ἁγίους, κάμνει πολιτείαν ὅπου ἀρέσει
 τοῦ Θεοῦ. Καὶ τέτοιας λογῆς ὁ Θεὸς τὸν δοξάζει καὶ αὐτὸν ὡσὰν καὶ
 245 τοὺς ἁγίους καὶ τοὺς δίδει ἐκεῖνην τὴν μακαρίαν ἀπόλαυσιν ὅπου ἔδω-
 59^r κε τῶν ἁγίων.
 Τοῦτο ἡξεύροντές το καὶ ἡμεῖς, ἀδελφοί, πῶς εἶναι | βέβαιον, ἄς
 μιμούμεσταν τὴν πολιτείαν καὶ ἀρετὴν τῶν ἁγίων· ἄς μισήσωμεν καὶ
 ἡμεῖς, καθὼς οἱ ἅγιοι, τὴν ἀσέβειαν καὶ τοὺς ἀσεβεῖς· ἄς μισήσωμεν τὸν
 κόσμον καὶ τὰ ἐγκόσμια, ἄς μισήσωμεν τὴν δόξαν τοῦ κόσμου, διὰ νὰ
 250 κερδήσωμεν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἄς ἀφήσωμεν ταῖς χαρᾶς ταῖς πρόσ-
 59^v καιραῖς, καθὼς τὸ ἔκαμαν καὶ οἱ ἅγιοι, | διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν ταῖς χα-
 ραῖς ταῖς αἰώνιας ὁμοῦ μὲ τοὺς ἁγίους, σιμὰ εἰς τὸν Θεόν. Ἄς ἀφή-
 σωμεν τὸν φθαρτὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου, διὰ νὰ κερδήσωμεν τὸν ἀφθαρ-
 255 τὸν εἰς τὴν ἐπουράνιον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ἄς μὴν προτιμήσωμεν κα-
 60^r νένα πρᾶγμα τοῦ κόσμου, οὔτε δόξαν, οὔτε τιμὴν, οὔτε ἀπόλαυσιν κο-
 σμικὴν, οὔτε | ἄλλην καμμίαν ἀνθρωποπαρέσκευαν [sic] τοῦ κόσμου,
 καθὼς ἔκαμαν καὶ οἱ ἅγιοι ὅλοι, διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐκεῖνα
 ὅπου ἀπέλαυσαν οἱ ἅγιοι. Ἄς πτωχεύωμεν ἐδῶ μὲ τὸ θέλημά μας,
 260 διὰ νὰ πλουτήσωμεν ἐκεῖ αἰωνίως· διότι καὶ οἱ ἅγιοι ἔτζη ἔκαμαν,
 60^v καὶ ὅσοι εἶχαν καὶ ὅσοι δὲν εἶχαν. Διότι τόσον μισθὸν παίρνει καὶ ἐκεῖ-
 νος | ὅπου ἀφήσει πολλὰ, τόσον καὶ ἐκεῖνος ὅπου ἀφήσει ὀλίγα. Διότι
 δὲν κρίνει ὁ Θεὸς τὸ πολὺ καὶ τὸ ὀλίγον, καθὼς κρίνουν οἱ ἄνθρωποι
 ὅπου δὲν ἡξεύρουν νὰ κρίνουν τὰ πράγματα καθὼς πρέπει, ἀλλὰ κρίνει
 καὶ κοιτάζει ταῖς καρδίαις καὶ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν ὄρεξιν, ὁ ὁποῖος
 265 τὰ ἡξεύρει αὐτὰ νὰ τὰ διακρίνη καθὼς πρέπει.

61r Ὅλγῃ ἀφήκεν ὁ ἅγιος Πέτρος, | ἀλλὰ ἀντὶ ἐκείνων τῶν ὀλίγων
 ἤκουσεν ἀπὸ τὸ ἀφενδὲς στόμα τοῦ Χριστοῦ πῶς ἔχει νὰ καθίσῃ ὁμοῦ
 270 μὲ τοὺς ἄλλους τοὺς συναποστόλους του, εἰς τὴν Δευτέραν τοῦ Κυρίου
 61v Παρουσίαν, εἰς δώδεκα θρόνους νὰ κρῖνῃ, τοῦτέστι νὰ κατακρῖνῃ τὰς
 275 δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Δύο λεπτά, ἤγουν δύο σολδία, ἔδωκεν ἡ
 62r πτωχῇ ἐκείνῃ χήρᾳ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἐμαρτυρήθη ἀπ' αὐτὸν τὸν Κύριον
 ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πῶς ἔδωκε περισσότερον ἀπὸ ὅλους. Μὲ ὄλον
 ὅπου ἐκεῖνοι ἔδιδαν πολλά, — θαρρεῖτε καὶ ὀλγὰ ἔδιδαν οἱ βασιλεῖς τῶν
 280 ἐθνῶν καὶ εἰς πτωχοὺς καὶ εἰς πλουσίους καὶ εἰς οἰκοδομαῖς καὶ εἰς ἄλ-
 62v λαις χρεαίαις; — ἀλλὰ μὲ ὄλον ἐτοῦτο ἐχάθηκεν ὁ μισθὸς τους καὶ τὸ ὄ-
 νομά τους εἶναι λειωμένον ἀπὸ τὸ κατάστιχον τοῦ Θεοῦ. Ἄν δὲν δώσῃ
 285 τινὰς καὶ οὐδὲ τίποτε, διατὶ δὲν ἔχει, καὶ ἔχη ὄρεξιν ὅ,τι ἂν εἶχεν ἔδι-
 δε, τὸν μισθὸν παίρνει σιμὰ εἰς τὸν Θεόν, ὡσὰν καὶ ἐκεῖνος ὅπου ἔχει
 καὶ δίδει.

280 Ἄς πτωχόνωμεν λοιπὸν μὲ τὴν προαίρεσίν μας καὶ μὲ ὄλην μας
 τὴν ὄρεξιν, καθὼς τὸ ἔκαμαν οἱ ἅγιοι ὄλοι, διὰ νὰ ἀκούσωμεν καὶ ἡμεῖς
 62v ὁμοῦ μὲ ὄλους τοὺς ἅγιους: «Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι», ἤγουν
 οἱ κατὰ προαίρεσιν πτωχοί, «ὅτι | αὐτῶν ἔστιν καὶ εἶναι ἡ βασιλεία τῶν
 285 οὐρανῶν». Ἄς ἀφήσωμεν ταῖς χαραῖς καὶ ἀπόλαυσις τοῦ κόσμου καὶ
 ἄς κλαίωμεν πάντοτε, ὅχι καθὼς κλαίουσι οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀπαιδευτοὶ θα-
 νάτους τῶν ἐδικῶν τους καὶ διὰ ἄλλα πρόσκαιρα πράγματα, ἀλλὰ ταῖς
 ἀμαρτίας μας, καθὼς τὸ ἔκαμαν καὶ ὄλοι οἱ ἅγιοι: διὰ νὰ ἀκούσωμεν
 63r καὶ ἡμεῖς ὁμοῦ μὲ | αὐτούς: «Μακάριοι οἱ πενθοῦντες», ἤγουν οἱ κλαίον-
 290 τες, «ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται», ἤγουν θέλουν παρηγορηθῆ εἰς τὴν
 μέλλουσαν ζωὴν. Ἄς γενοῦμεν πρᾶοι καὶ ἡσυχοὶ καὶ ἀμαθεῖς εἰς τὰ
 κακὰ καὶ μαθηματικοὶ εἰς τὰ καλὰ, καθὼς ἦσαν καὶ οἱ ἅγιοι: διὰ νὰ
 63v ἀκούσωμεν καὶ ἡμεῖς ὁμοῦ μὲ ἐκεῖνους: «Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ
 κληρονομήσουσι | τὴν γῆν», τοῦτέστι θέλουν ἔχει καὶ εἰς τὴν γῆν ὄνομα
 295 καὶ μνημόσυνον αἰῶνιον καὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ τιμὴν καὶ δό-
 ξαν ἀτελεύτητον. Ἄς πεινάσωμεν καὶ ἡμεῖς καὶ ἄς διψάσωμεν εἰς τὴν
 64r ζωὴν ἐτούτην τὴν δικαιοσύνην, τοῦτέστιν ἄς ἀγαπήσωμεν τέτοιας λο-
 γῆς τὴν δικαιοσύνην, καθὼς ἀγαπᾷ ἕνας διψασμένος νὰ πῆν νερὸν | καὶ
 ἕνας πεινασμένος νὰ φάγῃ, τὸ ὁποῖον τὸ ἔκαμαν καὶ οἱ ἅγιοι: διὰ νὰ
 300 χορτάσωμεν, ὅταν ἰδοῦμεν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ τὴν αἰῶνιον, καὶ νὰ ἀκού-
 64v σωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν τέταρτον μακαρισμὸν: «Μακάριοι οἱ πεινῶντες
 καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται». Ἄς εἴμα-
 στεν καὶ ἡμεῖς εἰς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ πτωχοὺς ἐλεήμονες, καθὼς ἦσαν
 καὶ οἱ ἅγιοι, καὶ μὲ λόγον καὶ μὲ ἔργον ὅσον εἶναι ἡ δύναμις μας, διὰ νὰ
 305 ἀκούσωμεν καὶ τὸν πέμπτον τοῦ Κυρίου μακαρισμὸν ὅπου λέγει: «Μα-
 κάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται» ὅταν κρατοῦν ἀπὸ τὸν

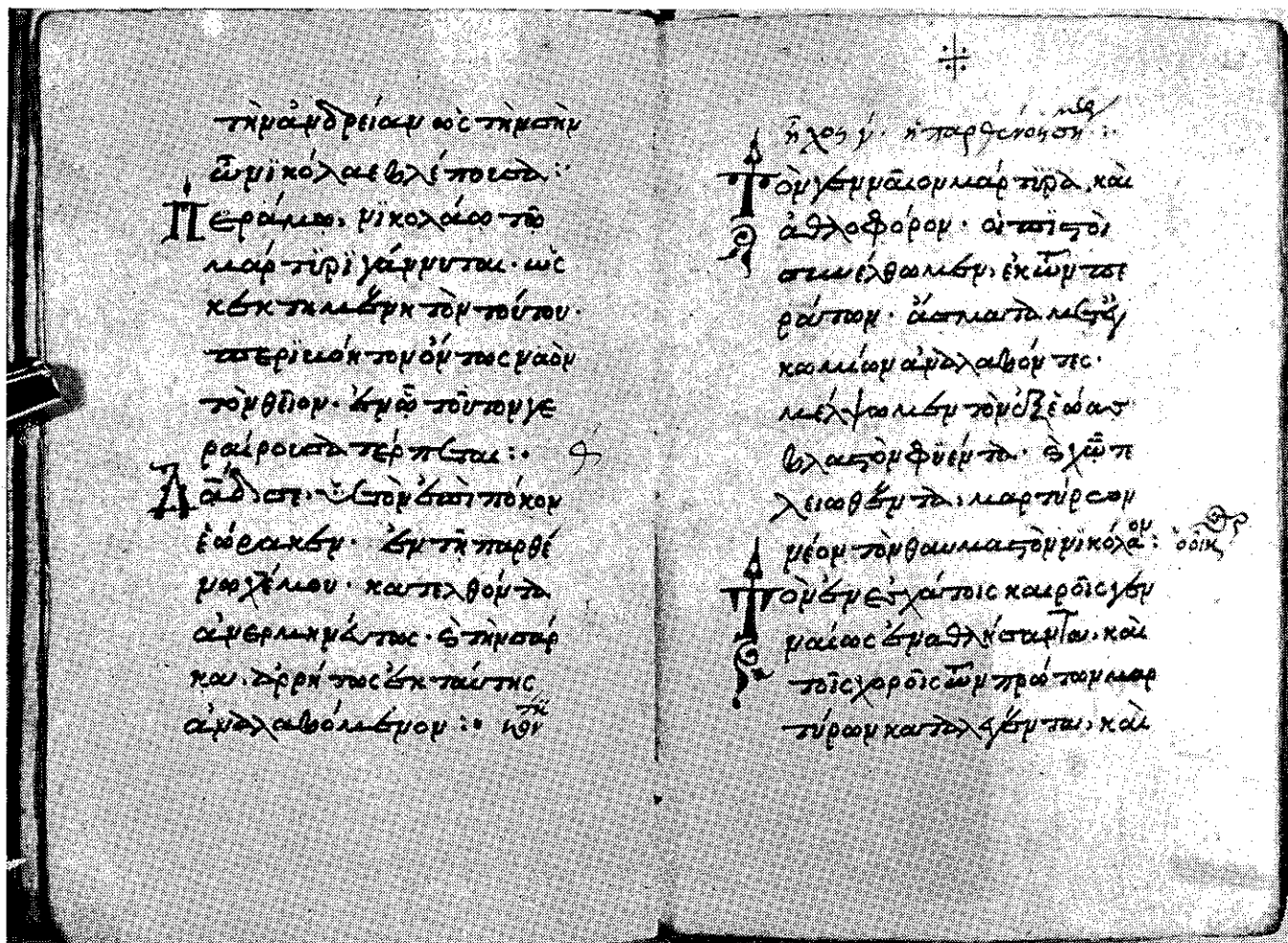
Κὼδ. ἰδιωτικῆς συλλογῆς Λένεσ Γ. Γουρτζιῶτη (15|17' αἰ.), φφ. 1v-2r: Ἀκολουθία τοῦ ἀγίου Νικολάου τοῦ Νέου (τῆς Βουναίνης).

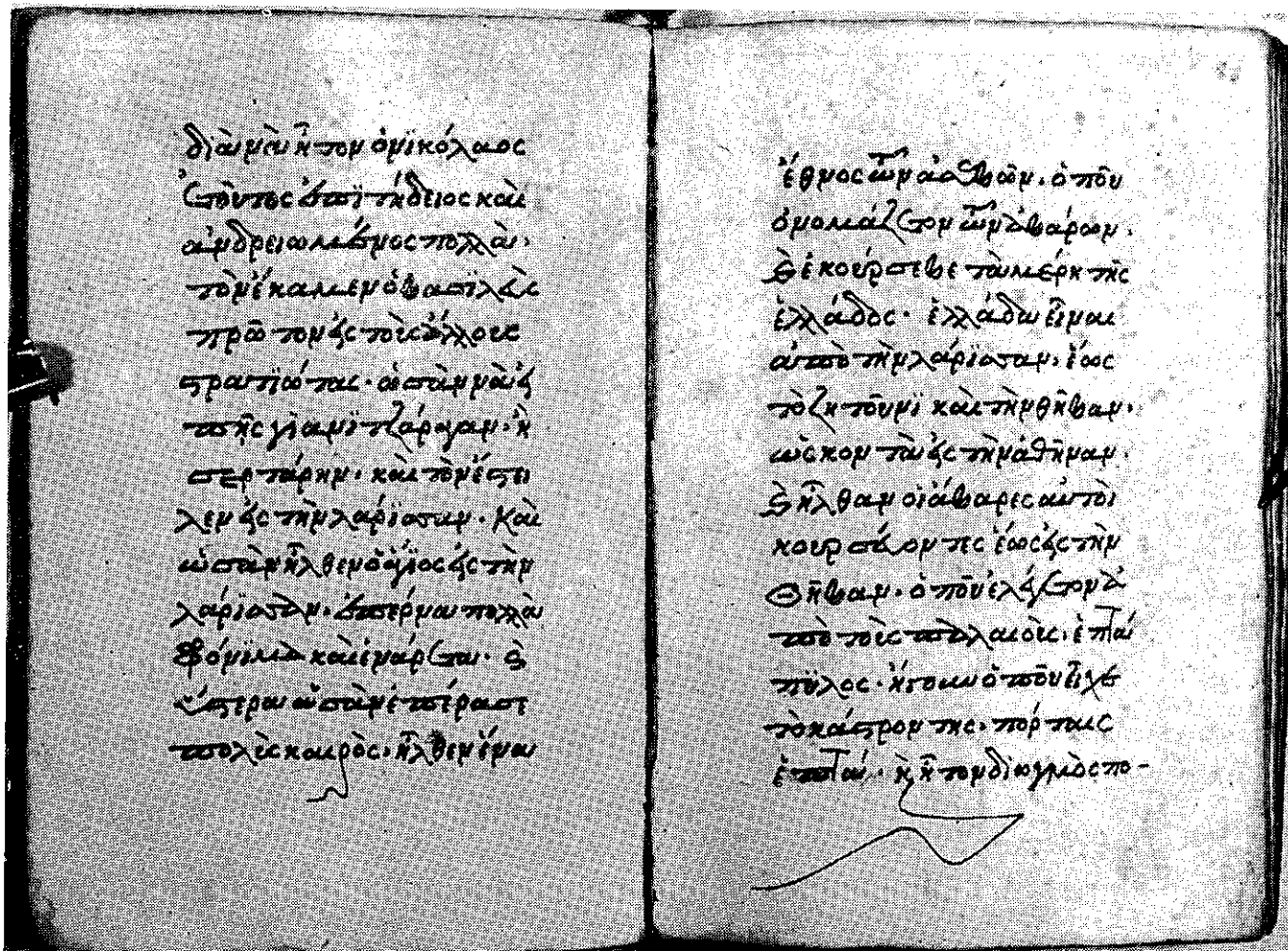
Κώδ. Ιδιωτικής συλλογής Λένας Γ. Γουργιώτη (ΙΖ' /ΙΖ' αι.), φφ. 18v-19r : 'Αρχή του συναξαρίου του αγίου Νικολάου του Νέου (της Βουναίνης).

Κώδ. 5 τής Μονής Σίμωνος Πέτρως του 'Αγίου Όρους, φφ. 1v-2r : Σημείωμα Μαξίμου (έτους 1620), αρχή τής 'Ακολουθίας του αγίου Νικολάου του Νέου (της Βουναίνης).

Κώδ. 5 τής Μονής Σίμωνος Πέτρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους (ἔτ. 1620), φφ. 25ν-26ρ : Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου (τῆς Βουναίνης).

Κώδ. 5 τής Μονής Σίμωνος Πέτρας τοῦ Ἁγίου Ὄρους (ἔτ. 1620), φφ. 35ν-36ρ : Συναξάριο τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου (τῆς Βουναίνης).

Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος (τῆς Βουναίνης). Τοιχογραφία τοῦ Πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους (τέλη II' αἰ.).

Ἀριστερά, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος (τῆς Βουναίνης). Τοιχογραφία τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Staro Nagoričino τῆς Σερβίας (1317/18).

Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος (τῆς Βουναίνης), ἔργο Θεοφάνη τοῦ Κρητῶς (ἔτ. 1527).
Τοιχογραφία τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου Ἀναπαυσᾶ τῶν Μετεώρων.

Λεπτομέρεια τῆς προηγούμενης τοιχογραφίας (τῆς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου
Ἀναπαυσᾶ τῶν Μετεώρων).

Δεξιά, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος (τῆς Βουναίνης). Τοιχογραφία (ἔτ. 1546) τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Φορητὴ εἰκόνα (ΙΖ' αἰ.) τοῦ Πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Στὴ δεξιά κατάκροφυ πλευρά, δεύτερη στὴ σειρὰ ἀπὸ κάτω, ἡ προτομὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου (τῆς Βουναίνης).

Λεπτομέρεια (ή προτομή) του άγιου Νικολάου του Νέου) της προηγούμενης εικόνας του Πρωτάτου του 'Αγίου Όρους.

Φορητή εικόνα (ΙΖ' αλ.) της Συλλογής Γεωργίου Τσακύρογλου ('Εστία Νέας Σμύρνης). Δεξιά, ο άγιος Νικόλαος ο Νέος (της Βουναίνης) κρατεί την κομμένη κεφαλή του.

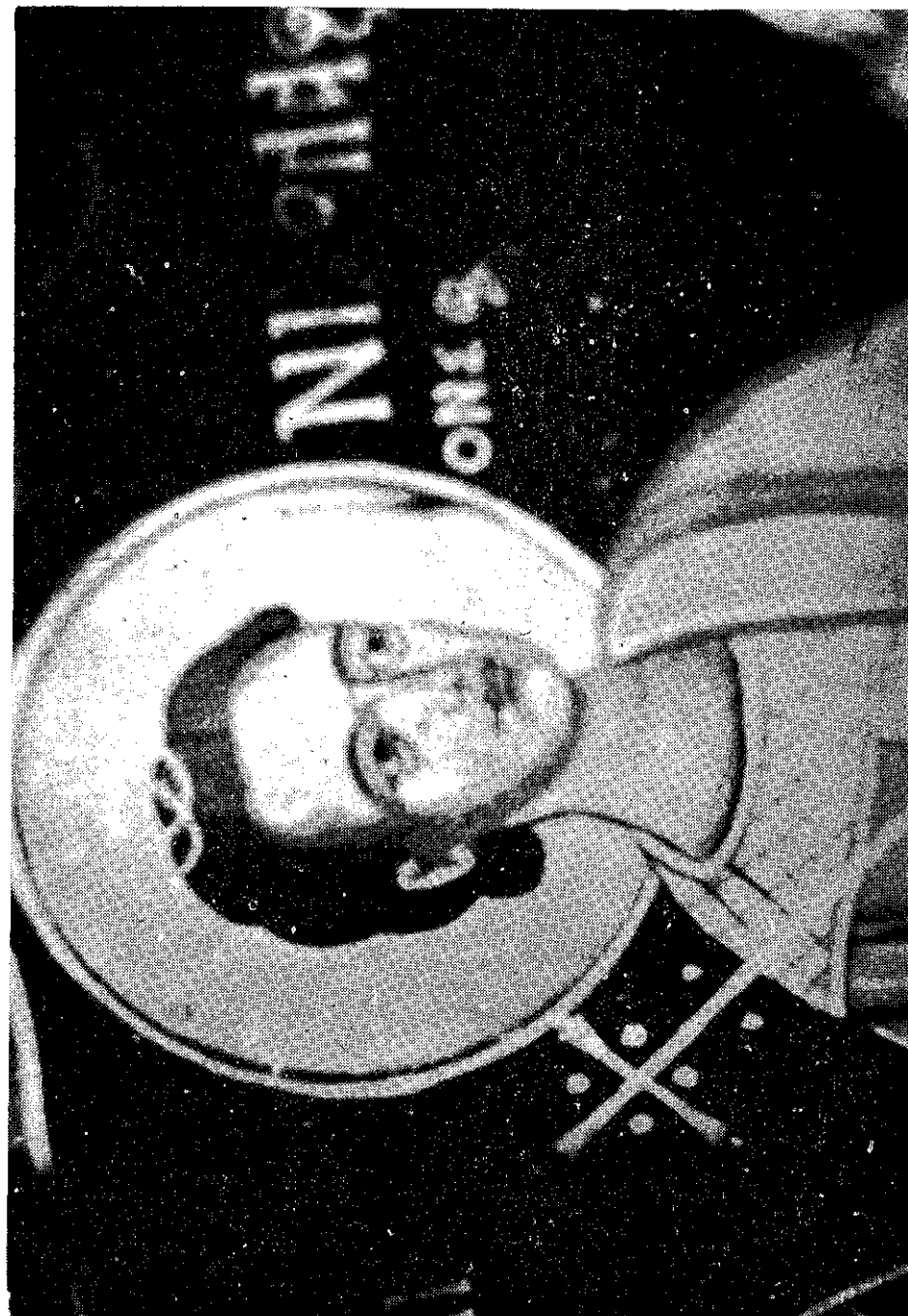
1. Ο Άγιος Νικόλαος (ο Νέος) τῆς Βουναίης. Τοιχογραφία (ἔτ. 1675) τοῦ παρεκκλησίου τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τῆς Μονῆς Δουσίκου (Ἁγίου Βησσαρίωνος) Τρικάλων.

2. Στιβάριο τοῦ ἁγίου Νικόλαου (τοῦ Νέου) τῆς Βουναίης. Τοιχογραφία (ἔτ. 1739) τοῦ νάρθηκα τῶν παρεκκλησίων τῆς Μονῆς Δουσίκου (Ἁγίου Βησσαρίωνος) Τρικάλων.

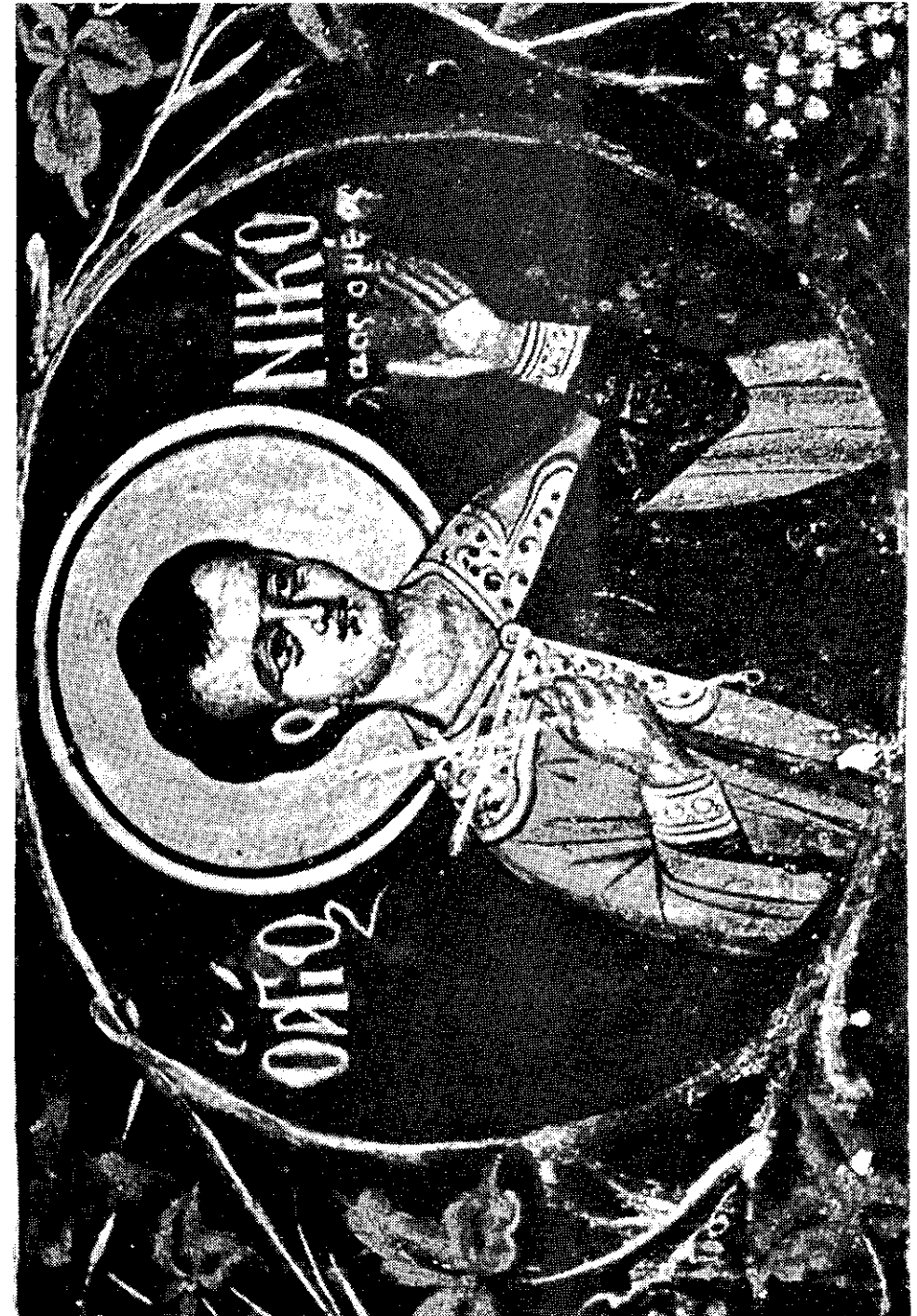
Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος (τῆς Βουναίνης). Τοιχογραφία (ἔτ. 1741) τοῦ ναοῦ Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου τοῦ Ἐλίου Ἐγγρα τῆς Πέλλας.

Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος (τῆς Βουναίνης). Τοιχογραφία (ἔτ. 1756) τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων
στοῦ Λιβέρτζι τῶν Καλαβρύτων.

Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος (τῆς Βουναίνης). Τοιχογραφία (ἔτ. 1758) τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος στήν Βράχα Εὐρυτανίας.

Στηθόμοιο τοῦ ἁγίου Νικόλαου τοῦ Νέου (τῆς Βουναίνης). Τοιχογραφία (ΠΗ' αἰ.) τοῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στήν Πλατανιώτισσα τῶν Καλαβρύτων.

‘Ο άγιος Νικόλαος ό Νέος τής Βουναίνης. Τοιχογραφία (ΙΗ΄/ΙΘ΄ αϊ.) στο κτιστό τέμπλο τής φερώνυμης Μονής ‘Υψηλάντη τής Βοιωτίας. Βλ. καί πίν. ΑΘ΄.

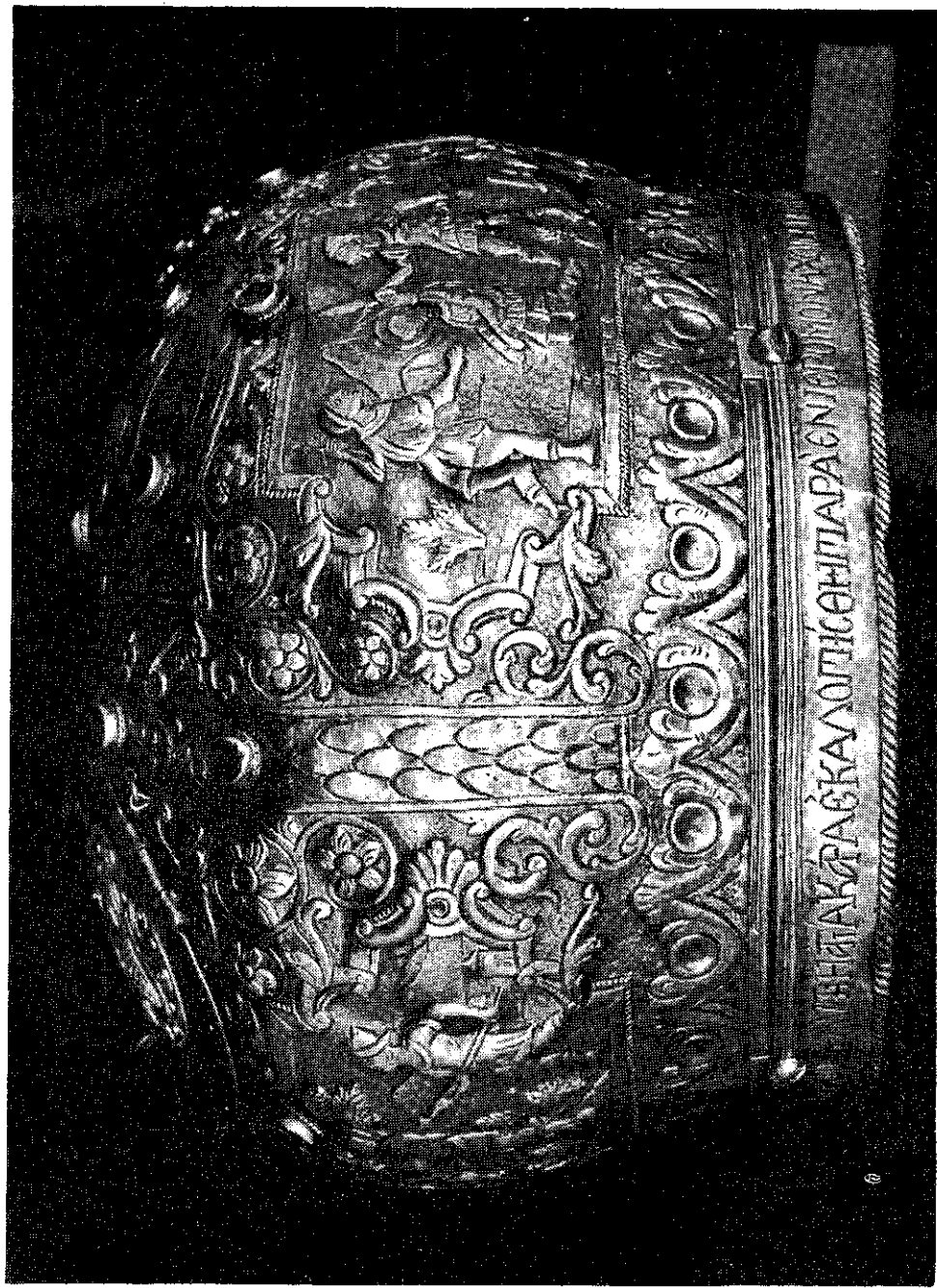
‘Ο άγιος Νικόλαος ό Νέος τής Βουναίνης. Τοιχογραφία (έτ. 1800) τοῦ διαλυμένου μονυδρίου τής Παναγίας στο χωριό Βαρετάδα Βάλτου.

Φορητή εικόνα (ΙΘ' αλ.) τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου (τῆς Βουναίνης) στο φερόνυμο ναῶ τῆς Καλαμιάς Πατάνου τῶν Καλαβρῶτων.

Τὸ κάλυμμα τῆς ἀργυρῆς λειψανοθήκης (ἔτ. 1797) τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης (Μονὴ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις στὴν Ἄνδρο).

Μία πλευρά τῆς ἀργυρῆς λειψανοθήκης (ἔτ. 1797) τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης (Μονὴ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις στήν Ἄνδρο). Διακρίνεται μέρος τῆς ἐπιγραφῆς.

Μία πλευρά τῆς ἀργυρῆς λειψανοθήκης (ἔτ. 1797) τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης (Μονὴ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις στήν Ἄνδρο). Διακρίνεται μέρος τῆς ἐπιγραφῆς.

Μία πλευρά τῆς ἀργυρῆς λειψανοθήκης (ἔτ. 1797) τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης (Μονή Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις στῆν Ἄνδρο). Διακρίνεται μέρος τῆς ἐπιγραφῆς.

Μία πλευρά τῆς ἀργυρῆς λειψανοθήκης (ἔτ. 1797) τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης (Μονή Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις στῆν Ἄνδρο). Διακρίνεται μέρος τῆς ἐπιγραφῆς.

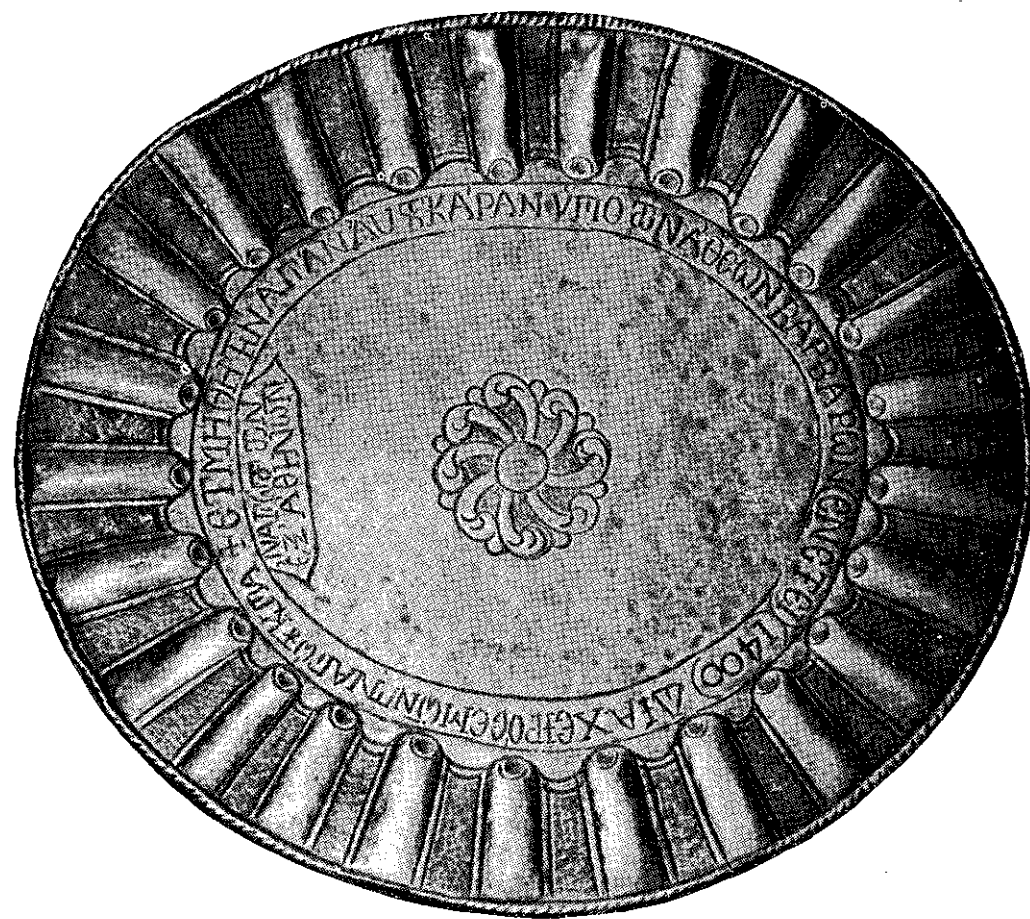
Μία πλευρά τῆς ἀργυρῆς λειψανοθήκης (ἔτ. 1797) τῆς κόφας τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης (Μονὴ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις στὴν Ἄνδρο). Διακρίνεται μέρος τῆς ἐπιγραφῆς.

Μία πλευρὰ τῆς ἀργυρῆς λειψανοθήκης (ἔτ. 1797) τῆς κόφας τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης (Μονὴ Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Μύροις στὴν Ἄνδρο). Διακρίνεται μέρος τῆς ἐπιγραφῆς.

Μία πλευρά της άργυρης λειψανοθήκης (έτ. 1797) της κάρας του άγιου Νικολάου της Βουναίνης (Μονή Άγιου Νικολάου του έν Μύροις στην Άνδρο). Διακρίνεται μέρος της επιγραφής.

Η κυκλική βάση της άργυρης λειψανοθήκης (έτ. 1797) της κάρας του άγιου Νικολάου της Βουναίνης (Μονή Άγιου Νικολάου του έν Μύροις στην Άνδρο).

9 Μαΐου 1972

**ΠΑΝΘΕΣΣΑΛΙΚΟΣ
ΠΑΝΗΓΥΡΙΣΜΟΣ
ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΟΣΙΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΕΙΣ ΒΟΥΝΕΝΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**

Τὸν εὐνοῦν τὸν Νεὸν Ἀγιὸν καὶ Καρδίτταν καὶ εἰς τὴν παρελθούσαν ἑταίρην εὐδοκίαν ἡ τέρας τοῦ ἁγίου Νεοῦ Ἀγίου.

Μερίτη τῆς Κοιτίτης Βουναίων ἐκτελεστέα προγράμμα μὲν γυμνασίου ἀπογευματινὸν δὲ πρῶτον μὲν τοῦ Προσκυνηματός.

Φρονεῖτε ἐν ἱερῇ Μετροπόλει Θεσσαλονίκης αἱ λειτουργικαὶ ἐκτελεστικαὶ τῆς Πανηγυροῦ καὶ ἐκτελεστικῶν ἐπὶ ἐκτελεστικῶν Κληρικῶν καὶ Ἱεροφάντων.

Χοροὶ καὶ μουσικὰ ὄργανα δὲν θὰ ἐπιτραποῦν εἰς τὴν Προσκύνησιν διὰ τὴν ἀπογευματινὴν ἐκτέλεσιν ἀλλὰ ἐν τῇ Κλήρῳ τοῦ γαλλοῦ καὶ ἁγίου Βουναίων.

Ἀρ. ἑσπερας θὰ γυμν. Πανηγυρικῶς Ἐσπερινὸς μετ' Ὁρίων Κληρικῶν.

Τῆς ἐρατῆς τῆς ἐρατῆς Πανηγυρικῆς Στάθης μετ' Ἀρτοκλασίας καὶ Ὁρίων Κληρικῶν.

Τὸ γὰρ τὸν Ἱεροφάντην θὰ πρῶτον μὲν ἑπισκεψαίη Ἱεροφάντης Ἀγίου καὶ Διασελεύου Κυρίου.

ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΕΥΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

Εἰς ἑρατὴν Πανηγυρίαν τῶν Βουναίων ἡ Χριστιανὴ θὰ προσκύνησιν τῆς Τίμης Κάρας τοῦ ἁγίου.

Ἡ Ἁγία Κάρα ἀπὸ τὸ Μοναστήριον τῆς Ἀγίας καὶ Βουναίας Θεσσαλίας.

Ἐπισημὰ ἐκτελεστέα γυμν. ἡ τιμὴ κατὰ τὸν Ἅγιον Νικόλαον Βουναίων ἐκτελεστικῶν ἐπὶ τῆς κοινότητος.

Ἄλλοι ἐκτελεστέα τῆς Ἁγίας Νικόλαου Βουναίων ἐκτελεστικῶν καὶ τῆς τιμῆς Κάρας τοῦ ἁγίου ἐκτελεστικῶν.

Ἡ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΟΣ

**ΛΑΪΚΟΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ
ΑΓΙΑΣ ΚΑΡΑΣ
ΟΣΙΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΒΟΥΝΕΝΩΝ
ΕΙΣ ΦΕΡΩΝΥΜΟΥΣ ΝΑΟΥΣ**

Μαυρομμάτιον, Παρασκευή (5-5-72) καὶ ὥραν 6.30 ὄραδων	
Βούνενα, Κυριακὴ (7-5-72)	" " "
Βούνενα (προσκύνημα) Δευτέρα (8-5-72) καὶ ὥραν 5ην ὄραδ.	" " "
Καρπὸς, ὄρα τριτὴ (9-5-72)	" " 6.30 "
Ἀνώγειον, Τετάρτη (10-5-72)	" " "
Ἀμπελιὸν Πέτριον (11-5-72)	" " "
Μαυρομάδες, Παρασκευή (12-5-72)	" " "
Σαφάδες, Σάββατον (13-5-72)	" " "
Καλλιφάνιον (14-5-72)	" " "
Ἁγ. Ἰωάννην Ρώσον Καμινάδων (Καρδίτσα) Δευτέρα 15-5-72	" " "

Ἰδιαίτερα εὐλογία διὰ Θεσσαλονίκην Ἐπαρχίαν μὲς ἐκτελεστικῶν ἡ προσκύνησις τῆς Τίμης Κάρας τοῦ οσιομάρτυρος Νικόλαου τοῦ νεοῦ εἰς τὸν τόπον τοῦ Μαρτυρίου τοῦ κατὰ τὴν ἀδείαν τοῦ Μητροπολίτου Σέρου Ἰγίου καὶ Ἀγίου κ. ΑΠΡΟΦΕΟΥ εἰς τὴν Μητροπολιτικὴν περιφέρειαν τοῦ ὁποῦ φιλάσσειται ἡ σπιτὴ Κάρα τοῦ ἁγίου μας.

Οἱ Χριστιανοὶ τῶν ἀνωτέρων χωρίων εἰδισταὶ νὰ ἐξέρχονται εἰς τὰ ὄρια τῆς ἐνορίας τῶν μετὰ ἐξαπτερίων καὶ λαθάρων πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ἁγίου.

Ὅσοις καὶ ὅταν κατασκευάζονται τὰ Ἁγίων δέον νὰ ἐξέρχονται μετρίτων (2) ἢ τὸ ἄλλο χωρίων.

ΕΚ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ

"Ἐντυπα μονόφυλλα πού κυκλοφόρησαν κατὰ τὴ μεταφορὰ ἀπὸ τὴν Ἀγίας (Μάϊος 1972) τῆς Κάρας τοῦ ἁγίου Νικόλαου τῆς Βουναίνης στὴν Βούνενα καὶ σὲ ἄλλα χωριά τῆς Καρδίτσας, ὅπου φερώνυμοι ναοὶ τοῦ νεομάρτυρα.

**ΕΚ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΝΔΡΟΥ
ΘΑ ΜΕΤΑΦΕΡΩΝ Η ΧΑΡΙΤΟΒΡΥΤΟΣ ΑΓΙΑ ΚΑΡΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΣΕΟΥ ΟΣΙΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΒΟΥΝΕΝΟΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΝΑΟΝ
ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (ΡΟΥΦ)
ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟΝ ΘΑ ΠΑΡΑΜΕΙΝΗ ΕΠΙ ΔΕΚΑΗΜΕΡΟΝ
ΠΡΟΣ ΛΑΪΚΟΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ 10^η ΕΩΣ ΤΗΝ 20^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ**

Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου θὰ τελεῖται καθημερινῶς Θεία Λειτουργία καὶ τὸ ἑσπερας Παρακλητικὸς Κανὼν.

Τὴν 17^η Δεκεμβρίου καὶ περὶ ὥραν 10^η ἑσπερινὴν ἡμερῶν (17^η) θὰ τελεσθῆ ὁλονύκτιος Ἱερά Ἀγρυπνία.

Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Συμβούλιον

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ
 Ἀπὸ ὄδου Ζητῆνος Ἀεωφορέα Τάου (Στάσις Κολυμβητῶν)
 Ἀπὸ Ἰσκαράσις Ἀεωφορέα Νο 10 τέρας Βοτανικαὶ
 Ἀπὸ Πειραιῶς Στάσις Κολυμβητῶν
 Ἀπὸ Νίκαια Στάσις Ἁγίου Βασιλείου

**ΜΕΓΑΛΗ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΝΑΟΝ
ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
(ΡΟΥΦ)**

**ΤΗΝ 9^η ΜΑΪΟΥ ΕΠΙ ΤΗ ΙΕΡΑ ΜΝΗΜΗ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΣΕΟΥ ΚΑΙ ΙΑΜΑΤΙΚΟΥ
ΟΣΙΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ**

ΚΑΙ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΙΣ ΜΕΡΟΥΣ ΙΕΡΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΕΙΨΑΝΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΑΚΟΛΟΥΘΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ:

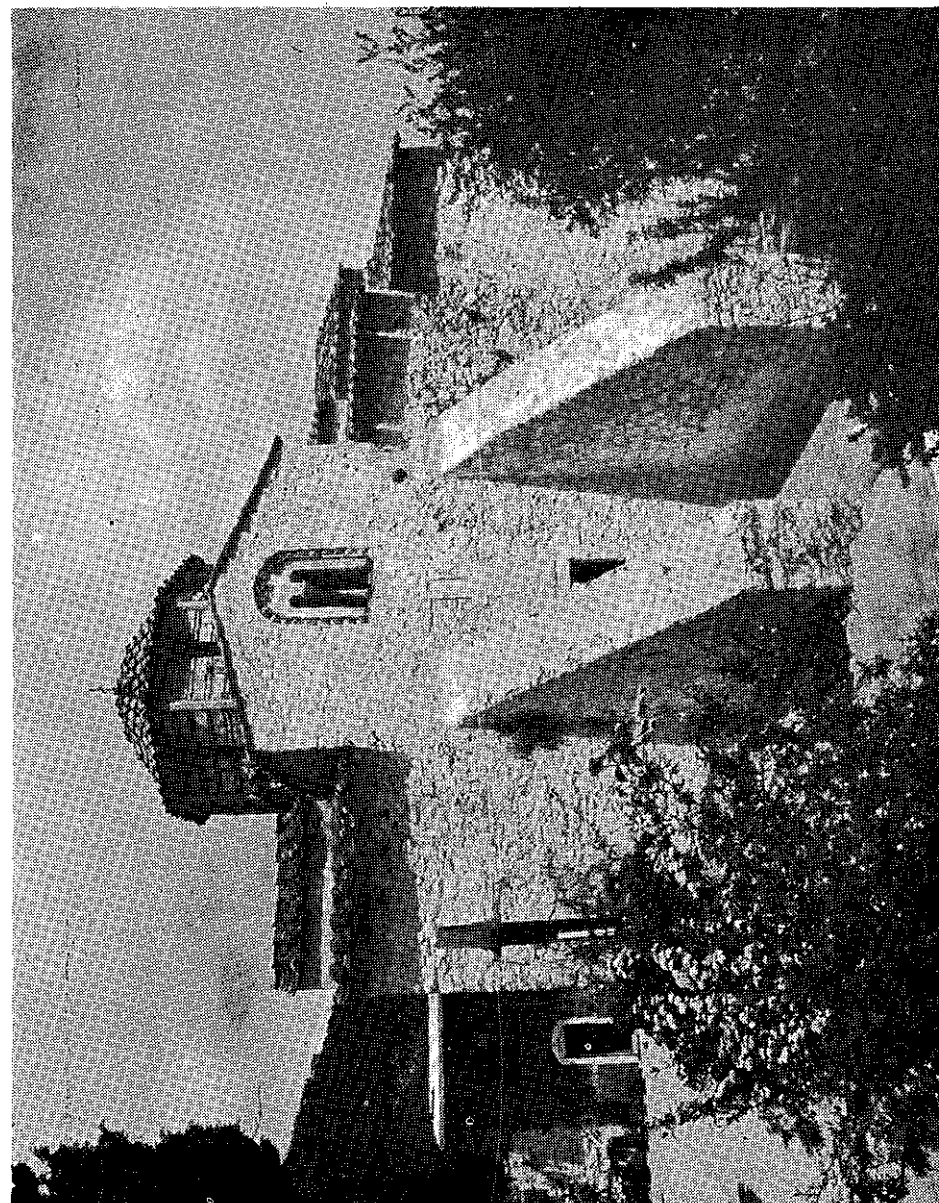
- 1) Τὴν 8^η Μαΐου ἡμέραν Κυριακὴν ἑσπερας καὶ περὶ ὥραν 7,30 μ.μ. θὰ ψαλλῆ Μέγας Πανηγυρικὸς Ἐσπερινὸς μετ' ἄρτοκλασίας.
- 2) Τὴν 9^η Μαΐου ἡμέραν Δευτέραν καὶ ὥραν 7,30 π.μ. Πανηγυρικὴ Θεία Λειτουργία μετ' ἄρτοκλασίας.
- 3) Μετὰ τὴν Λειτουργίαν καὶ ὥραν 11^η π.μ. θὰ τελεσθῆ ἡμερῶν Ἀπογευματινὴ τῆς Ἁγίας Κάρας καὶ τοῦ ἁγίου Νικόλαου τοῦ ὁσιομάρτυρος μετὰ προσκυνημάτων.
- 4) Τὸ ἑσπερας, ὥραν 7^η μ.μ., πανηγυρικὸς Ἐσπερινὸς θὰ ψαλλῆ κατὰ τὰς ἱεράς ἀκολουθίας ὁ Μουσικολογιώτατος κ. Λεωνίδας Σιφκάς.

Ἡ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

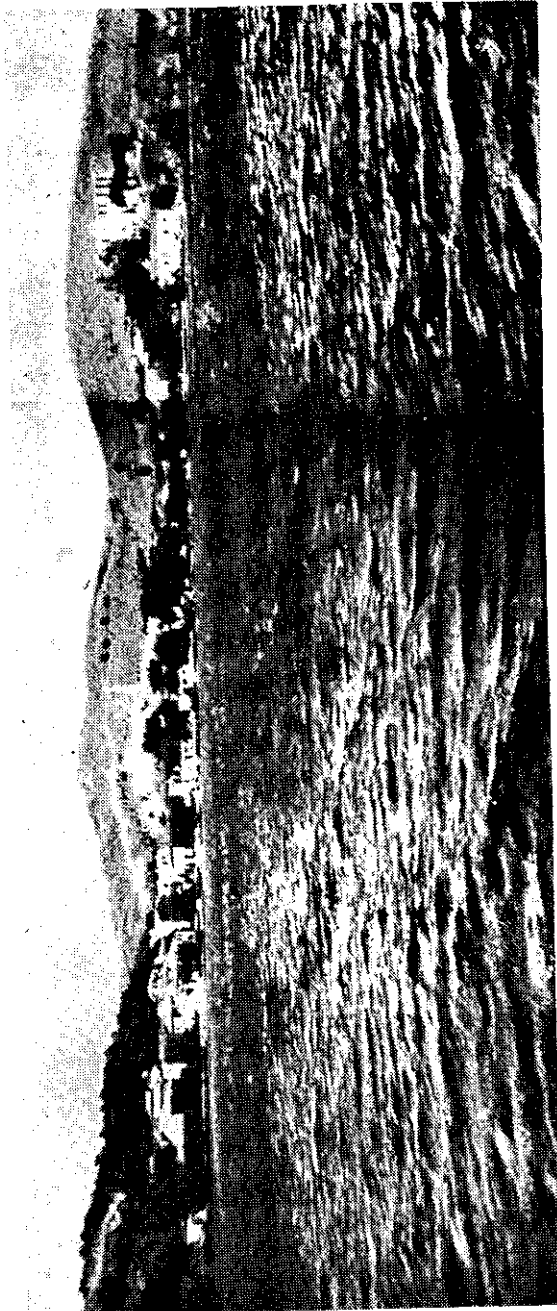
"Ἐντυπα μονόφυλλα πού κυκλοφόρησαν κατὰ τὴ μεταφορὰ ἀπὸ τὴν Ἄνδρο (Δεκ. 1975 καὶ Μάϊος 1977) τῆς Κάρας τοῦ ἁγίου Νικόλαου τῆς Βουναίνης στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου Ρουφ τῆς Ἀθῆνας.

Ἐξωτερικὴ ἀποψη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου (τῆς Βουβαίνης) στὴν Ἀνάβρα Ἀλμυροῦ.

Ἐξωτερικὴ ἀπόψη τῆς νότιας πλευρῆς τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου (τῆς Βουβαίνης) τοῦ οἰκισμοῦ Ὑψηλάντη Βουβαίας.

Γενική άποψη της Περύμου της Κυζίκου (φωτογρ. έτ. 1964).

65^r Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν νὰ λάβουν, ἀντὶ διὰ ὀλίγα ὀποῦ ἔδωκαν,
 ἑκατονταπλασίονα καὶ ζωὴν αἰώνιον καὶ μακαρίαν. | Ἄς εἴμεστε καὶ
 ἡμεῖς καθαροὶ καὶ ἄδολοι εἰς τὴν καρδίαν, καθὼς τὸ εἶχαν ἐτοῦτο καὶ
 οἱ ἅγιοι ὅλοι, διὰ νὰ πάρωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ μέγα ἐκεῖνο ἀξίωμα, ὀποῦ
 310 δὲν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο ἀξίωμα μεγαλύτερον, νὰ ὀνομασθοῦμεν παι-
 διὰ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ εἰπῆ καὶ διὰ τε μᾶς ὁ Κύριος: «Μακάριοι οἱ καθα-
 65^v ροὶ τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται», | ἤγουν θέλουν ὀνο-
 μασθῆ τέκνα καὶ υἱοὶ Θεοῦ. Ἄς γενοῦμεν καὶ ἡμεῖς ὡσὰν οἱ ἅγιοι εἰρη-
 νοποιοί, διὰ νὰ ἀξιοθοῦμεν καὶ ἡμεῖς ὁμοῦ μὲ τοὺς ἁγίους τὴν ἀξίαν
 315 ἐκείνην, τὴν ὀποίαν ἐζήτησαν πολλοὶ τῶν ἁγίων νὰ τὴν ἰδοῦν εἰς τὴν
 ζωὴν ἐτούτην καὶ δὲν τὴν εἶδαν· νὰ ἰδοῦν τὸν Θεὸν φανερὰ πρόσωπον
 66^r πρὸς πρόσωπον καὶ | νὰ ἀκούσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν μακαρισμὸν ἐκεῖνον
 ὀποῦ λέγει ὁ Κύριος διὰ τοὺς εἰρηνοποιούς: «Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί,
 ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄφονται», ἤγουν θέλουν ἰδεῖ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν
 320 τὸν Θεὸν καὶ τὰ ἀγαθὰ τὰ αἰώνια τοῦ Θεοῦ. Ἄς γενοῦμεν ἐτοιμοὶ νὰ
 διωχθοῦμεν διὰ τὴν δικαιοσύνην ἀπὸ τοὺς ἐναντίους καὶ ἐχθροὺς τῆς
 66^v δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας, διὰ νὰ μᾶς εἰπῆ καὶ ἐμᾶς ὁ Κύριος,
 καθὼς θέλει εἰπεῖ καὶ τῶν ἁγίων ὀποῦ ἐδιώχονταν διὰ τὴν δικαιοσύ-
 νην καὶ τὴν ἀλήθειαν: «Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἔνεκεν δικαιοσύνης,
 325 ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν».
 Ἄς γενοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἐτοιμοὶ καὶ πρόθυμοι ὁμοῦ μὲ τοὺς ἁγίους
 67^r καὶ νὰ ὀνειδισθοῦμεν καὶ | νὰ διωχθοῦμεν καὶ νὰ ἀκούσωμεν κάθε λογῆς
 λόγους ἐναντίους μας διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ
 τυράντους καὶ ἐχθροὺς τῆς πίστεως τῆς ὀρθοδόξου, οἱ ὀποῖοι ὅ,τι καὶ
 330 ἂν εἰποῦν ψεύδονται. Καὶ τέτοιας λογῆς κάμνοντας ὅλοι μας, ἀδελφοὶ
 ἀγαπητοί, πάντοτε καὶ εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὁ ὀποῖος
 67^v μᾶς ἐκάλεσε σήμερον | νὰ τὸν ἐορτάσωμεν καὶ νὰ τὸν ἐπανέσωμεν,
 διατὶ ἦτον τοιοῦτος καθὼς εἶπαμεν, θέλομεν ἀκούσει καὶ ἡμεῖς μὲ αὐ-
 τὸν ἀπὸ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκεῖνο τὸ τέλος τῶν μακαρι-
 335 σμῶν, τὸ ὀποῖον θέλουν τὸ ἀκούσει ὅλοι οἱ ἅγιοι καὶ ὅσοι εἶναι φίλοι
 τῶν ἁγίων καὶ μιμοῦνται καὶ τὴν πολιτείαν τους καὶ ἀγωνίζονται κα-
 68^r τὰ τὸ δυνατόν | νὰ κάμουν καλὰ καὶ νὰ φυλάξουν τὰς ἐντολὰς καὶ πα-
 ραγγελίας τοῦ Ἐδᾶγγελίου καὶ τὰ ἄλλα πράγματα τῆς Ἁγίας Γραφῆς
 καὶ τοῦ θείου νόμου· τὸ ὀποῖον τὸ ἔκαμαν οἱ ἅγιοι καὶ δὲν ἀγάπησαν
 340 οὔτε ζωὴν πρόσκαιρον οὔτε ἄλλην καμμίαν ἀνάπαισιν ἢ τιμὴν ἀνθρωπί-
 νην, καὶ τώρα τὰ ἔχουν ὅλα ἀτελεσθέντως καὶ αἰωνίως χιλιόπλασίονα,
 68^v | θέλομεν, λέγω, ἀκούσει καὶ ἄμποτε διὰ πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου Νικο-
 λάου τοῦ νέου καὶ πάντων τῶν ἁγίων νὰ δοθῆ καὶ εἰς τοῦ λόγου μας ὀλο-
 νῶν, καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, μικρῶν καὶ μεγάλων, νὰ ἀκούσωμεν καὶ
 345 ἡμεῖς τὸν μακάριον καὶ γλοκὴν ἐκεῖνον λόγον ὀποῦ λέγει ὁ Κύριος εἰς

69^r τὸ τέλος τῶν μακαρισμῶν, τό: «Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς» ὅχι εἰς τὴν γῆν ἀλλὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν. Δόξα τῷ ἁγίῳ Θεῷ, ἀμήν.

ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΩΝ ΤΡΟΠΑΡΙΩΝ ΤΗΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΣ (Initia)

(Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν στοὺς στίχους τῆς Ἀκολουθίας)

- Ἀβάρων τὸ δυσσεβὲς κατήσχυε 339
- Ἀββακούμ σε ὄρος μέγα 412
- Γέρα σοι πρὸς Χριστοῦ τοῦ σωτήρος 440-441
- Δαβὶδ σε ὑετὸν ἐπὶ πόκον 458-459
- Δέσποινα ἀγνή, παρθένα ἀμόλυντε 569-570
- Δέσποινα μητροπάρθενε 598
- Δέσποινα, πρόσδεξαι 604
- Δεῦτε πάντες οἱ πιστοί, εὐφρανθῶμεν σήμερον 178-174
- Δίδου καὶ ἡμῖν, Νικόλαε ἅγιε 559-560
- Δρόμον τὸν μακρὸν τελέσας 549-550
- Ἐδρες τὸν Χριστὸν νυμφίον 539-540
- Ἐφά ἡ φωταυγής, ἡ σὴ πατρὶς 351-352
- Ἐφά πᾶσα ἐλθοῦσα 239
- Ἐφάσ τὸν βλαστὸν καὶ Ἑλλάδος τὸ κτύχημα 430-431
- Ἡ ἀγνή καὶ ἄμωμος καὶ Θεοτόκος 294
- Ἡ βάτος σε προετόπον, ἄχραντε 345
- Ἡ Ἑλλάς καὶ Θετταλία καὶ ἡ Λάρισσα 396-397
- Ἡ κλίμαξ τοῦ Ἰακώβ 363
- Ἡλλοὺ δίκην ἀκτίνας πᾶσιν ἀφήσιν 248-249
- Ἡ Νικολάου ἐορτὴ ἐπέστη σήμερον 298-299
- Ἡ Περράμω [sic] σὲ γεραίρει 389
- Ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν τῆς Παρθένου τὴν κήσιν 435-436
- Θαυμαστός ὁ Θεὸς ἡμῶν τοῖς ἁγίοις, ὡς ἔφησεν 90-91
- Θεόδωρον ἡμοῦ καὶ Μιχαὴλ τὸν θεῖον 68-69
- Καὶ Λανιήλ σε ὄρος ὑψηλότατον 509-510
- Καὶ λεπρούς ἐκκαθαίρεις τῇ χάριτι 521
- Κεκλεισμένην σε πύλην ἔωρανε 533
- Λάρισσα καὶ τὰ περὶ Ἑλλάδος 446-447
- Μαγύρων τὸν ἀριστεὰ στέψωμεν 333
- Μετ' ἐγκωμίων, ἔφησεν ὁ Σολομῶν 129
- Νικόλαε μάρτυς τοῦ Χριστοῦ 1
- Νικόλαον, πιστοὶ πάντες 63
- Νικόλαον τὸν ὀπλίτην 592
- Νικόλαον τὸν στερεὸν καὶ ἀθλητὴν 359-360
- Νικόλαος ἡμοῦ καὶ οἱ σύναθλοι 425-426

- Νικολάου τοῦ μάρτυρος 116
 Νικολάου τοῦ σεπτοῦ 276
 Νυττόμενος τῶ κοντῶ 355
 Ὁ δεσπότης τῶν ἀπάντων ἐστεφάνωσε 404-405
 Ὁ νέος ἀθλητής τὸ μαρτύριον ἤνεγκεν 420-421
 Οὐδὲν τὸ νέον γέγονέ τι 503-504
 Πανάχαυτε ἀγνή και μαρτύρων ἡ δόξα 378-379
 Πέραμος και ἅπανα ἡ γῆ 34
 Πέραμος και Ἑλλάς 73
 Πέραμος Νικολάω τῶ μάρτυρι 452-453
 Σήμερον ἡ οἰκουμένη πᾶσα 326
 Σήμερον πᾶσα ἡ κτίσις ἐδφραίνεται 207
 Σήμερον τέρεται πᾶσα Ἑφῶ 162
 Σκύβαλα πάντα ἡγῆται 497-498
 Τὰ τῶ ἀγίω ἅπαντα Νικολάω 45-46
 Τὰ τῶν μαρτύρων στρατεύματα 192
 Τὴν Ἀκινδόνου και Νικολάου μνήμην 491-492
 Τὴν δουκὸς ἀπομάττεις λεπρότητα 527
 Τὴν Νικολάου τὴν σεπτὴν ἡμέραν 257
 Τὴν τοῦ νέου μάρτυρος Νικολάου 290
 Τῆς Ἑφῶς τὸ βλάστημα 103
 Τὸν γενναῖον μάρτυρα και ἀθλοφόρον 464-465
 Τὸν δόλιον ἐχθρὸν ὁ Νικόλαος ὄντως 367-368
 Τὸν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς 475
 Τὸν Νικόλαον και νέον μάρτυρα 147
 Τὸν φωτισμὸν κατάπεμνον 579
 Τὸ στερεὸν τοῦ ἀθλοφόρου φρόνημα 83
 Τοῦ Νικολάου τελούντες νῦν τὰ μαρτύρια 230-231
 Ὑπὸ δρῶν ὑψηλὴν και ὑψίκομον 515
 Ψυχαὶ τῶν δικαίων ἐν χειρὶ τοῦ Θεοῦ 12
 Ὡς δέσποια ἀγνή 78
 Ὡς Παναγία μου σεμνή και Θεοτόκε 312-313
 Ὡς νέω οἱ νέοι εἰσεβείς 23

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΣΤΑΘΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
 ΤΗΣ ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΛΟΥΖΙΝΙΑΝ
 ΚΑΙ ΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΝΟΤΑΡΑ

Ἀνάμεσα στὰ πολλὰ και ποικίλα ἐνδιαφέροντα τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ, τοῦ λόγιου αὐτοῦ πατριάρχη τῶν Ἱεροσολύμων, στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ., μεγάλο και σημαντικὸ μέρος καλύπτει τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴ γεωγραφία. Καρπὸ τῆς ἐνασχόλησής του αὐτῆς ἀποτελέσει τὸ δημοσιευμένο σύγγραμμά του «Εἰσαγωγή εἰς τὰ γεωγραφικὰ και σφαιρικὰ» (1716). Ἀλλὰ και στὰ ἀνέκδοτα ἔργα του, στὰ μνημειώδη του τετράδια, στὶς ὁδοιπορικές του σημειώσεις και σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀλληλογραφία του εἶναι σπαρμένες διάφορες γεωγραφικὲς πληροφορίες.¹

Αὐτός, λοιπόν, ὁ πατριάρχης, ὁ ὁποῖος γιὰ νὰ συλλέξει εἰσφορὲς γιὰ τὸν Πανάγιον Τάφο περπάτησε σ' ὅλη τὴ Μικρὰ Ἀσία και τὴ Θράκη², ἐνδιαφέρθηκε και γιὰ τὴν Κύπρο. Ζήτησε πληροφορίες ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου και Νέας Ἰουστινιανῆς Σίλβεστρο³, καθὼς και κάποιο βιβλίον ἱστορικο-γεωγραφικὸ ποὺ θὰ τοῦ ἔδινε μιὰ ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς Μεγαλονήσου. Αὐτὸ τὸ ὑποθέτουμε ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Σιλβέστρου πρὸς τὸν Χρυσάνθο, ὅπου

* Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀπέτελεσε ἀνακοίνωση στὸ Β' Κυπριολογικὸ Συνέδριο, ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς 20-25 Ἀπριλίου 1982 στὴ Λευκωσία. Τὰ κείμενα ποὺ δημοσιεύονται στὸ προσάρτημα πρωτοπαρουσιάζονται ἐδῶ.

1. Ὁ πατριάρχης Χρυσάνθος Νοταρᾶς και ἡ δραστηριότητά του, καθὼς και οἱ σχέσεις του με τοὺς λόγιους τῆς ἐποχῆς του ἀποτελοῦν τὸ θέμα τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς.

2. Τὶς πληροφορίες γιὰ τοὺς τόπους ποὺ περπάτησε ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων τὶς κατέγραψε στὸ Ὁδοιπορικὸ του μαζί με τὶς προσφορὲς τῶν πιστῶν γιὰ τὸν Πανάγιον Τάφο. Βλ. ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΣΤΑΘΗ, «Τὸ ἀνέκδοτο Ὁδοιπορικὸ τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ», *Μεσαιωνικά και Νέα Ἑλληνικά*, (1984) σ. 127-280. Οἱ ἀναφορὲς στὴν Κύπρο γίνονται στὶς σελίδες 211 και 216.

3. Γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Σιλβέστρο δὲν ἔχουμε πολλὲς εἰδήσεις. Ἀνέβηκε στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνον στὰ 1718 και στὰ 1730 ὕστερα ἀπὸ μιὰ πρόσκληση στὸ Σουλτάνο γιὰ τὰ δυσβάστακτα ἔξοδα τοῦ τόπου ἐξορίστηκε στὸ Ἀβράν-ὄντασι. Πέθανε τὸ 1773. ΑΡΧΙΜ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Χρονολογικὴ Ἱστορία τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1902, σσ. 61, 468, 586. — ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Ἱστορικαὶ εἰδήσεις ἐκκλησίας Κύπρου*, Ἀθήνα 1875, σ. 101-102 — Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ γράμματα ἐν Κύπρῳ*, Λευκωσία 1930, σ. 70.

ανάμεσα στις διάφορες ειδήσεις του λέει: «Διὰ τοὺς λιμένας ὅπου ἔχει ἡ νῆσος θέλει καταλάβει ἡ σοφωτάτη ἀγγλίνοια τῆς ὑμετέρας μακαριότητος ἀπὸ τὸ χρονικὸν τῆς Κύπρου βιβλίον ὅπου ἐζητήθη παρ' αὐτῆς, τὸ ὅποιον ἤδη ἀντιγράφεται καὶ κατόπιν θέλομεν τὸ στείλει». Τὴν ἐπιστολὴ αὐτῆ, με τίτλο «Σύντομος περιγραφή τῆς νήσου Κύπρου πεμφθεῖσα πρὸς ἡμᾶς παρὰ τοῦ ἐν αὐτῇ προστατεύοντος ἀρχιεπισκόπου», ἀντιγράφει ὁ Χρυσάνθος καὶ μαζὶ με δικὰ του γεωγραφικὰ σημειώματα προσθέτει στὸ «Χρονικὸν τῆς Κύπρου βιβλίον» ποὺ τοῦ ἔστειλε τελικὰ ὁ Σιλβέστρος.

Τὸ σπουδαῖο αὐτὸ χειρόγραφο εἶναι ὁ κώδικας 325 τῆς συλλογῆς τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου τῆς Κωνσταντινούπολης ποὺ εἶχα τὴν καλὴ τύχη νὰ βρῶ καὶ νὰ μελετήσω κατὰ τὴν ἔρευνά μου γιὰ τὸν Χρυσάνθο Νοταρᾶ. Τὸν κώδικα τὸν περιγράφει ἀναλυτικὰ ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεύς⁴ καὶ δὲν θὰ εἶχα τίποτε τὸ σημεντικὸ νὰ προσθέσω. Ἐδῶ θὰ ἤθελα μόνο νὰ παρουσιάσω τὰ περιεχόμενα καὶ τὴ σειρά, με τὴν ὁποία αὐτὰ διαδέχονται τὸ ἓνα τ' ἄλλο.

Στὴ ἀρχὴ τοῦ κώδικα ὁ πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων πρόσθεσε ἓνα 16φυλλο τετράδιο, ὅπου στὸ β' φύλλο ἀντιγράφει ἀπὸ Πορτολάνο⁵ τοὺς τόπους «Ἀπὸ Ρόδου πρὸς τὴν Ἀττάλειαν» καὶ ἀφήνει ὅλα τ' ἄλλα λευκὰ (ἄγραφα). Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀρχίζει: — «Ἀντικρὺ τῆς Ρόδου ὁ κόλφος τοῦ Μαρμαρᾶ. Ἐχει φρούριον ἐπάνωμον τῷ κόλφῳ. Εἶτα ὁ κόλφος τῆς Μάκρης καὶ χωρίον οὕτως ὀνομαζόμενον καὶ σκάλα ἥτις Λιβισίου λέγεται...». Στὴ β' ἔψη αὐτοῦ τοῦ φύλλου ὑπάρχει ἓνα ἄλλο κείμενο, καὶ αὐτὸ ἰδιόγραφο τοῦ Νοταρᾶ, με τίτλο, «Ἀπὸ Ἀτταλείας πρὸς τὴν Κύπρον», ποὺ ἀρχίζει: «Ἀπὸ τῆς Ἀτταλείας ἕως τῆς παλαιᾶς Ἀτταλείας μίλια 50· ἐντεῦθεν ἕως τῆς Ἀλαγίας μίλια 40...».

Μετὰ ἀπ' αὐτὸ τὸ τετράδιο ἀρχίζει τὸ πλήρες κείμενο τοῦ Χρονικοῦ τῆς Κύπρου, με τίτλο: «Κρόνικα, ἡγουν Χρονογραφία τοῦ νησίου τῆς Κύπρου. Ἀρχιζοντας ἀπὸ τῶν καιρῶν τοῦ Νόε, ἕως εἰς τοὺς 1572. Μεταγλωττισμένη ἀπὸ Λατίνων εἰς Ρωμζίων».

Τὸ ὅλο Χρονικὸ καλύπτει 100 φύλλα ἀριθμημένα· ἀριθμημένα ἐπίσης εἶναι καὶ τὰ τετράδια με τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο A.B.C.D. ἕως Z καὶ Aa Bb. Στὴ συνέχεια ὑπάρχουν ἔλλα 7 φύλλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτο εἶναι ἄγραφο. Σ' αὐτὰ ὁ Χρυσάνθος ἀντέγραψε τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Σιλβέστρου, τὴν ὁποία ἀνέφερα παρκαπάνω, δηλαδὴ, «Σύντομος περιγραφή... κλπ.», καὶ ποὺ ἀρχίζει: «Αἱ εὐρισκόμεναι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, μακαριώτατε δέσποτα, κωμοπόλεις, ἤτοι κασαμπάδες, εἰσὶν αὗται... Ὁ Λάρναξ, ὅστις καὶ Ἀλυκαὶ καλεῖται, διὰ τὸ γενᾶν ἄλας...». Περ' ἀπ' αὐτὸ τὸ κείμενο ὁ Χρυσάνθος συγκέντρωσε σὲ 4 σελίδες (2 φύλλα) καὶ ἄλλες σχετικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν Κύπρο.

4. Ἡ περιγραφή τοῦ κώδικα σὲ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΥΣ Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη τ. IV, Πητρούπολις 1899, σ. 300-301.

5. Αὐτὸ τὸ ὑποθέτουμε ἀπὸ τὸν τρόπο καταγραφῆς τῶν τόπων καὶ τῶν ἀποστάσεων. Πρβλ. ARMAND DELATTE, *Les Portulans Grecs*, Paris 1947.

Γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τῆς «Περιγραφῆς» τοῦ Σιλβέστρου καὶ τῶν ἰδιόγραφων σημειωμάτων τοῦ Χρυσάνθου θὰ μιλήσω στὸ τέλος γιὰ λίγο.

* * *

Τὸ κύριό θέμα τῆς σημερινῆς μου ἀνακοίνωσης εἶναι αὐτὸ τὸ «Χρονικὸν τῆς Κύπρου Βιβλίον», τὸ ὁποῖο ἔδωσε ἐντολὴ ὁ Σιλβέστρος ν' ἀντιγράψουν γιὰ λογαριασμό τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ.

Ὁ Σάβθας στὸν κατάλογο τῶν Κυπριακῶν Χρονικῶν (1873)⁶ τὸ ἔχει δωδέκατο στὴ σειρά, καὶ ὀφείλει τὴν περιγραφή τοῦ κώδικα, ὅπως λέει, στὴ φιλικὴ προθυμία τοῦ γραμματέα τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου. Εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ μιλάει γι' αὐτὸ καὶ ποὺ κάνει τὴ σωστὴ παρατήρηση ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Etienne de Lusignan, *Chorografia et brevis historia universale dell'isola de Cipro*, ἐκδομένο στὴ Bologna τὸ 1573⁷.

Τὸ 1916 ὁ Σπ. Λάμπρος στὸν Νέο Ἑλληνομῆμονα⁸ καὶ στὸ τμήμα «Σύμμικτα», ἀνάμεσα σ' ἄλλες ειδήσεις μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ μαθητὴς τοῦ Χρ. Παντελίδης, καθηγητὴς στὸ Ἀβερῶφειο Γυμνάσιο (τῆς Ἀλεξάνδρειας), τοῦ ἔγραψε, ὅτι στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Γυμνασίου ὑπῆρχε καὶ ἱστορικὸς κώδικας ἀποτελούμενος ἀπὸ 154 φύλλα καὶ φέροντας τὴν ἐπιγραφή «Κρόνικα, ἡγουν χρονογραφία τοῦ νησίου τῆς Κύπρου ἀρχιζοντας ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Νῶε, ἕως τοῦ 1572. Μετεγλωττίσθη ἀπὸ τὸ λατεῖνον εἰς τὸ ρωμζικὸν ἀπὸ τὸν Λογίτον σκευοφύλακα ἀπὸ χώρας Λευκάρων». Καὶ ὁ Παντελίδης συμπέρανε, καὶ αὐτὸς σωστά, ὅτι πρόκειται γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Λουζινιάν⁹.

Στὴ δεύτερη αὐτῆ ἀναφορὰ ἔχουμε καὶ τὸ πρόσθετο καὶ σημεντικὸ στοιχεῖο τῆς ἐπωνυμίας, ἔχουμε δηλαδὴ τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ «μετεγλωττί-

6. Κ. ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη* τ. Β', Βενετία 1873, σ. ρνγ'-ρνε'.

7. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου εἶναι: ETIENNE DE LUSIGNAN, *Chorografia et brevis historia universale dell'isola de Cipro principiando al tempo di Noè per in fino al 1572... In Bologna, per Alessandro Benaccio 1573*. Τὸ 1580 ὁ ἴδιος ὁ LUSIGNAN συμπλήρωσε τὶς ἀτέλειες τοῦ βιβλίου του καὶ τὸ ἐξέδωσε στὰ γαλλικὰ με τίτλο *Description de toute l'isle de Cypre, et des roys, princes, et seigneurs... qui ont commandé icelle: contenant l'entière histoire de tout ce qui s'y est passé depuis le deluge... jusques en l'an ... mil cinq cens soixante et douze*. Par R. Père F. ESTIENNE DE LUSIGNAN... composée premièrement en Italien et imprimée à Bologne la Grasse et maintenant augmentée et traduite en François. A Paris, chez Guillaume Chaudière, 1580. Οἱ δύο αὐτὲς ἐκδόσεις ἀνατυπώθηκαν στὴν Ἀμμόχωστο τὸ 1973, ἀλλὰ δυστυχῶς ὕστερα ἀπὸ τὴν τουρκικὴ εἰσβολὴ ἔγιναν πῶδ σπάνιες καὶ ἀπ' τὶς πρῶτες.

8. Νέος Ἑλληνομῆμων 13 (1916), σ. 472-475.

9. Συγκρίνοντας τὰ παραθέματα ἀπὸ τὴν Κρόνικα τοῦ Χρ. Παντελίδη με τὰ ἀντιστοιχα σημεῖα τοῦ δικοῦ μας χειρογράφου, βλέπουμε διαφορὰς καὶ συμπεραίνουμε ὅτι τὰ δύο χειρόγραφα εἶναι ἀντίγραφα πιθανὸν κάποιου τρίτου ποὺ ἴσως εἶναι καὶ τὸ ἀρχικό.

ση ... από τὸν Λογίτον σκευοφύλακα ἀπὸ χώρας Λευκάρων». Τὸ ὄνομα ὅμως «Λογίτος» εἶναι παρναγνωσμένο, γιατί στὸ Χρονικὸ πού ἔχουμε στὰ χέρια μας καὶ στὸ φύλλο 16^v-17^r σὲ μιὰ προσθήκη τοῦ ἀντιγραφῆ, ἀναφέρονται καὶ ὁ συγγραφέας καὶ ὁ μεταφραστής: «Στέφανος Λουσινιανὸς ἀπὸ τὴν σεβασμίαν τάξιν τῶν διδ. σκάλων, ἄνθρωπος σοφὸς καὶ διδάσκαλος εἰς τὴν θεολογίαν· ἦτον ἀπὸ τὴν Λευκασίαν ἀπὸ τὸ περίφημον γένος τῶν Λισινιαῶν. Ἐγραψεν ἓνα βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται Ἐχρονογραφία τοῦ αὐτοῦ νησιῦ τῆς Κύπρου· τὸ ἔγραψεν εἰς ἰταλικὴν γλῶσσαν καὶ ἀπ' ἐκεῖνον ὁ μεταφραστής Λ ο υ γ ῆ ζ ο ς ἕως τὸν καιρὸν τῆς αἰχμαλωσίας...».

Ἡ Χωρογραφία τοῦ Λουζινιανὸ ἀπετέλεσε βάση γιὰ πολλὲς μελέτες ἱστορικές, ἀκόμη καὶ γιὰ γενικὲς ἱστορίες τῆς Κύπρου. Ὁ Κυπριανὸς στὴν «Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου» (1788) χρησιμοποίησε τὴ Χωρογραφία τοῦ Λουζινιανὸ γιὰ τὴν τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφή τοῦ νησιοῦ. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ¹⁰ «... δι' ἀποφυγὴν ἀμελείας, ἐδόθην εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ περὶ τῆς νήσου Χρονικοῦ τοῦ Φρά Στεφάνου τοῦ Λουσινιανοῦ, ... σκοπὸν ἔχων μόνην τὴν μετάφρασιν τυπῶσαι». Ἄλλες σκέψεις¹¹ ὅμως τὸν ἔκαναν νὰ συγγράψῃ δική του Ἱστορία. Γιὰ ὅλα αὐτὰ μᾶς πληροφορεῖ στὸν Πρόλογο τοῦ ἔργου του τὸ 1788, κι εἶναι φανερὸ πὼς δὲν γνωρίζει τὴν ὑπαρξὴ τῆς μετάφρασης τοῦ Λογίτου.

Στὸ φύλλο 16^v τῆς Κρόνικας, ἀπὸ τὴν προσθήκη τοῦ μεταφραστῆ (ἢ ἀντιγραφῆ) μπορούμε νὰ χρονολογήσουμε ἀκριβῶς τὴ μετάφραση. Μιλῶντας ἐκεῖ γιὰ ἐνάρετους ἀνθρώπους πού γνώρισε ὁ μεταφραστής (ἢ ἀντιγραφῆς), λέγει: «... ἀπὸ τοὺς ὁποίους τινὰς ἐγνωρίσαμεν καὶ ἡμεῖς ὕστερα ὅπου ἐπάρθην ἢ Κύπρος ἀπὸ τὰ χέρια τῶν χριστιανῶν, δὲν εἶναι θαυμαστὸν εἰς τόσους χρόνους, κοντὰ πενήντα»¹².

* *

Ἡ Κρόνικα πού ἔχουμε στὰ χέρια μας εἶναι ἀντίγραφο¹³· ἔγινε τὸν ΙΗ' αἰῶνα, λίγο πρὶν ἀπ' τὸ 1734, χρονολογία πού ἔπαψε ὁ Σιλβέστρος νὰ εἶναι Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου. Πρέπει νὰ ἔχει φιλοτεχνηθεῖ — γιατί πρόκειται πράγματι γιὰ ἓνα καλαίσθητο χειρόγραφο — ἀπὸ κάποιον καλόγερο ἢ κληρικὸ καλλιγράφο, ἀλλὰ ἀνορθόγραφο, ὅπως ἀνορθόγραφος ἄλλωστε ἦταν καὶ ὁ με-

10. ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ, ὅπ.π., σ. ιγ'.

11. Οἱ ἄλλες σκέψεις τοῦ Κυπριανοῦ στρέφονταν ἐναντίον τοῦ Λουζινιανὸ, ὁ ὁποῖος ἦταν ὅπως λέει «φράτωρ καὶ τῆς αὐτῆς τῆς Ρώμης παράσιτος» καὶ «ὀμιλεῖ παθητικῶς διὰ τοὺς ἀνατολικούς Ρωμαίους συμπατριώτας του». ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ, ὅπ.π., σ. ιγ'.

12. Ἀπὸ τὸ 1572, χρόνον τῆς αἰχμαλωσίας, προχωρώντας πενήντα χρόνια φτάνουμε στὸ 1622, χρονολογία πού πρέπει νὰ ἔγινε ἡ μετάφραση.

13. Αὐτὸ δηλώνεται στὴν ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιλβέστρου πρὸς τὸν Χρύσανθο ... τὸ βιβλίον ... ἀντιγράφεται καὶ θέλομεν τὸ στείλει.

ταφραστῆς Λογίτου. Στὴν ἀρχὴ ὑπάρχει ἓνα ἐπίτιτλο κόσμημα· τὰ κεφαλαῖα γράμματα στὶς ἀρχὲς τῶν παραγράφων εἶναι ἐρυθρογράφα.

Σὲ μιὰ πρώτη σύγκριση τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ κειμένου τῆς μετάφρασης μὲ τὸ ἰταλικὸ πρωτότυπο, μπορούμε νὰ κάνουμε μιὰ σειρά παρατηρήσεις.

Κατὰ τὴν μετάφραση ὁ κύριος μεταφραστής κρατᾶει τὴν σειρά τοῦ πρωτοτύπου σὲ γενικὲς γραμμὲς, παρεμβαίνει ὅμως συχνὰ παραλείποντας σελίδες ὀλόκληρες καὶ μεταθέτοντας κεφάλαια, ἔτσι πού νὰ ἀλλοιώνεται οὐσιαστικὰ τὸ κείμενο, πράγμα τὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ ἐπιδιώκει συνειδητὰ.

Ἡ πρώτη ἀπόδειξη γιὰ τὴν προηγούμενη παρατήρηση εἶναι ὁ ἴδιος ὁ τίτλος, στὸν ὁποῖο δὲν ὑπάρχει πουθενὰ ὁ ὄρος Χωρογραφία πού εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο στὸν πλήρη τίτλο τοῦ πρωτοτύπου, δηλαδή: *Chorografia et brevis historia universale dell'isola de Cipro principiando al tempo di Noe per in fino al 1572*. Στὸν ἑλληνικὸ τίτλο «Κρόνικα ἤγρον Χρονογραφία τοῦ νησιῦ τῆς Κύπρου, ἀρχιζόντας ἀπὸ τῶν καιρῶν τοῦ Νόε, ἕως εἰς τοὺς 1572», ἀντὶ τῆς «Χωρογραφίας» ἔχουμε «Χρονογραφία» ἐνῶ παραλείπεται τὸ «*brevis historia universale*». Δίνεται ὡστόσο στὴ συνέχεια ἡ πληροφορία ὅτι πρόκειται γιὰ μετάφραση. «Μεταγλωττησμένη ἀπὸ λατίνων εἰς ρωμαίων». Ὁ ὄρος Κρόνικα εἶναι ἰταλικὸς καὶ ἡ συχνὴ του χρῆση μέσα στὸ κείμενο ἔκανε τὸν μεταφραστὴ νὰ τὸν προτιμήσῃ σὰν πλησιέστερο στὸν ἑλληνικὸ ὄρο «χρονικό», ὡς πιὸ οὐδέτερο.

Στὴν ἀρχὴ τῆς Κρόνικας παραλείπονται οἱ ἀφιερώσεις στοὺς βασιλιάδες Γαλλίας καὶ Πολωνίας Carlo Nono καὶ Henrico Nono¹⁴. Παραλείπεται ἐπίσης τὸ προοίμιο. Ἡ μετάφρασή μας ἀρχίζει ἀπὸ τὸ φύλλο 2^r (τὸ ἰταλικὸ κείμενο εἶναι ἀριθμημένο κατὰ φύλλα).

Τὸ κεφάλαιο «Τόπος τοῦ νησιῦ καὶ Γητονίαις» μετατίθεται στὸ τέλος (φφ. 97^r-100^r), ἐνῶ τὸ ἀντίστοιχο ἰταλικὸ «*Del sito dell'isola et de suoi consini*» ὑπάρχει στὰ φύλλα 3^v-5^v.

Στὴ συνέχεια, σ' ὅλες τὶς παραγράφους καὶ στὰ κεφάλαια παρατηροῦνται παραλείψεις. Οἱ παραλείψεις αὐτὲς ἀφοροῦν λεπτομέρειες μᾶλλον ἀσήμαντες καὶ πράγματα σχετικὰ μὲ λατίνους. Ὑπάρχει δηλαδή μιὰ φανερὴ τάση νὰ παρυσιάζονται τὰ πράγματα πιὸ ἑλληνικά¹⁵. Ἐνα τέτοιο παράδειγμα παρατηρεῖται ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τὴν Ἁγία Αἰκατερίνα. Στὸ φ. 25^v τοῦ ἰταλικοῦ κειμένου ὁ Λουζινιανὸ γράφει: «*Caterina. La legenda, et tutti li historiografi pongono che ella fusse di Alessandria, ma li Fama gostani hanno una legenda græca, laquale dice esser di Cipro...*». Ὁ κύριος μεταφραστής

14. Πβ. τὴ σ. τοῦ προοιμίου τοῦ Λουζινιανὸ στὴν ἰταλικὴ ἔκδοση.

15. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὅταν ὁ Λουζινιανὸ γράφει «*Gentili*» ὁ κύριος μεταφραστής μεταφράζει «οἱ Ἕλληνες».

στο φ. 32^ν του δικού μας αντίγραφου γράφει: 'Η 'Αγία Αικατερίνη ἦτον ἀπὸ τὴν Κύπρον ἀπὸ τὴν παλαιάν 'Αμμόχωστον... Χωρὶς νὰ μᾶς μεταφράζει ὁλόκληρο τὸν ἱστορικὸ προβληματισμὸ τοῦ Λουζινιάν, γιατί ἐπαιρνε σὰ δεδομένο ὅτι ἡ 'Αγία ἦταν Κύπρια.

Ἐπίσης μεταξὺ τῶν φφ. 27^ν καὶ 39^ν παρατηροῦνται πολλές παραλείψεις πού ἀφοροῦν τὰ σχετικὰ μὲ λατίνους ἁγίους, ὅπως τὰ περὶ «La santissima Croce degli Armeni, L'origine delli religiosi Latini κλπ. Στὸ φ. 40^ν τοῦ ἰταλικοῦ κειμένου γίνεται πάλι λόγος γιὰ τὴν 'Αγία Αἰκατερίνα· ἐκεῖ ὁ Λουζινιάν, συνεπῆς στὴν ἱστορία, σημειώνει, «... et perche é martirizata in Alessandria tutte le historie latine eccerto Pietro Calo da chioza dicono esser Alessandrina: ma gia dicomo de sopra... 'Ο κύπριος μεταφραστὴς ὅμως κρατώντας τὴν ἑλληνικὴ παράδοση, παρεμβαίνει στὴ μετάφραση καὶ λέγει: «καὶ αὐτός (ὁ Μαξέντιος) τὴν ἐμαρτύρησεν, καθὼς διηγοῦνται τὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας μας· ἦτον ἀμμοχουστιάνη»¹⁶.

Στὴ συνέχεια, σ' ὅλα τὰ θέματα καὶ στὶς περιγραφές ὁ μεταφραστὴς παραλείπει τὶς λεπτομέρειες καὶ τὰ δευτερεύοντα πρόσωπα καὶ κρατᾷ μονάχα τὸ σκελετὸ τῆς ἱστορικῆς διήγησης: «'Εδῶ παρεμπρὸς γράφομεν εἰς συντομίαν», εἴτε «γράφομεν μὲ συνηθισμένην βραχυλογία» ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος¹⁷.

Μιὰ ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις πού ἀναφέραμε καὶ παραπάνω εἶναι ὅτι ὁ μεταφραστὴς ἀποφεύγει συστηματικὰ νὰ μεταφράζει χωρὶα πού θὰ τόνιζαν τὴν ταυτότητα τοῦ κειμένου¹⁸. Δὲν μεταφράζει δηλαδὴ τὸ τμήμα στὸ ὁποῖο ὁ Λουζινιάν ἀναφέρει ὅτι τὰ μέχρις ἐκεῖ στοιχεῖα τὰ ἀντλήσε ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ χρονικὸ τοῦ Γεωργίου Βουστρονίου, καθὼς δὲν μεταφράζει καὶ τὰ τοῦ οἴκου Λουζινιάν τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, οὔτε τὸ ἐπίμετρο ὅπου ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα καὶ ὁ τόπος καὶ χρόνος τῆς συγγραφῆς.

Στὸ ἰταλικὸ κείμενο ὑπάρχουν ἐπίσης δύο ἐπιστολές τοῦ Fra Angelo Calepio σὰ συμβολὴ στὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Λουζινιάν, καὶ ἀναφέρονται ἡ πρώτη στὴν ἄλωση τῆς Λευκωσίας, καὶ ἡ δεύτερη στὴν ἄλωση τῆς 'Αμμοχώστου. Ὁ κύπριος μεταφραστὴς συνεχίζει νὰ μεταφράζει, ὅπως τὸ θεωρεῖ πιδ κυπριώτικο, παραλείποντας τίτλους καὶ ὀνόματα σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἕνα συνεχῆ κείμενο. Στὴ δεύτερη μάλιστα ἐπιστολὴ ὅπου ὁ Angelo Calepio γράφει στὸ Στέφανο Λουζινιάν: «Gian Filippo Lusignano vostro fratello ... questo

16. Ὁ τόπος τῆς 'Αγίας Αἰκατερίνας εἶναι ἡ 'Αλεξάνδρεια. Πρβλ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡ. ΔΟΥΚΑΚΗ, *Μέγας Συναξαριστής*, ἐκδ. Γ', μὴν Νοέμβριος, Ἀθήνα 1952, σ. 525. Ὑπάρχει ὅμως καὶ μιὰ κυπριακὴ παράδοση στὴν ὁποία τόπος καταγωγῆς τῆς 'Αγίας φέρεται νὰ εἶναι ἡ 'Αμμόχωστος, βλ. ΑΝΔΡΕΑ ΜΙΤΣΙΑΝ, «Αἰκατερίνης 'Αγίας φυλακῆ», λήμμα στὴν *Θρησκ. καὶ Ἱθική Ἔγκ.*, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

17. Κρόνικα... φ. 16^ν

18. Δηλώθηκε βέβαια ὅτι πρόκειται γιὰ μετάφραση, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα τοῦ ἔργου δὲν ἀπαντᾷ στὸν τίτλο.

povero vostro fratello, mori 8 giorni avanti che si rendéte Famagosta, al quale, il signor li doni il paradiso (φ. 118^ν). Ὁ μεταφραστὴς μας παίρνει τὴ μαρτυρία σὰν πολὺ προσωπικὴ καὶ ἀδιάφορη καὶ τὴν παραλείπει.

Τέλος ἡ μετάφρασή μας μὲ ὄλες τὶς παραλείψεις καὶ τὰ κενὰ φτάνει μέχρι τὸ φύλλο 122^ν τοῦ ἰταλικοῦ κειμένου· τὰ ὑπόλοιπα τρία φύλλα δὲν μεταφράζονται. Τελειώνοντας ὁ μεταφραστὴς μᾶς προτρύνει «διάβασαι ὅλα τὰ καμώματα ὅπου ἔγιναν ξεχωριστὰ εἰς αὐταῖς ταῖς χώραις, τὴν Λευκωσίαν, καὶ τὴν 'Αμμόχουστον καὶ θέλετε θαυμάσει εἰς τὸ κακὸν ὅπου ἐπάθασιν· τὸν σκοτωμόν, τὴν σκλαβίαν. τώρα ὁ Θεὸς ὁ πικνοκράτωρ νὰ γένη ἕλεως εἰς ταῖς ἀμαρτίαις μας καὶ νὰ μᾶς ἀξιώσει τῆς βασιλείας του. Ἦς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἶ σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ».

* * *

Ἡ σημασία αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου εἶναι φανερὴ. Πρόκειται γιὰ μιὰ προσπάθεια τοῦ κύπριου μεταφραστῆ νὰ πικίξει τὸ ρόλο τοῦ ἱστορικοῦ καὶ νὰ παρουσιάσει ἕνα κατὰ τὸ δυνατὸ ἑλληνικὸ χρονικὸ. Εἶναι ἡσυχος μὲ τὴ συνείδησή του, ἀφοῦ δηλώνει στὸν τίτλο ὅτι ἡ Χρονογραφία εἶναι «Μεταγλωτισμένη ἀπὸ λατίνων» καὶ παρεμβαίνει ἀνενόχλητος. Τὰ ἑκατὸ φύλλα τοῦ κειμένου αὐτοῦ, πού γράφτηκε στὶς ἀρχές τοῦ 17ου αἰώνα, εἶναι πλούσια σὲ κυπριακὸ γλωσσικὸ ὕλικὸ καὶ θὰ δώσουν ἔτσι τὴν εὐκαιρία στοὺς γλωσσολόγους γιὰ πρόσθετες διαπιστώσεις. Ἐλπίζω νὰ μοῦ δοθεῖ ἡ δυνατότητα νὰ τὸ ἐκδώσω καὶ νὰ συμβάλω ἔτσι καὶ ἐγὼ στὴ διάσωση τῆς γραπτῆς παράδοσης τῆς κυπριακῆς φιλολογίας.

Πρὶν τελειώσω θὰ ἤθελα νὰ πῶ δύο λόγια γιὰ τὸ κείμενο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιλβέστρου στὸ ὁποῖο ἀναφέρθηκα στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνακοίνωσής μου, καθὼς καὶ γιὰ τὰ ἰδιόγραφα σημειώματα τοῦ Χρυσάνθου. Τὸ πρῶτο θὰ τὸ χαρακτηρίζω, ὅπως ἔκαναν οἱ λόγιοι ἄλλοτε, ὡς «ἐπιστολιμαία διατριβή». Περιγράφει σύντομα τὴν Κύπρο τῶν ἡμερῶν του. Γεωγραφικὲς πληροφορίες, προῖοντα, διοικητικὸς μερισμὸς, ἐκκλησιαστικὲς εἰδήσεις, ἀπαρρίθμηση μοναστηριῶν καὶ τὰ περὶ τῶν Μαρωνιτῶν εἶναι τὰ θέματα πού ἀγγίζει ὁ Σιλβέστρος. Ἡ γλώσσα δὲν ἔχει κυπριακοὺς ἰδιωματισμοὺς, ἴσως ἐπειδὴ προοριζόταν γιὰ τὸν πατριάρχη τῶν Ἱεροσολύμων. Τὸ σύντομο ἀλλὰ καὶ τόσο περιεκτικὸ αὐτὸ κείμενο τὸ ὁποῖο φύλαξε ὁ Χρυσάνθος Νοταρᾶς μαζί μὲ τὶς δικές του συμπληρωματικὲς σημειώσεις τῆς Κύπρου, ρίχνει λίγο φῶς στὴν προσωπικότητα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου καὶ Νέας Ἰουστινιανῆς Σιλβέστρου, ὁ ὁποῖος μέχρι σήμερα μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἀναφορὰς τοῦ Κυπριανοῦ στὴν ἱστορία του καὶ

ἀπὸ ὑπογραφῆς του σὲ ἐπίσημα ἐκκλησιαστικά Κυπριακά ἔγγραφα.¹⁹ Εὐκόλα διαπιστώνει κανεὶς ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ καλὸς ἱεράρχης καὶ ἐπιδέξιος διαχειριστὴς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἦταν καὶ λόγιος καὶ ἱκανὸς συγγραφέας.

Τὰ σημειώματα τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ κώδικα συμπληρώνουν τὸν Σιλβέστρο μὲ πῶ σαφεῖς πληροφορίες γιὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸ καὶ διοικητικὸ μερισμὸ, γιὰ μοναστήρια, γιὰ ἀποστάσεις ἐπὶ χερσῶν μεταξὺ τους, γιὰ ποταμοὺς καὶ ἀκρωτήρια, γιὰ φρούρια, ἔτσι ἀνάκατα ὅλα μαζὶ κατὰ τὸν συνηθισμένον τρόπο τοῦ λόγιου πατριάρχου. Ἀκόμη καὶ τὸ κυπριώτικο κρασί δὲν ξεχνᾷ ὁ Χρυσάνθος νὰ σημειώσῃ καὶ νὰ τονίσῃ «... εἶναι δὲ κάλλι-στος καὶ ζοίτικος, ἦτοι ἐξοδιαστικός, ὁ εἰς χρήσιν τῶν πολλῶν»²⁰.

Τὸ πλήρες κείμενο τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης τῆς Χωρογραφίας-Χρονογραφίας τῆς νήσου Κύπρου τοῦ Στεφάνου Λουζινιάν τὸ ἐτοιμάζω ἀπὸ καιρὸ γιὰ πλήρη ἔκδοση — μὲ εἰσαγωγή καὶ σχόλια, πού ἐλπίζω νὰ δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος σύντομα. Ἐκριναι ὡστόσο χρήσιμο, γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον πού παρ-ρουσιάζουν, νὰ ἐκδώσω ἐδῶ σὲ προσάρτημα τὰ σημειώματα τοῦ Σιλβέστρου καὶ τοῦ Χρυσάνθου Νοταρᾶ.

Π Ρ Ο Σ Α Ρ Τ Η Μ Α

- Α'. Χρυσάνθου, Γεωγραφικὲς σημειώσεις ἀπὸ Πορτολάνο.
 Β'. Σιλβέστρου, «Σύντομος Περιγραφή τῆς νήσου Κύπρου...»
 Γ'. Χρυσάνθου, Συμπληρώματα στὴ «Σύντομη Περιγραφή».

19. ΑΓΑΜ. ΤΣΕΛΙΚΑ, «Ἐπτὰ ἐπίσημα Κυπριακά ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα (1578-1771)», *Θησαυρίσματα* 14 (1977), σ. 77.

20. Βλ. ἐδῶ παρακάτω, σ. 161.

λόν. Ἐντεῦθεν ἕως τὸ Σιλωντὶ μίλια 30. Ἐῖτα τὸ Καλαντζάνι μίλια 30, εἶτα τὸ Ἀνεμούριον μίλια 30.

Ἀπὸ Ἀτταλείας μέχρι τῆς Ἀλαγίας μέγιστοι ποταμοί, πρῶτος ὁ ποταμὸς πλωτὸς Ἀκσονὶ μίλια 18, δεύτερος ὁ λεγόμενος Κιονπρί, πλωτὸς καὶ οὗτος μακρὰν ἀπὸ τὸ Ἀκσονὶ μίλια 20 οὗτος δοκεῖ εἶναι ὁ Κέστρος.

Τρίτος, ὁ ποταμὸς Μαναυγάτης, πλωτὸς καὶ οὗτος, μακρὰν τοῦ Ἀκσονὶ μίλια 20. Ἐντεῦθεν ἕως τῆς Ἀλαγίας μίλια 25.

A.

Χρυσάνθου, Γεωγραφικὲς σημειώσεις ἀπὸ Πορτολάνου.

Ἀπὸ Ῥόδου πρὸς τὴν Ἀττάλειαν

Ἀντικρὸν τῆς Ῥόδου ὁ κόλπος τοῦ Μαρμαρᾶ· ἔχει φρούριον ἐπάνυμον τῷ κόλ-
φῳ. Ἐῖτα ὁ κόλπος τῆς Μάκρης καὶ χωρίον οὕτως ὀνομαζόμενον, καὶ σκάλα
ἥτις Λιβισίου λέγεται, ἐπάνω δὲ ταύτης ἐν τῇ ἡπείρῳ διάστημα μιᾶς ὥρας τὸ
χωρίον Λιβίσι. Ἐῖτα τὸ Σύμβολον, ἔχει δὲ καὶ λιμένα ἀντικρὸν τοῦ Λιβισίου.
Ἐῖτα εἰσέτι Κάβος λεγόμενος. Ἐῖτα ὁ ποταμὸς λεγόμενος τῶν Ἐλαιῶνων ἐνθα
τόπος ἀμμόδης, ὅστις καὶ λιμνάζει ἕως μίλια 8 ἐν καιρῷ χειμῶνος, ἕως τὸν
ποταμὸν τῶν Πατάρων. Μετὰ τὴν λιμνην τὰ Πάταρα, ἐνθα καὶ ποταμὸς πλω-
τὸς τῶν Πατάρων λεγόμενος. Ἐκ τῶν Πατάρων ἕως τὴν νῆσον τὸ Καστελό-
ριζον μίλια 18. Ἐντεῦθεν ἕως τὰ Κάκκαβα μίλια 20. Ἐντεῦθεν ἕως τὸ Ἀνδράκι
μίλια 9. Ἐντεῦθεν ἐπαναστρέφοντες πρὸς τὴν παραλίαν τῶν Μυρέων, ἐνθα
καὶ ποταμὸς οὕτω λεγόμενος τῶν Μυρέων, δηλαδὴ μίλια 12. Ἐντεῦθεν ἕως
τὸν Φοίνικα μίλια 18. Ἐντεῦθεν ἕως τὸν Ἅγιον Στέφανον, ἥτοι τὸν πύργον
τῶν Γενουβέζων, μίλια 18, ἀναμεταξὺ δὲ τοῦ Φοίνικος καὶ τοῦ Ἁγίου Στεφά-
νου γίνεται πλημμύρα ἐν καιρῷ τοῦ χειμῶνος, ἥντινα διεπέρασεν ὁ Ἀλέξαν-
δρος ἐν χειμεριῷ καιρῷ, ὡς ἱστορεῖ ὁ Στράβων βιβλίον ιδ' σελίδι 634,
ἐπίκειται δὲ ἐνταῦθα καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Ταύρου. Ἐντεῦθεν ἕως τὰς Χιλιδονέας
νήσους μίλια 3. Ἐντεῦθεν ἕως τὸ Ἀτρασάνι (δοκεῖ δὲ εἶναι ἡ παλαιὰ Ὀλβία)
μίλια 8 ἐνθα καὶ κόλπος καὶ λιμὴν.

Ἐντεῦθεν ἕως τῆς Ἀτταλείας μίλια 80. |

Ἀπὸ Ἀτταλείας πρὸς τὴν Κύπρον

Ἀπὸ τῆς Ἀτταλείας ἕως τῆς παλαιᾶς Ἀτταλείας μίλια 50. Ἐντεῦθεν ἕως
τῆς Ἀλαγίας μίλια 40 (αὕτη κατὰ τὸν Στράβωνα δοκεῖ εἶναι ἡ Ὑψηλὴ πόλις
βιβ: ιδ' σελ. 365, λέγεται δὲ ἰταλιστὶ Ἀμπάλτο, ab alto ἥτοι, δηλαδὴ ὑψη-

B.

Σιλβέστρου, «Σύντομος περιγραφή...»

Σύντομος περιγραφή τῆς νήσον Κύπρου πεμφθεῖσα πρὸς ἡμᾶς παρὰ τοῦ ἐν
αὐτῇ προστατεύοντος ἀρχιεπισκόπου.

Αἱ εὐρισκόμεναι ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ (μακαριώτατε δέσποτα) κωμοπόλεις, ἥτοι
κασαμπάδες, εἰσὶν αὗται.

Ὁ Λάρναξ, ὅστις καὶ Ἀλυκαὶ καλεῖται, διὰ τὸ γεννᾶν ἄλας.

Ἡ Λεμεσός.

Ἡ Πάφος.

Ἡ Κυρήνεια.

Αὗται εἰσὶ παράλιοι χωρὶς περιτειχίσματα, ἔχουσι δὲ καστέλια μόνον.

Εἶναι καὶ ἡ Νέα Ἰουστινιανὴ ἢ καλουμένη, παρ' ἡμῶν Ἀμμόχωστος, καὶ αὕτη
παράλιος, μετὰ τείχους θαυμαστοῦ καὶ ὀραίου.

Εἶναι καὶ ἡ Λευκωσία ὅπου κατοικοῦμεν τὴν σήμερον, κειμένη καταμέσον τῆς
νήσον, ἔχουσα πλῆθος ἐξωτερικῶν καὶ ὀλιγωτέρους εὐσεβεῖς. Ἐχει καὶ τεῖ-
χος, μὲ πόρταις τρεῖς καὶ ἐκκλησίαις ἐννέα. Εἶναι καὶ ποταμοὶ τρεῖς ἀέναοι,
ἐξερχόμενοι ἀπὸ τὸν μέγαν Ὀλυμπον τὸν παρ' ἡμῶν Τρώοδον ὀνομαζόμενον,
ὧν ὁ μὲν ρεεῖ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κιτίων, εἰς χωρία Ἐπισκοπὴν καὶ Κολόσων, τὰ
ὁποῖα γεννώσι βαμπάκι καὶ μετάξι. Ὁ δεύτερος εἰσέρχεται εἰς χωρίον Κου-
βούκλια, τῆς ἐπαρχίας Πάφου, τὸ ὁποῖον κάμνει βαμπάκι πολὺ. Τὸν δὲ τρίτον
εἰσδέχεται ἡ Σολαία τῆς ἐπαρχίας Κυρηνείας ἥτις καὶ αὕτη δηλαδὴ ἡ Σολαία
γεννᾶ βαμ | πάκι καὶ μετάξι. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλοι ποταμοί, οἵτινες μόνον χειμῶ-
νος ρέουσι. Διὰ τοὺς λιμένας ὅπου ἔχει ἡ νῆσος θέλει καταλάβει ἡ σοφωτάτη
ἀγχοῖνια τῆς ὑμετέρας μακαριότητος ἀπὸ τὸ χρονικὸν τῆς Κύπρου βιβλίον
ὅπου ἐξητήθη παρ' αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ἤδη ἀντιγράφεται, κατόπιν θέλομεν τὸ

στεύλει. Εύρίσκονται και σεβάσμια μοναστήρια ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ἕως πενήντα, κυβερνῶνται ὁμως μὲ ἄκραν στενοχωρίαν καὶ ἔνδειαν, ἢ δὲ κυβερνησίς των εἶναι ὦν μὲν ἀπὸ μετᾶξι, ὦν δὲ ἀπὸ λάδι, καὶ ἄλλων ἀπὸ ἀμπελώνας καὶ σπέρματα, μετὰ μόχθων μυρίων. Ὡσαύτως καὶ ἡμεῖς οἱ ἀρχιερεῖς τῆς νήσου κάμνοντες κατὰ καιροὺς ὀλίγην ζητείαν ἀπὸ σίτον, κριθάρι, ἔλαιον καὶ οἶνον καὶ ἐκ τινων δικαιωμάτων ὅπου συμπίπτουσιν ἐνίοτε, ποριζόμεθα τὴν κυβερνήσιν μας Θεοῦ βοηθεία, ὅσον μόνον πρὸς ζωάρκειαν, τὰς δὲ ἄλλας ἐξόδους ὅπου ἔχομεν καθ' ἐκάστην δὲν δυνάμεθα νὰ προφθάσωμεν, ὅθεν χρεωνόμεθα.

Οἱ καρποὶ τῆς πατρίδος μας εἶναι μετᾶξι, βαμπάκι, οἶνος, καὶ ἔλαιον, ξυλοκέρατα, σιτάρι καὶ κριθάρι. Εἶναι ὁμως ἕνα κακὸν θηρίον ἐνταῦθα καὶ ὀνομάζεται κωφή καὶ λυμάνεται τὰ σπέρματα, καθὼς καὶ αἱ ἀλώπεκες.

Τὰ εὐρισκόμενα μέταλλα εἶναι πολλά, τὰ ὅποια ἀφίνομεν νὰ τὰ μάθη ἀπὸ τὸ ῥηθὲν βιβλίον, διὰ νὰ μὴ ἐκτείνωμεν ὡδε τὸν κάλαμον περιττῶς. |

Ἡ ἐπαρχία τῆς Λευκωσίας ἔχει καθηλίκια τέσσαρα.

α' τῆς Κυθρέας. β' τῆς Ἀμμοχώστου. γ' τοῦ Καρπασίου. δ' τῆς Μεσαργᾶς.

Ἡ ἐπαρχία τῆς Πάφου ἔχει καθηλίκια τέσσαρα.

α' τῆς αὐτῆς Πάφου. β' τῆς Χρυσοχούς. γ' τῶν Κουβουκλίων. δ' τοῦ Αὐδίου.

Ἡ ἐπαρχία τῆς Κυρήνης ἔχει καὶ αὐτὴ τέσσαρας.

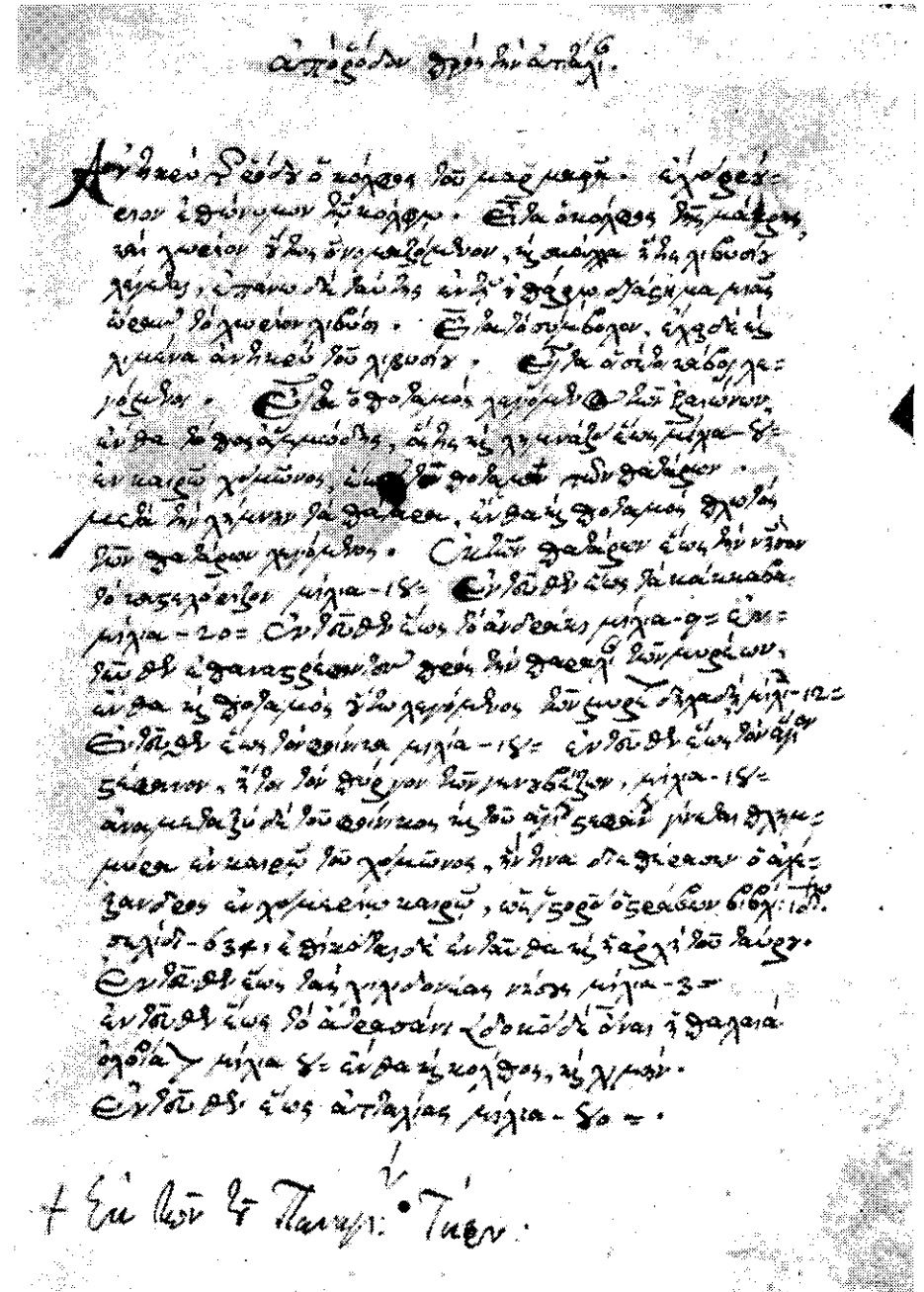
α' τῆς αὐτῆς Κυρηναίας. β' τῆς Λεύκας. γ' τῆς Μόρφου. δ' τῆς Πεντάγας.

Ἡ ἐπαρχία τῶν Κιτίων τέσσαρας.

α' τοῦ Λάρακος. β' τῆς Ἐπισκοπῆς. γ' τῆς Λεμεσοῦ. δ' τοῦ Κυλανίου, ἅττω συμποσοῦνται ἑξα καθηλίκια δεκάξη.

Περὶ τῶν Μαρωνιτῶν.

Μαρωνῖται εὐρίσκονται εἰς τὴν ἡμετέραν ἐπαρχίαν, ἥτοι τὴν Λευκωσίαν ἕως πενήντα ἀνδρόγυνα, καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Κυρηναίας ἕως ἑκατὸν πενήντα, τῶν ὁποίων τὰ δόγματα εἶναι λατινικά, ὁμοίως καὶ ἡ βάπτισις των, ἀρχιερεῖα δὲ ἔχουσι, ὅταν δὲ θέλουσι νὰ χειροτονήσωσι τινα ἱερεῖα τὸν ἐκλέγουσιν ἐνταῦθα εἶτα τὸν στέλλουσιν εἰς τὴν Σιδῶνα καὶ χειροτονεῖται ἐκεῖ. Τὰ δὲ δικαιώματά τους, ἥτοι μερικὴν ζητείαν ὅπου δίδουσι, τὰ λαμβάνομεν ἡμεῖς.

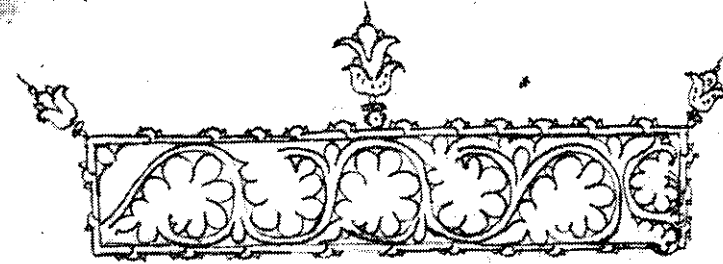

1. Κῶδ. ΜΠΤ 325. Τὸ κείμενο τοῦ Χρυσάνθου στὴν ἀρχὴ τοῦ κώδικα.

ἀπὸ ἀρχαίας γραφῆς ἰερογλυφικῆς.

Ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἑως τῆς παλαιᾶς ἀρχαίας μίλια-400
 ἐν ἰουδαίᾳ ἕως τῆς ἀρχαίας μίλια-40 ἡ ἀρχαία
 ἰουδαίωνα δὲ ἕως τῆς ἀρχαίας μίλια-365
 χιλιετηρίδα ἰουδαίᾳ ἀπὸ αὐτοῦ, ἡ δὲ ἀρχαία δὲ παλαιὰ ἰουδαίᾳ
 ἐν ἰουδαίᾳ ἕως τῆς ἀρχαίας μίλια-30 ἑστὶν ἰουδαίωνα
 μίλια-30 ἑστὶν ἰουδαίωνα μίλια-30.
 Ἡ δὲ ἀρχαία μίλια τῆς ἀρχαίας μίλια ἰουδαίᾳ,
 ἰουδαίᾳ, ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ μίλια-165
 ἰουδαίᾳ ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ, μίλια-200
 ἀπὸ τῆς ἀρχαίας μίλια-200 ἑστὶν ἰουδαίωνα ἡ δὲ ἀρχαία
 ἰουδαίᾳ, ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ, μίλια-200
 ἀπὸ τῆς ἀρχαίας μίλια-200 ἑστὶν ἰουδαίωνα ἡ δὲ ἀρχαία μίλια-200

2. Κώδ. ΜΗΤ 325. Ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου τοῦ Χρυσάνθου.

Κρόνιος ἡμεῖς χρονογράφος. Ἡμεῖς οὖν ἰερογλυφικῶς
 ἀρχαίᾳ ἰουδαίᾳ ἀπὸ αὐτοῦ ἰουδαίᾳ ἡ δὲ ἀρχαία
 ἰουδαίᾳ ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ

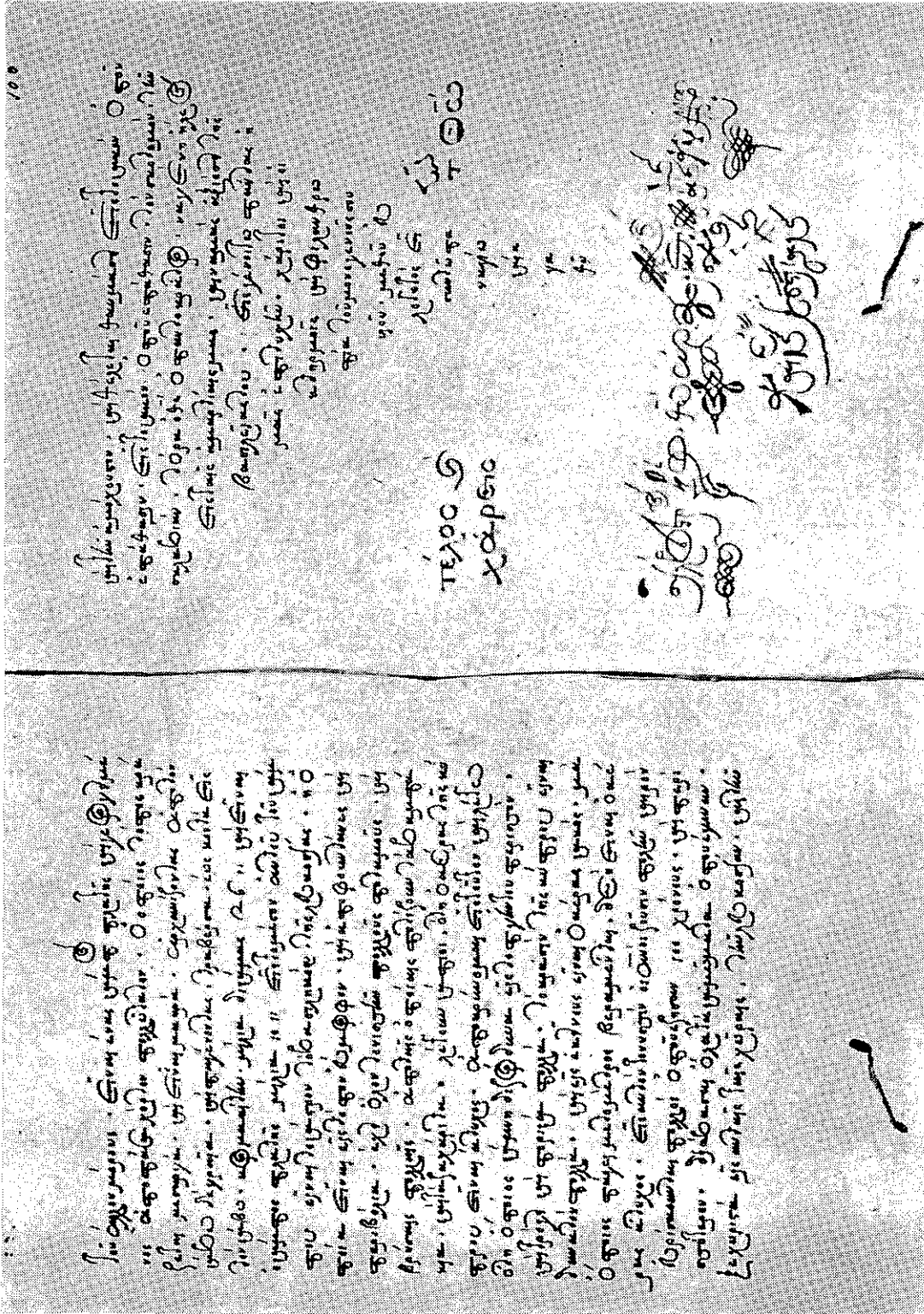
Ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ ἰουδαίωνα ἡ δὲ ἀρχαία
 ἰουδαίᾳ ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ

ἀπὸ αὐτοῦ ἰουδαίωνα ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ
 ἰουδαίωνα ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ ἰουδαίωνα
 ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ ἰουδαίωνα ἡ δὲ ἀρχαία
 μίλια ἀπὸ αὐτοῦ ἰουδαίωνα ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ
 ἰουδαίωνα ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ ἰουδαίωνα
 ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ ἰουδαίωνα ἡ δὲ ἀρχαία
 μίλια ἀπὸ αὐτοῦ ἰουδαίωνα ἡ δὲ ἀρχαία μίλια ἀπὸ αὐτοῦ

A

3. Κώδ. ΜΗΤ 325, φ. 1r. Ἡ ἀρχὴ τῆς Κρόνικας.

4. Το τέλος της Κρόνικας (Κωδ. ΜΠΠ 925 φ. 99v-100r) και το όνομα του αρχιεπισκόπου Σιλβέστρου.

Γ.

Χρυσάνθου, Συμπληρώματα στη «Σύντομη περιγραφή...»

Ἀκαμάς τὸ νῦν λεγόμενον Ἀρναούτ μποροῦ, ἢ Κάβο τῆς Ἀγίας Ἐπιφανείας. Ἀκρωτήριο τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου. Αἱ νῆσοι Κλειίδες, αἱ νῦν λέγονται τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου. Ἀμαθοῦς, τανῶν δὲ λέγεται Νεμεσός, ἢ παλαιὰ δηλονότι ἦτις καὶ κατέστραπται, ἔνθα ὡς λέγεται εἶναι καὶ τὸ μνήμα Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος.

Κρόμμνον, λέγεται δὲ τὰ νῦν Κοουματζίτης, ἀντικρὺ ἔχον τὸ κατὰ τὴν ἡπειρον Ἀνεμούριον, ἄκρον τῆς τραχείας Κιλικίας, ἔνθα οἰκοῦσι τανῶν Μαρωνίται, λέγονται δὲ τῇ ἐπιχωρίῳ γλώττῃ Σπάρραχοι, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Κυρηναίας. Ἀρσινόη ἢ νῦν πόλις τῶν χρυσοχόων, ἐπαρχία τῆς Πάφου. Σόλιοι ἔνθα ἢ νῦν ἐπαρχία τοῦ Σολέων. Τανασός (ἐπαρχία τοῦ Σολέων, ἐν ἣ τὰ ἀρχαῖα Μέταλλα) τανῶν δὲ λέγεται Σκουρογτίσσα. Λύκος ποταμός, ῥεῖ κατὰ τὸ Κούριον, τὸ νῦν λεγόμενον χωρίον Πισκοπή, λέγεται δὲ καὶ ὁ ποταμὸς τανῶν δμωνόμους Κούρη.

Ὁ Ποδιαῖος ποταμός, τανῶν δὲ λέγεται Πεδιάς, ρεῖ πλησίον τῆς Λευκωσίας, διαρρέει δὲ καὶ ποτίζει τὸν τόπον λεγόμενον Μεσαρίαν (δοκεῖ δὲ εἶναι τὴν πάλαι Σαλαμίαν) ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, αἱ ἐκβολαὶ τούτου πρὸς τὴν Συρίαν. Πεδάλιον ἀκρωτήριο, τανῶν λέγεται, ὡς εἶπον, Τζιαλλί Μπουροῦ. Ἄρσος χωρίον μεσόγειον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Πάφου, ἢ κἀρα τοῦ Ἀγίου Φιλίππου.

Ὁ οἶνος τῆς Κύπρου διττὸς Κομενταρίσιος, ἐκ τῆς χώρας ἐν ἣ γίνεται οὕτω καλουμένης, κειμένης ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Κιτέων, εἶναι δὲ κάλλιστος καὶ ξοίτικος, ἦτοι ἐξοδιαστικός, ὁ εἰς χρῆσιν τῶν πολλῶν.

Τοῦ οἴνου τὸ κοινὸν μέτρον τῆς Κύπρου ὀμάδες -8.

Τὸ φυτὸν ὀποῦ κάμνει τὸν λάδανον τὸ λέγουσιν εἰς τὴν Κύπρον ξυστάρι.

Ἡ ρίζα του ὁμοιάζει ὡς οὐτ-ἀγατζί, ἦτις ἔχει καὶ αὐτὴ τι εὐώδες καπνιζομένη, ὡσπερ τὸ οὐτ-ἀγάτζι.

Τὸ νομιζόμενον φυτὸν κόπρος, ἐξ οὗ ὁμωνόμως ἢ Κόπρος, λέγεται σινιά.

Ἡ νῆσος φῦει καὶ ἵρεμεντίαν κατὰ τὴν Πάφον. |

Ἡ Κύπρος ἔχει ἀρχιερεῖς: Τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἐν τῇ Λευκωσίᾳ. Τὸν Πάφου καὶ Ἀρσινόης ἐν τῇ Πάφῳ. Τὸν Κιτιέον καὶ Λεμεσοῦ καὶ Κουρέων ἐν τῷ Λάρνακι. Τὸν Κυρηναίας καὶ Σολέας. Μερίζεται ἡ Κύπρος εἰς καθηλίκια 16 καὶ ἔχει ὁ καθ' ἕνας τῶν ἀρχιερέων τέσσαρα, ἦτοι 4 ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὅστις ἔχει καὶ τὴν Ἀμμόχωστον, ἦτις καὶ Νέα Ἰουστινιανή, ἦτις τὸ πάλαι καὶ Σαλαμίς, ὁ Πάφου ἔχει 4, ὁ Κιτέων 4 καὶ ὁ Κυρηναίας 4.

ἔχει καὶ μοναστήρια μεγάλα, τὸ Κόκκον, ἐν τῇ ὑπωρίᾳ τοῦ Ὀλύμπου, ὅστις λέγεται τανῶν Τρωάδιον, τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας, ἐν ἣ καὶ εἰκὼν θαυματουργὸς τοῦ Ἁγίου Λουκά ἱστορεῖται, κεῖται ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Σολέας, ὑπόκειται ὁμοίως τῷ ἀρχιεπισκόπῳ λόγῳ σταυροπηγίου. Ὡς καὶ ἐν τῇ Πάφῳ αἰθίς μοναστήριον τῆς Θεοτόκου, ἐπονομαζόμενον Ἐγγαλειστρας, ὑπέροκειται τῆς Πάφου ὥρας τρεῖς.

Μοναστήριον τῆς Θεοτόκου, ἔξωθεν τῆς Ἀμμοχώστου ἐπονομαζόμενον τῆς Ἁγίας Νάπας, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Μοναστήριον τοῦ Χρυσοστόμου ὑποκείμενον τῷ ἁγίῳ Τάφῳ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σολέας, πόρρω τῆς Λευκωσίας ὥρας 3 πρὸς τὴν Τρεμμοντιάναν. Μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Μάμμα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σολέας. Τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος ἐν τῇ Σολέᾳ. Τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Λαμπαδοῦ ἐν τῇ Σολέᾳ. Τοῦ Σταυροῦ τοῦ Θεοκρεμάστου ἐν τῷ λεγομένῳ ὄρει Σταυροβούνι, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κιτίων, κτίσμα τῆς Ἁγίας Ἐλένης ἐν τῷ Σταυρὸς Θεοκρεμάστος μετὰ τιμίον ξόλον τὸ πάλαι. |

Τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κομᾶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Πάφου. Τῶν ἁγίων Ἀναργύρων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Πάφου. Ἡ περίοδος τοῦ νησίου μίλια 720. Πόλεις παραθαλάσσιαι: Ἡ Ἀμμόχωστος, μετὰ τείχους καὶ λιμένα ὡσπερ τὴν Ρόδον. Ἡ Λάρναξ λιμὴν, φρούριον, καὶ κόμη. Ἡ Λεμεσὸς λιμὴν καὶ φρούρια, παλαιὸν καὶ νέον καὶ κόμη. Ἡ Πάφος φρούριον, καὶ κόμη. Ἡ Κυρῆνη φρούριον καὶ κόμη. Μεσόγειος ἡ πόλις Λευκωσία, ἥτις καὶ μητρόπολις, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς νήσου, τὸ γὰρ διάστημα ταύτης ἕως τὸν Λάρνακα ὄρων ὀκτώ καὶ ἕως τὴν Κυρῆνην ὀκτώ.

Στὰ κείμενα ποὺ δημοσιεύονται στὸ προσάρτημα ἔγινε κεφαλαιογράφηση τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἀποκατάσταση τῆς ὀρθογραφίας, καθὼς ἐπίσης καὶ κάποια ἐπέμβαση στὴ στίξη. Δὲν θεωρήθηκε ἀπαραίτητο νὰ σχολιαστοῦν τὰ σημειώματα μῖς καὶ οἱ πληροφορίες ποὺ παρέχουν εἶναι στοιχειώδεις.

Δ. ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗΣ

ΠΑΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
ΑΠΟ ΔΥΟ ΚΩΔΙΚΕΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

(Πρῶτο μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα)

I

Ὁ κώδικας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὁ γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου καὶ διδασκάλου Κριτία ἔχει γίνεи κατὰ καιροὺς ἀντικείμενο ἔρευνας πολλῶν μελετητῶν. Ἐντούτοις, ὄχι μόνο καμιά συστηματικὴ περιγραφή του δὲν ἔχει μέχρι σήμερα δημοσιευτεῖ, ἀλλὰ μέχρι ἐντελῶς πρόσφατα δὲν ἦταν πλήρως γνωστὸ τὸ ἀκριβές του περιεχόμενο. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ κενὸ καλύπτεται σήμερα ἀπὸ πρόσφατη μελέτη σχετικὴ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Νικολάου Κριτία στὴν ὁποία, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, δημοσιεύεται κατάλογος τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικα. Ὁ κατάλογος αὐτὸς συντάχθηκε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Γρηγόριο ΣΤ' καὶ στάλθηκε ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Γεδεῶν στὸν Σοφοκλῆ Οἰκονόμο¹. Μὲ βάση τὸν κατάλογο αὐτὸ μπορούμε νὰ ἐξετάσουμε καλύτερα τὸ περιεχόμενο τῶν δύο κωδίκων τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287 καὶ 315, ποὺ ἐπίσης περιέχουν ἔργα τοῦ Κριτία². Γίνεται ἔτσι φανερὸ ὅτι ὁ κώδ. 287 εἶναι στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀντίγραφου τοῦ κώδικα τοῦ Κριτία, ἐνῶ ἕνας ἀριθμὸς ἔργων τοῦ Κριτία ποὺ βρίσκονται στὸν κώδ. 315 ἔχουν ἐπίσης ἀντιγραφεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο κώδικα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Οἱ δύο ἀλεξανδρινοὶ κώδικες ὁμοίως περιλαμβάνουν ἔργα προσερχόμενα καὶ ἀπὸ ἄλλες συλλογές, ὅπως τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακα καὶ διδασκάλου Σπαντωνῆ καὶ τοῦ «μεγάλου διερμηνευτοῦ» Διαμαντῆ.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ περιεχομένου τους, τὰ ἔργα ποὺ περιλαμβάνονται καὶ

1. ΕΛ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, Νικόλαος Κριτίας-Βιογραφικὰ καὶ Ἐργογραφικὰ, *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ* 1 (1984), σ. 9 κέ. (στὸ ἐξῆς: ΕΛ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, Κριτίας). — Ὁ κατάλογος τῶν περιεχομένων βρίσκεται σήμερα στὸ ἀρχεῖο Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, φάκ. XLII.

2. Θ. ΜΟΣΧΟΝΑ, *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, Ἀλεξάνδρεια 1945-7* (στὸ ἐξῆς Θ. ΜΟΣΧΟΝΑ, *Κατάλογοι*), τ. Α' σ. 254 (γιὰ τὸν κώδ. 287), καὶ σ. 277 καὶ τ. Β' σ. 276 κέ. (γιὰ τὸν κώδ. 315). Πβ. ΕΛ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, Κριτίας, σ. 12-13.

στούς τρείς αυτούς κώδικες άφοροϋν ποικίλες πράξεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου (συνοδικές αποφάσεις, καθαιρέσεις, προαγωγές, άπονομές άξιωματων, δικαστικές αποφάσεις) αλλά και λόγους, προοίμια, επιστολές, σχέδια επιστολών, και τὰ παρόμοια. Ένα μικρό τους μέρος άφορά και την εκκλησία τής Κρήτης κυρίως στο πρώτο μισό του 18ου αιώνα. Άπό αυτά άλλα έχουν έκδοθει κατά καιρούς, άλλα είναι άπλως γνωστά ως πράξεις, ενώ ένας μικρός αριθμός είναι άνέκδοτα. Η εργασία αυτή άποβλέπει άφενός νά διευκρινίσει κάποιες άσάφειες σχετικές με όρισμένα ζητήματα τής εκκλησίας τής Κρήτης που όφείλονταν στην άτελή μέχρι σήμερα γνώση των τριών κωδικών, άφετέρου νά δημοσιεύσει όσα άπό τὰ κείμενα αυτά ήταν μέχρι τώρα άνέκδοτα και νά σχολιάσει τὸ περιεχόμενό τους³.

II

Στὰ περιεχόμενα του κώδικα του Κριτία γίνεται άναφορά σέ έννέα συνολικά πράξεις που άφοροϋν την εκκλησία τής Κρήτης. Οι ίδιες αυτές πράξεις άναφέρονται και στὰ «περιεχόμενα εν τῷ κώδικι τῶν πατριαρχικῶν γραμμάτων του Μεγάλου Έκκλησιαρχου και διδασκάλου Κριτίου», τὰ περιλαμβανόμενα στους συνοπτικούς πίνακες που προτάσσονται των κειμένων του κώδικα 315, στὰ φφ. 18α-23α⁴. Έκτός όμως άπό τις έννέα αυτές πράξεις, οι συνοπτικοί πίνακες του κώδ. 315 κάνουν μνεία τεσσάρων επιπλέον έγγραφων σχετικών με την εκκλησία τής Κρήτης, άπό τὰ όποια τρία άναφέρονται ως περιλαμβανόμενα στη «Συλλογή... του Μεγάλου Χαροπόλακος και διδασκάλου Σπαντωνή» (φφ. 7β, 9α, 9β) και ένα στη «Συλλογή του μεγάλου διερχομένου Διαμαντή» (φ. 12α). Δυστυχώς όμως στὰ κείμενα που άπαρτίζουν τον κώδ. 315 περιλαμβάνονται μόνο τέσσερις πράξεις που άφοροϋν την Κρήτη: δύο άπό τή συλλογή του Κριτία, μία άπό τή συλλογή του Διαμαντή και μία άκόμη ή όποία δέν περιλαμβάνεται καθόλου στους συνοπτικούς πίνακες. Με άλλα λόγια, άπό τις 14 συνολικά πράξεις τις σχετικές με την εκκλησία τής Κρήτης, ό κώδ. 315 δίνει τὸ κείμενο μόνο τεσσάρων. Ωστόσο, τὸ κείμενο των πέντε άπό τις ύπολειπόμενες δέκα πράξεις βρίσκεται στον κώδ. 287, έτσι ώστε τελικά έχουμε τὰ κείμενα έννέα πράξεων άπό τις 14 που άφοροϋν την Κρήτη⁵.

Οι 14 αυτές πράξεις είναι οι εξής.

1. Κώδ. Κριτία, σελ. 225: *Καθαίρεσις στηλιτευτική του Ἀρκαδίας Ἀθανασίου ως συνωμότου και βαλόντος τον πλήξαντα μαχαίρα Βούλγαρον τον*

3. Η έκδοση γίνεται άπό μικροταινίες των δύο άλεξανδρινῶν κωδικῶν που βρίσκονται στο άρχείο του Κ.Ε.Μ.Ν.Ε.

4. Οι συνοπτικοί αυτοί πίνακες του κώδ. 315 έχουν ξεχωριστή φυλλαρίθμηση άπό τὰ κείμενα που ακολουθοϋν.

5. Ο κώδ. 287 περιλαμβάνει επίσης ένα άκόμη κείμενο, τὸ όποιο όμως παρέχεται και άπό τον κώδ. 315.

*μακαρίτην πατριάρχην Σεραφείμ ημέρα επισήμων εξιόντα τής εκκλησίας εν τῷ νάρθηκι, και ως ενεχομένον τῷ καθοσιώσεως εγκλήματι*⁶. Ο ίδιος περίπου τίτλος, με παράλειψη των λέξεων «μακαρίτην» και «ημέρα... νάρθηκι», στους συνοπτικούς πίνακες του κώδ. 315, φ. 19β. Τὸ κείμενο δέν περιλαμβάνεται στους δύο άλεξανδρινούς κώδικες, αλλά έχει έκδοθει άπό τον κώδικα του Κριτία⁷.

2. Κώδ. Κριτία, σελ. 234: *Καθαίρεσις του Κρήτης Κωνσταντίου ως μετά πολλής όμότητος και τυραννικοῦ εἶδους κατεξουσιάζοντος τους ἐκείσε χριστιανούς και ως άδικούντος την Μεγάλην Έκκλησίαν και μη θέλοντος δίδομαι τὰ εκκλησιαστικά αὐτῆς δικαιώματα*⁸. Ο ίδιος τίτλος στους συνοπτικούς πίνακες του κώδ. 315, φ. 20α. Τὸ κείμενο, που είναι έκδεδομένο⁹, βρίσκεται στον κώδ 287, σελ. 329-331¹⁰.

3. Κώδ. Κριτία, σελ. 361: *Υπόσχεσις άρχιερέως εξορισθέντος και καθαιρεθέντος ήσυχάζειν του λοιποῦ εις τὸ ἄγιον Ὅρος και οὕτω τής ελευθερίας και άθωώσεως άξιωθέντος*¹¹. Στους συνοπτικούς πίνακες του κώδ. 315, φ. 21β άναφέρεται ως: *Επι Παΐσιου. Υποσχετικόν του άποβληθέντος πρώην Κρήτης*. Τὸ κείμενο, με τον ίδιο τίτλο όπως στον κώδικα του Κριτία, βρίσκεται στον κώδ. 315, φ. 307α-β και στον κώδ. 287, σελ. 465-466. Είναι έκδεδομένο¹².

4. Κώδ. Κριτία, σελ. 283: *Εδεργετήριον εις Ἀρχιμανδρίτην*¹³. Παρόμοιος τίτλος στους συνοπτικούς πίνακες του κώδ. 315, φ. 22α. Τὸ κείμενο στον ίδιο κώδικα με τίτλο: *Προοίμιον εις δόσιν όφφικίου*. Είναι άνέκδοτο και δημοσιεύεται παρακάτω.

5. Κώδ. Κριτία, σελ. 283: *Μοναστήρια δύο σταυροπηγιακά επίσημα εν τῇ Κρήτη του Ἀρκάδη και του Ἀρσάνη, πῶς νά διάγωσι και νά κυβερνῶνται με τους διορισθέντας παρα τής Μεγάλης Έκκλησίας διορισμούς*¹⁴. Στους συνοπτικούς πίνακες του κώδ. 315, φ. 20β άναφέρεται ως: *Διορι-*

6. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, Κριτίας, σ. 45.

7. MANSI, *Sacrorum Conciliorum...*, τ. 37, στ. 995-6 (περίληψη) και 1049-1056 (κείμενο).

8. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, Κριτίας, σ. 46.

9. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΣΑΡΑΕΩΝ, *Επισκοπικοί κατάλογοι των Έκκλησιῶν Κρήτης, Έκκλησιαστικός Φ(άρος)*, 34 (1935), σ. 292-294, άπό όπου άναδημοσιεύει ό Ν.Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Ιστορία τής Έκκλησίας τής Κρήτης* (στο εξής Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*), τ. Α', Αθήνα 1974, σ. 419-421.

10. Και όχι στον κώδ. 315, όπως έσφαλμένα αντιλαμβάνεται κανείς άπό την περιγραφή του Θ. ΜΟΣΧΟΝΑ, *Κατάλογοι*, τ. Γ', σ. 285.

11. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, Κριτίας, σ. 53.

12. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΣΑΡΑΕΩΝ, στο ίδιο, σ. 295-6 (= Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, στο ίδιο, σ. 421-2).

13. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, Κριτίας, σ. 54.

14. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, Κριτίας, σ. 50.

- σμοί τινες περὶ τῆς διοικήσεως τῶν ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ δύο Σταυροπηγιακῶν μοναστηρίων, τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τοῦ Ἀρσάνη. Τὸ κείμενο, μὲ τὸν ἴδιο τίτλο ποῦ δίνει ὁ κώδικας τοῦ Κριτία, βρίσκεται στὸν κώδ. 287, σελ. 386-390. Εἶναι ἀνέκδοτο καὶ δημοσιεύεται παρακάτω.
6. Κώδ. Κριτία, σελ. 326: *Γράμμα ἐλεημοσύνης εἰς μοναστήριον καὶ ἐκκλησίαν*¹⁵. Στους συνοπτικούς πίνακες τοῦ κώδ. 315, φ. 21α φέρεται ὡς: *Ἐτέρα (ἀπανταχοῦ) ὑπὲρ ἐλεημοσύνης τοῦ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Κυθωνίας σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τοῦ Χαρτοφύλακος*. Τὸ κείμενο βρίσκεται στὸν κώδ. 287, σελ. 431-432. Εἶναι ἀνέκδοτο καὶ δημοσιεύεται παρακάτω.
7. Κώδ. Κριτία, σελ. 467: *Ἐνωσις χωρίων μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Ῥεθύμνης ἐπιβεβαιωθείσα*¹⁶. Ὁ ἴδιος τίτλος στὸν κώδ. 287, σελ. 535-536 ὅπου καὶ τὸ κείμενο. Στους συνοπτικούς πίνακες τοῦ κώδ. 315, φ. 22β ὁ τίτλος δίνεται ὡς: *Ἐτερον (ἐπιβεβαιωτήριον) ἐνώσεως χωρίων τῆς ἐπισκοπῆς Ῥεθύμνης καὶ ἀνατρεπτικῶν ἐτέρου προεκδοθέντος ἀποσπάσεως αὐτῶν*. Εἶναι ἀνέκδοτο καὶ δημοσιεύεται παρακάτω.
8. Κώδ. Πατρ. Ἀλεξάνδρ. 315, φ. 326α-β: *Ἐπιβεβαιωτήριον ἐξαρχίας τοῦ Φραγγιῶ δραγουμάνου τῆς Κρήτης*. Ὁ τίτλος βρίσκεται μόνο στους συνοπτικούς πίνακες τοῦ ἴδιου κώδικα, φ. 12α. Δὲν ἀνήκει στὴ συλλογὴ τοῦ Κριτία ἀλλὰ στὴ «Συλλογὴ τοῦ μεγάλου διερμηνευτοῦ Διαμαντῆ», τοῦ ὁποῦ εἶναι ἔργο. Εἶναι ἀνέκδοτο καὶ δημοσιεύεται παρακάτω¹⁷.
9. Κώδ. Κριτία, σελ. 467: *Τὸ κατὰ τὴν Κρήτην ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Πέτρας καλούμενον Νέον Χωρίον ἄνωθεν Σταυροπηγιακὸν ὑπάρχον εἶτα ἐνωθὲν τῇ ῥηθείσῃ ἐπισκοπῇ, πάλιν δι' ἀγωγῆς τῶν χριστιανῶν ἐγένετο Σταυροπηγιακόν, ὡς καὶ πρότερον*¹⁸. Τὸ κείμενο, μὲ τὸν ἴδιο τίτλο, στὸν κώδ. 287, σελ. 536-538. Στους συνοπτικούς πίνακες τοῦ κώδ. 315, φ. 22β φέρεται ὡς: *Ἀνατρεπτικὸν τῆς ἐνώσεως τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ σταυροπηγιακοῦ χωρίου μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Πέτρας, καὶ ἀντικαταστατικὸν εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ κατάστασιν καὶ ἐλευθερίαν*. Εἶναι ἀνέκδοτο καὶ δημοσιεύεται παρακάτω.
10. Κώδ. Κριτία, σελ. 470: *Ἐνωσις χωρίων Σταυροπηγιακοῦ μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Πέτρας ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ*¹⁹. Στους συνοπτικούς πίνακες τοῦ κώδ. 315, φ. 22β ὁ τίτλος εἶναι: *Ἐπιβεβαιωτήριον τῆς προγεγονυίας ἐνώσεως τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ σταυροπηγιακοῦ χωρίου μετὰ τῆς ἐπισκο-*

15. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, Κριτίας, σ. 51.

16. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, Κριτίας, σ. 56.

17. Περίληψη ἔχει δημοσιεύσει ὁ Θ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Κατάλογοι, τ. Γ', σ. 349.

18. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, Κριτίας, σ. 56.

19. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, ὁ.π.

- πῆς Πέτρας, καὶ τῆς τελείας πράσεως καὶ ἐξοφλήσεως τοῦ ἐτησίου φιλοτίμου μετὰ τοῦ καθολικοῦ ἐξάρχου Διαμαντῆ, ὃ ἡ ἀρχή: Προνοεῖν καὶ κηδεσθαι πάντως ὀφείλουσα... Τὸ κείμενο λαμβάνει ἀλλὰ ἔχει δημοσιευτεῖ περίληψή του²⁰.
11. Κώδ. 315, φ. 320: Κείμενο πατριαρχικοῦ γράμματος, χωρὶς τίτλο, μὲ τὸ ὁποῖο παραχωροῦνται στὸ μεγάλο ἐκκλησιάρχη Κριτία τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα τῆς μητροπόλεως Κερασοῦντος καθὼς καὶ «τῶν ἐν Κρήτῃ σταυροπηγιακῶν Μοναστηρίων, τοῦ ἐν Κυθωνίᾳ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τοῦ Χαρτοφύλακος μετὰ τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου σὺν τῷ ὑποκειμένῳ χωρίῳ Μαρναῖς, τό τε τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μηλοῦδῃ εἰς τὰ Περιβόλια καὶ τὸ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου εἰς τὸ Βένι, ἐπιλεγόμενον Ἀμπεζωναῖς». Στὸ τέλος ἡ χρονολογία: *απλβ' (1732) ἐν μηνὶ Μαρτίῳ ἰνδικτιῶνος ι'*. Τὸ ἔγγραφο εἶναι δημοσιευμένο²¹.
- Τὰ ἐπόμενα τρία ἔγγραφα ἀναφέρονται μόνο στους συνοπτικούς πίνακες τοῦ κώδ. 315, περιλαμβανόμενα στὴ συλλογὴ τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος καὶ διδασκάλου Σπαντωνῆ, τοῦ ὁποῦ εἶναι ἔργα. Τὸ κείμενό τους ὅμως λαμβάνει.
12. Κώδ. 315, φ. 7β: *Ἐγούμενον περὶ ἀξιολόγου ἐντιμὴ μοναστηρίῳ. Ἡ ἀρχή: ὁσιώτατοι πατέρες τοῦ ἐν τῇ Κρήτῃ πατριαρχικοῦ κτλ. τὸν καλῶς ποτε χρώμενον...*
13. Κώδ. 315, φ. 9α: *Ἐτερον (κουτείου περὶ χάριν ἐλεημοσύνης). Ἡ ἀρχή: ἐπειδὴ ἐγνωμεν ὡς ἐδηλοποίησαν ἡμῖν πιστώσαντες, ὅτι κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Κυθωνίας κτλ.*
14. Κώδ. 315, φ. 9β: *Ἐτερον (μοναστηριακοῦ δικαίου περὶ). Ἡ ἀρχή: Θεοφιλέστατε ἐπίσκοπε Κυθωνίας καὶ ἐντιμότατοι κληρικοὶ κτλ., ὁ ὁσιώτατος καθηγούμενος τῆς πατριαρχικῆς...*

III

Σχετικὰ μὲ ὀρισμένες ἀπὸ τὶς πράξεις αὐτὲς μποροῦν νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις.

Τὸ κείμενο τῆς ὑπ' ἀρ. 1 πράξεως δὲν περιλαμβάνεται, ὅπως ἀναφέρθηκε, στους δύο ἀλεξανδρινούς κώδικες. Περιλαμβάνεται ὅμως, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Κριτία, καὶ στὰ φύλλα 166α-168β τοῦ ὑπ' ἀρ. 11 χειρογράφου τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κων/λεως, ἀπὸ ὅπου δημοσιεύτηκε στὴ

20. MANSI, τ. 37, στ. 939-40. Πβ. Θ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Κατάλογοι, τ. Γ', σ. 291 ἀρ. 73· Μ. ΓΕΛΩΝ, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σ. 630.

21. Π. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Δράμα εἰς πέντε μέρη μετὰ μακρῶν προλεγόμενων περὶ Πόντου, Ἀθήνα 1870, σ. 151-54 (= MANSI, τ. 38, στ. 509-510).

σειρά του Mansi²². Ο Κεραμεύς παρέχει σαφή περίληψη του έγγραφου, καθόσον στους συνοπτικούς πίνακες του κώδ. 315²³ είναι εντελώς άσπαστος: *Σεραφείμ Α': Καθαίρεσις στηλιτευτική του Ἀρκαδίας επισκόπου Ἀθανασίου, ὡς συνωμότου καὶ χεῖρα φονικῆν βαλόντος κατὰ τοῦ πατριάρχου διὰ Βουλγάρου τινός, ἐμπήξαντος αὐτῷ μάχαιραν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, δημοτελοῦς πανηγύρεως τελομένης ἐν ἐπισήμῳ ἑορτῇ. Μηνὶ Ἰανουαρίῳ 1734 ἰνδικ. ιβ'²⁴. Συνυπογράφονται... ὁ Κρήτης Γεράσιμος (Λετίτζης) ... (καὶ) ὁ Πέτρος Μελέτιος. Κατὰ τὸ ἔγγραφο, εἰς τὸ ἀπονενομημένον τοῦτο κίνημα προέβη ὁ Ἀρκαδίας Ἀθανάσιος διὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ ἀρπάσαι δυναστικῶς τὴν μητρόπολιν Κρήτης. Σαφεῖς τῆς κατηγορίας ἀποδείξεις δὲν ἀπαριθμοῦνται²⁵. Ἐνα χρόνο ἀργότερα, τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1735, ὁ Ἀθανάσιος Ἀρκαδίας ἀθωώθηκε με συνοδική ἀπόφαση τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου ΣΤ' ἀφοῦ ἀπέδειξε «ἐαυτὸν λόγους τε καὶ ἔργοις καὶ ὄρκω πάντῃ ἀμέτοχον τῆς κατὰ τοῦ πατριάρχου Σεραφείμ φονικῆς ἐπιθέσεως»²⁶. Τὰ κείμενα τόσο τῆς καθαιρέσεως ὅσο καὶ τῆς ἀθώωσης τοῦ Ἀθανασίου ἦταν ἔργα τοῦ Κριτία.*

Τὸ ὑπ' ἀρ. 2 ἔγγραφο, ἐπίσης ἔργο τοῦ Κριτία, ποὺ ἀφορᾷ τὴν καθαίρεση τοῦ μητροπολίτη Κρήτης Κωνσταντίου Χαλκιοπούλου, χρονολογεῖται ἀσφαλῶς τὸ 1722. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Κωνστάντιος ἐκθρονίστηκε καὶ ἐξορίστηκε τὸ 1715 ἀφοῦ ἤρθε σὲ ρήξιν με δύο Κρήτες ἄρχοντες, τὸν Μοσχάκη καὶ τὸν Μπονάκη, οἱ ὁποῖοι ἀνέβασαν στὸ μητροπολιτικὸ θρόνον τὸν Κισάμου Γεράσιμο καὶ ἀπέσπασαν τὴν Κρητικὴ ἐκκλησία ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο²⁷.

22. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων, Π(εριοδικὸν) Ἑ(λληνικοῦ) Φ(ιλολογικοῦ) Σ(υλλόγου) Κ(ωνσταντινουπόλεως), Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ, Παράρτημα τ. Κ'-ΚΒ', Κων/λη 1892, σ. 110-111 ἀρ. 71.

23. Ἀπὸ ὅπου τὸ δημοσίευσε ὁ Θ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Κατάλογοι, τ. Γ', σ. 285 (= Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 483).

24. Ἀπὸ παραδρομὴ ὁ Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *ΙΕΚ*, σ. 483, σημειώνει γιὰ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ χρονολογία α(1713-1714) ἀχρόνιστον, μολοντί Ὁ ΙΔΙΟΣ, Ἐλεγχος τῶν ἐν τῇ Κρήτῃ ἀρχιερατευσάντων ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1645-1898), Ἑ(πετηρίς) Ἑ(ταιρίας) Κ(ρητικῶν) Σ(πουδῶν), 3 (1940), σ. 136, παραπέμπει στὸν ΓΕΡΜΑΝΟ ΣΑΡΔΕΩΝ, *δ.π.*, *ΕΦ* 34 (1935), σ. 306, ὅπου ἡ σωστὴ χρονολογία 1734.

25. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *δ.π.*, Τὸ γεγονός ἀναφέρει καὶ ὁ Α. ΚΟΜΝΗΝΟΣ-ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ, *Τὰ μετὰ τὴν Ἄλωσιν*, σ. 336. Πβ. καὶ Κ.Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗ, *Καλλινομικός Γ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*, Ἀθήνα 1915, σελ. 99.

26. Τὸ κείμενο τῆς ἀθωωτικῆς ἀπόφασης στὸ ἴδιο χειρόγραφο τοῦ *ΕΦΣΚ* (Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *δ.π.*, σ. 112 ἀρ. 73), ἀπὸ ὅπου δημοσιεύτηκε στὸν ΜΑΝΣΙ, τ. 37 στ. 1011-1014 καὶ 1055-1058. Πβ. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΣΑΡΔΕΩΝ, *δ.π.*, *ΕΦ* 34 (1935), σ. 306.

27. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *δ.π.*, *ΕΕΚΣ* 3 (1940), σ. 122-23. Πόλιμα ΠΑΥΛΟΥ (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ) ΚΛΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (= Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 83), στ. 195-203. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, *Μεταφράσεις Τουρκικῶν Ἱστορικῶν Ἐγγράφων* (στὸ ἔξῃς: Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, *Μεταφράσεις*), τ. Γ', σ. 401-406 ἀρ. 1852-1853, καὶ τ. Δ', σ. 13 ἀρ. 1914 καὶ σ. 21 ἀρ. 1936.

Τὸ 1718 ὅμως ὁ Γεράσιμος καθαιρέθηκε καὶ τὸ Δεκέμβριον τοῦ ἴδιου χρόνου (ἔχι τὸ 1719)²⁸ ὁ Κωνστάντιος ἀποκαταστάθηκε στὸ θρόνον του. Στὴν Κρήτη βέβαια θὰ ἦλθε τὸ 1719 φέρνοντας προφανῶς καὶ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμία Γ' τοῦ ἀναφερόταν στὴν ἀποκατάστασή του καὶ προέτρεπε τοὺς Κρήτες νὰ τὸν δεχθοῦν με ἀγάπη²⁹. Ἀπὸ τὸ πατριαρχικὸ αὐτὸ γράμμα τοῦ 1719 γίνεται φανερὸ ὅτι ἡ ἐκθρόνιση τοῦ Κωνσταντίου τὸ 1715 δὲν εἶχε συνοδευτεῖ οὔτε ἀπὸ δική του παραίτηση οὔτε ἀπὸ συνοδικὴ καθαίρεσή του: «... ὁ κύριος Κωνστάντιος ὑπάρχει γνήσιος μητροπολίτης καὶ κύριος ἐξουσιαστής τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ἀν καὶ πρὸς καιρὸν ὑστερήθη αὐτῆς παραλόγως καὶ παρὰ κανόνας. Οἱ γὰρ ἱεροὶ κανόνες διορῶνται κατὰ μηδένα τρόπον νὰ κατασταθῇ ἄλλος ἀρχιερεὺς ἐν ἐπαρχίᾳ καὶ ἐκκλησίᾳ, τῆς ὁποίας ὁ προεστὼς ἐτι ζῆ καὶ παραίτησιν δὲν ἐποίησεν μήτε ἐπ' ἐγγλήμασι κανονικοῖς καθηρέθη»³⁰. Δὲν ὑπάρχει συνεπῶς μιὰ «πρώτη» καθαίρεση τοῦ Κωνσταντίου με συνοδικὴ πράξη τοῦ πατριάρχου Ἱερεμία Γ' πρὶν ἀπὸ τὸ 1719, οὔτε μιὰ «δεύτερη» καθαίρεσή του τὸ 1722³¹. Ἡ καθαίρεση τοῦ Κωνσταντίου ὑπῆρξε μιὰ, τὸ 1722, στὴν ὁποία ἀναφέρεται τὸ ὑπ' ἀρ. 2 ἔγγραφο μας, καὶ δὲν λανθάνει ἔγγραφο ἄλλης καθαιρέσεώς του.

Ἄλλὰ καὶ γιὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 3 ἔγγραφο ὑπάρχει κάποια σύγχυση. Αὐτὸ δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Γερμανὸ Σάρδεων με τὴν ἐνδειξὴ «Υποσχετικὸν τοῦ πρώην Κρήτης Δανιὴλ (1725)»³². Ὁ Μ. Γεδεών, ἀγνοώντας τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Σάρδεων, δημοσίευσε ἀποσπάσματα τοῦ ἴδιου ἐγγράφου, τὸ ὁποῖο ὅμως θεώρησε ὅτι ἦταν ἡ αἴτηση συγγνώμης τοῦ καθαιρεθέντος πρώην Κρήτης Κωνσταντίου³³. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδειχθεῖ πῶς τὸ ἔγγραφο αὐ-

28. Βλ. τὸ σουλτανικὸ μπεράτι με ἡμερομηνία 6 Δεκεμβρίου 1718: Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 32 ἀρ. 1949.

29. Ἡ ἐπιστολὴ, με ἡμερομηνία 1719, δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ* σ. 337-9 (= Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 34-36) ἀπὸ τὸν κώδ. 622 τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου. Στὴν περιγραφή αὐτοῦ τοῦ χφ. ὁ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Ε', σ. 173 ἀπὸ παραδρομὴ ἀναφέρει χρονολογία τῆς ἐπιστολῆς 1716.

30. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 339.

31. Ὅπως ἀναφέρει, ὄχι ὀρθὰ κατὰ τὴ γνώμη μας, ὁ Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *ΙΕΚ*, σ. 465 ἀρ. 3 καὶ 3α.

32. ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΣΑΡΔΕΩΝ, *δ.π.*, *ΕΦ* 34 (1935), σ. 295-96.

33. Μ. ΓΕΔΕΩΝ, Αἰνιγμάτων ἱστορικῶν λύσεις καὶ δέσεις, *ΕΕΚΣ* 2 (1939), σ. 292, 296. Ὁ Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, Ἐλεγχος..., *ΕΕΚΣ* 3 (1940), σ. 122 ἀκολουθεῖ τὸν Γεδεών καὶ ὡς πρὸς τὴν πατρότητα τοῦ ἐγγράφου καὶ ὡς πρὸς τὴ χρονολόγησιν τῆς συγγνώμης ποὺ δόθηκε στὸν Κωνστάντιο (1727) καὶ τοῦ θανάτου του (1728;). Ὅμως Ὁ ΙΔΙΟΣ, *ΙΕΚ*, σ. 340-41 δημοσιεύει τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Γεδεών με τὴν ἐνδειξὴ «Παράτησις πρώην Κρήτης Κωνσταντίου (1723/1724) 1725» (προσθέτοντας στὸ τέλος ὡς ὑπογραφή «Ὁ πρώην Κρήτης Κωνστάντιος»), ἐνῶ στὸ ἴδιο, σ. 421-22 ἀναδημοσιεύει ὀλόκληρο τὸ κείμενο ποὺ ἐξέδωσε ὁ Γερμανὸς Σάρδεων με τὴν ἐνδειξὴ «Υποσχετικὸν τοῦ πρώην Κρήτης Δανιὴλ (1725)». Πρὸκειται ὅμως γιὰ τὸ ἴδιο ἔγγραφο καὶ στὶς δύο περιπτώσεις.

τὸ δὲν ἀποτελεῖ αἵτηση συγγνώμης τοῦ Κωνσταντίου, καὶ πὼς ὁ Γερμανὸς Σάρδεων εἶχε δίκιο ἀποδίδοντας τὸ στὸν Δανιήλ. Ὡς πρὸς τὴ χρονολογία δὲν χωράει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἔγγραφο συντάχθηκε τὸ 1726 ἢ ἀργότερα, ἀφοῦ ὁ πατριάρχης τοῦ ὁποίου ἡ συγγνώμη ζητεῖται ἀναφέρεται ρητὰ ὡς Παΐσιος (Β', α' πατριαρχία 1726-1732)³⁴. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, τὸ ἔγγραφο ἀναφέρει ρητὰ ὅτι ὁ συγγραφέας του ἀφενὸς καθαιρέθηκε ἀφοῦ καταδικάστηκε γιὰ τὸ ἀδίκημα τοῦ μαλικιανῆ καὶ μόνο, ἀφετέρου ὅτι ἐξορίστηκε στὴν Κύπρο. Ἀλλὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 2 ἔγγραφο μας, δηλ. ἡ καθίρεση τοῦ Κωνσταντίου, ἀνάμεσα στὶς κατηγορίες ποῦ τοῦ προσάπτει δὲν ἀναφέρει καθόλου τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ ἀδίκημα. Θὰ ἦταν βέβαια τουλάχιστο παράδοξο ἂν τὸ ἐπίσημο ἔγγραφο τῆς καθίρεσης τοῦ Κωνσταντίου δὲν ἀνέφερε ἓνα τόσο σημαντικό παράπτωμα, ἂν ὁ Κωνσταντῖος κατηγορήθηκε ποτὲ ἢ ὑπῆρξε ἔνοχος τέτοιας πράξης. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξορία του, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Κωνσταντῖος εἶχε ἐξοριστεῖ στὴ Ρόδο καὶ ὄχι στὴν Κύπρο. Πράγματι, τουρκικὸ ἔγγραφο μὲ ἡμερομηνία 26 Ὀκτωβρίου 1722 ἀπευθυνόμενο πρὸς τὸν ἱεροδίκη τοῦ Χάνδακα καὶ τὸ φρούραρχο τῆς Ρόδου, διατάζει τὴ σύλληψη, τὴν καθίρεση καὶ τὴν ἐξορία τοῦ Κωνσταντίου στὴ Ρόδο καὶ τὸν ἐγκλεισμό του στὸ ἐκεῖ φρούριο³⁵. Ἐκεῖ βρισκόταν ἀκόμη ὁ Κωνσταντῖος τὸν Ἰούνιο τοῦ ἐπόμενου ἔτους, ἀφοῦ σὲ δύο ἐπιστολὲς τοῦ Ἰουνίου 1723 ποῦ ἔστειλε ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Γ' στὸ μητροπολίτη Ρόδου Νεόφυτο καὶ στὸν πρῶν Ἄρτας Νεόφυτο ποῦ ἠσυχάζε στὸ ἄγιο Ὅρος, ἀναφέρεται σαφῶς ὅτι ὁ Κωνσταντῖος βρισκόταν ἐξοριστὸς στὴ Ρόδο³⁶. Ἐπιπλέον, στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ρόδου ὁ Ἱερεμίας Γ' ζητεῖ νὰ γνωστοποιηθεῖ στὸν Κωνσταντῖο ὅτι κάνει δεκτὴ τὴν αἴτηση συγγνώμης καὶ ὅτι τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐγκατασταθεῖ καὶ νὰ ἠσυχάσει στὴ Λαύρα τοῦ ἁγίου Ὁρους, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι μόλις φθάσει ἐκεῖ θὰ στείλει στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν ἔγγραφη παραίτησή του ἀπὸ τὸ θρόνο τῆς Κρήτης. Ζητεῖται μάλιστα ἀπὸ τὸν Νεόφυτο Ρόδου νὰ συμβουλέψει φιλικὰ τὸν Κωνσταντῖο «ἐὰν θέλῃ τὸ καλὸν καὶ τὴν ὠφέλειάν του... νὰ δώσῃ πρῶτον εὐθὺς πηγαίνοντας εἰς τὸ ἄγιον Ὅρος τὴν παραίτησίν του τῷ ἁγίῳ πρῶν Ἄρτης, διὰ νὰ ἐνεργηθῇ ἡ ἀθώωσίς του»³⁷. Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα εἶναι γραμμένη καὶ ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρῶν Ἄρτας. Τέλος, ἀπὸ μία τρίτη ἐπιστολὴ τοῦ Ἱερεμίας πρὸς τὸν πρῶν Ἄρτας μὲ ἡμερομηνία 27 Νοεμβρίου 1723³⁸ μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ Κωνσταντῖος

34. Συνεπῶς εἶναι ἐσφαλμένη ἡ χρονολογία 1725 ποῦ ἔθεσε στὴν ἔνδειξη τοῦ ἐγγράφου ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΣΑΡΔΕΩΝ, δ.π., *ΕΦ* 34 (1935), σ. 295, μολοντί στὴ σημ. 36 τῆς ἴδιας σελίδας ἀναφέρει: *Ἀργότερον ἐπὶ Παΐσιου Β' (τὸ α' 1726-32) μεταμεληθεὶς ἐξητήσατο τὴν συγγνώμην...* κτλ.

35. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑΔΗ, *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 128-29 ἀρ. 2078.

36. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 342-45 (ἀναδημοσιευμένα ἀπὸ *Νέα Σιδων* 27 (1932), σ. 547-550 καὶ 561-562).

37. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 343.

38. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 345.

εἶχε ἤδη ὑποβάλει τὴν παραίτησή του, ἡ ὁποία ἔτσι πρέπει νὰ ὑποβλήθηκε μετὰξὺ Ἰουνίου καὶ Νοεμβρίου 1723. Τὸ κείμενο ὅμως αὐτῆς τῆς παραίτησης λανθάνει.

Ἀντίθετα, τὸ ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 3 εἶναι ἡ παραίτηση τοῦ Δανιήλ τοῦ ἀπὸ Ρεθύμνης (1722-1725). Αὐτὸς ἦταν ποῦ εἶχε ἐξοριστεῖ στὴν Κύπρο, ποῦ ἔτυχε συγγνώμης ἀπὸ τὸν Παΐσιο Β' καὶ πῆρε ἄδεια νὰ ἠσυχάσει στὸ μοναστήρι τῆς Σιμοπέτρας τοῦ ἁγίου Ὁρους. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα περιλαμβάνονται στὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου. Ἐπιπλέον ὑπάρχει τουρκικὸ ἔγγραφο τῆς 10ης Μαΐου 1725 ποῦ ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὴ διαταγὴ σύλληψης τοῦ Δανιήλ στὸ Χάνδακα καὶ ἐξορισμοῦ του στὴν Κύπρο, γιὰ νὰ ἐγκλειστεῖ στὸ φρούριο τῆς Ἀμμοχώστου³⁹. Καὶ φυσικὰ ἡ ἀναφερόμενη στὸ ἔγγραφο ὑπόσχεση ὅτι «μηδὲν τολμήσω σύγγυσιν τινα καὶ ταραχὴν προξενῆσαι ἢ σκάνδαλα διεγείραι ἢ ἐνοχλήσαι καὶ ἐπηρεάσαι καὶ κατατρέξαι οἰωδῆτιν τρόπον ... τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην Κρήτης κὺρ Γεράσιμον...»⁴⁰ δὲν μπορεῖ νὰ προσερχόταν ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖο, τὸν ὁποῖον διαδέχτηκε ὁ Δανιήλ, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Δανιήλ πρὸς τὸν Γεράσιμο [Λετίτζη] ποῦ ἐξελέγη στὴν Κωνσταντινούπολη νέος μητροπολίτης Κρήτης. Ἦταν, τέλος, ὁ Δανιήλ ποῦ ἀποσύρθηκε στὸ μοναστήρι τῆς Σιμωνόπετρας, ὅπως ζητοῦσε στὴν αἴτησή του, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖος εἶχε ἀποσυρθεῖ στὴ Λαύρα⁴¹.

Δὲν θὰ ἦταν ἄσκοπο νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ καὶ μερικὰ ἄγνωστα, νομίζω, μέχρι τώρα στοιχεῖα ποῦ ἀφοροῦν τὸ Δανιήλ καὶ τὴ σχέση του μὲ τὸν Κωνσταντῖο, ποῦ γίνονται γνωστὰ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ πρόσφατα δημοσιευμένου νέου τόμου τῶν μεταφράσεων τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων τοῦ ἀρχείου Ἡρακλείου. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἔγγραφο μὲ ἡμερομηνία 27 Ἰανουαρίου 1720⁴², ὁ Δανιήλ εἶχε διοριστεῖ ἐπίσκοπος Ρεθύμνης ἀπὸ τὸν Κρήτης Ἰωάσαφ Κύμινη (1704⁴³-1710;) ⁴⁴, τοῦ ὁποίου ἦταν πιθανὸν συμπατριώτης. Μετὰ τὴν καθίρεση τοῦ

39. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑΔΗ, *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 159-60 ἀρ. 2140.

40. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 422.

41. Ὁ Μ. ΓΕΛΕΩΝ, δ.π., *ΕΕΚΣ* 2 (1939), σ. 292, θεωρώντας τὸ ἔγγραφο τοῦ Δανιήλ ὡς προσερχόμενο ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖο, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει πῶς ὁ τελευταῖος βρέθηκε στὴ Λαύρα ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ ἠσυχάσει στὴ Σιμωνόπετρα.

42. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑΔΗ, *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 60-62 ἀρ. 1989.

43. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑΔΗ, δ.π., τ. Γ', σ. 311-12: 6 Ἰουλίου 1704.

44. Τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο μὲ χρονολογία Φεβρουάριος 1740 ποῦ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν ΕΥΜΕΝΙΟ ΦΑΝΟΥΡΑΚΗ, *Ἀνέκδοτα... ἔγγραφα, Κρητικὰ Χρονικὰ* 6 (1952), σ. 324-25 (= Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 385) ὡς ἀπευθυνόμενο στὸ μητροπολίτη Κρήτης Ἰωάσαφ (Κύμινη) (πβ. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *στο ἴδιο*, εὐρετήριο, σ. 528), εἶναι βέβαια ἀδύνατο νὰ ἀπευθυνόταν στὸν Κύμινη, ἀφοῦ τὸ 1740 μητροπολίτης Κρήτης ἦταν ὁ Γεράσιμος (Λετίτζης). Ἀπευθύνεται ἀπλῶς στὸν Ἰωάσαφ, ἱεροδιάκονο τοῦ μητροπολίτη Κρήτης. Ὁ τελευταῖος τὸ 1740 βρισκόταν προφανῶς στὴν Κων/λη, ὅπου τὸν βρισκουμε νὰ ὑπογράφει σὲ πατριαρχικὸ ἔγγραφο: Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, *Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας*, *Ἑλληνικὰ* 3 (1930), σ. 141.

Ἰωάσαφ, ὁ Δανιὴλ ἔφυγε ἐπίσης ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἴσως γιὰ νὰ ἀποφύγει ἐνδεχόμενες συνέπειες λόγω τῆς σχέσης του μὲ τὸν καθαιρεθέντα μητροπολίτη. Ἐπανῆλθε ὁμως μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ στὴ θέση του ὡς ἐπίσκοπος Ρεθύμνης. Ἡ συμπεριφορὰ του, πάντως, πρὸς τὸ ποιμνίό του φαίνεται πὼς ἦταν τέτοια, ὥστε οἱ χριστιανοὶ τοῦ Ρεθύμνου κατέφυγαν στὴν Κωνσταντινούπολη ὅπου πέτυχαν τὴν ἐκδοσὴ σουλτανικοῦ φερμάνιου μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Δανιὴλ καθαιροῦνταν, ἐξοριζόταν καὶ ταυτόχρονα κλεινόταν στὴ φυλακὴ. Πότε ἔγινε αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται. Ὅμως, σύμφωνα μὲ τὸ ἔγγραφο, ὁ Δανιὴλ ἔμεινε στὴ φυλακὴ ἢ στὴν ἐξορία 23 μῆνες καὶ κατόρθωσε νὰ ἀπελευθερωθεῖ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ μεγάλου βεζύρη Ἀλῆ πασᾶ, καὶ τὴν παύση τοῦ διοικητῆ τοῦ Χάνδακα ἐπίσης Ἀλῆ πασᾶ. Αὐτὸς ὁ μέγας βεζύρης, πού ὅπως ἀναφέρεται ἔπεσε στὸ πεδίο τῆς μάχης, πρέπει νὰ ἦταν ὁ Γκιουμουρτζῆς Σεχίτ Τζίν Ἀλῆ πασᾶς πού σκοτώθηκε στὸ Κάρλοβιτς τὸ 1716⁴⁵, ἐνῶ τελευταία μνεία τοῦ διοικητῆ τοῦ Χάνδακα Ἀλῆ πασᾶ, τὸν ὁποῖο τὸ ἔγγραφο ἀναφέρει ὡς παυθέντα, ἔχουμε στὶς 9 Φεβρουαρίου 1717, καθὼς στὶς 4 Ἀπριλίου 1717 ἀναφέρεται ὡς διοικητῆς τοῦ Χάνδακα ὁ Μεχμέτ πασᾶς⁴⁶. Συνεπῶς ὁ Δανιὴλ κατόρθωσε νὰ ἀπελευθερωθεῖ καὶ νὰ ξανακαταλάβει τὸ θρόνο του τὸ 1717 (ἴσως στὶς ἀρχὲς αὐτοῦ τοῦ ἔτους), ἀφοῦ ἔμεινε φυλακισμένος ἢ ἐξόριστος σχεδὸν δύο χρόνια. Ἡ πρώτη του δηλαδὴ καθάρση καὶ φυλάκιση πρέπει νὰ ἔγινε τὸ 1715. Ἡ δευτέρη περίοδος τῆς ἐπισκοπείας τοῦ Δανιὴλ, ἂν πιστέψουμε τὸ ἔγγραφο τοῦ 1720, φαίνεται πὼς χαρακτηριζόταν ἀπὸ τὶς ἴδιες αὐθαιρεσίες καὶ καταπιέσεις, πράγμα πού ἀνάγκασε τοὺς χριστιανοὺς τοῦ Ρεθύμνου νὰ ἀπευθυνθοῦν πρὸς τὸν διοικητῆ τοῦ Χάνδακα ζητώντας ἐκ νέου τὴν καθάρση καὶ φυλάκιση τοῦ ἐπισκόπου τους. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἐνέργειας, ὅπως φαίνεται τόσο ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἔγγραφο ὅσο καὶ ἀπὸ ἕνα ἄλλο ἀχρονολόγητο, πού πρέπει ὁμως νὰ εἶναι ἐλάχιστα προγενέστερο⁴⁷, ἦταν ἡ παύση καὶ ἡ φυλάκιση τοῦ Δανιὴλ γιὰ δευτέρη φορὰ (τέλος τοῦ 1719 ἢ Ἰανουάριος τοῦ 1720). Γιὰ τὴν φυλάκιση τοῦ Δανιὴλ συνηγόρησε αὐτῇ τῇ φορὰ πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ὁ Κρήτης Κωνσταντῖος, ὁ ὁποῖος σὲ ἀχρονολόγητο ἔγγραφο τοῦ πρὸς τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς (πιθανὸν ὁμως καὶ αὐτὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1720) ἀναφέρει ὅτι ὁ ἴδιος εἶχε λάβει ἔγγραφο ἀπὸ τὸν πατριάρχη γιὰ νὰ ἐρευνήσῃ τὰ περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἐπισκόπου του, καὶ βεβαιώνει ὅτι οἱ διαμαρτυρίες τοῦ ποιμνίου του ἦταν δίκαιες. Στὴ συνέχεια ζητᾶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὴν βαριὰ τιμωρία τοῦ Δανιὴλ, τὴν κουρὰ του, τὴν φυλάκισή του καὶ τὸν ἀποσηματισμὸ (;) τοῦ ἐπισκόπου, στὸν ὁποῖο «Ἴσως ἐπιβάλλεται... ἢ θανάτωσις»⁴⁸. Ὁ Δανιὴλ βέβαια δὲν θανατώθηκε, ἀλλὰ φυλακίστηκε στὴ

45. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ, *Τὰ μετὰ τὴν Ἰωάννην Ἰωάννην*, σ. 302.

46. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑΝΗ, *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 12 ἀρ. 1911, 1912.

47. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑΝΗ, *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 60-61, ἀρ. 1987· πβ. καὶ ἀρ. 1988.

48. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑΝΗ, *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 64 ἀρ. 1992. Σχετικὰ μὲ τὶς ἀνακρίσεις σὲ βάρος τοῦ Δανιὴλ εἶναι καὶ τὰ ἔγγραφα ἀρ. 1990, 1991.

Σπιναλόγεια. Ἐκεῖ βρισκόταν ὅταν, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ Πάσχα τοῦ 1721⁴⁹ ὁ μητροπολίτης Κωνσταντῖος ζήτησε ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς νὰ συγχωρηθεῖ καὶ νὰ ἀποφυλακιστεῖ, ἐπειδὴ «ἢ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον φυλάκισις... ἐπέδρασεν αἰσθητῶς εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὸν σωφρονισμόν αὐτοῦ...» καὶ «... δὲν θέλει πλέον τὴν Ἐπισκοπήν του». Ἡ ἀποφυλάκιση τοῦ Δανιὴλ ἔγινε μὲ τὸν ὅρο νὰ μένει μέσα στὸ φρούριο τοῦ Χάνδακα ἀπὸ ὅπου δὲν θὰ ἐξερχόταν, καὶ ἀφοῦ ἐγγυήθηκαν γιὰ τὴν φιλήσυχη διαγωγή του διάφορα ἀξιόπιστα πρόσωπα, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ ὁ ἐπίσκοπος Πεδιάδος Νικηφόρος⁵⁰. Ἀπὸ τὴν διατύπωση τοῦ ἐγγράφου διαφαίνεται σαφῶς ὅτι ὁ Δανιὴλ εἶχε παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ θρόνο του. Τὸν ἐπόμενο χρόνο ὡστόσο, δηλαδὴ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1722, ὅταν ὁ Κωνσταντῖος καθαιρεῖται καὶ στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τῆς Κρήτης ἀνέρχεται ὁ Δανιὴλ, ὁ τελευταῖος ἀναφέρεται ὡς «ἤδη ἐπίσκοπος Ρεθύμνης»⁵¹ πράγμα πού σημαίνει ὅτι στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ Δανιὴλ εἶχε ἤδη καταφέρει νὰ καταλάβει καὶ πάλι τὴν ἐπισκοπικὴ του ἔδρα.

Τὸ ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 4, πού φέρει χρονολογία 1700, εἶναι ἀνέκδοτο ἀλλὰ ἔχει δημοσιευτεῖ περίληψή του⁵². Ὁ τιμώμενος μὲ τὸ ὄφθικιο τοῦ ἀρχιμανδρίτη ἡγουμένος τοῦ Ἀρκαδίου εἶναι ὁ Νεόφυτος Δροσᾶς, ὁ ὁποῖος διετέλεσε ἡγουμένος τῆς μονῆς αὐτῆς γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, σχεδὸν πενήντα χρόνια (π. 1670-1717)⁵³. Ὁ Νεόφυτος πού, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τὸ ἔγγραφο, τὸ 1700 εἶχε φτάσει σὲ ἡλικία «κοσμίου γήρους», εἶχε ἀναπτύξει μεγάλη δραστηριότητα, οἰκοδομικὴ καὶ ἄλλη, στὸ μοναστήρι καὶ εἶχε γενικὰ μεγάλο κύρος. Αὐτὸ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Νεόφυτος ὡς ἀρχιμανδρίτης καὶ ἡγουμένος τοῦ Ἀρκαδίου ἀποκτᾶ τὸ προβάδισμα ἐναντι τῶν ἡγουμένων ἄλλων τῶν ἄλλων μοναστηριῶν τῆς Κρήτης. Ἡ ὑπερέχουσα θέση τοῦ Ἀρκαδίου, συνεπῶς, εἶναι φανερὴ, πράγμα πού ἐπιβεβαιώνει ρητὰ τὸ ἴδιο τὸ ἔγγραφο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν φράση «διὰ τὸ ἐπίσημον καὶ προέχον τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου».

49. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑΝΗ, *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 104 ἀρ. 2044. Τὸ ἔγγραφο εἶναι ἀχρονολόγητο ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐκδότη βρίσκεται καταχωρισμένο μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ 1721 καὶ ἐπιπλέον φέρει τὴν ὑπογραφή τοῦ διοικητῆ τοῦ Χάνδακα Μεχμέτ πασᾶ, ὁ ὁποῖος ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Ἰμπραχίμ πασᾶ στὶς 7 Ἀπριλίου 1721: στὸ ἴδιο, σ. 106 ἀρ. 2048.

50. Οἱ μεταφράσεις πού ἐκδίδονται ἀπὸ τὸν κ. Σταυρινίδη κάνουν γνωστὸ ἕνα ἀριθμὸ ἐπισκόπων τῆς Κρήτης πού δὲν περιλαμβάνονται στοὺς μέχρι σήμερα καταλόγους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους εἶναι καὶ ὁ Πεδιάδος Νικηφόρος.

51. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑΝΗ, *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 125 ἀρ. 2076.

52. Θ. ΜΟΣΧΟΝΑ, *Κατάλογοι*, τ. Γ', σ. 354. Πβ. Μ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, «Ἄγνωστα κεφάλαια τῆς παλαιότερης ἱστορίας τοῦ Ἀρκαδίου», *Νέα Ἔστια* 80 (1966), σ. 1512. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 506 ἀρ. 2.

53. ΤΙΜ. ΒΕΝΕΡΗ, *Τὸ Ἀρκαδιὸν διὰ τῶν αἰώνων*, Ἀθήνα 1938, σ. 111, ὅπου σὲ τουρκικὸ ἔγγραφο τοῦ 1721 ἀναφέρεται: «ἀπὸ πενήντα ἐτῶν ἦτο ἡγουμένος... ὁ Νεόφυτος». Ἄλλο τουρκικὸ ἔγγραφο τοῦ 1717 μνημονεῖ τὸ θάνατο τοῦ Νεοφύτου καὶ τὸ διορισμὸν νέου ἡγουμένου, στὸ ἴδιο, σ. 109-110.

Πριν από το θάνατό του ο Νεόφυτος είχε υποδείξει ως διάδοχό του στην ηγουμενία τον άνηψιό του (γιό τής αδελφής του) Μεθόδιο, «τόν όποιον από μικρόν είχε αναθρέψει... και τόν είχε εκγυμνάσει επί πολλά έτη εις τό όρος Σινών»⁵⁴. Πράγματι ο Μεθόδιος τόν διαδέχτηκε, αλλά από τότε πρέπει να αρχίζει μια περίοδος ταραχών, που προήλθαν όπως φαίνεται από επεμβάσεις στη διαχείριση τών κτημάτων τής μονής κατά παράβαση του σταυροπηγιακού προνομίου της. Ο ίδιος ο Μεθόδιος διαβλήθηκε και χρειάστηκε έκδοση απόφασης από τόν Ιεροδίκη Ρεθύμνου που τόν δικαίωνε και επιβεβαίωνε τήν ισχύ του σταυροπηγίου⁵⁵. Δέν υπάρχει αμφιβολία ότι οι αναστατώσεις συνεχίστηκαν, καθώς γίνεται λόγος γ' αυτές και στο επόμενο έγγραφο.

Τό έγγραφο ύπ' άρ. 5⁵⁶ μς πληροφορεί ότι στα μοναστήρια του Άρκαδίου και του Άρσάνη παρουσιάστηκε μεγάλη αναταραχή και πολλά σκάνδαλα εξαιτίας κακής διοίκησης, καταχρήσεων και ανταγωνισμών σχετικά με τήν ηγουμενία. Τήν κακή κατάσταση που δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα όλων αυτών έρχεται να διορθώσει τό πατριαρχείο με τό παρόν έγγραφο. Συνοπτικά γίνονται οι εξής έξι ρυθμίσεις.

- α. Η έκλογή τών ηγουμένων θα γίνεται με κοινή ψήφο όλων τών μοναχών και ή θητεία τους όρίζεται σε τρία χρόνια. Παραδόξως όρίζεται ότι στην έκλογή αυτή θα συμμετέχει και ο ηγούμενος τής μονής Ρουστίων.
- β. Η μοναστηριακή κοινότητα θα εκλέγει και τους δικαίους, δύο ιερείς και δύο μοναχούς, επίσης με τριετή θητεία. Οι δικαίοι θα αποδίδουν ανά έτος στην κοινότητα λογαριασμό εσόδων και εξόδων, ενώ σε περίπτωση καταχρήσεων θα καθαιρούνται και θα αντικαθίστανται από άλλον. Αναδρομικά αναφέρεται ότι τόσο ή έκλογή τών ηγουμένων όσο και ή έκλογή ή καθαίρεση τών δικαίων θα πρέπει να γνωστοποιούνται στον έξαρχο τών μοναστηριών και μέσω αυτού στον πατριάρχη.
- γ. Θα διορίζεται νοτάριος ή γραφέας που θα καταγράφει σε κατάστιχο λεπτομερώς τά έσοδα και τά έξοδα.
- δ. Όλα τά πολύτιμα σκεύη, άμφια και χρήματα θα φυλάσσονται στο σκευοφυλάκιο τών μονών, τά κλειδιά του όποιου θα έχουν δύο από τους δικαίους (ένας ιερέας και ένας μοναχός) και ο νοτάριος.
- ε. Κάθε διαφορά, άνάγκη, αίτημα κτλ. θα αναφέρεται στον πατριάρχη μέσω του έξάρχου.
- ς. Η περιουσία τών αποθησκόντων μοναχών θα παραμένει στο μοναστήρι τής μετάνοιάς τους.

54. Τ. ΒΕΝΕΡΗ, *δ.π.*, σ. 112.

55. Τ. ΒΕΝΕΡΗ, *δ.π.*, σ. 109-112.

56. Πβ. Θ. ΜΟΣΧΟΝΑ, *Κατάλογοι*, τ. Γ', σ. 287 άρ. 46. Ν. ΤΩΜΑΛΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 505-506 άρ. 1.

Τά μέτρα αυτά τά έλαβε τό πατριαρχείο κατόπιν αναφοράς του έξάρχου τών μοναστηριών σχετικά με τήν κακή κατάσταση στην όποία βρίσκονταν. Έξαρχος είχε διοριστεί ο Ιατρός Θωμάς Τεσταμπούζας, γόνος οίκογένειας κρητικής. Πράγματι, στον κατάλογο τών κρητικών οίκογενειών του Trivan αναφέρεται και ή οίκογένεια Testabusa, καταγόμενη από τήν Ιταλία και προερχόμενη από τους εγγενείς τών Χανίων (*nobili della città di Canea*)⁵⁷.

Για τόν Ιατρό Θωμά Τεσταμπούζα έχουμε ειδήσεις από τό 1725 ως τό 1741. Τό Νοέμβριο του 1725 με γράμμα του πατριάρχη 'Ιερεμία Γ' του παρέχεται στασίδι στον πατριαρχικό ναό στην Κωνσταντινούπολη⁵⁸. Στις 22 Φεβρουαρίου 1728 ο Θωμάς αποστέλλει φιλοφρονητική επιστολή προς τόν πατριάρχη 'Ιεροσολύμων Χρύσανθο⁵⁹. Έξάλλου, έπιγραφή του έτους 1733 αναφέρει ως κτίτορα τής εκκλησίας του Σωτήρος Χριστού στο 'Ικόνιο τόν Θωμά Τεσταμπούζα⁶⁰. Τό 1730 ο Θωμάς βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη όπου προσπάθησε μαζί με άλλους, ανάμεσα στους όποιους και ο μέγας δραγουμάνος του στόλου Κωνσταντίνος Βεντούρης, να οικειωθεί τόν ήγεμόνα τής Βλαχίας Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο, χωρίς όμως επιτυχία γιατί, κατά τόν Δαπόντε, ο Μαυροκορδάτος τους απέφευγε «ως χαιρεκάκους και όπου οι πλείονες τής βασιλείας τους είχαν εις κακήν υπόληψιν και μίσος»⁶¹. Η κρίση αυτή όμως δέν φαίνεται να άληθεύει, γιατί ο Τεσταμπούζας αναφέρεται ως στενός φίλος και Ιατρός του Χαλισά Όμέρ, κεχαγιάμπε του μεγάλου βεζύρη 'Ισμαήλ πασα. Προς τόν Θωμά μάλιστα άπευθύνθηκε τό 1734 ο 'Ιεροσολύμων Μελέτιος, προκειμένου να μεσολαβήσει στον Χαλισά ώστε να βοηθήσει ο τελευταίος τους επιτρόπους του Παναγιού Τάφου στη διένεξή τους με τους Άρμενίους⁶². Τό 1736 ο Τεσταμπούζας βρισκόταν στο τουρκικό στρατόπεδο στο Πεντέρι έχοντας ακολουθήσει τόν Χαλισά στην έκστρατεία εναντίον τών Ρώσων, τής όποιας ηγούνταν ο μέγας βεζύρης Έμιρ Μεχμέτ πασάς. Μετά όμως τήν καθαίρεση του μεγάλου βεζύρη και τή δολοφονία του Χαλισά, ο Τεσταμπούζας κινδυνεύοντας να

57. Μ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, 'Η παρά Trivan άπογραφή τής Κρήτης (1644) και ο δθθεν κατάλογος τών κρητικών οίκων Κερκύρας, *Κρητικά Χρονικά* 3 (1949), σ. 53.

58. Π. ΖΕΡΑΕΝΤΗ, *Ιστορικά έρευναί περί τας εκκλησίας τών νήσων*, τ. Α', 'Ερμούπολη 1913, σ. 295.

59. Ε. ΗΥΡΜΟΥΖΑΚΙ, *Documente privatoare la istoria Românilor*, τ. XIV (II) (έκδ. Ν. Jorga), σ. 964-5, όπου τό επώνυμο του Θωμά αναγράφεται ως Τεσταμουτζα.

60. Μ. ΓΕΔΕΩΝ, *Χριστιανικά αρχαιότητες 'Ικονίου*, *Εκκλησιολογία* 33 (1913), σ. 249.

61. ΚΩΝΣΤ. ΔΑΠΟΝΤΕ, *Δακίκαί 'Εφημερίδες*, τ. Α', σ. τμζ'.

62. ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ, *Ιστορία τής μεταξύ Ρωμαίων και Άρμενίων διαφοράς* (έκδ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ανάλεκτα 'Ιεροσολυμιτικής Σταχυολογίας*, τ. Α'), σ. 347· πβ. ΠΡΟΚΟΠΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ, *Ιερουσαλήμ καταπατουμένη (στο ίδιο, τ. Γ')*, σ. 163.

συλληφθεῖ δραπέτευσε τὸ 1737⁶³ καὶ κατέφυγε στὴ Σμύρνη. Ἀπὸ ἐκεῖ αὐτοφειδὲς μιλῶρδω τινὶ Ἑγκλιέζω» ταξίδεψε στὴν Κέρκυρα, τὴ Βενετία, τὴ Γαλλία, τὴν Ὀλλανδία καὶ τὴν Ἀγγλία καὶ τέλος ἐπανῆλθε στὴ Βενετία. Ἀπὸ ἐκεῖ μὲ διάφορα μέσα προσπαθοῦσε νὰ πάρει ἄδεια ἐπανόδου στὴν Κωνσταντινούπολη χωρὶς ἐπιτυχία. Ὅμως τὸ 1739 ἢ 1740 πέτυχε νὰ ἐπανέλθει στὸ Ἰάσιο, ἀλλὰ δὲν πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη, γιατί τὸ 1740 ἔγινε μέγας βεζύρης ὁ παλιὸς ἐχθρὸς του Γεγὲν Ἀχμέτ. Φοβούμενος μήπως συλληφθεῖ πῆγε στὸ Βουκουρέστι, ἢ ἀφιξή του ὅμως ἐκεῖ ἀναγγέλθηκε στὸν Γεγὲν Ἀχμέτ ὁ ὁποῖος ἀμέσως ἔστειλε διαταγὴ καὶ τὸν ἀποκεφάλισαν τὸ 1741⁶⁴.

Ἀπὸ τὴ σύντομη αὐτὴ ἀναφορὰ στὴ ζωὴ τοῦ Θωμᾶ Τεσταμπούζα γίνεται φανερό ὅτι ἡ ἐξαρχία τῶν δύο κρητικῶν μοναστηριῶν πρέπει νὰ τοῦ δόθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1736, πρὶν δηλαδὴ ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ ἴσως περὶ τὸ ἔτος 1725, ὅταν τοῦ παραχωρήθηκε καὶ τὸ στασίδι στὸν πατριαρχικὸ ναὸ κατὰ τὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ πατριάρχου Ἱερεμία Γ' (1716-1726). Ὁ Μ. Γεδεὼν ἀναφέρει ὅτι ὁ Θωμᾶς Τεσταμπούζας ἦταν συγγραφεὺς δύο ἱατρικῶν βιβλίων μὲ εὐρεία κυκλοφορία, τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦταν ὀγκωδέστατο, πού ὅμως σήμερὰ εἶναι ἄγνωστα⁶⁵. Ἄγνωστο ἐπίσης εἶναι ἂν ὑπῆρχε σχέση μεταξὺ τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῦ ἱατροῦ Ἀντωνίου Τεσταβούζα, «Κρητὸς εὐγενοῦς», τοῦ ὁποῖου τὸ περγαμηνὸ δίπλωμα πού ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία τῆς Πάδοβας τὸ 1745 βρίσκεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη⁶⁶. Ἄγνωστο, τέλος, εἶναι ἂν πρόκειται γι' αὐτὸν τὸν τελευταῖο ἢ γιὰ τὸν Θωμᾶ πού ἀναφέρεται ὡς «μακαρίτης Τεσταμπούζας» σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση γαλλικοῦ ἱατρικοῦ βιβλίου ἀφιερωμένη στὸ γαμπρό του, ἱατρὸ Νικόλαο Σκουλιδά, πού ἐκδόθηκε τὸ 1777 στὴ Βενετία⁶⁷. Οἰκογένεια Τεσταβούζα ἀναφέρεται καὶ στὴν Κρήτη ὅπου τὸ 1775 ὁ Ἡσυχίας Τεσταβούζας ἦταν ἡγούμενος τῆς μονῆς Γωνιάς Κισιάμου⁶⁸.

Τὸ ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 6 εἶναι μιὰ ἀχρονολόγητη πατριαρχικὴ ἐπιστολή, συνεισφέρει εἶναι ἄγνωστο ποιὸς πατριάρχης τὴν ἀπέλυσε. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι περιλαμβάνεται στὴ συλλογὴ τοῦ Κριτία μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι χρονολογικὰ τοποθετεῖται στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα⁶⁹. Ἡ ἐπιστολὴ ἀκολουθεῖ τὸ γνωστὸ τύπο ἐπιστολῶν ἐλεημοσύνης καὶ δὲν ἀπευθύνεται σὲ συγκεκριμένους ἀποδέκτες. Μᾶς πληροφορεῖ μόνο πὼς ἡ μονὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τοῦ Χαρ-

63. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ, *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, σ. 342.

64. Ε. ΗΥRΜΥΖΑΚΙ, *Documente...* (ἐκδ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ), τ. XIII, σ. 529-530.

65. Μ. ΓΕΔΕΩΝ, ὁ.π., *Ἐκκλησ. Ἀλήθεια* 33 (1913), σ. 249.

66. Ι. ΣΑΚΚΕΒΛΩΝΟΣ, *Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης*, σ. 280.

67. Ε. LEGRAND, *Bibliographie hellénique*, XVIII, σ. 234 ἀρ. 874· πβ. Γ. ΛΑΔΑ-Α. ΧΑΤΖΗΝΗΜΟΥ, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία*, 18ος αἰ., σ. 146 ἀρ. 138.

68. ΑΝΘ. ΛΕΒΕΔΑΚΗ, *Περὶ τῆς... Μονῆς... Γωνιάς, Χριστ. Κρήτη* 2 (1913), σ. 48.

69. Πβ. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, *Κριτίας*, σ. 19 κέ.

τοφύλακος βρισκόταν σὲ κατάσταση μεγάλων οἰκονομικῶν δυσκολιῶν καὶ εἶχε ἀνάγκη ἐνίσχυσης. Ὁ ἀναφερόμενος ἱερομόναχος Μητροφάνης, προφανῶς ἓνας ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς, εἶναι πρόσωπο κατὰ τὰ ἄλλα ἄγνωστο.

Τὸ ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 7 εἶναι ἐπίσης ἀχρονολόγητη πατριαρχικὴ πράξη. Ἀναφέρει ὅτι ἔξι χωριὰ τῆς ἐπισκοπῆς Ρεθύμνης, δηλαδὴ ἡ Καρωτῆ, τὸ Ἀτσιπόπουλο, ἡ Ἐπισκοπή, ἡ Κυριάννα, τὸ Ἀντάνασο καὶ τὰ Περιβόλια, ἦταν ἀπὸ παλιὰ ἐνοριακὰ τῆς ἐπισκοπῆς. Κατόπιν, ἄγνωστο πότε, ἔγιναν σταυροπηγιακά⁷⁰, ἀλλὰ μὲ πράξη τοῦ πατριάρχου Γαβριήλ Γ' (1702-1707) ξαναδόθηκαν ὡς ἐνοριακὰ τῆς ἐπισκοπῆς Ρεθύμνης⁷¹. Ἐπὶ πατριαρχίας ὅμως Κυρίλλου Δ' (1711-1713) τὰ χωριὰ αὐτὰ ἀφαιρέθηκαν καὶ πάλι ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ καὶ ἔγιναν σταυροπηγιακά. Τὸ παρὸν ἔγγραφο ἀποτελεῖ ἀκύρωση τῆς τελευταίας αὐτῆς πράξης τοῦ Κυρίλλου Δ' καὶ ἐπαναφορὰ τῶν ἔξι χωριῶν στὴ δικαιοδοσία τοῦ ἐπισκόπου Ρεθύμνης⁷².

Ὁ χρόνος ἐκδόσεως τῆς πράξης εἶναι ἄγνωστος, ἀλλὰ προφανῶς ἔγινε μετὰ τὸ 1713. Ἐπειδὴ ἐξάλλου ἡ διατύπωση τοῦ κειμένου ἀφίνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ὁ πρῶτος πατριάρχης Κύριλλος Δ' ἦταν ἀκόμη ἐν ζωῇ ὅταν ἐκδόθηκε ἡ πράξη αὐτή, συμπεραίνουμε ὅτι ἡ ἐκδόσις τῆς πρέπει νὰ ἔγινε πρὶν ἀπὸ τὸ 1728, ἔτος θανάτου τοῦ Κυρίλλου. Δυστυχῶς, ὅμως, δὲν εἶναι δυνατὴ πρὸς τὸ παρὸν ἀκριβέστερη χρονολόγησις τῆς.

Τὸ ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 8 ἀποτελεῖ ἐπικύρωση ἐξαρχικῆς παραχώρησης ἐφ' ὅρου ζωῆς τοῦ χωριοῦ Τεμένους στὸ γραμματικὸ τῆς Πόρτας (δραγουμάνο) Φραγκιό. Σύμφωνα μὲ τὸ ἔγγραφο ἡ ἀρχικὴ παραχώρηση εἶχε γίνῃ ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Κρήτης Ἀθανάσιο (1688-1697) καὶ ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τοὺς μετέπειτα μητροπολίτες, δηλαδὴ τὸν Καλλίνικο καὶ τὸν Ἀρσένιο. Ὅμως ὁ νῦν μητροπολίτης Ἰωάσαφ (1704-1710;) μὲ τοὺς ἐπισκόπους του Κνωσοῦ καὶ Σητείας ζήτησαν τὴν ἐκ νέου ἐπικύρωσιν τῆς ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖο. Συνεπῶς ἡ παραχώρησις τῆς ἐξαρχίας ἔγινε πρὶν ἀπὸ τὸ 1697 καὶ ἡ τελευταία ἐπικύρωσις τῆς μετὰ τὸ 1704.

Γιὰ τὸ δραγουμάνο Φραγκιό ἔχουμε πληροφορίες ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τοῦ τουρκικοῦ ἀρχείου Ἡρακλείου. Τὸ ὄνομά του τὸ βρισκόμε σὲ διάφορες παραλ-

70. Τὸ Ἀτσιπόπουλο ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ἔξι χωριὰ (τὰ ἄλλα ἦταν: Βαρούσι, Δραπανάδες, Μαχαρίτες, Γαλατὰς καὶ Στύλος) πού παραχωρήθηκαν ὡς σταυροπηγία στὸ πατριαρχεῖο ἀπὸ τὸν Κρήτης Νεόφυτο Πατελλάρο τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1654. Πβ. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *Σύντομον διάγραμμα τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Δελτίον τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας* 4 (1960), σ. 159. Δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ἔγγραφο ὑπανίσταται αὐτῇ τῇ μεταβολῇ ἀλλὰ κάποια ἄλλη μεταγενέστερη.

71. Μ. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικὸι Πίνακες*, σ. 616. Πβ. Δ. ΠΑΣΧΑΛΗ, *Γαβριήλ δ Γ', Πατριάρχης Κων/λεως (1702-1707), Ἐπετηρὶς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν* 10 (1933), σ. 317.

72. Συνεπῶς γίνεται φανερό ὅτι ἡ πράξις αὐτὴ δὲν εἶναι ἴδια μὲ τὴν προηγούμενη τοῦ Γαβριήλ Γ', ὅπως διερωτᾶται ὁ Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *ΙΕΚ*, σ. 490 ἀρ. 1 καὶ 2, ἀλλὰ διαφορετικὴ.

λαγές: Φραγκής, Φραγκιάς, Φραγκιάς, Φραντζιάς, Φραντζιάς⁷³. Τὸ ἐπίθετό του ἦταν Μπομπάκης ἐνῶ ὁ πατέρας του λεγόταν Γεώργιος ἢ Τζώρτζης. Γραμματικὸς τῆς Πόρτας ὁ Φραγκιάς διορίστηκε μὲ σουλτανικὸ μπεράτι τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1700. Ὡστόσο τὸ ἔγγραφο αὐτό, μολοντί φθαρμένο καὶ μὲ κενά, ἀφίνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ὑπηρετοῦσε, ἴσως ὡς κατώτερος ὑπάλληλος, σὲ αὐτὴ τὴν ὑπηρεσία ὁ Φραγκιάς ἤδη ἀπὸ μερικὰ χρόνια πρὶν⁷⁴. Τῆ θέση του δὲν πρέπει νὰ τὴν κράτησε γιὰ πολὺ, διότι σὲ ἄλλο ἔγγραφο τοῦ Ἰουνίου 1702 ὁ Φραγκιάς ἀναφέρεται ὡς «τέως Γραμματικὸς τῆς Πόρτας»⁷⁵. Στὴν πραγματικότητα τῆ θέση του φαίνεται ὅτι τὴ διατήρησε λιγότερο ἀπὸ ἓνα χρόνο, διότι ἔγγραφο τοῦ Μαΐου 1701 δείχνει ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ γραμματικοῦ τὸ κατεῖχε ὁ διαβόητος Γιαννῖδης Σκορδίλης, ὁ ὁποῖος παραιτήθηκε ὑπὲρ τοῦ Γιαννάκη υἱοῦ Κίσκου(;) ⁷⁶. Λίγα χρόνια ἀργότερα, ὅμως, ἔγγραφο τοῦ Ὀκτωβρίου 1708 τὸν ἀναφέρει καὶ πάλι ὡς γραμματικὸ τῆς Πόρτας, πράγμα πού σημαίνει ὅτι στὸ μεταξὺ διάστημα εἶχε καταφέρει νὰ ξανακαταλάβει τὴ θέση αὐτή. Γιὰ πόσο χρόνο κράτησε αὐτὴ τὴ φορὰ τὸ ἀξίωμά του δὲν γνωρίζουμε. Τὰ ἔγγραφα ὅμως τοῦ τουρκικοῦ ἀρχείου Ἡρακλείου δείχνουν πὼς κάθε ἄλλο παρὰ ἀγνὸς ὑπερασπιστὴς τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν συμπατριωτῶν του χριστιανῶν ὑπῆρξε, ὅπως τὸν παρουσιάζει τὸ ἔγγραφο τοῦ πατριαρχείου, ἀφοῦ βλέπουμε συνεχεῖς ἀγωγές ἐναντίον του ἀπὸ χριστιανούς γιὰ παράνομες ἀποσπάσεις χρημάτων. Ὁ ἴδιος ἐπιπλέον ἀναφέρει ὅτι εἶχε φυλακιστεῖ⁷⁷. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα νὰ ὑπῆρξε μετέπειτα καὶ συνεργάτης τοῦ περιβόητου δραγουμάνου Μοσκάκη, ἀν πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο Φραγκιά πού ἐνεργεῖ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Μοσκάκη στὸ Χάνδακα γιὰ τὴ συλλογὴ φόρου τὸ 1714⁷⁸. Ἄγνωστο εἶναι ἐπίσης ἀν ὁ Φραγκιάς υἱὸς τοῦ Τζώρτζη, ὁ ἀναφερόμενος σὲ ἔγγραφο τοῦ 1749 μεταξὺ τῶν «κατοικοῦντων ἐν τῇ πόλει τοῦ Χάνδακος ραγιάδων καὶ ἐχόντων ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτῶν»⁷⁹, εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν πρῶτον γραμματικὸ. Σὲ περίπτωσιν πού πράγματι εἶναι, τότε αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν τελευταία μνεῖα τοῦ Φραγκιά πού ἔχουμε.

Τὸ ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 9 ἀποτελεῖ μέρος μιᾶς σειρᾶς ἐγγράφων πού ἀφοροῦν τὸ χωριὸ Καινούριο ἢ Νέο Χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Μερραπέλου (σημ. Νεάπολη). Τὸ χωριὸ αὐτὸ ἀρχικὰ βρισκόταν στὴ δικαιοδοσία τῆς μονῆς Μεγάλης Παναγιάς

73. Πρώτη του μνεῖα ἴσως ἔχουμε τὸ 1694: Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑ, *Μεταφράσεις*, τ. Γ' σ. 17 ἀρ. 1179.

74. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑ, *δ.π.* σ. 242-43 ἀρ. 1542.

75. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑ, *δ.π.* σ. 248 ἀρ. 1555. Πβ. καὶ τὰ ἔγγραφα ἀρ. 1556, 1557, 1559, 1571, 1573 καὶ 1654.

76. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑ, *δ.π.*, σ. 263 ἀρ. 1580.

77. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑ, *δ.π.*, σ. 300-301 ἀρ. 1654.

78. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑ, *δ.π.*, σ. 382 ἀρ. 1821.

79. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑ, *δ.π.*, τ. Δ', σ. 358 ἀρ. 2446.

ἢ ὁποία ἦταν σταυροπηγιακὴ. Ὁμως ὁ πατριάρχης Κύριλλος Δ' μὲ δύο πράξεις τοῦ Αὐγούστου 1713 ἀφενὸς προσάρτησε τὴ μονὴ αὐτὴ στὴν ἐπισκοπὴ Πέτρας, ἀφετέρου ἀφαίρεσε τὸ χωριὸ ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ μοναστηριοῦ καὶ τὸ μετέτρεψε σὲ ἐνοριακὸ τῆς ἴδιας ἐπισκοπῆς⁸⁰. Στὴ συνέχεια, ἄγνωστο πότε ἀκριβῶς, φαίνεται ὅτι τὸ Καινούριο πέτυχε νὰ ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ Πέτρας καὶ νὰ ὑπαχθεῖ ὡς σταυροπηγιακὸ στὴν ἐξουσία τοῦ πατριαρχείου. Αὐτὸ συνάγεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ 1724 μετὰ ἀπὸ ἐνεργειες τοῦ ἐπισκόπου Πέτρας ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Γ' ἐξέδωσε πράξη μὲ τὴν ὁποία ἔνωσε καὶ πάλι τὸ Καινούριο μὲ τὴν ἐπισκοπὴ Πέτρας. Ἐπειδὴ, ὡστόσο, τὸ χωριὸ ὅσο ἦταν σταυροπηγιακὸ εἶχε δοθεῖ ἐξαρχικῶς στὸ μεγάλο διερχομὲν τῆς ἐκκλησίας Διαμαντῆ, συμφωνήθηκε νὰ καταβάλλει ἐτησίως ὁ ἐπίσκοπος Πέτρας στὸν Διαμαντῆ 18 γρόσια γιὰ ἀποζημίωση. Τὴν ὑπόσχεσή του αὐτὴ ὁ ἐπίσκοπος Πέτρας ἀπέφυγε νὰ τὴν ἐκπληρώσει γιὰ μερικὰ χρόνια, πράγμα πού θὰ τοῦ δημιουργήσει προβλήματα, διότι τὸ 1728 ἀναγκάστηκε νὰ ταξιδέψει στὴν Κωνσταντινούπολη ὁ ἴδιος καὶ νὰ καταβάλλει στὸν Διαμαντῆ 80 γρόσια. Ταυτόχρονα, τὸν Ἰούνιο τοῦ ἴδιου χρόνου, πέτυχε νὰ ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν πατριάρχη Παῖσιου Β' νέα πράξη μὲ τὴν ὁποία ἐπικυρωνόταν ἡ ἔνωσις τοῦ Καινούριου μὲ τὴν ἐπισκοπὴ Πέτρας.

Οἱ δύο πράξεις, τοῦ Ἱερεμίας Γ' τὸ 1724 καὶ τοῦ Παῖσιου Β' τὸ 1728, ἀναφέρονται ἀπλῶς ἀπὸ τὸν Μ. Γεδεών⁸¹, ἀλλὰ τὰ κείμενά τους δὲν ὑπάρχουν οὔτε στὸν κώδ. 315 οὔτε στὸν κώδ. 287 τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, μολοντί τῆς δευτέρας γίνεται μνεῖα στὸν κατάλογο περιεχομένων τοῦ κώδ. 315, φ. 22β. Ἡ πράξη τοῦ 1728, ὅμως, βρίσκεται στὸν κώδικα τοῦ Κριτία, σελ. 470⁸², ἀπὸ ὅπου ἐκτενῆς περίληψιν μὲ ὅλες τὶς προαναφερθεῖσες λεπτομέρειες δημοσιεύθηκε στὴ σειρὰ τοῦ Mansi⁸³. Ὁ ἐπίσκοπος Πέτρας στὴν περίληψιν αὐτὴ ἀναφέρεται ὡς Μακάριος, ἀλλὰ μᾶλλον πρόκειται περὶ παραδρομῆς διότι ἄλλα ἔγγραφα (βλ. πρὶν κάτω) τὸν ἀναφέρουν ὡς Μελέτιο, μνεῖα τοῦ ὁποίου ἔχουμε καὶ ἄλλοῦ⁸⁴.

80. Μ. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 621. Οἱ δύο αὐτὲς πράξεις πρέπει νὰ προστεθοῦν στὸ σχετικὸν κατάλογο τῶν πράξεων πού ἀφοροῦν τὴν ἐπισκοπὴ Πέτρας στὸν Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *ΙΕΚ*, σ. 484-5. Ἄγνωστὸν ἀν ἡ μονὴ Μεγάλης Παναγιάς ταυτίζεται ἢ ὄχι μὲ κάποια ἀπὸ τὶς γνωστὲς μονὲς τοῦ νομοῦ Λασιθίου τὶς ἀφιερωμένους στὴν Παναγία.

81. *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 624 καὶ 630.

82. Πβ. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, *Κριτία*, σ. 56.

83. MANSI, τ. 37, σ. 939-940.

84. Πβ. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Ἐλεγχος..., *ΕΕΚΣ* 3 (1940), σ. 152 (ἔτος 1734)· Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΑ *Μεταφράσεις*, τ. Δ', σ. 186 (ἔτος 1731) καὶ 358 (ἔτος 1749). Ἀπὸ τὴν παρατιθέμενη στὸν Mansi ἀρχὴ τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ τοῦ 1728 (*Προνοεῖν καὶ κηδεσθαι πάντως ἀφελουσα ἢ καθ' ἡμᾶς ἀγία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία τῆς καλῆς καταστάσεως καὶ συντηρήσεως τῶν ἀπανταχοῦ ἀγίων ἐκκλησιῶν παροικιῶν τε καὶ ἐξαρχιῶν τῶν ὑποκειμένων τῷ καθ' ἡμᾶς πατριαρχικῷ καὶ οἰκουμενικῷ θρόνῳ*) γίνεται φανερό ὅτι ἐσφαλμένῳ θεωρήθηκε ἡ

Για τὸ ἴδιο θέμα ὁ πατριάρχης Παΐσιος Β' ἐξέδωσε δύο ἀκόμα ἀποφάσεις, τὸ 1730 καὶ τὸ 1731. Ἡ πράξη τοῦ 1730 εἶναι τὸ ὑπ' ἀρ. 9 ἔγγραφο ποῦ ἐκδίδεται ἐδῶ⁸⁵. Πρόκειται γιὰ συνοδική ἀπόφαση μετὰ τὴν ὁποία ὁ Παΐσιος ἀναιρεῖ τὴν πράξη τοῦ 1728 καὶ ἀποσπᾷ τὸ Νέο Χωριὸ ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ Πέτρας, κἀνοντάς το καὶ πάλι σταυροπηγιακὸ. Ἡ πρώτη ἀπόφαση, λέει τὸ ἔγγραφο, δηλαδὴ ἡ ἔνωση τοῦ Νέου Χωρίου μετὰ τὴν ἐπισκοπὴ Πέτρας, ὀφειλόταν στὶς παρακλήσεις τοῦ ἐπισκόπου Μελετίου ὁ ὁποῖος παρουσίασε μετὰ μελανὰ χρώματα τὴν ἔνδειαν τῆς ἐπισκοπῆς του. Ἦδη ὅμως οἱ κάτοικοι τοῦ Νέου Χωρίου διαμαρτύρονταν καὶ δυσανασχετοῦσαν τόσο πολὺ ἐξαιτίας τῆς ἔνωσης αὐτῆς, ποῦ μετὰ κοινὴ ἀναφορὰ τοὺς ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν πατριάρχη τὴν ἀκύρωσή της. Ὁ πατριάρχης ὑποχωρεῖ σὲ αὐτὴ τὴν ἐπιθυμία γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ διχόνοιες καὶ οἱ ταραχές, καὶ ἐπιναφέρει τὸ χωριὸ στὴν προηγούμενη σταυροπηγιακὴ κατάσταση. Ὑπάρχει ὡστόσο μιὰ ἀνεξήγητη ἀνακρίβεια σὲ ὅσα ἀναφέρει τὸ ἔγγραφο σχετικὰ μετὰ τὴν προηγούμενη κατάσταση τοῦ χωριοῦ. Ἡ φρασολογία τοῦ ἔγγραφου ἀφίνει νὰ ἐννοηθεῖ πὼς τὸ Νέο Χωριὸ ἦταν ἀνέκαθεν κάτω ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ δικαιοδοσία καὶ μόνον μετὰ τὴν προηγούμενην πράξη τοῦ Παΐσιου (τοῦ 1728 δηλαδὴ) ἐγίνε ἐνοριακὸ τῆς ἐπισκοπῆς Πέτρας, πράγμα ποῦ ὅπως εἶδαμε δὲν εἶναι σωστὸ. Εἶναι ἀγνωστο γιὰ ποῦ λόγῳ, ἀν δὲν ἐγίνε γιὰ λόγους συντομίας τοῦ ἔγγραφου, ἀποσιωποῦνται ὅλες οἱ προηγούμενες μεταβολές τῆς τύχης τοῦ Νέου Χωρίου.

Μετὰ τὴν πράξη τοῦ 1731 ὁ Παΐσιος καὶ πάλι ἀκύρωσε τὴν προηγούμενη ἀπόφασή του τοῦ 1730 καὶ μετέτρεψε τὸ Νέο Χωριὸ ἐκ νέου σὲ ἐνοριακὸ τοῦ Πέτρας, διότι στὴν προηγούμενη ἀπόφασή του ὀδηγήθηκε «ἐξ ἀπάτης»⁸⁶. Τὸ κείμενο τῆς πράξης τοῦ 1731 δὲν βρίσκεται σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς δύο ἀλεξανδρινούς κώδικες, οὔτε ὅπως φαίνεται στὸν κώδικα τοῦ Κριτία, καὶ συνεπῶς λανθάνει. Ἡ πράξη αὐτὴ εἶναι μόνον γνωστὴ ἀπὸ τὴ μνεία ποῦ κάνει ὁ Γεδεών. Οἱ περιπέτειες πάντως τοῦ Καινουρίου ἢ Νέου Χωρίου δὲν τελείωσαν ἐδῶ. Ἀκολουθώντας ἀγνωστο ποιὸς ἄλλες μεταβολές, τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1774 ὁ πατριάρχης Σαμουὴλ Χαντζερῆς ἐπικυρώνει καὶ πάλι τὴν ἔνωσή του μετὰ τὴν ἐπισκοπὴ Πέτρας⁸⁷, ἐνῶ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1803 ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος Ε' ἐνώνει

πράξη αὐτὴ ἀπὸ τὸν Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *IEK*, σ. 485 ἀρ. 4, ὡς ἡ τοῦ ἔτους 1731, διότι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο ἔγγραφο μετὰ αὐτὸ ποῦ μνημονεύει Ὁ ΙΑΙΟΣ, *δ.π.*, σ. 485 ἀρ. 2. Συνεπῶς ὅσα ἀναγράφει στὸ ὑπ' ἀρ. 4 ἔγγραφο πρέπει νὰ μεταφερθοῦν στὸ ὑπ' ἀρ. 2. Βλ. καὶ πῶς κάτω.

85. Περίληψη στὸν MANSI, τ. 37, σσ. 955-958, ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Κριτία. Πβ. Θ. ΜΟΞΧΟΝΑ, *Κατάλογοι*, τ. Γ', σ. 291-292. Ε. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ, *Κριτίας*, σ. 56. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, σ. 630.

86. ΓΕΔΕΩΝ, *δ.π.*, σ. 630.

87. ΓΕΔΕΩΝ, *δ.π.*, σ. 668.

τὸ χωριὸ μετὰ τὴν ἐπισκοπὴ ἀφοῦ προηγουμένως ὁ ἴδιος τὸ εἶχε ἀνακηρύξει σταυροπηγιακὸ⁸⁸.

Τέλος, ἀναφορικὰ μετὰ τὸ μεγάλο διερμηνέα τῆς ἐκκλησίας Διαμαντῆ, ποῦ εἶχε διατελέσει ἐξάρχος τοῦ Καινουρίου μέχρι τὸ 1724, ὅς προστεθοῦν τὰ ἐξῆς. Στὸ φ. 16β τοῦ κώδικα 315 ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη σημείωση: «1675 — ὅτε ἠρξάμην γινῶναι ἐμαντὸν ἐπταετῆς ὄν, ἐγὼν οὖν ὁ Διαμαντῆς, ὁ μέγας Διερμηνεὺς τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, υἱὸς τοῦ μεγάλου ῥήτορος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας κυροῦ Φωτίου, τοὺς ῥηθησομένους βασιλεῖς ἐφθασα. Τὸν σουλτὰν Μεχμέτην, τὸν σουλτὰν Σουλεϊμάνην, τὸν σουλτὰν Ἀχμέτην, τὸν σουλτὰν Μουσταφᾶν, τὸν σουλτὰν Ἀχμέτην», ἐνῶ ἄλλο χεῖρ πρόσθεσε τὴ φράση «ἐφθασε καὶ τὸν σουλτὰν Μαχμούτην, ἐγγονοῦ τοῦ σουλτὰν Μεχμέτην». Ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ τοὺς σουλτάνους Μωάμεθ Δ' (1648-1687) ὡς καὶ τὸν Μαχμούτ Α' (1730-1754), συνάγεται ὅτι ὁ Διαμαντῆς γεννήθηκε περὶ τὸ 1668⁸⁹ καὶ ὅτι ζοῦσε ἀκόμη τὸ 1730. Ἀναφέρεται ὡς ὀστιάριος τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ 1689 ὡς τὸ 1693⁹⁰, ὡς ῥήτωρ τὸ 1707⁹¹ καὶ ὡς μέγας διερμηνευτῆς ἀπὸ τὸ 1711 ὡς τὸ 1726⁹². Ὁ πατέρας του μέγας διερμηνευτῆς Φώτιος πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀναφερόμενος σὲ ἔγγραφο τοῦ 1668⁹³, ἐνῶ εἶναι ἀγνωστο ἀν ἕνας νοτάριος⁹⁴ καὶ ἕνας ἐκκλησιάρχης Φώτιος⁹⁵ ποῦ ἀναφέρονται τὸ 17ο αἰῶνα ἀφοροῦν τὸ ἴδιο πρόσωπο.

88. ΓΕΔΕΩΝ, *δ.π.*, σ. 679. Καὶ οἱ τρεῖς τελευταῖες πράξεις πρέπει νὰ προστεθοῦν στὸν κατάλογο τοῦ Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *IEK*, σ. 484-485, τὸν σχετικὸ μετὰ τὴν ἐπισκοπὴ Πέτρας.

89. Ὅτι μποροῦσε τὸ ἔτος 1675 τοῦ σημειώματος νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὸ ἔτος γεννήσεως τοῦ Διαμαντῆ, αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ συμφωνοῦσε σὲ μετὰ τὸν *cursus honorum* του (βλ. ἀμέσως πῶς κάτω). Ἔτσι θεωροῦμε ὅτι τὸ 1675 ὁ Διαμαντῆς ἦταν ἐπὶ τὰ ἔτη.

90. N.M. VAPORIS, *Some Aspects of the History of the Ecumenical Patriarchate* (The Archbishop Iakovos Library of Ecclesiastical and Historical Sources, No 1), USA 1969, σ. 71-72, 78, 133.

91. N.M. VAPORIS, *δ.π.*, σ. 85-86, 135.

92. N.M. VAPORIS, *δ.π.*, σ. 87, 89-90, 91, 130. Ὁ μέγας πριμικήριος Διαμαντῆς, ὡστόσο, ποῦ ἀναφέρεται τὸ 1683 (πβ. ΓΕΝΝ. ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, *Φωτίου Βιβλιοθήκη*, τ. Β', σ. 50) δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο.

93. Κ. ΔΕΛΗΚΑΝΗ, *Πατριαρχικὰ ἔγγραφα*, τ. Β', σ. 374.

94. Κ. ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Γ', σ. 442.

95. Σ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗ, Ἐπιστολαὶ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ, *Ἑλληνικά* 7 (1934), σ. 86 καὶ 8 (1935), σ. 146-7.

IV

Στις πράξεις που ακολουθούν (είναι οι υπ' αριθμ. 4-9 του καταλόγου των σελ. 164-167) διορθώθηκαν σιωπηρά ή στίξη και δρισμένα ορθογραφικά σφάλματα, ενώ σε ύποσημείωση δηλώθηκαν δρισμένα μόνο γραμματικά ή φραστικά σφάλματα που μπορούσαν να επιφέρουν σύγχυση. Αναπτύχθηκαν επίσης χωρίς να υποδηλωθούν οι συνηθισμένες βραχυγραφίες και επιτιμήσεις. Σε γωνιώδεις άγκυλες (< >) μπήκαν γράμματα ή τμήματα λέξεων που παρέλειψαν οι αντιγραφείς. Τέλος με άγκιστρα ({ }) δηλώνονται οι έξοβελιστές λέξεις.

4

Κώδ. Πατρ. Ἀλεξάνδρ. 315

φ. 345α Προίμιον εις δόσιν ὀφφικίου.¹

Πᾶν δώρημα ἐκκλησιαστικὸν φανερόν εἶναι χρῆ ἀναγκαιῶς πᾶσι τοῖς ὀρθοδόξοις· φανερὰ καὶ γὰρ ἐστὶ τὰ ἔργα τοῦ φωτός. Διὸ καὶ τοὺς ἀπολαβόντας τῶν τοιούτων, γνωρίμους εἴωθε ποιεῖν διὰ συστατικῶν καὶ δηλωτικῶν γραμμάτων ἢ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία, ὅπως ἔχωσι ἀναμφισβητήτως τὴν ἐνέργειαν τοῦ σφῶν προτερέηματος καὶ δωρήματος, ὅπου ἂν διάγωσι κοσμίως ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατοῦντες.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν ἤδη ἀρχιμανδρίτην ἐσφραγίσαμεν θεῖα χάριτι τὸν παρόντα δσιώτατον καθηγούμενον τῆς ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ πατριαρχικῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς, ἐπ' ὀνόματι τοῦ σωτήρος ἡμῶν φ. 345β Ἰησοῦ Χριστοῦ, || τῆς ἐπονομαζομένης τοῦ Ἀρκαδίου, ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κὼρ Νεόφυτον, καὶ τῇ μοναδικῇ πολιτείᾳ καλῶς ἐξ ἀπαλῶν ὀνόχων διαπρέψαντα, καὶ εἰς ἡλικίαν φθάσαντα κοσμίου γήρους, δέον ἐστὶ κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἐκκλησίας καὶ διὰ γράμματος ἐφοδιάσαι² τοῦτον παραστατικοῦ τῆς φιλοτιμηθείσης αὐτῷ παρὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ὀφφικίου ἀξίας σὺν τοῖς παρεπομένοις ταύτῃ εὐεργετήμασι.

1. Στὸ περιθώριο: ἐπὶ Καλλιníkου.

2. Κώδ.: ἐφοδιάσας.

Τούτου χάριω γράφοντες ἀποφανόμεθα, ὅπως ὁ παρὼν δσιώτατος ἀρχιμανδρίτης ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κὼρ Νεόφυτος ὑπάρχη καὶ λέγηται καὶ παρὰ πάντων γνωσκήται ἀρχιμανδρίτης καὶ καθηγούμενος τῆς διαληφθείσης μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου καὶ προτιμᾶται πάντων τῶν ἡγουμένων τῶν ἐκεῖσε μοναστηρίων κατὰ τε στάσιν καὶ καθέδραν ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς συνελεύσεσι. Πρὸς τοῦτοις εὐεργετούμεν αὐτῷ καὶ τὸ σφραγίσειν ἀναγνώστας ἐν τῇ αὐτοῦ σεβασμίᾳ μονῇ μετὰ τῆς κανονικῆς παρατηρήσεως, φέρειν τ' ἐπιγονάτιον ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς κατὰ τὴν τάξιν τοῦ ὀφφικιαλίου. Ἐτι καὶ σαλευομένην ἱερὰν ποτε τράπεζαν ἔχη ἐπ' ἀδείας ἀντικαθιστᾶν ἐκεῖνην καὶ προσαρμόζειν ἐν τῷ ἰδίῳ ἰδρύματι διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας. Ἐτι δὲ προσεπιδωρούμεθα τούτ' αὐτῷ καὶ τὸ τῆς πνευματικῆς πατρότητος λειτουργημα, ὡς ἀνδρὶ ἀξίῳ καὶ ἀρμοδίῳ πρὸς τὸ ἱερὸν αὐτὸ ὑπόουρημα ἀναφανέντι. Ὅστις καὶ ὀφείλει προσδέχεσθαι προσηγῶς καὶ ἱλαρῶς τοὺς εἰς ἐξομολόγησιν προσερχομένους αὐτῷ χριστιανούς, ἐξετάζειν τε κανονικῶς τοὺς λογισμούς καὶ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν ἐπ' ἐξιλεώσει καὶ διορθώσει αὐτῶν καὶ οἰκονομεῖν σνενετῶς τὴν μετάνοιαν αὐτῶν, λύειν τε καὶ δεσμεῖν τῶν ἁμαρτημάτων ὅσα δήσεως καὶ λύσεως ὑπάρχουσιν ἄξια, ὡς συνεργὸς καὶ ὑπηρέτης τῆς παρὰ θεοῦ δοθείσης ἡμῖν τε καὶ αὐτῷ ἀποστολικῆς καὶ πνευματικῆς θείας χάριτος. Ἐχέτω δ' ἐπὶ πᾶσιν ἀδειαν ἀποκείρειν μοναχοὺς καὶ μοναζούσας μετὰ τῆς ὀφειλομένης κανονικῆς ἀκολουθίας ἀνεμποδίστως. Ὑπάρχη τε παρὰ πάντων τιμώμενος, εὐλαβοῦμένος τε καὶ ἀγαπώμενος καὶ δεξιούμενος καὶ περιποιούμενος πρεπόντως, ὡς ὀφφικιᾶλιος τῇ πατριαρχικῇ σφραγίδι, καὶ διὰ τὸ ἐπίσημον καὶ προέχον τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου, μηδενὸς ἐναντιουμένου ἢ ἀντιλέγοντος, ἱερωμένου ἢ λαϊκοῦ, ἐν βάρει ἀργίας καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ. Δι' ἀποφάσεως, ἀφῶ. 1700

5

Κώδ. Πατρ. Ἀλεξ. 287

σ. 386

Μοναστήρια δύο σταυροπηγιακὰ ἐπίσημα ἐν τῇ Κρήτῃ, τὸ τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τὸ τοῦ Ἀρσάνη, πῶς νὰ διάγωσι καὶ νὰ κυβερνῶνται μὲ τοὺς διορισθέντας παρὰ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας διορισμούς.

Ἡ καθ' ἡμᾶς ἀγία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία, ὡσὰν ὀπὸν εἶναι κοινὴ μήτηρ ὅλων τῶν κατὰ μέρος ἁγίων ἐκκλησιῶν καὶ τῶν σεπτῶν καὶ σεβασμίων μοναστηρίων, ἃ εὐρίσκονται πανταχοῦ εἰς ὅλας

τάς επαρχίας και μητροπόλεις τάς υποκειμένας τῷ καθ' ἡμᾶς πατριαρχικῷ, ἀποστολικῷ τε και οἰκουμενικῷ θρόνῳ, χρέος ἔχει ἀπαραίτητον νά προνοῆ και νά φροντίζει ἀγρόπυνως και ἐπιμελῶς διά τήν καλήν κατάστασιν, διεξαγωγ(γῆ)ν τε και κυβέρνησιν ὄλων τῶν ἁγίων τοῦ θεοῦ σκηνωμάτων, και ὅσα μὲν ἀπό αὐτά σώζονται και διακυβερνῶνται εὐτάκτως και δικαίως, και οἱ ἐν αὐτοῖς διάγοντες πολιτεύονται κανονικῶς και νομίμως και φυλάττουσι τοὺς ὅρους και τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μοναδικοῦ και θεοφιλοῦς βίου, νά τὰ περιέπη και νά τὰ περιθάλπη πατρικῶς και κηδεμονικῶς, και νά συνιστᾶ και νά συνηγορῆ τήν ἔνθεον αὐτῶν και ἐπαινουμένην διεξαγωγὴν και κυβέρνησιν, διά νά μὲν διηνεκῶς ἀμετά|θετος, και νά προχωροῦσιν εἰς αὔξησιν και ἐπίδοσιν τοῦ καλοῦ, ὅταν δὲ ἐξ ἐναντίας τύχῳσιν αὐτοὶ οἱ εὐαγεῖς οἰκοὶ ἀπό τὰς περιστάσεις τοῦ καιροῦ νά περιπέσωσιν εἰς ἀκαταστασίαν και ἀταξίαν, και ἀποβάλλουσι τήν προτέραν εὐκοσμίαν και καλήν κυβέρνησιν, και κωδυνεύουσι κατὰ μικρὸν νά ἔλθωσιν εἰς παντελῆ ἀφανισμόν, τότε πάλιν φροντίζει ἡ αὐτῆ ἁγία τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία νά ἀνακαλῆ και νά λαμβάνη αὐτά ἀπό τήν φθορὰν και βλάβην μὲ τήν αὐτὴν μητρικὴν κηδεμονίαν και πρόνοιαν, και νά διορίζη και νά ἐφευρίσκη εἰς αὐτά τὸν πρόσφορον και ἀρμόδιον τρόπον τῆς θεραπείας μὲ διορισμούς τινας¹ και κανόνας συστατικούς διά μέσου τῶν ὁποίων σηκώνει μὲν, και ἐκ μέσου ποιεῖται τήν ὀπωσθήπως ἐπιγενομένην ἐκείνην ἀταξίαν και ἀκαταστασίαν, ἀντεισάγει δὲ και ἀποκαθίστησι τήν ἀρχαίαν τάξιν και ἐπαινετὴν κυβέρνησιν, κατὰ τοὺς ὅρους και κανόνας τοὺς διορισθέντας ὑπὸ τῶν ἁγίων πατέρων τῆς ἐκκλησίας, και μὲ τοῦτον τὸν τρόπον τὰ ἐλευθερώνει ἀπό τήν ἀπειλουμένην ἐκείνην φθορὰν και τὸν ἀφανισμόν, και χαρίζεται εἰς αὐτά τήν θεάρεστον και ἐπαινουμένην σύστασιν και διαμονὴν και συντήρησιν εἰς τὸ ἐξῆς ἀμετάπτωτον.

¹ Ἐπειδὴ λοιπὸν και τὰ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ εὐρισκόμενα δύο πατριαρχικά και σταυροπηγιακά μοναστήρια, τό τε τοῦ Ἁρκαδίου τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, και τὸ τοῦ Ἀρσάνῃ τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὰ ὁποῖα και πρὸ ὀλίγου ἤδη ἐφιλοτιμήθησαν ἐξαρχικῶς παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος τῷ τιμιωτάτῳ και ἐνδοξοτάτῳ ἀρχοντὶ ἱατρῷ κυρίτῃ Θεωμᾷ Τεσταμπούζα, υἱῷ κατὰ πνεῦμα ἀγαπητῷ ἡμῶν, διά γράμματος ἡμετέρου εὐεργετηρίου, και ἡ ἐνδοξότης αὐτοῦ, ὡς καθολικὸς ἐξαρχος αὐτῶν γενόμενος και προνοῶν και φροντίζων τῆς καλῆς καταστάσεως και κυβερνήσεως και συντηρήσεως αὐτῶν, ἀνέφερε και ἐδηλοποίησε τῇ ἡμῶν μετριότητι και τῇ περὶ ἡμᾶς τῶν ἀρχιερέων συνόδῳ τὴν πρὸ χρόνων ἤδη

1. Κῶδ.: τινος.

τινῶν ἐπιγενομένην και ἐπακολουθήσαν πολλὴν ἀκαταστασίαν και ἀταξίαν εἰς τὰ ῥηθέντα δύο σταυροπήγια, ἐπειδὴ και πρότερον μὲν και ἄνωθεν και ἐκ τοῦ παλαιοῦ εἶχον και ἐφύλαττον τήν πρέπουσαν ἐκείνην παλαιὰν τάξιν και κατάστασιν, και ἐκυβερνῶντο κοινοβιακῶς κατὰ τοὺς ὅρους και κανόνας τοῦ κοινοβίου και τῆς μοναδικῆς πολιτείας τῶν ἱερῶν μοναστηρίων, τόσον εἰς τήν ἐκλογὴν και ἀποκατάστασιν τῶν ἡγουμένων αὐτῶν, ὅσον και εἰς τήν διαγωγὴν και πολιτείαν τῶν ἐνασκουμένων πατέρων, ὡσαύτως και εἰς τήν φυλακὴν τῶν μοναστηριακῶν ἄσπρων τε και πραγμάτων και εἰς τήν αὔξησιν και ἐπίδοσιν αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν οὐκ οἶδαμεν ὅπως ἀπό κακοβουλίας και ἐθελοκακίας¹ τινῶν, και ἀπό φιλαρχίας και πλεονεξίας ἀπρεπῆ και παράλογον ἀνετράπη και ἐφθάρη ἡ παλαιὰ ἐκείνη τάξις και ὁ τρόπος τῆς μοναδικῆς κυβερνήσεως τῶν συνασκουμένων ἐν αὐτοῖς πατέρων, ἀπό τοὺς ὁποίους τινές, θέλοντες νά ἀρπάξουσι βιαιῶς τήν ἡγουμένην και νά μεταχειρίζονται τὰ μοναστηριακά πράγματα και τὰς προσόδους εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν και παραλόγους θελήσεις, ἐξώδενον και ἔδιδαν πολλὴν ὄγκον χρημάτων και ἐγίνοντο ἡγούμενοι ἐξωτερικῶς και ἄλλοτριωτρόπως διά δόσεως ἱκανῶν ἄσπρων,||τὰ ὁποῖα ὕστερον ἀρπάζοντες και λαμβάνοντες ἀπό τὰ αὐτὰ μοναστήρια, ὄχι μόνον τὰ ἐξεγύμνωσαν παντελῶς και τὰ ὕστέρησαν ἀπό τὴν πρώτην εὐτυχίαν και περιουσίαν ὅπου εἶχον, ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις και ἐπεφόρτισαν εἰς αὐτά χρέη βαρέα και δυσβάστακτα και κωδυνεύουσιν τώρα κατὰ μικρὸν νά ἔλθουν εἰς παντελῆ ἀφανισμόν και ἐρήμωσιν, ἐὰν δὲν γένη εἰς αὐτά ἡ πρέπουσα θεραπεία και διόρθωσις.

^{σ. 388} Ὅθεν πληροφορηθέντες και βεβαιωθέντες καλῶς τὴν τοιαύτην διεφθαρμένην κατάστασιν και πρὸς φθορὰν ἐγγύτητα τῶν εἰρημένων μοναστηρίων, και μὴ ἀνεχόμενοι μηδὲ ὑποφέροντες παριδεῖν και παραβλέπειν αὐτὰ ἡμελημένα και ἀδιόρθωτα, και μάλιστα χρέος ἔχοντες ἀπαραίτητον νά φροντίζωμεν ἐπιμελῶς και ἀόκνως τὴν σύστασιν και διαμονὴν και καλήν διεξαγωγὴν και κυβέρνησιν τῶν ἀπανταχοῦ ἁγίων ἐκκλησιῶν και σεπτῶν μοναστηρίων, ἐκρίναμεν εὐλογὸν κατὰ κοινὴν συνοδικὴν ἀπόφασιν νά βάλωμεν και νά διορίσωμεν διορισμούς² τινας και κανόνας εἰς κυβέρνησιν τῶν ρηθέντων μοναστηρίων, διά νά φυλάττωνται τοῦ λοιποῦ ἀμεταθέτως και ἀμετακινήτως, οἱ ὁποῖοι εἶναι αὐτοὶ, πρῶτον ἐκεῖνος ὁποῦ μέλλει νά γένη ἡγούμενος εἰς ἕνα ἀπό τὰ δύο αὐτὰ μοναστήρια νά ἐκλέγεται μὲ κοινὴν ἐκλογὴν και πρόσκλησιν ὄλων τῶν πατέρων, ἔτι δὲ και τῶν ἡγουμένων τῶν τε εἰρημένων δύο μοναστη-

1. Κῶδ.: ἐθελοκακίας.

2. Κῶδ.: διορισμένους.

ρίων, ἔτι δὲ καὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ῥούστικα, ἰδίως δὲ ὁ ἡγουμένος τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἀρκαδίου νὰ γίνεται καὶ νὰ ἀποκαθίσταται κατὰ τὴν δεκάτην τοῦ Μαΐου μηνός, δηλονότι πρὸ τῆς πανηγύρεως τῆς ἐν τῷ αὐτῷ μοναστηρίῳ ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, καὶ νὰ παρατείνεται ἡ ἡγουμενία αὐτῶν μέχρι τριετίας κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν τῶν μοναστηρίων τούτων, καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τριετίας, αὐτὸς μὲν νὰ παραιτῆται καὶ νὰ παραχωρῇ ἰδιοθελῶς, ἢ δὲ κοινότης τῶν πατέρων νὰ ἐκλέγῃσι καὶ νὰ ψηφίζωσιν, ἢ πάλιν αὐτὸν ἀναψηφίζοντες ἐὰν εὐδοκίμησε πρότερον καὶ ἐφάνη ἄξιος εἰς κυβέρνησιν, ἢ ἄλλον ὅποιον) δοκιμάσῃσιν ἱκανὸν καὶ ἀρμόδιον. Βον: νὰ ἐκλέγονται καὶ νὰ διορίζονται πάλιν ὑπὸ τῆς αὐτῆς κοινότητος τῶν πατέρων καὶ τέσσαρες δικαῖοι εἰς τὸ καθ' ἓν μοναστήριον, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ μὲν δύο νὰ εἶναι ἱερωμένοι καὶ οἱ λοιποὶ δύο μοναχοί, καὶ αὐτοὶ νὰ ἔχουσι τὴν ἐπιστάσιαν, λήψω τε καὶ δόσω ὄλων τῶν εἰσοδημάτων καὶ δαπανημάτων τῶν μοναστηρίων αὐτῶν, καὶ ἀπαξάπασαν τὴν κυβέρνησιν καὶ οἰκονομίαν τῶν πραγμάτων αὐτῶν, διοριζόμενοι καὶ αὐτοὶ μέχρι τριετίας, καὶ ὀφείλοντες καθ' ἕκαστον χρόνον νὰ δίδουν λογαριασμὸν ἀκριβῆ καὶ καθαρὸν ἔμπροσθεν τῶν ἡγουμένων καὶ πατέρων τῶν μοναστηρίων διὰ τὰς προσόδους καὶ δαπάνας αὐτῶν, καὶ ἐὰν φοραθῇ τινὰς ἀπὸ αὐτοῦ ἐπὶ δολιότητι νὰ ἐκβάλλεται παρευθὸς ἐκ τῆς τάξεως καὶ ἐπιστάσιος αὐτῶν τοῦ δικαίου, καὶ ἄλλος νὰ ἀποκαθίσταται εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ πάλιν κοινῇ γνώμῃ καὶ ἐκλογῇ τῶν πατέρων, πλὴν τόσον ἐν τῇ ἐκλογῇ καὶ ἀποκαταστάσει τῶν ἡγουμένων, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ ἀποκατάστασιν τῶν δικαίων, ὅταν μέλλῃ νὰ γένη, νὰ ἀναφέρεται πρότερον ἐδῶ εἰς τὸν καθολικὸν ἐξάρχον τὸ πρόσωπον ὁποῦ μέλλει νὰ ἀποκατασταθῇ ἢ καὶ νὰ ἀποβληθῇ, καὶ νὰ φανερόντωνται τὰ αἴτια καὶ περιστατικὰ τῶν πραγμάτων μὲ τὴν εὐλογίαν αὐτῶν, καὶ διὰ μέσου τοῦ ἐξάρχου || {καὶ} νὰ ἀναφέρεται καὶ πρὸς τὴν ἡμῶν μετριότητα, καὶ τότε εἰδήσει ἡμετέρῳ νὰ λαμβάνῃ πέρας τὸ πρᾶγμα καὶ τὴν πρέπουσαν ἐπιστάσιαν καὶ βεβαίωσιν. Γον: Νὰ διορίζεται καὶ ἓνας νοτάριος καὶ γραφεὺς εἰς τὸ καθ' ἓν μοναστήριον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιστάσις καὶ τὸ ἔργον νὰ εἶναι νὰ γράφῃ ἐν καταστίχῳ καθαρῶς καὶ λεπτομερῶς ἅλας τὰς προσόδους καὶ δαπάνας τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου¹, διὰ νὰ μὴν γίνεται κανένας σφετερισμὸς καὶ ἀρπαγῆ καὶ ὑφαίρεσις, καὶ ὁ τοιοῦτος νοτάριος νὰ ἔχῃ τὴν ἐπιστάσιαν αὐτῆν ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοῦ ἀμετακινήτως. Δον: Τὰ κτήματα καὶ πράγματα τῶν μοναστηρίων αὐτῶν, κινητὰ καὶ ἀκίνητα, σκευῆ τε ἱερὰ καὶ ἄμφια, ἔτι δὲ καὶ ἄσπρα νὰ φυλάττωνται καλῶς ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι κεκλησμέ-

σ. 389

1. Κώδ.: μοναστηρίων.

νον μὲ τρία κλειδιά, ἐξ ὧν τὸ ἐν νὰ βαστάζῃ ὁ εἰς τῶν ἱερωμένων δικαίων, τὸ δὲ ἄλλο ὁ εἰς τῶν μοναχῶν δικαίων, καὶ τὸ τρίτον ὁ ἐρηθεὶς διωρισμένος νοτάριος, διὰ νὰ σώζεται ἡ φυλακὴ καὶ συντήρησις τῶν μοναστηριακῶν πραγμάτων ἀνύποπτος πάντῃ καὶ ἀνεπιβούλευτος. Εον: Ἐὰν συμβῇ ποτὲ καμία ὑπόθεσις καὶ χρεῖα ἐκκλησιαστικῆ τῶν μοναστηρίων τούτων ὁποῦ νὰ χρειάζεται ἐξέτασιν καὶ θεωρίαν ἀκριβεστέρων, καὶ πρὸς σύστασιν καὶ κυβέρνησιν ἀφορῶσα τῶν αὐτῶν μοναστηρίων, ἢ καὶ καμία διαφορὰ ἀναμεταξὺ τῶν συνασκουμένων ἐν αὐτοῖς πατέρων χρεῖαν ἔχουσα διορθώσεως καὶ διαλύσεως παρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κρίσεως, νὰ ἀναφέρονται καὶ τὰ τοιαῦτα πρὸς τὴν ἡμῶν μετριότητα διὰ μέσου τοῦ ρηθέντος καθολικοῦ ἐξάρχου, ὁποῦ νὰ λαμβάνωσι τὴν πρέπουσαν καὶ εὐλογον καὶ δικαίαν κρίσιν καὶ διόρθωσιν καὶ θεραπείαν. Ζον: Ἡ περιουσία καὶ τὰ ὑπάρχοντα τῶν ἀποθνησκόντων πατέρων καὶ καλογῆρων τῶν αὐτῶν μοναστηρίων, εἴτε ἄσπρα εἴτε πράγματα κινητὰ ἢ ἀκίνητα, πολλὰ ἢ ὀλίγα, ὅλα ἐξ ὀλοκλήρου μετὰ θάνατον ἐκεῖνου νὰ περιέρχονται καὶ νὰ ἀπομεινῶσιν εἰς τὸ μοναστήριον ἐκεῖνο ὁποῦ ἔβαλε τὴν μετάνοιαν του, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ ἀνήκουσιν κατὰ τοὺς θεῖους καὶ ἱεροὺς νόμους, καὶ νὰ μὴν τολμᾷ τινὰς ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς ἐκεῖνων νὰ ζητῇ καὶ νὰ λαμβάνῃ πολὺ ἢ ὀλίγον τι κληρονομίας δίκαιον ἐπὶ προφάσει τῆς συγγενείας.

Αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς καταγραφέντας καὶ διορισθέντας πέντε¹ διορισμοὺς καὶ τὰ κεφάλαια παρ' ἡμῶν ἐν τῷ παρόντι κρίναντες ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμα εἰς ἐπαινετὴν καὶ θεάρεστον κατάστασιν καὶ κυβέρνησιν, ἔτι δὲ καὶ μόνιμον συντήρησιν καὶ ἀσφάλειαν τῶν εἰρημένων μοναστηρίων, γράφοντες διὰ τοῦ παρόντος ἀποφανόμεθα κτλ., ἵνα ἀπαξάπαντες οἱ πατέρες τῶν εἰρημένων ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ δύο ἡμετέρων πατριαρχικῶν σταυροπηγιακῶν μοναστηρίων, τοῦ τε Ἀρκαδίου καὶ τοῦ Ἀρσάνη, ἡγουμένοι τε καὶ προηγούμενοι, ἱερωμένοι τε καὶ μοναχοὶ καὶ ἰδιῶται ἔχουσι χρέος κατὰ πάσαν ἀνάγκην ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ διάγειν [sic] καὶ νὰ πολιτεύεσθαι [sic] κατὰ τοὺς γενομένους τούτους ἐν τῷ παρόντι διορισμοῦς, καὶ νὰ φυλάττωσι τὰ διορισθέντα αὐτὰ κεφάλαια χωρὶς τινος ἐναντιότητος καὶ ἀντιλογίας καὶ ἀπειθείας, φροντίζοντες ἀπαρατήτως νὰ γίνεται ἡ ἐκλογὴ τῶν τε ἡγουμένων καὶ τῶν δικαίων καὶ τοῦ νοταρίου κατὰ τὸν τύπον καὶ τρόπον καὶ τοὺς ὅρους ὁποῦ ἐδιορίσαμεν ἀνωτέρω. Ὅμοιως καὶ δι' ἅπασαν τὴν σ. 390 λοιπὴν κυβέρνησιν καὶ || διεξαγωγὴν τῶν αὐτῶν μοναστηρίων. Ὅστις δὲ καὶ ὅποιος τολμήσῃ νὰ φανῇ ἀπειθῆς καὶ ἐναντίος ἢ νὰ ἀνατρέψῃ καὶ νὰ χαλάσῃ οἰωδῆτιν τρόπον κανένα ἀπὸ τὰ διορισθέντα ταῦτα κε-

1. Γρ.: ἔξι.

φάλαια και να φθείρη την επαινετήν ταύτην τάξιν τε και κατάστασηιν των μοναστηρίων, με την οποίαν τα έδιορίσαμεν να κυβερνώνται, και προξενήση βλάβην τινά και ζημίαν και ενόχλησιν εις αυτά, η και οστις θελήση να ζητή και να λαμβάνη κληρονομίαν από τας περιουσίας των αποθησκότων καλογήρων και πατέρων των αυτών μοναστηρίων, συγγενής ών εκείνω, η οστις άλλος, άφορισμένος κτλ.

6

Κώδ. Πατρ. 'Αλεξανδρ. 287

σ. 431

Γράμμα έλεημοσύνης εις μοναστήριον και εκκλησίαν.

"Οτι μεν η έλεημοσύνη και η προς θεραπείαν και διοίκησιν ενδεών γενομένη εδποιία μέγα τι ως αληθώς χρήμα καθέστημεν, επαινετόν τε λίαν και θεϊότατον, σωστικόν τε και ψυχοσωτήριοις τοις ορθοδόξοις οντως γνωρίζεται και των άλλων αρετών υπερκείμενον, φανερόν έστι και ομολογούμενον παρά πᾶσι και τῇ ιερῇ γραφῇ μαρτυρούμενον. Αί μεν γάρ άλλαι εδποιίαι και αρεται φιλους θεού απεργάζονται τους ανθρώπους. 'Ο γάρ το αγαθόν εργαζόμενος, διά τῆς αγαθοεργίας μιμείται τον οντως οντα θεόν, τον πρώτως και φύσει αγαθόν. Τῇ δέ μιμήσει προσοικειούται και φίλος αυτοῦ αποκαθίσταται. 'Η έλεημοσύνη δέ μόνη, προς τῷ θεοφιλές εἶναι, χρεώστην τε και οφειλέτην τον θεόν αποκαθίστησι προς τους ελεήμονας. 'Ο ελεῶν γάρ φησι πτωχόν δανείζει θεῷ. Διό και ο πατήρ ημών Χριστός και θεός την προς τους πτωχούς έλεημοσύνην προς εαυτόν¹ αναφέρει ως εν τῷ ιερῷ Εὐαγγελίῳ μαρτυρεῖ λέγων, εφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε, και το ιερὸν πάσαι λογιον οὕτωςι διατάττεται φάσκον, έλεημοσύνη και πίστει² μη εκλειπέτωσάν σε ταῦται, και γάρ αποκαθαίρονται αμαρτία και ψυχή ῥύεται εκ θανάτου. Και μακάριοι οι ελεήμονες, ο εὐαγγελικός φησι θεῖος λόγος, οτι αυτοι ελεηθήσονται. Οὕτως οὖν ψυχοφελής και θεοφιλής ύπάρχουσα η έλεημοσύνη, και τοσαύτην έχουσα υπεροχήν και ωφέλειαν πᾶσιν απλῶς τοις ενδεσι χορηγουμένη, πολλῶ μᾶλλον υπερτερεῖ και μείζονα την εδχῆν και την παδῆσιαν προς κύριον κέκτηται, και πλουσιωτέραν την χάριν και αμοιβῆν τοις ελεήμοσιν αντιβραβεύει θεόθεν, όταν προς ιερὸν ναὸς και καταγωγή θεῖα και σεβάσμια μοναστήρια διατέμη-

1. Κώδ.: εαυτήν.

2. Κώδ.: πίστει.

ται, εν οἷς συνδιαιτῶνται ἄνδρες εδσεβεῖς και εδλαβεῖς, οσίως και θεοφιλῶς πολιτευόμενοι, και το του θεού ὄνομα γεραίροντες και δοξολογούντες ακαταπαύστως ταῖς εν νυκτί¹ και ἡμέρα ιεραῖς ακολουθίαις και διηγεέσι ψαλμοδίας || και ταῖς ἀδιαλείπτως εκτελουμέναις θείαις μυστάγωγιαις ἐπὶ ψυχικῇ σωτηρίᾳ των εδσεβῶν χριστιανῶν.

σ. 432

Τοιγαροῦν και κατά την επισκοπῆν Κυδωνίας εδρίσκεται ιερὸν και σεβάσιμον πατριαρχικόν σταυροσηγιακόν μοναστήριον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, του Χαροφύλακος επικεκλημένον, οπερ εν ἀπορία ὑπάρχον το πρότερον εις ἀδυναμίαν ἤδη ἦλθε ταῖς καιρικαῖς περιστάσεσι και ἀνωμαλίαις, και χρεῖζει βοηθείας και ἀντιλήψεως παρά των φιλευσεβῶν χριστιανῶν, οἷ ἐνεκα πέμπεται ἐξ αυτοῦ του μοναστηρίου ο το παρόν επιφέρων εν ιερομονάχοις κδρ Μητροφάνης μετά τῆς συνοδείας αυτοῦ προς ὑμᾶς τους φιλοχρίστους χάριν έλεημοσύνης και βοηθείας. Τούτου χάριν αποδεξάμενοι τοῖνον αυτοὺς ἰλέω και εὑμενεῖ τῷ ὄμματι, συνδράμετε και βοηθήσατε αυτοῖς, και έλεημοσύνην ἐπίδοτε ἐξ ὧν εδπορεῖτε παρά θεού αγαθῶν, εκαστος καθὰ δυνάμεως έχει και αγαθῆς προαιρέσεως, ο μεν πρόθεσιν, ο δε σαραντάριον, ο δε ἀδελφῶν, και άλλος πολύ τι η ὀλίγον, ἵνα δια τῆς καλῆς και θεαρέστου ὑμῶν συνδρομῆς, βοηθείας τε και έλεημοσύνης, το μεν ιερὸν αὐτὸ μοναστήριον και οι ανασκούμενοι αὐτὸ πατέρες λάβωσιν ἄνεσιν και κωβέρνησιν, ὑμεῖς δέ, ως νέοι κτίτορες λογιζόμενοι, ἔχοιτε το μνημόσυνον ὑμῶν ακατάπαυστον και πολλαπλασίας τὰς ἀμοιβὰς παρά του μισθαποδότου θεού, εν τε τῷ παρόντι βίῳ και εν τῷ μέλλοντι, οἷ η χάρις και η εδχῆ και η εδλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη μετά πάντων ὑμῶν.

7

Κώδ. Πατρ. 'Αλεξανδρ. 287

σ. 535

"Ενωσις χωρίων μετά τῆς επισκοπῆς Ρεθύμνης επιβεβαιωθεῖσα.

Τῶν εν τῷ μετά σώματος τῷδε² βίῳ τῇ του χρόνον φορῶ συμπεφερομένων πραγμάτων πολλοῖς τισι πάθεσιν ὑποπίπτειν πεφνκότων δια το φύσει τρεπτόν και εὑμετάστατον, και αὐτὰ τὰ καλῶς ἐξ ἀρχῆς συνεστηκότα και διωρισθέντα χρονικαῖ τινες περιστάσεις επιγινώμεναι ανατρέπειν πειρῶνται, και εις αλλοιωτέραν τάξιν μεταφέρειν επιβάλλονται, αν μη εδδοκία του κρείττονος ἀπελαθῆ το τῆς ανατροπῆς των

1. Κώδ.: ἐνυκτί.

2. Κώδ.: τῷδε.

καλῶς ἐχόντων καὶ συγχύσεως αἰτιον. Διὸ τοῖς ἀκάματον¹ σπουδῆν κατατεινομένοις περὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις καὶ τῆς τῶν τοιούτων εὐκοσμίας καὶ εὐρυθμίας προνοεῖσθαι μὴ ἔαθυμοῦσι, προὔργιαίτερον τῶν ἄλλων καὶ ἀναγκαιότερον φαίνεται ἐκ μέσου μὲν ποιεῖν τὰ σύγγρυσιν ἐμποιοῦντα τοῖς καλῶς τεταγμένοις, ἐπανακαλεῖσθαι δὲ ταῦτα εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν κατάστασιν καὶ εὐταξίαν διὰ τῆς τῶν ἀντικειμένων ἀποκρούσεως. Τὰ γὰρ ἀρχαῖα φησὶ κρατεῖτω, καὶ μὴ μεταίρεθρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ τὰ αὐτόθι εὐρισκόμενα χωρία ταῦτα ὑπέρχον μὲν ἐξ ἀρχῆς ὑποκείμενα τῇ ἀγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ Ῥεθύμνης καὶ ἐνοριακὰ ταύτης, προστατευόμενα καὶ διοικούμενα ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς χρηματιζόντων θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων ἐν τῇ αὐτῇ ἐπισκοπῇ Ῥεθύμνης, εἶτα διὰ τὸ ἀφαιρεθῆναι καὶ ἀποσπασθῆναι ταύτης, οὐκ οἶδ' ὅπως, παρὰ τὸ εἶκος καὶ δίκαιον σταυροπηγιακὰ τε καὶ ἐλεύθερα γενέσθαι, διὰ συνοδικῆς σκέψεως ἐπανήλθον αὐθις εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν καὶ ἐνώθησαν τῇ ἐπισκοπῇ Ῥεθύμνης ὡς ἐνοριακὰ ταύτης καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑποκείμενα αὐτῇ ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου πατριάρχου κὺρ Γαβριήλ, ὡς πού καὶ τὸ ἐκδοθὲν τότε τῆς ἐνώσεως αὐτῶν γράμμα δηλοποιεῖ, ἐμφανισθὲν ἡμῖν ἤδη. Μετὰ ταῦτα δέ, ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ κὺρ Κυρίλλου, ἐξεδόθη αὐθις γράμμα ἀναρπτικὸν τοῦ προτέρου ἀφαιροῦν καὶ ἀπαλλοτριῶν ταῦτα τὰ χωρία τῆς ἐπισκοπῆς Ῥεθύμνης, καὶ αὐτόνομα καὶ ἐλεύθερα εἶναι ἀποφαινόμενον. Ἐνθ' || [...] ² ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ῥεθύμνης ἐν ἀγίῳ κτλ. ἀνήνεγκεν ἡμῖν ἤδη προσκλαιόμενος διὰ τὴν στέρησιν τῶν αὐτῶν τούτων χωρίων, ἅτε τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ διαφερόντων, προβάλλων ἅμα καὶ τὸ ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ αὐδιμίμου Γαβριήλ συνοδικὸν τῆς ἐνώσεως τῶν χωρίων τούτων μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ γράμμα, καὶ τὴν ἐπιβεβαίωσιν τούτου ὡς ἐλλογον καὶ δικαίαν, ἐπιζητῶν αὐθις χορηγηθῆναι ἐν τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ ταύτη [...] ³ ἄνευ τῆς περιθάλψεως καὶ βοήθειας τῶν διαληφθέντων χωρίων.

Τούτου χάριν γράφομεν, ἀποφαινόμεθα κτλ. ἵνα τὸ μὲν προεκδοθὲν ὑπὸ τοῦ κὺρ Κυρίλλου γράμμα, δι' οὗ ἀποσπῶνται τὰ διαληφθέντα χωρία τῆς ἐπισκοπῆς Ῥεθύμνης, καὶ εἰς ἐλευθερίαν παραλόγως προάγονται εἴη ἄκυρον καὶ ἀνίσχυρον καὶ μηδὲως ἐνεργούμενον, ὡς ἀύστατον, παράλογόν τε καὶ ἀδικον. Τὰ δὲ διαληφθέντα χωρία ταῦτα, ἢ Καροτὴ δηλονότι, Ἀτζιπόπουλον, Ἐπισκοπή, Κυριάνα, Ἀντάνασο,

1. Κώδ.: ἀκαμάτων.

2. Κενὸ (μῖα γραμμῆς;) στὸ τέλος τῆς σελίδας.

3. Παράλειψη φράσεως ἢ φράσεων ἀπὸ ἀβλεψία τοῦ αντιγραφέα.

καὶ ἐνορία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἢ ὀνομαζομένη Περιβόλια, καθὼς ἐξ ἀρχῆς διετέλεσαν, οὕτως ὑπάρχουσιν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς μέχρι τερμάτων ἡνωμένα τε καὶ δεσποζόμενα καὶ διεξαγόμενα ὑπὸ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ῥεθύμνης κτλ. καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἀρχιερατευσόντων ἐν τῇ αὐτῇ ἐπισκοπῇ, μηδέποτε ἄδειαν ἔχων ἀποσπᾶσαι καὶ ἀπαλλοτριῶσαι ταῦτα τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης, ὑμεῖς δὲ οἱ εὐρισκόμενοι ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις χριστιανοὶ καὶ λαϊκοί, γνώσκοντες τὸν διαληφθέντα θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Ῥεθύμνης κὺρ κτλ. γνήσιον καὶ νόμιμον ἀρχιερέα καὶ πνευματικὸν ποιμένα καὶ προστάτην, τιμᾶτε καὶ ἀγαπᾶτε αὐτὸν καὶ διευλαβεῖσθε κατὰ τὸ πρέπον καὶ δίκαιον εὐλογοῦντα καὶ ἀγιάζοντα ὑμᾶς καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ ἐτελοῦντα καθὼς καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, μνημονεύοντες καὶ τοῦ κανονικοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ ἀκολουθίαις, καὶ πείθεσθε καὶ ὑποτάσσεσθε αὐτῷ, καὶ παρέχητε εἰρηνικῶς καὶ εὐγνωμόνως καὶ ἀλογοπραγῆτως πάντα τὰ συνήθη ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα καὶ εἰσοδήματα, οἱ ἱερεῖς τὰ κανονικὰ καὶ τὰ ἐμβατοῖκια, οἱ λαϊκοὶ τὰς ζητείας, τὰς (ς) πανηγύρεις, τὰ συνουκῆσια, καὶ εἴτε ἄλλο σύνηθες τῷ τόπῳ, μηδενὸς ἐναντιούμενον ἢ ἀντιλέγοντος, ἱερωμένου ἢ λαϊκοῦ, ἐν βάρει ἀργίας ἀσυγγνώστου καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ τοῦ¹ ἀπὸ θεοῦ παντοκράτορος. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν τῆς ἐνώσεως ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα.

8

Κώδ. Πατρ. Ἀλεξανδρ. 315

(Ἐπιβεβαιωτήριον ἐξαρχίας τοῦ Φραγγιῶ δραγουμάνου τῆς Κρήτης)².

φ. 326α Ὁ μόνον ἐπάξια τὰ γέρα φιλοτιμεῖσθαι τοῖς νομίμοις ἀθληταῖς ρητῶς ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀπαγγέλλεται νόμος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐναγωνίως διακειμένους καὶ οἴκοθεν κοπιῶντας καὶ μετὰ σπουδῆς προθυμωμένους περὶ τῆς τοῦ οἰουδήτωνος εὐκλείας, βελτιώσεώς τε καὶ ἐπαύξεως ἀπολαμβάνειν παρὰ τοῦ εὖ πεπονητότος τὴν οἰκίαν ἀντιμισθίαν, ἰσοστάσιον παρὰ πᾶσι δίκαιον ἀναντιρῶτως κρίνεται τοῖς ὀρθῶς τὰ πράγματα σκεπτομένοις καὶ γνώσκουσι. Καὶ γὰρ ὅτε οἱ εὐεργετούμενοι ἰσοῦσθαι τὰς εὐχαριστίας πρὸς τοὺς εὐεργέτας μετ' εὐγνωμοσύνης ἀνταμείβονται, τότε ἐκείνους μὲν προθυμότερους ἀπερ-

1. Κώδ.: τῆς.

2. Ὁ τίτλος μόνον στὸ συνοπτικὸ πῖνακα περιεχομένων τοῦ κώδ. 315, φ. 12α.

γάζονται, ἑαυτοὺς δὲ ὠφελοῦσι τὰ μάλιστα, καὶ οὕτως ἐκάτερα τὰ μέ-
ρη ταῖς ἀντενεργετουμέναις ἀντιλήψεσι φιλοτιμούμενον, ἔπεται ἀναγ-
καίως εἰς αὐξήσιν καὶ ἐπίδοσιν παντός ἀγαθοῦ ἀφικνεῖσθαι ἀμφοτέρω
καὶ προέρχεσθαι.

Τοιοῦτοτρόπως τοίνυν καὶ ὁ πρὸ χρόνων χρηματίσας ποιμὴν καὶ
ἀρχιερεὺς τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Κρήτης ἀοίδιμος κτῆρ Ἀθανά-
σιος, εἰδήμων ὢν καὶ ὀρθῶς ἐπιστάμενος διακρίνειν τὰ πράγματα, εὖ-
λογον ᾤθη περιποιηθῆναι τὸν ἐντιμότερον καὶ φιλόθεον ἀρχοντα
κυρίως Φραγκιόν, τὸν καὶ Δραγουμάνον τῆς αὐτῆς νήσου Κρήτης, φι-
λοτιμησαὶ αὐτῷ τὸ χωρίον λεγόμενον Τέμενος, τὸ κείμενον ἐν τοῖς
ὄρειοις τῆς ἐπισκοπῆς Κνωσσοῦ. Ἰδὼν γὰρ τὸν ἔνθεον αὐτοῦ ζῆλον καὶ
τὴν ἐξ εὐλαβείας αὐτοῦ θερμὴν προθυμίαν, ἣν ἐνέδειξε πρὸς πᾶσαν
χρείαν καὶ ἀναγκαίαν τοῦ θρόνου ὑπόθεσιν, συντρέχων αὐτοπροαιρέτῳ
φ. 326β γνώμῃ καὶ ἀόκνως ὑπερασπι|ζόμενος, καὶ τὰ μὲν ἀντιπίπτοντα δυσ-
χερῆ τῷ θρόνῳ καὶ ἀπρόσφορα ἀποσοβῶν γενναίως καὶ ἀποκρονοῦμενος,
τὰ δὲ ἐπωφελῆ καὶ πρὸς βοήθειαν συντείνοντα ἐμπειρίας πολιτικῆς
ἀξιότητι καὶ ἀνακαλούμενος, δυσωπηθεὶς ὑπὸ τῆς ἰδίας καὶ ὀρθῆς αὐ-
τοῦ συνειδήσεως, τὴν τοιαύτην αὐτῷ φιλοτιμίαν ὡς εἴρηται ἐποιή-
σατο, ἦντινα καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἀρχιερεῖς βεβαιώσαντες δι' οἰκείων
γραμμάτων ἐκυρώσαντο. Καὶ οὖν ἤδη τοὺς οἴακας τοῦ αὐτοῦ θρόνου
διῴθοντος ἱερωτάτου μητροπολίτου Κρήτης ὑπερτίμον καὶ ἐξάρχου
Εὐρώπης κυρίου Ἰωάσαφ μετὰ τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων αὐτοῦ,
τοῦ τε Κνωσσοῦ καὶ Σιτείας, τῶν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι κτλ., ἀξιώσαντων
ἡμᾶς ἐπισχῆσαι τὴν δωρεὰν ταύτην τὴν ἀρχιερατικὴν πρὸς τὸν αὐτὸν
ἀρχοντα δι' ἡμετέρου πατριαρχικοῦ γράμματος καὶ ἐνδυναμῶσαι, ἅτε
κυρίως καὶ καθ' αὐτὸ καὶ μόνως τὴν τοιαύτην ἐξουσίαν ἔχοντας ἀνεκα-
θεν διὰ θεσπισμάτων βασιλικῶν καὶ συνοδικῶν ἀποφάσεων ὡς ἴδιον
πατριαρχικὸν προνόμιον, ἢ μετριότης ἡμῶν ἀποδεξαμένη τὴν ἀξίωσιν
αὐτῶν οὖσαν εὐλογον, διὰ τὴν τοῦ προσώπου λυσιτελῆ χρησιμότητα,
γράφει καὶ ἀποφαίνεται, ἵνα ὁ ὀρθοὺς Φραγκιὸς Δραγουμάνος, ὡς ὑπέρ-
μαχος συνδρομητῆς καὶ ὑπερασπιστῆς προθυμότερος τῆς μητροπό-
λεως Κρήτης καὶ ἀπάσης τῆς νήσου, ἔχη τὸ διαληφθὲν χωρίον Τέμενος
ἐξαρχικῶς ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοῦ, καὶ λαμβάνῃ ἐτησίως τὰ συνήθη αὐ-
τοῦ δικαίωματα ἅπαντα ἀνεμποδίστως καὶ ἀναφαιρέτως. Ὅθεν εἰς
ἀσφάλειαν διηρηκῆ ἐδόθη αὐτῷ καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν
ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα.

Κώδ. Πατρ. Ἀλεξανδρ. 287

σ. 536 Τὸ κατὰ τὴν Κρήτην ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Πέτρος καλούμενον
Νέον Χωρίον ἄνωθεν σταυροπηγιακὸν ὑπάρχον, εἶτα ἐνώθεν τῇ ὀη-
θείῃ ἐπισκοπῇ, πάλι δι' ἀγωγῆς τῶν χριστιανῶν ἐγένετο σταυ-
ροπηγιακὸν, ὡς καὶ πρότερον.

Ἡ περὶ πάντας καθόλου τῆς ἐκκλησιαστικῆς κηδεμονίας φιλαν-
θρωπία¹ καὶ πρόνοια² πάντων οἶδεν ἀντιλαμβάνεσθαι εὐσπλαγγως τῶν
ὀπωσοῦν δεομένων βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως· καὶ πᾶσι κατάλληλον
ἐπιμνηστεύεσθαι τὴν θεραπείαν καὶ διόρθωσιν ἀφορῶσα πρὸς τὰ κα-
λέσματα τοῦ καιροῦ καὶ τὰς³ ἐπακολουθούσας ἀναγκαίαις περιστάσεις,
καὶ ρυθμίζουσα δεξιῶς τὰ τῶν ὀρθοδόξων αἰτήματα, ἅτε ἓνα καὶ μόνον
σκοπὸν ποιουμένη, τὴν εὐκατάστατον καὶ εἰρηνικὴν διαγωγὴν τῶν⁴
σ. 537 ἀπανταχοῦ ἀγίων ἐκκλησιῶν, ταύτη τοι καὶ τὰς ἐν τῷ μέσῳ|συμ-
πιπτούσας κατὰ καιρὸς δυσχερείας εὐφρῶς ἀποτρίβεται καὶ τὴν κά-
κωσιν θεραπεύει, καὶ τὰ ἐνοχλοῦντα ἀποδιοπομπεύεται μακρὰν, οἷα
κοιῆ μήτηρ φιλοστόργως παραμυθουμένη τὰ ἑαυτῆς τέκνα, ὧν⁵ καὶ
τὰς εὐλόγους αἰτήσεις εὐμενῶς ἀποδεχομένη, κατάλληλον ἐπάγει τὴν
θεραπείαν καὶ δεξιῶς μεταρρυθμίζει, ἐπανάγουσα αὐθις ἐπὶ τὴν πρῶ-
την αὐτῶν τάξιν τε καὶ κατάστασιν τὰ ὀπωσοῦν φθάσαντα παρενε-
χθῆναι καὶ διεκπεσεῖν αὐτῆς δι' ἦντιναοῦν αἰτίαν.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν
Πέτρος κείμενον πατριαρχικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν χωρίον, τὸ καλού-
μενον Νέον Χωρίον, ἄνωθεν μὲν καὶ ἐξ ἀρχῆς διετέλεσε πατριαρχι-
κόν, σταυροπηγιακόν, ἐλεύθερον πάντη καὶ ἀδούλωτον καὶ μόνῳ τῷ
καθ' ἡμᾶς πατριαρχικῷ οἰκουμένικῷ θρόνῳ ὑποκείμενον, ἀλλὰ πρὸ
ὀλίγου ἤδη καιροῦ ἔλθῶν εἰς τὰ ὧδε σωματικῶς ὁ ἤδη θεοφιλέστατος
ἐπίσκοπος Πέτρος κτῆρ Μελέτιος, καὶ ἐμφανίσας ἡμῖν τὴν ἀδυναμίαν
καὶ ἔνδειαν αὐτοῦ τε καὶ τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης, καὶ δεηθεὶς συνενω-
θῆναι τὸ ρηθὲν Νέον Χωρίον τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ, καὶ ἐνοριακὸν αὐτοῦ
γενέσθαι πρὸς μερικὴν παραμυθίαν καὶ περιθάλψιν αὐτοῦ, εἰσηκούσθη

1. Κώδ.: φιλανθρωπίαν.
2. Κώδ.: πρόνοια.
3. Κώδ.: ταῖς.
4. Κώδ.: τῆς.
5. Κώδ.: ὧν.

παρ' ἡμῶν καμφοθέντων ἐπὶ ταῖς δεήσεσιν αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο ἡ ἔνωσις αὕτη διὰ γράμματος ἡμετέρου πατριαρχικοῦ συνοδικοῦ.

Ἄλλὰ τὰ νῦν οἱ τοῦ Νέου Χωρίου τούτου χριστιανοὶ ἀπαξάπαντες, ἱερωμένοι καὶ λαϊκοί, βαρυνόμενοι καὶ πιεζόμενοι ἐπὶ τῇ ἐνώσει καὶ ὑποταγῇ ταύτῃ καὶ ἐπὶ τῇ δουλείᾳ δυσχεραίνοντες καὶ δυσανασχετοῦντες, προσέδραμον διὰ κοινῆς αὐτῶν ἐνυπόγραφου ἀναφορᾶς τῇ προνοίᾳ καὶ δεφενδεύσει τῆς τε ἐκκλησιαστικῆς φιλανθρωπίας καὶ ἀντιλήφει καὶ προστασίᾳ τοῦ καθ' ἡμᾶς οἰκουμενικοῦ θρόνου, προβαλλόμενοι τὰς ἐπιγενομένας αὐτοῖς ἐκ τῆς ἐνώσεως ταύτης ἐπηρείας καὶ τὰς ἐπακολουθούσας ἐκαστοτε διενέξεις καὶ διχονοίας πρὸς τὸν ἐπίσκοπον, ταραχὰς τε καὶ σκάνδαλα καὶ ἀλληλομαχίας, κἀντεῦθεν, πρὸς ἀπαλλαγὴν καὶ ἐλευθερίαν τῶν ἐπιφυομένων τούτων ἀπάντων κακῶν καὶ πρὸς τὴν εἰρηνικὴν αὐτῶν κατάστασιν, ἐδεήθησαν θερμοῦς τὴν μὲν φθάσασαν γενέσθαι ἐκείνην ἔνωσιν ἀνατραπήναι διόλου καὶ ἀπρακτῆσαι τοῦ λοιποῦ, ὡς τῶν εἰρημένων κακῶν γενομένην πρόξενον, ἐπανελθεῖν δὲ αὐθις τὸ χωρίον αὐτῶν τούτο εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ καὶ ἀρχαίαν τάξιν τε καὶ κατάστασιν, καὶ γενέσθαι αὐθις ὡς καὶ πρότερον σταυροπηγιακὸν καὶ ἐλεύθερον.

Ὡν τὴν δέησιν καὶ παράκλησιν, εὐλογον καὶ δικαίαν οὖσαν, καὶ πρὸς ἀγαθὸν σκοπὸν καὶ τὴν εἰρηνικὴν κατάστασιν αὐτῶν ἀφορώσαν, εὐμενῶς καὶ φιλανθρώπως καὶ προνοητικῶς ἅμα καὶ κηδεμονικῶς ἀποδεξάμενοι, ἅτε διὰ φροντίδος ποιούμενοι ὅ,τι πλείστης τὴν εἰρηνικὴν καὶ ἀτάραχον τῶν χριστιανῶν κυβέρνησιν, καὶ τὸ ἐκ μέσου γενέσθαι πᾶσαν φιλονεικίαν καὶ ἀλληλομαχίαν αἰτίαν τε καὶ ὑπόθεσιν, δεῖν ἐγνωμεν ἐπινεύσαι τὴν δέησιν αὐτῶν, καὶ δὴ γράφομεν, ἀποφανόμεθα κτλ., ἵνα ἡ μὲν προγεγονυῖα ἐκείνη ἔνωσις τοῦ ἡθέρτου Νέου Χωρίου
σ. 538 μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Πέτρος δι' ἡμετέρων πατριαρχικῶν γραμμάτων, κατὰ ἀξίωσιν καὶ παράκλησιν τοῦ ἡθέρτου ἐπισκόπου κὲρ Μελετίου, πρὸς μερικὴν μὲν ἀντίταλψιν αὐτοῦ γενομένη παρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλανθρωπίας, μὴ δυναμένη δὲ εὐδοθηῖναι καὶ σύστασιν λαβεῖν διὰ τὴν κοινὴν τῶν ἐγχωρίων χριστιανῶν δυσαν(ασχ)έτησιν καὶ διὰ τὰ ἐπιφυομένα σκάνδαλα, ταραχὰς τε καὶ ἀνωμαλίας, ὑπάρχει ἄκυρος τοῦ λοιποῦ, ἄπρακτός τε καὶ ἀνεργήτος, καὶ ὡς μηδὲ τὸ παράπαν τὴν ἀρχὴν γενέσθαι λογιζομένη. Αὐτὸ δὲ τὸ ἡθέρτον Νέον Χωρίον ὑπάρχει αὐθις ὡς καὶ πρότερον πατριαρχικόν, σταυροπηγιακόν, ἐλεύθερόν τε πάντῃ καὶ ἀδούλωτον καὶ ἀκαταπάτητον, καὶ ὑποκείμενον ἀμέσως τῷ καθ' ἡμᾶς πατριαρχικῷ τούτῳ θρόνῳ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ μόνου διεξαγόμενον καὶ διακυβερνώμενον, καὶ καρπῶται καὶ ἀπόλαμβάνει τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ σταυροπηγιακῆς φιλοτιμίας καὶ ἐμπεδώσεως, καὶ μηδεὶς ποτὲ ἄδειαν ἔχη, μήτε ὁ κατὰ τόπον ἀρχιερεὺς καὶ

ἐπίσκοπος Πέτρος ἢ ἄλλος τις, τὸ παράπαν κατεπεμβαίνειν αὐτοῦ καὶ ἐνοχλεῖν καὶ ἐπηρεάζειν τοὺς ἐν αὐτῷ χριστιανοὺς, ἱερωμένους καὶ λαϊκοὺς, μνημονευομένου ἐν αὐτῷ ἀενάως τοῦ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ ὀνόματος ἐν πάσαις ταῖς τελουμέναις ἐν αὐτῷ ἐκκλησιαστικαῖς ἀκολουθίαις, καὶ μηδενὶ μηδὲν ὀφείλον παρέχειν ὀλοτελῶς εἰμὴ μόνον τὸ διορισθὲν ἐξ ἀρχῆς ἐτήσιον πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν, φυλαττομένων καὶ ἐνεργουμένων ἀπαραμειώτως ἐν αὐτῷ πάντων τῶν φιλοτιμηθέντων αὐτῷ ἐξ ἀρχῆς¹ προνομίων τῆς πατριαρχικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς ἀξίας ἐν τοῖς προεκδοθείσι κατὰ καιροῦς καὶ σωζομένοις τὰ νῦν πατριαρχικοῖς σιγγιλλιώδεσι γράμμασιν. Ὅς δ' ἂν τις καὶ ὅποιος θελήσῃ καὶ αὐθις ἀνατρέψαι καὶ παρασαλεῦσαι τὴν σταυροπηγιακὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν, καὶ εἰς δουλείαν ὑπαγαγεῖν αὐτό², καὶ ἐνόχλησιν τινὰ προξενῆσαι τοῖς ἐν αὐτῷ χριστιανοῖς, ὁ τοιοῦτος ὁποίας ἂν εἴη τάξεως καὶ ὁποίου βαθμοῦ, ἀφορισμοῦ κτλ. Ὅθεν εἰς τὴν περὶ τούτου ἔνδειξιν καὶ διηρηκῆ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν πατριαρχικὸν συνοδικὸν γράμμα καὶ ἐπεδόθη τοῖς χριστιανοῖς τοῦ εἰρημένου Νέου Χωρίου.

1. Μετὰ τὴ λέξιν ἀρχῆς ἔχει διαγραφεῖ ἡ φράσις: ἐτήσιον πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ.

2. Κώδ.: αὐτῷ.

ΕΛΕΝΗ-ΝΙΚΗ ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΤΚΑΡΑΚΗ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΡΙΤΙΑΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΚΑ

(Συνέχεια από τόν τ. 1 (1984))

Ἡ παρουσίαση τῶν μέχρι στιγμῆς γνωστῶν ἀνέκδοτων ἔργων τοῦ Κριτία ὀλοκληρώνεται μετὰ τὴ δημοσίευση σχεδίων πατριαρχικῶν γραμμάτων καὶ ἄλλων ἐγγράφων ποὺ εἶναι βέβαιο ὅτι συντάχτηκαν ἀπὸ αὐτόν. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν πατριαρχικῶν αὐτῶν γραμμάτων ἐκδίδονται ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287. Δημοσιεύονται ἐπίσης δύο κείμενα ἀπὸ τοὺς κώδικες Ζαγοράς 122 καὶ μονῆς Βαρλαάμ 145.

Τὰ κείμενα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρινὸ κώδικα, μετὰ μιὰ μόνο ἐξαίρεση, εἶναι ἀντίγραφα ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Κριτία ποὺ βρίσκεται στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν ὁποῖο δὲν μπορέσαμε νὰ δοῦμε. Τὸ σιγιλλιῶδες γράμμα τοῦ 1761 ποὺ ὑπάρχει στὶς πρῶτες σελίδες τοῦ κώδικα 267 καὶ ἀναφέρεται στὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρημνοῦ στὴ Χάλκη δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Κριτία καὶ εἶναι ἄγνωστο ἀπὸ ποῦ ἔχει ἀντιγραφεῖ. Ἡ καθάραιση τοῦ Μακαρίου, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς ἔριδας τοῦ ἀναβαπτισμοῦ, περιέχεται στὸν κώδικα Ζαγοράς 122 ποὺ ἀνήκει στὰ χειρόγραφα τοῦ πρώην Προϊλάβου καὶ μετέπειτα Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλινίκου Δ'. Τέλος, ἡ ἀπάντηση τοῦ Κριτία στὰ ἐρωτήματα τοῦ Κωνσταντίου Τρίκκης ποὺ βρίσκεται στὸν Βαρλααμιτικὸ κώδικα 145 εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθεθεῖ ὅτι προέρχεται ἀπὸ κάποια συλλογὴ ἐγγράφων τῆς ἐπισκοπῆς Τρίκκης.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἔκδοση τῶν πατριαρχικῶν γραμμάτων γίνεται ἀπὸ ἀντίγραφα δημιουργεῖ ὀρισμένα προβλήματα κυρίως στὴν περίπτωσιν τῶν κειμένων ποὺ λαμβάνονται ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287. Δυστυχῶς, ἡ παράδοση τῶν κειμένων αὐτῶν δὲν εἶναι πολὺ καλὴ καὶ ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἀντιγραφικὰ σφάλματα καὶ μερικὲς παραλήψεις. Σὲ ὀρισμένα σημεῖα μάλιστα φαίνεται ὅτι δὲν πρόκειται μόνο γιὰ σφάλματα τοῦ γραφέα τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κώδικα, ἀλλὰ ὅτι καὶ τὰ κείμενα ποὺ ἀντιγράφει παρουσιάζουν ἀτέλειες. Ἄν αὐτὸ ὀφείλεται σὲ προχειρότητα τῆς ἀρχικῆς σύνθεσης τοῦ Κριτία

ἢ στὶς ἐπανελημμένες ἀντιγραφές ποὺ ἀλλοίωσαν τὴν ἀρχική μορφή τῶν γραμμάτων δὲν εἶναι φανερό.

Στὴν ἐκδοση ποὺ ἀκολουθεῖ ἡ ἐπέμβαση μας περιορίστηκε στὸ νὰ διορθώσουμε σιωπηρὰ τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη καὶ ἄλλα προφανῆ ἀντιγραφικὰ σφάλματα. Σὲ λίγες περιπτώσεις προσθέσαμε μέσα σὲ γωνιώδεις ἀγκύλες ὀρισμένες λέξεις ἢ γράμματα ποὺ ἀναμφίβολα εἶχαν ἐκπέσει. Οἱ βραχύγραφιες ἐπίσης ἀναλύθηκαν σιωπηρὰ.

Τ Α Κ Ε Ι Μ Ε Ν Α

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

ΙΙΙ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΚΑΙ ἈΛΛΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

III. ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἐκ τῶν κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287

1

Ἰούνιος 1761

Περίληψη. — Ὁ Πατριάρχης Ἰωαννίκιος Γ' ὁ Καρατζᾶς δηλώνει ὅτι ὡς μητροπολίτης Χαλκηδόνος εἶχε φροντίσει γιὰ τὴν ἐκ νέου ἀνέγερση καὶ ἀνακαίνιση πολλῶν σαθρῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐπαρχίας του. Ἰδιαιτέρως εἶχε μεριμνήσει γιὰ τὴν ἀνέγερση τῆς ἐνοριακῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρημνοῦ στὴ νῆσο Χάλκη, ποὺ κινδύνευε νὰ καταπέσει. Στὸ δαπανηρὸ αὐτὸ ἔργο συμπαραστάθηκαν οἱ χριστιανοὶ τοῦ νησιοῦ καὶ τὰ ρουφέτια καὶ ὑπογράφτηκαν χρεωστικὲς ὁμολογίαι. Ἐπακολούθησε ἡ μετάθεση τοῦ Ἰωαννικίου Καρατζᾶ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο καὶ τοῦ Ἰωαννικίου Σερρών στὴ μητρόπολη Χαλκηδόνος. Ὁ νέος μητροπολίτης Χαλκηδόνος ὅμως ἀρνήθηκε νὰ ἀναλάβει τὰ μεγάλα χρέη ποὺ εἶχαν συναφθεῖ γιὰ τὴν ἀνέγερση τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἐπομένως καὶ τὴν ἐνοριακὴ τῆς δεσποτεία. Κατόπιν αὐτοῦ ὁ Πατριάρχης, γιὰ νὰ ἀπαλλάξει τοὺς χριστιανούς τῆς Χάλκης ἀπὸ τὰ πιεστικὰ χρέη καὶ γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἔχει τὴ φροντίδα τῆς μονῆς, συμφώνησε νὰ ἀναλάβει αὐτὸς προσωπικὰ καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ ζωῆς τόσο τὴν εὐθύνη τῶν χρεῶν ὅσο καὶ τὴν προστασία τῆς μονῆς. Ἡ Σύνοδος ἔτσι ἀποφάσισε ὅτι ἡ μονὴ εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θὰ εἶναι οὔτε ἐνοριακὴ οὔτε σταυροπηγιακὴ, ἀλλὰ θὰ διατελεῖ ὑπὸ ἰδιάζον καθεστῶς, ὑποκείμενη ἀπ' εὐθείας στὸν ἴδιο τὸν Πατριάρχη.

8/18β Γράμμα σιγίλλωδες συντεθὲν παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου καὶ μεγάλου ἐκκλησιαρχοῦ κυρίου Κρητίου.

Ἡ κηδεμονία καὶ πρόνοια τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἱερῶν καὶ σεβασμίων μοναστηρίων τῶν εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ μνημόσυνον αἰώνιον τῶν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων χριστιανῶν κατὰ καιροὺς ἀναγεγεμένων παρὰ φιλοθέων καὶ εὐσεβῶν ἀνδρῶν τῶν ἡγαπημότεων ἐξαιρέτως τὴν εὐπρέπειαν τῶν τοῦ Θεοῦ σκηνωμάτων οὐ μόνον ὀφειλομένη ἐστὶ καὶ χρειώδης τοῖς παρὰ Θεοῦ ἡξιωμένοις τὴν προστασίαν καὶ μέριμναν καὶ

διοίκησιν τῶν τοιούτων εὐαγῶν οἰκῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων ἀναγκαιοτάτη καὶ προὔργου καθέστηκεν. Ὅσα γὰρ συνιστῶσι τὴν εὐσεβειαν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ καθαρὰν λατρείαν χαρακτηρίζουσι καὶ πᾶσαν ἀρετὴν καὶ θεογονίαν, τοὺς μνουμένους ἐκδιδάσκουσι καὶ τὴν τῶν ψυχῶν σωτηρίαν ἐπιβραβεύονται, ἐν τούτοις τοῖς ἱεροῖς σκηνώμασι διενεργεῖσθαι ὀφείλουσι καὶ διεκπεραῖοῦσθαι. Ταῦτα τοι καὶ ἀνέκαθεν τοῖς εὐσεβέσιν ἢ τῶν ἱερῶν οἰκῶν ἀνέγερσις καὶ ἢ τούτων διαδοχὴ καὶ συντήρησις ζέοντι πόθῳ καὶ διαγεγερεμένη ψυχῇ φιλοθέως ἐσπουδάξεται καὶ διεπράττετο καὶ τοῖς εὐαγγελικῶς προϊσταμένοις τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ ἢ τούτων φροντίς καὶ σύντονος μέριμνα οὐ διέλιπε πώποτε ἀπαραιτήτως ἐνεργουμένη. Καὶ γὰρ ἀπρονόητα ἐναπομείναντα καὶ τῆς προσηκούσης ἀρχιερατικῆς κηδεμονίας ἐστερημένα εἰς φθορὰν περιτρέπεται καὶ κατὰ μικρὸν ἐξίτηλα γίνεται καὶ τῷ τῶν ὀρθοδόξων συστήματι μεγίστη βλάβη καὶ ζημία προστίβεται καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγανάκτησιν δικαίως κατὰ τῶν ἀμελῶς καὶ ῥαθύμως ἐχόντων ἐπάγεται.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν, καθ' ὃν καιρὸν εἶχε τὴν ἀγιωτάτην μητρόπολιν Χαλκηδόνος¹⁹⁸ καὶ ἐποίμαιεν ἀρχιερατικῶς τὸν ἐν αὐτῇ χριστῶνυμον τοῦ Κυρίου λαόν, εὐροῦσα πολλὰς τῶν ἐν αὐτῇ ἐκ-

198. Ὁ Ἰωαννίκιος Καρατζᾶς εἶχε χρηματίσει ἀρχιεπίσκοπος Ἰπεκίου (1739-1746) πρὶν προβιβαστεῖ στὴ μητρόπολη Χαλκηδόνος (Σεπτ. 1747-25 Μαρτίου 1761). Πατριάρχης χρημάτισε ἀπὸ 26 Μαρτίου 1761 μέχρι 21 Μαΐου 1763. Γιὰ τὸ βίο καὶ τὴν προσωπικότητά του Ἰωαννίκιου Καρατζᾶ βλ. Μ. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, 654-657. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, Ἀθήναι 1939, σ. 128-9. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Περὶ Φαναριώτικῆς κοινωνίας», *ΠΕΦΣΚ*, τ. ΚΑ' (1887-8 καὶ 1888-9), σ. 58, 59, 62. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ, *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, σ. 343, 354, 363, 365, 368, 374, 377, 379, 388, 396, 401, 606, 613, 680. ΜΕΛΕΤΙΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, τ. Δ' (ὑπὸ Γεωργίου Βενδότη), σ. 86, 89, 265. Κ. ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Γ', σ. 3, 233, 240, 244, 245, 278. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, *Νέα Ἑλλάς*, σ. 320, 456, 489, 531, 535. Κ. ΔΑΠΟΝΤΕ, *Δαικικαὶ Ἐφημερίδες*, τ. Ι, σ. ρνα', τ. ΙΙ, 204 σημ. ΙΙ. ΖΕΡΑΕΝΤΟΥ, *Ἱστορικαὶ ἐρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν νήσων*, 205, 209. Δ. Π. ΠΑΣΧΑΛΗ, «Τὸ ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ Βυζαντινῶν Μοναστήριον τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, μετόχιον τῆς ἐν Ἀνδρῶ Μονῆς Παναχράντου», *Θεολογία*, τ. 24 (1953), σ. 227, 228. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, *Πατριαρχικὰ Ἐγγράφα*, τ. Ι, σ. 11, 12, τ. ΙΙΙ, σ. 884, 887, 890, 918-9. F. MIKLOSISCH-J. MÜLLER, *Acta et Diplomata*, τ. 6, σ. 340-4, 376. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, «Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας (1593-1798)», *Ἑλληνικά*, τ. Γ' (1930), σ. 424, 435. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, «Ἱστορικὰ μνημεῖα Ἀθῶν», *Ἑλληνικά*, τ. Β' (1929), σ. 340, καὶ τ. Γ' (1930), σ. 57. Μ.Κ. ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Πατριαρχικὰ πινακίδες», *ΕΑ*, τ. Β' (1881-2), σ. 231, 232 σημ. 1. Ι. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἐγγράφα τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπείου», *ΕΑ*, τ. ΙΘ' (1899), σ. 423-4 καὶ τ. Κ' (1900), σ. 475-6. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ, «Ἀνέκδοτα Πατριαρχικὰ Γράμματα ἐκ τῶν Ἀρχείων τῆς ἱερᾶς Μ. Λαύρας», *ΕΑ*, τ. ΚΓ' (1903), σ. 522-3. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, «Κατάλογος κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς», *ΝΕ*, τ. 6 (1909), σ. 90. ΑΚΥΛΑ ΜΗΛΑ, «Ἡ Χάλκη τῶν Πριγκιπότησων», Ἀθήναι 1984, σ. 45, 113, 144, 201, 382, 385-9, 399, 470.

κλησιῶν σεσαθρωμένης τῇ παλαιότητι καὶ μονοῦνχι πτώσιν ἀπειλούσας, θεῖω ζήλω διαγεγερεμένη, πόνων τε καὶ καμάτων καὶ δαπανημάτων πολλῶν ἀφειδήσασα καὶ πρὸς τοὺς ὑφορωμένους κινδύνους ἐν τοῖς παρούσι τῆς ἀνωμαλίας καὶ τῆς τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καιροῖς γενναίως ἀντιπαραταχθεῖσα καὶ εἰς τὸν ἐνισχύοντα καὶ ἐνδυναμοῦντα Θεὸν πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἐλπίδα ἀναθεμένη, ἄτε δὴ ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης πάντα αὐτῆς τὰ κινήματα ποιουμένη κατὰ τὸ ἀποστολικὸν θεῖον λόγιον ἀποφανόμενον τῷ ἀγαπῶντι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν, τὰς μὲν ἐκ βάθρων καὶ θεμελίων ἀνήγειρε, τὰς δὲ λαμπρῶς, ὡς οἶόν τε, καὶ μεγαλοπρεπῶς ἀνεκαίνισε καὶ πᾶσας ἀπλῶς κάλλος καὶ εὐπρέπειαν καὶ μέγεθος καὶ κόσμον οὐ τὰ τυχόντα παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἐλπίδα Θεοῦ συναιρομένου περιποίησεν, ὡς εἰς θαῦμα προκείσθαι, καὶ εὐκλειαν τῶν ἐν αὐταῖς συνεργουμένων καὶ προσευχομένων εὐσεβῶν καὶ τὸ κάλλος αὐτῶν θεωμένων τε καὶ θαυμαζόντων, πρὸς δὲ ταῖς λοιπαῖς οἰκοδομαῖς, ἀνεγέρσει τε καὶ ἀνακαίνισσει τῶν τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἐκκλησιῶν ἰδρῶσα καὶ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ ἱερὸν καὶ σεβάσιμον μοναστήριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τὸ ἐπονομαζόμενον τοῦ Κρημνοῦ¹⁹⁹ ἐνοριακὸν μὲν διατελοῦν ἀνέκαθεν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας²⁰⁰ καὶ ἀποκείμενον αὐτῇ, πληρὴ ἀλλὰ καὶ αὐτὸ μονοῦνχι ἐρείπιον γεγονός, ἄτε δὴ τῆς ἐν αὐτῷ ἐκκλησίας οὕτω σεσαθρωμένης, ὡς καὶ καταπεσεῖν κινδυνεύειν, ἀλλὰ καὶ τῶν κελλιῶν ὡσαύτως ἐχόντων, ὥστ' εἰ μὴ ἔμελλον ἐντὸς ὀλίγου ἀνεγερθῆναι καὶ νέας τελείν οἰκοδομῆς, εἰς πτώσιν καὶ ἀφανισμόν προσεγγίσει, σπουδῆν ἀναλαβοῦσα καὶ πόνον καὶ μόχθον οὐ τὸν τυχόντα καταβαλοῦσα ἀνήγειρεν ὀλόκληρον αὐτὸ ἐκ βάθρων καὶ θεμελίων²⁰¹. Καὶ τὸ μὲν ἔργον καὶ κατόρθωμα τοῦτο, ὅσον ἐγένετο, παρὰ τε Θεῷ εὐπρόσδεκτον διὰ τῆς ἀνωθεν ἀρωγῆς καὶ ἀντιλήψεως καὶ μονοῦνχι διὰ θείας χάριτος ἐξειρασμέ-

199. Γιὰ τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ ἐπονομαζόμενου τοῦ Κρημνοῦ βλ. Α. ΜΗΛΑ, *δ.π.*, σ. 385 κ.ἐξ. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ, *δ.π.*, σ. 360, 401. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, *δ.π.*, τ. ΙΙΙ, σ. 919.

200. Ὁ Α. ΚΟΜΝΗΝΟΣ-ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ, *δ.π.*, σ. 360, 401, ἀναφέρει τὴν μονὴν ὡς σταυροπηγιακὴν, ἐνῶ ὁ ΣΚΑΡΛΑΤΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ, *Ἡ Κωνσταντινούπολις ἢ Περιγραφή τοπογραφικὴ, ἀρχαιολογικὴ καὶ ἱστορικὴ*, Ἀθήναι 1851, 1862, 1869, τ. 2, σ. 309, ὡς ἐνοριακὴ τοῦ μητροπολίτη Χαλκηδόνος, πβ. Α. ΜΗΛΑ, *δ.π.*, σ. 386.

201. Ὁ Α. ΚΟΜΝΗΝΟΣ-ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ, *δ.π.*, σ. 306, ἀναφέρει, προφανῶς λανθασμένα, ὅτι ἡ ἀνακαίνισις τοῦ μοναστηρίου ἐγένετο τὸ 1747, ὅταν δηλαδὴ ὁ Ἰωαννίκιος ἀνέλαβε τὴν μητρόπολη Χαλκηδόνος. Θεωρεῖ ἐπίσης ὅτι ἡ ἐπισκευὴ ἦταν μικρὴ καὶ πραγματοποιήθηκε μὲ χρήματα ποῦ προέρχονταν ἀπὸ τὴν πώληση ἀγρῶν καὶ παραλίων τόπων ποῦ ἀνήκον στὴν ἴδια τὴν μονήν. Ἐντούτοις ἐπίγραμμα χαραγμένο στὴν Πύλη τῆς μονῆς, ποῦ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Α. ΜΗΛΑ, *δ.π.*, σ. 388, παρέχει λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἐπισκευὴν ποῦ συμφωνοῦν μὲ τὰ ἀναφερόμενα στὸ πατριαρχικὸ γράμμα, καὶ χρονολογεῖ τὴν ἐκ θεμελίων ἀνοικοδόμησιν τῆς μονῆς τὸ 1758. Πβ. ἐπίσης τὰ ὅσα γράφει ὁ Σ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ, *δ.π.*, τ. 2, σ. 309.

νον, ὅσον δὲ καὶ παρὰ ἀνθρώποις μυρίων εὐφημιῶν καὶ ἐγκωμίων ἐπάξιον, παντί που δῆλον. Ἐμπης ἠκολούθησαν δαπανήματα ἰκανά, ἕως οὗ ἔλθῃ εἰς ἔκβασιν καὶ ἀποπερατωθῇ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ἱεροῦ τούτου μοναστηρίου, συμποσούμενα εἰς ποσότητα οὐκ ὀλίγην, καθὼς φαίνονται ἐκ τοῦ γεγονότος λογαριασμοῦ ὑπὸ τῶν ἐγγωρίων νησιωτῶν χριστιανῶν καὶ λοιπῶν ἐκ τῶν χρησίμων ρουφετίων τῶν τε κερσετεζήδων καὶ ἄλλων, οἵτινες θεωρήσαντες ἀκριβῶς τὸν λογαριασμὸν τῶν γεγονότων ἀπάντων ἐξόδων ἐν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ ἁγίου μοναστηρίου, κατέγραψαν αὐτὰ λεπτο-9/19α μερῶς ἐν καθαρῷ καταστίχῳ, ἐξ ὧν || τὰ μὲν χρεωστοῦνται, ἰδίως δι' ὁμολογιῶν χρεωστικῶν τῆς ἐμῆς μετριότητος, ἀρχιερατευσούσης τηρικᾶδε ἐν Χαλκηδόνι, τὰ δὲ δι' ὁμολογιῶν τῶν νησιωτῶν χριστιανῶν ἀπαιτούμενα ἀπαραίτητως παρὰ τῶν δανεισάντων αὐτὰ²⁰². Ἐπεὶ δὲ νεύσει κρείττονι καὶ εὐδοκίᾳ Θεοῦ συνέβη προσκληθῆναι τὴν ἐμὴν μετριότητα διὰ κανονικῶν ψήφων καὶ καινῆς ἐκλογῆς ἀπὸ τῆς μητροπόλεως Χαλκηδόνος ἐπὶ τὸν ἀγιώτατον τοῦτον ἀποστολικόν τε καὶ οἰκουμενικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐγχειρισθῆναι τὴν καθόλου καὶ κοινὴν προστασίαν τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ ἀποκαταστήναι ἕτερον ἀρχιερέα καὶ ποιμένα ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ ταύτῃ μητροπόλει Χαλκηδόνος μεταβάντων ἡμῶν ἐκεῖθεν, ἀνέλαβε μὲν τὴν ἀρχιερατικὴν αὐτῆς προστασίαν ὁ ἥδη ἱερώτατος μητροπολίτης Χαλκηδόνος καὶ συναδελφὸς ἡμῶν κνρ Ἰωαννίκιος²⁰³, ἔμεινε ὁμως τὸ ἁγιὸν ἱερόν μοναστήριον ἀπροστάτετον

202. Ὁ ρόλος τῶν χριστιανῶν τῆς Χάλκης στὴν ἀνοικοδόμησι τῆς μονῆς μνημονεύεται ἀσαφῶς ὁμως στὸ ἐπίγραμμα ποῦ προαναφέρθηκε, βλ. Α. ΜΗΛΑ, ὁ.π., σ. 388.

203. Ὁ ἀπὸ Σερρών Ἰωαννίκιος (1745-1761) διαδέχθηκε τὸν Ἰωαννῆλο Καρατζᾶ στὴ μητρόπολη Χαλκηδόνος τὸ 1761. Παρέμεινε στὸ θρόνον του μέχρι τὸ 1770, ποῦ ἦταν ἴσως καὶ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του. Ὅπως δὲ πάντως εἶχε πεθάνει πρὶν ἀπὸ τῆς 3 Ἀπριλίου 1772. Ὑπάρχει ἡ πληροφορία ὅτι τοῦ εἶχαν δοθεῖ ὑποσχέσεις πὼς θὰ μετατίθετο στὴ μητρόπολη Χαλκηδόνος ἐὰν ψήφιζε ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰωαννικίου Καρατζᾶ στὸν πατριαρχικὸ θρόνον. Ἐντούτοις φαίνεται ὅτι ἀργότερα ἀκολούθησε ἀπολλὴ καταδρομὴ ἐναντίον τοῦ καὶ ἀναγκάστηκε νὰ πληρώσει «τζερμέν» 50 πουργιά καὶ ἄλλα 15 γιὰ τὴν παραίτησή του. Βλ. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ, ὁ.π., σ. 363, 379, 384, 385, 387, 388. Μ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, «Διονύσιος Δέρκος ὁ Σαμουρκάσης (1772)», ΠΕΦΣΚ, τ. ΚΑ' (1887-8, 1888-9), σ. 104, 107. Β.Α. ΜΥΣΤΑΚΙΟΥ, «Ἐπισκοπικὸ Κατάλογο», ΕΕΒΣ, τ. 12 (1937), σ. 231. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, «Ὁ ἀρχαιότερος κώδικς τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Γαμείου», ΕΑ, τ. Ι' (1890), σ. 156. ΑΝΘΙΜΟΥ ΑΛΕΞΟΥΔΗ, «Ἡμικρημένων ἱστορικῶν ἀφηγήσεων ἐπονόρθωσις», ΕΑ, τ. ΙΑ' (1891), σ. 123, 124. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ, ὁ.π., ΕΑ, τ. ΚΓ' (1903), σ. 524. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Περὶ τοῦ κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα ζητήματος τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ», ΕΑ, τ. Κ' (1900), σ. 423. Ι. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., ΕΑ, τ. Κ' (1900), σ. 436 καὶ τ. ΚΑ' (1901), σ. 35, 37, 162. ΗΥΡΜΟΥΖΑΚΗ, Documenta, τ. XIII, σ. 396, 397, καὶ τ. XIV/II, σ. 1162, 1170, 1189. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. II, σ. 206, 581, καὶ τ. III, σ. 885, 887. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, ὁ.π., Ἑλληνικά, τ. Γ' (1930), σ. 138, 441, 443, 447, 451, 454, 457, καὶ τ. Δ' (1931), σ. 231, τ. ΣΤ' (1933), σ. 201, 204. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, ὁ.π., ΝΕ, τ. 6 (1909), σ. 90.

καὶ ἀκυβέρνητον καὶ ὑπὸ τὸ βάρος καὶ τὴν ἐνοχίαν τοῦ ἐπιφορτισθέντος αὐτῷ βαρυτάτου χρέους ἐκ τῆς νέας ταύτης οἰκοδομῆς, ἅτε δὴ τοῦ ἥδη ἀρχιερατευσόντος ἀποποισαμένου καὶ μὴ στέξαντος ἀναδεχθῆναι καὶ διορθῶσαι τὸ ἁγιὸν αὐτοῦ χρέος καὶ ἐπομένως καὶ τὴν ἐνοριακὴν εἰς αὐτὸ δεσποτεῖαν καὶ ἐξουσίαν οὗ ἕνεκα σκέψεως συνοδικῆς γενομένης καὶ τῶν μὲν νησιωτῶν χριστιανῶν ἐπιζητούντων ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τῆς ἐνοχίης τοῦ χρέους τούτου καὶ ἀπὸ τῆς βιαίας ἀπαιτήσεως τῶν δανειστῶν αὐτοῦ, τῆς δὲ ἱερότητος αὐτοῦ ἀποποιομένου τὴν ἐνοχίαν καὶ παραιτουμένου τὴν ἐνοριακὴν δεσποτεῖαν τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου, τελευταῖον ἢ μετριότης ἡμῶν μὴ ἀνεχομένη παριδεῖν ἀπρονόητον καὶ ἀκυβέρνητον τὸ μετὰ τοσούτων πόνων καὶ καμάτων καὶ δαπανημάτων θείῳ ἔλεει ἀνοικοδομηθῆναι μοναστήριον τοῦτο καὶ τοὺς τε νησιώτας χριστιανούς ἀδίκως ἐνέχεσθαι καὶ τὸ μοναστήριον τοῦτο ἐκ τῆς ἀνεπισκεψίας ταύτης εἰς φθορὰν καταστήσῃ, κατὰ τὴν παραίτησιν τῆς αὐτοῦ ἱερότητος ἀπὸ τῆς ἐνοριακῆς δεσποτείας ἀνέλαβεν αὐτὸ συμπαθῶς καὶ φιλαγάθως, προσηθικῶς τε καὶ κηδεμονικῶς ἴαν, ὥστε καὶ τὸ μοναστήριον αὐτὸ ἔχει εἰς τὸ ἐξῆς ὑπὸ τὴν πατριαρχικὴν αὐτῆς προστασίαν τε καὶ δεσποτεῖαν καὶ τελείαν ἐξουσίαν καὶ διοίκησιν μετὰ πάντων τῶν πραγμάτων καὶ κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτοῦ κινήτων τε καὶ ἀκινήτων καὶ διακυβερνῶν αὐτὸ κατ' ἰδίαν αὐτῆς ἐξουσίαν καὶ θέλησιν ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτῆς, μηδεμίαν τοῦ λοιποῦ ἔχοντος ἐν αὐτῷ ἐξουσίαν τοῦ ἁγίου κατὰ τόπον ἀρχιερέως, ἢ προβάλλειν, ἢ ζητεῖν δικαιοδοσίαν τινὰ ὡς ἐνοριακοῦ δῆθεν ὑπάρχοντος τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ἀλλ' εἶναι καὶ μένειν ὑπὸ τὴν τελείαν ἐξουσίαν καὶ διοίκησιν τῆς ἡμῶν μετριότητος, ἐπὶ τούτῳ μέντοι προσδιορισμῷ τοῦ μὴ γενέσθαι αὐτὸ πώποτε σταυροπήγιον ἢ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ ἐνοριακῆς τάξεώς τε καὶ καταστάσεως μεταπεσεῖν, ἀλλὰ γνωρίζεσθαι μόνον ἰδιαζόντως τῆς ἡμῶν μετριότητος ὑποκείμενον καὶ ὑφ' ἡμῶν προστατευόμενον ἐφ' ὅρου ζωῆς ἡμῶν, καὶ ἐπομένως ἀναδέξασθαι ἡμῶν καὶ τὰ ὀφειλόμενα πρὸς τοὺς δανειστὰς χρεῖ τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου καὶ διακυβερνήσῃ αὐτὰ.

Οὕτως οὖν συντελεσθείσης καὶ ἀποπερατωθείσης τῆς συνοδικῆς ἡμῶν σκέψεως, κρίσεώς τε καὶ ἀποφάσεως περὶ τοῦ ἁγίου ἱεροῦ μοναστηρίου γράφοντες διὰ τοῦ παρόντος ἀποφασίζομεν συνοδικῶς μετὰ τῶν... κλπ. Ἴνα ἐπειδὴ ὁ κατὰ τόπον ἀρχιερεὺς ἱερώτατος μητροπολίτης Χαλκηδόνος καὶ συναδελφὸς ἡμῶν κνρ Ἰωαννίκιος οὐκ ἐδέξατο, οὔτε ἠθέλησεν ἔχειν τὸ ἁγιὸν ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ ἱερόν καὶ σεβάσιμον μοναστήριον τοῦ ἀγιωτάτου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ ἐπιλεγόμενου (τοῦ) Κρημνοῦ ὡς ἐνοριακὸν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, οὔτε ἠθέλησεν ἀναδέξασθαι τὰ χρεῖ αὐτοῦ τὰ ἐπακολούθησαντα ἐκ τῆς νέας οἰκοδομῆς καὶ ἀνεγέρσεως τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου, ἅτινα ἀπαιτοῦνται ἀναγκαίως καὶ ἀπαραίτητως ὑπὸ τῶν δανειστῶν, ἀλλὰ ἀπεποιήσατο ἐξίσου τὴν τε ἐνοχίαν τοῦ χρέους

καὶ τὴν ἐνοριακὴν δεσποτείαν καὶ χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου. Ἡ δὲ μετριότης ἡμῶν οὐκ ἀνασχόμενη παριδεῖν ἀπρονόητον καὶ ἀνωβέροντον διὰ τε τὸν ἐνόντα αὐτῇ θεῖον ζῆλον καὶ τὸ περὶ τὰ θεῖα καταγώγια διάπτωρον τῆς ἀγάπης, ὡς ἀγαπητὰ γὰρ φησι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου Δαβὶδ τὰ σκηνώματα κυρίων τῶν δυνάμεων, καὶ πάλιν, Κύριε ἡγά-
10/19β πησα εὐπρέπειαν οἴκου σου καὶ || τόπον σκηνώματος δόξης σου· ἔτι δὲ καὶ διὰ τοὺς προκαταβληθέντας εἰς τὴν οἰκοδομὴν αὐτοῦ παρ' ἡμῶν τοσοῦτους μόχθους καὶ πόνοους, τάλαιπωρίας τε καὶ κινδύνους καὶ ἕασαι αὐτοὺς εἰς ἀφανισμόν περιτραπήναι, ναὶ μὴν καὶ διὰ τὸ ἐλευθερώσαι τοὺς νησιώτας χριστιανοὺς τῆς ἐνοχῆς καὶ δεινῆς ἀπαιτήσεως καὶ βίας περὶ τοῦ χρέους τούτου, ὡς καὶ αὐτοὺς διὰ τὸν αὐτὸν χριστιανικὸν ζῆλον καὶ τὴν περὶ τὰ θεῖα αἰδῶ καὶ εὐλάβειαν εἰς τὴν ἐνοχὴν ταύτην τοῦ χρέους ὑποπεσόντας, ἀνεδεξάμεθα καὶ τὰ χρέη αὐτά, ὑποσχόμενοι ἀπολογεῖσθαι καὶ διορθοῦν αὐτὰ παρ' ἡμῶν χωρὶς τοῦ ἐνοχλεῖσθαι περὶ τούτων τὸν κατὰ τόπον ἀρχιερέα, ἔχειν δὲ εἰς τὴν ἰδιάζουσαν ἡμῶν χρῆσιν, ἐξουσίαν τε καὶ δεσποτείαν τὸ μοναστήριον τοῦτο κατὰ πάντων τῶν ἐνόντων αὐτῷ πραγμάτων ἐφ' ὅρου ζωῆς ἡμῶν ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως χωρὶς σταυροπηγιακῆς φιλοτιμίας καὶ ἀξίας, μηδεμίαν ἔχοντος τοῦ λοιποῦ ἐν αὐτῷ μετοχὴν, ἢ ἐνοριακῆς δεσποτείας εὐπρόσωπον ἀπολογίαν τοῦ ἐθθέντος κατὰ τόπον ἀρχιερέως, ὡς παραιτησαμένον ἰδιοθελῶς τὴν τε ἐνοριακὴν αὐτοῦ χρῆσιν καὶ τὰ ἐπιτείμενα αὐτῷ χρέη. Καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου ἐνδειξὴν καὶ διηγετικὴν ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν συνοδικὸν σιγίλλιωδες ἐν μεμβράναις γράμμα καταστρωθὲν καὶ ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ σωζόμενον παρὰ τῇ ἡμῶν μετριότητι.

ἐν ἔτει αψξα⁹ κατὰ μῆνα Ἰούνιον.

2

[Ὀκτώβριος 1748]²⁰⁴

Π ε ρ ἰ λ ψ η. — Γίνεται δεκτὴ ἢ αἴτηση τοῦ μητροπολίτη Καισαρείας Καπαδοκίας Παρθενίου γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐπισκοπῆς Ναζιανζοῦ καὶ τὴν

204. Μὲ τὸ συνοδικὸ αὐτὸ γράμμα σχετίζονται: α'. Τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ βλ. Θ.Δ. ΜΟΞΚΟΝΑ, *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, τ. Γ', σ. 304-5, καὶ β'. «Πρᾶξις δοθεῖσα τῷ ἐπισκόπῳ Ναζιανζοῦ παρὰ τοῦ μητροπολίτου Καισαρείας, χειροτονήσαντος αὐτὸν ἐνταῦθα ἐν Κωνσταντινουπόλει», πβ. Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, Νικόλαος Κριτίας: Βιογραφικὰ καὶ ἐργογραφικὰ, *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά*, τ. Ι (1984), σ. 311/39. Τὸ σχέδιον τοῦ παρόντος γράμματός δὲν ἔχει χρονολο-

ἐκλογὴ καὶ προχειρίσις ἐπισκόπου σ' αὐτήν. Ὁ ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ θὰ εἶναι δεύτερος στὴν τάξιν μετὰ τὸ μητροπολίτη Καισαρείας, βοηθὸς καὶ ἀναπληρωτῆς του στὸ ποιμαντικὸ του ἔργο.

175 Γράμμα συνοδικὸν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ. Τῆς Ναζιανζοῦ ἐπισκοπῆς πάλαι ἐρημωθείσης ἀποκατέστη ἡδὴ εἰς ὄνομα αὐτῆς ἐπίσκοπος. Πόνημα τοῦ πατρὸς μου.

176 Τῆς εὐσταθείας τῶν ἀπανταχοῦ ἀγίων ἐκκλησιῶν ἐπαρχιῶν τε καὶ μητροπόλεων καὶ τῆς θεαρέστου διεξαγωγῆς καὶ τῆς τῶν ψυχῶν σωτηρίας τῶν ἐν αὐταῖς διατελούντων λογικῶν τοῦ Χριστοῦ ποιμνίων καὶ ὀρθόδοξων χριστιανῶν προηγουμένως ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία πᾶσαν σπουδὴν καταβαλλομένη ἄτε δὴ προὑργιαίτατον χρέος ἐπιγνώσκουσα τὴν μέριμναν τῶν ἀπανταχοῦ || ἐκκλησιῶν ταῖς προβαλλομέναις αὐτῇ κατὰ καιροῦς ἐπὶ συστάσει, ἀξήσει τε καὶ προσῶ ποιμαντικῆς καὶ ἀρχιερατικῆς προστασίας εὐλόγους καὶ ἐπ' ἀγαθῷ σκοπῷ καὶ τέλει αἰτήσεις τῶν παρὰ Θεοῦ λαχόντων ποιμαίνειν αὐτὰς τὰς ἀναπληρωτικὰς τῶν καθηκόντων εὐμενῶς ἀποδέχεται εἴωθε καὶ χορηγεῖν ὡς ἀπὸ πλουτοδότιδος χάριτος τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν συντελοῦσαν καὶ ἀναγκαίως ἰσχὴν καὶ ἐνεργεῖαν τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος ἐπὶ καταρτισμῷ καὶ ὠφελείᾳ τῶν ποιμαυμένων ψυχῶν, ὡς οὐκ ἄλλως δυναμένου τούτου συγκροτεῖσθαι καὶ διεξεργάζεσθαι, εἰ μὴ διὰ τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας τῆς ζωαρκειοῦ τελούσης πηγῆς τῶν ἱερῶν μυστηρίων καὶ πνευματικῶν χαρισμάτων, ταύτην τοι καὶ ἀναγκαῖον δήπουθεν δέδοκται τοῖς καθόλου τῶν ἐκκλησιῶν προστάταις καὶ κηδεμόσι, μὴ παραβλέπεσθαι τὰς ὑστερημένας, ἄς [sic] χρηζούσας τῶν παροικιῶν τῆς σωτηριώδους ταύτης χάριτος, ἢ διὰ τινος μερικῆς ἢ τοπικῆς δυσχερείας ὑφειμένως πως καὶ ἐλλιπῶς τῆς μετουσίας τούτων ἀξιουμένας, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐνόντων τῆς καθηκούσης ἀντιλήψεως ἀξιοῦσθαι καὶ θεραπεύεσθαι τὰ ὅπως οὖν ὑστερήματα αὐτῶν ἐκ τῆς τὰ ἀσθενῆ θεραπευούσης καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσης τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάριτος.

Ὅθεν καὶ πάλαι ποτὲ ἀγμασάσας ἐπαρχίας καὶ λαοῦ πιστοῦ συστήμασι βροθησάσας καὶ ἱεραρχῶν θεοδοξάστων ὑπεροχῇ καὶ ἀξίᾳ καὶ ἀγιότητι περιφανῶς ἀναλαμπάσας καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν διαδραμούσας

για, αὐτὴ ὅμως συνάγεται μὲ ἀσφάλεια ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα καὶ τὴν πράξιν τοῦ προαναφέραμε· τὸ πρῶτον φέρει χρονολογία 24 Ὀκτωβρίου 1748 καὶ ἡ δευτέρη μόνον 1748· βλ. καὶ Ι. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Πίναξ τιτουλαρίων ἐπισκόπων ψηφισθέντων ἐν τῷ κλίματι τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας (1606-1909)», *ΕΑ*, τ. ΚΑ' (1901), σ. 31. Ἐπομένως καὶ τὸ γράμμα αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1748.

τῷ θαύματι, εἶτα τῇ τοῦ καιροῦ δυστυχία καταπεσοῦσας καὶ ἄρδην ἐρημωθείσας καὶ τὴν πρὶν ἐκείνην εὐγένειαν ἀποβαλομένης (ὅποια πολλὰ καὶ ἐν τοῖς πάλαι συννεβεβήκει καιροῖς, ἐπιδρομαῖς καὶ ἐφόδοις καὶ κατασχέσεσι βαρβαρικαῖς καὶ ἀλλογενέσι χώρας τὰς μὲν πάντη ἀναστατωθείσας, τὰς δὲ μεταβαλομένης καὶ τὴν εὐσέβειαν καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπολωλεκυίας) οὐκ ἀπαναίνεται ἀνακαλεῖσθαι καὶ ἀνακτᾶσθαι τὴν πρεσβυγένειαν τῶν τοιοῦτων καὶ ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν καθιστᾶν ἀρχιερεῖς τῆς χρείας τοῦτο ἀπαιτούσης, ἅμα τε ἐπ' ὠφελεία μείζονι πνευματικῇ καὶ πληρεστέρα ἐπισκέψει καὶ καταρτίσει ψυχῶν τοῦ περιοικοῦντος αὐταῖς καὶ ἐμφιλοχωροῦντος πόρῳ τε καὶ ἐγγύς χριστωνύμου πληρώματος, ἅμα δὲ καὶ ἀνακλήσει τῆς παλαιᾶς ἐκείνης τῶν ὀνομάτων δόξης τε καὶ λαμπρότητος.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν κὰν τῇ ἀγιωτάτῃ μητροπόλει Καισαρείας Καππαδοκίας πάλαι μὲν ποτὲ ἐπίσημος διετελέσθη ἐπισκοπὴ τῆς αὐτῆς μητροπόλεως ἢ Ναζιανζός, προστάτην λαχοῦσα περιβλεπτον καὶ περιβόητον, τὸ μέγα τῆς οἰκουμένης κλέος, τὸν διαβόητον ἐκείνον ἐν θεολογίᾳ καὶ σοφώτατον ἱεράρχην Γρηγόριον, καὶ λαὸν εἶχε χριστιανῶν οὐκ ὀλίγων εὐσεβείᾳ διαλάμποντα καὶ ἐν εὐτυχίᾳ διατελοῦντα κοσμητικῇ τε καὶ πνευματικῇ, νυνὶ δὲ περιπετεία τοῦ χρόνου καὶ δυστυχία τοῦ γένους καὶ διὰ τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν ἐν ἐρημίᾳ κατέστη χριστιανικοῦ πληρώματος, οὐ μόντοι παραπραθῆναι τελείως ἄγνωστος ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιθάλψεως, ἥτις μέχρι τοῦ νῦν ἀπαραιτήτως ἀρχιερεῖς προκαθίζει πολλῶν ἐπαρχιῶν ἐπ' ὀνόματι τῶν ὑπὸ δυσπραγίας τελοῦσῶν καὶ ὑπὸ ἄλλοθεντῶν οἰκουμένων τε καὶ κατεχομένων, τὸ μὲν τὴν ἀρχέγονον ἐκείνην
177 || καὶ παλαιὰν εὐδαίμονα τοῦ χριστιανικοῦ γένους κατάστασιν διὰ τοῦ ὀνόματος ἀνακαλουμένη τῇ μνήμῃ καὶ ἀνασώζουσα ὡς μή τι γε ἄλλο, κὰν γοῦν τὰς σκιάς καὶ εἰκόνας τῶν οὕτω λαμπρῶν πρωτοτύπων δολιχεύῃ τῇ τῶν εὐσεβῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς γένους μνήμῃ καὶ ἐμπεριφέρεσθαι εἰς μικρὰν παραμυθίαν αὐτῶν, τὸ δὲ τῷ χειροτονουμένῳ, καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην λαμβάνοντι τὴν ἀξίαν καὶ τιμὴν διὰ τῆς παλαιᾶς εὐγενείας προφερεστέραν καὶ λαμπροτέραν καθιστῶσαν, οὐ ἕνεκα τοῦ ἤδη ἀρχιερατεύειν ἐν τῇ αὐτῇ μητροπόλει λαχόντος θεοθεν ἱερωτάτου μητροπολίτου Καισαρείας Καππαδοκίας, ὑπερτίμου τῶν ὑπερτίμων καὶ ἐξάρχου πάσης Ἀνατολῆς κὺρ Παρθενίου²⁰⁵, τοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητοῦ καὶ περιποθήτου ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν, παραγενομένου τέως ἐν τῇ βα-

205. Κατὰ τὸν ΑΝΘΙΜΟ ΑΛΕΞΟΥΔΗ, «Χρονολογικοὶ κατάλογοι τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων κατ' ἐπαρχίας», *Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως*, 28.2.1890, ὁ Παρθένιος χρημάτισε μητροπολίτης Καισαρείας Καππαδοκίας ἀπὸ τὸ 1734 μέχρι τὸ 1744. Ἦδη βλέπουμε ὅτι παρέμενε στὸ θρόνον του μέχρι τὸ 1748, καὶ ὅπως δείχνει ἡ ὑπογραφή του στὸν Ὄρο κατὰ τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ ἐξακολουθοῦσε νὰ τὸν κατέχει καὶ μέχρι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1755,

σιλευούσῃ ταύτῃ τῶν πόλεων ἀναγγεῖλαντός τε καὶ δηλώσαντός τε ἡμῖν συνοδικῶς τὴν ἐπαρχίαν καὶ μητρόπολιν αὐτοῦ ταύτην ἐν χρεῖα διατελεῖν ἐνὸς ἀρχιερατικοῦ προσώπου, κατὰ δεύτερον λόγον ἐν τάξει ἐπισκόπου, ὀφείλοντος συνεργεῖν καὶ συμπράττειν τῇ τῶν ἐν αὐτῇ χριστιανῶν πνευματικῇ σωτηρίᾳ, δηλαδὴ μετὰ τὴν αὐτοῦ ἱερότητα τὸν πρῶτον ὄντα ποιμενάρχην καὶ καθολικὸν κυριάρχην καὶ δεσπότην καὶ ἐξουσιαστὴν ὅλης τῆς ἐπαρχίας ταύτης, τὸν ἡθύντα ἐπίσκοπον ὑποκείμενον τελοῦντα τῇ αὐτοῦ ἱερότητι καὶ ὑπ' αὐτοῦ δεσποζόμενον, κατ' ἐπιταγὴν καὶ ἐνδόξιμον αὐτοῦ ἐπισκέπτεσθαι τὴν ἐπαρχίαν ταύτην καὶ τὰ περὶ ἀπωμισμένα αὐτῆς χωρία, εἰς ὅσα δηλαδὴ ἀδυνατεῖ περιέρχεσθαι καὶ ἐπισκέπτεσθαι ἢ αὐτοῦ ἱερότης, καὶ ἐνὶ λόγῳ ἀναπληροῦν τὰ ὑστερήματα τῆς πνευματικῆς καὶ ἀρχιερατικῆς προστασίας ταύτης πρὸς μείζονα καὶ πληρεστέρα

βλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ, «Περὶ τοῦ κατὰ ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα ζητήματος τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ», *ΕΑ*, τ. Κ' (1900), σ. 423. Πρόβλημα ὑπάρχει ἐπίσης καὶ στὴ χρονολόγηση τῆς ἀνάρρησής του, μολοντί γράμμα τοῦ πατριαρχῆ Νεοφύτου ΣΤ' τοῦ 1735 «περὶ ζήτησεως πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Καισαρείας πρὸς βοήθειαν τοῦ νεοχειροτονηθέντος μητροπολίτου Παρθενίου», Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Ι, σ. 208, 217, φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνει τὴ χρονολόγηση τῆς μετάθεσης τοῦ Παρθενίου στὸ θρόνον τῆς Καισαρείας τὸ 1734. Ὑπογραφὴς τοῦ Παρθενίου Καισαρείας βρίσκουμε ἀκόμη τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1719, Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, ὁ.π., *Ἑλληνικά*, τ. Β' (1929), σ. 415, καὶ τὸ 1731, Ι. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἐγγραφα τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπείου», *ΕΑ*, τ. ΙΘ' (1899), σ. 249. Τὸ πρόβλημα περιπλέκεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ μετέπειτα Πατριάρχης Νεόφυτος χρημάτισε μητροπολίτης Καισαρείας ἀνάμεσα στὰ 1728 καὶ 1734, βλ. ΑΝΘΙΜΟΥ ΑΛΕΞΟΥΔΗ, ὁ.π., *Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως*, 28.2.1890 καὶ Α. ΛΕΒΙΔΟΥ, *Ἱστορικὸν δοκίμιον διηρημένον εἰς τόμους τέσσαρας καὶ περιέχον τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν ἱστορίαν, τὴν χωρογραφίαν καὶ ἀρχαιολογίαν τῆς Καππαδοκίας... τ. Ι, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ἀθῆναι 1885*, σ. 182. Ἔτσι ἡ ἀσάφεια διατηρεῖται καὶ μόνο ὑποθέσεις μπεροῦν νὰ γίνουν, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχτοῦν. Γιὰ τὸν Παρθένιο Καισαρείας βλ. ἀκόμη Ι. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., *ΕΑ*, τ. ΙΘ' (1899), σ. 269, 369, καὶ τ. Κ' (1900), σ. 398, 434. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, «Ὁ ἀρχαιότερος κώδξ τῶ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Ταμείου», *ΕΑ*, τ. Ι' (1890), σ. 156, 157. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, σ. 308. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, τ. ΙΙ, σ. 397. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Σινᾶ*, σ. 246, 249. ANDRÉ LEVAL, «A propos des Listes Episcopales» de Mgr Anthimos Alexoudis, *Levant Herald*, 7/19 Avril 1890. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. ΙΙΙ, σ. 446, 455, 699, 918. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, ὁ.π., *Ἑλληνικά*, τ. Γ' (1930), σ. 141, 152, 427, 432 ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, ὁ.π., *Ἑλληνικά*, τ. Β' (1929), σ. 56. ΙΙ. ΖΕΡΑΕΝΤΟΥ, ὁ.π., σ. 165. Β. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ, ὁ.π., *ΕΕΒΣ*, τ. 12 (1937), σ. 181. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Θήρας σιγίλλια», *ΔΙΕΕΕ*, τ. Β' (1885), σ. 628. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, ὁ.π., *ΝΕ*, τ. 6 (1909), σ. 89. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Δύο πατριαρχικὰ σιγίλλια ἀνέκδοτα», *ΝΕ*, τ. 12 (1915), σ. 357. Ε. LEGRAND, *Bibliothèque Hellénique*, XVIIIe siècle, τ. Ι, σ. 420-1. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΙΚΡΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΟΥ, «Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κυριακοῦ τῆς κατὰ τὸ Ἀγιώνυμον Ὄρος τοῦ Ἁθῶ Ἱερᾶς καὶ μεγαλονύμου Σκήτης τῆς Ἁγίας Θεομήτορος Ἄννης», *ΕΕΒΣ*, τ. ΚΘ' (1959), σ. 99-100. Δ. ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ, *Νέαι πηγὰι τῶν θεσμῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους*, Ἀλεξάνδρεια 1915, σ. 14.

ωφέλειαν τῶν ἐν αὐτῇ χριστιανῶν. Τοῦτο γὰρ ἄνωθεν παρελάβομεν ὑπ' αὐτῶν τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ εὐσεβῶς διενεργούμενον, οἷτινες οὐ διέλειπον ἐγκαθιστᾶν ἐπισκόπους καὶ ἱεράρχας ἐν διαφόροις τόποις καὶ καιροῖς ἐπ' ὠφελείᾳ ἀερίζοντι [sic] ψυχῶν καὶ ὁδηγία πρὸς τὴν τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωσιν. Οὐδ' ἕνεκα καὶ ἐδεήθη τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ τῆς περὶ τὴν αὐτὴν ἱεράς τῶν ἀρχιερέων συνόδου θεραπευθῆναι τὴν χρεῖαν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ταύτης παρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς προνοίας τε καὶ ἐξουσίας ἀποκατασταθῆναι τὸν τοιοῦτον ἐπίσκοπον ἐπ' ὀνόματι τῆς ῥηθείας ἐπισκοπῆς Ναζιανζοῦ, τέως μὲν, ὡς εἴρηται, ἐν ἐρημίᾳ καταστάσης, πάλαι δὲ ποτε ἐπισήμου γενομένης, ἥντινα ἀξιῶσιν καὶ δέξωσιν τῆς αὐτοῦ ἱερότητας εὐλογον οὔσαν καὶ δικαίαν καὶ νόμιμον καὶ πρὸς θεοφιλή σκοπὸν καὶ πνευματικὴν ὠφέλειαν καὶ ἐπίδοσιν λογικῶν ψυχῶν ἀφορῶσαν εὐμενῶς ἀποδεξάμενοι κοινῇ καὶ συνοδικῇ σκέψει καὶ διαγνώσει, συνεπενεύσαμεν ἐπὶ τῇ ῥηθείᾳ τοῦ ἐπισκόπου χειροτονία κατὰ τὴν ἀξίωσιν τῆς αὐτοῦ ἱερότητας, κἀντεῦθεν καὶ δωδκάμεν ἄδειαν τοῖς ἐκδημοῦσιν ἐνταῦθα ἱερωτάτοις συναδελφοῖς ἡμῶν ἀρχιερεῦσι καὶ ὑπερτίμοις ψήφους ποιῆσαι κανονικᾶς κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑπό-
178 τύπωσιν, ὡς νενόμισται ἐν χειροτονίαις, || προχειρίσει τοῦ ῥηθέντος ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ²⁰⁶.

Ὅθεν καὶ εἰς εἶδησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν καὶ συνοδικῆς ἀποφάσεως ταύτης ἐγένετο καὶ τὸ παρόν, καταστρωθὲν καὶ ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐδόθη τῇ αὐτοῦ ἱερότητι.

3

18 Ὀκτωβρίου 1748

Π ε ρ ί λ η ψ η. — Ὑστερα ἀπὸ τῆ μετάθεσιν τοῦ Νικομηδείας Κυρίλλου τοῦ Καρακάλλου στὸν πατριαρχικὸ θρόνον μὲ συνοδικὴ ἀπόφαση, μετατίθεται στὴ χηρέουσα μητρόπολη Νικομηδείας ὁ Γαβριὴλ ὁ ἀπὸ Σερρών καὶ Χαλκηδόνος. Ἡ συνδικτικὴ ἀπόφαση διευκρινίζει ὅτι ἡ ἐπαρχία Νικομηδείας ἀνῆκε νομίμως καὶ

206. Ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ ἔγινε ὁ πρῶτον πρωτοσύγκελλος τῆς μητροπόλεως Καισαρείας Παρθένιος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν πράξιν ποὺ προαναφέραμε εἶχε περιβληθεὶ τὸ ἀγγελικὸ σχῆμα «ἐξ ἀπαλῶν δυνύων» καὶ εἶχε ὑπηρετήσει ἐπὶ χρόνια στὴ μητρόπολη. Εἶναι ἄγνωστο πόσο παρέμεινε ὁ Παρθένιος στὸν ἐπισκοπικὸ θρόνον τῆς Ναζιανζοῦ. Ὁ ἀμέσως κατόπιν γνωστός ἐπίσκοπός τῆς εἶναι ὁ Ἰγνάτιος Σαράφογλου ποὺ ἐξελέγη τὸ Νοέμβριο τοῦ 1793, βλ. Γ. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Περὶ τιτουλαρίων ἐπισκόπων ψηφισθέντων ἐν τῷ κλίματι τοῦ Οἰκουμένου Πατριαρχείου», ΕΑ, τ. ΚΑ' (1901), σ. 32.

κανονικῶς στὸν Γαβριήλ, διότι ἤδη πρὸ τετραετίας εἶχε ἐκλεγεῖ σ' αὐτὴν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ μητροπολίτη τῆς Θεοκλήτου. Ὁ Γαβριήλ ὅμως δὲν εἶχε διατηρήσει τὸ θρόνον Νικομηδείας λόγω ἐξωτερικῆς κρατικῆς ἐπεμβάσεως καὶ εἶχε μετατεθεῖ στὴ μητρόπολη Χαλκηδόνος. Ὅταν οἱ θρόνοι καὶ τῶν δύο μητροπόλεων βρέθηκαν κενοί, ὁ Γαβριήλ κλήθηκε νὰ ἐπιλέξει ἀνάμεσα στοὺς δύο καὶ προτίμησε τὸ θρόνον Νικομηδείας στὸν ὁποῖο καὶ ἀποκαταστάθηκε. Ἐπομένως ὁ Γαβριήλ ἐντέλλεται νὰ ἀπέλθει καὶ ν' ἀναλάβει τὴν ἀρχιερατικὴ προστασία τῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ ποιμνίου του, τὸ ὁποῖο ὀφείλει νὰ τὸν ὑπακούει καὶ νὰ τὸν συντρέχει.

181 Ἴσον τῆς πράξεως τοῦ ἁγίου Νικομηδείας. Πόνημα τοῦ πατρὸς μου.

Ἀρούρη μὲν πνευματικῇ εἰκότως τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν τὰ θεοπαράδοτα λόγια ἀπεικάζει, οὐ μόνον δ' (τι) τὸν σπόρον τοῦ θεοῦ λόγου ὑποδέχεται διὰ τῆς καταβαλλομένης ταῖς τῶν χριστιανῶν ψυχῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας τῆς ἱεράς ἡμῶν καὶ ἀμώμου πίστεως· γεωργίον γὰρ Θεοῦ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, οἱ τῇ πίστει καταρτιζόμενοι, ἀλλ' ὅτι καὶ τῇ φιλοπόνῳ γεηπονία, ἐργασία τε καὶ ἐπιμελεία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνθέου ἱεραρχίας, τῆς διὰ τῶν σεπτῶν μυστηρίων ἐνεργουμένης, ὡς οὐρανίοις ὑετοῖς ἀρδουμένης, καὶ πλαινομένης, καὶ ὠ(σ)περὶ τισιν ἡλιακαῖς ἀκτίσι θερμανομένη τε καὶ ἐλλαμπομένη, ταῖς ἐκπεμπομέναις ἐκείθεν φωτιστικαῖς ἐλλάμπουσιν. Ἐνθεν μὲν (τοῦ) θεοῦ ἀποπληροῦται φωτὸς καὶ εἰς τὴν τῶν θεῶν ἀρετῶν καρποφορίαν προάγεται, φέρουσα (δ μ) ἐν τριάκοντα καὶ ὀξήκοντα καὶ ὀκτὸν, ὡς ὁ θεὸς φησι λόγος, τὴν κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ἀνάλογον ἐπιτηδειότητα τῆς κατὰ ψυχὴν ἐπιδόσεως ἐνηδομένη, ἔνθεν δὲ τῇ οὐρανίῳ καὶ μυστηριώδει τροφῇ παρὰ τῆς τελεταρχικῆς χάριτος τελειοῦται ἀπολαβοῦσα τὴν πρὸς Χριστὸν ἔνωσιν καὶ οἰκείωσιν διὰ τῆς τῶν ἀχράντων μεταλήψεως μυστηρίων, τὴν τε πρὸς τὴν μέλλουσαν καὶ αἰώνιον ζωὴν παρασκευὴν τε καὶ ὁδοποίησιν καὶ τὸν ἀδ-
ἐάβωνα ποριζομένη· πρὸς γοῦν τὴν πνευματικὴν τελειότητα ταύτην ὁ εὐσεβῆς τοῦ Κυρίου λαὸς ἀρχιερέως πνευματικῇ προστασίᾳ οἰοεῖ ὑπὸ πλουσία καὶ δαυλιεῖ φωτὸς παρουσία χειραγωγούντος καὶ ἀπευθύνοντος. Οὗτος γὰρ ἔστιν ὁ κατὰ τὰς θείας μυσταίσεις πρῶτος τελετάρχης καὶ ἱεραρχίας ἀπάσης ἐπώνυμος καὶ πάσης ἱεράς γνώσεως ἐπιστήμων, δι' οὗ πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν καὶ τὸ ἀληκτον καὶ ἀνέσπερον φῶς παραπέμπονται, υἱοὶ φωτὸς ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς ἀναδεικνύμενοι, συνωδὰ τῇ θείᾳ καὶ εὐαγγελικῇ θεσπιωδίᾳ, οὕτω λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀποφαινομένη τε καὶ διαγορευοῦσα τοὺς πνευματικὸς προστάτας καὶ φωστήρας τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ.

Ἐπὶ τοσοῦτον τοιγαροῦν ἀναγκαίως τελειουργεῖται καὶ σωστικῶ-

182 τάτης τυγχανούσης τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας καὶ τελεταρχικῆς//δυνάμεως τε καὶ χάριτος παντὶ τῷ χριστιανῷ πληρώματι, ὅσα τε ψυχῇ σώματι τοῖς ὀρθοδόξοις συμβαλλομένη ἐστίν. Δέον ἐστὶν ἡμᾶς κατ' ὀφειλὴν ἀπαραίτητον τὰς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίας καὶ παρούσας τὰς τελούσας ὑπὸ τὴν πρόνοιαν καὶ κηδεμονίαν τοῦ καθ' ἡμᾶς πατριαρχικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὡς ἐξ ἀπόπτου περιοπῆς μεθ' ὅσης πλείστης ἐπιμελείας περιβλέπειν καὶ καταστοχάζεσθαι, ὡς τὴν φροντίδα τούτου ἀνειλημμένους καὶ ἐπιτετραμμένους θεῶθεν, καὶ τὸν ἄξιον ἐκάστης προστάτην προχειρίζεσθαι καὶ ἐγκαθιστάναι, μάλιστα δὲ τὰς ὑπερκειμένους τῶν μητροπόλεων καὶ τῇ τάξει τοῦ ἀρχιερατικοῦ καταλόγου χώραν ἐσχηκίας καὶ ὑπερανεστηκίας καὶ θρόνῳ προκαθημένας τε προτετιμημένας καὶ συστήματος ὀρθοδόξου λαοῦ ἀκμαζούσας καὶ προστάτην ἐπιζητούσας ἀρετῇ διαφέροντα καὶ ἔγκριτον τυγχάνοντα ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ ὁμηγύρει, κατὰλληλόν τε καὶ ἐφαρμόζοντα καὶ περιδέξιον τῇ τε θρόνου ὑπεροχῇ καὶ τῆς τοῦ καλοῦ ποιμένος εὐαγγελικῆς προσηγορίας τελούντα ἐπάξιον, ὥστε μηδεμίαν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς προσφόρου ἀρχιερατικῆς προστασίας ἀμοιρον διαμένειν καὶ ζημιουῖσθαι τὰ κείρια καὶ τὸ ἐν αὐτῇ χριστιανῶν ἀθροισμα καὶ λογικὰς ψυχὰς κινδυνεύειν, ὧν οὐδὲ ὁ πᾶς κόσμος ἀντάξιος.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ἡ ἀγιωτάτη μητρόπολις Νικομηδείας τῶν ὑπερανεστηκῶν μητροπόλεων καὶ θρόνου καὶ τάξεως ὑπεροχῇ τετιμημένη τοῦ καθ' ἡμᾶς οἰκουμενικοῦ θρόνου τυγχάνουσα, τό γε νῦν ἔχον ἐνδρέθη χηρέουσα καὶ ἐστερημένη ἀρχιερέως γνησίου, ἅτε τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐλέει τοῦ φιλαγάθου Θεοῦ ἐξ αὐτῆς ἀναχθείσης τε καὶ μετατεθείσης διὰ κοινῆς προσκλήσεως, ἐκλογῆς τε καὶ κανονικῶν ψήφων τῆς ἱερᾶς Συνόδου, καὶ παντὸς τοῦ εὐαγοῦς κλήρου τῆς βασιλευσούσης τῶν πόλεων ἐπὶ τὸν ἀγιώτατον τοῦτον πατριαρχικὸν καὶ οἰκουμενικὸν θρόνον, οὐχ ἡγησάμεθα δεῖν παραλιπεῖν αὐτὴν ἀπρονόητον καὶ ἀνεπίσκοπτον, ἀλλὰ φροντίδα καταβαλόντες ἐπιστήσασθαι αὐτῇ τὸν ἀξίως ποιμᾶναι δυνάμενον τὸ ἐν αὐτῇ λογικὸν τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον καὶ διυθῆναι αὐτὸ δαίως καὶ θεαρέστως πρὸς νομὰς σωτηρίους τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος, δεδώκαμεν εἶδησιν τοῖς ἐνδημοῦσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει συναδελφοῖς ἡμῶν ἀρχιερεῦσι καὶ ὑπερτίμοις ψήφους ποιῆσαι κανονικὰς κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑποτάξωσιν, δι' ὧν ὁ ἀναφανὴς προτιμότερος κατασταθῆ ἐν αὐτῇ ἀρχιερέως καὶ προστάτης, καὶ τούτων συντελεσθεῖσάν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος Κασπαδοκίας κῆρ Παρθενίου, τοῦ Ἡρακλείας κῆρ Γερασίμου, τοῦ Κυζίκου κῆρ Ἀνανίου, τοῦ Νικαίας κῆρ Καλλινίκου, τοῦ Δέρκων κῆρ Σαμονήλ, τοῦ Τουρνόβου κῆρ Ἀνθίμου, τοῦ Κρήτης κῆρ Γερασίμου, τοῦ Λαρίσης κῆρ Ἰακώβου, τοῦ Μυτιλήνης κῆρ Ἀνθίμου, τοῦ Μηθύμνης κῆρ Ἀρσενίου, τοῦ Βιδίνης κῆρ Καλλινίκου, καὶ τοῦ Χίου κῆρ Διονυσίου, προεκρίθη καὶ προετιμήθη καὶ ἐξελέγη τῶν ἄλλων ἐπὶ τὸ ἀναδέξασθαι

183 τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν αὐτῆς λόγω μεταθέσεως ὁ συναδελφὸς ἡμῶν ἱερώτατος μητροπολίτης κῆρ Γαβριήλ²⁰⁷. Τοῦτο μὲν ὡς ἀνὴρ τίμιος καὶ θεοσεβῆς, ἱεροπρεπῆς τε καὶ κόσμιος ἐν τε τῷ σωματικῷ καταστάματι καὶ τοῖς τῆς ψυχῆς ἡθεσι καὶ τὰ θεῖα καλῶς πεπαιδευμένος, καλῶς τε καὶ ἐπαινετῶς ἀναστραφείς ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ ὁμηγύρει καὶ θεαρέστως πολιτευσάμενος καὶ κατὰ τὸν προσήκοντα λόγον τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπαγγέλματος χρόνους ἱκανοὺς ἤδη διοικήσας καὶ προστατεύσας καὶ τὸν ἐν ἐνεπιστεῦθη καὶ πρότερον εὐαγγελικῶς ποιμαίνειν χριστιανῶν τοῦ Κυρίου λαόν, ρονεχῆς τε καὶ σώφρων καὶ κόσμιος καὶ ἐμπειρία ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων γεγυμνασμένος, ἀρχιολία τε καὶ εὐκληρία φύσεως εὐδοκίμων καὶ νοὸς δεξιότητι συνιδεῖν τὰ δέοντα, ἱκανὸς διοικῆσαι τε καὶ μεταχειρίσασθαι οὐ μόνον τὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ διαφέροντα, ἀλλὰ καὶ ὅσα εἰς τὰ ἥθη καὶ τὰ πρακτέα ἀνήκουσι καὶ συνιστῶσι καὶ συνέχουσιν ἀμφοτέρωθεν τοὺς ποιμαινομένους χριστιανούς, θεωρία τε καὶ πράξις ἐπικοσμούμενος καὶ ἱκανὸς ἔχων συμπράξασθαι τε καὶ συνεφάσασθαι τῇ συνεδριαζούσῃ ἐνταῦθα ἱερᾷ τῶν συναδελφῶν ἀρχιερέων ὁμηγύρει, συμβουλευσάσθαι καὶ ὑποθέσθαι τὰ συμφέροντα καὶ συναγωνίσασθαι καὶ συμπροθυμηθῆναι ταῖς κατὰ καιροὺς συμβαινούσαις περιστάσεσι καὶ χρεῖαις τῆς κοινῆς μητρὸς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῷ καταλόγῳ τῶν συνενδημούντων ἐγκρίτων ἀρχιερέων ἐναριθμῶς τελεῖν, ὡς κατὰ πάντα ἱκανὸς καὶ ἄξιος καὶ λυσitelῆς τε καὶ

207. Ὁ Γαβριήλ ἀπὸ τὰ Βουρλά, οἰκεῖος τοῦ Ἡρακλείας Γερασίμου, ὑπῆρξε ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦς ἀρχιερεῖς τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνα μὲ ἐνεργὸ ἀνάμειξη ὄχι μόνο στὰ ἐκκλησιαστικά, ἀλλὰ καὶ στὰ πολιτικά πράγματα τῆς ἐποχῆς. Ἦταν φίλος τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ Χαγιατζίζαδὲ καὶ ὑποστηρικτῆς τοῦ βοεβόδα Μιχαήλ Μαυροκορδάτου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, βοεβόδα ἐπίσης, Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου. Χρημάτισε μητροπολίτης Σερρών ἀπὸ τὸ 1735 μέχρι τὸ 1744, ὅπως δείχνει τὸ συνοδικὸ αὐτὸ γράμμα, πβ. καὶ Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. ΙΙΙ, σ. 455. Τίς πληροφορία γιὰ τὴν μετάθεσίν του στὴν μητρόπολιν Νικομηδείας καὶ Χαλκηδόνος ποὺ περιέχονται ἐδῶ συμπληρώνει μὲ λεπτομέρειες ὁ Α. ΚΟΜΝΗΝΟΣ-ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ, ὁ.π., σ. 350, 352, 353, 356-360, 361-2, ὁ ὁποῖος δὲ ἀκρίτως δισμενῶς ἐναντίον του καὶ θεωρεῖ ὅτι ζημίωσε πολὺ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τίς μηχανορραφίες του. Ὁ Γαβριήλ ὑπῆρξε σύμβουλος τοῦ Πατριάρχου Σερραφείμ Β' καὶ παρέμεινε στὸ θρόνον Νικομηδείας τουλάχιστον μέχρι τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1759. Γιὰ τὸν Γαβριήλ βλ. ἐπίσης, Κ. ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 3, σ. 110, 225, 228. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, ὁ.π., *Ἑλληνικά*, τ. Γ' (1930), σ. 427, 432, καὶ τ. ΣΤ' (1933), σ. 201. Μ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, «Διονύσιος Δέρκων ὁ Σαμουρλιάσης (1772)», *ΠΕΦΣΚ*, τ. ΚΑ' (1887-8, 1888-9), σ. 104, 107. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. ΙΙ, σ. 202 καὶ τ. ΙΙΙ, σ. 446, 918. Μ. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, σ. 308. Π. ΖΕΡΑΒΕΝΤΟΥ, ὁ.π., σ. 156. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΙΚΡΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΟΥ, ὁ.π., *ΕΕΒΣ*, τ. ΚΘ' (1959), σ. 99-100. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, «Κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς», *ΝΕ*, τ. 6 (1909), σ. 89. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ἄδο. πατριαρχικὰ σιγίλλια ἀνέκδοτα», *ΝΕ*, τ. 12 (1915), σ. 357. Ε. LEGRAND, ὁ.π., τ. Ι, σ. 419-420. ΤΗ. ΡΑΡΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, *Studies and Documents relating to the History of the Greek Church and People under Turkish Occupation*, σ. 174, 201, 205, 219, 228, 378, 385, 454.

χρήσιμος διά τε τὸ τῆς φρονήσεως γενναῖον καὶ τὸ τῆς προθυμίας σύν-
 τονον καὶ τὸν περὶ τὰ θεῖα ζῆλον, καὶ μὴν καὶ τὸ πάντων τῶν ἀγαθῶν τὸ
 κεφάλαιον καὶ τὸ τῆς ἀγάπης καὶ φιλαδελφίας θεοδίδακτον χρῆμα, εὐ-
 λαβεία τε καὶ σεμνότητι καὶ πραότητι καὶ ἠθῶν κοσμιότητι καὶ πάσῃ
 ἄλλῃ ἀρετῇ φυχῆς τε καὶ σώματος κεκοσμημένος καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν πρό-
 πουςαν καὶ κατάλληλον τῷ ἀρχιερατικῷ αὐτοῦ ἀξιώματι διαγωγὴν ἐν-
 δειξάμενος, δι' ἧς ἀρετὰς αὐτοῦ καὶ πλεονεκτήματα ἀξίως ἐκρίθη ὁμοθυ-
 μαδῶν ταῖς ἀπάντων ψήφοις μετατεθῆναι εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ χρῆζοντα
 τοιοῦτου προστάτου, φρονήσει καὶ ἐμπειρίᾳ καὶ νοδὸς τελειότητι καὶ ἀγα-
 θῇ προαιρέσει σεμννομένον. Τοῦτο δὲ ὅτι καὶ κανονικῶς καὶ νομίμως
 ὠφείλετο ἢ ἐπαρχία αὐτῇ τῇ ἀρχιερατικῇ προστασίᾳ τῆς αὐτοῦ πανιερό-
 τητος, ἅτε πρὸ χρόνων ἤδη ἐγγύς πον τεσσάρων διὰ συνοδικῆς ἐκλογῆς
 καὶ κανονικῶν ψήφων νομίμως καὶ ἐκκλησιαστικῶς τὸ πρότερον μετατε-
 θέντος εἰς αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας Σερδῶν. Καὶ γὰρ τότε ἐφθῆ μὲν γενέ-
 σθαι ἢ μεταθέσεις αὐτῇ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑποτύπωσιν μετὰ τὴν
 ἀποβίωσιν τοῦ προαρχιερατεύσαντος ἐν αὐτῇ μακαρίτου Θεοκλήτου²⁰⁸,
 καὶ συνετελέσθησαν πάντα ἀπηρητισμένως ἐκ μέρους τῆς ἀγίας Ἐκκλη-
 σίας καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου. Εἶτα, φθόνῳ καὶ ἐπηρείᾳ τοῦ χαριεκάκου δαι-
 μονος, ἀδοκίμου τινὸς περιστάσεως καὶ ἐξωτερικῆ βία ἐπισυμβάσης, ἐνε-
 ποδίσθη καὶ ἠπρόκρησεν, ἐπεισῆλθε δ' αὐτῇ διὰ τὴν τοῦ καιροῦ
 184 πειθανάγκην ἢ εἰς τὴν μητρόπολιν Χαλκηδόνος || μεταθέσεις τῆς αὐτοῦ
 ἱερότητας, χηρευσάσης καὶ αὐτῆς μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ προαρχιερα-
 τεύοντος ἐν αὐτῇ μακαρίτου Καλλινίκου²⁰⁹.

208. Ἡ παλαιότερη μνεία τοῦ Θεοκλήτου στὸ θρόνο Νικομηδείας εἶναι τὸν Ἰούλιο
 τοῦ 1731. Τὸ ἔτος θανάτου του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν παρούσα πράξι, θὰ πρέπει νὰ
 ἦταν τὸ 1744. Γιὰ τὸν Θεοκλήτο βλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ, «Ἀνέκδοτα πατριαρχικά
 γράμματα ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς ἱερᾶς Μ. Λαύρας», ΕΑ, τ. ΚΙ' (1903), σ. 523. Δ. ΖΑΚΥΘΗ-
 ΝΟΥ, ὁ.π., Ἑλληνικά, τ. Γ' (1930), σ. 126, 129, 132, 141, 145, 152. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π.,
 τ. ΙΙΙ, σ. 446, 699, 918. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ, ὁ.π., σ. 333, 353. ΙΙ. ΖΕΡΛΕΝ-
 ΤΟΥ, ὁ.π., σ. 81. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Ι, σ.
 208, 214. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τ. ΙΙ, σ. 397. ΤΟΥ
 ΙΔΙΟΥ, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Σινᾶ, σ. 249. Δ. ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ,
 ὁ.π., σ. 14. Ι. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἐγγραφα τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπείου», ΕΑ, τ.
 ΙΘ' (1899), σ. 296. Μ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Ὁ ἀρχαιότερος κώδικς τοῦ Ἑθνικοῦ ἡμῶν Ταμείου»,
 ΕΑ, Γ' (1890), σ. 155, 156.

209. Ὑπογραφή τοῦ Καλλινίκου Χαλκηδόνος ἔχουμε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1731. Πέθανε
 τὸ 1746. Βλ. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ, ὁ.π., σ. 333, 354. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ.
 ΙΙ, σ. 581, καὶ τ. ΙΙΙ, σ. 446, 699, 918. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἱεροσολυμιτικὴ
 Βιβλιοθήκη, τ. Ι, σ. 206, 208, 214. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας,
 τ. ΙΙ, σ. 397. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Σινᾶ, σ. 241,
 246, 249. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Δύο Κατάλογοι ἐλληνικῶν κωδίκων ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῆς Με-
 γάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ τοῦ Ζωγραφεῖου, Σόφια 1909, σ. 30. ΙΙ. ΖΕΡΛΕΝΤΟΥ, ὁ.π.,

Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ πάντα ποιῶν καὶ μετασκευάζων ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ
 πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν τὰ τῆς Ἐκκλησίας πράγματα καὶ κατὰ τὴν
 προωρισμένην αὐτοῦ βουλήν καὶ τὸ θέλημα τὸ πανάγιον ἔκρινε τὴν πρώτην
 μετάθεσιν ἐκεῖνην ὡς κανονικὴν καὶ νόμιμον ἐπανελθεῖν εἰς τὸν τόπον
 αὐτῆς καὶ κυρωθῆναι, ἐπομένως εὐδόκησε τῇ ἀπειρῶ αὐτοῦ ἀγαθότητι
 ἀρθῆναι ἐκ μέσου πάντα τὰ ἐμποδοστατοῦντα καὶ τὴν αὐτοῦ ἱερότητα
 ἀπαλλαγέντα τῶν προηγησαμένων ἐπηρειῶν ἐν παντελεῖ ἐλευθερίᾳ γε-
 νέσθαι καὶ δύνασθαι ἀνακαλέσασθαι τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτοῦ δίκαιον.
 Καὶ δὴ προκειμένων ἐξίσου εἰς αἴρεσιν τῇ αὐτοῦ ἱερότητι καὶ τῶν δύο
 ἐπαρχιῶν τῆς τε Χαλκηδόνος καὶ τῆς Νικομηδείας, ὡς ἐν ἀμφοτέραις
 ἀδικηθῆντι καὶ παρὰ κανόνας καὶ νόμους τὴν ἀφαίρεσιν αὐτῶν ὑποστάν-
 τι καὶ δικαιουμένῳ ἐκλέξασθαι, ἦν ἂν ἔληται, σκέψεως ἀκριβεστεράς,
 ἐρεύνης τε καὶ στοχασμοῦ περὶ τούτων συνοδικῶς προβάντων, τὸ μὲν διὰ
 τὸ νόμιμον καὶ κανονικόν, τὸ δὲ καὶ δι' ἄλλας εὐλογοφανεῖς αἰτίας πρὸς
 τὴν εἰρηρικὴν κατάστασιν καὶ κοινὴν ὠφέλειαν τῶν τε εἰρημένων ἐπαρχιῶν
 καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας ἀπορώσας (αἴτινες περιέχον-
 ται εἰς πλάτος ἐν τῷ ἐν εἰδει ὑπομνήματος ἐκδοθῆντι πατριαρχικῷ συνο-
 δικῷ βεβαιωτηρίῳ ἡμῶν γράμματι τῇ αὐτοῦ ἱερότητι) ἀπεφάνθη συνοδι-
 κῶς τὴν αὐτοῦ ἱερότητα ἀφεθῆναι μὲν ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος,
 ἀποκαταστῆναι δὲ εἰς τὴν μητρόπολιν Νικομηδείας ὡς νομίμως ἀνήκου-
 σαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς πρώτης μεταθέσεως αὐτοῦ κανονικῶς συντελεσθείσης
 ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας Σερδῶν, ἦντινα μετάθεσιν ἐπιβιβάσαντες καὶ ἀνακαλέ-
 σαντες εἰς τὸν τόπον αὐτῆς ἀνεδείξαμεν τὴν αὐτοῦ ἱερότητα γνήσιον καὶ
 νόμιμον καὶ κανονικὸν μητροπολίτην Νικομηδείας.

Ὁφείλει τοιγαροῦν ἦδη ὁ διαληφθεὶς ἱερώτατος μητροπολίτης Νι-
 κομηδείας, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Βιθυνίας, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι
 ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς τῆς ἡμῶν μετριότητος κὺρ
 Γαβριὴλ ἀπελθεῖν εἰς τὴν θεοθεν λαχοῦσαν αὐτῷ μητρόπολιν ταύτην καὶ
 ἐπιλαβέσθαι αὐτῆς μετὰ πάντων τῶν ὑποκειμένων αὐτῇ χωρίων καὶ τῶν
 ἐνοριῶν ἀπασῶν, καὶ ποιμαίνειν κανονικῶς τὸ ἐμπιστευθὲν λογικὸν τοῦ
 Χριστοῦ ποίμνιον, ποδηγετεῖν τε καὶ διδάσκειν τὸ(ν) ἐν αὐτῇ χριστῶννομον
 λόγον (γρ. λαὸν) ταῖς ἀπὸ γλώττης πατριαρχικῆς νοουθεσίαις καὶ ταῖς ἀπὸ
 τοῦ ἰδίου βίου χειραγωγίαις, καταρτίζων αὐτῷ διὰ θείας ἄνωθεν ἀντιλή-
 ψεως καὶ τὰ πάντα τοῖς πάσιν γενόμενος κατὰ τὸ ἀποστολικὸν λόγιον, εἰ
 τοὺς πλείονας (κερ)δήσει καὶ προσαγάγει Θεῷ λαὸν περιούσιον, καὶ εὐλο-
 γεῖν καὶ ἀγιάζειν αὐτόν, καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ ἐκτελεῖν μετὰ τῆς τοῦ

σ. 81. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ ὁ.π., Ἑλληνικά, τ. Γ' (1930), σ. 129, 132, 138, 141. Δ. ΠΕΤΡΑ-
 ΚΑΚΟΥ, ὁ.π., σ. 14. Β.Α. ΜΥΣΤΑΚΙΑΔΟΥ, ὁ.π., ΕΕΒΣ, τ. ΙΒ' (1937), σ. 231. F. ΜΙΚΛΟ-
 ΣΙΣΧ-Ι. ΜÜLLER, Acta et Diplomata, τ. 6, σ. 338.

185 *ιεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεως, ὡς γνήσιος ἀρχιερεὺς καὶ μητροπολίτης αὐτῆς, ἀναγνώστας||σφραγίζειν, ὑποδιακόνους χειροτονεῖν καὶ διακόνους καὶ ἱεροδιακόνους καὶ εἰς τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀξίωμα προβιβάζειν, πνευματικούς πατέρας ἐγκαθιστᾶν δι' ἰδίων ἐνταλμάτων, θείου καὶ ἱεροῦς ναοῦς καθιεροῦν ἐπὶ σταυροπηγίῳ τῷ ἑαυτοῦ, καὶ πάντα τᾶλλα τὰ τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἀνήκοντα διαπράττειν ἀνεμποδίστως, δεσπόζειν τε καὶ κυριεύειν ἀπάντων τῶν τῆς μητροπόλεως κτημάτων τε καὶ ἀφιερωμάτων, κινήτων τε καὶ ἀκινήτων, ὡσαύτως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐκκλησιῶν, καὶ ἐξουσιάζειν ἅπαντα κατὰ τοὺς θείους καὶ ἱεροῦς κανόνας καὶ νόμους καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῶν πρὸς αὐξήσιν αὐτῶν καὶ βελτίωσιν ὀφειλόντων καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαρχίᾳ εὐρισκόμενων ἐντιμοτάτων κληρικῶν, ἐλλαβεστάτων ἱερέων, χορησιωτάτων ἀρχόντων καὶ πάντος τοῦ χριστιανώμου λαοῦ τὴν προσήκουσαν ἀπονέμειν τιμὴν καὶ ἐλλάθειαν, φιλοφροσύνην τε καὶ δεξιῶσιν, καὶ μνημονεύειν τοῦ κανονικοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐν πάσαις ταῖς τελεταῖς, ὡς νενομίσται, καὶ πείθεσθαι αὐτῷ καὶ ὑπεύκειν ὀλοφύχως, ἐφ' οἷς ἂν αὐτοῖς ἐπιτάτῃ θεαρέστοις ἐντάλμασιν, πειθηνίως τε παρέχειν τὰ ἀνήκοντα αὐτῷ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα ἀπὸ κανονικῶν καὶ ἐμβατικῶν τῶν ἱερέων, συννοικεσίων, πανηγύρεων, ζητειῶν καὶ τῶν λοιπῶν συνήθων τῷ τόπῳ, συντρέχειν τε καὶ βοηθεῖν αὐτῷ λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ κατ' οὐδὲν ἀντιφέρεσθαι. Ἡ γὰρ πρὸς τὴν αὐτοῦ ἱερότητα τιμὴ καὶ ἐλλάθεια πρὸς τὴν ἡμῶν ἀνάγεται μετριότητα καὶ δι' αὐτῆς εἰς Θεόν, οὗ τὸν τόπον ἐσχῆκεν ὁ ἀρχιερεὺς ἐπὶ γῆς. Ὅς δ' ἂν εὐρεθῇ παρὰ ταῦτα ποιῶν καὶ κατὰ τι αὐτῷ ἐναντιούμενος, ὁ τοιοῦτος τῆς τε παρὰ Θεοῦ ὀργῆς καὶ ἀνακατήσεως πειραθήσεται καὶ παρ' ἡμῶν βαρυτάτοις ἐπιτιμίοις καθυποβληθήσεται ὡς ἀλαζῶν καὶ καταφρονητῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ γὰρ τούτοις ἅπασιν ἀπολέλυται τῇ αὐτοῦ ἱερότητι καὶ ἡ παροῦσα πρᾶξις τὴν μόνιμον καὶ διηνεκή τὴν ἀσφάλειαν...*

αψμη⁹ κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον ιη⁹ ἰνδικτιῶνος δεκάτης β^α.

4

Π ε ρ ῖ λ η ψ η. — Μετὰ ἀπὸ καταγγελίας καὶ ἀναφορῆς τῶν χριστιανῶν τῆς μητροπόλεως Βάρνης ἐναντίον τοῦ μητροπολίτη τους Παγκρατίου γιὰ μέθη, βλασφημία, κατάλυση νηστειῶν, ἔκδοση παρανόμων διαζυγίων καὶ πρόκληση σκανδάλων λόγω τῆς αὐθαίρετης παραμονῆς του σὲ σπίτια γυναικῶν, καθαιρεῖται συνοδικῶς ὁ Παγκράτιος καὶ δίνεται ἄδεια στὴ Σύνοδο νὰ ἐκλέξει νέο μητροπολίτη Βάρνης²¹⁰.

210. Τὸ σχέδιο τῆς καθαιρέσεως δὲν φέρει χρονολογία καὶ εἶναι δυνατόν νὰ τοποθετηθεῖ μόνο μέσα σὲ πολλὰ πλατιά χρονολογικά ὄρια. Ὁ Παγκράτιος ἔγινε μητροπολίτης Βάρνης

308 *Καθαίρεσις στηλιτευτικὴ κατὰ τοῦ Βάρνης Παγκρατίου, διαβόλουσα αὐτὸν ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ διαφόροις πάθεσιν ἀσελγείας. Σύνθεμα Κριτίου.*

Ὁ δεινὸς ἐκεῖνος ἀλάστωρ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀρχαῖος ἐχθρὸς καὶ πολέμιος σατάν, ἐκ πρώτης ἀφειτηρίας τῇ τοῦ πρωτοπλάστου παρὰ Θεοῦ δοθείσῃ σκαιῶς ἐποφθαλμιάσας τιμῇ καὶ δόξῃ, ἐπεὶ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἐπιθέσθαι οὐκ εἶχεν ὑπὸ τῷ τοῦ ὄψεως σχήματι καὶ ὀργάνῳ τὰ τῆς ἐπιβουλῆς ἐτεχνάσατο καὶ δι' ἀπάτης τὸν γενάρχη τῆς ἐν παραδείσῳ διαγωγῆς ἐκπεσεῖν παραίτιος γέγονε, κἀντεῦθεν ἐχέγγυον οἶον καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τὸ τῆς μορφῆς παρελλαγμένον ἔκτοτε παραλαβὼν οὐ διέλιπε πώποτε δοχεῖα κατάλληλα τῆς αὐτοῦ πανουργίας καὶ θανατηφόρου πικρίας ἐξευρίσκειν κατὰ καιροῦς καὶ δι' αὐτῶν δλεθρίους συρφετοὺς ἐξεγείρειν κοινῇ τε καὶ κατὰ μέρος τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἐπὶ καταστροφῇ τινι δῆθεν τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος, ὑποδύμενος κακομηχάνως ἀνθρωπίνην μορφὴν καὶ ἐν ἐτέρῳ εἶδει τὸ τῆς ἰδίας φύσεως μοχθηρὸν περικρύπτων καὶ θάυμαστον οὐδὲν κατὰ τὸν μακάριον ἀπόστολον. Αὐτὸς γὰρ ὁ σατανὰς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός, τί οὐν καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ἄλλο ὄντες καὶ ἄλλο φαινόμενοι καὶ κρύπτοντες τὸν τῆς κακίας ἰόν, ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρημένοι, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ γὰρ περιπατοῦντες ἐν τῇ ματαιότητι τοῦ νοῦ αὐτῶν, ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν πόρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν.

309 *Τοιαῦτα αἵσχη μιὰρὰ||καὶ πάσης ἀκαθαρσίας πεπληρωμένα δολίως ὑποδύμενος καὶ μάλα τινὸς λανθάνων τοὺς ἀκεραιότερους καὶ καιροφυλακτῶν, ἐπειδὴν εὐκαιρίαν ἐπιλάβηται, ἐκορήγυσεν ἀθρόον τὸν ἐνδομωχοῦντα τῆς κακίας ἰόν καὶ εἰς τοῦμφανὲς ἐκκαλύπτει καὶ δημοσίᾳ προτίθεται καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς πρῶτος ἀποστασίαν κατὰ τοῦ δημιουργοῦ νεόσηκε καὶ διὰ τοῦτο κατηνέχθη πτώμα ἐλεεινὸν καὶ ἐξάσιον. Ταῦτῳ δὴ τούτῳ τῷ νοσήματι περισύρει κἀκείνους καὶ κατὰ τοῦ πλάστου κατεξάνιστησιν καὶ τοῦ φωτός ἀπάγει καὶ τῆς ἀληθείας, ὡς σκότους ὧν καὶ ψεύδους πατήρ εἰς τὸν τῆς ἀσεβείας ἀθλίως ἐκτραχηλλῶν βυθόν, κατὰ τὸ εἰ-*

τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1730, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ προκατόχου του Ἀθανασίου, βλ. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, σ. 284. Ὁ Παγκράτιος δὲν περιλαμβάνεται στὸν κατάλογο μητροπολιτῶν Βάρνης ποὺ συνέταξε ὁ ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, «Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν Βορείου Θράκης καὶ ἐν γένει τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ ἔξῃς», *Θρακικά*, τ. 8' (1937), σ. 128. Πρῶτη μνεία μητροπολίτη Βάρνης μετὰ τὸ 1730 εἶναι τοῦ Ἰωακείμ, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1742. Ἐπομένως ἡ καθαιρέση θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς χρονολογίες.

πεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ οὐκ ἔστι Θεός'. Φυτεύσας οὖν ἐν ταῖς μισ-
ραῖς αὐτῶν ψυχαῖς τὸ ἐναγὲς τοῦτο τῆς ἀσεβείας δόγμα καὶ ὡς ὀρηκτη-
ρίῳ τῇ ἀθείᾳ χρησάμενος, εἰς μύρια κακουργημάτων εἶδη ἐντεῦθεν ἐμβάλ-
λει τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ καὶ παντὸς ἀνοσίτου ἔργου ἀνυποστόλως καὶ ἀσυν-
ειδήτως πείθει κατατολμῶν κατὰ τὸ 'ἀσεβῆς εἰς βάθος κακῶν ἐμπεσὼν
καταφρονεῖ'.

Τοιοῦτον ἄρ' οὖν τέρας εἰδεχθὲς τε καὶ ἀποτρόπαιον ἀνεμόρφωσε δο-
λίως κἂν τοῖς παροῦσι καιροῖς τὸν κατὰ παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ φθάσαν-
τα δυστυχῶς καὶ ἀθλίως καὶ ἐπὶ κοινῷ αἰσχει καὶ βλάβῃ τοῦ ἡμετέρου γέ-
νους εἰς τὸν τῆς ἀρχιερωσύνης, φεῦ, ὡς μὴ ὠφελε, παρεισφρηῆσαι βαθμὸν
καὶ μητροπολίτην ὀνομασθῆναι Βάρνης κακοπαγκράτιον, ὅστις τῷ τοῦ
νοῦς κούφῳ τε καὶ ἀστάτῳ καὶ δίκην καλάμον διακένῳ τε καὶ ματαίῳ
παντὶ ἀνέμῳ εὐρύπιστος ὢν, ἅτε μὴ ἐπὶ θεμελίῳ τῇ εὐσεβείᾳ καὶ πίστει
ἐρηρυσμένος, καὶ πᾶσαν πονηρὰν ἔννοιαν καὶ σατανικὴν φρενοβλαβίαν
παρὰ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας ὑποβαλλομένην καὶ ὡς παρὰ τινι μισ-
γαγκείᾳ τῇ ἀπαιδεύτῳ διανοίᾳ σύρροίαν διαφόρων βορβόρων ἐν τῇ αὐτοῦ
ψυχῇ δεινὸς εἰσδέξασθαι. Παιδείαν μὲν ὀρθὴν καὶ διδασκαλίαν τὸν νοῦν
τελειοῦσαν καὶ τὰ ἦθη ἐνθιμίξουσιν καὶ πρὸς Θεὸν ἄγονσαν οὐδόλως ἐν-
απεμάξατο, οὐδὲ τοῦ ποτίμου καὶ ζῶντος ὕδατος τοῦ ἔόντος ἀπὸ τῶν πο-
ταμῶν τῆς πίστεως βεβούληται πιεῖν, καὶ ταῦτα χρόνους ἱκανοὺς παι-
δευόμενος παρὰ διδασκάλους²¹¹ εὐσεβεῖα καὶ βίον σεμνότητι κεκοσμημέ-
νοις δίκην ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακού-
σεται φωνῆς ἐπαδόντων κατὰ τὸ εἰρημένον, ἅτε ἀντίτυπον ἔχων πρὸς εὐ-
σεβεῖς λόγους τὴν ψυχὴν καὶ ἀμάλακτον, ἔθαξι δὲ τισι καὶ ὀχτοῖς θολε-
ροῖς καὶ βορβόρου ἀσεβείας πεπληρωμένοις χρόνας καὶ μολύνας τὸν νοῦν
καὶ λεξιδίοις διεφθαρμένοις προκατειλημμένος καὶ μέχρι δυστυχῶν τινων
ῥημάτων καὶ ἐνοιῶν ἀτόπων τε καὶ βλασφημῶν τὸ φιλόσοφον καὶ σπου-
δαῖον ἐκμελητήσας τὸ κάθαγμα ἀθρόον αὐτοδίδακτος καὶ αὐτοχάλκευτος
εἰς ἀσεβίαν καὶ ἀθειαν ἐσχημάτισται, (ἐλάνθανε δὲ τοιοῦτος ὢν) ἄλλης
μὲν διδασκαλίας ἀκούων ἐν τῷ φανερωῷ, ἄλλον δὲ ἔχων ἐν τῷ κρυπτῷ ὀδη-
γὸν καὶ διδάσκαλον εἰς ἀσεβίαν, τὸν πατέρα αὐτοῦ δαίμονα, ὑπὸ παραπε-
τάσματος τῇ ἔξωθεν καὶ προσπεποιημένῃ εὐσεβείᾳ ὡς ὑπὸ δορᾶ προβά-
του λόκος κρυπτόμενος, ἕως ὅτου κρίμασι θεοῖς εἰς ἀρχιερωσύνην παρ'
ἀξίαν προκηχεύριστα καὶ ποιμνιον ἐνεπιστεύθη τοῦ κατὰ τὴν μητρόπολιν
Βάρνης ὀρθοδόξου λαοῦ, ὃ ἀθειαν ἐσχάτην νεροσηκῶς, ἐνθα καὶ γενόμενος,
ὅσα συνεχῶς ἐδραματοῦργει καὶ ἀναφανδὸν ἐκακούργει μακρὸν ἂν γραφῆ

211. 'Ο Παγκράτιος ἐθεωρεῖτο «εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς διαλέκτου», Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, «Καλλιωνικὸς Δ': Συμπλήρωμα στὴν ἀ' Ἐπαριθμηση τοῦ Δ. Προκοπίου», 'Ο Ἐρανιστής, τ. I (1963), σ. 28.

310 παραδοῦναι. Μέθῃ γὰρ διηγεκεί σχολάζων καὶ γαστριμαργίαν νοσῶν καὶ
τῆς ἀκολασίας πάθειν ἐκδοτος ὢν, || οἷά τις Σαρδανάπαλος, ἀνανήφους
καιρὸν οὐδ' ὀπωσοῦν ἕαντῷ παρεχώρει, οὐδ' εἶδέ τις ποτε αὐτὸν σωφρο-
νοῦντα καὶ νήφοντα. "Ὅθεν ὡσπερ σὺς τῷ βορβόρῳ ἐγκυλιόμενος καὶ εἰς
τὰ τῆς ἀτιμίας πάθη ὑποβρόχιος ὢν, πᾶσαν θεόπνευστον γραφήν, νόμους
τε ἱερὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις ἐξουθένει καὶ εἰς οὐδὲν ἐλογί-
ζετο, λέγων καὶ πράττων ὅσα ἐπ' ἐσχάτην ἀσεβίαν ὁ δαίμων αὐτῷ ὑπη-
γόρευε. Τὰς μὲν γὰρ ἀποστολικοὺς κανόσι καὶ ἐκκλησιαστικαῖς παραδό-
σει νενομοθετημένας νηστείας αὐτὸς τε κατεφρόνει καὶ τοὺς ἄλλους ἐπει-
θε παρορᾶν, καταλύων τὰς δι' ὄλου τοῦ χρόνου Τετράδας καὶ Παρασκευὰς
καὶ τὰς νηστείας τῶν Χριστουγέννων, τῆς Κοιμήσεως καὶ τῶν Ἀγίων Ἀ-
ποστόλων, παράνομα συνοικέσια συνεχῶς ἐξετέλει καὶ τοὺς νομίμως γυναι-
ξὶ συνοικοῦντας χωρὶς διαζυγίου ἐτέραις παρεχώρει γυναιξὶ συναφθῆναι.
Ἐἶτα ἐπαύξων τὴν ἀσεβίαν ἤρξατο ὑβρίζειν τὰς ἀγίας εἰκόνας καὶ τὴν
ἄχραντον Θεοτόκον, ὀνομάζων τὰ ἱερὰ ἐκτυπώματα βεβαμμένας σανί-
δας, ἐπὶ τοσοῦτον ἀσεβείας (δὲ) ἐξεβακχεύθη τὸ κάθαγμα, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ
ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας μυστήρια βλασφημεῖν καὶ πρὸ πάντων τὸ φοικτὸν
τῆς ἀναιμάκτου θυσίας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας μυστήριον²¹². Πολλάκις
γὰρ μεθύων καὶ ἀκράτου ἐμφορούμενος ὁ ἐναγῆς καὶ παμβέβηλος (ὦ τῆς
ἀνοχῆς σου, Χριστέ βασιλεῦ) ἐτόλμησε μετὰ τὴν οἰνοποσίαν τοῖς ἱεροῖς
προσελθεῖν καὶ τὴν ἀναιμάκτον, φεῦ, ἐπιτελέσαι ἱεροουργίαν. Ἐῶμεν λέ-
γειν καὶ τὰς λοιπὰς εἰς ἀκολασίας αἰσχ(ρ)ουργίας αὐτοῦ, δι' ἃς εἰσῆρχετο
ἀναιδῶς εἰς ὀσπήτια γυναικῶν, ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, καὶ ἐπέμεινε ἐν
αὐτοῖς ἐφ' ἱκανὰς ἡμέρας παρὰ γνώμην τῶν ἰδίων ἀνδρῶν, πρόσκομμα
γενόμενος τοῖς εὐσεβεῖσι καὶ κακὸν ἀπωλείας παραδείγμα, ἐφ' οἷς δυσχε-
ραίνοντες καὶ δυσφοροῦντες τοῖς ὄλοις οἱ τοῖς ἐπαρχίας ἐκείνης χριστιαν-
οὶ καὶ μηκέτι ἀνεχόμενοι καθορᾶν τηλικούτον αἰσχος, καὶ ὃν θεῖος [sic]
οὐ μόνον τῆς ἐπαρχίας ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τοῦ χριστιανικοῦ γένους τοῖς ἔθνε-
σιν πᾶσιν εἰς ὕβριν καὶ χλεύην ἡμετέραν προκείμενον, ἀνήγγειλαν τὰ κατ'
αὐτοὺς ἅπαξ καὶ δις διὰ κοινῆς αὐτῶν ἀναφορᾶς πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ
Χριστοῦ μεγάλῃν Ἐκκλησίαν προσκλαιόμενοι καὶ καταβοῶντες. Οὐ μὴν
ἀλλὰ καὶ χριστιανὸς ἱκανὸς ἐπεμφαν ἐνταῦθα ἐκτραγωδοῦντας ἀθλίως
τὸ κοινὸν αὐτῶν ἀτόχημα καὶ τὸν ψυχικὸν κίνδυνον καὶ ξυναυλίαν ὀλο-
φρομένους καὶ ἀπαλλαγὴν τῶν τοσοῦτων κακῶν ἐξαιτουμένους, κἀντεῦ-
θεν κατὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν ῥηθέντων διαμνησθεῖς συνοδικῶς ὁ ῥηθεὶς κα-
κοπαγκράτιος καὶ ἐλθὼν εἰς τὰ ὧδε σωματικῶς συμπαρασταθεὶς τε μετ'

212. Πιθανὸν οἱ κατηγορίες αὐτὲς νὰ σχετίζονται μετὰ τὴν πληροφορίαν πὸς ἡ καθάρσιον
τοῦ Παγκρατίου ὀφειλόταν σὲ ἀθεία καὶ αἰρετικὰς τάσεις, βλ. Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, ὁ.π., 'Ο
Ἐρανιστής, τ. I (1963), σ. 28.

αυτῶν ἐπὶ Συνόδου καὶ γενομένης ἐξετάσεως καὶ ἐρεῦνης ἀκριβῶς περὶ τῶν κατ' αὐτοῦ λεγομένων, ἀνεγνώσθησαν αἱ τε ῥηθείσαι ἀναφοραὶ, περιέχουσαι ἐπὶ λεπτοῦ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα κανονικὰ ἐγκλήματα καὶ τὰ ἐπέκεινα πάσης ἀσεβείας αὐτοῦ τολμήματα, καὶ μετὰ τὸ βεβαιωθῆναι καὶ μαρτυρηθῆναι τὰς ῥηθείσας ἀναφορὰς ἀληθεῖς εἶναι καὶ διὰ κοινῆς ἀγωγῆς τῶν συμπatriotῶν αὐτοῦ συγγεγράφαι, προσέτι καὶ ἀπὸ τῶν συμπαιδόντων καὶ ἀπεσταλμένων χριστιανῶν ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν ἐπτά κατὰ τὸν ἀριθμὸν μάρτυρες χρήσιμοι καὶ ἀμεμπτοὶ καὶ ἀξιόπιστοι κατὰ νόμους ἐμαρτύρησαν κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ Συνόδου τὴν τῶν νενομοθετημένων νηστειῶν κατάλυσιν, τὴν εἰς τὰς ἀγίας εἰκόνας ὕβριν, τὰς ἐν συνοικεσίαις τολμηθείσας παρανομίας καὶ τὰ λοιπὰ εἰς ἀσέβειαν τολμήματα αὐτοῦ, καὶ ἐπιταχθέντες // συνοδικῶς δέξασθαι ὄρκον ἐπ' ἐκκλησίας, ὡς μὴ ψευδόμενοι καὶ κατὰ πάθος μαρτυροῦντες, ἐδέξαντο ἅπαντες τὸν ἐπερεχθέντα αὐτοῖς ὄρκον, καὶ τούτου γενομένου κατεκρίθη συνοδικῶς καὶ ὑπαίτιος ἀνεφάνη καὶ ἐπομένως κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας καθαιρέσεως παντελοῦς ἀμετακλήτως ἀξίος δέδεικται κατὰ τὸν οἶον ἀποστολικὸν κανόνα, ἐπὶ τῶν ἐγκληματικῶν αἰτιῶν διὰ πέντε μαρτύρων πιστῶν καὶ ἐντίμων ὁμνούντων τὴν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου κατηγορίαν ἀποδεχομένων, καὶ κατὰ τὸν νηὸν κανόνα τῶν ἀποστόλων, ἐπίσκοπον τὸν μὴ παιδεύοντα τὸν λαὸν τὴν εὐσέβειαν καθαιρεῖσθαι, πολλοῦ γε καὶ δεῖ τὸν πρὸς ἀσέβειαν ἐνάγοντα, καὶ κατὰ τὸν ξθὸν ἐπίσκοπον καταλύοντα Τετράδα καὶ Παρασκευὴν καθαιρεῖσθαι.

“Ὅθεν καὶ δι' ὁμοφροῦν συνοδικῶς αὐτὸν ἐκαθήραμεν καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀπεγνῶνάσαμεν τέλεον, δόντες ἄδειαν τῇ ἐνδημούσῃ Συνόδῳ ψήφους ποιῆσαι κανονικὰς ἐκλέξασθαι ἕτερον πρόσωπον εἰς τὸ ἀποκατασταθῆναι γνήσιον μητροπολίτην ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ, καὶ γράφοντες ἀποφανόμεθα συνοδικῶς, ἵνα ὁ διαληφθεὶς κακοπαγκράτιος, ὡς ἐπὶ τοσοῦτοις κανονικοῖς ἐγκλήμασι καταμεμαρτυρημένος ὡς μέθυσορ, ὡς ὑβριστὴς τῶν θείων εἰκόνων καὶ σεπτῶν μυστηρίων, ὡς καταλυτὴς τῶν ἀγίων νηστειῶν, ὡς ἄδειαν νοσῶν καὶ εἰς προφανῆ ἀσέβειαν ὑπὸ τοῦ διὰ βόλου κατενεχθεὶς καὶ ἀνάξιος πάντῃ τοῦ λοιποῦ τοῦ ἱερατεῦναι Θεῷ γενόμενος καθηρημένος εἴη²¹³ κλπ.

213. Μετὰ τὴν καθαιρέσιν του ὁ Παγκράτιος περιερχόταν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο μέχρι τὸ θάνατό του, Α. ΑΓΓΕΛΟΥ, ὁ.π., ‘Ὁ Ἐραμιστὴς, τ. Ι (1963), σ. 28, ἴσως νὰ ἔκανε τὸ δάσκαλο.

[Δεκ. 1726 - Ἰαν. 1727]²¹⁴

Περίληψη. — Μετὰ τὴν καθάρσιν τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Γ' καθαιρεῖται καὶ ὁ προστατευόμενος του πρώην ἀρχιεπίσκοπος καὶ μετέπειτα μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Θεοκλήτος ὡς συνεργὸς του σὲ ὅσα δεινὰ προξένησε στὴ μεγάλη Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν προσωπικὴ του κακὴ πολιτεία καὶ διαχείριση τῆς μητροπόλεως του.

319 Καθαίρεσις στηλιτευτικῆ τοῦ Φιλιππουπόλεως Θεοκλήτου, συμπεριέχουσα καὶ τὸν γέροντα αὐτοῦ πατριάρχη Ἱερεμίαν. Σύνθεσις διδασκάλου Κριτίου.

Πρὸς τοὺς σχολιοὺς σχολιάς ὁδοὺς ἀποπέμπει τὸ θεῖον, ὁ σοφὸς Σολομὼν διαδρόμην διδάσκει, οὐδὲν ἄλλο ἀνιπτόμενος διὰ τούτου ὅτι μὴ τὴν κακίαν λαμβάνει δικαίως παρὰ Θεοῦ τὰπίχειρα. Ἐπειδὴ γὰρ εἰώ-

214. Τὸ σχέδιο καθάρσεως δὲν φέρει χρονολογία ἀλλὰ μὲ βεβαιότητα μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ στὰ στενὰ αὐτὰ χρονολογικὰ ὄρια. Ἡ καθάρσιν τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Γ' ποὺ εἶχε προηγηθεῖ ἔγινε τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1726, ἰνδ. ε', βλ. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Κατάλογος κωδίκων Ἀγίου Ὄρους, τ. Β', σ. 389, κώδ. Ἀγ. Παντελεήμονος 522, φ. 46β. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, «Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων», ΠΕΦΣΚ, Ἀρχαιολογικὸν Παράρτημα τοῦ τόμου Κ'-ΚΒ' (1892), σ. 110. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. IV, σ. 382. MANSI, ὁ.π., τ. 37, στ. 661-678. Κατὰ μίαν πληροφορίαν ὁ Ἱερεμίας ἐξώσθηκε στὶς 19 Νοεμβρίου 1726 καὶ ἐξορίστηκε ἀμέσως μετὰ, Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ, ὁ.π., σ. 325. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σ. 622, 627-8. Ἄν αὐτὸ εἶναι σωστὸ, τότε προφανῶς ἡ σύνταξις τῆς καθάρσεως ἔγινε λίγο ἀργότερα, τὸ Δεκέμβριον, πβ. ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, «Συμβολή», Ὁρθοδοξία, τ. ΙΑ' (1936), σ. 56. Ἐξάλλου ὑπογραφή τοῦ διαδόχου τοῦ Θεοκλήτου στὸ θρόνον Φιλιππουπόλεως ἀπαντᾷ ἤδη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1727, βλ. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, ὁ.π., Ἑλληνικά, τ. Β' (1929), σ. 434, καὶ Δ.Π. ΠΑΣΧΑΛΗ, ὁ.π., Θεολογία, τ. ΚΔ' (1953), σ. 89, ποὺ καθορίζει καὶ τὸν terminus ante quem. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι τόσο τὸ περιεχόμενον ὅσο καὶ ἡ ἔντονη ὁμοιότητα τῆς καθάρσεως τοῦ Θεοκλήτου μὲ τὴν καθάρσιν τοῦ Ἱερεμίου ἀποκλείει τὴν ὑπόψιν ὅτι αὐτὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ δευτέρη καθάρσιν τοῦ Θεοκλήτου ποὺ ἔγινε γύρω στὰ 1729, πβ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, «Μητροπολίται Θράκης», Θρακικά, τ. 8 (1937), σ. 59.

Τὸ δὲ στηλιτευτικὸ πνεῦμα ποὺ διαπνέει τὴν καθάρσιν τοῦ Ἱερεμίου Γ' καὶ τοῦ Θεοκλήτου φαίνεται νὰ ὑποδηλώνει καὶ κάποια προσωπικὴ ἐμπάθεια, ὅπως ἰσχυρίστηκε καὶ ὁ Α. ΚΟΜΝΗΝΟΣ-ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ, ὁ.π., σ. 325, πβ. ἐπίσης ΤΗ. ΡΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ὁ.π., σ. 384, καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ Β. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, «Νικόλαος Κριτίας Προυσαεὺς», Μικρασιατικὰ Χρονικά, τ. 9 (1961), σ. 97, νὰ ἀναιρέσει τὴν κατηγορίαν αὐτὴν κατὰ τοῦ Κριτίας δὲν εὐσταθεῖ. Πιθανὸν ὅμως ὁ Σκουβαράς νὰ μὴ εἶχε δεῖ τὸ δημοσιευμένον κείμενον τῆς καθάρσεως τοῦ Ἱερεμίου, γιὰτὶ δὲν παραπέμπει σ' αὐτό.

θασιν τῶν ἀνθρώπων οἱ πλείους καὶ χαμερπότεροι καταφύεσθαι τῆς προνοίας καὶ εὐθύνας κινεῖν ὅτι μὴ καθ' ἑξῆς τῶν βεβιωμένων δίκας διδάσιν οἱ κακία συζῶντες κἀντεῦθεν ἐπὶ τὸν ἀπρονόητον δῆθεν εἶναι τὰ καθ' ἡμᾶς φρονεῖν καὶ εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε φέρεσθαι ὑπὸ εὐθελείας καὶ ὀλιγοπιστίας ἐκτραχηλίζονται· ἐν τῷ ἐξυπερηφανεύεσθαι γὰρ τὸν ἀσεβῆ ἐμπυρίζεται ὁ πτωχός, διὰ τοῦτο ἢ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη τῶν ἀσθενεστέρων τὴν διάνοιαν παραμυθουμένη κατεξανίσταται τῶν πονηρῶν κατ' ἄλληλον αὐτοῖς τὴν τιμωρίαν ἐπάγουσα, ἀνταποδώσει γὰρ φησὶν αὐτοῖς Κύριος τὴν ἀνομίαν αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτούς, καὶ μάλιστα εἶπερ ἄρχοντες λαῶν καὶ λογικῶν ποιμνίων ἠγεμόνες τυγχάνουσι καὶ προστασίαν ὑπηκόων ἐμπειπιστευμένοι καὶ τῷ ἑαυτῶν ὑποδείγματι τὸ ὑπήκοον λυμαινόμενοι καὶ διαφθείροντες. Τηρικαῦτα γὰρ ἀπαραίτητος ἢ τοῦ Θεοῦ ὄργη κατὰ τῶν τοιούτων καὶ δευὰ καὶ χαλεπὰ τὰ φόβητρα ἀνασεύεται. Αὐτὸς γὰρ φησὶν τοῦ γενέσθαι τὰ πρόβατά μου εἰς προνομίην, ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ τὰ μὲν σκιάξω καὶ περιποιήσομαι, οἱ δὲ τὰ, καὶ τὰ πείσονται [sic], καὶ ἀλλαχῶ φησὶν, αὐθις ποιμαίνεται τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς, ἀεικνησάμενοι κατέσφαζον καὶ οὐ μετεμέλοντο, καὶ οἱ πωλοῦντες αὐτὰ ἔλεγον εὐλογητὸς Κύριος καὶ πεπλουτήκαμεν· διὰ τοῦτο ἐπάγει, ὁμοφαία ἐξεγέρθητι ἐπὶ τοὺς ποιμένας καὶ ἐκσπάσατε τὰ πρόβατα, καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρα μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμνοὺς ἐπισκέψομαι. "Ὅσα τοιγαροῦν ἢ εἰς πολλοὺς ὀδεύουσα κακία μείζων καὶ χαλεπωτέρα τῆς περὶ ἓνα ἰσταμένης, τοσοῦτον ἀναλόγως πολλαπλάσιοι καὶ αἱ παρὰ Θεοῦ τοῖς κακοῖς προστάταις ἐπαγόμενοι βάσανοι, οἷτινες τελευταῖον ὡς θεομισεῖς τε καὶ ἀποτρόπαιοι καὶ βέβηλοι οὐ μόνον τῆς ἥς ἔλαχον ἀξίας καὶ προστασίας ἐκπίπτουσι καὶ ἐκβάλλονται, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν εὐσεβῶν κοινωνίας ἐκκήρυκτοι γίνονται καὶ μακρὰν ἀποσκορακίζονται καὶ ἐκκόπτονται τέλεον τῆς τῶν εὐσεβῶν συμμορίας τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύματος ὡς μέλη ἕνταρὰ καὶ δυσώδη καὶ λοιμοὶ φθοροποιοὶ καὶ ὀλέθριοι, ἵνα μὴ τῇ κοινωνίᾳ καὶ θίξει μεταδοῖεν τοῖς εὐσεβέσι τῆς προτροπῆς καὶ τοῦ μιάσματος.

Τοιοῦτον μάλιστα σεσηπὸς καὶ δυσῶδες καὶ πάντη ἀχρηστον εὐρέθη ἐν τοῖς παροῦσι καιροῖς καὶ ὁ παραχωρήσει Θεοῦ καὶ ἐπὶ κοινῷ αἴσχει, βλάβη τε καὶ ἀτιμία τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας καὶ τοῦ γένους τῶν ὀρθοδόξων ὑπὸ τοῦ διαβόλου προχειρισθείς καὶ τοῦ κακογέροντος αὐτοῦ Ἰερεμίου βία ἀποκατασταθεὶς μητροπολίτης τάχα Φιλιππουπόλεως κακοθεόκλητος²¹⁵, ὅστις τῇ κλήσει καὶ προσηγορίᾳ ἐναντίαν τὴν προαίρεσιν ἐν-

215. Ὁ Θεόκλητος κατέλαβε τὸ θρόνον Φιλιππουπόλεως πιθανότατα μετὰ τὸ τέλος Ὀκτωβρίου 1716, βλ. MANSI, δ.π., τ. 37, στ. 659, πβ. ἐπίσης πιδ κάτω σημ. 246, καὶ ὄχι τὸ 1718, ὅπως ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν ΣΩΦΡΟΝΙΟ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗ, δ.π., Θεολογικά τ. 8 (1937),

320 δειξάμενος καὶ κατὰ ἀντίφασιν ταύτῃ ἀποχρησάμενος//δαίμονος ἐργαστήριο καὶ τῶν σατανικῶν ἐκείνων πράξεων ἐνδιατέμα ἑαυτὸν ἀποκατέστησεν· ἀγνώριστος γὰρ ὑπάρχων ὡς ἀφανὴς καὶ χαμερπῆς καὶ ἀγελαῖος καὶ μηδὲν ἄλλο ἔχων προτέρημα, ὡς ὑπὸ τοῦ γέροντος αὐτοῦ μαμαρτύρηται, ὅτι μὴ τὴν μαγειρικὴν τέχνην, δι' ἣν παρ' αὐτῷ εὐδοκίμησεν, ἐσχάτῃ ἀμαθίᾳ καὶ ἀπαιδευσίᾳ σύντροφος, ὡς μὴ τὰ ἄλλα στοιχεῖα καὶ τὰς συλλαβὰς τῶν γραμμάτων, ἀ καὶ νηπίοις ἀναγινώσκονται, ἐπιγινώσκων καλῶς, καὶ ὡς εἶπεῖν ἀναγράφητος εἰς τὸ παντελὲς καὶ ἀγράμματος καὶ αὐτὸ τοῦτο μάγειρος καὶ σχεδὸν ὀνηλάτης. Ἐφθασεν ὁ μαρὸς καὶ τρισβάρβαρος τὰς ἐκ τῆς τέχνης αὐτοῦ μαχαίρας κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας θήξαι καὶ κοινὴν βλάβην συμμαχανήσασθαι. Τοῦ γὰρ τρισκαταράτου γέροντος αὐτοῦ συνοδικῆ διαγνώσει μετὰ τὸ φωραθῆναι τῆς Ἐκκλησίας ἐπίβουλον εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ ἀποπεμφθέντος, αὐτὸς ὁ θεοστηγῆς τοῦ κακοῦ κόρακος κακὸν ὄν, ὁ ὄφεις καὶ τὸ τῆς ἐχίδνης γέννημα, ὁ πρόδρομος τοῦ Ἀντιχρίστου, τὸ ἐκμαγεῖον καὶ ἀρχέτυπον τοῦ διαβόλου, ὑπολειφθεὶς ἐνταῦθα ὡσπερ εἰ τις τρῶξ καὶ ὑποστάθμη βορβόρου, καὶ ὡς εἶπεῖν κατὰ τὸν μῦθον τοῦ Ἄδου ὁ κέρβερος ὕλακτησε μανικῶς, καὶ βουλὴν ἄδικον, ὡς θεομάχος ὁ ἀλιτήριος βουλευσάμενος καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διαβόλου καὶ γέροντος γενόμενος ὄργανον ὡς ἐκ μέρους αὐτοῦ τὰς εἰς τὸ δημόσιον συντάξεις ἐπαυξάνει διπλάς, καὶ διὰ τῆς τηλικαύτης κοινῆς συμφορᾶς τὸν οἰκουμένικὸν θρόνον παρὰ νόμους καὶ τυραννικῶς ἐκείνῳ προσκᾶται τὸν ἀρχιμάγειρον Ναβουζαδδάν²¹⁶ μιμησάμενος, ὃν ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐπὶ τῷ κατακαῦσαι τὴν Ἱερουσαλήμ ἐξαπέστειλε, καπὶ τοῖς τοιούτοις αὐτοῦ κατορθώμασιν εἰς ἀμοιβὴν τε καὶ ἀντέκτισιν τῆς μαρᾶς αὐτοῦ ταύτης δουλεύσεως οὐ μόνον ἀρχιδιάκονος γίνεται τοῦ παρανομοτάτου πατριάρχου ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ μετὰ μικρὸν εἰς Φιλιππουπόλιν ἀρχιερεὺς ὑπ' αὐτοῦ βία καὶ παρὰ γνώμην τῆς ἱερᾶς Συνόδου καθίσταται, καὶ τηλικούτου ἐπισημοτάτου καὶ πολυανθρωποτάτου ποιμνίου προστάτης καὶ ποιμῆν, φεῦ, ὁ ἀνάξιος γίνεται, σχέδιος καὶ πρόσφα-

σ. 58 καὶ τὸν Κ. ΜΥΡΤΙΛΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΝ, Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, Ἀθῆναι 1959, σ. 284. Γιὰ τὸν Θεόκλητον βλ. ἐπίσης Β. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ, δ.π., ΕΕΒΣ, τ. ΙΒ' (1937), σ. 227. Π. ΖΕΡΑΝΤΟΥ, δ.π., σ. 201-3. Κ. ΣΑΘΑ, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 3, σ. 523. MANSI, δ.π., τ. 37, στ. 243, 246, 252, 579, 603, 655, 659, 677, 954, 992 καὶ τ. 38, στ. 524, 526. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Ι, σ. 205. F. MIKLOSISCH-J. MÜLLER, δ.π., τ. 6, σ. 332. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, δ.π., Ἑλληνικά, τ. Γ' (1930), σ. 118. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, δ.π., τ. ΙΙ, σ. 487 καὶ τ. ΙΙΙ, σ. 240. Α. Π. ΠΑΣΧΑΛΗ, δ.π., Θεολογία, τ. ΚΔ' (1953), σ. 91, 223. Κ. ΔΑΠΟΝΤΕ, Δακτικαὶ Ἐφημερίδες, τ. Ι, σ. ρξα', ρξβ', ρσ', σπθ'. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, «Ὁ ἀρχαιότερος κώδικς τοῦ Ἑθνικοῦ Ταμεῖου», ΕΑ, τ. Γ' (1890), σ. 156. Ι. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἐγγράφα τοῦ Πατριάρχικου Ἀρχιεπισκοπείου», ΕΑ, τ. ΙΘ' (1899), σ. 298. Βλ. καὶ πιδ κάτω σημ. 231.

216. Ἱερεμίας, 47, 1-11.

τος τὴν ἀξίαν ὁμοῦ τε παρὶς καὶ φρεῖς, οἷά πον παῖδες Ἑλλήνων μύθους τὰ πολλὰ χαίροντες τοὺς γείτονας τερατεύονται, καὶ μηδὲν προσεγγόντων εἰς χειροτονίαν, ὅτι μὴ κακουργίαν καὶ προδοσίαν καὶ τὸ πρὸς τὸν Ἰούδαν καὶ γέροντα αὐτοῦ δυσσεβέστατον διακόνημα. Ἐπει δὲ τηλικαύτης ἐπαρχίας παρ' ἐλπίδα τὸ κάθαρμα ἐδράξατο ἀνίπτοις χερσὶ τὸ τοῦ λόγου καὶ ἀμνήτω ψυχῇ πρὶν τὸν βόρβορον ἀποπλύνασθαι καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς μολυσμούς, ὄσους ἢ κακία αὐτῷ προσημάξατο, πρὶν ἀξίος γενέσθαι προσίεναι τοῖς ἱεροῖς, πρὶν εἰδέναι κἂν ἀναγνώσκων τὰ ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας βιβλία, πολλοῦ γε δὴ καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ἐπιγνώσκων, ὡς εἶναι καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις κατὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν καὶ παροιμίαν, οἷα δὴ νεόφυτος τυφωθεὶς κατὰ τὸν ἀπόστολον καὶ εἰς κριμα ἐμπεσὼν τοῦ διαβόλου, οἷα καὶ ἡλίκα κατὰ ἐκεῖσε γενόμενος κατετόλμησεν αἰσχρὸν ἐστὶ καὶ λέγειν. Καὶ γὰρ πονηρὰ φύσις καὶ ἀπαίδευτος ἐξουσίας ἐπιλαβομένη δημοσίας συμφορὰς ἀπεργάζεται, καὶ οἱ κακοὶ εἰς τιμὰς ἰόντες, ὄσω μᾶλλον ἀνάξιοι εἰσι, τοσοῦτον ἀφροσύνης καὶ θράσους ἐμπύμπλονται καὶ κατὰ τὸν εἰπόντα σοφόν, ἢ μὲν παροιμία φησί, μὴ παιδί μάχαιραν, ἐγὼ δὲ φαίην μὴ παιδί πλοῦτον, || μηδὲ ἀνδρὶ ἀπαιδευτῷ δυναστείαν. Καὶ γὰρ τοῦ διαβόλου γενόμενος μαθητῆς καὶ διάκονος, μηδὲν ἄλλο φθάσας ὑπ' αὐτοῦ διδαχθῆναι, ὅτι μὴ φιλαργυρίαν καὶ ἀρπαγὴν καὶ τὸ ἐπὶ αἰσχροκερδεῖα διώκειν καὶ διαβάλλειν καὶ θύειν καὶ ἀπολλύειν τὸ ποιμνίον, καὶ τοὺς ἐκεῖσε χριστιανούς μυρίων θορόβων καὶ σκανδάλων καὶ ταραχῆς τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην ἐπέπλησε καὶ κακῶν Ἰλιὰς ἅμα τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ τὴν πόλιν κατέλαβεν, ὡς ἀληθεῦσαι ἐπ' αὐτῆς τὰς προφητικὰς ἀνακλαύσεις, οὐαὶ σοὶ πόλις, ἧς ὁ βασιλεὺς νεώτερος, καὶ τό, ἐπιστήσων νεανίσκους (ἄρχοντας) αὐτῶν, καὶ ἐμπαίεται κυριεύσουσιν αὐτῶν. Ἐπει γὰρ οὐδὲν εἶχε σημεῖον ἐξ ἀρετῆς, οὐ λόγον, οὐ πρᾶξιν, οὐ θεωρίαν, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐπωφελῶν καὶ τιμίων, ἀνοίξας τοὺς θησαυροὺς τῆς κακίας καὶ ἀμαθίας ἐλεεινῶς καὶ ἀθλίως ἐπέτριβε τὸ ὑπήκοον, διαβάλλων ἀνευθύνους ἱερωμένους καὶ λαϊκούς εἰς τοὺς κρατοῦντας καὶ εἰς ἐξουρίαν καταδικάζων διὰ τῶν ἀρξίων τοῦ γέροντος αὐτοῦ καὶ τῇ δυνάμει ἐκείνου ὡς λοιμῷ φθοροποιῷ καὶ διστόμῳ μαχαίρᾳ κατὰ τοῦ ποιμνίου ἀποχρώμενος καὶ δήμιος προφανῆς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν καὶ σωμάτων γινόμενος, χωρία τε τῆς ἐπαρχίας Τορνόβου πλεονεκτικῶς κατεπάτησε καὶ τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν ἤρπασεν ἀπεναντίας τοῖς ἀποστολικαῖς καὶ συννοδικαῖς κανόσιν, οἷτινες ἤτοις ἀπαγορεύουσι μηδένα ἐπίσκοπον τολμᾶν εἰς ἀλλοτριὰν ἐπαρχίαν ἐπιέναι καὶ ὑπερβαίνειν τὰ ὄρια αὐτοῦ.

Παραιτούμεθα λέγειν τὰς λοιπὰς αὐτοῦ αἰσχροουργίας καὶ εἰς ἀκολασίαν τραγωδίας φειδοὶ τῶν ἀκρωμένων, ὅσα διαθρολυῶντες καταβοῶσιν αὐτοῦ οἱ τῆς ἐπαρχίας ἐκεῖνης χριστιανοὶ ὡς ἐπ' αὐτοφώρῳ τολμώμενα, καὶ ὅτι τοιαύτην τινὰ ἀσέλγειαν αὐτοῦ συσκήσασαι ποτὲ βουλόμενος

ἐμχανήσατο περιτρέφας ἱερωμένῳ τινὶ τὸ ἀμάρτημα, καὶ τοῦτον ἀπειλαῖς ἐκβιασάμενος αὐτουργὸν ἑαυτὸν καὶ ἄκοντα τοῦ κακοῦ δμολογήσαι, εἰς ἐξωμοσίαν τελευταῖον περιπεσεῖν ἐκεῖνος ὁ θεοστουγῆς καὶ παμμίαιρος ἐγένετο αἷτιος. Καὶ τὰ μὲν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ τοιαῦτα πάσης ἀσεβείας καὶ ἀφροσύνης καὶ βδελυρίας γέμοντα, ὅσα δὲ κἂν τῇ βασιλευσῆσιν ταύτῃ τῶν πόλεων αὐτῷ κατετολήθη, ἀγνοεῖν οἴομεθα οὐδένα, ὅστις οὐ τῶν ἀπάντων [sic]. Ὅσα μὲν γὰρ ἐπεδήμησεν αὐτῇ ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας, οἷα τις λοιμὸς ἐπιδήμιος καὶ φθοροποιὸς νόσος εἰσέρπων καὶ εἰσφθειρόμενος τὰ πάντα ἀκοσμίαις ἐνεπίμπλατο θορόβου τε καὶ στάσεως καὶ ἐμφυλίου πολέμου καὶ ζημίας οὐ τῆς τυχοσύνης τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ ἱερᾷ τῶν ἀρχιερέων ὁμηγύρῃ ἐγένετο αἷτιος, καὶ ἢ μὲν παροιμία φησὶ ἀεὶ φέρει Λιβὴν κακόν, αὐτοῦ δὲ οὐκ ἔστιν ὅτι ἢ ἐπιδημία βλάβην τινὰ ἡμῖν πᾶσιν οὐκ ἐναπέτεκε. Τοῦ γὰρ ἐξωλεστάτου γέροντος αὐτοῦ πρὸς πᾶσαν διαβολὴν καὶ σκενωρίαν διὰ τὴν ἄκραν εὐθήθειαν καὶ φρενοβλάβειαν ἀπερισκέπτως καὶ ἐξ ἐτοίμου τὰ ὄτα ὑπέχοντος καὶ ῥαδίως αὐτὸς ἐξαπατῶμενος, ὁ ταραξίας καὶ σκανδαλοποιὸς μυρίας συκοφαντίας προσπλάττων καὶ τεκταινόμενος καὶ διαβάλλων πάντας (ἢ γὰρ ἀμαθέστατον καὶ πάσης ἀρετῆς καὶ παιδείας πάντῃ ἀμέτοχον, ἀλλ' οὐκ διαβολὰς ἐξευρίσκειν καὶ δόλους συβόραπτειν καὶ τὴν ἀλωπεκίην ὑποκρίνεσθαι πανουργότατον ἦν καὶ πιθανόν τὸ ἀνδράποδον), καὶ μάλιστα πρὸς τὸν ματαιόφρονα ἐκεῖνον καὶ κρονόληρον τοὺς λόγους ποιοῦμενος καὶ οὐδέποτε εἶτα ἡμᾶς ἐν ἡσυχίᾳ διάγειν καὶ τῶν ἐν ποσὶ κακῶν μεμνησθαι, ἀλλ' ἐκάστοτε νεωτέραις θλίψεσι καὶ ἐπιρρεῖαις ἡμῖς ἐπιζυζομέναις παρηνώχλει || καὶ ἐτάραττε, καὶ ἵνα δὴ τὰ πολλὰ συνελόντες ὡς ἀριθμὸν νικῶντα καὶ λόγον δύναμιν πᾶσαν ἐνὶ καὶ μόνῳ τὸν λόγον συγκλείσαντες ἐπισφραγίσωμεν, ὅτι μαθητῆς ἦν ὁμότροπος καὶ μιμητῆς ἐφάμιλλος καὶ ὄργανον εἰς κακίαν τοῦ ῥηθέντος κακογέροντος αὐτοῦ ὁ μετὰ τὸν διώκτην (διώκτης) καὶ μετὰ τὸν ἀποστάτην ἀποστάτης, ἢ ξυνωρὶς καὶ συζυγία τοῦ διαβόλου, οἱ δύο τῆς Ἐκκλησίας ἐπισημώτατοι ληστὰι καὶ τοῦ γένους τῶν ὀρθοδόξων φονικώτατοι, τὴν μὲν Ἐκκλησίαν ἄρδην ἐκτρίψαντες καὶ τὴν εὐσέβειαν παραλύσαντες, οὐκ ὀλίγους δὲ τῶν ὀρθοδόξων ἀδίκως καὶ ἀναιτίως ἀπολέσαντες, ἐφ' οἷς δύο παθόντες τὰ μέγιστα συνάμα, καὶ οἱ τῆς ῥηθείσης ἐπαρχίας χριστιανοὶ καὶ τηλικαύτην ὕβριν μηκέτι φέρειν δυνάμενοι προσέδραμον μὲν πολλακίς τῇ ἐκκλησιαστικῇ προνοίᾳ, καὶ ξυναυλίαν ὀλοφυρόμενοι τὴν κοινὴν αὐτῶν συμφορὰν ἐτραγώδησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ τῆς Ἐκκλησίας τυραννοῦτος Ἰερεμίου, ἀλλ' οὐκ εἰσηκούθησαν πώποτε²¹⁷. Πῶς γὰρ ἐμελλον

217. Πιθανὸν νὰ ἀναφέρεται στὴ διαμάχη κάποιου Κωσταντῆ μετὰ τὸν Θεόκλητο γιὰ οἰκονομικὰ θέματα τῆς ἐπαρχίας. Ὁ Ἰερεμίας εἶχε γράψει στὶς 11 Φεβρουαρίου 1720 στοὺς προκρίτους τῆς Φιλιππουπόλεως ἀποδοκιμάζοντας τὴν ἀντιχριστιανικὴ συμπεριφορὰ τοῦ Κωσταντῆ, Μ. ΓΕΛΩΝ, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες, σ. 242.

εισακούεσθαι ὑπὸ τοῦ συνεργοῦ καὶ συμπράκτορος καὶ ὑπεργωνιζομένου ἐφ' οἷς ἐκακούργει τὸ κάθαρμα συμμεριζομένον τε καὶ παρακερδαίνοντος τὰς ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας κλοπὰς τε καὶ ἀρπαγὰς, ἀλλὰ κενοὶ ἀπεπέμποντο καὶ κακὸν τι ἔνιοι προσλαβόμενοι, διὸ καὶ ἄκοντες ἔφερον ἀναγκοῦντες καὶ σχετλιάζοντες τὸ τῆς ἀμαθίας καὶ πάσης ἀσχημοσύνης εἰδεχθέστατον ἕξιον σοβαρῶς ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου ὄρωντες καθεζόμενον καὶ τὴν ὄφρον ἀἴρον κατὰ τῶν βελτιόνων. Καὶ γὰρ δευῶν καὶ χαλεπώτατον τοὺς χεῖρους τῶν βελτιόνων ἀρχεῖν καὶ τοὺς ἀνοητοτέρους τοῖς φρονιμωτέροις προστάττειν, καὶ κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, εἰ παιδεύειν ἄλλους ἐπιχειρεῖν πρὶν τινα παιδευθῆναι καὶ ἐν πίσθῃ τὴν κεραιαν μαθάνειν. Ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ψυχαῖς ἐκμελετᾶν τὴν εὐσέβειαν λίαν ἀνοήτων ἐστὶν ἢ τολμηρῶν, ἀσυνέτων μὲν εἰ μὴδὲ τῆς ἰδίας ἀμαθίας αἰσθάνονται, θρασέων δὲ εἰ συνιέντες κατατολμῶσι τοῦ πράγματος, ἕως οὗ ὁ τοῦ ἰδίου πλάσματος φειδόμενος Θεὸς καὶ τὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ κακῶς πάσχοντα, ἀγόμενόν τε καὶ φερόμενον ἔλεεινῶς καὶ ἀθλίως λαὸν κατοικτεῖρας, καὶ ἡμᾶς ὡσαύτως καὶ τὴν ἁγίαν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν πολλῶν διὰ τοῦτον πειραθέντας κακῶν, καὶ μὴν καὶ πειραθησομένους εἰσέτι εἴπερ διέμενεν, ἐκ γὰρ τῶν προτέρων αὐτοῦ δραματουρηγμάτων εὐλόγως ἂν τις καταστοχαθεῖη καὶ τὰ ἐσόμενα. Ὁ γὰρ κακὸς οὐδὲ ἄλλο πληρὸν κακός, ἄλλως τε καὶ εἰ φόνου πνέοι κατὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς ἐκ παντὸς τρόπου διώκοι, ἐπεὶ οὐκ ἦν ἄλλως ἀπαλλαγῆναι, μὴ τοῦ πόθῳ καὶ προσεχοῦς αἰτίου γενομένου ἐκ μέσου μιᾶ πληγῇ ἀμφοτέρους κατέβαλεν ἀνενεχθέντων καὶ φανερῶν γενομένων τῷ βασιλικῷ τῆς ἐξουσίας κράτει τῶν πολλῶν καὶ ἀπειρῶν κακουρηγμάτων καὶ δυσσεβημάτων αὐτῶν ἀμφοτέρων, τοῦ μὲν ἐπὶ παγκοσμίῳ βλάβῃ τῶν ἀπανταχοῦ δευδοξῶν, τοῦ δὲ προηγουμένως μὲν ἐπὶ τῆς ῥηθείσης ἐπαρχίας, ἐπομένως δὲ καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ἀνάσταστοι ἐγένοντο ἀμφοτέρω ἐξαιφνης ἀπὸ βασιλικῆς ὀργῆς²¹⁸ καὶ εἰς ἐξορίαν ἐνδίκως μάλα κατεδικάσθησαν²¹⁹ προθελύμην τῆς ὑπὸ τοῦ δαίμονος φυτευθείσης ῥίζης τῆς κοινῆς συμφορᾶς μετὰ τοῦ ἐξ αὐτῆς παγκακίστου φυτοῦ, ὡς ἄκαρτα ξύλα καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ πυρὸς ἄξια. Καὶ γὰρ ἐχορῆν

218. Κατὰ τὸν Α. ΚΟΜΝΗΝΟ-ΥΨΗΛΑΝΤΗ, ὁ.π., σ. 323-5, ἡ ἔξωσι τοῦ Ἱερεμία Γ' ἦταν ἀποτέλεσμα τῶν μηχανορραφιῶν τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Γρηγορίου Γκίλια, ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης εἶχε ἀρνηθεῖ νὰ ἐκδώσει τὸ διαζύγιον τῆς ἀδελφῆς του Μαριώρας ἀπὸ τοῦ σύζυγόν τῆς Λάσκαρη Μάμωνᾶ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ραδιουργίας ὁμάδας ἀρχιερέων.

219. Ὁ Ἱερεμία Γ' ἐξορίστηκε στὸ Σινᾶ ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι λίγου πρὶν τὴ δευτέρῃ ἀνάφρῃσὶ τοῦ στὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸ 1733, βλ. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ, ὁ.π., σ. 331, 335, 336. ΣΑΡΑΒΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, «Συμβολή», Ὁρθοδοξία, τ. ΙΑ' (1936), σ. 56-57. Ὁ Θεόκλητος ἀνακλήθηκε ἀπὸ τὴν ἐξορίαν στὸν θρόνον Φιλιππουπόλεως τὸ 1728, μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Μακαρίου ποῦ τὸν εἶχε διαδεχθεῖ γιὰ μερικὸς μῆνας.

323 τῷ ὄντι ἀμφοτέρους τὴν ἀξίαν ἀποτίσαι καὶ ταῖς αὐταῖς περιπεσεῖν // παρὰ Θεοῦ φοβεραῖς καὶ ἐξαισίαις πληγαῖς τε καὶ μάστιξιν, ὡς ἀλλήλοις καὶ δι' ἀλλήλων ἐπὶ τηλικαύταις κοιναῖς συμφοραῖς καὶ δημοσίαις βλάβαις ὑπηρετήσαντας καὶ φθοροποιὰ ὄργανα γενομένους. Χεῖρας γὰρ ταχέως μηδενὶ ὑποτιθέναι παρεγγυᾶται ὁ ἀπόστολος Παῦλος, μηδὲ κοινωρεῖν ἄλλοτριας ἀμαρτίας, κοινωνεῖ δὲ ἀναμφιβόλως τοῦ ἀμαρτήματος ὁ τῇ πονηρίᾳ τὴν ἐξουσίαν παρασχόμενος καὶ καθάπερ τις μαυρομένῳ καὶ παραπαίοντι ξίφος ἐγχειρίσας ἠκονημένον, ὃν ἂν ἐργάσῃται φόνον ὁ μεμηνώς, ἐκεῖνος ὑφίσταται τὴν αἰτίαν, οὕτω καὶ ἀνθρώπῳ πονηρίᾳ συζῶντι ὁ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ταύτης ἐξουσίαν ἐπιδοὺς τὸ πῦρ τῶν ἀμαρτημάτων ἐκείνου καὶ τὴν γέενναν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἔλκει κεφαλῆν, διὸ ἐνδίκωτα ὑπὸ τῆς ἀνωθεν φιλανθρωπίας καὶ προνοίας τοῦ δικαιοτάτου Θεοῦ ἠκονομήθη ἀμφοτέρους δι' ἀλλήλους τὴν τοιαύτην ἐποστῆναι παιδείαν, ὄργανα κοινῶν συμφορῶν ἀλλήλοις χρηματίζοντας, τὸν μὲν ἐπὶ βλάβῃ τῆς Ἐκκλησίας τῷ κακογέροντι διακονησάμενον τῇ ἐπαυξήσει τῆς ἀσοδοσίας, τὸν δὲ τὸν μοχθηρὸν καὶ ἀνάξιον δοῦλον, τὸν μὴ διὰ τὸ κρύπτειν τὸ τάλαντον, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπορεῖν ὄλως ἀγαθοῦ τινος ἄξιον τῆς γέεννης ὄντα εἰς τηλικαύτην ἐπίσημον ἐπαρχίαν καὶ κεκοσμημένην πλήθει ὑπηκόου τοσοῦτου ἀνάξιως καὶ βία προχειρισάμενον.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρωταίτιος ὤφθη συνοδικῇ καθαιρέσει καθυποβληθῆναι καὶ ἐκκηρυχθῆναι τῆς τῶν εὐσεβῶν κοινωνίας ἐφ' οἷς ἀνήκουστα τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἐλυμήνατο, πολλοῖς τε ἄλλοις καὶ τῇ ἐπαυξήσει τῆς εἰς τὸ δημόσιον χορηγίας, δεῖν ἠηγάμεθα ἀναγκαῖον εἶναι μάλιστα καὶ τὸν διακονήσαντα καὶ ἐξυπηρετήσαντα προθύμως αὐτῷ ἐπὶ τῇ κοινῇ λύμῃ καὶ βλάβῃ ταύτῃ ἄπερ ἄγγελον σκότους καὶ ὑπηρετὴν τοῦ πρώτου Σατανᾶ καὶ Ἐωσφόρου, καὶ αὐτὸν ταῖς ἴσαις καὶ ὁμοίαις καθυποβαλεῖν ἐκκλησιαστικαῖς παιδείαις ὡς συνεργὸν καὶ συνέριθον καὶ συμπράκτορα καὶ ὁμόφρονα τοῦ ἀλιτηρίου ἐκείνου, καὶ οὐ μόνον τῆς ῥηθείσης ἐπαρχίας καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ λογικοῦ ποιμνίου φθορεῖα καὶ ἐξολοθρευτὴν καὶ ἀρῆιον δαίμονα, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τοῦ γένους τῶν εὐσεβῶν κατακεκοιμένον τε καὶ κατεγνωσμένον καὶ κατάφωρον γεγονότα ἐπὶ μυρίοις ἐγκλήμασι καθυπαπομένους τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ἀνάξιον οὐ μόνον ἀρχιερωσύνης ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν χριστιανῶν ὄλως προσηγορίας καὶ κοινωνίας.

Τούτου χάριν γράφοντες ἀποφανόμεθα συνοδικῶς κλπ. ἵνα ὁ ῥηθείς κακοθεόκλητος, ὁ παρ' ἀξίαν καὶ βία καὶ δυναστεία τοῦ κακογέροντος αὐτοῦ Ἱερεμίου φθάσας, ὡς μὴ ὠφελε, γενέσθαι μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως, ὡς ἀνάξιος, ὡς ἀδόκιμος, ὡς ἀμαθέστατος πάντη, ὡς κατεγνωσμένος ἐπὶ μυρίοις ἐγκλήμασιν, ὡς ὄργανον τοῦ διαβόλου, ὡς φθορεὺς τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ δήμιος προφανῆς καὶ

ληστής και επιβάτης τῆς ἐθνεΐσης ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως και τῶν ἐν αὐτῇ χριστιανῶν ὑπάρχει καθηρημένος... κλπ.

6

[1720 - 21]²²⁰

Περίληψη. — Καθαίρεται ὁ μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Ἰωσήφ, πρόην ἐπίσκοπος Ζητουνίου, πού παράνομα και με ἐξωτερική ἐπέμβαση εἶχε προβιβαστεῖ σ' αὐτήν, μετά τήν παρουσίαση μιᾶς πλαστής παραίτησης τοῦ νόμιμου μητροπολίτη Λακεδαιμονίας Κυπριανοῦ. Ὁ Ἰωσήφ, μετά τήν ἐγκατάστασή του, ἄρχισε νά βιάζει τοὺς ὑποκείμενους ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας του νά παραιτηθοῦν γιά νά μπορέσει νά πουλήσει τίς ἐπισκοπές τους. Μάλιστα τὸν Εὐρυσθένης Ἀγαθάγγελο τὸν εἶχε κρατήσει δύο μέρες σιδεροδέσμιο γιά νά τὸν ἐξαναγκάσει σὲ παραίτηση. Ἐπενέβη ἐπίσης και στὴ μητρόπολη Χριστιανουπόλεως, ἄρχισε νά σφετερίζεται τὰ εἰσοδήματά της και προσπαθοῦσε νά ἐξώσει τὸ νόμιμο μητροπολίτη της Γρηγόριο, θέλοντας νά τήν ὑποβιάσει σὲ ἐπισκοπή. Ἐπιπροσθέτως δὲν ἔστειλε τὰ ἐκκλησιαστικά δικαιώματα ἀπὸ τήν ἐπαρχία του στὴ μεγάλη Ἐκκλησία.

323 Καθαίρεσις κακοῦσῆφ Λακεδαιμονίας ἀρπάσαντος βία τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν και κατατρέχοντος τοὺς ὑποκειμένους αὐτῇ ἐπισκόπους και τὸν μητροπολίτην Χριστιανουπόλεως, θέλων ὑποτάξει αὐτὴν ἑαυτῷ και ἐπισκοπήν καταστήσαι. Σύνθεσις διδασκάλου Κριτίου.

324 Ἐναστος ἐκ τῶν ἰδίων φησὶν ἔργων ἢ δοξασθήσεται ἢ κατακριθήσεται, οἱ μὲν γὰρ τῶν ἀγαθῶν και ἐπαινουμένων ἀντιποιούμενοι πρά-

220. Τὸ σχέδιο τῆς καθαιρέσεως δὲν φέρει χρονολογία. Κατὰ τὸν Μ. LE QUIEN, *Oriens Christianus in Quatuor Patriarchatus Digestus*, φωτομηχανική ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1740, Graz 1958, τ. II, στ. 192, ὁ Ἰωσήφ ἦταν μητροπολίτης Λακεδαιμονίας τὸ 1721. Ἀπὸ τὸν κώδικα Vat. Gr. 2495, φ. 1792 ὅμως ἔχουμε τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Ἰωσήφ καθαιρέθηκε τὸ 1720. Ἄν αὐτὸ ἀληθεῖ, ἡ καθαίρεση θὰ πρέπει νά τοποθετηθεῖ μετά τὸν Ἀπρίλιο τοῦ χρόνου αὐτοῦ, διότι προηγουμένως ἔχουμε ὑπογραφὰς τοῦ Ἰωσήφ ὡς μητροπολίτη Λακεδαιμονίας, βλ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΒΡΑΜΕΩΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. I, σ. 205, και Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, ὁ.π., *Ἑλληνικά*, τ. Β' (1929), σ. 418, 424. Ἡ σειρά τῶν μητροπολιτῶν Λακεδαιμονίας εἶναι ἐλλιπής και με πολλές ἀσάφειες τὰ χρόνια αὐτά, πβ. Β. ΑΤΣΕΗ, *Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέχρι σήμερον*, Ἀθήναι 1975, σ. 172, Τ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Λακεδαιμονίας Μητρόπολις, Ὁρθόδοξη και Ἡθική Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 8 στ. 83-84, βλ. και ὑποσημ. 221-223, και δὲν προσφέρει ἐνδείξεις πού νά ἐπιβεβαιώσουν εἴτε τὴ μία εἴτε τὴν ἄλλη χρονολογία. Ἐπομένως ἡ καθαίρεση τοῦ Ἰωσήφ θὰ μπορούσε με ἐπιφύλαξη νά χρονολογηθεῖ ἀνάμεσα σὸ Μάιο τοῦ 1720 και τὸ 1721.

ξων, ἐννόμως τε και θεαρέστως πολιτευόμενοι εὐκρίτως ἀποδοχῆς και ἐπαίνων ἐπάξιοι κρίνονται. Οἱ δ' αὖ κακία συζῶντες, κατεγνωσμένων τε και ἀτόπων ἀντεχόμενοι ἔργων, και ὑπ' ἀλογίας εἰς κρημνοὺς ἀπωλείας σφᾶς αὐτοὺς τραπέντες ὑπὸ παντὶ δικαίῳ διπλοῖδα ἀισχύνης περιβαλλόμενοι ἀτιμον και ἄδοξον, και ἐξουθενωμένοι ἀναδείκνυνται και ταῖς ἐκ τῶν νόμων ποιναῖς ὑπόδικοι γίνονται ὡς ἀτοκατάκριτοι. Ὡσπερ γὰρ ἀρετὴν ἀγέραστον καταλιπεῖν οὐ δίκαιον, οὕτω κακίαν ἀκόλαστον μένειν και ἀτιμώρητον ἀδικώτατον πάντων ἐστί. Ταύτη τοι και οἱ ἱεροὶ τῆς Ἐκκλησίας νόμοι ἀποτόμως τοὺς τοιοῦτους παιδεύουσι και τῶν ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας περιβόλων μακρὰν ἀποβάλλουσι και ὡς τινα ἀγῆ ἀποστρέψασθαι τοῦτους τοῖς ἐδσεβέσι παρεγγυῶνται, ἵνα μὴ τῇ ὁμιλίᾳ τῶν ἑσπαρῶν τὸ ὄγιός τῆς Ἐκκλησίας διαφθειρηται σύστημα.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν και ὁ παραχωρήσει Θεοῦ ἀρχιερατεύσας ἐν ὁμῖν κακοῦσῆφ, ὅστις φύσεως μοχθηρᾶς και πονηρᾶς προαιρέσεως ὢν, ἀσυχρόβιος τε και ἀπαίδευτος, σκεῦος τε ὀργῆς κατὰ τὸν ἀπόστολον κατηρατισμένον εἰς ἀπώλειαν, και πρότερον μὲν τὸ μοχθηρὸν τῆς φύσεως αὐτοῦ ἱκανῶς ἐνδείξατο ἐπὶ ἐπίσκοπος ὢν Ζητουνίου²²¹, ἐνθα οὐδ' εἰπεῖν δυνατὸν ὅσας κακίας και ἀτοπήματα διεπράξατο, και τοὺς ἐκείσε χριστιανοὺς οὐ μετρίως διετάραξε τε και ἔβλαψε, καθὼς και ἡ κατ' αὐτοῦ σταλθεῖσα ἐξ ἐκείνων ἀναφορὰ ἐδηλοποιεῖ σαφέστατα, ὅν εἰ μὴ μεταθεθῆναι συνεβεβήκει εἰς Λακεδαιμονίαν, κἂν ἐξώσθη κακῶς τῆς ἐπισκοπῆς, μᾶλλον δὲ και περὶ αὐτὸ τὸ ζῆν ἐκεκινδυνεύει, τοσαύτη τις ἦν ἡ κατ' αὐτοῦ τῶν χριστιανῶν ἀπάντων ὀργὴ ὑπερβάλλουσα, ὡς μηκέτι ἀνεκτῆς οὔσης τῆς κακίας αὐτοῦ, τοσοῦτων ὄν ὄντων τῶν προτέρων αὐτοῦ ἐν Ζητουνίῳ ἀτοπημάτων χεῖρω τούτων ὄφθη κατατολιμήσας τὰ δευτέρα.

221. Ἡ περίοδος ἀρχιερατείας τοῦ Ἰωσήφ στὴν ἐπισκοπὴ Ζητουνίου παρουσιάζει και αὐτὴ προβλήματα. Στους ἐπισκοπικούς καταλόγους Ζητουνίου ὁ Ἰωσήφ δὲν ἀναφέρεται καθόλου, πβ. Ν.Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας: Ε' Ἐπίσκοποι Ζητουνίου και Ἀλμυροῦ*, *Ἐπετηρὴς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός*, ἔτος ΙΑ' (1915) περ. Β', σ. 195. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας*, *Θεολογία*, τ. ΙΓ' (1935), σ. 35. Τὸ ὄνομα ὅμως τοῦ Ἰωσήφ ἀναφέρεται πάλι στὸν Vat. Gr. 2493, φ. 1075v/180v με τὴν ἐνδειξὴ «1718 ἢ 1719», ἀλλὰ και ἐδῶ τὰ πράγματα δὲν εἶναι σαφῆ. Στὴ σειρά διαδοχῆς πού σχηματίζεται με βάση τίς πληροφορίες τοῦ κώδικα Λαρίσης ἔχουμε τοὺς: Νικηφόρο, Ἰούλιος 1710 μέχρι 1716, ὁπότε προβιβάζεται στὴ μητρόπολη Λακεδαιμονίας, βλ. και Μ. ΓΕΛΕΩΝ, *Ἐιδήσεις ἱστορικῶν παροραθεῖσαι*. — Οἱ λογιώτατοι —, *ΕΑ*, τ. ΔΙ' (1912), σ. 12. Ἰωαννίκις, διάδοχο τοῦ Νικηφόρου τὸ 1716, πού πεθαίνει τὸν ἴδιο χρόνο. Γεράσιμος, 24 Δεκεμβρίου 1716-1717. Ἰωσήφ 1718 ἢ 1719. Ἀθανάσιος, πού πεθαίνει τὸ 1720. Ἐντούτοις στὸν κώδικα Λαρίσης ὑπάρχει τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Ἀθανασίου με ἡμερομηνία 23 Νοεμβρίου 1717. Ἐπομένως και ἡ χρονολόγησις τοῦ Ἰωσήφ στὸ θρόνο τοῦ Ζητουνίου τὸ 1718 ἢ τὸ 1719 εἶναι προβληματική, ἐκτὸς ἐὰν ὑποθεθεῖ ὅτι ὁ Ἀθανάσιος εἶχε χάσει τὴν ἐπαρχία του γιά ἓνα διάστημα και μετά τὴν προαγωγή τοῦ Ἰωσήφ στὴ μητρόπολη Λακεδαιμονίας ἐπανῆλθε σ' αὐτήν.

Εθθός μὲν γὰρ παρανόμως καὶ ληστρικῶς τῆς Λακεδαιμονίας ἐδρά-
 ξατο. Ὅντος γὰρ τοῦ γνήσιου καὶ νομίμου ἀρχιερέως αὐτῆς τοῦ γέροντος
 κὼρ Κυπριανοῦ, μᾶς παρατήσεως πεπλασμένης καὶ ψευδοῦς ἀναφανεί-
 σης, ἀναποδείκτον τε καὶ χωρὶς μαρτυρίας ἀρπάζει τὴν ἐξηθείσαν μητρό-
 πολιν βιαίως καὶ οὐ κατὰ κανόνας, ἐξωτερικῆ δυνάμει μᾶλλον ἢ ψήφῳ
 κανονικῆ ἐγκρατῆς ταύτης γενόμενος²²². Κατασχὼν δέ, ὡς μὴ ὄφειλε,
 βία τὴν ἐξηθείσαν μητρόπολιν, οὐ ποιμὴν αὐτῆς ἀλλὰ τύραννος καὶ κλέ-
 πτης καὶ αἰμοβόρος λόκος καθίσταται, καὶ γενόμενος αὐτόθι ληστεύειν
 καὶ λεηλατεῖν τὸ ὑπήκοον ἐπεβάλλετο. Αὐτίκα γὰρ τοὺς μὲν ὑποκειμέ-
 νους ἐπισκόπους τῆ μητροπόλει ταύτῃ βιάζεσθαι ἤρξατο παρατηθῆναι
 τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῶν, καὶ ἄκοντας, ἐφ' ᾧ ἀπεμπολεῖν ἔχοι ἐπ' ἀδροῖς
 μισθοῖς τὰς ἐπισκοπὰς τὴν Ἰούδα φιλαργυρίαν νοσήσας ὁ ἀλιτήριος.
 Καὶ τὸν ἐπίσκοπον Εὐδρουσθένης κὼρ Ἀγαθάγγελον²²³, ἀρχιερεῖα γέροντα
 καὶ σεμνὸν καὶ εὐλαβείας ἄξιον ὄντα, δύο ἡμέρας κατεῖχε σιδηροδέσιμον
 ἀπαιτῶν αὐτοῦ βιαίως τῆς ἐπισκοπῆς τὴν παραίτησιν, πρᾶγμα πάσης

222. Πβ. κώδ., Vat. Gr. 2493, φ. 1075v/180v: «Ἰωσήφ ἐπίσκοπος Ζητουνίου ἐγένε-
 νετο Λακεδαιμονίας ἐξώσας τὸν γνήσιον Λακεδαιμονίας Κυπριανόν, ἀλλὰ καθαιρεθέντος με-
 τὰ ταῦτα τοῦ Ἰωσήφ, ἐγένετο Λακεδαιμονίας ὁ Κυπριανός. (Κώδ. Πατρ.)». Τὰ χρονολο-
 γικὰ πλαίσια τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Κυπριανοῦ δὲν εἶναι ἐπίσης ἀπολύτως ἐξακριβωμένα.
 Πιθανὸν ἔγινε μητροπολίτης Λακεδαιμονίας τὸ 1706· μνημονεύεται ἐπίσης τὸ 1711 καὶ στὶς
 29 Ὀκτωβρίου 1715. Τὸ 1716 φαίνεται ὅτι ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Νικηφόρο Ζητουνίου.
 Προστίθεται τώρα ἡ πληροφορία ὅτι ἐξώσθηκε ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ, ἄγνωστο πότε, ἴσως ἀνά-
 μεσα στὰ 1719-1720, καὶ ὅτι ἔχι πολὺ ἀργότερα ἐπανῆλθε στὸ θρόνον του μετὰ τὴν καθάρση
 τοῦ Ἰωσήφ. Γιὰ τὸν Κυπριανὸ βλ. Τ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «Μητρόπολις καὶ μητροπολίται Λα-
 κεδαιμονίας κατὰ τὴν Ἑνετοκρατίαν. Θεοδώρητος Κριτῆς ὁ ἐκ Δημητσάνης», *Θεολογία*, τ.
 Κ' (1949), σ. 33-35. ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, «Συμβολαὶ περὶ τὸν Λακεδαιμονίας Κυπριανόν», *Σπαρ-
 τιατικὰ Χρονικά*, ἔτος Ε' (1941/2), φ. 49, σ. 6. ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, «Εἰς τὸν κατάλογον μητροπολι-
 τῶν Λακεδαιμονίας συμπληρωματικά», *Σπαρτιατικὰ Χρονικά*, ἔτος ΣΤ' (1942/3), φ. 71-72,
 σ. 149, 150.

223. Κατὰ τὸν Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, *Ἱστορία τῆς Βαμβακοῦς*, Ἀθήναι 1907, σ. 33, 37, ὁ Ἀ-
 γαθάγγελος Βρεσθένης ἀρχιεράτευσε ἀπὸ τὸ 1700 μέχρι τὸ 1713, πβ. Μ. LE QUIEN, *δ.π.*, τ.
 II, στ. 236-7. Π. ΖΕΡΑΕΝΤΟΥ, «Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐλληνικὴ Ἐκκλησία ἐπὶ Ἑνετῶν ἔτεσι
 1685-1715», στὴν *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη τῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως χρόνων*, Ἀθήναι 1921, σ. 31.
 Ν.Α. ΒΕΗ, «Ἐκφρασις κώδικος τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας», *ΔΙΕΕΕ*, τ.
 ΣΤ' (1902-6), σ. 189. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, «Ἐνθυμήσεων ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ
 πρώτη», *ΝΕ*, τ. 7 (1910), σ. 208. Στὴν καθάρση ποὺ ἐξετάζουμε ὁμως καὶ ποὺ χρονολογεῖ-
 ται γύρω στὰ 1720-1721, ὁ Ἀγαθάγγελος φέρεται νὰ κατέχει ἀκόμη τὴν ἐπισκοπὴ Βρεσθέ-
 νης. Αὐτὸ ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὴν ἐνδειξὴ ποὺ μᾶς παρέχει ἡ ὑπογραφή του ὡς «πρώην
 Βρεσθένης» στὶς 16 Αὐγούστου 1718, Ν. ΒΕΗ, «Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς
 ἐν Θεράπνιας μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα», *Ἐπετηρὶς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου
 Παρνασσός*, ἔτος Η' (1904), σ. 122. Ἔτσι γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμη παρατηροῦμε τὴ μεγάλη ἀ-
 σάφεια ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς ἐπισκοπικούς καταλόγους τῆς μητροπόλεως Λακεδαιμονίας
 καὶ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς τὴν ἐποχὴ αὐτῆ.

325 παρανομίας καὶ δυσσεβείας ἀνάπλεων. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐκ ἔχων κόρον λαβεῖν
 τῶν ὧν δυσσεβῶς ἐκακούργει ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ ταύτῃ|| καὶ ὡσερ
 φιλονικῶν τῆς φιλαργυρίας καὶ ἀσεβείας τὸ κράτος ἀναδήσασθαι, καὶ ἐτέ-
 ρα ἐπαρχία θρασέως ἐπιπηδᾷ καὶ τῆς μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως
 κατεπεμβαίνει ὁ ἀναιδής τε καὶ πάντολμος, ληΐζεται αὐτὴν καὶ ἀρπάζει
 τὰ εἰσοδήματα αὐτῆς μηδὲν αὐτῷ ἀνήκοντα, οἷά τις ἐπίσημος ληστής,
 σπεύδει τε ἐξῶσαι αὐτῆς τὸν γνήσιον καὶ νόμιμον ἀρχιερεῖα, ἱερώτατον
 μητροπολίτην Χριστιανουπόλεως κὼρ Γρηγόριον²²⁴ κλπ., καὶ τὴν ἐπαρ-
 χίαν ταύτην ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς μητροπολὶν τε οὖσαν καὶ λεγομένην εἰς
 ἐπισκοπὴν ἐπιχειρεῖ καταβιβάζειν καὶ μεταποιῆσαι, καὶ ταῦτα τῶν ἱερῶν
 τῆς Ἐκκλησίας κανόνων ἡθῶς ἀπαγορευόντων τὰ τοιαῦτα, τοῦ μὲν τῆς
 ἐν Νικαίᾳ Συνόδου κανόνος, ἕκαστον ἐπίσκοπον τοῖς ἰδίοις προνομίοις ἀρ-
 κείσθαι διαταττομένον καὶ μὴ ἐπαρχίαν ἐτέραν οὐκ οὖσαν ἄνωθεν ὑπὸ
 τὴν αὐτοῦ χεῖρα ὑφαρπάζειν, καὶ τοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου
 βον κανόνος τοὺς ὑπὲρ διοίκησιν ἐπισκόπους ταῖς ὑπεροχίαις Ἐκκλη-
 σίαις μὴ ἐπιέναι διαγορευόντος, μηδὲ συγγέειν τὰς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' αὐ-
 τὸς ὑπὸ τοῦ ἀπλέτου τῆς φιλαργυρίας πάθους εἰς ἀκατάσχετον μανίαν
 καὶ λύσσαν προενεχθεὶς οὔτε τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον εἰς οὐδὲν λογισάμενος,
 οὔτε τοὺς νόμους εὐλαβούμενος, οὔτε μὴ τὴν δύναμιν τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ
 Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας ἐπὶ νοῦν θέμενος τῶν ἰδίων ὄρων μένειν ἐν-
 τὸς οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλ' οἷόν τις αὐτοκέφαλος καὶ αὐτοχάλκευτος, μᾶλλον
 δ' εἰπεῖν κακοκέφαλος, γυμνῆ τῇ κεφαλῇ, τὸ τοῦ λόγου, τὰς παρανόμους
 αὐτοῦ καὶ ἀτόπους θελήσεις ἀνεπαισχύντως καὶ ἀνυποστόλως ἐπιτελεῖ,
 ἀπειθείαν τε καὶ ἀνυποταξίαν ἐνδείκνυται, ἀχαριστίαν τε καὶ ἀγνωμοσύνην
 πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην Ἐκκλησίαν τὴν εὐεργέτιδα
 αὐτοῦ οὐδόλως φροντίσας ἀποστεῖλαι καὶ πληρῶσαι μέχρι τοῦ νῦν τὰ ἐκ-
 κλησιαστικὰ αὐτοῦ δικαιώματα, ἀλλὰ, καίτοι ὑποσχθεὶς εὐχαριστῆσαι
 αὐτῇ, ἐφάνη ψεύστης καὶ παραβάτης τῆς ὑποσχέσεως αὐτοῦ ταύτης καὶ
 ταῦτα συνάξας τοσαῦτα δικαιώματα [...] καθαιρεῖσθαι καὶ ἀποβάλλεσθαι
 τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἄλλα ἴμωρία ἄτοπα διεπράξατο, ἅτινα ἀποσιωπῶμεν
 διὰ τὸ ἀπρεπὲς καὶ αἰσχρὸν τῆς αὐτῶν ἀφηγήσεως.

224. Γιὰ τὸν Γρηγόριο Χριστιανουπόλεως βλ. Π. ΖΕΡΑΕΝΤΟΥ, *δ.π.*, σ. 28. Χ. ΚΝΗ-
 ΤΟΥ, «Ἡ μητρόπολις Χριστιανουπόλεως», *ΕΑ*, τ. Α' (1910), σ. 69-70. Γ. ΛΑΜΠΑΚΗ,
 «Μελέται, ἐργασίαι καὶ περιηγήσεις τοῦ 1898», *Δελτίον Χριστιανικῆς καὶ Ἀρχαιολογικῆς
 Ἑταιρείας*, τ. Γ' (1903), σ. 107-8. Μ. LE QUIEN, *δ.π.*, τ. II, στ. 190. Τ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ,
 «Μητρόπολις καὶ μητροπολίται Λακεδαιμονίας κατὰ τὴν Ἑνετοκρατίαν. Θεοδώρητος Κρι-
 τῆς ὁ ἐκ Δημητσάνης», *Θεολογία*, τ. Κ' (1949), σ. 32. Ν.Α. ΒΕΕΣ, «Nikodemus Baba-
 tenis aus Lebadeia weiland Bischof von Helos», *BNJ*, XIII (1936-7), σ. 70-71. Μ.
 ΓΕΛΕΩΝ, «Ἐπισκοπικὸν πῖνακες», *ΕΑ*, τ. ΑΒ' (1912), σ. 270. Δ.Χρ. ΔΟΥΚΑΚΗ, «Κατά-
 λογος μητροπολιτῶν Χριστιανουπόλεως», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, τ. Δ' (1909), σ. 368.

Ὁν ἕνεκα πάντων παρανομημάτων καὶ ἀσεβημάτων αὐτοῦ καὶ καθαιρέσεως παντελοῦς συνοδικῆ διαγνώσει κέκριται ἄξιος. Τούτου χάριν γράφοντες ἀποφανόμεθα συνοδικῶς κλπ..., ἵνα ὁ διαληφθεὶς κακοιω-σῆφ, ὡς τοιοῦτος καὶ τηλικούτος καθηρημένος κλπ... ἀποκαθιστώμεν δὲ ἐπ' αὐτοῦ τὸν γέροντα Λακεδαιμονίας ἐδλογοῖν καὶ ἀγιάζειν ὑμᾶς, καὶ μηδεὶς τολμήσει αὐτῷ ἀντιλαβέσθαι κλπ...

7

[23 Ἰαν. - 4 Φεβρ. 1720]²²⁵

Π ε ρ ῖ λ η ψ η. — Καθαιροῦνται οἱ μητροπολίτες Βιζύης Ἰωακείμ καὶ Ναυπλίου Γαβριήλ, διότι μὲ συκοφαντίες καὶ μηχανορραφίες ἐπιβουλεύτηκαν τὸν Πατριάρχη (Ἰερεμία Γ') καὶ τὴν ἴδια τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, προκαλώντας ση-μαντικὴ ζημιὰ παρὰ τὴν τελικὴ ἀποτυχία τῶν σχεδίων τους.

331 Καθαίρεσις τοῦ Βιζύης Ἰωακείμ καὶ Ναυπλίου Γαβριήλ ὡς κατα-τρεχόντων τὴν Ἐκκλησίαν. Πόλιμα Κριτίου.

Τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἀποφανομένου, ἀνάγκη ἐστὶ τὰ σκάνδαλα γί-νεσθαι, οὐκ ἀπλήρῃ ἔχει τὴν ἐρμηνείαν τὸ νόημα. Καὶ γὰρ πρὸς τὰς πονη-ρὰς διαθέσεις καὶ προαιρέσεις τῶν ἀνθρώπων ἀποβλέπων ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς, ὅτι δηλαδὴ ἐυρίσκονται τινὲς ἀνθρώποι, οἵτινες μορφήν μὲν εἶ-δος ἀνθρώπινον ἔχουσι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ καὶ τῷ πράγματι εἰσι γέννημα ἐχι-δῶν καὶ αὐτοὶ τοῦ διαβόλου οἱ πρόδρομοι, καὶ ὡς οὕτως εἰπεῖν ἀν-θρώπομορφοὶ διάβολοι, οἵτινες φύσει πρὸς τὸ κακὸν ἱστῆν ἔχοντες, καὶ πρὸς τὰ ἀγαθὰ οὔτε μελετᾶν, οὔτε ἐργάζεσθαι ποτὲ ἐπιτήδιοι ὄντες τὸν

225. Ἡ καθάρσις τῶν Βιζύης Ἰωακείμ καὶ Ναυπλίου Γαβριήλ μπορεῖ νὰ τοποθε-τηθεῖ μὲ ἀρκετὴ ἀκρίβεια ἀνάμεσα στὶς 23 Ἰανουαρίου 1720, ἡμέρα ποὺ ὁ Πατριάρχης Ἰε-ρεμίας Γ' ἀποκαταστάθηκε στὸ θρόνο του ὕστερα ἀπὸ μιὰ σύντομὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀφελόμενου σὲ ἐνέργειες τῶν ἀρχιερέων ποὺ προαναφέρθηκαν καὶ τοῦ Ἡρακλείου Καλλινίκου, καὶ στὶς 4 Φεβρουαρίου τοῦ ἴδιου χρόνου, ὅταν ὁ Φιλιππουπόλεως Θεόκλητος μὲ ἐπιστολὴ του πληροφόρησε τὸν Χρυσάνθο Νουαρά για τὰ γεγονότα καὶ τὴν καθάρσις τοῦ Ἰωακείμ καὶ τοῦ Γαβριήλ. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰερεμίας Γ' ἔγραψε λίγες μέρες ἀργότερα, στὶς 26 Φεβρουαρίου, ἐπιστολὴ στὸν Χρυσάνθο για τὸ ἴδιο θέμα, ἀναγγέλλοντας καὶ τὴν ἐπικεί-μενη καθάρσις τοῦ Ἡρακλείου Καλλινίκου, βλ. Μ. ΓΕΛΩΝ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, σ. 240-2. Ἡ καθάρσις τοῦ Καλλινίκου πραγματοποιήθηκε, ἀλλὰ, τελικὰ, ὁ Καλλινίκος μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ ἀθωώθηκε καὶ ἐπανῆλθε στὸ θρόνο του, βλ. Κ.Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΟΥ, «Καλ-λινίκος Γ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως», ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν *Ἱερὸ Σύνδεσμο*, Ἀθῆναι 1915, σ. 96. ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ, *Heraclia Sacra*, τεῦχος Β', Ἀθῆναι 1958, σ. 164. Για τὸν Καλλινίκου βλ. ἐπίσης καὶ πῶς κάτω, σ. 252 κ.εξ.

καιρὸν πραγματεύονται σατανικῶς, καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ἀδυνάτως ἔχουσι πρὸς τὸ κακοποιεῖν καὶ βλάψαι ὑποκρίνονται καὶ πλάττονται τὴν ψευδῶννον φιλίαν, εὐκαιρίας δὲ λαβόμενοι τὰ χεῖριστα καὶ ἀτοπώτατα διαπράττονται καὶ ὅσα ἂν αὐτοῖς ὁ πατήρ αὐτῶν διάβολος ὑπαγορεύῃ προθύμως ἐργά-ζονται, καθὼς καὶ ἐπὶ τοῦ προδότου Ἰούδα σαφέστατα πεφανέρωται, ὅστις μαθητῆς ὦν τοῦ Κυρίου καὶ παντοῖα τὰ ἀγαθὰ καὶ ψυχωφελῆ παρ' αὐτοῦ πράττειν καὶ λέγειν ἐκδιδαχθεὶς καὶ τιμῆς καὶ ἀγάπης ὑπὸ τοῦ δε-σπότητος ἀξιούμενος, ἐμπης εἰς προδοσίαν ἐξέκλιπε καὶ τοῖς ἐχθροῖς εἰς θάνατον τὸν εὐεργέτην τριάκοντα ἀργυρίων παραδέδωκε. Φύσει γὰρ ὦν ἀχάριστος καὶ κακοποιὸς καὶ φιλάργυρος, ὅταν εὗρε καιρὸν ἔδειξεν ἐμπρά-κτως τὴν κακίαν αὐτοῦ, διὸ καὶ ἐπιφέρει ὁ δεσπότης ἡμῶν Χριστός, οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἐρχεται, ὀδυρόμενος τὴν ἀπώ-λειαν τῶν τοιούτων ἀχαρίστων καὶ κακοποιῶν ἀνθρώπων.

332 Ἐπειδὴ τοιγαροῦν // καὶ ἐν ταῖς προλαβούσαις ἡμέραις, καθὼς φα-νερόν ἐστι τοῖς πᾶσι, ὅτι ὀφθαλμοφανῶς καὶ εἶδον καὶ ἤκουσαν τὴν σύγ-χυσιν καὶ ταραχὴν καὶ ἀνωμαλίαν καὶ καταδρομὴν, βλάβην τε καὶ ζημίαν ὀποδ' ἐπροξενήθη εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὴν ἡμῶν μετριότητα ἀδίκως καὶ παραλόγως καὶ χωρὶς τινος ἐδλόγου αἰτίας καὶ ἀφορμῆς, διότι καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, εἰρήνης τε καὶ ὁμονοίας συγχορευούσης [sic] μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ τῆς ἱερᾶς (Συνόδου) τῶν ἐνδημούντων ἐνταῦθα ἱερωτάτων συναδελφῶν ἀρχιερέων, καὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον εἰπεῖν, σκευὴ δολῆς κατηγορημένα εἰς ἀπώλειαν, ὁ τε κακοβιζύης Ἰωακείμ²²⁶ καὶ ὁ κακοναυπλίου Γαβριήλ²²⁷ μελετήσαντες

226. Για τὸν Ἰωακείμ Βιζύης τὸν Ἀλαμπάση, γνωστὸ μουσικὸ βλ. κυρίως ΣΩΦΡΟ-ΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, «Μητροπολίται Θράκης», *Θρακικά*, τ. 6 (1935), σ. 26, 27, 28 καὶ τ. 8 (1937), σ. 33-46. Ὁ Εὐστρατιάδης ἀγνοεῖ τὸν λόγο τῆς καθαιρέσεως καὶ υποθέτει ὅτι ὑπο-βλήθηκε σ' αὐτὴν ἐπειδὴ γιὰ ἀγνωστη καὶ ἀδικαιολόγητη αἰτία ὁ Ἰωακείμ ἐγκατέλειπε τὴν ἐπαρχία του. Ὁ Ἰωακείμ ἀθωώθηκε ἐπίσης λίγο ἀργότερα, ὅπως ὁ Καλλινίκος Ἡρακλείου, ἡ ἀθωώσή του ὅμως ἐγίνε μετὰ τις 15 Αὐγούστου 1720, ἡμερομηνία τοῦ θανάτου του, Γ. ΧΑΡΙΤΑΚΗ, «Κατάλογος τῶν χρονολογημένων κωδικῶν τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Καΐρου», *ΕΕΒΣ*, τ. Δ' (1927), σ. 170. Για τὸν Ἰωακείμ Βιζύης βλ. ἐπίσης, ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Θράκης (ἀπὸ τῆς ἀλώσεως γενικῶς, ἀλλ' ἰδίως ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς)», *Θρακικά*, τ. 6 (1935), σ. 54. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Συμβολή», *Ὁρθοδοξία*, τ. ΙΑ' (1936), σ. 42. ΜΑΝΣΙ, ὁ.π., τ. 37, σ. 659-660. ΗΥΡΜΟΥΖΑΚΙ, ὁ.π., τ. XIV/I, σ. 765 καὶ XIV/II, σ. 840. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. II, σ. 33, 483, 486. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Γ', 249. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Τακτικὸν τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ κατάλογος ἀρχιερέων ἀκμασάντων ἐν αὐταῖς μεταξὺ τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος», *ΔΙΕΕΕ*, τ. Γ' (1890-1), σ. 471. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, «Νεόφυτος ὁ Μαυρομάτης Μητροπολίτης Ναυπά-κτου καὶ Ἀρτης. Α'. Τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἀρτης Νεοφύτου», *Ρωμανὸς ὁ Μελωδός*, τ. Α' (1932), σ. 165, 190. Μ. ΓΕΛΩΝ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, σ. 241, ὅπου πανομοιότυπο τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Ἰωακείμ.

227. Καὶ ὁ Γαβριήλ προφανῶς ἀθωώθηκε ἀργότερα, ὅπως καὶ οἱ δύο ἄλλοι ἀρχιερεῖς.

ἀποστασίαν και ἀνταρσίαν, ἐπιβουλήν τε και καταδρομήν κατὰ τῆς κοινῆς μητρὸς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ὤρμησαν ὡς θῆρες ἄγριοι ἐναντίον ἡμῶν και διὰ τρόπων σατανικῶν και ἐπιχειρημάτων ψευδῶν και ἀνυποστάτων και διὰ συνοφαντιῶν ἀδίκων και πεπλασμένων ἠθέλησαν ἐπιβουλεύσαι και κατατρέξαι τὴν τε ἁγίαν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν και τὴν ἡμῶν μετριότητα. Ἐμπης χάριτι θείᾳ και εὐδοκίᾳ τοῦ προνοία ἀρδῆτῳ οἰκονομοῦντος και προνοοῦντος τὰ ἡμέτερα φιλαγάθου Θεοῦ οὐκ ἴσχυσαν, οὐδὲ ἐδυνήθησαν εἰς τέλος ἀγαγεῖν τὸν σατανικὸν και κακότροπον αὐτῶν σκοπὸν και τὸ ἐγχείρημα, ὅμως βλάβην τε και ζημίαν προῦξένθησαν οὐ μετρίαν και εἰσέτι και νῦν ἐπιμένοντες τῇ ἰδίᾳ κακουβουλίᾳ και μοχθηρίᾳ οὐδοιοῦν ἠθέλησαν σωφρονισθῆναι και ἀφελθῆναι τῆς πονηρᾶς αὐτῶν βουλῆς τε και προαιρέσεως, ἀντικρὺς τοῦ Ἰούδα μιμηταὶ και τῆς ἀχαρίστου ἐκείνου γνώμης και προαιρέσεως ζηλωταὶ γενόμενοι, διὸ και καθαιρέσεως παντελοῦς συνοδικῆ διαγνώσει κέκρωται ἄξιοι κλπ...

8

[μετὰ τὸν Ἰαν. 1719 και πρὸ τοῦ 1734]²²⁸

Π ε ρ ἰ λ η ψ η. — Καθαίρεται ὁ μητροπολίτης Κορίνθου Μητροφάνης, ὁ ὁποῖος βία και παράνομα εἶχε ἀποκτήσει τὸ θρόνον τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀρχιερατείας του ἐπιχειροῦσε νὰ καταπκτήσει ἄλλες ἐπαρχίες και ἀρνεῖτο νὰ ἀποδώσει στὴ μεγάλη Ἐκκλησία τὰ ὀφειλόμενα ἐκκλησιαστικά και κανονικά δικαιώματα.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1724 ὡς πρόεδρος Μήλου και Κιμῶλου συνυπογράφει σιγίλλιον τοῦ ἀφορᾶ τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Καπούλη στὸν Χάλακκα τῆς Μήλου, βλ. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, ὁ.π., Ἑλληνικά, τ. Β' (1929), σ. 431. Ὁ Γαβριὴλ χρημάτισε ἐπίσης ἐπίτροπος τοῦ Κριτίας στὴν ἐπαρχία ποὺ κατεῖχε ὁ τελευταῖος στὴ μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Τουρλιανῆς τῆς Μυκόνου τὸ 1728, βλ. Τ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΔΟΥ, Ἡ Μύκονος, σ. 266-7. Ὁ χρόνος θανάτου τοῦ Γαβριὴλ δὲν εἶναι γνωστός· θὰ πρέπει πάντως νὰ τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στίς 16 Ἀπριλίου 1729, ὅπου τὸ ἀναφέρεται ὅτι ἔστειλε 93 πιάστρα στὸν Κριτία και τὴν 1η Ἰουλίου 1733, ὅταν σὲ ἔγγραφο σχετικὸ μὲ τὴν ἐπαρχία τῆς Παναγίας τῆς Τουρλιανῆς φέρεται ὡς προσηπθάνων, βλ. Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, «Νικόλαος Κριτίας», Μεσαιωνικά και Νέα Ἑλληνικά, τ. 1 (1984), σ. 25-26/197-8.

228. Ἡ καθάριση δὲν μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ σὲ πῶς στενὰ χρονολογικά ὄρια ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα γνωστά στοιχεῖα. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1719, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως πῶς κάτω, ὁ Μητροφάνης ἀναφέρεται σὲ σιγίλλιον τοῦ Ἱερεμίου Γ' και τὸ 1734 ἔχουμε τὴν πρώτη μνεία τοῦ ἐπόμενου μητροπολίτη Κορίνθου τοῦ Παρθενίου. Μητροφάνης Κορίνθου μαρτυρεῖται ἐπίσης στίς 2 Ἀπριλίου 1749, βλ. ΜΕΘΟΔΙΟΥ Γ. ΦΟΥΓΙΑ, Ἱστορία τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Κορίνθου, Ἀθήναι 1968, σ. 340.

332 Καθαίρεσις τοῦ Κορίνθου Μητροφάνους και δι' ἄλλα ἐγκλήματα και διὰ τὰ ἐκκλησιαστικά δικαιώματα. Πόνημα Κριτίου.

Τὴν ἀξίτην πρὸς τῇ ῥίζῃ τοῦ δένδρου κείσθαι ὑπὸ τῶν εὐαγγελικῶν λογίων ἀδιστάκτως μανθάνομεν, ἐφ' ᾧ πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν ἐκνόπτεισθαι τε και εἰς πῦρ βάλλεισθαι και καίεσθαι, ὡς ἀσυντελὲς πρὸς καρποφορίαν και ἄχρηστον. Κατὰ τὰ αὐτὰ δῆπουθεν και τοὺς χριστιανικῆ ἐπαγγελία τετιμημένους, μάλιστα δὲ τοὺς ἀρχιερατικῆ ἀξία κεκοσμημένους κατάλληλον εἶναι χρεῶν τὴν πολιτείαν τῷ ἐπαγγέλματι και τοὺς καρποὺς ἀξίους ἀπαντᾶν ἐν καιρῷ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν γεωργίας. Ἄλλως γὰρ ἄκαρποι και ἄγονοι ἀναφανέντες και ἐρημοὶ ἀρετῶν και πράξεων ἐπαινουμένων και προσφορῶν τῷ ἀρχιερατικῷ ἐπαγγέλματι κατὰ τὴν ἐν Ἐδαγγελίοις ξηρανθεῖσαν συνῆν, εἰκότως και τῆς δεσποτικῆς ἀρεῆς ἐπάξιοι γίνονται και τοῦ ἱεροῦ λειμῶνος ἐκκόπτονται και ἐκρίζονται προθελύμνοι και τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὁμηγύρεως ἀπελαύνονται ὡς ἄχρηστοι και ἀπρόσφοροι και ἀδόκιμοι ἀναφανέντες.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν και ὁ ὁπωσδήποτε ἀρχιερατεύσας ἐν ὑμῖν Κορίνθου κακομητροφάνης²²⁹ οὐκ ὅτι γε μόνον βιαίως και ληστρικῶς τῆς ἥς ἔχει ἐπαρχίας ἐδράξατο, μὴ εἰσελθὼν διὰ τῆς πόλης οἷα ποιμὴν, ἀλλὰ ἀλλαχθὲν εἰσπηδήσας ὡς κλέπτης, ἀλλὰ και μετὰ τὸ ἐγκρατῆς γενέσθαι τῆς ἐπαρχίας ταύτης οὐδὲν ὅσιον και ἀρχιερατικῆ ἀξία προσήκον ἔργον διενεόησε διαπράξασθαι ἀλλ' ἢ οἷα τις μισθωτὸς τὸ αὐτόθι λογικὸν τοῦ Χριστοῦ ποιμῶνιον λύκοις πεποίηκεν εὐεπίβατον και εὐέμβατον) μᾶλλον δὲ αὐτὸς ποιμένος λύκος γενόμενος οὐ σώζειν, ἀλλὰ διαφθείρειν ἐπεβάλλετο [sic] τὰ λογικά τοῦ Χριστοῦ και εὐσεβεῖ πρόβατα, τοὺς εὐσεβεῖς δηλονότι χριστιανούς, μηδεμίαν περὶ αὐτὰ ἐνδεικνόμενος πατρικὴν ἐπίσκεψιν τε και πρόνοιαν, καθ' ὅπερ πλεον τῇ τῶν οἰκείων προβάτων φθορᾷ και βλάβῃ μὴ ἀρκούμενος και τοῖς τῶν περιοίκων ἐπαρχιῶν λυμαίνεσθαι ἐπιμεχεῖρηκε²³⁰, τῶν ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας καταφρονήσας κανόνων.

229. Γιά τὸν Μητροφάνη βλ. Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Κορινθίας», Πελοποννησιακά, τ. Θ' 1 (1972), σ. 276-7, 278-9, 281. ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΦΟΥΓΙΑ, ὁ.π., σ. 257-8. Μνεία τῆς καθάρσεώς του, ἀπὸ τὸν κώδ. 315 τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, γίνεται ἀπὸ τὸν Θ. ΜΟΧΧΟΝΑ, ὁ.π., τ. Γ', σ. 286.

230. Στὸ σιγίλλιον τοῦ Ἰανουαρίου 1719 ποὺ προαναφέρθηκε ἔχουμε μιὰ ἐνδειξη γιὰ τὴς ἀπόπειρες τοῦ Μητροφάνη νὰ παρενοχλεῖ ἄλλους ἀρχιερεῖς. Ὁ Σωφρόνιος, ἐπίσκοπος Δαμαλῶν και Πεδιάδος, εἶχε προσφύγει στὸν Πατριάρχη παραπονούμενος γιὰ τὸν κατατρέγμὸν του ἀπὸ τὸν Μητροφάνη Κορίνθου. Ὁ Πατριάρχης και ἡ Σύνοδος ἔκαναν συστάσεις στὸν Μητροφάνη γιὰ τὸ θέμα αὐτό, ἀλλὰ ἐκεῖνος τὴς ἀγνόησε. Γιὰ νὰ πάψει ἡ ἀνωμαλία ἀπολύθηκε τὸ σιγίλλιον τοῦ 1719 μὲ τὸ ὅποιο ἡ ἐπισκοπὴ Δαμαλῶν και Πεδιάδος προβιβαζόταν σὲ ἀρχιεπισκοπὴ και ὁ Σωφρόνιος διατηροῦσε τὴν ἐπαρχία του, ἀνεξάρτητος πῶς ἀπὸ τὸν Μη-

μη ἐπιέναι ταῖς ὑπερορίοις Ἐκκλησίαις καὶ καταπατεῖν ἀλλοτρίας ἐπαρχίας ἔητῶς ἀποφαινομένων καὶ τοὺς τοῦτο τολμῶντας ἀρχιερεῖς ταῖς ἀνωτάτω παιδεύσεις καθυποβαλλόντων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄκραν ἀπειθειαν καὶ ἀνυποταξίαν ἐπεδείξατο, ἀγνωμοσύνην τε καὶ ἀχαριστίαν πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην Ἐκκλησίαν, τὴν εὐεργέτιδα αὐτοῦ, μηδὲν φροντίσας ἀποδοῦναι καὶ πληρῶσαι πρὸς αὐτὴν μέχρι τοῦδε τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ κανονικά αὐτοῦ δικαιώματα, τὸ κανονικὸν φιλότιμον, ὅπερ εἶθισται τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ ταῦτα τόμων συνοδικῶν ἀποφαινομένων τοὺς μὴ πληροῦντας ἀρχιερεῖς τὰ ἐκκλησιαστικά αὐτὰ δικαιώματα καθαιρεῖσθαι καὶ ἀποβάλλεσθαι τῆς ἐπαρχίας αὐτῶν. Ὡν ἕνεκα ἀτοπημάτων αὐτοῦ, τῆς ἀπειθείας τε καὶ ἀνυποταξίας, ἀπρόσφορος καὶ ἀδόκιμος τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπαγγέλματος ἀναφανείς συνοδικῆ διαγνώσει καθαιρέσεως παντελοῦς ἀποδέδεικται ἄξιος. Μὴ δέχεσθε αὐτόν, ἀλλὰ τοὺς ἐπιτρόπους, οὓς ἂν ἀποκαταστήσῃ ὁ ἡμέτερος πατριαρχικὸς ἔξαρχος Ἀμασειάς, ἕως οὗ νὰ ἀποκατασταθῇ γνήσιος καὶ νόμιμος ἀρχιερεὺς νὰ εὐθετήσῃ τὴν ὑπόθεσιν.

9

[1742-1746;]²³¹

Π ε ρ ί λ η ψ η. — Κιχαιρεῖται ὁ μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Μητροφάνης ἐπειδὴ, ὅταν προσκλήθηκε μὲ συνοδικὸ γράμμα νὰ παρουσιαστῇ ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου γιὰ νὰ ἀντικρούσει τις κατηγορίες ἐναντίον του ποὺ περιεῖχαν δύο ἀναφορὰς χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας του, ἔγινε φυγῶδικος, ἐγκατέλειψε τὴν ἐπαρχία του καὶ ἀπὸ τότε ἀγνοοῦνται τὰ ἔχνη του.

τροφάνη, βλ. Τ.Α. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., *Πελοποννησιακά*, τ. Θ'1 (1972), σ. 278-9. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. IV, σ. 378. ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΦΟΥΓΙΑ, ὁ.π., σ. 257-8, 380-2.

231. Δὲν ὑπάρχουν ἀκετὲς ἐνδείξεις γιὰ νὰ χρονολογηθεῖ μὲ ἀσφάλεια ἡ καθαιρέση αὐτῆ. Ὁ Φιλιππουπόλεως Μητροφάνης δὲν περιλαμβάνεται σὲ κανένα ἀπὸ τοὺς δημοσιευμένους ἐπισκοπικοὺς καταλόγους Φιλιππουπόλεως. Ἡ μοναδικὴ μνεία σὲ ἕνα Μητροφάνη Φιλιππουπόλεως τὸ ἔτος 1742 ἀπαντᾷ στὸν κώδικα Vat. Gr. 2498, φ. 3522 v/234v. Τὴν ἐποχὴ αὐτῆ θεωρεῖται ὅτι τὸ θρόνο Φιλιππουπόλεως κατεῖχε τὸ γ' ὁ Θεόκλητος, ὁ ὁποῖος πέθανε πρὸς τὰ τέλη τοῦ 1746 ἢ τὸ 1747, βλ. πῦρ πάνω σημ. 215. Ἐὰν ἡ πληροφορία τοῦ Vat. Gr. 2498 εἶναι σωστὴ, ὅπως καὶ τὸ πιθανότερο, ὁ Μητροφάνης πρέπει νὰ διατέλεσε Φιλιππουπόλεως μετὰ τις 15 Νοεμβρίου 1739, ὅποτε φαίνεται ὅτι ὁ Θεόκλητος ἐξορίστηκε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, βλ. Κ. ΔΑΙΟΝΤΕ, *Δακικαὶ Ἐφημερίδες*, τ. I, σ. σπθ', καὶ πρὶν τὸ 1746, ὅταν ἔγουμε σαφεῖς ἀποδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοκλήτου στὸ θρόνο Φιλιππουπόλεως γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά.

333

Καθαίρεσις Φιλιππουπόλεως. Ποίημα Κριτίου.

Πᾶσαν παράβασιν καὶ παρακοὴν τὴν μισθοδοσίαν ἔνδικον ἔχει ἀναντιδρόγητόν ἐστι καὶ ἀναμφίβολου ὡς ἱερογραφικῶς παριστάμενον, ἐπειδὴν δὲ οἱ τὴν παρακοὴν τετολμηκότες τοῦ ἀρχιερατικοῦ καταλόγου τύχωσιν ὄντες καὶ ποιμαντικὴν προστασίαν ἐμπειπιστευμένοι τῶν λογικῶν τοῦ Χριστοῦ θρεμμάτων, οὓς ἀνεγκλήτους τὸ παράπαν καὶ ἀνεπιλήπτους δεῖν εἶναι ἢ ἀποστολικὴ διάταξις ἀποφαίνεται, ὥστε καὶ τὴν τῶν ἔξωθεν μαρτυρίαν ἔχει καὶ πανταχόθεν ὡς χρυσὸν περιαστρόπτειν ἀκίβδηλον, ὑπογραμμὸν τε εἶναι τοῖς ὑπῆκόοις αὐτῶν καὶ ἀρχέτυπον ἀγαθῶν καὶ μηδοτιοῦν ὑπόχαλκον ὑπῆγεῖν καὶ τῆς οἰασοῦν κακίας ὑπόδειγμα τοῦτοις παρέχειν (φιλεῖ γὰρ ἀκριβῶς τὸ ὑπῆκοον ἐξομοιοῦσθαι τῷ ἰδίῳ προστάτῃ, εἴτε φαύλων εἴτε ἀγαθῶν ἐργάτῃ τυγχάνοντι), οἱ δὲ πρὸς τῷ μὴ ἀγαθὴν ὑπόληψιν ἔχειν ἐξ ἐναντίας εἶεν καὶ διαβεβλημένοι ἐπὶ μεγίστοις καὶ κανονικοῖς ἐγκλήμασιν, ἐφ' οἷς καὶ ἀγωγῆς προκειμένης καὶ κατηγορίας κινουμένης καὶ διαμηνύσεως εἰς αὐτοὺς γενομένης ἀντὶ τοῦ ἀπαντήσαι καὶ ἀπολογηθῆναι, φωραθεῖεν φυγῶδικοὶ καὶ παραβάται καὶ παρήκοοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ κανονικῆς ἐπιταγῆς, οἱ τοιοῦτοι πάντες ἐνδίκως καὶ κανονικῶς ταῖς προσηκούσαις ποιναῖς καθυποβάλλονται.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ προλαβόντως ἱκανοὶ χριστιανοὶ ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως παραστάντες ἐπὶ Συνόδου ἐκίνησαν ἀγωγὴν κατὰ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῶν μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως Μητροφάνους, 334 προσκομίσαντες καὶ ἀναφορὰν παρὰ τῶν ἐκεῖσε χριστιανῶν, δι' ἧς κατεβῶν καὶ κατηγοροῦν αὐτοῦ πολλὰ καὶ διάφορα ἐγκλήματα καθαιρέσιμα τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ, ἀτοπήματα καὶ ἀδικήματα μέγιστα τολμώμενα ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐκεῖσε χριστιανῶν, ἐφ' οἷς καὶ δυσχεραίνοντες ἐκτόπως, οὐκ ἤθελον ἔτι ἔχειν ἀρχιερέα αὐτῶν, πρὸς οὓς ἡμεῖς τότε ἀπολογησάμενοι μὴ εἶναι εὐθετον καὶ νόμιμον καὶ κανονικὸν ἀγωγὴν καὶ κατηγορίαν ἀποδέξασθαι κατὰ ἀρχιερέως ἀπόντος, ὡς μὴ δοκεῖν ἐκεῖνον ἐρήμην καταδικάζεσθαι, ἐδυσωπήσαμεν αὐτοὺς ἀνασχέσθαι καὶ ὑπομεῖναι ἕως οὗ διαμηνυθεῖς παρ' ἡμῶν ὁ ἀρχιερεὺς αὐτῶν ἔλθῃ εἰς τὰ ὧδε καὶ συμπαρασταθῇ μετ' αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ συνοδικοῦ κριτηρίου καὶ τηρικαῦτα κινήθῃ ἡ ἀγωγή καὶ γένηται ἡ κρίσις δικαία κατὰ τὴν τῶν νόμων ἀπόφασιν.

Διαμηνυθεῖς γοῦν ἐπὶ τοῦτοις ὁ ὄηθεις Μητροφάνης παρ' ἡμῶν καὶ ἐπιταχθεῖς σφοδρῶς διὰ πατριαρχικοῦ συνοδικοῦ γράμματος, ὅπως κινήσῃ κατὰ τάχος καὶ ἔλθῃ εἰς τὰ ὧδε ἐπὶ τὸ δοῦναι ἀπολογία τῶν ἐγκαλοῦσιν αὐτῷ ἐπὶ Συνόδου καὶ ἀποτριψασθαι τὰ ἐγκλήματα, ὁ δὲ οὐ μόνον οὐχ ὑπήκουσε τῇ διὰ γράμματος ἐκκλησιαστικῆς καὶ συνοδικῆς ἡμῶν διαμηνύσει καὶ ἐπιταγῇ, οὔτε ἠθέλησεν ἔλθειν εἰς τὰ ὧδε καὶ ἀθωῶσαι ἑαυτὸν

τῶν τοσοῦτων καὶ τηλικούτων κανονικῶν ἐγκλημάτων, ἀλλ' ἐφάνη παραβάτης καὶ παρήκοος καὶ καταφρονητῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου (μᾶλλον δὲ εἰπεῖν τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ θεῶν νόμων, τῶν καλούντων αὐτὸν ἀναγκαίως ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀπολογία καὶ τῇ ἀθωώσει, ὡς μὴ ἐνὸν ἄλλως ἔχειν κανονικῶς τὴν ἀρχιερωσύνην, μὴ ἀθωωθέντα ἀπὸ τῆς τοιαύτης τῶν κανονικῶν ἐγκλημάτων ἀγωγῆς καὶ κατηγορίας), ἀλλὰ καὶ ἀνομήματι ἀνομίαν προσθεῖς πρὸς τῷ φεγγόδικος γενέσθαι, ἐγένετο καὶ φευγεπύσκοπος καὶ ὤχετο φυγὰς γενόμενος ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ταύτης ἀγνοούμενος ποῖποτε ὅλως ἐστὶ, ἅμα τε καὶ τὸ ποίμνιον προοδεδωκὸς καὶ τὰς κακοηθείας [sic] ἐγκληματικὰς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας διὰ τῆς φυγῆς καὶ τοῦ δρασιμοῦ καὶ τῆς εἰς τὴν συνοδικὴν ἡμῶν καὶ ἐκκλησιαστικὴν (ἐπιταγήν) παραβάσεως καὶ ἀπειθείας βεβαιώσας καθ' ἑαυτοῦ.

Ὁδὸ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς ἐπαρχίας ταύτης χριστιανοὶ μετὰ τὴν τολμηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἀπειθειαν καὶ φευγοδικίαν καὶ τὸν δρασιμὸν ἔγραψαν ἐκ δευτέρου καὶ ἄλλην ἀναφορὰν αὐτῶν κοινὴν περιέχουσαν κατ' αὐτοῦ πλείω καὶ μείζω ἐγκλήματα τῆς προτέρας, καὶ καταβοῶντες τὰ μέγιστα καὶ ἐκτραγωδοῦντες ἀτοπίας καὶ κακουργίας, παρανομίας τε καὶ ἀθεμιτουργίας καὶ ἀδικίας καὶ λοιπὰς ἀνοσιουργίας, ὄσας καὶ λέγειν αἰσχρὸν ἐστὶ, ἃς καὶ σιγῇ παρατρέχομεν τὴν ἐπ' αὐτοῖς παραιτούμενοι αἰσχρολογίαν, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ μυρίων κανονικῶν ἐγκλημάτων ὑπαίτιον αὐτὸν ἀποφαίνουσιν.

Ὁδὸ ἔνεκα συνοδικῶς καὶ αὐθις περὶ τούτου συνδιασκεψάμενοι δεῖν ἐγνωμεν αὐτὸν κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικὸς κανόνας καθαιρέσει καθυποβαλεῖν τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ, καὶ ὡς φεγγόδικον, παραβάτην τε καὶ παρήκοον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Συνόδου καὶ ὡς προδότην τῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ ποιμνίου, φυγάδα καὶ δραπέτην καὶ || ὡς διὰ τῆς φευγοδικίας ἔνοχον γενόμενον τοῖς κινηθεῖσι κατ' αὐτοῦ τοσοῦτοις κανονικοῖς ἐγκλήμασι, καὶ γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς ἵνα ὁ διαληφθεὶς κακομητροφάνης καθηρημένος ὑπάρχη καὶ... κλπ.

10

Π ε ρ ἰ λ η ψ η. — Μετὰ ἀπὸ κοινὴ ἀναφορὰ τοῦ μητροπολίτη Τρικκάλων, τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν κληρικῶν τῆς ἐπαρχίας Σταγῶν καθαιρεῖται ὁ ἱερέας τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς Δημήτριος γιὰ τὴν ἀνάρμοστη συμπεριφορὰ του. Ὁ Δημήτριος ἔσκωπτε, διακωμωδοῦσε, ἔβριζε καὶ ἔθιγε τὴν τιμὴ τῶν χριστιανῶν τῆς περιοχῆς, μικρῶν καὶ μεγάλων, ἀντρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ μάλιστα τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἀρχιερέων. Ἐπὶ πλέον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν προφορικὸ διασυρμὸ τους, συνέθετε ποιήματα καὶ σάτιρες μὲ ἀνάλογο ὑβριστικὸ καὶ σκωπτικὸ περιεχόμενο.

337 Καθαίρεσις ἱερέως κωμωδοποιῶ²³². Τοῦ διδασκάλου Κριτίου σύνθεσις.

Τὸν χριστιανικῇ καὶ μάλιστα ἱερατικῇ ἀξίᾳ τετιμημένον ἀνεπίληπτον εἶναι χρὴ δι' ὅλου καὶ ἀμεμπτον καὶ ἧ φησιν ὁ Χρυσόστομος, ὡς χρυσὸν καθαρὸν περιαστρύπτει πανταχόθεν καὶ μηδαμοῦ κίβδηλον ἡχεῖν ἢ ὑπόχαλκον, βίῳ τε καὶ λόγῳ εὐδοκίμειν καὶ ἐν πράξεσι καὶ ἀναστροφαῖς δεικνύειν τὸ σεμνὸν τε καὶ τίμιον, ὡς μηδαμῶθεν ὑβρίζεσθαι τὸ ὑπερέχον τοῦ ἀξιώματος, ἀν' ὃ ἄλλως φωραθῆ ποτε ὁ τὴν ἱερωσύνην δεξάμενος ἀπάδοντα καὶ ἐναντία τῷ ἰδίῳ ἐπαγγέλματι μετερχόμενος καὶ εἴτε ἐν πράξεσι αἰσχροουργεῖ, εἴτε ἐν λόγοις ἀσχημονεῖ καὶ εἰς γλεῦνην καὶ ὄνειδος προτιθεῖς τοῖς πολλοῖς τὸ πάντων πραγμάτων καθ' ὑπεροχὴν τιμιώτατον, καὶ ὑβρίζων καὶ καταφρονῶν ἀθθαδῶς καὶ ἀτάκτως τὸ θεῖον ἀξίωμα, ὁ τοιοῦτος ἐνδίκως πάντως καταφρονηθήσεται καὶ ταῖς ἐκ τῶν νόμων ὑποπεσεῖται αὐστηροτάταις ποιναῖς, ἵνα μὴ τῷ οἰκείῳ ὑποδείγματι πρόσκομμα γένηται καὶ ἄλλοις καὶ κακῆς ἀπολείας παράδειγμα.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν τὰ νῦν προσεκομίσθη καὶ ἐνεφανίσθη τῇ ἡμῶν μετριότητι συνοδικῶς προκαθημένη ἀναφορὰ κοινὴ τῆς αὐτόθι μητροπόλεως καὶ πολιτείας Τρικκάλων, κατησφαλισμένη ὑπογραφῇ τῆς ἀρχιερωσύνης σου καὶ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου αὐτῆς Σταγῶν καὶ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν τῆς αὐτῆς πολιτείας καὶ διαλαμβάνουσα ὅτι κακοπαπὰς τις Δημήτριος ἐκ τῆς αὐτῆς πολιτείας ὠρμημένος, ὁ καὶ φθάσας πρὸ ὀλίγον καιροῦ παρ' ἀξίαν τῷ αὐτόθι κλήρῳ καταλεγῆναι καὶ ὀφφικίῳ τιμηθῆναι τῷ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς καταστάσεως, ἀνωθεν μὲν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἔτρεφεν ἐνδομυχοῦσαν τὴν ἔμφυτον κακίαν καὶ πονηρίαν, ἐλάνθανε δὲ ἀγνοούμενος τοιοῦτος ὢν πρὸ τοῦ ἀξιώματος, ἢ συστέλλον καὶ περικρύπτων ἑαυτὸν, ἢ μὴ δυνάμενος ἐνεργεῖν τὰ τῆς κακίας ἀποτελέσματα, διὰ τὸ ὑποβεβηκὸς καὶ ὑφειμένον καὶ ὅλως εὐτελὲς τῆς προτέρας τάξεως. Ἐξ ὅτου δὲ παραχωρήσει Θεοῦ ἔλαβε δολίως καὶ ὑπόουλως καὶ ἐν ὑποκρίσει ἐσχηματισμένη τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὀφφικίον ἀνέξρηξεν ἀθρόον || καὶ εἰς τοῦμφανὲς τὴν ἐμφωλεύουσαν μοχθηρίαν καὶ ἤρξατο ἀδεῶς ὑβρίζειν καὶ ἐξουθενεῖν ἅπαντας τοὺς αὐτόθι χριστιανούς, ἱερωμένους τε καὶ λαϊκούς, καὶ μάλιστα τοὺς προκρίτους καὶ ὑπερέχοντας ἐν τε τῷ κλήρῳ καὶ ἀξιώματι, καὶ καθάπτεσθαι πολυτρόπως τῆς τιμῆς αὐτῶν, καὶ εἰς βωμολοχίαν αἰσχρὰν καὶ ἀποπωτάτην

232. Ἡ χρονολόγησις τῆς καθαιρέσεως αὐτῆς εἶναι ἀβέβαια· πρέπει πάντως νὰ τοποθετηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ 1738/9, ἔτος τῆς ἀνασύστασης τῆς ἐπισκοπῆς Τρικκίης, ἀφοῦ ἀναφέρεται μητροπολίτης Τρικκάλων, πβ. Ν.Κ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, *Κώδικας Τρίκκης*, Ἀθήνα 1980, σ. 109, 113.

ἐμβάλλον ἑαυτὸν διασύρει πάντας ἀδιαφόρως μικρούς τε καὶ μεγάλους, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, ἄρχοντας τε καὶ ἀρχομένους μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχιερατικῶν προσώπων, προαγαγὼν τὰ τῆς ὕβρεως ὁ ἀσυνείδητος σκώμμασί τε καὶ τωθασμοῖς, ὀνειδίζων καὶ κατὰ μίμησιν τῶν ἐν ταῖς κωμωδίαῖς καὶ σκηναῖς γελωτοποιῶν καὶ ἐφρυβρίστων ἀνδραρίων καὶ μίμων, ἀλλότρια καὶ ξένα καὶ ἀνοίκεια πάντη ἔργα κατατολμῶν, οὐχ ὡς γε ἱερεῦσιν, ἀλλ' οὐδ' ἀπλῶς ἐντίμοις λαϊκοῖς χριστιανοῖς ἐφαρμόζοντα, προἄγων δὲ καὶ ἐπιτείνων τὴν μοχθηρίαν, οὐ μόνον ἠρκέσθη μέχρι τῆς αἰσχρολογίας ἀσχημονεῖν, καὶ ταῖς ἀπὸ στόματος μόνον οὐκ ἐξ ἀμάξης ὕβρεσι διασύρει καὶ χλευάζει τοὺς πάντας, ἀλλὰ καὶ γράμμασιν ἐγκαρῶνται τὰ τῆς βωμολοχίας καὶ αἰσχουργίας αὐτοῦ ὀνειδῆ τὸ κάθαγμα ἐπεβάλλετο, ποιήματά τε καὶ συγγράμματα καὶ διὰ στίχων δραματουργεῖν, καὶ μετρικοῖς ἔπεσιν αἰσχροῦς καὶ γελοῖως τὰ ὕβριστικὰ σκώμματα ἐκφραυλίξειν καὶ τοῖς πολλοῖς εἰς ὀνειδῆ προτιθέναι ὁ ἀσυνείδητος κατετόλμησεν, ἀντὶ ἱερέως καὶ λειτουργοῦ τοῦ Θεοῦ ὑψίστου κωμωδοποιὸς καὶ γελωτοποιὸς ἀναφανεὶς καὶ ἀντὶ τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου εἰς τὴν σκηνὴν καταβάς, ἀντὶ δὲ τοῦ προσενκαυρεῖν ταῖς θείαις ὑμνωδίαις καὶ ἱεραῖς ἀναγνώσεσι, τὰ εἰς κοινὴν ὕβριν καὶ ἀτιμίαν τῶν ὀρθοδόξων συγγραφῶν καὶ μετερχόμενος σκώμματα, ἅτινα καὶ ἐμαρτυρήθησαν κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἐφώρθη αὐτουργὸς καὶ δραματουργὸς τοῦ αἰσχίστου καὶ καταπτύστου, ἥμιστα ἐπὶ νοῦν θέμενος ὁ ἀσυνείδητος τὰς εὐαγγελικὰς δόξεις, αἰτνες καὶ μέχρι ἀργοῦ λόγου καταδικάζουσι τοὺς ἀτάκτως φθεγγόμενους, ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργόν, ὃ κἂν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσωσι περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, καὶ γὰρ ἐκ τῶν λόγων σου δικαιοθῆσῃ καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθῆσῃ... κλπ.

11

[1750;]²³³

Π ε ρ ί λ ψ η. — Καθαίρεται ὁ σκευοφύλακας τῆς μονῆς Βατοπεδίου Παΐσιος γιὰ ποικίλα ἐγκλήματα πού διέπραξε καὶ κυρίως γιὰ τὴν ἀποστασία καὶ τὴν ἀνταρσία του κατὰ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τὴν κατάχρηση χρημάτων πού συλλέγονταν γιὰ ἐλεημοσύνες. Οἱ ὀπαδοὶ καὶ συνεργοὶ του κληρικοὶ ἢ λαϊκοὶ ἀφορίζονται.

233. Κατὰ τὸν Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. I, σ. 11, ἡ καθάρσιμος ἴσως νὰ εἶναι τοῦ 1750. Ὁπωσδήποτε ἐγινε μετὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1740, ὅταν ὁ Παΐσιος ἦταν ἀκόμη σκευοφύλακας τῆς μονῆς Βατοπεδίου. Τὴν πληροφορία τὴν παρέχει ἐπιγραφή στὴν κρήνη τοῦ ἄρσανα τῆς μονῆς πού ἀναφέρεται στὴν ἀνακλίνισή της ἀπὸ τὸν Παΐσιο στὶς 29 Ἰουλίου 1740, βλ. G. MILLET, J. PAPGOIRE, L. PEÏT, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Atlios*, Paris 1904, σ. 145.

340 Καθαίρεσις τοῦ σκευοφύλακος τοῦ Βατοπεδίου Παΐσιου καὶ ἐπ'
341 ἄλλοις ἐγκλήμασι|| καὶ διὰ τὴν κατὰ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας ἀνταρσίαν. Πόνημα Κριτίου.

Εἰ καὶ πάντες οἱ ἀπαξιαπλῶς παραβλέποντες τοὺς ἱεροὺς καὶ θείους νόμους καὶ τὰ θεοσεβῶς νενομοθετημένα καὶ ταῖς παρανομίαις ἑαυτοὺς αἰτιάζοντες ποιναῖς ταῖς ὑπὸ νόμων ἀνηκέστοις καθυποβάλλονται καὶ νομίμως καταδικάζονται, πολλῶ μᾶλλον οἱ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βήματος ταχθέντες καὶ τῷ τοῦ ἱερατικοῦ βίου ἐπαγγέλματι προσκεκληρωμένοι καὶ Θεῷ τὰς συνθήκας ἀποδιδόντες τοῦ δόσιως καὶ ἀμέμπτως πολιτεύεσθαι καὶ εὐλαβῶς τοὺς νόμους τηρεῖν ἀξίους τε ἑαυτοὺς δευκνῶναι τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ πονηρὰς ἀπάσης ὑπολήψεως καθαρὸς περισώζειν, ὅταν ἀντὶ τοῦ φυλάττειν τοὺς θείους νόμους καταφρονοῦντες φαίνονται τῆς σφῶν ἐπαγγελίας καὶ ἀντιπακοῦντες καὶ ἀντιπράττοντες καὶ σκότος ἀντὶ φωτὸς καθιστάμενοι καὶ πρὸς πᾶσαν παρανομίαν χωροῦντες ἀνυποστόλως καὶ διαφθείροντες τὰ καλῶς νενομοθετημένα καὶ μάλιστα ὅταν τῇ κοινῇ μητρὶ καὶ μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ τῇ ἀρχῇ καὶ κεφαλῇ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπάσων ἀντιπασσόμενοι φαίνονται, ἀνταρσίαν τε καὶ ἀνυποταξίαν παρὰ βόλως κατατολμῶντες καὶ καταφρονοῦντες δυσσεβῶς πᾶν τῆς κοινῆς εὐεργετίδος, εὐλόγως τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἀξίῃ κατακόπτονται, ὡς καρποῦς πονηροῦ καὶ ἐπιμωμήτους ἀναδιδόντες, κατὰ τὸν εὐθαλῆ καὶ ἀμώμητον περίβολον τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀποβάλλονται καθάπερ ἐξέτηλα ξύλα καὶ εὐθετα πρὸς τὴν τοῦ ἐπαπειλουμένου πυρὸς ἀνάλωσιν, ἵνα μὴ τῷ σφῶν πονηρῷ παραδείγματι πρόσκομμα γένωνται καὶ ἄλλοις καὶ τῆς οικείας μοχθηρίας καὶ ἀνταρσίας ὡσπερ λοιμικοῦ τινος καὶ φθοροποιῦ πάθους μετάδοσιν ὀλεθρίαν ἐναποτέξωνται καὶ φθορὰς καὶ βλάβης οὐ τῆς τυχοῦσης εἰς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας σύστημα παραίτιοι γένωνται.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ὁ κατὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου φθάσας, ὡς μὴ ὠφελεν, κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ χηματίσας σκευοφύλαξ κακοπαΐσιος, φύσεως καὶ προαιρέσεως μοχθηρῆς καὶ κακοτρόπου ὑπάρχων καὶ ὄργανον καὶ ἀγγεῖον τοῦ σατανᾶ, τῆς οικείας ἀξίας καὶ ἐπαγγελίας ἐπιλαθόμενος καὶ τῶν καθηκόντων τῷ μοναδικῷ ἐπαγγέλματι οὐδένα λόγον ποιούμενος, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ, τὸ τοῦ λόγου, πρὸς πᾶσαν ἰδέαν παρανομίας ἀνυποστόλως ἐξώκειλε καὶ τῇ ἰδίᾳ κακοουργίᾳ διαφθείρας καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ εὐρισκομένων καὶ πατρῶν μιὰν καὶ πονηρὰν συστησάμενος καὶ αὐτὸς πρωτουργὸς καὶ στρατάρχης μοχθηρῆς φάλαγγος χηματίσας κατὰ μίμησιν τοῦ Ἐωσφόρου, ὅστις ἄγγελος γενόμενος φωτὸς, τῇ ἰδίᾳ μοχθηρίᾳ εἰς ἄγγελον σκότους ἑαυτὸν μεταβαλὼν, εἰς τὸ αἰώνιον σκότος τοὺς συνοπαδοὺς καὶ συνακολούθους αὐτοῦ συγκατέσπασεν, οὕτω καὶ αὐτὸς εἰς ἐφά-

μιλλον κακίαν ἑαυτὸν σχηματίσας καὶ τοὺς εἰς συνωμοσίαν ὁμοφρονοῦντας συνοπαδοὺς καὶ συνακολούθους ἑαυτῷ συμπαραλαβὼν εἰς πρόδηλον ἀποστασίαν μεθ' ὅσης ἀσεβείας καὶ ἀναισχυντίας ὁ μιὰρὸς κατηρέχθη, καὶ νόμων θεῶν καταφρονήσας καὶ τοὺς ὄρους τοῦ μοναδικοῦ βίου ὑπερελόμενος καὶ τὰ πρεσβεία καὶ προνόμια τοῦ καθ' ἡμᾶς οἰκουμενικοῦ θρόνου παρ' οὐδὲν θέμενος καὶ οὐδὲ τοῦτο συνεῖς ὁ ἀνόητος, ὅτι ἡ ἱερὰ μονὴ αὐτῆ ὡς τῇ σταυροπηγιακῇ ἀξίᾳ τετιμημένη ἀμέσως ὑπόκειται τῷ καθ' ἡμᾶς οἰκουμενικῷ θρόνῳ καὶ παρ' ἡμῶν ὀφείλει διεξάγεσθαι καὶ διακυβεργᾶσθαι καὶ ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλη Ἐκκλησία, ὡς κοινὴ μήτηρ καὶ κεφαλὴ καὶ ἀρχή, ἔχει τὴν ἰσχὺν καὶ ἐξουσίαν καὶ τὸ κράτος || πασῶν τῶν κατὰ μέρος ἀπανταχοῦ ἁγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν καὶ ἱερῶν μοναστηρίων. Τούτων οὖν οὐδὲν ἐπὶ νοῦν βαλὼν ὁ δυσσεβῆς καὶ παμμύαρος ὠρμησεν ἀνυποστόλως μετὰ τῆς μιὰρᾶς αὐτοῦ πατρίας πρὸς πᾶσαν κακίαν καὶ παρανομίαν καὶ ἑὼντες ἀπαριθμεῖσθαι καὶ λέγειν τὰ ἐν πολλοῖς καὶ διαφόροις τόποις καὶ ἐπαρχίαις ὑπ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ παρανόμως τολμηθέντα τε καὶπραχθέντα, ὅσατερ παρὰ πολλῶν διηγουμένων αὐτὰ ἐνηχῆθημεν, ἵνα μὴ τῇ ἀφηγήσει τῶν τοιούτων τὰς τῶν ἀπλουστέρων ψυχὰς διαφθείρωμεν καὶ μολύνωμεν, τοῦτο μόνον ἐκ τῶν πολλῶν παριδεῖν οὐκ ἠνεσχόμεθα, τὸ τῆς φανερᾶς αὐτοῦ ἀποστασίας καὶ ἀνταρσίας πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλην Ἐκκλησίαν ἐγκλημα καὶ δυσσέβημα, παρ' οὐδενὸς πώποτε μέχρι τοῦ νῦν ἀπάντων τῶν ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει μοναστηρίων πατέρων πραχθέν τε καὶ τολμηθέν τε, ὅπερ καὶ οἱ θεῖοι νόμοι μεγάλως καταδικάζουσι καὶ τοὺς ὑπευθύνους φανέντας τῷ τοιούτῳ ἐγκλήματι ταῖς ἐσχάταις τῆς Ἐκκλησίας ποιναῖς ἐνδίκως μάλα καθυποβάλλουσιν, ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ εἰς ἑτέραν δυσσεβείας καὶ προφανοῦς ἱεροσυλίας κατηρέχθησαν ἁμαρτίαν, συνάγοντες καὶ γὰρ τὰ ἀπὸ τῆς τῶν χριστιανῶν ἐλεημοσύνης διδόμενα χρήματα, καταναλίσκουσιν αὐτὰ δι' ἴδιαν πεισμονὴν καὶ ἐβελοκακίαν εἰς τὰ κακὰ αὐτῶν θελήματα καὶ εἰς ἄτοπα ἀνοσιουργήματα καὶ βλέποντες καὶ ζημιοῦντες τὴν ἱερὰν μονὴν ταύτην γίνεται πρόσκομμα κακῶν καὶ ἀπωλείας παράδειγμα καὶ ψυχρότητος καὶ ἀνευλαβείας πρόξενον τοῖς εὐσεβέσι χριστιανοῖς, οἵτινες βλέποντες τὰ θεοστνγῆ αὐτῶν ἐπειχρήματα ψυχραίνονται ἀπλῶς πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καὶ βοήθειαν καὶ τῶν λοιπῶν ἱερῶν μοναστηρίων καὶ ἁγίων ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῷ τρόπῳ τούτῳ φθείρουσι καὶ τὸ ἴδιον αὐτῶν μοναστήριον καὶ βλέπτουσι καὶ τὰ λοιπὰ ἐμποδίζοντες τὴν παρὰ τῶν χριστιανῶν ἐλεημοσύνην.

Ἐν ἔνεκα ἀτοπημάτων καὶ δυσσεβημάτων αὐτοῦ ἄξιός ἐκρίθη συνοδικῆ καθαιρέσει [sic] (γρ. ἀποφάσει) παντελοῦς καθαιρέσεως τῆς ἱερῶς αὐτοῦ, καὶ γράφοντες ἀποφανόμεθα... κλπ. ἵνα ὁ διαληφθεὶς κακοπαΐσιος, ὁ καὶ σκευοφύλαξ χρηματίσας τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, ὡς τοιοῦ-

τος καὶ τηλικούτος τὴν μοχθηρίαν καὶ ἀσεβειαν καὶ ὡς ὄργανον τοῦ διαβόλου καὶ ἀποστάτης καὶ πατριαστῆς τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου καὶ φθορῆς καὶ ἐπιζήμιος τοῦ ἱεροῦ τούτου μοναστηρίου καὶ ἀνάξιός ἐπὶ πᾶσι τούτοις γεγονὼς τοῦ ἱερατεύειν Θεῷ, καθηρημένος ὑπάρχη πάσης ἱερατικῆς ἐνεργείας καὶ τάξεως κλπ. ἀλλὰ καὶ οἱ συνακολουθοῦντες καὶ ὁμοφρονοῦντες αὐτῷ καὶ συνοπαδοὶ γενόμενοι ἐπὶ τοῖς εἰρημένους κακοῖς καὶ συνεργοῦντες καὶ συμβοηθοῦντες αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἀποστασίᾳ καὶ ἀνταρσίᾳ καὶ τῇ κοινῇ βλάβῃ καὶ ζημίᾳ τῶν ἱερῶν μοναστηρίων καὶ ἁγίων ἐκκλησιῶν, ὅποιοι ποτ' ἂν ὦσιν ἢ μοναστηριακοὶ ἢ ξένοι, ἢ ἰδιῶται καὶ λαϊκοί, ἀφωρισμένοι καὶ ἔξω τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ὑποδέχονται αὐτόν, ἢ τοὺς συνοπαδοὺς αὐτοῦ ἢ ἄλλους τινὰς ὁμοίους τῇ κακίᾳ αὐτοῖς ὡς ἐκ μέρους τῶν μοναστηρίων αὐτῶν ἀπεσταλμένους, ἢ παρέχουσιν αὐτοῖς ἐλεημοσύνην καὶ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα ἀφωρισμένοι κλπ.

12

Π ε ρ ἰ λ η ψ η. — Γνωστοποιεῖται ἡ καθαιρέση τοῦ Παΐσιου καὶ ὁ ἀφορισμὸς τῶν ὁπαδῶν του σὲ ἄδηλο ἱεράρχη.

343 Γνωστὸν ἔστω τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου, ὅτι ἐπειδὴ καὶ ὁ κακοπαΐσιος, ὁ καὶ σκευοφύλαξ χρηματίσας τῆς ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει σεβασμίας μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, ἐφωράθη ὑπαίτιος καὶ ὑπεύθυνος κανονικοῖς ἐγκλήμασι διὰ τὴν ἣν ἐτόλμησε μετὰ τῶν συνοπαδῶν καὶ συνακολούθων αὐτοῦ φανερὰν ἀποστασίαν καὶ ἀνταρσίαν καὶ περιφρόνησιν κατὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου καὶ κατὰ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἔκαμεν ὁ ἀλιτήριος ἀτόπημα καὶ ἁμάρτημα ὅπου μέχρι τοῦδε δὲν ἐτολμήθη, οὔτε ἠκούσθη ἀπὸ κανέναν ἁγιορείτην καὶ μοναστηριακόν, διὰ τοῦτο συνοδικῆ διαγνώσει ἐξεδόθη ἡ κατ' αὐτοῦ τελεία καθαιρέσις τῆς ἱερῶς αὐτοῦ καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀφορισμοῦ παιδεία κατὰ τῶν συνοπαδῶν καὶ συνακολούθων αὐτοῦ καὶ ἀπλῶς κατὰ τῶν ὑποδεχομένων αὐτοῦ ὡς μοναστηριακοῦ καὶ ἐλεούτων καὶ βοηθούτων αὐτοῖς, πρὸς σωφρονισμόν καὶ παιδείαν καὶ αὐτῶν τῶν μιὰρῶν καὶ διὰ τὰ μὴ γίνῃ καὶ εἰς τὰ ἄλλα μοναστήρια μετάδοσις τοῦ κακοῦ αὐτῶν παραδείγματος καὶ μιμήσις τῆς ὀλεθροῦ καὶ σατανικῆς αὐτῶν ἀποστασίας καὶ ἀνταρσίας, τὸ ὅποῖον βλάπτει καὶ ἡμᾶς εἰς τὰ καιρία καὶ εἶναι πρόξενον παντελοῦς φθορᾶς καὶ βλάβης καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μοναστήρια, τὴν ὅποιαν συνοδικῆ καθαιρέσειν στέλλοντες καὶ εἰς τὴν ἀρχιερωσύνῃ σου...

Π ε ρ ί λ η ψ η. — Δίνεται κατ' οικονομίαν άδεια να πραγματοποιηθεί τὸ συναι-
κέσιο μεταξύ τοῦ Μαυρουδῆ ἀπὸ τὸ χωριὸ Περκόβιτσα τῆς Βουλγαρίας καὶ
τῆς Μαρίας, ποὺ ἦταν ἐξ ἀγχιστείας συγγενεῖς πέμπτου βαθμοῦ.

343 Συνόικεσιον συγχώρησις εἰς εἰς^{ον} βαθμὸν ἐξ ἀγχιστείας.
Πόνημα Κριτίου.

Ἰερώτατε μητροπολίτα Τορνόβου, υπέρτιμε καὶ ἔξαρχε πάσης Βουλ-
γαρίας ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὴ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργῆ κἀρ Νικη-
φόρε²³⁴, χάρις εἴη σου τῇ ιερότητι καὶ εὐερίῃ ἀπὸ Θεοῦ.

Ἄνηρέχθη καὶ ἐδηλοποιήθη ἐνταῦθα τῇ ἡμετέρῃ μετριότητι περὶ
ἐνὸς συνοικεσίου μέλλοντος γενέσθαι αὐτόθι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ σου εἰς χωρίον
καλούμενον Περκόβιτσα, ὅπερ ἔχει τόνδε τὸν τρόπον. Ὁ γὰρ Μαυρουδῆς
344 ἀπὸ τοῦ εἰρημένου χωρίου βούλεται λαβεῖν εἰς γυναῖκα τὴν Μαρίαν,
ἥστινος Μαρίας ὁ ἀδελφὸς Χατζῆ Δημήτρης ἔφθασε λαβεῖν πρότερον εἰς
γυναῖκα τὴν Ράντον ὀνόματι, θεῖαν οὖσαν πρὸς μητρὸς τοῦ ὀρθέντος
Μαυρουδῆ, ὡς ἔπεσθαι δηλαδὴ θεῖαν καὶ ἀνεψιὸν λαβεῖν δύο ἀδελ-
φούς, οὗτως συνοικεσίου καίτοι εἰς εἰς^{ον} βαθμὸν ἐξ ἀγχιστείας ἀριθμου-
μένου καὶ κενωμένου ὑπάρχοντος κατὰ τὴν τῶν θεῖων καὶ ἱερῶν νό-
μων ἀπόφασιν. Ἐμπερὶς ὁ ὀρθένος Μαυρουδῆς προσδραμῶν τῇ ἐκκλησια-
στικῇ προνοίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ καὶ χάριτι καὶ προβαλλόμενος τὰς ἐνού-
σας τοῦ πράγματος δυσχερεῖς περιστάσεις καὶ τὸν ἐπικείμενον πρόδηλον
κίνδυνον κατὰ ψυχὴν, εἰ μὴ γένοιτο τὸ ὀρθέν συνοικεσίου, διὰ τὸ ἐκ συν-
εργείας τοῦ πονηροῦ φθάσαι αὐτὸς πρότερον εἰς σωματικὴν ἔλθειν ὀμι-

234. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Νικηφόρου στὸ θρόνον τῆς μητροπόλεως Τορνόβου ἀποτελεῖ καὶ
τὴ μοναδικὴ χρονολογικὴ ἔνδειξη γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀπολύθηκε τὸ πατριαρχικὸ αὐτὸ γράμ-
μα. Ἡ ἐποχὴ αὕτὴ καλύπτει σχεδὸν εἴκοσι χρόνια. Ὁ Νικηφόρος διαδέχθηκε τὸν προκά-
τοχό του Ἰωσήφ πιθανότατα ἀμέσως μετὰ τὴν παραίτησή του τὸ 1722. Ἰσογραφὴ τοῦ Νι-
κήφόρου ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1724 καὶ γιὰ τελευταία τὸν Ἰανουάριον
τοῦ 1737. Ἐνδεχόμενος ὅμως ὁ Νικηφόρος νὰ παρέμεινε στὸ θρόνον του καὶ μετὰ τὸ ἔτος αὐ-
τό, ἀφοῦ ὁ ἀμέσως ἐπόμενος μητροπολίτης Ἀνθιμος μαρτυρεῖται τὸ 1742. Βλ. Μ. ΓΕΛΩΝ,
αἰνιγμάτων ἱστορικῶν λύσις ἢ δέσις, Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν, τ. Β'
(1939), σ. 285-292. ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, «Ἐπισκοπικὸν κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς
Βορείου Θράκης καὶ ἐν γένει τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐξῆς», Θρακικά, τ. 8
(1937), σ. 180. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, ὁ.π., Ἑλληνικά, τ. Β' (1929), σ. 431 καὶ τ. Γ' (1930), σ.
118, 138. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. II, 490. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἱεροσολυμι-
τικὴ Βιβλιοθήκη, τ. I, 214. Κ. ΣΑΘΑ, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 3, σ. 103. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΔΑΥΡΙΣΤΟΥ, «Ἰωσήφ Τορνόβου», ΕΑ, Β' περ., τ. Δ' (1887), σ. 208. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥ-
ΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, «Πανδέκτης Νικολάου Καρατζᾶ, λογοθέτου γενικοῦ τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγά-
λης Ἐκκλησίας», Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. 6 (1910), σ. 97. ΜΑΝΣΙ, ὁ.π., τ. 37, σ. 909.

λιαν καὶ συνδιαφραθῆναι σαρκικῶς, κἀντεῦθεν ἐπολειφθῆναι ἐξ αὐτοῦ
ἔγκλον τὴν Μαρίαν καὶ κινδυνεύειν αὐτὴν εἰ ἀποτύχοι τοῦ γάμου μετὰ τοῦ
ἐμβρύου ψυχικῶς συναπολεσθῆναι ἀπὸ σφοδρᾶς ζηλοτυπίας καὶ ἀπογνώ-
σεως. Καὶ δὴ ἐκτραγωδήσας περιπαθῶς οὕτω τὰ κατ' αὐτὸν καὶ πιστο-
ποιήσας μαρτυρίας ἀξιόπιστους τὰ ὑπ' αὐτοῦ προβληθέντα, προσέπεσε
γονυπετῆς τῷ ἐκκλησιαστικῷ ἑδάφει καὶ θερμοῖς δάκρυσιν καὶ λιπαραῖς
δεήσεσιν ἐξαιτησάμενος ἔλεον καὶ οικονομίαν καὶ θεραπείαν τοῦ πράγμα-
τος, μόλις ἐδυσώπησεν ἡμᾶς ἐπικαμφθῆναι ταῖς αὐτοῦ παρακλήσεσιν,
ἀφορῶντας εἰς τὸν ἐπικείμενον αὐτῆς κίνδυνον κατὰ ψυχὴν κατὰ τοὺς
πρὸ ἡμῶν χροματίσαντας προστάτας τῆς Ἐκκλησίας εἰς οικονομίαν μᾶλ-
λον τραπέντας ἐν τοῖς τοιοῦτοις. Δύο γὰρ κακῶν προκειμένων ἀρετέον
τὸ μετριώτερον καὶ ὁ τῆς οικονομίας λόγος οὐδενὶ τῶν συνετῶν ἀπήρесе
κατὰ τὸν μέγαν τῆς Ἀλεξανδρείας Κύριλλον.

Ὁδ' ἐνεκεν καὶ ἡμεῖς λόγοις οικονομίας καὶ σγκαταβάσεως χρησά-
μενοι οὐκ ἀνάσχετον ἠγησάμεθα παριδεῖν αὐτὸν ἀθεράπευτον, ἀλλ' ἔλκει
τῆς Ἐκκλησίας δεῖν ἔγνωμεν συγχωρῆσαι αὐτοῖς τὸ ὀρθέν συνοικεσίου
καὶ γράφοντες ἀποφανόμεθα ἵνα ὁ ὀρθένος Μαυρουδῆς ἔχη ἄδειαν λαβεῖν
εἰς γυναῖκα τὴν διαληφθεῖσαν Μαρίαν καὶ στεφανωθῆναι ἐκείνην ἐκκλη-
σιαστικῶς μηδενὸς ἐναντιουμένου ἢ ἀντιλέγοντος. Τὸ δὲ τοιοῦτον συνoi-
κέσιον οικονομικῶς μόνοις τοῖς ὀρθέσι προσώποις συνεχωρῆσαμεν διὰ
τὰς ὀρθείσας περιστάσεις καὶ τὸν προφανῆ κίνδυνον, οὐ μὴν δὲ καὶ ἐτέ-
ροις παραχωροῦμεν ποτὲ τὸ τοιοῦτον γενέσθαι.

Π ε ρ ί λ η ψ η. — Ἐπιβεβλιώνεται ἡ σταυροπηγιακὴ ἀξίχ τῆς μονῆς τῆς Θεοτό-
κου τοῦ Ροζινοῦ στὸ Μελένικο. Ἡ μονὴ εἶχε καταστραφεῖ ἀπὸ πυρκαϊὰ στὴν
ὁποία εἶχαν χαθεῖ καὶ τὰ παλαιότερα σιγίλλιά της. Ἡ μονὴ ἀνοικοδομήθηκε
ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας, ποὺ προσέφυγαν κατόπιν στὸν Πατριάρχη
ζητώντας τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς σταυροπηγιακῆς τῆς ἀξίας καθὼς καὶ τῶν
τεσσάρων ἐκκλησιῶν ποὺ ἦταν ἀνέκαθεν συνενωμένες μ' αὐτή.

235. Τὸ σιγίλλιδος αὐτὸ γράμμα εἶναι πιθανὸν νὰ ἀπολύθηκε τὸ 1732 ἀπὸ τὸν Πα-
τριάρχη Παῖσιο, ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὴ χρονολογημένη ἐπιγραφὴ, 5 Ἰουλίου 1732, στὸ ναὸ
τῆς μονῆς ποὺ τὸν μνημονεύει καὶ ἀναφέρεται στὴν ἀνακαινιστὴ του, βλ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Γ.
ΤΑΠΕΙΝΟΥ, «Ἡ περὶ τὸ Μελένικον τῆς Μακεδονίας ἱστορικὴ μονὴ Ροζινοῦ», Μακεδονικὴν
Ἡμερολόγιον, ἔτος Ε' (1912), σ. 95, 96. Μ. ΓΕΛΩΝ, Πατριαρχικὸι Πίνακες, σ. 656. THEO-
DOROS N. VLAKHOS, Die Geschichte der byzantinischen Stadt Melenikoi, Thessa-
loniki 1969, σ. 78-79. Μεταγενέστερη πράξὴ τοῦ Ἰωαννικίου Γ', τὸν Αὐγούστου τοῦ 1761,
ἐπιβεβαίωσε ἐκ νέου τὴ σταυροπηγιακὴ ἀξία τῆς μονῆς Ροζινοῦ, τὴν ἔθεσε ὅμως, μαζί μὲ ἄλλα
τὰ ὑποκείμενα ἐκκλησιῶν καὶ κτήματά της, ὑπὸ τὴν ἐξουσία τῆς μονῆς Ἰβήρων.

401 Σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τοῦ Ῥοζινᾶ εἰς Μελένικον καέντος καὶ ἀπολέσαντος τὰ παλαιὰ σιγίλλια ἐπιβεβαίωσις τῆς σταυροπηγιακῆς αὐτοῦ ἀξίας. Κριτίου πόνημα.

Οἱ προστασίαν κοινὴν θεόθεν ἐμπειπιστευμένοι οὐ μόνον τὰ καλῶς ἔχοντα καὶ κατὰ χώραν ἰδίαν σωζόμενα τῶν πραγμάτων καὶ μηδεμιᾶς βλάβης καὶ κακώσεως πεπειραμένα περιέπειν ὀφείλουσι καὶ συνέχειν καὶ συντηρεῖν ἐν τῇ τάξει τῇ ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅπως ποτὲ καιρικαῖς ἐπηρειαῖς καὶ περιστάσεσι τὴν ἑαυτῶν ἀποβελητότα εὐπρέπειαν καὶ τῇ τοῦ χρόνου μακροῦ παρατάσει ἀμωρωθέντα, κηδεμονίας μᾶλλον ἀξιοῦν συντηρητικοῖς τοῖς τρόποις καὶ μεθόδοις ἀνακλητικαῖς καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν ἀνακαλεῖσθαι τάξιν τε καὶ κατάστασιν· μάλιστα δὲ πάντων δέον ἐστὶ γενέσθαι καὶ διενεργεῖσθαι τὴν τοιαύτην κηδεμονίαν καὶ πρόνοιαν ἐπὶ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν καὶ σεπτῶν τοῦ Θεοῦ σκηνωμάτων τοῖς καθόλου τῆς Ἐκκλησίας προσταταῖς καὶ τοῦ λαοῦ προβεβλημένοις τῶν ὀρθοδόξων, οἵτινες ἐπαγρυπνοῦν ἀπαραιτήτως ὀφείλοντες καὶ μετὰ πολλῆς ἐκτενείας καὶ ἐντρεχειᾶς προσλιπαρεῖν τῇ ἐπωφελεῖ συστάσει καὶ ἀρίστη διεξαγωγῇ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν τὰς ἀπανταχόθεν προσαγομένους αὐτοῖς ἐπ' εὐλόγοις αἰτίαις αἰτήσεις καὶ ἰκεσίας τῶν εὐσεβῶν εὐμενῶς ἀποδέχεσθαι μεμαθήκασιν καὶ χεῖρα βοήθειας ὀρέγειν τοῖς συστάσεως χρηζουσιν, ἀνασφίξεν τε καὶ ἀνακτᾶσθαι τὰ πεπονηκότα καὶ κάμωντα δι' ἦντινα οὖν αἰτίαν καὶ ἐπανάγειν αὐτὰ εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν ἀξίαν καὶ κατάστασιν ἐπικοσμοῦντες τοῖς ἀρχαίοις προνομίοις καὶ ἀρχήμασι καὶ νεωτέροις γράμμασι, δι' ὧν ἀνανεοῦσθαι καὶ ἀνακαινίζεσθαι ἔχουσι καὶ ἐπιβεβαιοῦσθαι καὶ τῷ τρόπῳ τούτῳ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐκοσμίαν καταρτίζεν αἰεὶ καὶ διὰ τῆς ἀλληλοδιαδόχου ταύτης ἀνανεώσεως εἰς παλινοζωίαν φέρειν καὶ μὴ συγχωρεῖν λήθης βυθοῖς παραπεμφθῆναι τὴν καλῶς φθάσαν ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν γενέσθαι τάξιν καὶ ἀξίαν.

Ἐπειδὴ τοιαυτῶν καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μελενίκου διατελεῖ ἱερὸν καὶ σεβασμὸν μοναστήριον τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς γεννήσεως τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἐπικαλούμενον τοῦ Ῥοζινῶ, ὅπερ ἀνωθεν μὲν καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρξε πατριαρχικόν, σταυροπηγιακόν, ἐλευθέρων πάντη καὶ ἀδούλωτον ὡς σταυροπηγιακῆ ἀξία τετιμημένον, ἀλλὰ πρὸ χρόνων ἤδη πολλῶν κοίμασιν, οἷς οἶδε Θεός, πυρρίκανστον γερονῶς, καὶ ἀπέβαλε καὶ ὀστερήθη πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς σκεύεσι καὶ τὰ ἅπερ εἶχε πατριαρχικὰ σιγίλλια γράμματα τὰ παραστατικά τῆς σταυροπηγιακῆς αὐτοῦ ἀξίας, ὅπερ οἱ τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης χριστιανοὶ ζήλω θείῳ κεννημένοι μετὰ τὴν πυρκαϊᾶν ἀνήγειραν μὲν αὖθις καὶ ἀνωκοδόμησαν ἐλέει καὶ εὐδοκίᾳ Θεοῦ αὐτὸ διὰ πολλῶν ἀναλωμάτων καὶ μόχθων, ἔμπης ἔμεινεν ὑπὸ χρέος βαρύντατον καὶ ἐνοχὴν τῶν ἀκολουθησάντων δαπανη-

μάτων, οὐδαμῶς ἀνεχόμενον δουλαγωγίας καὶ θλίψεως, ἀλλὰ μάλιστα χορῆζον ἐλευθερίας. Οὐ ἔνεκα οἱ διαληφθέντες χριστιανοὶ προσδραμόντες τῇ ἡμῶν μετριότητι καὶ τῇ προνοίᾳ καὶ δεφενδέουσι τοῦ καθ' ἡμᾶς πατριαρχικοῦ ἀποστολικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ θρόνου διὰ κοινῆς αὐτῶν καὶ ἐνυπογράφου ἀναφορᾶς καὶ τὰ συμβάντα τῷ μοναστηρίῳ δηλοποιήσαντες, ἐδεήθησαν μετὰ σφοδρᾶς καὶ θερμῆς δεήσεως ἀντιλαβέσθαι τοῦ ἐθθέντος σεβασμίῳ μοναστηρίου καὶ ἐπιβεβαίωσαι καὶ φιλοτιμησαί αὐθις αὐτῷ τὴν προτέραν καὶ ἀρχαίαν σταυροπηγιακὴν τιμὴν καὶ ἀξίαν δι' ἡμετέρου σιγίλλια γράμματος, μαρτυροῦντες καὶ ὁμολογοῦντες ὁμοθυμαδὸν ὅλοι κοινῶς ἀνωθεν αὐτὸ σταυροπηγιακὸν εἶναι καὶ πρὸ χρόνων πολλῶν καὶ ἀμνημονευτῶν σταυροπηγιακὸν αὐτὸ γινώσκειν καὶ κατὰ διαδοχὴν οὕτω παραλαβεῖν παρὰ τῶν προγόνων αὐτῶν καὶ ἐν τῇ ἐθθείσῃ πυρκαϊᾷ ἀπολεσθῆναι τὸ πατριαρχικὸν αὐτὸ σιγίλλιον.

Ἔθεν τοῦτο μὲν τῇ ὁμολογίᾳ καὶ μαρτυρίᾳ τῶν εἰρημένων χριστιανῶν δυσωπηθέντες, τοῦτο δὲ καὶ τοῖς ἐμφανισθεῖσιν ἡμῖν ἀρχαίοις πᾶν καὶ παλαιοῖς πατριαρχικοῖς γράμμασιν πεπιστευκότες τοῦ τε κῆρ Ἰερεμίου καὶ τοῦ κῆρ Μητροφάνου²³⁶, δι' ὧν φαίνεται ὅτι καὶ αἱ εἰς τὰ ἐκεῖσε δύο ἐκκλησιαὶ τῆς Κεχαριτωμένης καὶ τοῦ Ταξιάρχου²³⁷ διὰ τὸ εἶναι ὑποκείμεναι καὶ συντηρούμεναι τῷ ἐθθέντι μοναστηρίῳ τοῦ Ῥοζινῶ μὴ ἔχειν ἐξουσίαν τιᾶ ἐν αὐταῖς τὸν κατὰ τόπον ἀρχιερέα. Ἀποφαίνονται καὶ γὰρ τὰ ἐθθέντα παλαιγενῆ γράμματα ὡς οἱ καθ' ἐκεῖνο τὸν καιρὸν χρηματίσαντες μητροπολίται Μελενίκου, ὁ τε Γερμανός, ὁ Δωρόθεος καὶ ὁ Θεωνᾶς²³⁸, καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ προεδρικῶς ἀρχιερατεύσας πρώην Θεσσαλονίκης Ἀργυρόπουλος²³⁹, καὶ ἄλλοι οὐδέποτε ἐξουσίασαν τὰς ἐθθεί-

236. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ τοὺς Πατριάρχες Ἰερεμία Α' (τὸ α' 1520-2, τὸ β' 1523 ἢ 1524-1537 καὶ τὸ γ' 1537-1545) καὶ Μητροφάνη Γ' (τὸ α' 1565-1572, τὸ β' 1579-1580).

237. Γιὰ τίς δύο αὐτὲς ἐκκλησίες βλ. Ε.Γ. ΤΑΠΕΙΝΟΥ, δ.π., *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον*, ἔτος Ε' (1912), σ. 96. ΤΗ. VLAHKOS, δ.π., σ. 58-59.

238. Γιὰ τὸν Θεωνᾶ μητροπολίτη Μελενίκου (1555-9), βλ. ΤΗ. VLAHKOS, δ.π., σ. 84-85. Οἱ μητροπολίτες Γερμανός καὶ Δωρόθεος εἶναι ἀγνωστοὶ ἀπὸ ἀλλοῦ.

239. Γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Ἀργυρόπουλο μητροπολίτη Θεσσαλονίκης στὸν ὅποιο ὁ Πατριάρχης Μητροφάνης Γ' εἶχε παραχωρήσει τὸ 1566 τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Μελενίκου καὶ τοῦ Περιθωρίου βλ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, «Συμβολαὶ εἰς τὴν χρονολογίαν καὶ ἱστορίαν τῶν μεταγενεστέρων Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως», *ΕΑ*, τ. Δ' (1883-4), σ. 401. ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Νεολληνικῆς Φιλολογίας», *ΠΕΦΣΚ*, τ. ΙΖ' (1882-3), σ. 66. Β.Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ, «Διάφορα περὶ Θεσσαλονίκης σημειώματα. Ἡ μὴ τῶν Βλαταίων καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔγγραφα, μητροπολίται Θεσσαλονίκης, ἐπίσκοποι, κλπ.», *ΠΕΦΣΚ*, τ. ΚΖ' (1895-9), σ. 374, 376-382. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, δ.π., σ. 517. ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, σ. 27, 29. Ε. LEGRAND, *Notice biographique sur Jean et Theodore Zygomalas*, Paris 1889, σ. 161-2. Μ. CRUSIUS, *Turcograecia*, σ. 326, 506. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, *Κατάλογοι κωδίκων Ἁγίου Ὄρους*, τ. Β', σ. 224. ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, «Ἐνθυμήσεων,

σας δύο ἐκκλησίας ὡς ἐνοριακὰς αὐτῶν, ἀλλ' αἰτίποτε διετέλεσαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν καὶ διοίκησιν τοῦ ἑρηθέντος μοναστηρίου, ἐξ οὗ συνάγεται προφανῶς ὅτι τὸ μοναστήριον τοῦτο ὑπῆρχε σταυροπηγίον διὰ τὸ εἰς (αὐτὸ ὑποκειμένης εἶναι) τὰς ἑρθεύσας δύο ἐκκλησίας.

Ἐπεὶ πᾶσι δὲ τούτοις τῇ τῶν χριστιανῶν δηλονότι κοινῇ μαρτυρίᾳ καὶ τοῖς ἑρθεύσι σημείοις καὶ ἀποδείξεσι τῶν πατριαρχικῶν παλαιγενῶν γραμμάτων ἀρχαίαν εἶναι τὴν σταυροπηγιακὴν κατάστασιν τοῦ ἑρηθέντος μοναστηρίου πληροφορηθέντες, καλῶς δεῖν ἐγνωμεν ἀναλαβεῖν αὐτὸ καὶ ἀνακτῆσθαι, συστήσαι τε καὶ βεβαιῶσαι εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀξίαν, δυσωπηθέντες ταῖς τῶν εἰρημένων χριστιανῶν παρακλήσεσιν, ἄλλως τε καὶ τοῦ δικαίου ποιούμενοι πρόνοιαν καὶ φροντίζοντες τῆς συστάσεως καὶ διαμονῆς καὶ ἀσφαλείας τοῦ εἰρημένου, ἦν παρέχεται αὐτῷ ἢ τῆς σταυροπηγιακῆς ἀξίας ἐλευθερία, καὶ μάλιστα ἐν τῇ παρουσίᾳ καταστάσει αὐτοῦ, καθ' ἣν διατελεῖ καὶ εὐρίσκεται ὑπὸ χρέος βαρύτερον καὶ πολυάριθμον, καὶ οὐκ ἀνέχεται ὅπως δουλαγωγίας τιμῆς καὶ βάρους καὶ θλίψεως καὶ ἀπαιτήσεως οἴασον, ἵνα τὸ διαληφθὲν μοναστήριον τῶν Ῥοζιῶν μετὰ τῶν εἰρημένων δύο ἐκκλησιῶν, τῆς Κεχαριτωμένης καὶ τοῦ Ταξιάρχου, ἔτι δὲ καὶ λοιπῶν τεσσάρων πέριξ καὶ πλησίον αὐτοῦ καλουμένων ἐκκλησιῶν τῆς Παναγίας Ταμπηγίας²⁴⁰, τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου²⁴¹, ὡς καὶ αὐτῶν ὑποκειμένων ὄντων [sic] ἀνέκαθεν αὐτῷ ὑπάρχει σταυροπηγιακὸν ἐλεύθερον κλπ...

15

480 Συγχωρητικὸν μέγα μετὰ προοιμίου. Κριτίου πόνημα²⁴²

Τοῖς κατὰ κόσμον ἐν κόσμῳ διάγουσι καὶ βιοτικάς μελετῶσι καὶ τύρβαις ἐκδεδομένοις ἅτε ἥμισυ τὸ ἀμεμπτον καὶ ἀνεπίληπτον ὡς ἄνθρωποι ἔχουσι χρεῶν τὰ μάλιστα κατὰ τὴν τοῦ θεοσεσίου ἀποστόλου

ἦτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη», *NE*, τ. 7 (1910), σ. 181 ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Σύμμικτα», *NE*, τ. 10 (1913), σ. 355. Π. Π. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Γεωργίου τοῦ Αἰτωλοῦ στίχοι εἰς τὸν Θεσσαλονικῆς Ἰωάννα», *EA*, τ. ΚΖ' (1907), σ. 616. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, «Ἱστορικὰ μνημεῖα Ἀθῶν», *Ἑλληνικά*, τ. Β', σ. 224. ΕΛΙΣΑΒΕΤ Α. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, «Ἡ πατριαρχία τοῦ Διονυσίου Β'», *Θησαυρίσματα*, τ. 1 (1962), σ. 160-1.

240. Ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Ταμπηγίας στὸ Κοβάτσοβο δὲν ὑπάρχει σήμερα, βλ. Ε. Γ. ΤΑΠΕΙΝΟΥ, δ. π., *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον*, τ. Ε' (1912), σ. 96.

241. Γιὰ τὶς δύο αὐτὲς ἐκκλησίας, βλ. Τ. Η. VLAHKOS, δ. π., σ. 58, 59.

242. Τὸ κείμενο ὑπάρχει ἐπίσης στὸν κώδ. τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 262α-263β, καὶ μὲ βάση αὐτὸν ἔχουν ἀναλυθεῖ οἱ συντομογραφίαι, καὶ ἀποκατασταθεῖ ὀρισμένες παραλείψεις καὶ ἀντιγραφικὰ σφάλματα τοῦ κώδ. τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287.

διάταξιν οὐχὶ τοσοῦτον τῆς σαρκὸς καὶ τῶν περὶ ταύτην ποιεῖσθαι τὴν πρόνοιαν, οὐθ' ὀλοτελῶς ὑπτιόος καὶ κεχηγῶτας ἑαυτοὺς ὑποδουλοῦν τοῖς επικαίροις καὶ ῥέουσιν, ἀλλὰ μικρὸν πως τὰ εὐτελεῖ δευτερεία ἐκείνοις παραχωρήσαντες ὅτι πλείστον τῆς κατὰ ψυχὴν σωτηρίας καὶ μοίρας τῆς κρείττονος τὸν ἀγῶνα καθιστάναι κυρίως τε καὶ καθ' αὐτὸ ἀμφὶ ταύτην ἀναλαμβάνειν τὴν μέριμναν καὶ τὸν ἔσω ἄνθρωπον διὰ τῆς ἱκανοποιουῦ ταπεινώσεως ἐκκαθαίρειν καὶ λαμπρύνειν σπουδάζοντας οὕτω δεξιῶς ἐτοιμάζειν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ τῆς ἐντεῦθεν αὐτῶν μεταβάσεως.

Τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ οἱ τῆς πνευματικῆς μετεσχηγότες φρονήσεως τὴν τῆς σαρκὸς καταβαλλόμενοι ἔπαρσιν δι' οἰκείαν εὐγνωμοσύνην καὶ εὐσέβειαν καὶ τὰς τῶν ἀμαρτημάτων κηλίδας θεοσπυεστῶς προαποσηξάντας ἀμώμους καὶ ἀσπίλους τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς παραστήσαι πάντως ἀξιοθήσονται. Γρηγορεῖτε γὰρ ἔφη ὁ Κύριος τοῖς ἱεροῖς μαθηταῖς διαλεγόμενος, οὐ γὰρ οἴδατε τὴν ἡμέραν κλπ... τρωπῶς διὰ τοῦτου τὸ τοῦ θανάτου ἀδηλον τοῖς πᾶσι βεβαιούμενος, ἔφ' ᾧ τῷ ἀπροόπτῳ τῆς ἐκείνου αἰφνιδίας ἀφίξεως οἱ πιστοὶ ἐκδειματούμενοι αἰτίποτε τῆς ἑαυτῶν ἐτοιμασίας φροντίζωσι, διὸ καὶ οἱ τῇ πίστει καὶ ἐλπίδι τῶν μελλόντων ἀδιστακτῶ προσκείμενοι φρονήματι συμπεφρόντως τοῖς ἐξιλεωτικοῖς καθαροῖς καὶ ταῖς γυμναστικαῖς τῆς καρδίας συντρίψουσι τὰ περὶ ἑαυτοὺς ἀνυπεροθέτως προασφαλίσαντες ἄξιοι ἐντεῦθεν τῆς ἐπουρανίου κλήσεως νομίμως καθίστανται.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ὁ δεῖνα ἄνθρωπος ὢν καὶ τὸν κόσμον τοῦτου οἰκῶν καὶ μετὰ πολλῶν καὶ διαφόρων τὴν συννααστροφὴν ἐσχηκῶς καὶ συνδιαυόμενος, τοῖς δὲ πολιτικοῖς περιπλεκόμενος πράγμασιν ἐν τούτῳ τῷ ταραχῶδει κλύδωνι τῆς τῶν θορῶν κοιλιάδος τὸν ἅπαντα σχεδὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ κατηνάλωσε χρόνον καὶ ὡς ἔθος τοῖς κατὰ ἄνθρωπον ἀσχολουμένοις ποικίλοις περισπασμοῖς καὶ περιπλόκοις συναλλάγμασι περιστρεφόμενος, ἐν οἷς ἀδύνατον τὸν καθ' οἰονδήτινα τρόπον συμφορούμενον μὴ ὀπίσωσθαι ἐν μεθέξει γενέσθαι μολυσμοῦ τιμῶς καὶ κηλίδος καὶ καταχρανθῆναι κατά τι, μᾶλλον δὲ καὶ ἐξ ὅτου τὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας ἐν ἑαυτῷ περιεποιήσατο, ἀφ' ἡμερῶν τοῦ πρὸ ἡμῶν πατριαρχεύσαντος εἶτα καθ' ἑξῆς καὶ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Καλλίνικου²⁴³, οὗ ταῖς ἡμέραις καὶ τὴν τοῦ διδομένου κρέατος παρὰ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας τῷ βασιλικῷ χάς μαπαχτζέ²⁴⁴

243. Πρόκειται ἴσως γιὰ τὸν Καλλίνικο Β' τὸν Ἀκαρνάνα, ὅποτε εἶναι πιθανὸν τὸ συγχωρητικὸν νὰ ἐκδόθηκε τὴν ἐποχὴ τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ Κυπριανοῦ (1713-1714), ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μόνος Πατριάρχης πού, στὰ χρόνια τῆς δράσεως τοῦ Κριτία, προηγήθηκε, κατὰ τὴν πρώτη του πατριαρχία, καὶ ἀκολούθησε κατὰ τὴν δευτέρη, τὸν Καλλίνικο.

244. Πβ. Η. Α. R. GIBB, καὶ Η. BOWEN, *Islamic Society and the West*, Oxford University Press, 1967, τ. I, μέρος I, σ. 354.

ἐπιστασίαν ἀνεζώσατο, ἐπομένως τε μετὰ πάντων τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερω-
τάτων συναδελφῶν μητροπολιτῶν καὶ θεοφιλεστάτων ἀρχιεπισκόπων καὶ
ἐπισκόπων τὴν αὐτὴν ἐν δοσοληψίαις διαφόρων αἰτιῶν χρηματικῶν τε
ὑποθέσεων πραγματείας μετερχόμενος εἰς πολὺ μῆκος τοῦ χρόνου διετά-
θη τοῦ συνδουασμοῦ ἢ περιπλοκῆ καὶ συνέχεια, ὅστις διὰ ἡθους καὶ τρό-
που χρηστότητα ἐπίκαιρον εἰπεῖν ἀληθῶς καὶ μαρτυρησασθαι ὡς ὄντος
481 ὀρθῶς καὶ δικαίως μετὰ πάντων πε||πολίτευται πείρα τε μακρᾶ καὶ ἀ-
πταίστω δοκιμασίᾳ τοιοῦτος εἶναι ἐν πληροφορίᾳ πασίδηλος γέγονεν, οὐ
μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐξουστρε-
τήσας ἐν εὐθύτητι καρδίας, δικαιοσύνη τε καὶ ἀληθείᾳ ἐν ὅλῃ τῇ διατριβῇ
αὐτοῦ καὶ μηδὲ ἐπὶ πολλοστῶ ποτε κινήθεις πλεονεκτῆσαι, κἀπὶ τούτου
ἀμεμπτον ἑαυτὸν προφανῶς καθυπέδειξεν, ὁ μὲν τοι τῇ ἀνθρωπίνῃ καὶ
ἐπισημασίᾳ περὶ τοῦ πεποιθότως ἐπερειδόμενος ἔγνω ἀμερίμνως συμπερι-
φέρεσθαι, ὡς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου καὶ ἀμόλυντος, ἀλλ' ἦν ἐνδελεχῶς ἐπὶ
τῆς ἰδίας συνειδήσεως καὶ τῶν λογισμῶν, μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ φόβον ἐκνυτ-
τόμενος, μήποτε, τρεπτῆς (τῶ) ὄντι φύσεως, συνέβῃ κατὰ καιροὺς προσ-
τριβῆναι τινα τῶν κατὰ ψυχὴν λυμαινόντων μολυσμῶν καὶ κηλίδων, εἴτε
καὶ ὑπὸ θυμοῦ καὶ δευχολίας συναρπαγείς ἐν ἔρισι καὶ φιλονεικίαις ταῖς
τυχοῦσαις, λόγος ψυχρὸς καὶ ἀτοπος ἐξέθορε τοῦ στόματος αὐτοῦ κατὰ
τινος καὶ ἀντ' ἐκεῖνον βᾶρος ἐπιτιμίον ἀγανακτήσεως ἀνθυπεδέξατο, εἴτε
καὶ λεληθότως ἀδικίας τινὸς σειραῖς πεδῆθεις κατὰ καιροὺς τῆς λύσεως
οὐκ ἐφρόντισε.

Τούτων οὖν καὶ τῶν τοιούτων ἕνεκα κατὰ καρδίαν ὀσημέραι τι-
τρώσκόμενος καὶ τοῖς λογισμοῖς συμπάσχων καὶ καταδοκούμενος κατ-
ενόγη τῶ πνεύματι καὶ προσεσῶν παρηγορία τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ
μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ συνεδριαζούσῃ τῇ ἡμετέρᾳ μετριότητι καὶ τῆς περὶ
αὐτὴν ἱερᾶς τῶν ἀρχιερέων ὀμηγύρεως ταπεινῶ μὲν τῶ σχήματι, τῇ δὲ
κεφαλῇ κεκυφίᾳ τὴν ἄφραση καὶ συγχώρησιν τῶν ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀγνοίᾳ
ὑπ' αὐτοῦ τελεσθέντων ἐκ αἰῆς αὐτοῦ ἡλικίας μέχρι τῆς σήμερον ἐξητή-
σατο. Τούτου χάριν ἢ μετριότης ἡμῶν κατὰ χρέος ἔχουσα κῆδεσθαι
τῆς σωτηρίας ἀπάντων καὶ μεριμνῶν περὶ ἐκάστου τῶν πιστῶν τῆς τῶν
ἀμαρτημάτων λυτρώσεως καὶ τούτου τὴν μετ' εὐλαβείας προσβληθεῖσαν
ἀξίωσιν ἀσπασίως ἀποδεξαμένη μετὰ τῶν συνευχομένων αὐτῇ ἱερωτάτων
ἀρχιερέων κλπ... οὐ μόνον αὐτὸν ἀλλὰ καὶ τοὺς γεννήτορας αὐτοῦ ἀξίους
μνήμης ὁσίας προκρίνασα, ὡς καρπὸν θεοφιλῆ ἐκ εὐχῆς ἀγαθῆς βλαστή-
σαντα, ἀπὸ τῆς θείας χάριτος, δωρεᾶς τε καὶ ἐξουσίας τοῦ παναγίου καὶ
ζωαρχοῦς Πνεύματος τῆς δοθείσης παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ πα-
τρὸς ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς θεοῖς καὶ ἱεροῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀπο-
στόλοις εἰς τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας, εἰρηκότος
αὐτοῖς, λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἐν τινῶν ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας ἀφίενται αὐ-

ταί, ἂν τινῶν κρατῆτε κενράτηται, καὶ ὅσα ἂν δέσητε ἢ λύσητε ἐπὶ γῆς
ἔσται δεδεμένα καὶ λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐξ ἐκεῖνων καὶ εἰς ἡμᾶς
ἀλληλοδιαδόχως διαβάσης πλουσίως ταύτης τῆς θείας καὶ ἀκενώτου χά-
ριτος ἔχομεν συγκεχωρημένους τὸν τε δεῖνα καὶ τοὺς δεῖνας λελυμένους
τε καὶ ἐλευθέρους ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος εἰς ὅσα
καὶ αὐτοὶ ὡς ἄνθρωποι ἡμαρτον καὶ εἰς Θεὸν ἐπλημέλησαν λόγῳ τε καὶ
ἔργῳ κατὰ νοῦν τε καὶ διάνοιαν, εἴτε ἐν γνώσει καὶ ἀγνοίᾳ, εἴτε ἐκουσίως
καὶ ἀκουσίως, καὶ ἐν πάσαις αὐτῶν ταῖς αἰσθήσεσι, καὶ εἰ ὑπὸ κατάρων
ἀρχιερέως ἢ ἱερέως ὑπέπεσον ἢ πατρὸς ἢ μητρὸς αὐτῶν ἢ τῶ ἰδίῳ ἀναθέ-
ματι ὑπεύθυνοι καθίσταντο, ἢ ὄρκον ὤμοσαν κἀκεῖνον παρέβησαν, ἢ ὑπὸ
482 ||φιλαργυρίας καὶ πλεονεξίας περιπλαπέντες ἀδικίαν εἰργάσαντο καὶ
πρὸς τὸν ἔλεον βραδέως ἠτομόλησαν, εἴτε καὶ τοῖς τοῦ φθόνου καὶ ζή-
λου ἰοβόλοις βέλεσι κατατρωθέντες ποτὲ τοῖς πλησίον καὶ γείτοσι πονη-
ρῶς ἐπεχρήσαντο τῶν θείων ἐντολῶν μακρὰν ἀποικισθέντες, ὡς τὴν ἀσθέ-
νειαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐνδεδυμένοι φύσεως καὶ σάρκα φοροῦντες τὴν εὐπε-
ρίστατον καὶ εὐρεπῆ πρὸς τὸν ὄλιγον καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὰ πάθη ταύ-
της ἀκρατῶς ἐξώκειλαν καὶ ἔργα ἀσωτίας ἐμπαθῶς περιέπραξαν, οὐδεὶς
καθαρὸς γὰρ ἀπὸ ῥύπου ἐνώπιον Κυρίου οὐδ' ἂν μίαν ἡμέραν καὶ ὥραν
τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὑπάρξῃ καὶ ἔλαττον, ἢ ἀφορισμοῖς καὶ ἀραῖς ἐκκλησιαστι-
καῖς δι' ἠρτωσαῶν αἰτίαν καθυπεβλήθησαν ἢ ἀλλ' ὁ τιὸν ὀπωσθήπως ἡ-
μαρτον καὶ μεταμεληθέντες πνευματικοῖς πατράσι αὐτὰ ἐξωμολογήσαντο
καὶ τῶν παρ' αὐτῶν κανόνων ἐκ καρδίας ἐδέξαντο καὶ πληρῶσαι προσευ-
μήθησαν ἐκ τούτων οὖν πάντων τῆς ἐνοχῆς καὶ τοῦ δεσμοῦ λύομεν αὐ-
τοὺς καὶ ἐλευθέρους ἀποκαθιστῶμεν ἐν τῇ τοῦ Πνεύματος δωρεᾷ καὶ χά-
ριτι, ὅσα δὲ διὰ λήθην ἢ ἄλλην τινα ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἀνεξομολόγη-
τα εἶασαν, κἀκεῖνα πάντα συγχωρήσειεν αὐτοῖς ὁ ἐλεῆμων Θεὸς δι' ἰδίαν
φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα. Ναὶ δέσποτα πολυέλεε Κύριε Ἰησοῦ Χρι-
στὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ χρόνος μετρῶν τῆς ζωῆς καὶ καιροὺς θανάτου ἰστῶν,
νικησάτω σου τὸ ἄμετρον ἔλεος καὶ ἡ φιλανθρωπία ἢ ἀνείκαστος καὶ μὴ
παρίδης τὸ σὸν πλάσμα καταποθῆναι τῇ ἀπωλείᾳ, ἀλλ' ἐπάκουσον ἡμῶν
τῶν ἀμαρτωλῶν δεομένων ὑπὲρ αὐτῶν τῶν δούλων σου, καὶ ἐλέησον αὐ-
τούς, ὁ πλούσιος ἐν ἐλέει Θεός, καὶ μὴ συναπολέσης αὐτούς ταῖς ἀνομίαις
αὐτῶν, ἀλλὰ συγχώρησον πάντα τὰ παρ' αὐτῶν κακῶς καὶ ἀγνωμόνως
πεπραγμένα, παριδῶν συμπαθῶς καὶ φιλαγάθως αὐτὰ κατὰ τὴν σὴν ἀφα-
τον μακροθυμίαν καὶ τὸ βάθος τῆς ἀρῆς σου χρηστότητος, ἀπόστρε-
ψον, Κύριε, τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν καὶ πάσας τὰς
ἀνομίας αὐτῶν ἐξάλειψον καὶ ἀξίωσον τυχεῖν τῆς δεξιᾶς τῶν σφιζομένων
μερίδος καὶ ἀπάλλαξον αὐτούς τῆς αἰωνίου κολάσεως, καὶ τοῦ μὲν δεῖ-
νος τὴν ζωὴν ἴθνησον πρὸς τὰς ἐντολάς σου καὶ φάτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς
αὐτοῦ μὴ ποτε ὑπνώσῃ εἰς θάνατον, ἀλλὰ ἐκκλίνας ἀπὸ τοῦ κακοῦ ποιή-

ση τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐαρεσθήσῃ ἐνώπιον τῆς σῆς ἀγαθότητος καὶ διαφύλαξον αὐτὸν ὑπὸ τὴν σκέπην σου ἀνώτερον πάσης ἐπηρείας, τὰς δὲ ψυχὰς τῶν αὐτοῦ γονέων κατὰταξον ἐν σκηναῖς δικαίων καὶ χάριος ζώντων, ἐνθα ἐπισκοπεῖ τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου καὶ ἐν κόλποις Ἀβραάμ ἀνάπαισον καὶ εἴησαν πάντῃ συγκεχωρημένοι ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι πρεσβείαις τῆς παραχράντου μητρὸς καὶ πανυπεράγνον Θεοτόκου Μαρίας καὶ τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων καὶ πάντων τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων, ἀμήν.

16

[7 Νοεμβρ. 1713 - Ἰούλιος 1716]²⁴⁵

Περίληψη. — Γιὰ νὰ διευκολυνθεῖ ὁ μητροπολίτης Φιλίππουπόλεως Καλλίνικος, ποὺ εἶχε ἀναδεχθεῖ τὰ χρέη τοῦ προκατόχου τοῦ Νεοφύτου χωρὶς νὰ γνωρίζει τὴν κακὴ οἰκονομικὴ κατάστασι τῆς ἐπαρχίας του, γίνεται μὲ συνοδικὴ ἀπόφασιν ἡ ἀκόλουθὴ ρύθμισιν στὴν πληρωμὴ τῶν τόκων τῶν χρεῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαιωμάτων τῆς μητροπόλεως Φιλίππουπόλεως. Γιὰ μιὰ τετραετία ὁ Καλλίνικος ὀφείλει: α'. νὰ πληρῶνει τὸν συμφωνημένον τόκο στοὺς χρεωφειλέτες γιὰ τὰ νέα χρέη ποὺ ὁ ἴδιος συνῆψε, 15 πουγγιὰ περίπου. β'. Νὰ καταβάλλει τὸν συμφωνημένον τόκο τῶν χρεῶν, 20%, πρὸς τοὺς Τούρκους δανειστὲς στὴ Φιλίππουπόλη. γ'. Νὰ πληρῶνει κατ' ἀποκοτὴ 5 πουγγιὰ τὸ χρόνο στοὺς χρεωφειλέτες στὴν Ἀδριανούπολη, Φιλίππουπόλη καὶ Κωνσταντινούπολη, γιὰ νὰ διαμοιράζονται μεταξὺ τους μὲ τόκο 7%. δ'. Νὰ καταβάλλει μόνο δύο πουγγιὰ τὸ χρόνο γιὰ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα. Μετὰ τὸ τέλος τῆς τετραετίας ἡ Σύνοδος μπορεῖ νὰ ἐπαναθεωρήσῃ τὸ ζήτημα καὶ νὰ ἐκδώσῃ ἄλλο ὄρισμό.

491 Συγκατάβασις τόκων καὶ ἐκκλησιαστικῶν δικαιωμάτων τῷ μητροπολίτῃ Φιλίππουπόλεως ποτὲ Καλλίνικῳ²⁴⁶. Πόνημα Κοττίου.

Τὴν ἐν πράγμασι συμμετρίαν, τὸ συστατικὸν ἴδιον τῆς οὐσίας ἐκάστου εἶναι οὐ μόνον ἢ φύσις ἀλλὰ καὶ ὁ παρ' ἀνθρώπων νόμος ἡμᾶς ἐκ-

245. Ἀπὸ τῆς μνεῖας τῶν δύο Πατριαρχῶν Ἀθανασίου Β' καὶ Κυρίλλου Δ' γίνεται φανερό πὺς ἡ συνοδικὴ αὐτὴ ἀπόφασιν πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς πατριαρχίας γιὰ δευτέρην φορὰ ἀπὸ τὸν Κυριανό, στίς 7 Νοεμβρίου 1713, καὶ μέχρι τὸν Ἰούνιον ἢ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1716, ὅταν ὁ Καλλίνικος Φιλίππουπόλεως μετατέθηκε στὸ θρόνον Ἡρακλείας.

246. Ὁ Καλλίνικος Φιλίππουπόλεως καὶ μετέπειτα Ἡρακλείας, στὸν ὁποῖον ἀναφερθήκαμε καὶ πρὸ πάνω, πβ. σημ. 223, 224, ἦταν Νάξιος. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν του στὸ θρόνον Φιλίππουπόλεως, στίς 8 Ἀπριλίου 1711, ἦταν ἀρχιδιάκονος τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. Ὑπάρχει ἀσυμφωνία μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν ὡς πρὸς τὸ χρόνο τῆς μετάθεσός του στὴ μητροπολὴ Ἡρακλείας. Οἱ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, «Μητροπολίται Θράκης», *Θρακικά*,

παιδεύουσιν. Ἡ μὲν γὰρ τοῖς ὑπὸ σελήνην μικτοῖς τὰς τῶν στοιχείων ἐκάστου ποιότητος ἀναλόγους συμμετρήσασα τὴν ὑπαρξιν καὶ διαμονὴν ἐκείνοις χαρίζεται, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀπλᾶ σώματα διὰ τῆς κολάσεως τῶν ἀντικειμένων ποιότητων πρὸς ἄλληλα συνοδεύουσα καὶ συναλείφουσα οὐκ ἐὰν ὑπ' ἀλλήλων διαφθαρήναι, ἀλλὰ ἑυθυμῶ τινι καὶ ἀρμονίᾳ συνέχουσα εὐτάκτως διασώζει τὸ πᾶν καὶ τὴν ἀδιάλειπτον γένεσιν τοῖς ἐξ αὐτῶν συγκειμένοις παρέχεται, δῆλον δ' ἐπεὶ καὶ τὴν τῶν ζῶων ὕγιαν ἢ τῶν κρᾶσεων συμμετρία ἀπεργάζεται. Ἐξ ἐναντίας δ' αἱ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις ἐπὶ μὲν τῶν στοιχείων ἀνατροπὴν καὶ φθορὰν τῆς οὐσίας, ἐπὶ δὲ τῶν ζῶων νόσον καὶ θάνατον ἀποτίκτουςιν. Ἀνθρώποι δὲ εὐνομούμενοι καὶ δικαίως πολιτευόμενοι καὶ ἀρετῆς ἀντιποιούμενοι τοῦ μέσου ἐφ' ἐκάστου τῶν ἔργων καταστοχάζονται, ὡς κακίαν προδήλους ἀπέκλιον ταῦτ', ἄρα τῷ φυσικῷ καὶ πολιτικῷ τούτῳ νόμῳ, ὡς καλῶς καὶ δικαίως ἔχοντι, συστοιχοῦντες καὶ οἱ προστασίαν ἀνεληφότες λαοῦ καὶ τούτων μάλιστα οἱ ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων προϊστάμενοι τῇ τοιαύτῃ συμμετρίᾳ τῶν

τ. 6 (1935), σ. 8, Εὐλογοῖος Κουρίλας, *Heraclaea Sacra*, τεύχος Β', σ. 162, Κ. ΜΥΡΤΙΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΝΗΣ, Ἡ τῆς Φιλίππουπόλεως Ἱστορία, σ. 283-41, καὶ Π. ΖΕΡΑΝΤΗΣ, «Καλλίνικος ὁ ἀπὸ Φιλίππουπόλεως Ἡρακλείας», *Γρηγόριος Παλαμάς*, τ. Δ' (1920), σ. 733, τὴν τοποθετοῦν τὸ φθινόπωρον τοῦ 1718. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Καλλίνικος σὲ γράμμα τοῦ ἀπὸ 13 Δεκεμβρίου 1716 πρὸς τὸ Χρυσάνθο Νοταρᾶ ἀναφέρεται στὴν μετάθεσίν του ποὺ ἔχει ἤδη πραγματοποιηθεῖ. Στὸ ἴδιο μάλιστα γράμμα μνημονεύει καὶ τὴν προσπάθειαν ποὺ γινόταν γιὰ νὰ λύθῃ τὸ πρόβλημα τῶν χρεῶν τοῦ διαδόχου τοῦ Φιλίππουπόλεως Θεοκλήτου, βλ. Μ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Θρακικαὶ Ἱστορίαι - Γράμματα ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως (1689-1729)*. Χειρόγραφα ἀγιοταφικὰ συλλεγμένα, Κωνσταντινούπολις 1913, σ. 58: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Μητροπολιτῶν Φιλίππουπόλεως σημειώματα», *ΕΑ*, τ. ΛΔ' (1913), σ. 371, 376. Ὑπογράφει τοῦ Καλλίνικου ὡς μητροπολίτη Ἡρακλείας συναντᾶμε ἐξάλλου ἀπὸ τις 22 Ἰανουαρίου 1716 ἢ 1717 καὶ μετὰ τὸ Μάιο, Αὐγουστο, Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον τοῦ 1718, βλ. ΗΥΡΜΟΥΖΑΚΗ, *δ.π.*, τ. XIV/Π, σ. 777-8, 840. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, *δ.π.*, τ. II, σ. 32, 486, 642 καὶ τ. III, σ. 843.

Γιὰ τὸν Καλλίνικον βλ. ἐπίσης, ΣΑΡΑΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, «Ἐπισκοπικὸν κατάλογον τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βορείου Θράκης...», *Θρακικά*, 8 (1937), σ. 187. Κ. ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. III, σ. 497-527. ΜΕΛΕΤΙΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, τ. Δ', σ. 138. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, *Νέα Ἑλλάς*, σ. 410. Ι. Α. FABRICIUS, *Bibliotheca Graeca*, Hamburgi-Lipsiae 1790-1809, τ. XI, σ. 543. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ, *δ.π.*, σ. 324. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, *Κατάλογος κωδίκων Ἀγίου Ὄρους*, τ. Α', σ. 208. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ἡπειρωτικὸς Κώδιξ», *ΝΕ*, τ. 12 (1915), σ. 226. Μ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, σ. 242. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων*, σ. 192, 384. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Πατριαρχικὸν Πίννακον*, σ. 627-8. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας*, σ. 136. Γ. ΛΑΜΠΑΚΗ, «Ἐκθέσεις περιηγήσεων ἐν τῇ Ἑλλάδι», *Δελτικὸν Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, τεύχ. 10 (1911), σ. 27, 28. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Δύο Κατάλογοι ἐλληνικῶν κωδίκων ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ τοῦ Ζωγραφείου*, σ. 9, 10. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. I, σ. 214, 315. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Σημειώσεις περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Σαμουὴλ Καπασοῦλην», *ΔΙΕΕΕ*, τ. 3 (1890-4), σ. 516. F. ΜΙΚΛΟΣΙΣΧ-Ι. ΜΥΛΛΕΡ, *Acta et Diplomata*, τ. 6, σ. 332. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, *δ.π.*, «Ἑλληνικά», τ. Β' (1929), σ. 415, 431. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, *δ.π.*, τ. II, 487, 666 καὶ τ. III, σ. 239, 690.

πραγμάτων απαραίτητως χρῆσθαι ὀφείλουσι καὶ τῆς εὐαρμοστίας καὶ καταλλήλων συμπεριξέως τῶν μελῶν τοῦ ἐνὸς τῆς Ἐκκλησίας σώματος προνοεῖσθαι, ὡς λόγον κεφαλῆς ἔχοντες, ἵν' ὀγκύως αὐτοῖς τὸ χριστῶνυμον πλήρωμα διεξάγεται, μηδαμοῦ λύσιν ἢ φθορὰν ἐπιδεχόμενον, κἂν ποτε ὑπὸ προηγησαμένης καιρικῆς τιως περιστάσεως ἀσυμμετρία τις παρεῖσθαι τὴν ὑγίαν ἐκείνου καὶ εὐδαιμοσύνην διαλυμαίνηται καὶ ταύτην νουνεχῶς ὑφαιρέιν καὶ εὖ μάλα φροντίζουσι τῆς προσηκούσης ἀξιοῦν θεραπείας. Ἡ γὰρ ἄμετρος τῶν χορδῶν τάσις ῥῆξιν εἴωθεν ἐμποιεῖν, εἰ δέ τις αὐτὰς μικρὸν ὑποχαλάσει, μέλος ἂν ἀποδοῖεν λιγυρὸν τε καὶ ἐναρμόνιον.

492 Ἐπειδὴ||τοιγαροῦν ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως κλπ... χειροτονηθεὶς μητροπολίτης τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως αὐτοῦ ταύτης ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ πρὸ ἡμῶν κτθρ Ἀθανασίου ἀνεδέξατο μὲν τὰ χρέη τῆς ἐπαρχίας κατὰ τὸ ἔθος τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν χειροτονομένων ἀρχιερέων, ὅσα ἦσαν δι' ὁμολογιῶν τοῦ πρὸ αὐτοῦ κτθρ Νεοφύτου²⁴⁷, καὶ δέδωκεν τοῖς χρεωφειλέταις ὁμολογίας ἰδίας χρεωστι-

247. Ὁ Νεόφυτος χρημάτισε μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως ἀπὸ 7 Ἰανουαρίου 1689 μέχρι 4 Ἀπριλίου 1711, ὁπότε παραιτήθηκε. Πέθανε λίγο ἀργότερα στίς 2 Ἰουλίου 1711. Ἡ παραίτηση τοῦ Νεοφύτου ὀφειλόταν καὶ σὲ λόγους ὑγείας, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀδυναμία του νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ ὑπέρογκο χρέος τοῦ θρόνου του. Γιὰ τὴν μερικὴ ἔστω πληρωμὴ τοῦ χρέους αὐτοῦ ὁ Νεόφυτος εἶχε ζήτησει δάνειο ἀπὸ τὸ φίλο του Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ἐκεῖνος ὅμως ἀρνήθηκε νὰ τὸν δανείσει, βλ. Θ. ΛΙΒΑΔΑ, Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορητῶν ἐπιστολαὶ ρ', Τεργέστη 1879, σ. 125-7. Ὁ Πατριάρχης γιὰ νὰ ἀνακουφίσει τὸ Νεόφυτο ἐπέτρεψε μὲν πατριαρχικὸ γράμμα τῆ διενέργεια ἔκτακτων ἐράνων, ὁ ἴδιος μάλιστα μεσολάβησε ὥστε οἱ δανειστὲς νὰ δεχτοῦν νὰ ἐξοφληθοῦν τὰ χρέη μὲ δόσεις. Ὅπως εἶναι φανερό ἀπὸ τὸ ἐκδιδόμενον γράμμα, τὰ μέτρα δὲν ἀπέδωσαν καὶ τὸ βαρὺ χρέος μεταβιβάστηκε στὸν διάδοχο τοῦ Νεοφύτου. Βλ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, τ. 1, σ. 171-3, 178-180. Μ. ΓΕΛΩΝ, «Μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως σημειώματα», ΕΑ, τ. ΛΔ' (1913), σ. 371, 375, 387.

Γιὰ τὸ λόγιον ἱεράρχην Νεόφυτο βλ. ἐπίσης Κ. ΜΥΡΤΙΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΟΥ, ὁ.π., σ. 283. LE QUIEN, ὁ.π., τ. I, σ. 1162. Α. HELLADIUS, *De praesenti statu ecclesiae Graecae*, Lipsiae 1714, σ. 327. ΜΕΛΕΤΙΟΥ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Δ', σ. 143. Κ. ΣΑΘΑ, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήναι 1868, σ. 465. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, ὁ.π., σ. 475. ΑΝΑΡ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΛΟΥ, *Προσθήκαι καὶ διορθώσεις*, Ἀθήναι 1871, σ. 80. Β.Α. ΜΥΣΤΑΚΙΑΟΥ, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι», ΕΕΒΣ, τ. 12 (1937), σ. 227. ΣΑΡΑΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, ὁ.π., *Θρακικά*, 8 (1937), σ. 186-7. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. II, σ. 430, 452 καὶ τ. III, σ. 383. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. I, σ. 215, 336, 349, 351. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Σινῆς*, σ. 79, 90. HURMUZAKI, ὁ.π., τ. XIII, σ. 392 καὶ τ. XIV/I, σ. 406. Ε. LEGRAND, *Bibliographie Hellénique, XVIII siècle*, τ. I, σ. 11. Μ. ΓΕΛΩΝ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, σ. 496. Π. ΖΕΡΑΕΝΤΟΥ, *Ἱστορικαὶ ἐρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν νήσων*, σ. 289. ΤΡ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΟΥ, *Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. Α', σ. 79, τ. Β', σ. 518. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, «Κατάλογος Κωδικῶν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς», ΝΕ, τ. 3 (1906), σ. 454. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Συνοδικὸν γράμμα τοῦ Πατριάρχου Κων-

κάς, ὑποσχόμενος πληροῦν αὐτοῖς καὶ τόσον τὸν συμπεφωνηθέντα τότε, οὐκ ἴσχυσε μέντοι διαφυλάξει τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ καὶ ὑπόσχεσιν ἀμετάθετον, πλὴν διὰ τὸ μήπω εἶδέναι ἀκριβῶς τὴν αὐτοῦ ἱερότητα τὴν συναγομένην ποσότητα τῶν ἄσπρων ἀπὸ τῶν εισοδημάτων τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ταύτης συνέβη γενέσθαι τὸν προσδιορισμὸν καὶ τὴν συμφωνίαν ἐκείνην ἀσύμμετρον καὶ ἀνευ τινὸς ἀναλογίας παραθεωρουμένην πρὸς τὸ τῆς ἐπαρχίας εισόδημα καὶ μὴ ἐξαρκούσαν πρὸς τὸ ἀπαντῆσαι καὶ ἀποκριθῆναι ταῖς ἐπικειμέναις αὐτῷ ἀνάγκαις καὶ βαρυτάτοις χρέεσιν, εἴτ' ἀπελθὼν εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ καὶ μετ' ἐπιμελείας ὅτι πλείστης συναγωγῶν τὸ ἐτήσιον ἐκείνης εισόδημα καὶ κατιδὼν μὴ ἐξαρκεῖν αὐτὸ πρὸς ἀποπλήρωσιν πάντων αὐτοῦ τῶν χρεῶν, μηδ' ἔχειν δι' ἐκείνου ἀπολογεῖσθαι τοὺς τόκους τῶν παλαιῶν τοῦ Νεοφύτου χρεῶν, καθ' ἃ συνεφώνησε μετὰ τῶν χρεωφειλετῶν αὐτοῦ, ἀπορία συσχεθεὶς καὶ ἀμηχανία ἦγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τοῦ κτθρ Κυρίλλου πατριαρχέοντος, συνεπαγόμενος καὶ ἀναφορὰς κοινὰς τῶν ἐπαρχιῶν τῶν αὐτοῦ χριστιανῶν, διαβεβαιούσας τὸ ἄπορον καὶ ἀμήχανον πρὸς τὸ ἀπολογεῖσθαι τοὺς τόκους τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ χρεῶν, καὶ δὴ ἐμφανίσας τὰ κατ' αὐτὸν ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς ἱεράς Συνόδου τῶν ἀρχιερέων ἐξητήσατο συγκατάβασιν αὐτῷ γενέσθαι ἐπὶ τούτοις μερικὴν καὶ ἐλάφρωσιν, ἥτις καὶ ἐγένετο μὲν, ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν χρεωφειλετῶν μὴ στεργθεῖσα διέμεινεν ἀπρακτος καὶ ἀνερέργητος, συνέβαινε καὶ αὐθις ἐνοχλεῖσθαι ὑπ' ἐκείνων τὴν αὐτοῦ ἱερότητα, ἀπαιτοῦντων τοὺς τόκους κατὰ τὴν προτέραν συμφωνίαν καὶ τὴν γεγενημένην συγκατάβασιν τὸ παράπαν ἀποποιοῦμένων.

Ἐπεὶ δὲ ἐκείνοι μὲν ἐπέκριντο, ἡ δ' αὐτοῦ ἱερότης ἀντέχει οὐκ ἔτι ἠδύνατο, ὅτ' ἀμηχανίας ἐκβιασθεὶς, ἀναστὰς ἦλθε πάλι τῶς εἰς τὰ ὄδε συμπαραλαβὼν καὶ ἱκανοὺς χριστιανοὺς τῶν ἐπισημοτέρων ἐπαρχιωτῶν αὐτοῦ, μᾶλλον δ' ἐκείνοι τοῦτον τῆς εἰς τὰ ὄδε πορείας ἐβίασαντο πρὸς διόρθωσιν τῶν χρεῶν, μεθ' ὧν συμπαραστάς ἔμπροσθεν τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν ἱεράς τῶν ἀρχιερέων Συνόδου, συμπαιρόντος καὶ τοῦ ἐνδοξοτάτου [...], ἅπαξ καὶ δις καὶ κοινολογηθείσης καὶ ἀνακριθείσης πολυειδῶς τῆς ὑποθέσεως ταύτης καὶ σκέψεως πολλῆς καὶ λογοτριβῆς γενομένης περὶ τοῦ εὐρεθῆναι τὸν τρόπον τῆς τῶν χρεῶν αὐτοῦ κυβερνήσεως ἀπέδειξε τελευταῖον ἢ αὐτοῦ ἱερότης διὰ πολλῶν μαρτυρίας τε ἀξιοπίστων προσώπων τῆς ἐκ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ χριστιανῶν καὶ διὰ καταστίχων τῆς μητροπόλεως τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀρχιερατευσάντων, τοῦ τε κτθρ Νεοφύτου καὶ κτθρ Δαμασκηνοῦ²⁴⁸, τὸ μὲν ὅλον εισόδημα τῆς

σταντινουπόλεως Καλλινίκου», ΝΕ, τ. 9 (1912), σ. 181. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Σημειώσεις περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Βενετοκρατίας», ΝΕ, τ. 21 (1927), σ. 367-8. Ι. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Πατριαρχικὸν Σκευοφυλάκιον», ΕΑ, τ. Κ' (1900), σ. 244-5.

248. Ὁ πρῶην Φιλίππων καὶ Δράμας Δαμασκηνός, προκάτοχος τοῦ Νεοφύτου, διε-

493 *επαρχίας αὐτοῦ συμ||ποσοῦσθαι εἰς πονγγία δώδεκα, τῶν δὲ χρεῶν τῆς μητροπόλεως, τὰ μὲν παλαιὰ τοῦ Νεοφύτου, ὅσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ἄδριανουπόλει τε καὶ Φιλιππουπόλει εἰσὶ, συγκεφαλαιοῦνται εἰς πονγγία ἑβδομήκοντα, παρὰ ταῦτα δὲ εἰσὶ καὶ ἕτερα ὀφειλόμενα πρὸς τοὺς ἐν Φιλιππουπόλει ἀξιωματικούς μεγιστάνους [sic] καὶ ἐπισήμους ἀγάδες τοκιζόμενα καὶ αὐτὰ τὰ δέκα πρὸς δώδεκα. Τὰ δὲ νέα χρέη τῆς αὐτοῦ ἱερότητας, ἅπερ ἐπηκολούθησαν ἀναγκάως ἐν τῷ λαβεῖν αὐτὸν τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ ταύτην ὀφειλόμενα καὶ ταῦτα μετὰ συμπεφωνημένον διαφόρου συμποσοῦμενα καὶ ταῦτα εἰς πονγγία δεκαπέντε²⁴⁹. Προσθεῖς καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά αὐτοῦ δικαίωματα, ἅπερ ὀφείλει ἀναγκάως κατ' ἔτος ἀπολογεῖσθαι τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, καὶ μὴν καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα ἴδια ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ ἔξοδα.*

Τούτων οὖν πάντων εἰς μέσον προβληθέντων καὶ ἀκριβῶς ἐξετασθέντων ἔμπροσθεν ἡμῶν καὶ τῆς ἱεράς Συνόδου συμπαιρόντων καὶ τοῦ τιμιωτάτου καὶ ἐνδοξοτάτου ἀρχόντος μεγάλου δραγουμάνου καὶ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῶν χρεωφειλετῶν, μαρτυρίαις τε ἀξιόπιστοις ἀποδειχθέντων καὶ πιστοποιηθέντων καὶ φανεροῦ γενομένου τοῦ ἀδυνάτως ἔχειν τὴν ἐπαρχίαν ἀπολογεῖσθαι πρὸς τὰ ἐπιλείμενα χρέη κατὰ τὸν γεγονότα διορισμὸν πρότερον καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν τόκων ἀσύμμετρον οὔσαν, ὡς προειρηται, πρὸς τὸ τῆς ἐπαρχίας εἰσόδημα, καὶ τῆς μὲν αὐτοῦ ἱερότητας προσπιπτούσης καὶ δεομένης θερμῶς, ἐγγυημένων δὲ μετὰ τῆς ὁμοίας δεήσεως καὶ ἀξιώσεως καὶ τῶν χριστιανῶν καὶ ἀρχόντων τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ γενέσθαι παρ' ἡμῶν καὶ τῆς ἱεράς Συνόδου τὴν διόρθωσιν τῶν χρεῶν, ἀπεδεξάμεθα τὴν αἴτησιν αὐτῶν ὡς εὐλογον οὔσαν καὶ δικαίαν. Τελευταῖον ἀπεφάνθη καὶ ἐγνωμοδοτήθη κοινῶς παρ' ἡμῶν καὶ τῆς Συνόδου καὶ τοῦ ἐνδοξοτάτου ὅπως ἐκ τοῦ ἀποδειχθέντος καὶ μαρτυρηθέντος τῆς ἐπαρχίας εἰσοδήματος διὰ μὲν τὰ ἑβδομήκοντα πονγγία, τὸ παλαιὸν τοῦ κῆρ Νεοφύτου χρέος, ὀφείλει πέμπειν ἢ αὐτοῦ ἱερότης πέντε πονγγία μόνον κατ' ἔτος ἀποκοπήν, τοῖς τε ἐν Κωνσταντινουπόλει χρεωφειλέταις, Ἄδριανουπόλει τε καὶ Φιλιππουπόλει, ἅτινα μερίζεσθαι ἀναλόγως ἐκάστω κατὰ τὴν ποσότητα τῶν ὧν περὶ ἔχει λαβεῖν, καὶ τοῦτο μέχρι τετραετίας, δηλονότι ἐπτά τὰ ἑκατόν, τὰ δὲ διδόμενα γράφεσθαι ὅπισθεν τῶν

τέλεσε μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1688 μέχρι τις 7 Ἰανουαρίου 1689, βλ. Κ. ΜΥΡΤΙΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΟΥ, *δ.π.*, σ. 283. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. I, σ. 349. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, «Μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως σημειώματα», *ΕΑ*, τ. ΔΔ' (1913), σ. 387.

249. Σύμφωνα με πληροφορία τοῦ κώδικα Φιλιππουπόλεως τὰ χρέη ποῦ συνῆψε ὁ Κάλινικος γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ θρόνου του ἀνέγγονταν σὲ 28 πονγγία, βλ. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, *δ.π.*, *ΕΑ*, τ. ΔΔ' (1913), σ. 371-2, 387, ὅπου πολλὰ καὶ γιὰ τὰ προγενέστερα καὶ μεταγενέστερα χρέη τῆς μητροπόλεως.

ὁμολογιῶν, ἐν λόγῳ κεφαλαίου λογιζόμενα, περὶ δὲ τῶν ἀνηκόντων δικαιωμάτων τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, τῆς τε πατριαρχικῆς αὐτοῦ ζητείας καὶ τοῦ ἤδη διορισθέντος βασιλικοῦ μισθίου καὶ τοῦ χαρακζίου διὰ τὸ εἰς τὸν βασιλικὸν χᾶς μπαχτζὲ διδόμενον κρέας, ὀφείλει πληροῦν κατ' ἔτος περὶ πάντων τούτων δύο πονγγία μόνον καὶ μηδὲν λοιπὸν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἶναι καὶ μένειν αὐτὸν ἀκαταζήτητον καὶ ἀνενόητον περὶ οὐτιωσοῦν ἄλλον χρέους καὶ δικαιώματος ὑπὸ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ὅπως διὰ τῆς συγκαταβατικῆς ταύτης προμηθείας καὶ ἐπισκέψεως μικρὰν καὶ ὀλίγην εὐρὴν ἄνεσιν καὶ κοφισμὸν τοῦ πολλοῦ βάρους καὶ τῶν πολυαρίθμων τῆς ἐπαρχίας χρεῶν διὰ

494

τῆς || μερικῆς ταύτης οἰκονομίας καὶ ἀρέσεως μικρὸν ἐλαττωθέντων καὶ μετριωτέρων γενομένων καὶ τῆς ἐπαρχίας τὸ βαρὺ καὶ δυσβάστακτον φορτίον ἀποθεμένης καὶ ἀναξήρωθείσης μικρὸν δυννηθῆ τοῦ λοιποῦ μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς διορισθείσης τετραετίας ὡς νεαλῆς καὶ εὐζωνος ἀναλαβεῖν αὐθις τὸ εἰωθὸς φορτίον καὶ πληροῦν καὶ περὶ τῶν ἑβδομήκοντα τούτων πονγγίων, καθὼς ἂν φανῆ εὐλογον κατὰ τὴν ἐσομένην τότε συνοδικὴν σκέψιν, μετὰ τῆς προσηκούσης ἀναλογίας καὶ συμμετρίας, πρὸς τε τὴν τῆς ἐπαρχίας δύναμιν καὶ τὴν τοῦ χρέους ποσότητα.

Τούτων οὖν ἀπάντων διαταχθέντων καὶ κωροθθέντων, ὡς διείληπται, καὶ μόνου τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς τῶν χρεῶν κυβερνήσεως ἱκανοῦ ἀναφανέντος καὶ δυνατοῦ, γράφομεν ἀποφαινόμενοι μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς κλπ... ἵνα ἡ συνοδικῶς αὕτη ἀποφανθεῖσα διόρθωσις καὶ κυβερνήσις τῶν χρεῶν τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως ἔχη τὸ κῆρ καὶ τὴν ἰσχὺν ἀμετάθετον καὶ ἀμετάσρεπτον, καὶ ὀφείλη ἢ ἱερότης αὐτοῦ ἀπολογεῖσθαι μὲν τὰ νέα χρέη τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ πρὸς τοὺς χρεωφειλέτας αὐτοῦ μετὰ τοῦ συμπεφωνημένου αὐτῶν διαφόρου κατὰ τὴν περιλήψιν ὧν ὁμολογιῶν αὐτοῦ, ἔχη δὲ ἀποδιδόναι καὶ τὸ διάφορον τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει χρέους τὰ δέκα πρὸς δώδεκα²⁵⁰ πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς με-

250. Ὁ τόκος 20% πρὸς τοὺς Τούρκους δανειστὲς δὲν ἦταν ὑπερβολικός. Εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸν ΙΗ' αἰῶνα, στὶς ἐπαρχίες τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας ἰδίως, συχνὰ ζητοῦσαν τόκο μέχρι 50%, βλ. Ι. ΒΑΣΙΛΑΒΕΛΛΗ, *Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας*, I. Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 71-72, ἀρ. 59. HALL INALCIK, «Capital Formation in the Ottoman Empire», *Journal of Economic History*, τ. 29 (1969), σ. 139. Ὁ τόκος κυμαινόταν συνήθως ἀπὸ 10% ἕως 30%, ἐπομένως ὁ τόκος τοῦ 7% πρὸς τοὺς Ἕλληνες δανειστὲς ἦταν πραγματικὰ χαμηλός. Ἡ Ἐκκλησία μποροῦσε νὰ συνάψει χαμηλότοκα δάνεια γιατί ἦταν φερέγγυα καὶ ὁ τόκος κυρίως ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὴ φερεγγυότητα τοῦ δανειζόμενου. Πβ. Σ. ΑΣΔΡΑΧΑ, *Ἑλληνικὴ Κοινωνία καὶ Οἰκονομία, ἡ' καὶ ἰθ' αἰῶνες*, Ἀθήνα 1982, σ. 184. «Unpublished manuscripts of a traveller in the East», *The Oriental Herald*, τ. X (1826), σ. 73. F. POUQUEVILLE, *Voyage de la Grèce*, Paris 1826-7, [τ. IV, σ. 224. W.M. LEAKE, *Travels in Northern Greece*, London 1835, τ. I, σ. 278, 300, τ. IV, σ. 204, 210, 340, 345. T.S. HUGHES, *Travels in Sicily, Greece and Albania*, London 1820, τ. II, σ. 284-5.

γιστάνους [sic], ὡς ἀναγκαῖον καὶ ἀφενεκτον. Περὶ δὲ τῶν ἐβδομήκοντα πονγγίων τοῦ παλαιοῦ χρέους τοῦ τε ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ἀδριανουπόλει καὶ Φιλιππουπόλει ὀφείλει πληροῦν κατ' ἔτος πέντε πονγγία ἄσπρα ἀπονοσπῆν μέχρι τετραετίας, ἅτινα ἔχουσι μερίζεσθαι ἀναλόγως πρὸς τοὺς χρεωφειλέτας καὶ εἰς ἑπτὰ τὰ ἑκατόν, γράφεσθαι ὀπισθεν τῆς δημολογίας εἰς κεφάλαιον λογιζόμενα καὶ τῆς ὄλης ποσότητος ἐκπίπτοντα. Ὡσαύτως καὶ περὶ πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων ζητείας, μισθίων καὶ τοῦ χαρακτῆρος διδόναι δύο πονγγία κατ' ἔτος μέχρι τετραετίας, μετὰ δὲ τὴν τετραετίαν γίνεσθαι δευτέραν σκέψιν καὶ ἄλλον διορισμόν, ὃς ἂν φανῆ διὰ συνοδικῆς ἐπισκέψεως εὐλογος καὶ δυνατός, καὶ μηδὲν πλεόν, μένειν δὲ καὶ ἀκαταζήτητον περὶ οὐτινοσοῦν ἄλλον χρέους ἢ δικαιώματος ὑπὸ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, μηδὲ ἐνοχλεῖσθαι ὑπὸ τινος τῶν χρεωφειλετῶν καὶ ἀπαιτεῖσθαι καὶ ἀντιλέγειν τῇ ἡμετέρᾳ καὶ συνοδικῇ ἀποφάσει τὸ σύνολον. Ὅθεν εἰς ἐνδειξιν κλπ.

17

[1713-1714;]²⁵¹

Π ε ρ ἰ λ η ψ η. — Μὲ τὸ πατριαρχικὸ αὐτὸ γράμμα ἐπιβεβαιώνεται ἡ συμφωνία συγκαταβάσεως πληρωμῆς τῶν τόκων, ἀπὸ 11,5% σὲ 11%, τῆς μητροπόλεως Ἀγχιάλου. Τῇ συμφωνία συνῆψε δ' Ἀγχιάλου Καλλίνικος μὲ τοὺς δανειστὲς τοῦ θρόνου, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀδυναμία του νὰ πληρώσει τὰ παλαιὰ χρέη καὶ τοὺς ἀνάλογους τόκους πρὸς τὸν βάρυναν.

494 Συγκατάβασις τόκων εἰς τὰ χρέη τῆς ἐπαρχίας Ἀγχιάλου, ἀρχιερατέοντος ἐν αὐτῇ τοῦ ποτὲ Καλλινίκου²⁵². Κριτίον πόνημα.

Χρέος, εἶπερ τι ἄλλο, τοῖς εὐληφόσιν ἐκ Θεοῦ τὴν ἐκκλησιαστικὴν προστασίαν οὐ μόνον διεξάγειν εὐχερῶς τὰ εὐχερῆ καὶ λεῖα καὶ οἰκοθεν

251. Ὁ Καλλίνικος διατέλεσε μητροπολίτης Ἀγχιάλου ἀπὸ τὸ 1713 μέχρι τὸ 1732, τὸ γράμμα ὅμως ἀνήκει πιθανότατα σὸν πρῶτο χρόνο τῆς ἀρχιερατείας του, τὴν ἐποχὴ τῆς β' πατριαρχείας τοῦ Κυπριανοῦ (1713-4), ὅπως φαίνεται νὰ ὑποδηλώνει ἡ διατύπωση καὶ τὸ περιεχόμενό του.

252. Γιὰ τὸν Καλλίνικο Ἀγχιάλου βλ. ΣΑΡΑΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, δ.π., Ὁρακικά, τ. 8 (1937), σ. 123. ΑΔ.Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, «Κατάλογοι ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Ἀγχιάλου», Ὁρακικά, τ. 9 (1938), σ. 175. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, δ.π., τ. II, σ. 486, 487, 490, 666. τ. III, σ. 843. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, δ.π., Ἑλληνικά, τ. Β' (1929), σ. 415, 431, 434 καὶ τ. Γ' (1930), σ. 56, 118, 122. ΜΑΝΣΙ, δ.π., τ. 37, σ. 219, 243, 252, 268, 370, 648, 677, 680, 682, 693, 909, 929, 934, 960, 1022, 1026, 1030.

ἔχοντα καὶ κατ' ἰδίαν μένοντα χωρὶα ὡς μὴ πειραθέντα δυσχερείας τινάς, ἀλλὰ καὶ τῶν δπωσποτὲ τὸ ὑγιὲς ἀποβαλόντων καὶ ἄρτιον καιρικαῖς τισὶ δυσχερείαις προθύμως ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ δεξιῶς θεραπεύειν αὐτῶν τὴν κάκωσιν δμαλῶς τε μεταρρῶθμιζέειν ἐπὶ τὸ εὐθετον καὶ ἀντικαθιστῶν θεραπεύειαις ἀναγκαίαις οἰκονομίαις || πρὸς τὸ εὐκατάστατον, μηδὲ παραβλέπειν ὀλιγῶρος τὰ χρῆζοντα κηδεμονίας καὶ διορθώσεως. Ὁ γὰρ κοινῶν ἐπειλημμένους πραγμάτων κοινὴν αὐτοῖς καὶ τὴν λυσιτέλειαν ὀφείλει συνεργάζεσθαι κατ' ἔργος ἐπόμενος τῶν ἱερῶν κοσμητόρων τῆς Ἐκκλησίας, οἷσσισι διαφερόντως ἐμελέτησε τῆς πρὸς τὰ δυσχερῆ ἔχοντα οἰκονομίας καὶ ἀντιλήψεως. Ταῦτά τοι καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν θείῳ ἔλεει πρὸς γὰρ τὴν συμπύπτουσαν ἐκάστοτε δυσχέρειαν τοῖς σοφοῖς τῶν Ἐκκλησιῶν οἰκονόμοις ἢ πρόσφορος ἐξεύρηται θεραπεία.

Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Ἀγχιάλου κλπ. χειροτονηθεὶς μητροπολίτης τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως αὐτοῦ ταύτης ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ πρὸς ἡμῶν κῆρ Κυρίλλου²⁵³ ἀνεδέξατο μὲν τὰ χρέη τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνήθειαν ἐπὶ τῶν χειροτονοῦμένων ἀρχιερέων, ὅσα ἦσαν δι' ὁμολογιῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ χρηματισιάντων ἀρχιερέων, τοῦ τε κῆρ Μακαρίου²⁵⁴, καὶ δέδοκε τοῖς χρεωφειλέταις αὐτοῦ ὁμολογίας ἰδίας χρεωστικῆς ὑποσχόμενος πληροῦν αὐτοῖς καὶ τόκον τὸν δέκα πρὸς ἑνδεκα (καὶ) ἡμισὺν τὸν χρόνον, εἰτ' ἀπελθὼν εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ καὶ μετ' ἐπιμελείας ὅτι πλείστης συναγωγῶν τὸ ἐτήσιον ἐκείνης εἰσόδημα καὶ κατιδὼν μὴ ἐξαρκεῖν αὐτὸ πρὸς ἀποπλήρωσιν πάντων αὐτοῦ τῶν χρεῶν, μὴδ' ἔχειν δι' ἐκείνου ἀπολογεῖσθαι τοὺς τόκους τῶν παλαιῶν χρεῶν κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν συμφωνίαν αὐτοῦ, ἀπορία συσχεθεὶς καὶ ἀμηχανία, ἀναστὰς ἦγεν εἰς τὰ ὄδε τῶς καὶ ἐμφανίσας τὰ κατ' αὐτῶν, ἐπὶ ἐκάστῳ τῶν χρεωφειλετῶν αὐτοῦ προσελθὼν καὶ δεηθεὶς ἐκείνων συγκατάβασιν αὐτῶ γενέσθαι ἐπὶ τοῦτοις μερικῆν καὶ ἐλάφρωσιν, ὡς ἂν ἔχοι ἀπολογεῖσθαι κατ' ἔτος τοὺς τόκους τῶν παλαιῶν αὐτοῦ χρεῶν γενομένους μετριοτέρους, εἰσηκούσθη παρ' αὐτοῖς καὶ ἐξητήσατο, ὅπως ἔχη τὸ ἀπὸ τοῦδε πληροῦν πᾶσι τοῖς παλαιοῖς αὐτοῦ χρέεσι τὰ δέκα πρὸς ἑνδεκα τὸν χρόνον διάφορον, ἀλλάξας καὶ τὰς χρεωστικῆς ὁμολογίας αὐτοῦ καὶ τὸν τοιοῦτον μετὰ συγκαταβάσεως γενοῦντα ἤδη διορισμόν.

253. Πρόκειται γιὰ τὸν Κύριλλο Δ' (1711-1713).

254. Ὁ Μακάριος συνυπογράφει πατριαρχικὰ σιγίλλια τὸ Μάιο τοῦ 1700, 1702 καὶ 1712, πρέπει ὅμως νὰ κατεῖχε τὸ θρόνον τῆς Ἀγχιάλου καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1700, βλ. «Κατάλογος ἀρχιερέων» ΔΙΕΕΕ, τ. Γ' (1890-1), σ. 471. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, δ.π., Ἑλληνικά, τ. Β' (1929), σ. 397, 408. F. ΜΙΚΛΟΣΙΣΧ-Ι. ΜΥΛΛΕΡ, δ.π., τ. 6, σ. 313. ΣΑΡΑΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, δ.π., Ὁρακικά, τ. 8 (1937), σ. 122-3 ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, δ.π., Ὁρακικά, τ. 9 (1938), σ. 175.

Ταῦτ' οὖν διαπραξάμενος προσήλθε καὶ τῇ ἡμῶν μετριότητι καὶ τῇ περὶ αὐτὴν ἱερῶν τῶν ἀρχιερέων Συνόδῳ δεόμενος ἐπιβεβαιῶσαι τὸν ἐκ κοινῆς συναιρέσεως πάντων αὐτοῦ τῶν χρεωφειλετῶν γεγονότα ἤδη διορισμὸν καὶ περὶ τοῦ τόκου τῶν παλαιῶν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ χρεῶν δι' ἡμέτερον πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ γράμματος ἐπὶ τῷ μένειν διηρηκῶς ἀμετάθετον καὶ ἀμετάρρεπτον παρὰ παντός προσώπου· οὗ τὴν δέησιν ὡς εὐλογον καὶ δικαίαν οὖσαν εὐμενῶς λίαν ἀποδεξάμενοι ἄλλως διὰ φροντίδος ἔχοντες ὅτι πλείστης ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως δεομένων συνιστᾶν τε καὶ κρατύνειν τὰ εὐλογα καὶ δίκαια καὶ συνηγορεῖν αὐτοῖς ὅση δύναμις, γράφοντες διὰ τοῦ παρόντος ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς ἵνα ὁ διαληφθεὶς ἱερώτατος μητροπολίτης Ἀρχιάδων ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὀφείλῃ πληροῦν περὶ πάντων τῶν παλαιῶν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ χρεῶν κατὰ τὸν γεγονότα ἤδη εὐλογοφανῆ διορισμὸν ἐκ κοινῆς συναιρέσεως πάντων αὐτοῦ τῶν χρεωφειλετῶν τὰ δέκα πρὸς ἑνδεκα δηλαδὴ τὸν χρόνον διάφορον μέχρι τῆς τελείας αὐτῶν ἀποπληρώσεως, ὡς ἄδυνατός ἐχούσης τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ταύτης ἄλλως κυβερνηθῆναι οὐδὲ τῆς αὐτοῦ ἱερότητος δυναμένης ἐξαρκεῖν καὶ ἀπολογεῖσθαι πλείω τοῦ ἤδη διορισθέντος τόκου, καθὼς ἐκ τῆς ἀναλογίας τοῦ εἰσοδήματος τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπικειμένην αὐτῇ ποσότητα τῶν χρεῶν ἀνεφάνη καὶ ἐδηλοποιήθη σαφέστατα. Ἐχῆ δὲ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχὺν ἢ γεγονυῖα ἤδη συμφωνία τῆς αὐτοῦ ἱερότητος μετὰ τῶν χρεωφειλετῶν αὐτοῦ ἀμετάθετον, βεβαίαν τε καὶ ἀμετακίνητον καὶ ἀπαράβατον, διηρηκῶς ἐνεργουμένη καὶ φυλαττομένη μέχρι τῆς τελείας αὐτῶν ἀποπληρώσεως. Μηδενὸς ἄδειαν ἔχοντος ἐκ τῶν χρεωφειλετῶν ἀπαιτεῖν παρὰ τῆς αὐτοῦ ἱερότητος πλείω τοῦ ἤδη συμφωνηθέντος καὶ διορισθέντος τόκου, ἢ ἐνοχλεῖν καὶ ἐπηρεάζειν αὐτὸν τὸ σύνολον, ἢ δυσαρεστεῖσθαι καὶ μὴ στέργειν τῇ ἐκ κοινῆς συναιρέσεως γενομένη συμφωνίᾳ ταύτῃ κατὰ τὰς χρεωστικὰς ἐνυπογράφους τε καὶ ἐμμαρτύρους ὁμολογίας αὐτοῦ, ἃς ἔδωκεν ἤδη τοῖς χρεωφειλέταις αὐτοῦ κατὰ τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ ταύτην καὶ ὑπόσχεσιν.

Ὅθεν εἰς ἐνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν συνοδικὸν ἐπιβεβαιωτήριον τῆς τοιαύτης αὐτοῦ μετὰ συγκαταβάσεως συμφωνίας περὶ τῶν παλαιῶν χρεῶν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ καὶ ἐπεδόθη τῇ αὐτοῦ ἱερότητι.

Ἀπὸ τὸν κώδικα Ζαγοῦς 122

18

8 Μαρτίου 1755

Περίληψη. — Καθιρεῖται ὁ ἀγιορείτης διδάσκαλος Μακάριος, διότι ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στὸν Γαλατᾶ ἐκφώνησε λόγο ἀπαράδεκτο, γεμάτο αἰσχρολογίες καὶ ὕβρεις, πού ἔθιγε ὀνομαστικὰ ἔγκριτους ἀρχιερεῖς καὶ συνοδικούς, προχώρησε μάλιστα καὶ σὲ ἀναθεματισμὸ τους. Προειδοποιεῖται ὅτι θὰ καθαιρεῖται ἐπίσης ὅποιος τολμήσει στὸ μέλλον νὰ ἐκφωνήσῃ παρόμοιες ὕβρεις κατὰ ἀθῶων ἀρχιερέων ἢ ἄλλων κληρικῶν μὲ πρόσχημα τὴ διδασκαλία. Γίνεται σύσταση στοὺς χριστιανούς νὰ μὴ δίνουν προσοχή σὲ πρὸμοιες ψευδοδιδασκαλίες καὶ ἀπειλοῦνται μὲ ἀφορισμὸ ὅσοι τολμήσουν νὰ δεχτοῦν στὰ σπίτια τους, νὰ συναναστραφοῦν καὶ νὰ συμπράξουν μὲ τὸν Μακάριο.

135 Καθαίρεσις Μακαρίου κηρύττοντος τὸν ἀναβαπτισμόν καὶ τοὺς μὴ δεχομένους ἀναθεματίσαντος. ἀφνεῶ Μαρτίου ηἡ²⁵⁵.

Ἡ πολυσχεδρὴ καὶ πολυμήχανος τοῦ ἀρχιερέως ἐχθροῦ καὶ πονηροῦ διαβόλου κατὰ τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἐπιβουλή δὲν διαλείπει πάντοτε κατὰ διαφόρους καιροὺς ἀπὸ τοῦ νὰ εὐρίσκη ὄργανα ἀρμόδια καὶ κατάλληλα τῆς ἰδίας του κακομηχανίας καὶ κακουργίας διὰ νὰ ταράττῃ τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν καὶ τὸ γένος τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθόδοξων χριστιανῶν. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς ὄντας τοῦ ψεύδους πατὴρ καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς πολλὰς ὑποκρίνεται μορφὰς καὶ σχήματα μετασχηματιζόμενος κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον ποτὲ μὲν εἰς ἄγγελον φωτός, ποτὲ δὲ εἰς ἄγγελον σκοτῶν, τοιοῦτους γυμνάζει καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ καὶ ἀκολούθους νὰ τεχνεύωνται τὰ σατανικὰ αὐτοῦ κινήματα μὲ τοιαύτην ποικιλόμορφον θεωρίαν καὶ πρὸ πάντων μὲ τὸ δλέθριον καὶ πάντων τῶν κακῶν αἴτιον κακούργημα τῆς ὑποκρισίας, μὲ τὴν ὁποῖαν δείχνοντας ἔσωθεν ἕνα ψευδῶνυμον καὶ πεπλασμένον χρῆμα ἀρετῆς καὶ κρύπτοντας ἔσωθεν τὸν ἴδν καὶ φαρμάκι τῆς ἐνδιαθέτου κακίας κάμνει τοὺς τοιοῦτους τοῦ ὁπαδοὺς λεληθότως νὰ ὀπλίζονται κατὰ τῶν ἀπλουστέρων χρι-

255. Στὸ χειρόγραφο δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Κριτία ὡς συντάκτη τῆς καθαιρέσεως, εἶναι ὅμως γνωστὸ ἀπὸ τὸν «Πλανοσπαράκτη» ἢ «Σπλαγχνοσπαράκτη» ὅτι ἦταν δική του σύνθεση, πράγμα πού ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ ἐξέταση τοῦ κειμένου, βλ. ΤΗ. ΡΑΡΑΔΟΥΛΛΟΣ, ὁ.π., σ. 330. Β. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, «Στηλιτευτικά κείμενα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος», ΒΝJ, τ. XX (1970), σ. 66.

στιανῶν διὰ τὰ φθείρον τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκεραιότερων μὲ τὴν ἀπάτην καὶ τὸ σύρισμα τῆς κακομηγάνου ἐπιβουλῆς, ὅτι λογῆς ἐστάθησαν καὶ οἱ κατὰ καιροὺς αἰρετικοὶ καὶ ἐχθροὶ τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως, οἱ ὁποῖοι μὲ μίαν ὑπόκρισιν ψευδανύμου ἐδλαβείας καὶ ζήλου ἔσπευδον νὰ ῥίψουν τοὺς ἀληθῶς εὐσεβεῖς εἰς τὸν ἔσχατον βυθὸν τῆς ψυχικῆς ἀπωλείας. "Ὅθεν οἱ τοιοῦτοι φθοροποιοὶ καὶ ὀλέθριοι καὶ κωικοὶ λυμεῶνες τοῦ ὀρθοδόξου συστήματος, ἐὰν τύχῃσι νὰ εἶναι κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ καὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἐπαγγέλματος, φθάνοντες εἰς ἐσχάτην ἀπόνοιαν καὶ εἰς τὸν τελευταῖον βαθμὸν τῆς ἀναισχυντίας καὶ ἀθθαδείας φέρουσιν ἀσχετῶς κατὰ κρημνῶν καὶ τολμοῦν νὰ λέγουν καὶ νὰ πράττουν ὅσα ὁ πατὴρ διάβολος διδάσκει καὶ ὑπαγορεύει εἰς αὐτοὺς χωρὶς καμμίαν κρίσιν νοῦς καὶ λόγου ὀρθοῦ καὶ χωρὶς μέτρα τῆς γλώττης καὶ χωρὶς νὰ γνωρίζωσι τὸν ἑαυτὸν τους, ὁποῖοι τινὲς εἰσι καὶ κατὰ τινων τολμῶσι νὰ ἀθθαδιάζονται ἀνεπαισχύντως, τοὺς ὁποῖους ὡς ὑπὸ τοῦ διαβόλου κεννημένους καὶ τὰ πάντα τολμῶντας καὶ χαλεπώτατα κακὰ κατεργαζομένους, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ μετὰ πολλῆς ἀθεοφοβίας ταράττοντες καὶ τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων καὶ τὰς πολιτείας συγχέοντες καὶ ἀπ' ἐναντίας εἰς τοὺς ἱεροὺς κανόνας καὶ θείους νόμους καταφρονητικῶς φερομένους καὶ ἀναξιόους ἀναφανέντας τοῦ οὐπερ ἔτυχον ἀξιώματος κατὰ πάντα δικαίου λόγον κανονικῶς καὶ νομίμως ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καθαιρέσει παντελεῖ καθυποβάλλει καὶ στηλιτεύει πανταχοῦ τὴν ὀλέθριον αὐτῶν κακίαν καὶ πανουργίαν διὰ τὰ ἐλευθερώσῃ τὸ χριστῶννυμον πλήρωμα ἀπὸ τὸν ψυχικὸν ὀλεθρον ὅπου προέρχεται ἐξ αὐτῶν.

136 Τοιοῦτος λοιπὸν ἀνεφάνη καὶ ἐν τοῖς παροῦσι καιροῖς ὁ παρ' ἀξίαν|| ὡς μὴ ὄφειλε, τὴν ἱερωσύνην λαβὼν κακομαγάριος²⁵⁶, ὁ ὁποῖος ὀλίγην τινὰ παιδείαν γραμμάτων λαβὼν καὶ ἐπαγγελλόμενος τὸν ἁγιορείτην καὶ ὑποκρινόμενος τὸ διδασκαλικὸν ἀξίωμα, λανθάνων τε καὶ ἀγνοούμενος παρ' ἡμῶν, ὁποῖός τις ἐστὶ τὴν προαίρεσιν κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον μὲ τὸ νὰ εἶχε κεκρυμμένον καὶ ὑπουλον τὸ τῆς κακίας αὐτοῦ δηλητηριον, καὶ λαβὼν παρ' ἡμῶν ἄδειαν εἰς τὸ νὰ διδάσκῃ καὶ νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἐκκλησίας κατὰ τὴν τάξιν καὶ συνήθειαν καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ διδασκαλικοῦ τούτου ἀξιώματος, καὶ παραγγελλεῖς καὶ ἐπιτιμηθεὶς παρ' ἡμῶν νὰ προσέχῃ καλῶς εἰς τὸ νὰ διδάσκῃ μόνον τὰ ὅσα ἀνήκουσιν εἰς ἡθικὴν καὶ χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς τὴν ὀφέλειαν τῶν χριστιανῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι ἢ περιποίησις τῶν ἀρετῶν καὶ ἢ ἀποφυγὴ τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ εἰς μὲν τὰ ψυχοφελῆ καὶ ψυχοσωτήρια νὰ συμ-

256. Γιὰ τὸ συχνὰ χρησιμοποιούμενο σκωπτικὸ παρωνύμιον Μαγάριος ἀντὶ Μακάριος καὶ στοιχεῖα γιὰ τὴ ζῶν καὶ τὴ δράση του στὴν ἔριδα τοῦ Ἀναβαπτισμοῦ βλ. Β. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, ὁ.π. ΒΝJ, τ. XX (1970), σ. 64, 67, 98. ΤΗ. ΡΑΡΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, ὁ.π., σ. 328, 329, 330.

βουλενὴ καὶ νὰ προτρέπῃ, ὅσα δὲ εἶναι ψυχοβλαβῆ καὶ ψυχόλεθρα νὰ διδάσκῃ τῶν τοιούτων τὴν ἀποχρῆν, καὶ μὲ τὸν τρόπον τοῦτον τῆς διδασκαλίας, ὁ ὁποῖος καὶ μόνος εἶναι κανονικὸς καὶ διωρισμένος, τὰ προξενῆ ὀφέλειαν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν.

137 Αὐτὸς δὲ ἐξ ἐναντίας φερόμενος τῇ πατριαρχικῇ ἡμῶν ταύτῃ παραγγελίᾳ καὶ τῷ ὄντιανοντι καὶ ὀρθῷ λόγῳ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἐτόλμησε τῇ προσεχῶς παρελθούσῃ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας νὰ ἐκφωνήσῃ λόγον ἐπ' ἄμβωνος ἐν τῇ κατὰ τὸν Γαλατῶν ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου²⁵⁷, μεταξὺ τοσοῦτου πλήθους χριστιανῶν, γέμοντα πάσης αἰσχρολογίας καὶ ὕβρεως καὶ ἀκαθαρσίας καί, ἀφήνοντας τὰ χριστιανικὰ παραγγέλματα ὅπου εἶναι μόνον ἀναγκαῖα καὶ ὀφέλιμα εἰς τοὺς χριστιανούς, ἄρχισε νὰ φλυαρῆ καὶ ὕβριστικῶς νὰ ἐξονειδίξῃ ἑθῶς καὶ κατ' ὄνομα πρόσωπα ἀρχιερατικὰ ἔγκριτα τῆς καθ' ἡμᾶς ἁγίας Συνόδου καὶ ἱερατικὰ καὶ λοιπὰ μὲ μεγάλην προπέτειαν καὶ ἀθθαδεῖαν ἔξω τοῦ προκειμένου σκοποῦ εἰς τὸν λόγον του καὶ χωρὶς τινος ἐδλόγου αἰτίας, ἐπειδὴ καὶ οὔτε ἡ ἀκολουθία τῆς διδασκαλίας ἐζήτει τὰς τοιαύτας φλυαρίας, οὔτε αὐτὸς εἶχε ποτε τὴν συναναστροφὴν καὶ συνομιλίαν καὶ γνωριμίαν τῶν προσώπων ὅπου ἐτόλμησε νὰ διαβάλλῃ ὁ ἀσυνείδητος, τὸ ὅποιον ἀκούσαντες μεγάλως ἐταράχθημεν ἡμεῖς τε καὶ ἀπαξάπασα ἢ περὶ ἡμᾶς τῶν ἁγίων ἀρχιερέων ὀμῆγυρις καὶ σχεδὸν ὅλον τὸ ἐγγενὲς καὶ ἀρχοντικὸν τοῦ καθ' ἡμᾶς κλήρου καὶ τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων σύστημα. Ἐνα τοιοῦτον κἄθαρμα μιαρὸν καὶ βδελυρὸν καὶ τρισβολιμαῖον ἀνθρωπάριον ἀφανὲς καὶ ἐξ ἀφανῶν καὶ οὐδενὸς λόγου ἄξιον, καὶ καθὼς ἐπληροφωρήθημεν ἤδη, μὴ ἀκούσαντες πρότερον, ὅτι εἶναι καὶ πολυώνυμος, πρῶτον μὲν Ἡσαΐας, δεῦτερον δὲ Παρθένιος καὶ τρίτον Μαγάριος ὡς ἄλλη τις πάρδαλις ποικιλόχρους μετονομασθεὶς καὶ πόλει ἐκ πόλεως ἀμειψόμενος καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας Σμύρνης ἐκδιωχθεὶς καὶ τοιοῦτος ὢν, ἐλθὼν τελευταῖον εἰς τὰ ὧδε καὶ ἐπὶ τῇ ὑποκρίσει τοῦ διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος λαβὼν ἄδειαν εἰς τὸ διδάσκειν, ἐτόλμησε||νὰ ὕβριση ἐπ' ἄμβωνος καὶ ἐν τοσοῦτῳ πλήθει ἱερὰ καὶ ἀξιοματικὰ πρόσωπα καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς τὴν ἱερὰν ὀμῆγυριν καὶ εἰς ὅλον τὸ ἀρχοντικὸν σύστημα ἐξ ἀρχῆς καὶ ἄνωθεν ἐγνωσμένα ἐπ' ἀρετῇ καὶ βίου σεμνότητι καὶ πολιτεῖᾳ θεοσεβεῖ, καὶ οὐ μόνον νὰ ὕβριση ὁ παμμίαρος, ἀλλὰ προσέτι νὰ ἐκφωνήσῃ

257. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη στὸ Γαλατᾶ ἀνῆκε στὴ Χιακὴ ἀποικία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ συμμετοχὴ τῶν Χίων, πού εὐνοοῦσάν τὸν ἀναβαπτισμό, σὲ διάφορα γεγονότα τῆς ἐποχῆς εἶναι πιστοποιημένη ἀπὸ διάφορες πηγές, βλ. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, Πατριαρχικὸι Πίνακες, σ. 634. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἐκκλησιαὶ Βυζαντιναὶ ἐξακριβουμένηι (κυρίως ἢ Θεοτόκος τῶν Κύρου), Κωνσταντινουπόλις 1900, σ. 202. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, Ὁ ἐν Γαλατᾶ ἱερὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων, Κωνσταντινουπόλις 1898. Β. ΣΚΟΥΒΑΡΑ, ὁ.π., ΒΝJ, τ. XX (1970), σ. 72. ΤΗ. ΡΑΡΑΔΟΠΟΥΛΛΟΣ, ὁ.π., σ. 213, 214, 310, 313, 314.

και ανάθεμα κατά τοιούτων αξιολόγων ανδρών τε και προσώπων άθώων τε και άνευθύνων και πάντη έπαινουμένων. Και πόθεν λαβών τὸ ένδόσιμον τουτο ὁ άνόητος αυτός και παμβέβηλος, ὁποῦ έξω από τήν ιερὰν Σύνοδον άλλος τινὰς δὲν έχει τήν έξουσίαν και άδειαν τοῦ αναθέματος; Και τουτο ὄχι άπλῶς και ὡς έτυχεν, άλλ' άφ' οῦ έκκλησιαστικῶς κριθῆ και κατακριθῆ εκείνος ὁποῦ μέλλει νὰ γένη ένοχος τῆς τοιαύτης παιδείας. Αυτός δὲ πόθεν ὀρηθῆεις ἤλθεν εἰς αὐτὴν τὴν άνόητον βλασφημίαν και έωφορικὴν επίκρισιν νομίζοντας τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ εργαστήριον κωμωδίας και βωμολοχικὸν ένδιαίτημα εἰς τὸ νὰ προφέρη ὅσα ὁ πατήρ του διάβολος τὸν εκατήχησεν ὡς έσχάτιος, άσύνετος και πάντη άνόητος, κατὰ τὸ σοφὸν λόγιον στόμα άφρόνων άναγγελεῖ κακὰ και φάρυξ πικρὸς έξερέυγεται μάχας. Αυτός έλαβεν άδειαν νὰ κηρύττη λόγον Θεοῦ και με σεμνότητα νὰ παρακινῆ τοὺς χριστιανοὺς εἰς άρετὴν και καλὰ έργα. Και πόθεν άθρόως εκίνησεν εἰς τοιαύτας βλασφημίας άσεβεστάτας και αίσχρολογίας βωμολοχικὰς και μάλιστα κατὰ τοιούτων προσώπων, τῶν ὁποίων οὐδὲ ὅλως ποτὲ έσχε τὴν συναστροφήν και συνομιλίαν, και γνωριμίαν τους; Φαίνεται λοιπὸν ὅτι εἶχε κεκρυμμένην τὴν πικρίαν και θηριώδη κακίαν ἢ οἴκοθεν, ὡς ὑπὸ τοῦ διαβόλου έλανθόμενος, ἢ ὀδηγηθῆεις ὑπὸ τῶν χαιρεκάκων και ὁμοτρόπων αὐτοῦ, και οὐδὲ τοὺς εκκλησιαστικὸς κανόνας ὁ άμαθῆς και άπαίδεντος ἐπὶ νοῦν θέμενος, επειδὴ ὁ νέος τῶν άγίων άποστόλων κανὼν ὄχι μόνον τοιοῦτον κνώδαλον, άλλὰ και κληρικὸν ἐὰν ὕβριση ἐπίσκοπον καθαιρέσει ὑποβάλλει. Λέγει και γάρ, εἴ τις κληρικὸς ὕβρισει τὸν ἐπίσκοπον, καθαιρείσθω. Και πάλιν ὁ στος κανὼν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου λέγει ὀρητῶς: επειδὴ πολλοὶ θέλοντες νὰ συγγέουν και νὰ ανατρέψουν τὴν εκκλησιαστικὴν εὐταξίαν τολμῶσι νὰ συμπλάττωσι φιλέχθρως και συκοφαντικῶς αίτίας τινὰς κατὰ τῶν οἰκονομούντων τὰς εκκλησίας ὀρθοδόξων επισκόπων, με τὸ ὁποῖον άλλο τι δὲν έμποροῦν νὰ κάμουν παρὰ νὰ μολύνουν τὰς ὑπολήψεις και νὰ προξενῶσι ταραχὰς τῶν ειρηνεόντων λαῶν. Διὰ τουτο ὤρισεν ἡ άγία Σύνοδος νὰ μὴ δέχονται άνεξετάστως τοὺς τοιοῦτους κατηγοροὺς, άλλὰ και αν φανῶσι συκοφάνται νὰ καθαίρωνται κατὰ τοὺς νόμους διὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν τολμηρ.

138 Τούτου χάριν γράφοντες άποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περι ἡμᾶς ιερωτάτων άρχιερέων//ἵνα ὁ μὲν διαληφθῆς κακομαγάριος ὡς τοιοῦτος και τηλικούτος τὴν κακίαν και πονηρίαν και με τὴν ὑπόκρισιν τῆς ψευδοδιδασκαλίας του ἐτόλμησεν ἕνα τοιοῦτον άσεβεστάτον και παρανομώτατον τολμημα, και ὡς γενόμενος ὄργανον τοῦ διαβόλου διὰ τῆς σατανικῆς αὐτοῦ ὑποκρισίας, και ὡς ἀπ' εναντίας κινήθῆεις τῇ χριστιανικῇ διδασκαλίᾳ και τῇ σεμνότητι και τῷ τύπῳ και τῷ ὄρω τοῦ διδασκαλικοῦ αξιώματος, και ὡς καθυβρίσας αὐτὸ με τὴν άσεβεστάτην φλυαρίαν

και αίσχρολογίαν του, και ὡς καθαφάμενος άσυνειδήτως και προπετῶς και άθαδῶς τὴν τιμὴν εγκρίτων άρχιερατικῶν και λοιπῶν τιμίων προσώπων ἐπ' άρετῇ βίου πολιτευομένων και μεμαρτυρημένων παρὰ πάσης τῆς πολιτείας, και ὡς αξίος γενόμενος καθαιρέσεως παντελοῦς κατὰ τοὺς εκτεθέντας άποστολικὸς και συνοδικὸς κανόνας, και τελευταῖον διὰ τὸ άσεβεστάτον αὐτοῦ τολμημα τῆς ἐπὶ τοῦ ιεροῦ ἄμβωνος εκφωνήσεως τοῦ αναθέματος κατὰ τοιούτων τιμίων και ὑπερεχόντων και άθώων προσώπων ἔστω... κλπ. Ἐλλά και ὅστις τοῦ λοιποῦ κατὰ μίμησιν τοῦ μαροῦ τουτου και άνοήτου τολμήσει ἐπὶ προφάσει διδασκαλίας νὰ εκφωνῆ παρόρησιᾳ ἢ ἐπ' εκκλησίας τοιαύτας αίσχρολογίας και βλασφημίας και ὕβρεις ἢ κατὰ άρχιερατικοῦ, ἢ ιερατικοῦ προσώπου και νὰ διαβάλλη ἐξ ὀνόματος ὁτιοῦν πρόσωπον τῶν εὐσεβῶν, έχομεν κἀκεῖνον τῇ αὐτῇ εκκλησιαστικῇ παιδείᾳ τῆς καθαιρέσεως ένοχον και ὑπεύθυνον, επειδὴ και τὸ τοιοῦτον τολμημα δὲν εἶναι διδασκαλία, άλλὰ ὕβρις και άτιμία τῆς άγίας ανατολικῆς τοῦ Χριστοῦ ἡμῶν Ἐκκλησίας, και ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ ἡμῶν γένους και ὄχι μόνον δὲν ὠφελεῖ, άλλὰ μάλιστα και βλάπτει ψυχικῶς διὰ τὴν ταραχὴν και σύγχυσιν ὁποῦ προξενεῖ και διότι γίνεται πρόσκομμα και κακὸν άπωλείας παράδειγμα. Και διὰ τουτο συμβουλευόμεν πατρικῶς και συνοδικῶς παραγγέλλομεν ὅλους τοὺς εὐσεβεῖς και ὀρθοδόξους χριστιανοὺς νὰ μὴ προσέχετε, μήτε νὰ διδέτε ακρόασιν εἰς τὰς τοιαύτας αίσχρολόγους ψευδοδιδασκαλίας τοῦ καθαιρεθέντος τουτου κακομαγαρίου, ἢ και άλλου τινός, αν φανῆ ὁμοιος με αὐτόν, επειδὴ οἱ τοιοῦτοι δὲν άσχολοῦνται εἰς τὸ ἐπάγγελμα τῆς διδασκαλίας κατὰ τὸν τύπον τῆς Ἐκκλησίας, άλλὰ δι' άλλα τέλη και σκοποὺς ἐδικούς τους σατανικὸς πρὸς βλάβην άφορῶντας τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ διαβόλου οἰστρηλατούμενοι βλασφημοῦσι και ὕβρίζουσιν ἐξ ὀνόματος και εκφωνοῦσιν ανάθεμα ὡς αὐτοκέφαλοι και αὐτόνομοι// έξουσιασται έξω από τοὺς ὄρους και κανόνας τῆς Ἐκκλησίας, και οὕτω μὲν ποιοῦντες και άπεχόμενοι τῆς τοιαύτης ψυχοφθόρου και σατανικῆς ακρόασεως και κοινωνίας τοῦ καθαιρεθέντος τουτου και διδασκαλίας εἴητε συγκεχωρημένοι και εἰλογημένοι παρὰ Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορος. Ὅσοι δὲ και ὁποῖοι τῶν χριστιανῶν τολμήσωσι δέχεσθαι αὐτόν εἰς τὰ εαυτῶν ὀσπήτια και συναστροφέεσθαι μετ' αὐτοῦ λόγω και έργῳ, ἐμμέσως ἢ ἀμέσως, ἢ συγκοινωνήσωσι οἰωδήτινι τρόπῳ εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ τολμηθέντα άποπτώτα και παρανομώτατα κακὰ, οἱ τοιοῦτοι ὁποίας αν εἶεν τάξεως και ὁποῖον βαθμοῦ, άνδρες ἢ γυναῖκες, μικροὶ ἢ μεγάλοι άφωρισμένοι εἴησαν από Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορος και κατηγορημένοι και άσυγχώρητοι και άλλοι μετὰ θάνατον, αἱ πέτραι και ὁ σίδηρος λυθείησαν αὐτοὶ δὲ οὐδαμῶς, κληρονομήσαιεν τὴν λέπραν τοῦ Γιεζῆ και τὴν άγχόνην τοῦ Ἰούδα, κλπ.

139

αφνε^ο Μαρτίου η^ο Ἰνδικτιῶνος γ^ο.

Ὁ Καισαρίας Παρθένιος, ὁ Ἐφέσον Ναθαναήλ, Ἡρακλείας Γεράσιμος, Κυζίκιον Ἀνανίας, Νικομηδείας Γαβριήλ, Νικαίας Ἱερεμίας, Δέρκων Σαμονήλ, Ἀδριανουπόλεως Διονύσιος, Προύσης Μελέτιος, Κρήτης Γεράσιμος, Φιλιππουπόλεως Σεραφεῖμ, Σεβδῶν Ἰωαννίκιος, Μυτιλήνης Ἀνθιμος, Διδυμοτείχων Αἰξέντιος, Βιδύνης Μελέτιος, Δρύστρας Βαρθολομαῖος, Μεσημβρίας Ἀνθιμος, Προϊλάβον Φιλόθεος, πρώην Προϊλάβον Καλλίνικος, Βιζύης Γεννάδιος, Χριστιανουπόλεως Δανιήλ, Ναυπλίου Νεόφυτος, Ἀμασειας Βενιαμίν, Προικοννήσου Νικηφόρος, Σαντορίνης Διονύσιος, Κώων Μελέτιος. Καὶ οἱ ἐνδημήσαντες ὕστερον ὑπέγραψαν, ἐπιμελεία Δέρκων Ἰσαμονήλ καὶ Προϊλάβον Καλλινίκιον, προβλεπόντων τὸ ἐσόμενον κανὸν καὶ Ἐκκλησίας ταραχὴν καὶ ζημίαν.

Ἀπὸ τὸν κώδικα Μονῆς Βαρλαάμ Μετεώρων 145

19

162 Ἐρωτήματα παρὰ τοῦ Ἁγίου Τρίκκης κυρίου Κωνσταντίου προβληθέντα περὶ τῶν ὑποθέσεων, τίνα εἰσὶ τὰ κατὰ νόμους ταύταις διορισθέντα. Εἰσὶ δὲ τὰ ἐρωτώμενα καὶ προβαλλόμενα ταῦτα, ὡς κατωτέρω δηλοποιεῖται, λυθέντα παρὰ τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου καὶ μεγάλου ἐκκλησιάρχου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας κυρίου Κριτίου²⁵⁸.

ἐρώτημα α^ο

Ἄπαιδός τις ἀποθανόντος ὑπάρχουσι γονεῖς καὶ ἀδελφοί. Εἰς τὴν κληρονομίαν τούτου καλοῦνται καὶ οἱ ἀδελφοί, ἢ μόνον οἱ γονεῖς καθολικοί εἰσι κληρονόμοι πάντοτε τοῦ ἀπαιδὸς αὐτῶν παιδός;

ἐρώτημα β^ο

Ἄν οἱ γονεῖς εἰσι καθολικοί κληρονόμοι τοῦ ἀπαιδὸς αὐτῶν παιδός καὶ οἱ ἀδελφοὶ οὐκ εἰσέρχονται ποτε εἰς κληρονομίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν παρόντων τῶν γονέων, τὸ αὐτὸ ὑπάρχει ἂν ζῶσιν ἀμφοτέρω οἱ γονεῖς τοῦ ἀποθανόντος; Καὶ ἂν τὸ ἐν πρόσωπον μόνον, πατὴρ δηλαδή ἢ μήτηρ, ἢ

258. Δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις πού νὰ ἐπιτρέπουν τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τῶν ἐρωτημάτων αὐτῶν. Μποροῦν μόνον νὰ τοποθετηθοῦν στὰ εὐρύτερα πλαίσια τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Κωνσταντίου στὴν ἐπισκοπὴ Τρίκκης, 1739-1764, βλ. Ν.Κ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, Κώδικας Τρίκκης, σ. 109. Γιὰ τὸν βαρλααμιτικὸν κώδικα 145 βλ. Ν. Α. ΒΕΗ, Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων, Ἀθήναι 1984, τ. Β', σ. 186-8.

διαφέρει κατὰ τι; Καὶ ἂν τὸ αὐτὸ ὑπάρχη, ἢ αὐτὴ δὴν αὐτὴ ἐστὶ τῷ πατρὶ ζῶντι εἰς κληρονομίαν τοῦ ἀτέκνον παιδὸς αὐτοῦ καὶ τῇ μητρὶ ἢ διάφορος;

Λύσις πρώτη

Εἰς τὸ α^ο καὶ β^ο αὐτῆς ζήτημα ἀποκρινόμεθα ὅτι τοῦ ἀπαιδὸς ἀποθανόντος καὶ καταλιπόντος γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς, ἢ κληρονομία ἀνήκει εἰς ὅλους ἐξ ἴσου κατὰ τὴν νομικὴν διαμέλεισιν τὴν λέγουσαν: «ἀνιόντων ὑπόντων τῷ τελευτήσαντι καὶ ἀδελφῶν γνησίων πάντες καλοῦνται εἰς τὴν αὐτοῦ διαδοχὴν, κἂν θήλειαι κἂν ἄρρενες ὦσιν, εἴτε ζῶσιν ἀμφοτέρω οἱ γονεῖς, εἴτε ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν πατὴρ τυχὸν ἢ μήτηρ, κατὰ τὸν κανόνα τὸν λέγοντα, ἢ μήτηρ συγκληρονομεῖ τοῖς ἰδίοις τέκνοις τῶν τελευτήσαντων αὐτῆς μὲν παίδων, ἐκείνων δὲ ἀδελφῶν, ἐνὸς ἀδελφοῦ μέρος λαμβάνουσα». Τὸ δ' αὐτὸ νοητέον καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς.

ἐρώτημα γ^ο

Ἀπέθανε τὸ ἐν πρόσωπον τοῦ ἀνδρογύνου ἀτεκνον, ἔμεινε τὸ ζῶν μέρος καὶ τοῦ ἀποθανόντος οἱ γονεῖς, ἢ ἀδελφοὶ ἢ συγγενεῖς, ἢ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος πῶς μερίζεται ἂν τὸ ζῶν μέρος φυλάξῃ χηρεῖαν; Καὶ πῶς ἂν δὲν φυλάξῃ;

ἐρώτημα δ^ο

Αἰ πρὸς τὴν γυναῖκα πρὸ γάμου δωρεαὶ τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρὸς ἀπαιδὸς μένουσιν εἰς τὴν γυναῖκα καὶ ἂν δὲν φυλάξῃ χηρεῖαν;

Λύσις δευτέρα

Εἰς τὸ γ^ο καὶ δ^ο ἐρώτημα ἢ ἀποκρίσις τοιαύτη. Ὅταν τοῦ ἀνδρογύνου τὸ ἐν πρόσωπον ἀτεκνον τελευτήσῃ, κληρονομεῖται ὑπὸ τῶν γονέων, ἢ ἀδελφῶν ἢ συγγενῶν ἐπειδὴ οὔτε ὁ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα, οὔτε ἡ γυνὴ τὸν ἀνδρα ἐν ἀτεκνία κληρονομεῖ. Ἐὰν ὁμοῦ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἢ 163 γυνὴ οὐδὲν ἔχει ἐκ τῆς τοῦ ἀνδρὸς περιουσί||ας, εἰ μὴ μόνον τὰς δωρεὰς αὐτῆς, ἐὰν φυλάξῃ τὸν πένθιμον χρόνον. Εἰ δὲ μὴ φυλάξῃ τὸν πένθιμον χρόνον, ἐκπίπτει καὶ αὐτῶν τῶν δωρεῶν, ὡς ἄτιμος γινομένη. Εἰ δὲ πρὸς τῷ πένθιμῳ χρόνῳ φυλάξῃ καὶ χηρεῖαν παντελῆ, λαμβάνει πρὸς ταῖς δωρεαῖς καὶ ἐν τεταρτημόριον ἐκ τῆς τοῦ ἀνδρὸς περιουσίας. Ὡστε διὰ τὴν γέννησιν ἢ γυνὴ ἐγκρατὴς τῶν τοῦ ἀνδρὸς δωρεῶν, οὐκ ἐστὶ χρεῖα τῆς παντελοῦς χηρείας, ἀλλὰ μόνον ἐξαρκεῖ ἢ φυλακὴ τοῦ πένθιμου χρόνου. Αἰ δὲ δωρεαὶ κατὰ νόμους εἰσὶν αἰ πρὸ γάμου, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ὁμοῦ

ἤδη συνήθειαν καὶ αἱ μετὰ γάμον συμπεριλαμβάνονται, εἴτε ἐνοχιαῖα φορέματα εἶεν καὶ ἐνδύματα καὶ λοιπά, ὧν πάντων ἐγκρατῆς γίνεται ἡ γυνὴ φυλάξασα μόνον τὸν πένθιμον χρόνον. Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ἡ γυνή, ὁ ἀνὴρ οὐδὲν ἐκ τῆς προικὸς αὐτῆς λαμβάνει, εἰ μὴ μόνον τὸ α^{ον} κραββατοστρώσιον καὶ τὰς δωρεάς, χωρὶς τῆς ἐνοχῆς τοῦ φυλάξαι τὸν πένθιμον χρόνον. Τοῦτο τῇ γυναικὶ μόνον ἀποκεκλήρωται, ἐὰν ὅμως καὶ αὐτὸς θελήσῃ φυλάξαι χηρείαν παντελῆ, λαμβάνει καὶ αὐτὸς τὸ ἐν τεταρτημόριον ἐκ τῆς προικὸς καὶ περιουσίας τῆς γυναικὸς. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα λαμβάνουσιν οἱ συγγενεῖς τοῦ ἀποθανόντος μέρους.

ἐρώτημα ε^{ον}

Οὔτως δ' ἀνδρογόνου παῖδες ὑπάρχουσι, τοῦ ἀνδρὸς ἀποθανόντος, ἂν ἡ γυνὴ δὲν φυλάξῃ παντελῆ χηρείαν, μετέχει τῶν τοῦ ἀνδρὸς προγαμιαίων δωρεῶν ἢ τὰ πάντα ἀφαιρεῖται;

ἐρώτημα στ^{ον}

Ἐπειδὴ μετὰ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δωρεὰς μὴ σφίζεσθαι γέγραπται, γυμνοῦσθαι δεῖ τὴν γυναῖκα πάντων τῶν ὧν περὶ μετὰ γάμον ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς καὶ ἐφόρεσεν ἱματίων καὶ ἐνδυμάτων, ἢ ἄλλως πως τὸ γεγραμμένον ἐννοεῖται;

Λύσις γ^η

Εἰς δὲ τὸ ε^{ον} ἐρώτημα ἡ λύσις τοιαύτη. Ὅποταν τοῦ ἀνδρογόνου τὸ ἐν μέρος τελευτήσῃ ἐπὶ παισὶ κληρονόμοις, τότε ἀπαξάπασα ἡ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος ὁμοῦ μετὰ τῶν ὧν ἔλαβε δωρεῶν γίνονται κληρονομία τοῦ καταλειφθέντος παιδός. Εἰ δὲ γυνὴ ἐστὶ τὸ ἐπιζῆσαν μέρος, πάλιν ἐὰν φυλάξῃ τὸν πένθιμον χρόνον καρποῦται τὰς δωρεὰς αὐτῆς, μηδὲν ἐμποδιζομένη εἰς τοῦτο ἀπὸ τῆν τεκνοποιίαν. Εἰ δὲ καὶ χηρείαν φυλάξῃ παντελῆ, λαμβάνει καὶ τὸ τεταρτημόριον, ὡς προείρηται. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων ἐγένετο καὶ τοῦ στ^{ον} καὶ τελευταίου ζητήματος λύσις καὶ διασάφησης.

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΚΡΙΤΙΑ

Ι. Λόγοι

1. «Λόγος προσφωνηθεὶς παρὰ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου Κριτίου... ἐν τῇ λαμπροτάτῃ εὐωχίᾳ τῶν... συντελεσθέντων γάμων τῆς ἐκλαμπροτάτης Δομνίτσας κυρίας Σμαράγδας καὶ φιλότατης θυγατρὸς τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ θεοσεβεστάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Γρηγορίου Βοεβόδα Γκίκα...».

Κώδ. Κριτία σ. 540 κ.έξ. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἑλλάδος, κώδ. 2763, φ. 2α-9α. Κώδ. Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως 9, φ. 8α.
Ἐκδοση: E. LEGRAND, *Recueil de documents Grecs*, σ. 297-307.

2. «Ἐγκώμιον γεγονὸς εἰς τὴν νέαν αὐθεντίαν τοῦ αὐθεντοῦ τοῦ Ἰωάβωδα, ὅταν ἔκαμε τοὺς ἀβραβῶνας τῆς Δομνίτσας μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρατσᾶ...» ἢ μὲ τὸν τίτλο «Προσφώνημα γεγονὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν... ἀβραβῶνων τῆς ἐκλαμπροτάτης δομνίτζης κυρίας Σουλτανίτζας...».

Κώδ. Κριτία, σ. 529. Κώδ. Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς 66, φ. 356α κ.έξ. Κώδ. Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως 9, φ. 8α.
Ἐκδοση: E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 308-315.

3. «Ἐγκώμιον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Γκίκα Ἀλεξάνδρου διὰ τὸ προσφώνημα ὅπου εἶπεν εἰς τὸν γάμον τῆς ἀδελφῆς του».

Κώδ. Κριτία, σ. 525.
Ἐκδοση: E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 315-317.

4. [Ἀντιφώνημα] «ἐπόμενον τοῦ σοφωτάτου καὶ ἐλλογιμωτάτου οἰκουμενικοῦ διδασκάλου κυρίου Κριτίου».

Κώδ. Μ.Π.Τ. 567.
Ἐκδοση: HURMUZAKI, *Documente*, τ. XIII, σ. 510-512.

5. «Προσφώνημα τῷ παναγιωτάτῳ ἡμῶν αὐθέντῃ καὶ δεσπότῃ τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ κυρίῳ κυρίῳ Κοσμᾷ ἐπὶ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς αὐτοῦ πατριαρχείας».

Κώδ. Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς 66, φ. 348α κ.έξ. Κώδ. μονῆς Βατοπεδίου 48, φ. 181α κ.έξ.

Ἔκδοσις: ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΣΑΒΡΑΜΗ, «Περὶ τοῦ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Κοσμῶν τὸν Γ' ἐγκωμίου τοῦ Κριτίου ὡς πηγῆς ἱστορικῆς», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, τ. ΑΔ' (1935), σ. 416-426.

6. «Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ, εὐσεβεστάτῳ καὶ γαληνοτάτῳ αὐθέντῃ καὶ ἡγεμόνι πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίῳ κυρίῳ Στεφάνῳ Καντακουζηνῶ λόγος προσφωνηματικὸς».

Κώδ. μονῆς Γρηγορίου 99. Κώδ. Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἑλλάδος 2763, φ. 10α κ.εξ.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, «Νικόλαος Κριτίας. Βιογραφικά καὶ Ἐργογραφικά», *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά*, 1 (1984), σ. 382-402/110-132.

7. «[Εἰς τὴν] ἀνάβρῃσιν τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Ματθαίου [...] Οὐγγροβλαχίας μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Γρηγορίου Γκίκα Βοεβόδα».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 242α κ.εξ.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 377-9/105-7.

8. «Ἐτερον προσφώνημα συντεθὲν παρὰ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου, ὅτε ἐφημίζετο λαβεῖν τὴν αὐθεντίαν τῆς Βλαχίας τὸν νῦν ἐρμηνέα τῆς κραταιᾶς βασιλείας Γρηγόριον Γκίκαν, κατὰ τὸ ἀψῆα' ἔτος, ἐν μηνὶ Μαΐῳ κδη».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 245α κ.εξ.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 379-380/107-8.

9. «Ἐτερον ἀπὸ φωνῆς τοῦ αὐτοῦ, ὅτε ἐφημίζετο λαβεῖν τὴν αὐθεντίαν Μολδοβλαχίας κατ' ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας τὸν αὐθέντην Κωνσταντῖνον Ῥακοβίτζαν Βοεβόδα».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 246α κ.εξ.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 380-2/108-110.

10. «Λόγος συγγραφείς τῷ διδασκάλῳ Κριτίᾳ, ὅταν ἀνεφάνῃ ἐν τῷ Κατιρλίῳ ὁ Αὐξέντιος».

Ἀτακτιστος Κώδ. Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ, βλ. Μ. ΓΕΒΕΩΝ, «Ἐτεροδιδασκαλία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν ἄλωσιν», *ΕΑ*, τ. Γ' (1882-3), σ. 780, σημ. 9.

Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΒΕΩΝ, «Ἐτεροδιδασκαλία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Κάτω Χρῶνων» *ΕΑ*, τ. Θ' (1888-9), σ. 261-2.

14. «Μήνυμα μικρὸν εἰς οἰκουμενικὸν Πατριάρχην.

Συντεθὲν μὲν ἐπὶ τῷ ἐκφωνηθῆναι ἐν τῇ μεταθέσει τοῦ ἀπὸ Προϊλάβου Πατριάρχου κύρ Καλλινίκου οὐκ ἐκφωνηθῆν δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου καὶ διδασκάλου κύρ Κριτίου...»

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 132α κ.εξ.

Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 362-4/90-92.

12. «Μέγα μήνυμα εἰς οἰκουμενικὸν Πατριάρχην.

Συντεθὲν παρὰ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου καὶ διδασκάλου Κριτίου καὶ ἐκφωνηθῆν ὑπὸ τοῦ μεγάλου λογοθέτου καὶ γενικοῦ Ἐρμηνέως τῆς κραταιᾶς βασιλείας κυρίου Ἀλεξάνδρου Γκίκα ἐν τῇ μεταθέσει τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας Πατριάρχου κύρ Σεραφεῖμ, ἀψλγῶ Ἀπριλλίου θη».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 134α κ.εξ.

Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 365-6/93-94.

13. «Ἐτερον συντεθὲν παρὰ τοῦ διδασκάλου Κριτίου ἐπὶ τῆς μεταθέσει τοῦ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως Πατριάρχου κύρ Σεραφεῖμ, οὐκ ἐκφωνηθῆν δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ. ἀψνζ', Ἰουλίῳ κς', ἡμέρα Σαββάτω».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 136β κ.εξ.

Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 366-7/94-95.

14. «Μέγα μήνυμα συντεθὲν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Κριτίου ἐπὶ τῇ μεταθέσει τοῦ ἀπὸ τῆς μητροπόλεως Δέρκων εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κύρ Σαμουήλ. ἀψξγ', Μαΐου κδη, ἡμέρα Σαββάτω μετὰ τὸν ἑσπερινόν».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 138 α-β.

Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 367-8/95-96.

15. «Ἀπὸ ἰδιοχείρου τοῦ διδασκάλου Κριτίου. Εἰς τὴν μεταθέσει τοῦ Ἱεροσολύμων Παρθενίου. ἀψλγ' Φεβρουαρίου».
Προσφώνημα πατερίτζας».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 159β.

Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 368/96.

16. «Προσφώνημα ὑπὸ τοῦ ἐγχειρίζοντος τῷ Πατριάρχῃ τὴν πατερίτζαν, συντεθὲν παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου μεγάλου ἐκκλησιάρχου καὶ διδασκάλου κύρ Κριτίου καὶ ἐκφωνηθῆν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείας Γερασίμου ἐν τῇ μεταθέσει τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας Πατριάρχου κύρ Σεραφεῖμ. ἀψλγῶ, Ἀπριλλίου θη».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 161 α-β.

Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 369/97.

17. «Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ ἐκφωνηθῆν ὑπὸ τοῦ Μυτιλήνης Γερασίμου ἐν τῇ μεταθέσει τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας κύρ Δανιήλ, ἀψξξω Αὐγούστου εη, ἡμ. βψ».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 163α.

Ἐκδοση: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 370/98.

18. «Ἐτερον ἐκβλήθην ἐκ τοῦ Κώδικος τῶν πατριαρχικῶν γραμμάτων τοῦ αὐτοῦ».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 20α καὶ 163β.

Ἐκδοση: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 370-1/98-99.

19. [Ἐτερον]

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 164α.

Ἐκδοση: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 371/99.

20. «Προσφώνημα εἰς πρόσκλησιν Πατριάρχου συντεθὲν ἀπὸ φωνῆς τοῦ σοφολογιωτάτου μεγάλου ἐκκλησιαρχοῦ καὶ διδασκάλου κύρ Κριτίου. Ἐπὶ τελετῇ θείας λειτουργίας».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 165α-167α, καὶ 287, φ. 572β-573β.

Ἐκδοση: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 371-5/99-103.

21. «Λογύδιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου συντεθὲν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Κριτίου καὶ ἐκφωνηθὲν παρὰ τοῦ Πατριάρχου κύρ Σεραφεῖμ ἐν τῇ μνήμῃ αὐτῆς».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 199α κ.εξ.

Ἐκδοση: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, 376-7/104-5.

22. «Ἡ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ μεγάλου μηνύματος ἀπολογία τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου Καλλίνικου».

Κώδ. Βατοπεδίου 718. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 147α-148β.

Ἐκδοση: ΣΑΡΑΒΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, «Συμβολὴ εἰς τοὺς πατριαρχικούς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως», Ὁρθοδοξία ΙΑ' (1936), σ. 170-1. ΣΩΦ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, «Πατριαρχικά, Β'» Ρωμανός ὁ Μελωδός, τ. Α' (1932), σ. 252-4.

23. «Προσφώνημα εἰς τὸν αὐτὸν (τὸν Πατριάρχη Καλλίνικο Δ') εἰς τὴν πατερίτζας ἐγγείρισιν».

Κώδ. Βατοπεδίου 718. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, φ. 162α, καὶ 287, φ. 19β.

Ἐκδοση: ΣΩΦ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *δ.π.*, Ρωμανός ὁ Μελωδός, τ. Α' (1932), σ. 254-5. ΣΑΡΑΒΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, «Συμβολή», Ὁρθοδοξία, ΙΑ' (1936), σ. 172.

II. Διδακτικὰ ἔργα

24. «Θέματα εἰς τὴν γραμματικὴν τοῦ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ διδασκάλου Κριτίου».

Κώδ. Μονῆς Γρηγορίου Ἀγίου Ὁρους 99.

25. Θέματα

Κώδ. τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης 146.

Μ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ, «Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς (1691-1835)», *ΠΕΦΣΚ* τ. ΚΖ' (1895-1899), σ. 314.

26. «Ὁμήρου βαψωδία Ἄλφα Ἰλιάδος μετ' ἐξηγήσεως διὰ χειρὸς παλαιοῦ τινὸς καὶ τοῦ διδασκάλου Κριτίου».

British Library, Add. Ms 8232. Βλ. καὶ Π. ΖΕΡΑΕΝΤΟΥ, Ἰωάννου τοῦ Καρυοφύλλου Ἐφημερίδες, *ΔΙΕΕΕ*, τ. Γ' (1890-1), σ. 276.

III. Πατριαρχικὰ γράμματα καὶ ἄλλα ἔγγραφα

1. «Ἐπίμνημα τοῦ ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ».

Κώδ. Κριτία [...]. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 171-2, καὶ 315, φ. 28α-β.

Ἐκδοση: Θ. Δ. ΜΟΣΧΟΝΑ, *Κατάλογοι Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης (Ἀλεξανδρείας)*, Ἀλεξανδρεία 1945, τ. Γ', σ. 304-5.

2. «Γράμμα Συνοδικὸν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ».

Κώδ. Κριτία, σ. 81. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 175-178.

Ἐκδοση: βλ. πρὸς πάνω, σ. 207-210/139-142.

3. «Ἴσον τῆς πράξεως τοῦ ἁγίου Νικομηδείας».

Κώδ. Κριτία σ. 85. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 181-185 καὶ 315, φ. 97α-β (κολοβό).

Ἐκδοση: βλ. πρὸς πάνω, σ. 211-6/143-8.

4. «Μετὰ τὴν δευτέραν ἔξωσιν τοῦ κύρ Ἱερεμίου ἀσθενείᾳ σωματικῇ καὶ σχεδὸν ἀναισθησίᾳ πάσχοντος πατριαρχεύσαντος τοῦ μακαρίτου Σεραφεῖμ ἐγγράφη τὸ παρὸν πρὸς φανέρωσιν τοῦ πράγματος καὶ νοουθεσίαν τῶν ὀρθοδόξων».

Κώδ. Κριτία σ. 98. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 199-202.

Ἐκδοση: MANSI, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, ἔκδ. J.M. Martin και L. Petit, Παρίσι 1902-7, τ. 37, στ. 970, 1047-1050. ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, «Συμβολή», Ὁρθοδοξία, τ. ΙΑ' (1936), σ. 92-93.

5. «Εἰς κληρονομίαν ζητήματα και διορισμὸς ἐκκλησιαστικὸς δηλ. εἰς προῖκα μετὰ θάνατον γυναικὸς, εἰς δωρεάς, εἰς τέκνα, εἰς ἀνδρόγυνον, εἰς τριμοιρίαν κτλ.»

Κώδ. Κριτία σ. 191. Κώδ. Ν. Καρατζᾶ, φ. 188α. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 273.

Ἐκδοση: Μ.Ι. ΓΕΛΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις*, Κωνσταντινούπολις 1888, τ. Α', σ. 148-151. Δ. ΓΚΙΝΗ, *Περίγραμμα Ἱστορίας τοῦ μεταβυζαντινοῦ Δικαίου*, Ἀθήναι 1966, ἀρ. 277.

6. «Κληρονομίας πέρι και εἰς τριμοιρίαν ζητήματα, και ἀποκρίσεις κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικὸς νόμους ἐπὶ πατριαρχείας Ἱερεμίου».

Κώδ. Κριτία [...]. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 274-5.

Ἐκδοση: Μ. ΓΕΛΕΩΝ, ὁ.π., τ. Α', σ. 146-8.

7. «Καθαίρεσις τοῦ Παΐσιου μετὰ τὴν δευτέραν πατριαρχείαν τοῦ Ἱερεμίου, σχεδιασθεῖσα μὲν διὰ τὴν ἐπαγομένην βίαν, οὐ μὴν δὲ εἰς ἔκβασιν ἐλθοῦσα, ἀλλὰ παραυτίκα ἐμποδισθεῖσα».

Κώδ. Κριτία, σ. 216. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 300-2.

Ἐκδοση: MANSI, ὁ.π., τ. 37, στ. 965-966 και 1045-1047.

8. «Καθαίρεσις διεξοδική τοῦ κακομεθοδίου τοῦ ὄντος ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Ἀχρίδος διὰ τὰ μικρὰ και ἀσεβείας γέμοντα συγγράμματα αὐτοῦ».

Κώδ. Κριτία, σ. 218. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 304-308. Κώδ. Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης, σ. 268-270.

Ἐκδοση: MANSI, ὁ.π., τ. 37, στ. 231-246. Α. ΚΟΜΝΗΝΟΥ-ΥΨΗΑΝΤΟΥ, ὁ.π., σ. 310-3. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, Ἀνέκδοτος ἐγκύκλιος τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Γ' (1727), (αὐτοτελῶς) Κωνσταντινούπολις 1872, σ. 14-17. ΣΙΣΑΝΙΟΥ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ, «Μνημεῖον γραπτῶν περισυναγωγῆ», ΕΑ, τ. Β' (1881-2), σ. 495-500. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, *Πατριαρχικά Ἐγγράφα...*, Κωνσταντινούπολις 1902-5, τ. ΙΙΙ, σ. 868-873. Ι. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Ἀνθολογία πηγῶν Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τ. 2, σ. 179-182. Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, *Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης ιθ' αἰ.*, τεῦχος Α', σ. 123-6.

9. «Καθαίρεσις στηλιτευτική κατὰ τοῦ Βάρνης Παγκρατίου διαβάλλουσα αὐτὸν ἐπ' ἀσεβεία και διαφόροις πάθεσιν ἀσελγείας».

Κώδ. Κριτία σ. 221. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 308-311. Κώδ. Βατοπεδίου 714, φ. 78α.

Ἐκδοση: Βλ. πιδ πάνω, σ. 217-220/149-152.

10. «Καθαίρεσις στηλιτευτική τοῦ Μογλενῶν Διονυσίου Κοκκίνου, ὡς εἰς τὰ δόγματα ἀσεβοῦντος, ὡς προδότου, ὡς ἐπιβούλου και διώκτου και φθορέως τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας και ὡς πωλήσαντος τὰ κανδήλια αὐτῆς».

Κώδ. Κριτία σ. 223. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 311-4.

Ἐκδοση: Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. ΙΙΙ, σ. 831-5.

11. «Καθαίρεσις στηλιτευτική τοῦ Ἀρκαδίας Ἀθανασίου ὡς συνωμότου και βαλόντος τὸν πλήξαντα μαχαίρα Βούλγαρον τὸν μακαρίτην πατριάρχην Σεραφεῖμ ἡμέρα ἐπισήμῳ ἐξιόντα τῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ νάρθηκι και ὡς ἐνεχομένου τῷ καθοσιώσεως ἐγκλήματι».

Κώδ. Κριτία σ. 225. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 314-9. Κώδ. Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως 11, ἀρ. 71, φ. 158α-165β.

Ἐκδοση: MANSI, ὁ.π., τόμ. 37, σ. 995-996, 1049-1056.

12. «Καθαίρεσις στηλιτευτική τοῦ Φιλιππουπόλεως Θεοκλήτου συμπεριέχουσα και τὸν γέροντα αὐτοῦ πατριάρχην Ἱερεμίου».

Κώδ. Κριτία σ. 227. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 319-323.

Ἐκδοση: βλ. πιδ πάνω, σ. 221-8/153-160.

13. «Καθαίρεσις κακοϊωσῆφ Λακεδαιμονίας ἀρπάσαντος βία τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν και κατατρέχοντος τοὺς ὑποκειμένους αὐτῇ ἐπισκόπους και τὸν μητροπολίτην Χριστιανουπόλεως θέλων ὑποτάξαι αὐτὸν ἑαυτῷ και ἐπισκοπήν καταστήσαι».

Κώδ. Κριτία σ. 230. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, 287, σ. 323-5.

Ἐκδοση: Βλ. πιδ πάνω, σ. 228-232/160-4.

14. «Καθαίρεσις δύο ἀρχιερέων ἐν Κύπρω τοῦ Κυρηναίας Νικηφόρου και Πάφου Ἰωακείμ ὡς ἀχαρίστων και παρανόμων, ὅταν, μετὰ τὴν ἀδικον ἐξορίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν μακαρίτου Σιλβέστρου, ἤρπασεν ἐξωτερικῶς ὁ μὲν τὴν ἀρχιεπισκοπήν ὁ δὲ τὴν μητρόπολιν Κυταίων».

Κώδ. Κριτία σ. 232. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 325-8.

Ἐκδοση: Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. ΙΙ, σ. 576-580.

15. «Καθαίρεσις τοῦ Μολδοβλαχίας Ἀντωνίου φυγάδος γενομένου εἰς τὰ Καισαρικά μέρη ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν Κατάνων καταδρομῆς εἰς Μολδαυίαν».

Κώδ. Κριτία σ. 233. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 328-9.

Ἐκδοση: Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. ΙΙΙ, σ. 437-8.

16. «Καθαίρεσις τοῦ Κρήτης Κωνσταντίου, ὡς μετὰ πολλῆς ὀμότητος και τυραννικοῦ εἶδους κατεξουσιάζοντος τοὺς ἐκείσε χριστιανούς και ὡς ἀδικοῦντος τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν και μὴ θέλοντος διδόναι τὰ ἐκκλησιαστικά αὐτῆς δικαιώματα».

- Κώδ. Κριτία σ. 234. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 329-331.
Ἔκδοσις: ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν Ἐκκλησιῶν Κρήτης, Δωδεκανήσου καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν νήσων», Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, τ. ΛΔ' (1935), σ. 292-4. Θ.Δ. ΜΟΣΚΟΝΑ, ὁ.π., τ. Γ', σ. 285. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀθήναι 1974, σ. 465.
17. «Καθαίρεσις τοῦ Βιζύης Ἰωακείμ καὶ Ναυπλίου Γαβριὴλ ὡς κατατρέχόντων τὴν Ἐκκλησίαν».
Κώδ. Κριτία σ. 235. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 331-2.
Ἔκδοσις: βλ. πιδ πάνω, σ. 232-4/164-6.
18. «Καθαίρεσις Κορίνθου Μητροφάνους καὶ δι' ἄλλα ἐγκλήματα καὶ διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα».
Κώδ. Κριτία σ. 236. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 332-3.
Ἔκδοσις: βλ. πιδ πάνω, σ. 235-6/167-8.
19. «Καθαίρεσις Φιλιππουπόλεως Μητροφάνους».
Κώδ. Κριτία σ. 237. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 333-5.
Ἔκδοσις: βλ. πιδ πάνω, σ. 237-8/169-170.
20. «Καθαίρεσις ἱερέως κωμωδοποιού».
Κώδ. Κριτία σ. 239. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 337-8, καὶ 315, φ. 286α-β.
Ἔκδοσις: βλ. πιδ πάνω, σ. 239-240/171-2.
21. «Καθαίρεσις τοῦ Σκευοφύλακος τοῦ Βατοπεδίου Παΐσιου καὶ ἐπὶ ἄλλοις ἐγκλήμασι καὶ διὰ τὴν κατὰ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας ἀνταρσίαν».
Κώδ. Κριτία σ. 241. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 340-3.
Ἔκδοσις: βλ. πιδ πάνω, σ. 241-3/173-5.
22. «Συνοικεσίου συγχώρησις ἐκ θείου βαπτίσματος εἰς εὐν βαθμὸν ἐξ ἀγχιστείας».
Κώδ. Κριτία σ. 245. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 344.
Ἔκδοσις: βλ. πιδ πάνω, σ. 244-5/176-7.
23. «Συνοικεσίου συγχώρησις κεκαλυμένου ἐκ θείου βαπτίσματος βαθμοῦ δου».
Κώδ. Κριτία σ. 247. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 347-8.
Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΔΕΩΝ, Κανονικαὶ διατάξεις, τ. Α', σ. 166-8.
24. «Συνοικεσίου συγχώρησις εἰς εὐν βαθμὸν ἐξ αἵματος».
Κώδ. Κριτία σ. 247. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 348-9.

- Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΔΕΩΝ, ὁ.π., τ. Α', σ. 155-7. Ὁ Δ. ΓΚΙΝΗΣ, ὁ.π., σ. 157, ἀρ. 253 δημοσιεύει τρεῖς μόνο γραμμές.
25. «Συνοικεσίου συγχώρησις πατὴρ καὶ υἱὸς νὰ λάβωσι δύο δισεξαδέλφας ζου βαθμοῦ ἐξ ἀγχιστείας».
Κώδ. Κριτία σ. 248. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 349.
Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΔΕΩΝ, ὁ.π., τ. Α', σ. 157-9.
26. «Συνοικεσίου συγχώρησις εἰς ζου βαθμὸν ἐξ αἵματος».
Κώδ. Κριτία σ. 249. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 350-2.
Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΔΕΩΝ, ὁ.π., τ. Α', σ. 159-161. Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, ὁ.π., τ. ΙΙΙ, σ. 421-3.
27. «Συνοικεσίου γράμμα συγχωρητικὸν ἐπὶ συγγενείᾳ βαπτίσματος ἐκ πλαγίου».
Κώδ. Κριτία σ. 250. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 352.
Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΔΕΩΝ, ὁ.π., τ. Α', σ. 123-4.
28. «Συνοικεσίου συγχώρησις εἰς εὐν βαθμὸν ἐξ αἵματος».
Κώδ. Κριτία σ. 251. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 353.
Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΔΕΩΝ, ὁ.π., τ. Α', σ. 153-3.
29. «Συνοικεσίου συγχώρησις εἰς εὐν βαθμὸν ἀπὸ θείου βαπτίσματος».
Κώδ. Κριτία σ. 251. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 354-5.
Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΔΕΩΝ, ὁ.π., τ. Α', σ. 168-9.
30. «Συνοικεσίου συγχώρησις εἰς εὐν βαθμὸν ἐξ αἵματος».
Κώδ. Κριτία, σ. 252. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 355-6.
Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΔΕΩΝ, ὁ.π., τ. Α', σ. 153-4. Ὁ Δ. ΓΚΙΝΗΣ, ὁ.π., σ. 157, ἀρ. 254, δημοσιεύει τρεῖς γραμμές μόνο.
31. «Διαζύγιον ἐπὶ φωραθείσῃ μοιχείᾳ γυναικός, ἧς ὁ ἀνὴρ Περδικάρης λαβὼν ἐπ' αὐτοφώρῳ τὸν μοιχὸν ἀπέκτεινε».
Κώδ. Κριτία σ. 255. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 357-8.
Ἔκδοσις: ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, μέρος Β', σ. 120-1.
32. «Διαζύγιον γεγονός πρῶτον ὑπὸ τοῦ κατὰ τόπον ἀρχιερέως ἐπὶ δυσωδία τοῦ στόματος τῆς γυναικός ἀφορήτου οὔση τῷ ἀνδρὶ καὶ ἐπιβεβαιωθὲν ὕστερον διὰ πατριαρχικοῦ γράμματος».
Κώδ. Κριτία σ. 255. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 358-9.
Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΔΕΩΝ, ὁ.π., τ. Α', σ. 207-8. Ι.Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, ὁ.π., τ. 2, σ. 271-2.

33. «Διαζύγιον εἰς διάλυσιν ἀβραβῶνος δι' ἱερολογίας γεγονότος».
Κώδ. Κριτία, σ. 256. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 359-360.
Ἐκδοσὴ: Μ. ΓΕΛΩΝ, δ.π., τ. Α', σ. 209-210. Ὁ Δ. ΓΚΙΝΗΣ, δ.π., σ. 165, ἀρ. 278, δημοσιεύει τμήμα του μόνο.
34. «Διάζευξις ἐπ' αἰτία μηχανικοῦ πάθους γενομένη καὶ διορισμὸς τῆς περιουσίας τοῦ νοσοῦντος μέρους».
Κώδ. Κριτία, σ. 258. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 362-6.
Ἐκδοσὴ: Μ. ΓΕΛΩΝ, δ.π., τ. Α', σ. 245-251. ΜΑΝΣΙ, δ.π., τ. 38, στ. 539-545.
35. «Ἐπιβεβαιωτήριον σταυροπηγιακῆς ἀξίας τοῦ κατὰ τὸ Θεσσαλικὸν ὄρος τοῦ Ὀλύμπου μοναστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπικαλουμένου Νέα Λαύρα».
Κώδ. Κριτία, σ. 292. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 396.
Ἐκδοσὴ: Μ. ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΒΛΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ, «Ἡ ἐν Ὀλύμπῳ ἱερά σταυροπηγιακὴ μονὴ τοῦ ὁσίου Διονυσίου», *Γρηγόριος Παλαμάς*, ἔτος Δ' (1920), σ. 14-16.
36. «Σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τοῦ Ῥοζινᾶ εἰς Μελένικον καέντος καὶ ἀπολέσαντος τὰ παλαιὰ σιγίλλια ἐπιβεβαιώσις τῆς σταυροπηγιακῆς αὐτοῦ ἀξίας».
Κώδ. Κριτία, σ. 298. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 401-3.
Ἐκδοσὴ: βλ. πιδ πάνω, σ. 246-8/178-180.
37. «Συγχωρητικὸν μέγα μετὰ προοιμίου».
Κώδ. Κριτία, σ. 378(;). Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 480-2, καὶ 315, φ. 262α-263β.
Ἐκδοσὴ: βλ. πιδ πάνω, σ. 248-252/180-4.
38. «Συγκατάβασις τόκων καὶ ἐκκλησιαστικῶν δικαιωμάτων τῶ μητροπολίτῃ Φιλιππουπόλεως ποτὲ Καλλινίκῳ».
Κώδ. Κριτία, σ. 405. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 491-4.
Ἐκδοσὴ: βλ. πιδ πάνω, σ. 252-8/184-190.
39. «Συγκατάβασις τόκων εἰς τὰ χρέη τῆς ἐπαρχίας Ἀγχιάλου, ἀρχιερατεύοντος ἐν αὐτῇ τοῦ ποτὲ Καλλινίκου».
Κώδ. Κριτία, σ. 408. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 494-6.
Ἐκδοσὴ: Βλ. πιδ πάνω, σ. 258-260/190-2.
40. «Ἐξαρχία Κερασούντος ὅτι ἀνωθεν εἶχεν συνηνωμένα αὐτῇ τὸ Γιουρδούνιον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ χωρίων καὶ μαδενίων καὶ ὅτι παραλόγως ἀντεποιούντο αὐτῶν ὅ τε Τραπεζούντος καὶ ὁ Χαλδίας».
Κώδ. Κριτία, σ. 461. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 529-532. Κώδ. Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων 123, φ. 95β-96α.

- Ἐκδοσὴ: Π. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ, *Οἱ φηγάδες. Δράμα εἰς μέρη πέντε μετὰ μαζῶν προλεγόμενων περὶ Πόντου*, Ἀθήναι 1870, σ. 151-4.
41. «Ἐνώσεως γράμμα τῶν Μοσχονησίων μετὰ τῆς Σμύρνης, πρότερον ἐνωμένων ὄντων τῇ ἐπαρχίᾳ Μυτιλήνης».
Κώδ. Κριτία, σ. 476. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 546-9.
Ἐκδοσὴ: Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΤΟΥ ΒΕ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ, *Τὰ σωζόμενα φιλολογικὰ συγγράμματα*, τ. Α', Ἀθήναι 1871, σ. 413-7.
42. «Ἐκθεσις σύντομος καὶ κεφαλαιώδης τῶν ἱερῶν δογμάτων τῆς Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἥτοι ἡ ὀρθόδοξος ὁμολογία τῆς εὐσεβοῦς καὶ ἀμωμήτου πίστεως τῶν χριστιανῶν, καθὼς ὁμολογεῖ, καὶ φρονεῖ καὶ δοξάζει αὐτὴν ἡ Ἀνατολικὴ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἦντινα ὀφείλουσι πάντες οἱ ἀπανταχοῦ χριστιανοί, ὅσοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰσι γνήσια τέκνα, ἀποδέχεσθαι καὶ πιστεῦειν καὶ ὁμολογεῖν ἀπαραλλάκτως, καθὼς ἐνταῦθα ἐκτίθεται».
Κώδ. Κριτία, σ. 543. Κώδ. ΜΠΤ 28, φ. 212-217, καὶ 614. Κώδ. Ν. Καρατζᾶ, φ. 292α.
Ἐκδοσὴ: ΜΑΝΣΙ, δ.π., τ. 37, στ. 889-910. Μ. ΓΕΛΩΝ, «Ἀνέκδοτος ἐγκύκλιος τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Γ' (1727)», *Πανδώρα*, τ. 22 (1872), σ. 15-20 καὶ αὐτοτελῶς, Κωνσταντινούπολις 1872, σ. 23-30.
43. «Καθαίρεσις Μακαρίου κηρύττοντος τὸν ἀναβαπτισμὸν καὶ τοὺς μὴ δεχομένους ἀναθεματίσαντος. ρψνε⁹ Μαρτίου η'».
Κώδ. Ζαγοράς 122, σ. 135-139.
Ἐκδοσὴ: βλ. πιδ πάνω σ. 261-6/193-8. Ὁ Β. ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, «Στηλιτευτικὰ κείμενα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (Κατὰ τῶν Ἀναβαπτιστῶν)», *ΒΝΙ*, τ. XX (1970), σ. 66 σημ. 1, δημοσιεύει μόνο τὶς ὑπογραφὰς τῶν ἀρχιερέων.
44. «Ἐρωτήματα παρὰ τοῦ Ἁγίου Τρίκκης Κυρίου Κωνσταντίου, προβληθέντα περὶ τινῶν ὑποθέσεων, τίνα εἰσὶ τὰ κατὰ νόμους ταύταις διορισθέντα. Εἰσὶ δὲ τὰ ἐρωτώμενα καὶ προβαλλόμενα ταῦτα, ὡς κατωτέρω δηλοποιεῖται, λυθέντα παρὰ τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου καὶ μεγάλου ἐκκλησιαρχοῦ τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας κυρίου Κριτίου».
Κώδ. Μονῆς Βαρλαάμ Μετεώρων 145, σ. 162-163.
Ἐκδοσὴ: βλ. πιδ πάνω, σ. 266-8/198-200.
45. «Ἴσον ἐξενεχθὲν ἐκ τοῦ ἰδιοχείρου σχεδίου τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου κὺρ Κριτίου, ὅπερ ἐξεδόθη διὰ τὸ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἄρτης πλησίον τῆς χώρας Μεσολογγίου γεγονὸς Σταυροπήγιον Μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου διὰ τὸ ἐν αὐτῷ συγκροτηθὲν φροντιστήριον τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων».
Κώδ. Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως Ε, σ. 302-4.

Ἔκδοσις: Ι. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἐγγράφα ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου», *ΕΑ*, τ. Κ' (1900), σ. 519-520.

46. «Σχέδιον περὶ τῆς ἀσουλίας τοῦ ἐν τῇ Βλαχίᾳ σεβασμίου μοναστηρίου τῆς ἁγίας Τριάδος συντεθὲν παρὰ τοῦ λογιωτάτου διδασκάλου κυρίου κῦρ Κριτίου, δι' αἰτήσεως τοῦ μκαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Χρυσάνθου».

Κώδ. Β' Κριτία, σ. 703-711.

Ἔκδοσις: Ε. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 265-274.

47. «Περὶ κληρονομίας χηρεύοντος ἀνδρὸς ἄπαιδος καταληφθέντος, καὶ πενθεροῦ ἀπὸ φωνῆς τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου καὶ διδασκάλου Κριτίου».

Κώδ. Νικολάου Καρατζᾶ, φ. 204α. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 315, σ. 504.

Ἔκδοσις: ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, «Πατριαρχικά γράμματα», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, τ. ΣΤ' (1910), σ. 33-34.

48. «Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου τοῦ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Κριτίου συγγραφέντος τόμου ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων, κατὰ τοῦ παρανόμως κηρυχθέντος ἀναβαπτισμοῦ, ὑπὸ τοῦ κακοαυξεντίου».

Κώδ. Μονῆς Βατοπεδίου 718, φ. 129β-133β. Κώδ. Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς 215, φ. 172α-175α. Κώδ. Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Τεργέστης 258. Κώδ. Ζαγοράς 122, σ. 140-144.

Ἔκδοσις: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Ε. ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ, «Περὶ τοῦ κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα ζητήματος τοῦ ἀναβαπτισμοῦ», *ΕΑ*, τ. Κ' (1900), σ. 421-3. MANSI, *δ.π.*, τ. 37, στ. 609-618. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΝ, «Γράμματα ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Τεργέστης», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, τ. Ζ' (1911), σ. 229-235. ΤΗ. ΡΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Studies and Documents relating to the Greek Church and People under Turkish Domination*, Brussels 1952, σ. 449-455.

49. «Τὸ ἐπιτροπικὸν τῶν ἀρχιερέων καὶ ἀρχόντων». 30 Νοεμβρ. 1757²⁵⁹

Κώδ. Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως 11, ἀρ. 66, φ. 135-139.

Ἔκδοσις: ΗΥΡΜΟΥΖΑΚΙ, *Documente*, τ. XIII, σ. 394-5. MANSI, *δ.π.*, τ. 38, στ. 663-672. πβ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, «Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων», *ΠΕΦΣΚ*, Ἀρχαιολογικὸν Παράρτημα τῶν τόμων Κ'-ΚΒ' (1892), σ. 109-110. CONSTANTIN GEORGE MANO, *Documente din secolele al XVI-lea-XIX-lea priviteare la familia Mano*, Bucu-rești 1907, σ. 142-149.

50. «Παῖσιον Β' σιγίλλιον τοῦ ἔτους 1730 περὶ δύο μοναστηρίων τῆς ἐπαρχίας Χαλκηδόνος».

259. Πβ. πὸ κάτω, σ. 284/216 καὶ σημ. 262.

Κώδ. Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως 11, ἀρ. 72, φ. 171α-172β.

Ἔκδοσις: Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *δ.π.*, *ΠΕΦΣΚ*, Ἀρχαιολογικὸν Παράρτημα τῶν τόμων Κ'-ΚΒ' (1892), σ. 111.

51. «Νεοφύτου ΣΤ' συνοδικὴ ἀπόφασις, ἀθωοῦσα τὸν κατ' ἐρήμην προκαθαιρεθέντα Ἀρκαδίας ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, ἀποδείξαντα ἤδη ἐαυτὸν λόγοις τε καὶ ἔργοις καὶ ὅρκῳ πάντῃ ἀμέτοχον τῆς κατὰ τοῦ Πατριάρχου Σεραφείμ φονικῆς ἐπιθέσεως». Φεβρ. 1735

Κώδ. Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως 11, ἀρ. 73, φ. 169α-170β.

Ἔκδοσις: MANSI, *δ.π.*, τ. 37, στ. 1011-1014, 1055-1058. Ὁ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *δ.π.*, *ΠΕΦΣΚ*, Ἀρχαιολογικὸν Παράρτημα τῶν τόμων Κ'-ΚΒ' (1892), σ. 112, δημοσιεύει μόνον τὴν πὸ πάνω σύντομη περίληψη καὶ τὶς ὑπογραφὰς τῶν ἀρχιερέων.

52. Καθαίρεση Ἱερεμίου Γ'.

Κώδ. Μονῆς Παντελεήμονος Ἀγ. Ὁρους 522, φ. 46β. Κώδ. Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως 11, φ. 158α-165β. Κώδ. ΜΠΤ 411, σ. 188 κ.έξ.

Ἔκδοσις: MANSI, *δ.π.*, τ. 37, στ. 661-678. Πβ. καὶ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *δ.π.*, *ΠΕΦΣΚ*, Ἀρχαιολογικὸν Παράρτημα τῶν τόμων Κ'-ΚΒ' (1892), σ. 110, ὅπου σύντομη περίληψη καὶ οἱ ὑπογραφὰς τῶν ἀρχιερέων.

53. Συνοδικὴ ἀπόφασις μετὰ τὴν ὁποία ἀνακηρύσσεται ἅγιος ὁ Μᾶρκος Εὐγενικός (Φεβρ. 1734).

Ἔκδοσις: ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΙΟΥ, Ὁ Ἀντίπαπας ἦτοι Ἀγῶνες ὑπερθαύμαστοι καὶ ἡρωϊκὰ παλαίσματα..., [Βιέννη;] 1785, σ. 177-186, MANSI, *δ.π.*, τ. 37, στ. 995-1008.

54. «Γράμμα σιγίλλωδες συντεθὲν παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου καὶ μεγάλου ἐκκλησιάρχου κυρίου Κριτίου».

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 8-10/18β-19β.

Ἔκδοσις: Βλ. πὸ πάνω, σ. 201-6/183-8.

IV. Ἔργα ἀποδιδόμενα στὸν Κριτία

1. Μετάφρασις τῆς Διόπτρας τοῦ Ἀριστοτέλους.

Βλ. ΜΕΛΕΤΙΟΥ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Δ' (ὑπὸ Γ. Βενδότη), σ. 146-7. Κ. ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 3, σ. 190-1. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, *Νέα Ἑλλάς*, σ. 387.

2. Μετάφρασις τῶν προλεγόμενων τοῦ Κορδερίου στὸν Ἅγιο Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτη.

- Βλ. ΜΕΛΕΤΙΟΥ, *δ.π.*, τ. Δ', σ. 146-7. Κ. ΣΑΘΑ, *δ.π.*, τ. 3, σ. 190-1. Γ. ΖΑΒΙΡΑ, *δ.π.*, σ. 387.
3. Μετάφραση τῆς Λογικῆς τοῦ Κορδαλέως στὰ τουρκικά.
Βλ. πὺδ πάνω παραπομπές καὶ HURMUZAKI, *δ.π.*, τ. XIII, σ. 192.
4. Μετάφραση στὰ ἑλληνικά τοῦ μπερατίου τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Ε' ἀπὸ τὸν Ὁσμάν Γ', τὸ 1754.
Κώδ. Βιβλιοθήκης Βουλῆς 66, σ. 218-222.
Βλ. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, Ἐπίσημα γράμματα τουρκικά ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά ἡμῶν δίκαια, Κωνσταντινούπολις 1910, σ. 76-86. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Χρονικά τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, σ. 160, σημ. 1.
5. «Περιγραφή τῆς Φράντσας» ὑπὸ Μεχμέτ ἐφέντη σταλέντος πρέσβευος ἐπὶ Σουλτὰν Ἀχμέτ κατὰ τὸ 1432 τῆς Ἐγίρας εἰς Γαλλίαν, βεζυρεβόντος τοῦ Ἰμπραήμ πασᾶ». Μετάφραση ἀπὸ τὰ τουρκικά.
Κώδ. Βιβλιοθήκης Βουλῆς 66, φ. 223α κ.έξ.
Βλ. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, Χρονικά τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, σ. 160, σημ. 1.
6. Γαμήλιον προσφώνημα καὶ ἐγκώμιον εἰς τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς τοῦ ἐκλαμπροτάτου Ἀλεξάνδρου Γκίκα²⁶⁰.
Κώδ. Κριτία, σ. 522.
Ἐκδοσὴ: Ε. LEGRAND, *Recueil*, σ. 319-323. HURMUZAKI, *δ.π.*, τ. XIII, σ. 505-510.
7. Ὑπόμνημα ἐκλογῆς Σεραφεὶμ Α' τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας. Ἀπρίλιος 1733.
Κώδ. Κριτία, σ. 30. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξάνδρειας 287, σ. 130.
Ἐκδοσὴ: ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, «Συμβολή», Ὁρθοδοξία, τ. ΙΑ' (1936), σ. 91-92. MANSI, *δ.π.*, τ. 37, στ. 967-970.
8. Ὑπόμνημα ἐκλογῆς Κυρίλλου Ε' τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας. Σεπτ. 1748.
Κώδ. Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Δ', 110.
Ἐκδοσὴ: Μ.Δ. ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Πατριαρχικαὶ Πινακίδες», ΕΑ, τ. Β' (1881-2), σ. 230-1. ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, *δ.π.*, Ὁρθοδοξία, τ. ΙΑ' (1936) σ. 144-5.
9. Ὑπόμνημα ἐκλογῆς Καλλινίκου Γ' (ἢ Δ') τοῦ ἀπὸ πρώην Προϊλάβου.
Κώδ. Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Δ', 195.

260. Τὰ ὑπ' ἀρ. 6-19 ἔργα ἀπὸ φιλολογικῶν καὶ ἄλλων λόγων μποροῦμε μὲ πολὺ μεγάλη πιθανότητα νὰ ἀποδόσουμε στὸν Κριτία. Στὰ περισσότερα μάλιστα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ συγγένειά τους μὲ συναφή ποὺ θεωροῦνται μὲ βεβαιότητα ἔργα τοῦ Κριτία. Ὅπως δὴποτε πρέπει νὰ ὑπάρχει ἕνας πολὺ μεγαλύτερος ἀριθμὸς πατριαρχικῶν καὶ συνοδικῶν γραμμάτων ποὺ ἔχουν συντεθεῖ ἀπὸ τὸν Κριτία καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἐντοπιστεῖ.

- Ἐκδοσὴ: ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, *δ.π.*, Ὁρθοδοξία, τ. ΙΑ' (1936), σ. 167-9.
Π. Μ.Δ. ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ, *δ.π.*, ΕΑ, τ. Β' (1881-2), σ. 231, καὶ Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά, (1984), σ. 363/91.
10. Μέγα μήνυμα ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοῦ Καλλινίκου Γ'.
Κώδ. Βατοπεδίου 718, φ. 417α.
Ἐκδοσὴ: ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, *δ.π.*, Ὁρθοδοξία, ΙΑ' (1936), σ. 169-170.
ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *δ.π.*, Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς, τ. Α' (1932), σ. 252.
11. Ὑπόμνημα ἐκλογῆς Σαμουήλ Α' τοῦ ἀπὸ Δέρκων. 24 Μαΐου 1763.
Κώδ. Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Ε', 46.
Ἐκδοσὴ: Μ.Α. ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ, *δ.π.*, ΕΑ, Β' (1881-2), σ. 231-3. MANSI, *δ.π.*, τ. 38, στ. 697-8. ΣΑΡΔΕΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΥ, *δ.π.*, Ὁρθοδοξία, τ. ΙΑ' (1936), σ. 301.
12. Καθαίρεση Κυρίλλου Ε'. Ἰανουάριος 1757.
Κώδ. Βιβλιοθήκης Βουλῆς 29, φ. 124α-131α. Κώδ. Ζαγοράς 122, σ. 75-83.
Ἐκδοσὴ: ΕΥΑΓΓ. Ι. ΣΑΒΡΑΜΗ, «Ἡ πρώτη καθαίρεσις Κυρίλλου Ε'» ΕΕΒΣ, τ. Γ' (1933), σ. 177-186²⁶¹.
13. «Καλλινίκου Γ' (γρ. Δ') ἀπόφασις περὶ συγχωρήσεως συνοικεσίου εἰς εὐὸν βαθμὸν ἐξ ἀρχιεπιστείας». Μάρτιος 1757.
Κώδ. Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως 11, ἀρ. 31, φ. 49β-51α.
Ἐκδοσὴ: Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, «Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων», ΠΕΦΣΚ, Ἀρχαιολογικὸν Παράρτημα τῶν τόμων Κ'-ΚΒ' (1892), σ. 99-100. MANSI, *δ.π.*, τ. 38, στ. 645-646.
14. Πατριαρχικὸ γράμμα Νεοφύτου Ζ' περὶ διαχωρισμοῦ τῆς ἐπισκοπῆς Τρίκκης ἀπὸ τῆ μητρόπολη Λαρίσης.
Κώδ. Τρίκκης. Κώδ. Λαρίσης, φ. 113α.
Ἐκδοσὴ: PORPHYRII USPENSKII, *Putechestvie v Meteorskie i Osolim-piiske Monastiri v Fessalii*, Petropoli 1896, σ. 375-9. MANSI, *δ.π.*, τ. 38, στ. 1289-1292. Ν.Κ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ, *Κώδικας Τρίκκης*, 17-22.
15. Περὶ μεταθέσεως μητροπολιτῶν: ὁ Νικαίας Γεράσιμος προηγουμένως μητροπολίτης Χίου, μετατίθεται εἰς τὴ μητρόπολη Ἡρακλείας.

261. Ὁ ΕΥΑΓΓ. ΣΑΒΡΑΜΗΣ, *δ.π.*, σ. 171 ἀποδίδει τὸ κείμενο τῆς καθαίρεσης τοῦ Καλλινίκου Δ', πρὸ Τ.Α. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος Ε' 8 Καράκαλλος», ΕΕΒΣ, τ. ΚΘ' (1959), σ. 382; ἀλλὰ πιθανότατα εἶναι ἀντίγραφο ἀπὸ τὸ χεῖρ τοῦ Καλλινίκου τῆς ἀρχικῆς σύνθεσης τοῦ Κριτία, ὅπως καὶ ἡ καθαίρεση τοῦ Μανναρίου, βλ. πὺδ πάνω, σ. 261/193 κ. ἐξ., 279/211.

Κώδ. ΜΠΤ 827, φ. 37α-39α.

Ἔκδοσις: MANSI, *δ.π.*, τ. 37, στ. 649-656.

16. Ἀθώωση Καλλινίκου Δ'.

Κώδ. Ζαγοράς 122, σ. 100-103.

17. «Τὸ πρὸς τὸν Πατριάρχην Καλλινίκον μικρὸν μῆνυμα, ὃ ἐπὶ δύο προτά-
σεσι τεθεμελίωτο, ἤτοι ἐπὶ στηλιτευτικῶ λόγῳ καὶ ἐπὶ μηνύματι χαρμο-
νικῶ λίαν καὶ παναισίῳ».

Κώδ. Ζαγοράς 122, σ. 120-139 (διαταραγμένη ἀρίθμηση σελίδων).

18. «Κατὰ τὴν περίληψιν τοῦ ἀνωτέρω γράματος (ἀφιερώσεως διὰ τὴν ἀνέ-
γερσιν τῆς ἐκκλησίας τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν ἐν Βουκουρεστίῳ)
ζητηθὲν ἐξεδόθη καὶ τὸ παρὸν συνοδικὸν ἐπιβεβαιωτήριον τῆς ἀφιερώσεως
ταύτης γράμμα».

Κώδ. Κριτία, σ. 421-4. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 503-6.

Ἔκδοσις: E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 283-8. Πβ. I. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἐγγράφα τοῦ
Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπείου», *ΕΑ*, τ. Κ' (1900), σ. 298.

19. Τὸ ἐπιτροπικὸν τῶν ἀρχιερέων καὶ ἀρχόντων²⁶².

Κώδ. Κριτία (μεταξὺ τῶν σ. 39 καὶ 49). Κώδ. Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου
Κωνσταντινουπόλεως 11, ἀρ. 67 σ. 134α.

Ἔκδοσις: Μ. ΓΕΩΡΓΙΩΝ, «Τινὰ περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ διοικητικοῦ
συστήματος τῆς τῶν κάτω χρόνων Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *ΕΑ*, τ. Δ' (1884), σ.
282-4. MANSI, *δ.π.*, τ. 38, στ. 633-640.

262. Τὸ «ἐπιτροπικὸν» αὐτὸ εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο πὺρ συναντήσαμε πρὸ πά-
νω, ἀρ. 149, σ. 280/212, ἀν καὶ ἔχουν τὸν ἴδιον τίτλο καὶ ἀρχή, «Θαλάττη εἰκότως ὁ παρὸν
ἀπεικάζεται βίος...». Προφανῶς εἶναι καὶ τὰ δύο ἔργα τοῦ Κριτία. Ὁ Γεδεὼν εἴτε ἀγνοοῦσε
τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἐπιτροπικοῦ τοῦ Σερραφείμ Β' (1757), εἴτε ἐμπλέξε τις δύο πράξεις. Τὸ ἐπι-
τροπικὸ πὺρ ἐκδίδει εἶναι παλαιότερο τοῦ 1757. Στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Mansi χρονολογεῖται τὸ
Σεπτέμβριον τοῦ 1755. Ὅπως δὲ πάντως εἶναι παλαιότερο τῆς 2ᾶς Ἰανουαρίου 1756,
ὁπότε παραιτήθηκε ὁ συνυπογράφων Γεράσιμος Κρήτης, βλ. Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, *Ἱστορία τῆς*
Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, τ. Α', σ. 422-3.

V. Ἐπιστολές

1. «Πρὸς Διαμαντὴν [Ρύσιον] διδάσκαλον ἐγράφη εἰς Χίον ἐπιδεδημηκότα,
κακέϊσε διδάσκαλον προχειρισθέντα, ἀπὸ ἰδιοχείρου σχεδίου» (c. 1706-7).

Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 16 (1557) φ. 117α-β.

Ἔκδοσις: E.N. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 342-4/70-72.

2. «Πρὸς Χουρμούζιον διδάσκαλον ἐγράφη Ἐνετίησι παιδείας χάριν διατρί-
βοντα, ἀπὸ ἰδιοχείρου σχεδίου» (1711).

Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 1 (1557), φ. 118α.

Ἔκδοσις: E.N. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 344-5/72-73.

3. «Ἐπιστολὴ τοῦ πατρός μου πρὸς τὸν ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει πατριάρχην
Ἱεροσολύμων Χρύσανθον, ζητήσαντα παρὰ τῆς αὐτοῦ σοφολογιότητος
τὸ ὅπισθεν περὶ ἀσυλίας σχεδίου» (1716).

Κώδ. Β' Κριτία, Bibl. Ac. Rom., copii le d-lui M. Ghedeon.

Ἔκδοσις: HURMUZAKI, *Documente*, τ. XIV//II, σ. 771. E. LEGRAND,
Recueil, σ. 274-6.

4. «Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐν ᾧ ἐστάθη τὸ ῥῆθὲν τῆς ἀσυλίας σχέδιον ἐ-
γράφη καὶ ἡ παρούσα ἐπιστολὴ ἐκ μέρους τοῦ φιλοστοργωτάτου μοι πα-
τρός πρὸς τὸν μακαρίτην Νικόλαον βοεβόδα» (c. 1716).

Κώδ. Β' Κριτία, σ. 711-4. Bibl. Ac. Rom. copii le M. Ghedeon.

Ἔκδοσις: HURMUZAKI, *δ.π.*, τ. XIV//II, σ. 804. E. LEGRAND, *δ.π.*, σ. 276-7.

5. «Κριτίου Λογοθέτου ἐπιστολὴ Μακαρίῳ [Πατριάρχῳ], 11 Δεκ. 1723».

Κώδ. τῆς Μεγάλῆς τοῦ Γένους Σχολῆς 40, σ. 529-534. Βλ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-
ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Δύο κατάλογοι Ἑλληνικῶν κωδίκων ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῆς Με-
γάλῆς τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ τοῦ Ζωγραφείου*, Σόφια 1909, σ. 21.

6. «Τῷ ἱερολογιωτάτῳ κυρίῳ Ναθαναήλ [Καλλονάρῃ ἢ Κλωνάρῃ]» 1726.

Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς», 16 (1557), σ. 121α.

Ἔκδοσις: E.N. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 348-9/76-77.

7. «Πρὸς Νεόφυτον ἱεροδιάκονον τοῦ Ἡρακλείας Γερασίμου καὶ μαθητὴν
αὐτοῦ» (ἄ.χ. ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1731).

Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 122α.

Ἔκδοσις: E.N. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 350/78.

8. «Πρὸς τὸν αὐτὸν χρηματίσαντα Μητροπολίτην Σμύρνης» 1731.
Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 122β-123β.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 350-3/78-81.
9. «Πρὸς τὸν Καισαρείας Νεόφυτον ἀποκριτικὴ καὶ δηλωτικὴ εἰδήσεων» 4 Ἰουλίου 1732.
Κώδ. Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 974, πρώην Ἰωάννου Ράλλη, φ. 323α.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 339-340/67-68.
10. Ἐπιστολὴ Κριτία, ἐξάρχου τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Τουρλιανῆς στὴ Μύκονο, μὲ τὴν ὁποῖαν καθιστᾷ ἐπίτροπό του ἐκεῖ γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν ἐτησίων δόσεων τῆς μονῆς τὸν μοναχὸ Ἰγνάτιο Καλλιάρχη, 1733.
Ἡ ἐπιστολὴ στὴν κατοχὴ τοῦ Τρ. Εὐαγγελίδη.
Ἔκδοσις: Τρ. Εὐαγγελίδου, *Ἡ Μύκονος*, σ. 267.
11. «Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρὸς τὸν μακαρίτην Ἀλέξανδρον Γκίκαν σταλέντος ῥαβασίου παρὰ τοῦ ποτὲ Κριτίου διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ ὄφφικίου του» (c. Νοεμβ. 1739).
Κώδ. Κριτία, σ. 267. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 370-3. Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 125α-125β. Κώδ. Νεοελληνικοῦ Σπουδαστηρίου Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 24, πρώην Σπ. Λάμπρου 24, φ. 102α-104α.
Ἔκδοσις: Χ. ΦΙΑΝΤΑ, «Χειρόγραφα», *Πανδώρα*, τ. 9 (1858-9), σ. 444-5. Μ. ΓΕΛΕΩΝ, «Τοῦ Γραικορωμαϊκοῦ νομίμου τὰ παραλειπόμενα», *Ἑβδομαδιαία Ἐπιθεώρησις Νεολόγου* τ. 4 (1894-5), σ. 15-17, 33-35, 53-56.
12. «Ἐπιστολὴ φιλικὴ τοῦ πατρός μου πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Τρίκκης (Κωνστάντιον) καὶ ἅμα παραστατικὴ τῆς κακίας καὶ κακουργίας τοῦ Γέροντος καὶ Μητροπολίτου αὐτοῦ Λαρίσης Ἰακώβου» 5 Φεβρ. 1740.
Κώδ. Κριτία, σ. 272. Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 127α-β. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 376-7. Κώδ. Βατοπεδίου 714, φ. 66α.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 353-5/81-82.
13. «Πρὸς τὸν Μ. Ποστέλνικον Δημητράσκον δεητικὴ περὶ συνοικεσίου τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ» 3 Ἰουνίου 1748.
Κώδ. Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 974, πρώην Ἰ. Ράλλη, φ. 324α-β.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 340-1/68-69.
14. «Ἐπιστολὴ Κριτίου φιλικὴ πρὸς τὸν Νικόλαον Καρατσᾶν ἀποδημήσαντα εἰς Βλαχίαν, ἀποκριτικὴ» (ἄ.χ. ἀλλὰ c. 1750).

- Κώδ. Κριτία, σ. 270. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 374-5. Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 123β-124β. Κώδ. Ι', ἀναφερόμενος ἀπὸ Χ. Φιλητᾶ.
Ἔκδ. Χ. ΦΙΑΝΤΑ, «Χειρόγραφα», *Πανδώρα*, τ. 9 (1858-9), σ. 443-4. ΗΡΜΟΥΖΑΚΙ, *Documente*, τ. XIV/Π, σ. 1126.
15. «Διήγησις τραγικὴ τῶν ἐμοὶ συμβάντων ἐν τῷ διωγμῷ τῷ προτέρῳ κρυπτομένῳ πέραν εἰς τὰ τῶν Φράγκων ὀσπήτια πρὸς τὸν μακαριώτατον Κύπρου (Φιλόθεον) περιπαθῶς κατ' αὐτοῦ φερομένη» (ἄ.χ. ἀλλὰ μὲ βεβαίωτητα τὸν Ἀπρίλιο ἢ τὸ Μάιο 1756).
Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 130α-131β.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 358-361/86-89.
16. «Ἀποκριτικὴ πρὸς τὸν Ἡρακλείας Γεράσιμον καὶ δηλωτικὴ τῶν κατ' αὐτὸν» 4 Ἰουλίου 1732.
Κώδ. Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 974, πρώην Ἰ. Ράλλη, φ. 325α.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 341-2/69-70.
17. Πρὸς Καλλίνικο Δ' (ἄ.χ. ἀλλὰ c. 1763).
Κώδ. Ζαγοράς 122, σ. 284.
Ἔκδοσις: Β. ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, «Νικόλαος Κριτίας Προυσαεὺς», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, τ. 9 (1961), σ. 85.
18. «Τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ φιλομούσῳ κυρίῳ Δράκῳ...» (ἄ.χ.).
Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 118β-119.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 345-6/73-74.
19. «Τῷ πολυμαθεστάτῳ καὶ σοφωτάτῳ Παπᾶ κυρ Νεοφύτῳ...» (ἄ.χ.).
Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 119α-β.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 346-7/74-75.
20. «Ἀνεπίγραφος παρεκβληθεῖσα καὶ μεταγραφεῖσα ἀπὸ σχεδίου ἰδιοχείρου τοῦ αὐτοῦ».
Ἀρχ.: «Ὁρθῶς ἄρα Ἀλέξανδρος...» (ἄ.χ.).
Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς», 16 (1557), φ. 119β-120α.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 347-8/75-76.
21. «Ἀπὸ ἰδιοχείρου τοῦ διδασκάλου Κριτίου». Ἐπιστολὴ ἀκέφαλη (ἄ.χ.).
Ἀρχ.: «... καὶ οἱ μὲν τῶν Ἑλλήνων παῖδες...»
Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «Ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 128α-129α.
Ἔκδοσις: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *δ.π.*, σ. 354-5/83-84.

22. «Ἐπιστολὴ ἀνόνημος». «Ἐκ τοῦ Κώδικος τῶν Πατριαρχικῶν γραμμῶ-
των τοῦ αὐτοῦ» (ἄ.χ.).

Ἄρχ.: «Ἐγὼ τῶν φανερῶν εἰμι κριτής...».

Κώδ. Κριτία, σ. 282. Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 129α. Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 386.

Ἐκδοση: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, ὁ.π., σ. 356-7/84-85.

23. «Πρὸς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ ταβουλάριον ἀποκριτικὴ» (ἄ.χ.).

Κώδ. Κριτία, σ. 273. Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 129β.

Κώδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 287, σ. 377-8. Κώδ. Βατοπεδίου 714, φ. 67β.

Ἐκδοση: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, ὁ.π., σ. 357-8/85-86.

24. «Πρὸς τὸν Βουλγαρίας Ἰωσήφ». (ἄ.χ.)

Κώδ. Βιβλιοθήκης Χίου «ὁ Κοραΐς» 16 (1557), φ. 140β-141α.

Ἐκδοση: Ε.Ν. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, ὁ.π., σ. 361-2/89-90.

25. «Πρὸς τὸν Ἀλεξανδρείας Ματθαῖον».

Κώδ. Ἁγίου Ὁρους 3296. Πβ. Τ.Α. ΓΡΙΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατριαρχικὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή*, τ. Α', σ. 364.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Οἱ ἐνδείξεις Α' καὶ Β παραπέμπουν ἀντιστοίχως στοὺς τόμους 1 (1984) καὶ 2(1986) τοῦ περιοδικοῦ «Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά». Ὁ ἐκάστοτε πρῶτος ἀριθμὸς σελίδας παραπέμπει στοὺς τόμους τοῦ περιοδικοῦ καὶ ὁ δεῦτερος στὸ ἀνάτυπο. Οἱ ἐνδείξεις τπν. = τοπωνύμιο καὶ χ = χωριό, κώμη.

Τὸ λήμμα Κριτίας Ν. δὲν ἔχει ἀποδελτιωθεῖ.

Ἁγαθάγγελος Βρεσθένης ἢ Εὐρουσθένης
Β' 228/160, 230/162	Ἁγίου Νικολάου μονὴ στὸ Καστέλλι Σκά-
ρου τῆς Σαντορίνης Α' 333/61
Ἀγαμέμνων Α' 388/116	Ἁγίου Ὁρους μονὴ Α' 323/51
Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς φαρμακολυτρίας
μονὴ Α' 334/62	Ἁγίου Στεφάνου ναὸς στὴν Ἀδριανούπολη
Α' 312/40
Ἁγίας Ζώνης μονὴ στὸ Βαθὺ τῆς Σά-
μου Α' 331/59	Ἁγίων Ἀποστόλων ναὸς στὸ Μελένικο
Β' 248/180
Ἁγίας Κυριακῆς ναὸς στὴ Χίο Α' 327/55	Ἀγγιᾶλου ἀρχιερεῖς· βλ. Καλλίνικος, Μα-
κάριος, Ναθαναὴλ Καλλονάρης
Ἁγίας Τριάδος μονὴ στὴ Βλαχία Β' 280/
212	Ἀδριανουπόλεως μητροπολίτης Α' 312/40.
Βλ. καὶ Διονύσιος —
Ἁγίας Τριάδος μονὴ στὴν ἐπαρχία Φανα-
ρίου Α' 322/50	Ἀδριανούπολη Α' 312/40· Β' 252/184,
256/188, 258/190
Ἁγίας Τριάδος τοῦ Ὀλύμπου μονὴ Α' 322/
50· Β' 278/210	Ἀθανάσιος Ἀρκαδίας Α' 317/45· Β' 275/
207, 281/213
Ἁγιον Ὁρος Α' 325/53	Ἀθανάσιος Βάρνης Β' 217/149
Ἁγιος Διονύσιος Ἀρεσπαγίτης Β' 281/213	Ἀθανάσιος Ε' Πατριάρχης Κωνσταντινου-
πόλεως Α' 294/22, 317/45· Β' 252/
184, 254/186
Ἁγίου Ἀντωνίου Ἀπεζανῶν μονὴ Α' 293/21	Ἀθανάσιος Ζητουλίου (1717) Β' 229/161
Ἁγίου Γεωργίου Μηλούδη μονὴ Α' 293/21	Ἀθανάσιος Πατριάρχης Ἀντιοχείας Α' 310/
38, 312/40
Ἁγίου Γεωργίου ναὸς στὸ Μελένικο
Β' 248/180	Ἀθήνα Α' 303/31, 313/41, 314/42, 328/
56
Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καπούλη μονὴ στὸν
Χάλακα τῆς Μήλου Β' 234/166	Ἀθηνῶν μητροπολίτης Α' 314/42. Βλ.
καὶ Ἰάκωβος —
Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρημνοῦ μονὴ στὴ νῆ-
σο Χάλικη Β' 201/133-206/138	Ἀθηνῶν Σχολή Α' 313/41
Ἁγίου Δημητρίου μονὴ κοντὰ στὸ Μεσολόγ-
γι Β' 279/211	Αἰγούπιον (Byür) προάστειο τῆς Πόλης
Α' 352/80
Ἁγίου Ἐλευθερίου μονὴ (Κυδωνία Κρήτης)
Α' 293/21	Αἴγυπτος Α' 368/96, 369/97, 370/98,
400/128
Ἁγίου Ἰωάννου ναὸς στὸ Γαλατᾶ Β' 261/
193, 263/195	Αἴνου ἀρχιερεῖς Α' 324/52

- *Ακοβας *ἐξαρχία* Α' 297/25
 *Αλεξανδρείας Πατριάρχης Α' 327/55. Βλ. και Κοσμάς, Ματθαῖος
 *Αλέξανδρος ὁ Μακεδὼν Α' 347/75
 *Αμασγού μονή Κύπρου Α' 333/61
 *Αμασειας μητροπολίτης Β' 236/168. Βλ. και Βενιαμίν —
 *Ανανίας ὁ Ἀντιπάριος Α' 307/35, 359/87
 *Ανανίας Κυζίκου Α' 354/82· Β' 212/144, 266/198
 *Αναστάσιος παπάς, οἰκονόμος· ἀδελφὸς τοῦ Ν. Κριτία Α' 300/28
 *Ανδρέας γιὸς τοῦ Ἰωάννη ἱερέα ἀπὸ τὰ Ταταῦλα (1726) Α' 349/77
 *Ανδρέας Κρήτης Α' 335/63
 *Ανδρούσης ἐπισκοπή Α' 322/50
 *Ανθιμος Μεσημβρίας (1755) Β' 266/198
 *Ανθιμος Μυτιλήνης Β' 212/144, 266/198
 *Ανθιμος Τορνόβου Β' 212/144, 244/176
 *Ανθρακίτης Μεθόδιος· βλ. Μεθόδιος —
 *Αντιόχεια Α' 314/42
 *Αντιοχείας Πατριάρχης Α' 315/43, 323/51. Βλ. και Ἰθανάσιος, Δανιήλ, Κύριλλος, Σιλβεστρος
 *Αντίοχος (1755/6) Α' 360/88
 *Αντώνιος Μολδοβλαχίας Α' 318/64· Β' 275/207
 *Απεζανῶν μονή· βλ. Ἁγίου Ἀντωνίου μονή
 *Αρδαμερίου ἐπισκοπή Α' 334/62
 *Αριστοτέλης Α' 345/73· Β' 281/213
 *Αρκαδίας ἀρχιερεῖς· βλ. Ἰθανάσιος —
 *Αρκαδίου μονή Α' 322/50
 *Αρσάνη μονή Α' 322/50
 *Αρσένιος Μηθύμνης Β' 212/144
 *Ἄρτα Α' 313/41· Β' 279/211
 *Ἄρτας μητρόπολη Α' 333/61
 *Ἄρτας Σχολή Α' 313/41
 *Ἄσπρη Θάλασσα Α' 332/60
 *Ἄττικὴ πτν. Α' 327/55
 *Ἄττικὴ Α' 303/31, 355/83
 Ἀξέντιος Διδυμοτείχου (1755) Β' 266/198
 Ἀξέντιος μοναχὸς (18ος αἰ.) Β' 270/202, 280/212
 *Ἀφροδίτη Α' 392/120
 *Ἀχμέτ Γ' σουλτάνος Β' 282/212
 *Ἀχρίς Α' 317/45· Β' 274/206
 Βαθὺ χ. Α' 331/59
 Βαρθολομαῖος Δρύστρας (1755) Β' 266/198
 Βαρθολομαῖος Ναυπάκτου και Ἄρτης Α' 326/54
 Βάρνης μητροπολίτης Β' 216/148. Βλ. και Ἰθανάσιος, Ἰωακείμ, Παγκράτιος
 Βασαράβας Κωνσταντῖνος· βλ. Μπασαράμπα Κωνσταντῖνος
 Βασίλειος ὁ Μέγας Α' 362/90
 Βατοπεδίου μονή Β' 240/172, 241/173, 242/174, 243/175
 Βελιγράδι Α' 310/38
 Βελιγραδίου ἀρχιερεῖς· βλ. Μουσιῆς —
 Βελλερεφόντης Α' 392/120
 Βενετία Α' 290/18, 319/47, 344/72, 394/122· Β' 285/217
 Βένι χ. Α' 293/21
 Βενιαμίν Ἀμασειας (1755) Β' 266/198
 Βέρουα Α' 326/54
 Βεντουρέσα ἀδελφὴ τοῦ Γεωργάκη Μουσελίμη Α' 316/44
 Βιδύνης ἀρχιερεῖς· βλ. Καλλίνικος, Μελέτιος
 Βιζύης ἀρχιερεῖς· βλ. Γεννάδιος, Ἰωακείμ
 Βιθυνία Β' 215/147
 Βλαστὸς Παῦλος Μυτιληναῖος Α' 309/37
 [Βλαστοῦ] Σμαράγδα· βλ. Γκίκα Σμαράγδα
 Βλαχία Α' 291/19, 321/49, 378/106, 379/107, 381/109, 390/118· Β' 270/202, 280/212
 Βοθροντοῦ ἐπισκοπή· βλ. Βουθρωτοῦ ἐπισκοπή
 Βολισσοῦ ἐξαρχία Α' 334/62
 Βόσπορος Α' 356/84
 Βουθρωτοῦ ἐπισκοπή Α' 328/56
 Βουκουρέστι Α' 326/54· Β' 284/216
 Βούλγαρης Α' 317/45· Β' 275/207
 Βουλγαρία Β' 244/176
 Βουλγαρίας ἀρχιερεῖς· βλ. Τορνόβου ἀρχιερεῖς
 Βουλκάνου μονή Α' 322/50
 Βουνίσι πτν. Α' 322/50
 Βουρλά Β' 213/145
 Βρεσθένης ἀρχιερεῖς· βλ. Ἀγαθάγγελος —
 Βρεσθένης ἐπισκοπή Β' 230/162
 Βριάρεως Α' 400/128

- Γαβριήλ Ναυπλίου και κατόπιν πρόεδρος Μήλου και Κιμώλου Α' 298/26, 318/46· Β' 232/164, 233/165, 276/208
 Γαβριήλ Νικομηδείας ὁ ἀπὸ Σερρών και Χαλκηδόνος Α' 311/39· Β' 210/142 - 216/148, 266/198, 273/205
 Γαβριήλ Σερρών· βλ. Γαβριήλ Νικομηδείας
 Γαβριήλ Χαλκηδόνος· βλ. Γαβριήλ Νικομηδείας
 Γαλατᾶς Α' 304/32, 394/122
 Γαλλία Β' 282/214
 Γαννυμήδης Α' 355/83
 Γεδεὼν Μανουήλ Α' 285/13, 292/20
 Γενὶ καπὶ Α' 316/44
 Γεννάδιος Βιζύης (1755) Β' 266/198
 Γεννάδιος Χίου Α' 332/60
 Γεράσιμος Ζητουνίου (1716-7) Β' 229/161
 Γεράσιμος Ἡρακλείας Α' 287/15, 299-300/27-28, 303/31, 307/35, 321/49, 325/53, 340/68, 343/71 - 344/72, 350/78, 351/79, 363/91· Β' 212/144, 213/145, 266/198, 271/203, 283/215, 285/217, 287/219
 Γεράσιμος Κρήτης Β' 212/144, 266/198, 284/216
 Γεράσιμος Μυτιλήνης (1767) Α' 370/98· Β' 271/203
 Γεράσιμος Νικαίας· βλ. Γεράσιμος Ἡρακλείας
 Γεράσιμος Χίου· βλ. Γεράσιμος Ἡρακλείας
 Γερμανὸς Μελενίκου Β' 247/179
 Γερομερίου ἐξαρχία Α' 328/56
 Γεωργάκης καμαράσης και μέγας ἐκκλησιάρχης (1768) Α' 296/24
 Γεωργάκης μέγας ἐκκλησιάρχης (1726) Α' 292/26
 Γεώργιος λογοθέτης (1757) Α' 362/90
 Γεώργιος μέγας διερμηνέας βλ. Καρατζᾶς Γεώργιος
 Γεώργιος χάτμανος· βλ. Μιχαλοπὸλ Γεώργιος
 Γκίκα Σμαράγδα Α' 284/12, 330/58· Β' 269/201
 Γκίκας Ἀλέξανδρος Α' 283/11, 294/22, 295/23, 320/48, 329/57, 330/58, 365/93· Β' 269/201, 271/203, 282/214, 286/218
 Γκίκας Γρηγόριος II (1690-1752), Α' 284/12, 321/49, 330/58, 377/105, 378/106· Β' 226/158, 269/201, 270/202
 Γκίκας Γρηγόριος III (1724-1777) Α' 287/15, 296/24, 379/107, 380/108· Β' 270/202
 Γκίκας Ματθαῖος Α' 287/15, 377/105, 378/106· Β' 270/202
 Γκίκας Σκαρλάτος Α' 377/105, 379/107, 381/109
 Γκιουρντοῦνιο Α' 293/21, 328/56· Β' 278/210
 Γκούρα μονή· βλ. Ταξιαρχῶν μονή Πωγωνιανῆς
 Γλυκέως ἐπισκοπή Α' 328/56
 Γόρδιος Ἀναστάσιος Α' 357/85
 γουναράδες Α' 324/52, 325/53
 Γρηγοῦρας Μητροφάνης· βλ. Μητροφάνης —
 Γρηγόριος ὁ Θεολόγος Α' 362/90· Β' 208/140, 226/158
 Γρηγόριος ζ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 285/13
 Γρηγόριος Σωτήρης μητροπολίτης Μονεμβασίας Α' 313/41
 Γρηγόριος Χριστιανουπόλεως Α' 318/46· Β' 228/160, 231/163, 275/207
 Γριτσόπουλος Γ. Α' 290/18, 291/19, 300/28, 308/36
 Δαβὶδ Α' 394/122· Β' 206/138
 Δακία Α' 390/118
 Δαμαλῶν και Πεδιάδος ἀρχιεπισκοπή Β' 235/167
 Δαμαλῶν και Πεδιάδος ἀρχιερεῖς· βλ. Σωφρόνιος
 Δαμασκηνὸς Φιλιππουπόλεως (1688-9) Β' 255/187
 Δαμασκηνὸς Φιλιππων και Δράμας· βλ. Δαμασκηνὸς Φιλιππουπόλεως
 Δαναῖος χ. Α' 321/49
 Δανιήλ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Α' 370/98· Β' 271/203
 Δανιήλ Σόφιας Α' 317/45
 Δανιήλ Χίου Α' 321/49, 325/53
 Δανιήλ Χριστιανουπόλεως (1755) Β' 266/198
 Δέρκων μητρόπολη Α' 329/57, 367/95, 368/96

- Δέρκων μητροπολίτης Α' 329/57. Βλ. και Σαμουήλ Χαντζερής
- Δημητράκος μέγας ποστέλνικος (1748) Α' 287/15, 289/17, 301/29, 340/68 - 341/69· Β' 286/218
- Δημήτριος Ιερέας Τρικάλων (18ος αι.) Β' 238/170, 239/171
- Διαμαντής διδάσκαλος· βλ. Ρύσιος Διαμαντής
- Διδυμοτείχος άρχιερείς· βλ. Αύξέντιος — Διονύσιος Άδριανουπόλεως Β' 266/198
- Διονύσιος ό Κόκκινος μητροπολίτης Μογλενών Α' 317/45· Β' 275/207
- Διονύσιος Σαντορίνης (1755) Β' 266/198
- Διονύσιος Χίου Β' 212/144
- Δοσίθεος Πατριάρχης Ίεροσολύμων Α' 309/37, 332/60
- Δούκας Γεώργιος ήγεμόνας Μολδαβίας και Βλαχίας Α' 390/118
- Δρακάκη Κασσάνδρα Α' 317/45
- Δράκος· βλ. Σούτσος —
- Δρύστρας άρχιερείς· βλ. Βαρθολομαίος, Παρθένιος
- Δωρόθεος ό Λέσβιος διδάσκαλος Α' 329/57
- Δωρόθεος Μελενίκου Β' 247/179
- Έλους έπισκοπή Α' 328/56
- Ειρήνετα άδελφή του Γεωργάκη Μουσελίμη Α' 316/44
- Έλικών Α' 392/120
- Ένετία· βλ. Βενετία
- έξαρχία Α' 291/19, 293/21, 297/25, 298/26, 321/49, 328/56· Β' 234/166, 247/179, 286/218. Βλ. επίσης Βολισσού —, Γερομερίου —, Ίερρών —, Καβάλας —, Καστελλορρίζου —, Κερασούντος —, Λιβισίου —, Μελενίκου —, Περιθωρίου —, Πυργίου —
- Έρασμος Α' 290/18, 291/19, 345/73
- Ευκλείδης Α' 346/74
- Εύπραγιάτης Δημήτριος Α' 295/23
- Εύφροσύνη κόρη του διδασκάλου Σπανδωνή Α' 317/45
- Έφεσος Α' 326/54
- Έφέσου άρχιερείς· βλ. Ναθαναήλ Καλλονάρης
- Έφραιμ διδάσκαλος ό Άθηναίος, μετέπειτα Πατριάρχης Ίεροσολύμων Α' 303/21
- Ζακύνθου άρχιερείς Α' 311/38
- Ζαχαρίας Σαντορίνης Α' 315/43
- Ζερλέντης Π. Α' 290/18
- Ζεύς Α' 356/84
- Ζητούνιο Β' 229/161
- Ζητούνιου άρχιερείς· βλ. Άθανάσιος, Γεράσιμος, Ίωαννίκιος, Ίωσήφ, Νικηφόρος
- Ζητούνιου έπισκοπή Β' 228/160, 229/161
- Ζωοδόχου Πηγής μονή Πάτμου Α' 314/42
- Ζωοδόχου Πηγής του Χαρτοφύλακος μονή Α' 293/21
- Ήλιού προφήτου ναός στο Μελένικο Β' 248/180
- Ήρακλείας άρχιερείς· βλ. Γεράσιμος, Καλλίνικος
- Ήρακλείας μητρόπολη Β' 252/184, 283/215
- Ήρακλής Α' 400/128
- Ήσαίας Α' 401/129
- Ήσαίας· βλ. Μακάριος άγιορείτης διδάσκαλος
- Θεόκλητος Νικομηδείας Β' 211/143, 214/146
- Θεόκλητος Φιλιππουπόλεως Α' 318/46· Β' 221/153, 222/154, 223/155, 225/157, 226/158, 227/159, 232/164, 236/168, 253/185, 275/207
- Θεοτόκου μονή στο Μελένικο· βλ. Ροζινοῦ μονή
- Θεοτόκου «τῆς Άγίας» μονή στη Νάξο Α' 314/42
- Θεοτόκου τῆς Εὐαγγελιστρίας μονή Θηβών Α' 333/61
- Θεοτόκου τῆς Χρυσοπηγῆς μονή στη Σίκινο Α' 322/50
- Θεραπεία Α' 360/88
- Θεσσαλονίκη Α' 283/11, 287/15, 321/49, 357/85· Β' 288/220
- Θεσσαλονίκης μητροπολίτης Α' 311/39, 329/57. Βλ. και Ίωάσαφ Άργυρόπουλος, Μεθόδιος
- Θεσσαλονίκης έπαρχία Α' 334/62
- Θεωνᾶς Μελενίκου (1555—9) Β' 247/179
- Θηβῶν έπαρχία Α' 333/61

- Ίακωβάκης σπαθάρης Α' 296/24
- Ίάκωβος Άθηνών Α' 325/53
- Ίάκωβος Β' Λαρίσης (1735-1749) Α' 299/27, 321/49, 353/81· Β' 212/144, 286/218
- Ίασίου Άκαδημία Α' 349/77
- Ίβήρων μονή Β' 245/177
- Ίγνάτιος Καλλιάρχης μοναχός (1733) Β' 286/218
- Ίγνάτιος Σαράφογλου έπίσκοπος Ναζιανζού Β' 210/142
- Ίεραπόλεως έπαρχία Α' 311/39
- Ίερεμίας Α' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Β' 247/179
- Ίερεμίας Γ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 291/19, 294/22, 309/37, 312/40, 313/41, 316/44, 317/45, 318/46, 323/51· Β' 221/153, 222/154, 225/157, 226/158, 227/159, 232/164, 234/166, 273/205, 274/206, 275/207, 281/213
- Ίερεμίας Νικαίας (1755) Β' 266/198
- Ίερεμίας προφήτης Α' 395/123
- Ίερόθεος Γάλλος Ιερομόναχος Α' 327/55
- Ίεροσολύμων Πατριάρχης· βλ. Δοσίθεος, Έφραιμ διδάσκαλος ό Άθηναίος, Μελέτιος, Παρθένιος, Χρῦσανθος Νοταρᾶς
- Ίερουσαλήμ Α' 367/95
- Ίερῶν έξαρχία Α' 334/62
- Ίεσσαί Α' 394/122
- Ίμπραήμ πασάς μεγάλος βεζύρης (1719-1720) Β' 282/214
- Ίόλαος Α' 400/128
- Ίούδας Β' 230/162, 233/165, 234/166
- Ίπικίου άρχιερείς· βλ. Ίωαννίκιος Καρατζᾶς
- Ίταλία Α' 290/18
- Ίωακείμ Βάρνης Β' 217/149
- Ίωακείμ Βιζύης ό Άλαμπάσης Α' 318/46· Β' 232/164, 233/165, 276/208
- Ίωακείμ Πάφου Α' 318/46· 275/207
- Ίωακείμ Φιλίππων και Δράμας Α' 325/53
- Ίωαννάκης πρώην μεγάλος καμαράσης Α' 301/29, 340/68
- Ίωάννης ευαγγελιστής Α' 335/63
- Ίωάννης ό Χρυσόστομος Α' 362/90
- Ίωάννης παπάς από τὰ Ταταῦλα Α' 349/77
- Ίωαννίκιος Γ' ό Καρατζᾶς ό από Ίπικίου και Χαλκηδόνος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 363/91, 368/96· Β' 201/133-206/138, 245/177
- Ίωαννίκιος Ζητούνιου (†1716) Β' 229/161
- Ίωαννίκιος Ιερομόναχος (1727) Α' 321/49
- Ίωαννίκιος Ίπικίου και μετέπειτα Χαλκηδόνος· βλ. Ίωαννίκιος Καρατζᾶς
- Ίωαννίκιος Σερρών και μετέπειτα Χαλκηδόνος Β' 201/133, 204/136, 205/137, 266/198
- Ίωαννίκιος Σταυρουπόλεως Α' 326/54
- Ίωαννίκιος Χαλκηδόνος· βλ. Ίωαννίκιος Καρατζᾶς και Ίωαννίκιος Σερρών
- Ίωαννίνων άρχιερείς Α' 312/40, 324/52
- Ίωάννου του Θεολόγου μονή Πάτμου Α' 314/42, 322/50
- Ίωάσαφ Άργυρόπουλος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Β' 247/179
- Ίωσήφ Α' 400/128
- Ίωσήφ Βουλγαρίας· βλ. Ίωσήφ Τορνόβου
- Ίωσήφ Ζητούνιου (1718 ή 1719) Β' 228/160, 229/161, 230/162· βλ. και Ίωσήφ Λακεδαιμονίας
- Ίωσήφ Λακεδαιμονίας (1720/1721) Α' 318/46· Β' 228/160, 229/161, 275/207· βλ. και Ίωσήφ Ζητούνιου
- Ίωσήφ Τορνόβου Α' 287/15, 361/89· Β' 244/176, 288/220
- Καβάλας έξαρχία Α' 328/56
- Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας Β' 209/141
- Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας μητρόπολη Β' 210/142
- Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας μητροπολίτης Β' 207/139, 208/140· βλ. και Νεόφυτος, Παρθένιος
- Κάλαμος του Λιβαδίου τπν. Α' 333/61
- Καλεπίνος Άμβρόσιος Α' 290/18, 345/73
- Καλλιμάχης Ίωάννης Α' 307/35, 381/109
- Καλλίνικος Άγχιάλου (1713-1732) Α' 326/54· Β' 258/190, 278/210
- Καλλίνικος Β' ό Άκαρναν Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 331/59· Β' 249/181
- Καλλίνικος Βιδύνης Β' 212/144

- Καλλίνικος Γ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀπὸ Ἡρακλείας Α' 363/91
- Καλλίνικος Δ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀπὸ Προϊλάβου Α' 288/16, 304/32, 305/33, 307/35, 362/90, 363/91, 366/94, 367/95· Β' 266/198, 270/202, 272/204, 282/214, 283/215, 284/216, 287/219
- Καλλίνικος Ἡρακλείας Β' 232/164, 233/165, 252/184, 253/185· βλ. καὶ Καλλίνικος Γ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Καλλίνικος Φιλιππουπόλεως
- Καλλίνικος πρῶην Προϊλάβου· βλ. Καλλίνικος Δ' (ἢ Γ') Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
- Καλλίνικος Νικαίας Β' 212/144
- Καλλίνικος Φιλιππουπόλεως Α' 326/54· Β' 252/184, 253/185, 278/210· βλ. καὶ Καλλίνικος Ἡρακλείας
- Καλλίνικος Χαλκηδόνος (1732-1746) Α' 339/67· Β' 214/146
- Καλλιπόλεως χερσόνησος Α' 356/84
- Καλλονάρης Ναθαναήλ· βλ. Ναθαναήλ — Καλύδναι νῆσοι Α' 318/46
- Καλύμνου μητρόπολη Α' 319/47
- Καντακουζηνοὶ Α' 389/117, 395/123, 396/127
- Καντακουζηνὸς Ἰωάννης Α' 385/113
- Καντακουζηνὸς Κωνσταντίνος στόλνικος Α' 287/15, 288/16, 385/113, 389/117, 391/119, 395/123
- Καντακουζηνὸς Κωνσταντίνος γιὸς τοῦ Στεφάνου Καντακουζηνοῦ Α' 394/122
- Καντακουζηνὸς Radu ἢ Ρουδόλφος Α' 391/119, 394/122
- Καντακουζηνὸς Serban Κωνσταντίνος Α' 332/60
- Καντακουζηνὸς Στέφανος Α' 284/12, 287/15, 288/16, 291/19, 382/110, 389/117, 395/123, 396/124· Β' 270/202
- Καντακουζηνοῦ Παούνα ἢ Παγώνα σύζυγος τοῦ Στεφάνου Καντακουζηνοῦ Α' 393/121
- Καντακουζηνοῦ Safta σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Καντακουζηνοῦ στολνίκου Α' 390/118
- Καραγιάννης Νικόλαος Α' 313/41
- Καρατζᾶς Γεώργιος μεγάλος διερχόμενος (1757) Α' 362/90, 363/91
- Καρατζᾶς Ἰωαννίκιος· βλ. Ἰωαννίκιος — Καρατζᾶς Νικόλαος Α' 283/11, 321/49· Β' 286/218
- Καρατζᾶς [Σκαρλάτος] Α' 330/58· Β' 269/201
- Καρατσᾶς Νικόλαος· βλ. Καρατζᾶς Νικόλαος
- Καρυοφύλλης Ἰωάννης Α' 391/119
- Καστέλλι Σκάρου τπν. Α' 333/61
- Καστελλορρίζου ἐξαρχία Α' 328/56
- Καστριανῆς μονὴ στὴ Μῆλο Α' 328/56
- Κατιρλί χ. Β' 270/202
- Κερασσοῦντος ἐξαρχία Α' 293/21, 328/56· Β' 278/210
- Κερασσοῦντος μητρόπολη Α' 293/21, 297/25
- Κερασσοῦς Α' 293/21, 297/25, 328/56
- Κεράτιος κόλπος Α' 356/84
- Κέρκυρα· βλ. Κορυφοί
- Κεφαλληνίας ἀρχιερεῖς Α' 311/38
- Κεχαριτωμένης ναὸς στὸ Μελένικο Β' 247/179, 248/180
- Κικέρων Α' 290/18, 291/19, 345/73
- Κιμώλου ἀρχιερεῖς· βλ. Γαβριήλ Ναυπλίου
- Κλωνάρης Ναθαναήλ· βλ. Ναθαναήλ Καλλονάρης
- Κοβάτζοβο χ. Β' 248/180
- Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου μονὴ Πεντέλης Α' 314/42
- Κομνηνὸς Ὑψηλάντης Ἰ. Α. Α' 292/20, 298/26
- Κορδέριος Β' 281/213
- Κόρινθος Α' 313/41, 328/56
- Κορίνθου ἀρχιερεῖς· βλ. Μητροφάνης, Παρθένιος
- Κορυδαλεὺς Θεόφιλος Α' 290/18· Β' 282/214
- Κορυφοί Α' 326/54
- Κοσμάς Γ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 281/9, 291/19, 325/53· Β' 269/201
- Κοσμάς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ὁ ἀπὸ Πισιδίας Α' 299/27, 309/37
- Κρήτη Α' 293/21, 297/25, 322/50, 328/56
- Κρήτης ἀρχιερεῖς· βλ. Γεράσιμος, Κωνσταντίνος, Νεόφυτος Πατελάρος
- Κριτίας Γρηγοράσκος Α' 302/30

- Κριτίας Κωνσταντίνος Α' 302/30
- Κυθωνία Κρήτης Α' 293/21
- Κυζίκου ἀρχιερεῖς· βλ. Ἀνανίας — Κυκλάδες Α' 356/84
- Κυνηγὸς Παναγιώτης Α' 344/72
- Κυπριανὸς ἀρχιμανδρίτης Κύπρου Α' 304/32
- Κυπριανὸς Λακεδαιμονίας Β' 228/160, 230/162, 232/164
- Κυπριανὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 310/38· Β' 249/181, 252/184, 258/190
- Κύπρος Α' 306/34, 318/46, 333/61· Β' 275/207
- Κύπρου ἀρχιερεῖς· βλ. Σίλβεστρος, Φιλόθεος
- Κύπρου Ἐκκλησία Α' 305/33, 306/34
- Κυρηναίας ἀρχιερεῖς· βλ. Νικηφόρος — Κυρίας τῶν Ἀγγέλων ναὸς στὴν Κέρκυρα Α' 327/55
- Κύριλλος Ἀλεξανδρείας Β' 245/177
- Κύριλλος Πατριάρχης Ἀντιοχείας Α' 312/40
- Κύριλλος Δ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Β' 252/184, 255/187, 259/191
- Κύριλλος Ε' ὁ Καράκαλλος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 294/22, 298/26, 299/27, 302/30, 305/33, 306/34, 323/51· Β' 210/142, 282/214, 283/215
- Κύριλλος Νικομηδείας· βλ. Κύριλλος Ε' ὁ Καράκαλλος
- Κυταίων ἐπαρχία Α' 333/61
- Κυταίων μητρόπολη Α' 318/46· Β' 275/207
- Κωνσταντίνος βοεβόδας· βλ. Καντακουζηνὸς Serban Κωνσταντίνος
- Κωνσταντίνος μέγας ἐκκλησιαρχὸς (1720) Α' 292/20
- Κωνσταντίνου ἡ· βλ. Κωνσταντινουπόλη
- Κωνσταντινουπόλεως οἰκουμενικὸς θρόνος Α' 363/91, 365/93, 366/94, 367/95· Β' 271/203
- Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχης· βλ. Ἀθανάσιος Ε', Γρηγόριος Σ', Ἰερεμίας Α', Ἰερεμίας Γ', Ἰωαννίκιος Καρατζᾶς, Καλλίνικος Β' ὁ Ἀκαρνάν, Καλλίνικος Γ' ὁ ἀπὸ Ἡρακλείας, Καλλίνικος Δ' ὁ ἀπὸ Προϊλάβου Κοσμάς Γ', Κυπριανός, Κύριλλος Δ', Κύριλλος Ε' ὁ Καράκαλλος, Κωνσταντίνος Α', Μητροφάνης Γ', Νεόφυτος Σ', Παΐσιος Β', Σεραφεῖμ Α', Σεραφεῖμ Β'
- Κωνσταντινουπόλεως Πατριαρχικὴ Σχολὴ Α' 290/18, 299/27, 300/28, 307/35, 313/41, 331/59· Β' 252/184
- Κωνσταντινουπόλεως Σύνοδος Β' 231/163, 264/196
- Κωνσταντινουπόλη Α' 290/18, 291/19, 298/26, 303/31, 309/37, 323/51, 335/63, 348/76, 351/79, 355/83, 356/84, 359/87, 368/96, 377/105, 385/113· Β' 206/138, 252/184, 255/187, 256/188, 258/190, 263/195
- Κωνσταντίνος Α' ὁ ἀπὸ Συναίου Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 300/28, 301/29
- Κωνσταντίνος Κρήτης Α' 318/46· Β' 275/207
- Κωνσταντίνος Τρίκακης Α' 283/11, 286/14, 299/27, 321/49, 353/81· Β' 266/198, 279/211, 286/218
- Κώου ἀρχιερεῖς· βλ. Μελέτιος — Κωσταντζᾶς (1720) Β' 225/157
- Λάζαρος Α' 361/89
- Λακεδαιμονία Β' 229/161
- Λακεδαιμονίας ἀρχιερεῖς· βλ. Ἰωσήφ, Κυπριανός, Νικηφόρος
- Λακεδαιμονίας μητρόπολη Β' 229/161, 230/162
- Λαμπρινὸς Νικόλαος Α' 296/24
- Λάμπρος Σπυρίδων Α' 283/11, 284/12
- Λαρίσης κώδικας Β' 229/161
- Λαρίσης μητρόπολη Α' 354/82· Β' 283/215
- Λαρίσης ἀρχιερεῖς· βλ. Ἰάκωβος Β' — Λαύρας μονὴ Α' 312/40
- Λεμεσοῦ ἐπαρχία Α' 333/61
- Λέρνης ἀρχιερεῖς· βλ. Συμεὼν — Λέρου μητρόπολη Α' 319/47
- Λῆμος Α' 366/94
- Λιβαδιά Α' 314/42
- Λιβισίου ἐξαρχία Α' 328/56
- Λιβύη Β' 225/157
- Λουκᾶς εὐαγγελιστῆς Α' 334/62

- Μακάριος άγιορείτης διδάσκαλος (1755) Β' 261/193, 262/194, 263/195, 264/196, 279/211, 283/215
 Μακάριος Άγγιάλου Β' 259/191
 Μακάριος Μέτρων Α' 333/61
 Μακάριος Πάτριος Β' 285/217
 Μακάριος Σηλυβρίας Α' 334/62
 Μακάριος Φιλιππουπόλεως Β' 226/158
 Μαλαχίας Πωγωνιανής Α' 334/62
 Μαμιονά Μαριώρα αδελφή του Γρηγορίου Γκίκα Β' 226/158
 Μαμιονάς Λάσκαρης Β' 226/158
 Μανολάκης Καστοριανός Α' 313/41
 Μανολάκης κιορτσήπασης Α' 313/41, 329/57-330/58
 Μανολάκης ταβουλάριος της μητροπόλεως Θεσσαλονίκης Α' 357/85
 Μανουήλ ρεφερενδάριος (1757) Α' 362/90
 Μάξιμος Πλανούδης· βλ. Πλανούδης —
 Μαργούνιος Μάξιμος Α' 308/37
 Μάριος Εύγενικός Α' 292/20, 334/62· Β' 281/213
 Ματθαίος Πατριάρχης Άλεξανδρείας Α' 298/26· Β' 288/220
 Μαυροκορδάτος Άλέξανδρος ό έξ άπορρητων Α' 309/37, 321/49· Β' 254/186
 Μαυροκορδάτος Ίωάννης Α' 297/25, 298/26, 301/29, 330/58· Β' 269/201
 Μαυροκορδάτος Κωνσταντίνος Α' 289/17, 301/29, 302/30, 316/44, 330/58, 379/107· Β' 213/145, 269/201
 Μαυροκορδάτος Μιχαήλ Β' 213/145
 Μαυροκορδάτος Νικόλαος Α' 301/29, 327/55· Β' 285/217
 Μαυροκορδάτου Σμαράγδα Α' 301/29, 340/68
 [Μαυροκορδάτου] Σουλτανίτζα Β' 269/201
 Μαυρομάτης Νεόφυτος· βλ. Νεόφυτος —
 Μαυρουδής από τό χωριό Περκόβιτζα Βουλγαρίας (18ος αι.) Β' 244/176, 245/177
 Μεγάλου Σπηλαίου μονή Α' 323/51
 Μεθόδιος Άνθρακίτης Α' 317/45· Β' 274/206
 Μεθόδιος Θεσσαλονίκης Α' 332/60
 Μελένικο Α' 322/50· Β' 245/177, 246/178, 247/179, 278/210
 Μελενίκου άρχιερείς· βλ. Γερμανός, Δωρόθεος, Θεωνάς
 Μελενίκου έξαρχία Β' 247/179
 Μελενίκου μητρόπολη Β' 246/178
 Μελέτιος Βιδύνης (1755) Β' 266/198
 Μελέτιος Κώου (1755) Β' 266/198
 Μελέτιος Πατριάρχης Ίεροσολύμων Α' 325/53, 330/58
 Μελέτιος Προύσης Β' 266/198
 Μελέτιος Φιλαδελφείας Α' 332/60
 Μεσημβρίας άρχιερείς· βλ. Άνθιμος —
 Μεσολόγγι Β' 279/211
 Μέτρων άρχιερείς· βλ. Μακάριος —
 Μεχμέτ πρεσβευτής της Τουρκίας στη Γαλλία (1719-1720) Β' 282/214
 Μηθύμνης άρχιερείς· βλ. Άρσένιος —
 Μήλος Β' 234/166
 Μήλου άρχιεπισκοπή Α' 322/50, 328/56
 Μήλου άρχιερείς· βλ. Γαβριήλ Ναυπλίου
 Μηλούδη μονή· βλ. Άγίου Γεωργίου —
 Μητροφάνης Γ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Β' 247/179
 Μητροφάνης Γρηγοράς Α' 389/117
 Μητροφάνης Κορίνθου Α' 318/46· Β' 234/166, 235/167, 276/208
 Μητροφάνης Φιλιππουπόλεως (1742) Α' 318/46· Β' 236/168, 237/169, 276/208
 Μικρά Άσία Α' 281/9
 Μίνως Α' 400/128
 Μιχαλοπόλ Γεώργιος χάτμανος Α' 377/105
 Μογλενών άρχιερείς· βλ. Διονύσιος ό Κόκκινος
 Μολατζίκης γουναράς (1755/6) Α' 359/87
 Μολδαβία Α' 296/24, 297/25, 301/29, 318/46, 349/77, 377/105, 378/106, 379/107, 381/109, 390/118· Β' 270/202, 275/207
 Μολδαβίας μητροπολίτης Α' 315/43· βλ. και Νικηφόρος —
 Μολδοβλαχία Α' 325/53, 381/109, 382/110
 Μολδοβλαχίας άρχιερείς· βλ. Άντώνιος —
 Μονεμβασίας μητροπολίτης Α' 328/56· βλ. και Γρηγόριος Σωτήρης
 μονές· βλ. Άγίας Άναστασίας της φαρμακολυτριάς, Άγίας Ζώνης (Βαθύ Σάμου), Άγίας Τριάδος (Βλαχία), Άγίας Τριάδος (έπαρχίας Φαναρίου, στο Βου-

- νίσι), Άγίας Τριάδος (Όλύμπου), Άγίου Άντανίου Άπεξανών, Άγίου Γεωργίου Μηλούδη (Μήλος), Άγίου Γεωργίου του Καπούλη (Μήλος), Άγίου Δημητρίου (Μεσολόγγι), Άγίου Έλευθερίου (Κυδωνία Κρήτης), Άγίου Νικολάου (Καστέλλι Σιάφρου Σαντορίνης), Άγίου Όρους, Άμασγού (Κύπρου), Άρκαδίου, Άρσάνη (Κρήτη), Βατοπεδίου, Βουλκάνου, Ζωοδόχου Πηγής (Πάτριος), Ζωοδόχου Πηγής του Χαρτοφύλακος (Κρήτη), Θεοτόκου «της Άγίας» (Νάξος), Θεοτόκου της Έδαγγελιστριάς (Θήβα), Θεοτόκου της Χρυσοπηγής (Σίκιμος), Ίβήρων, Ίωάννου του Θεολόγου (Πάτριος), Καστριανής (Μήλος), Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Πεντέλη), Λαύρας (Άγιο Όρος) Μεγάλου Σπηλαίου, Νέα Μονή (Χίος), Παναγίας Βερνικόβου, Παναγίας Ταμπαγίας (Κοβάτζοβο), Παναγίας Τουρλιανής (Μύκονος), Ροζινού (Μελένικο), Ρουκουνιάτου (Σύμη), Ταξιάρχου (Πωγωνιανή), Ταξιάρχου (Σαγρί), Ταξιαρχών (Βουκουρέστι), Φωτοδόχου (Νάξος), Χρυσοστόμου (Μήλος), Saint Louis (Πέραν)
 Μοσχονήσια Α' 328/56· Β' 279/211
 Μουρνιές χ. Α' 293/21
 Μουσελίμης Γεωργάκης Α' 316/44
 Μπασαράμπα Κωνσταντίνος ό Μπραγκοβάνος Α' 388/116, 389/117, 397/125
 Μύκονος Α' 314/42· Β' 234/166, 286/218
 Μυσία Α' 390/118, 400/128
 Μυτιλήνη Α' 328/56· Β' 279/211
 Μυτιλήνης άρχιερείς· βλ. Άνθιμος, Γεράσιμος
 Μωσής Α' 368/96, 369/97, 370/98, 371/99, 395/123, 397/125
 Μωσής Βελιγραδίου Α' 310/38
 Ναβουζαρκάδης Β' 223/155
 Ναβουχοδονόσορ Β' 223/155
 Ναζιανζού επισκοπή Β' 206/138, 207/139, 208/140, 210/142
 Ναζιανζού άρχιερείς· βλ. Ίγνάτιος Σαράφογλου, Παρθένιος
 Ναθαναήλ Έφέσου· βλ. Ναθαναήλ Καλλονάρης
 Ναθαναήλ ιερομόναχος· βλ. Ναθαναήλ Καλλονάρης
 Ναθαναήλ Καλλονάρης Α' 286/14, 348/76-349/77· Β' 266/198, 285/217
 Νάξος Α' 321/49
 ναοί· βλ. Άγίας Κυριακής (Χίος), Άγίου Γεωργίου (Μελένικο), Άγίου Ίωάννου (Παλατās), Άγίου Στεφάνου (Άδριανούπολη), Άγίων Άποστόλων (Μελένικο), Ήλιού προφήτου (Μελένικο), Κεχαριτωμένης (Μελένικο), Κυρίας των Άγγέλων (Κέρκυρα), Ταξιάρχου (Μελένικο), Φανερωμένης
 Ναυπάκτου και Άρτης άρχιερείς· βλ. Βαρθολομαίος, Νεόφυτος Μαυρομάτης
 Ναυπλίου άρχιερείς· βλ. Γαβριήλ, Νεόφυτος
 Νέα Μονή Χίου Α' 327/55, 334/62
 Νέας Λαύρας μονή· βλ. Άγίας Τριάδος Όλύμπου μονή
 Νεκτάριος ιερομόναχος (1699) Α' 332/60
 Νεμεσού έπαρχία· βλ. Αεμεσού έπαρχία
 Νέον Χωρίον χ. Κρήτης Α' 328/56
 Νεόφυτος Ιεροδιάκονος Α' 286/14, 299/27, 350/78· Β' 285/217. Βλ. και Νεόφυτος Σμύρνης
 Νεόφυτος Καισαρείας Α' 283/11, 286/14, 289/17, 293/21, 299/27, 339/67-340/68· Β' 209/141, 286/218. Βλ. και Νεόφυτος Σ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
 Νεόφυτος Κρήτης· βλ. Νεόφυτος Πατελάρος
 Νεόφυτος Μαυρομάτης μητροπολίτης Ναυπάκτου και Άρτης Α' 292/20, 313/41
 Νεόφυτος Ναυπλίου (1755) Β' 266/198
 Νεόφυτος Ούγγροβλαχίας Α' 310/38
 Νεόφυτος παπás Α' 287/15, 289/17, 346/74· Β' 287/219
 Νεόφυτος Πατελάρος μητροπολίτης Κρήτης Α' 287/15, 385/113
 Νεόφυτος Σμύρνης Α' 286/14, 292/20, 299/27, 350/78-352/80· Β' 286/218. Βλ. και Νεόφυτος Ιεροδιάκονος

- Νεόφυτος Σ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 295/23, 316/44, 330/58, 354/82· Β' 209/141, 281/213, 283/215
- Νεόφυτος Φιλιππουπόλεως Β' 252/184, 254/186, 255/187, 256/188
- Νέστωρ Α' 388/116
- Νέων Πατρών μητροπολίτης (1740) Α' 299/27, 339/67
- Νικαίας άρχιερείς· βλ. Γεράσιμος, Ίερεμίας, Καλλίνικος
- Νικαίας Σύνοδος Β' 231/163
- Νικηφόρος Ζητουνίου (1710-6) Β' 229/161
- Νικηφόρος Κυρηναίας Α' 318/46· Β' 275/207
- Νικηφόρος Λακεδαιμονίας (1716) Β' 229/161· βλ. και Νικηφόρος Ζητουνίου
- Νικηφόρος Μολδαβίας Α' 311/39
- Νικηφόρος μοναχός Α' 335/63
- Νικόδημος Ιερομόναχος Α' 333/61
- Νικηφόρος Προικοννήσου (1755) Β' 266/198
- Νικόλαος προστατευόμενος του Φιλοθέου Κύπρου Α' 307/35, 360/88
- Νικηφόρος Τορνόβου Β' 244/176
- Νικομήδεια Α' 365/93, 366/94
- Νικομηδείας άρχιερείς· βλ. Γαβριήλ, Θεόκλητος, Κύριλλος, Σεραφείμ
- Νικομηδείας μητρόπολη Β' 210/142, 211/143, 212/144, 213/145, 215/147
- Νοταρής Χρύσανθος· βλ. Χρύσανθος — Ντάρια Α' 360/88
- Ξάνθης μητρόπολη Α' 328/56
- Όδυσσεύς Α' 399/127
- Οικονόμος Κωνσταντίνος Α' 285/13
- Οικονόμος Σοφοκλής Α' 285/13
- Όλυμπος Θεσσαλίας Α' 322/50· Β' 278/210
- Όμηρος Α' 357/85, 398/126· Β' 273/205
- Όσιού Διονυσίου μονή στον Όλυμπο· βλ. Άγίας Τριάδος Όλύμπου μονή
- Όσμάν Γ' σουλτάνος Β' 282/214
- Όγγροβλαχία Α' 378/106, 380/108, 382/110· Β' 269/201, 270/202
- Όγγροβλαχίας άρχιερείς Α' 311/39, 334/62· Βλ. και Νεόφυτος —
- Παγκράτιος Βάρνης Α' 317/45· Β' 216/148-219/151, 274/206
- Παγκράτιος Δημαρής άρχιδιάκονος Α' 369/97
- Πάσιος Β' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 293/21, 294/22, 297/25, 311/39, 317/45, 321/49, 378/106· Β' 245/177, 274/206, 280/212
- Πάσιος Σηλυμβρίας· βλ. Πάσιος Σταγών
- Πάσιος σκευοφύλακας (1691) Α' 331/59
- Πάσιος σκευοφύλακας τής μονής Βατοπεδίου Α' 319/47· Β' 240/172, 241/173, 242/174, 243/175, 276/208
- Πάσιος Σταγών Α' 284/12
- Πάσιος Φιλιππουπόλεως· βλ. Πάσιος Σταγών
- Παλαιστίνη Α' 367/95
- Παλαιών Πατρών μητροπολίτης Α' 327/55
- Παναγίας Βερνικόβου μονή Α' 332/60
- Παναγίας Ταμπαγίας ναός στο Κοβάτσοβο Β' 248/180
- Παναγίας τής Τουρλιανής μονή Α' 297/25· Β' 234/166, 286/218
- Παναγιώτισσα αδελφή του Ν.Κριτία Α' 300/28
- Παπαδόπουλος-Κεραμεύς Ά. Α' 295/23
- Πάραμος χ. βλ. Πέραμος
- Παρανίκας Μ. Α' 290/13
- Παρθένιος· βλ. Μακάριος άγιορείτης διδάσκαλος
- Παρθένιος Δρύστρας Α' 333/61
- Παρθένιος Καισαρείας τής Καππαδοκίας Β' 206/138, 208/140, 209/141, 212/144, 266/198
- Παρθένιος Κορίνθου (1734) Β' 234/166
- Παρθένιος Ναζιανζού (1749) Α' 311/39, Β' 210/142, 273/205
- Παρθένιος Πατριάρχης Ίεροσολύμων Α' 367/95, 368/96· Β' 271/203
- Παρθένιος Σαντορίνης Α' 331/59
- Πάρις Α' 392/120
- Παροναξία Α' 314/42
- Παροναξίας άρχιερείς Α' 331/59
- Πατελάρος Νεόφυτος· βλ. Νεόφυτος —
- Πάτμος Α' 313/41, 314/42, 322/50
- Πάτμου Σχολή Α' 313/41
- Παύλος άπόστολος Β' 211/143, 227/159, 233/165, 261/193

- Πάφου άρχιερείς· βλ. Ίωακείμ —
- Πελοπόννησος Α' 313/41, 315/43, 328/56
- Πεντέλης μονή· βλ. Κοιμήσεως τής Θεοτόκου μονή
- Πέραμος χ. Α' 325/53
- Πέραν Α' 298/26
- Περδικάρης Α' 320/48· Β' 277/209
- Περιβόλια χ. Α' 293/21
- Περιθωρίου έξαρχία Β' 247/179
- Περκόβιτζα χ. Βουλγαρίας Β' 244/176
- Πετραλής Ιερομόναχος Α' 332/60
- Πέτρας έπισκοπή Α' 328/56
- Πέτρας έπίσκοπος Α' 311/39
- Πίνδαρος Α' 401/129
- Πισιδία Α' 328/56
- Πλανούδης Μάξιμος Α' 335/63
- Πλάτων Α' 355/83, 362/90, 398/126
- Πρίαμος Α' 388/116
- Πρίαπος Α' 360/88
- Προβατᾶ πην. Α' 323/51
- Προικοννήσου άρχιερείς· βλ. Νικηφόρος —
- Προϊλάβου άρχιερείς· βλ. Καλλίνικος Δ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Φιλόθεος
- Προύσα Α' 281/9, 300/28, 314/42, 352/80
- Προσφής άρχιερείς· βλ. Μελέτιος —
- Πτολεμαΐδος μητρόπολη Α' 315/43
- Πυργίου έξαρχία Α' 334/62
- Πωγωνιανής άρχιερείς· βλ. Μαλαχίας —
- Πωγωνιανής έπισκοπή Α' 326/54
- Ραγκαβής Άνδρόνικος μέγας εκκλησιάρχης (1694-1703) Α' 292/20
- Ραδάμανθος Α' 400/128
- Ραιδεστού άρχιεπισκοπή Α' 331/59
- Ρακοβίτσα Μιχαήλ Α' 349/77, 396/124
- Ρακοβίτσα Τζεχάνης Κωνσταντίνος Α' 287/15, 296/24, 380/108, 381/109· Β' 270/202
- Ράλλης Ίωάννης Α' 283/11
- Ραμαντάνης Άντωνάκης Α' 302/30
- Ρεθύμνης έπισκοπή Α' 328/56
- Ρηκονιάτου μονή· βλ. Ρουκουνιάτου μονή
- Ρίζος Ίάκωβος Α' 379/107
- Ρόδος Α' 315/43
- Ρόδου μητροπολίτης Α' 318/46
- Ροζινοῦ μονή στο Μελένικο Α' 322/50· Β' 245/177-248/180, 278/210
- Ρουκουνιάτου μονή στη Σόμνη Α' 315/43
- ρουφέτια Α' 311/39, 324/52, 325/53· Β' 201/133, 204/136
- Ρύσιος Διαμαντής Α' 286/14, 290/18· Β' 285/217
- Ρωσσέτος Μιχαήλ Α' 295/23
- Σαγρι χ. Α' 324/52
- Σάμος Α' 291/19, 297/25, 331/59, 333/61
- Σαμουήλ Δέρκων· βλ. Χαντζερής Σαμουήλ
- Σαμουήλ Χαντζερής ό από Δέρκων Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Α' 295/23, 296/24, 297/25, 329/57, 366/94, 367/95· Β' 212/144, 266/198, 271/203, 283/215
- Σαντορίνη Α' 333/61
- Σαντορίνης άρχιερείς· βλ. Διονύσιος, Ζαχαρίας, Παρθένιος
- Σαούλ Β' 224/156
- Σαρδανάπαλος Β' 219/151
- Σειράχ Α' 389/117
- Σεραφείμ Α' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ό από Νικομηδείας Α' 309/37, 312/40, 317/45, 323/51, 324/52, 329/57, 365/93, 366/94, 369/97, 376/104· Β' 271/203, 272/204, 273/205, 275/207, 281/213, 282/214
- Σεραφείμ Β' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ό από Φιλιππουπόλεως Α' 366/94· Β' 213/145, 271/203, 284/216
- Σεραφείμ Νικομηδείας· βλ. Σεραφείμ Α' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
- Σεραφείμ Φιλιππουπόλεως (1755) Β' 266/198· βλ. και Σεραφείμ Β' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
- Σερρών άρχιερείς· βλ. Γαβριήλ, Ίωαννίκιος
- Σερρών μητρόπολη Β' 215/147
- Σίβινος Α' 322/50
- Σηλυμβρίας άρχιερείς· βλ. Μακάριος, Παΐσιος
- Σίδης μητρόπολη Α' 311/39
- Σιάτιστα Α' 313/41
- Σιατίστης Σχολή Α' 313/41
- Σίλβεστρος Κύπρου Α' 318/46· Β' 275/207

- Σιλβεστρος Πατριάρχης Ἀντιοχείας Α' 297/25
 Συναϊτικὸ μετόχιον Κωνσταντινουπόλεως Α' 335/63
 Σινᾶ ὄρος Α' 366/94· Β' 226/158
 Σίφνος Α' 314/42, 322/50
 Σίφνου ἀρχιεπίσκοπος Α' 314/42, 333/61
 Σκόπελος Α' 313/41, 327/55
 Σκοπέλου μονές Α' 327/55
 Σκουβαράς Β. Α' 291/19, 301/29, 308/36
 Σλουτζιαρόπουλος Δημητράκης Α' 329/57
 Σμύρνη Α' 328/56· Β' 263/195, 279/211
 Σμύρνης ἀρχιερεῖς· βλ. Νεόφυτος —
 Σμύρνης μητρόπολη Α' 351/79
 Σολομών Α' 387/115, 392/121
 Σόφιας ἀρχιερεῖς· βλ. Δανιὴλ —
 Σούτσος Δράκος Α' 287/15, 289/17, 317/45, 345/73· Β' 287/219
 Σπανδωνῆς διδάσκαλος καὶ μέγας ἐκκλησιαρχης Α' 292/20, 317/45
 Σταγῆς Ἰωάννης ἱερέας Α' 319/47, 332/60
 Σταγῶν ἐπίσκοπος Β' 238/170, 239/171.
 Βλ. καὶ Παΐσιος Σταγῶν
 Σταυροδρόμι τοῦ Γαλατᾶ Α' 394/122
 Σταυρουπόλεως ἀρχιερεῖς· βλ. Ἰωαννίκιος —
 Συμεὼν Λέρνης Α' 318/46
 Σχολές· βλ. Ἀθηνῶν, Ἄρτας, Κωνσταντινουπόλεως, Πάτμου, Σιατίστης, Σκοπέλου, Τρικάλων Κορινθίας, Χίου
 Σωτήρης Γρηγόριος· βλ. Γρηγόριος —
 Σωτήρος Χριστοῦ μονή· βλ. Φωτοδότου μονή
 Σωφρόνιος Δαμαλῶν καὶ Πεδιάδος Β' 235/167
 Σωφρόνιος Πτολεμαίδος· βλ. Σωφρόνιος Χαλεπίου
 Σωφρόνιος Χαλεπίου ὁ ἀπὸ Πτολεμαίδος Α' 315/43
 Ταβουλάριος Θεσσαλονίκης Α' 283/11, 287/15, 321/49, 357/85· Β' 288/220.
 Βλ. καὶ Μανολάκης —
 Ταξιάρχου μονή στὸ Σαγρί Α' 324/52
 Ταξιάρχου ναὸς στὸ Μελένικο Β' 247/179, 248/180
 Ταξιαρχῶν μονή Πωγανιανῆς Α' 326/54
 Ταξιαρχῶν ναὸς στὸ Βουκουρέστι Α' 326/54· Β' 284/216
 Ταταῦλα Α' 349/77
 Τορνόβου ἀρχιερεῖς· βλ. Ἀνθιμος, Ἰωσήφ, Νικηφόρος
 Τορνόβου μητρόπολη Β' 224/156
 Τραπεζοῦντος μητροπολίτης Α' 328/56· Β' 278/210
 Τρίκαλα Α' 354/82
 Τρίκαλα Κορινθίας Α' 313/41
 Τρικάλων Κορινθίας Σχολή Α' 313/41
 Τρικάλων μητροπολίτης Β' 238/170, 239/171
 Τρίκκης ἀρχιερεῖς· βλ. Κωνστάντιος —
 Τρίκκης ἐπισκοπή Α' 354/82· Β' 239/171, 283/215
 Φανάρι Α' 307/35, 360/88
 Φαναρίου ἐπαρχία Α' 322/50
 Φανερωμένης ναὸς Α' 324/52
 Φιλαδελφείας μητροπολίτης Α' 319/47.
 Βλ. καὶ Μελέτιος —
 Φιλιππουπόλεως ἀρχιερεῖς· βλ. Δαμασκηνός, Θεόκλητος, Καλλίνικος, Μακάριος, Μητροφάνης, Νεόφυτος, Παΐσιος, Σαραφείμ
 Φιλιπποπόλεως μητρόπολη Β' 222/154, 226/158, 228/160, 236/168, 237/169, 252/184
 Φιλιππούπολη Α' 366/94, 367/95· Β' 223/155, 225/157, 252/184, 256/188, 257/189, 258/190
 Φιλίππων καὶ Δράμας ἀρχιερεῖς· βλ. Ἰωακείμ —
 Φιλόθεος Κύπρου Α' 287/15, 296/26, 302/30, 304/32, 305/33, 306/34, 307/35, 358/86· Β' 287/219
 Φιλόθεος Προιάβου (1755) Β' 266/198
 Φράντσα· βλ. Γαλλία
 Φωτοδότου μονή Νάξου Α' 321/49
 Χαγιατηζαδὲ ἀρχίατρος τοῦ σουλτάνου Β' 213/145
 Χαλδίας μητροπολίτης Α' 328/56· Β' 278/210

- Χαλέπι Α' 315/43
 Χαλεπίου ἀρχιερεῖς Α' 310/38, 315/43.
 Βλ. καὶ Σωφρόνιος —
 Χάλκη τῶν Πριγκηποννήσων Β' 201/133, 203/135, 204/136, 205/137
 Χαλκηδόνος ἐπαρχία Β' 280/212
 Χαλκηδόνος μητρόπολη Β' 201/133-205/137, 211/143, 213/145, 214/146, 215/147
 Χαλκηδόνος μητροπολίτης Α' 329/57. Βλ. ἐπίσης Ἰωαννίκιος Καρατζᾶς, Ἰωαννίκιος Σερρών, Καλλίνικος
 Χαμουδόπουλος Μηνᾶς Α' 285/13
 Χαρτοφύλακος μονή· βλ. Ζωοδόχου Πηγῆς μονή
 Χίος Α' 321/49, 323/51, 324/52, 325/53, 327/55, 334/62
 Χίου ἀρχιερεῖς Α' 332/60. Βλ. καὶ Γεράσιμος, Δανιὴλ, Διονύσιος
 Χίου Σχολή Α' 290/18
 Χουρμούζιος (1711) Α' 286/14, 290/18, 344/73· Β' 285/217
 Χριστιανουπόλεως ἀρχιερεῖς· βλ. Γρηγόριος, Δανιὴλ
 Χριστιανουπόλεως μητρόπολη Β' 228/160, 231/163
 Χρύσανθος Νοταρᾶς Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Α' 300/28, 307/35, 309/37, 313/41, 329/57, 388/117, 391/119, 396/124· Β' 232/164, 253/185, 280/212, 285/217
 Χρύσανθος παπάς (1755/6) Α' 359/87
 Χρυσοστόμου μονή Μήλου Α' 323/51
 Ὡλένης ἐπίσκοπος Α' 326/54
 Buhus Νικόλαος μέγας λογοθέτης Α' 390/118
 Fonseca de, Daniel Α' 298/26
 Saint Louis μονή στὸ Πέραν Α' 298/28
 Sevin abbé Α' 298/26
 Thomas ἡγούμενος τῶν καπουτσίνων τῆς μονῆς Saint Louis τοῦ Πέραν Α' 296/26
 Vapori N.M. Α' 292/20
 Yale Πανεπιστήμιο 291/19

ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

- τ. 1, σ. 292/20, στ. 23 αντί: Μαυρομάτη, γράφε: Μαυρομάτη.
- τ. 1, σ. 310/38, στ. 13-20 Τὸ ἐπιτροπικὸν τῶν ἀρχιερέων καὶ ἀρχόντων ποῦ περιλαμβάνεται στὸν κώδικα τοῦ Κριτία ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Μ. ΓΕΔΕΩΝ στὴν *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, τ. Δ' (1884), σ. 282-4 καὶ ἐπανεκδόθηκε ἀπὸ τοὺς συνεχιστὲς τοῦ ΜΑΝΣΙ, τ. 38, στ. 635-640. Τὸ ἐκδιδόμενον ἀπὸ τὸν Ἀ. Παπαδόπουλο-Κεραμέα, βλ. ΗΥΡΜΥΖΑΚΙ, *Documente*, τ. XIII, σ. 394-5, καὶ C. G. ΜΑΝΟ, *Documente*, στ. 635-640, εἶναι διαφορετικὸ ἂν καὶ ἔχει τὸν ἴδιο τίτλο καὶ ἀρχὴ μὲ τὸ πρῶτο· βλ. καὶ πιδ πάνω σ. 280/212, 284/216.
- τ. 1, σ. 312/40, στ. 22 ἀντί: σ. 92-93, γράφε σ. 92-95.
- τ. 1 σ. 313/41-314/42. «Σύστασις σχολείου εἰς Ἄρταν...». Νεότερη ἔκδοσις ἀπὸ τὸν Κ. Δ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟ, ἄ'Ο ἱερομόναχος Σωφρόνιος Λειχούδης καὶ ἡ Σχολὴ Μαυλάκη στὴν Ἄρταν, *Θεολογία*, τ. ΝΖ (1986), σ. 444-9.
- τ. 1, σ. 315/43, σημ. 118, στ. 36 ἀντί: ἡ μία ἀφορᾶ ἐκδεδομένο κείμενον, γράφε: οἱ δύο ἀφοροῦν ἐκδεδομένα κείμενα.
- τ. 1, σ. 316/44, σημ. στ. 29-31 ἀντί: Κληρονομίας πέρι... ἐργασίας, γράφε: «Κληρονομίας πέρι καὶ εἰς τριμοιρίαν ζητήματα, καὶ ἀποκρίσεις κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς νόμους ἐπὶ πατριαρχείας Ἱερουσολύμων. Πόνημα τοῦ πατρὸς μου»*. Δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Μ. ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις*, τ. Α', σ. 146-8, μὲ τὸν τίτλο «Ἀδύσις κληρονομικῶν τινῶν ζητημάτων».
- τ. 1, σ. 319/47, στ. 14 ἀντί: εἰς βον βαθμόν, γράφε: εἰς εον βαθμόν.
- τ. 1, σ. 322/50, στ. 14-17 ἄ'Επιβεβαιωτήριον ... Λαύρα». Ἐχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Μ. Πρωτοσύγκελο ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ, ἄ'Η ἐν Ὀλύμπῳ ἱερὰ σταυροπηγιακὴ μονὴ τοῦ Ὁσίου Διονυσίου» *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, ἔτος Δ' (1920), σ. 14-16. Βλ. καὶ πιδ πάνω, σ. 278/210.

ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΪΠΙΑΣ

«ΝΟΥΘΕΣΙΑΙ ΠΑΤΡΟΣ ΠΡΟΣ ΥΙΟΝ»
ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1808 ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος¹ ἀναγκάζεται νὰ φύγει ἀπὸ τὴν πατρίδα του, τὴν Τσαρίτσανη τῆς Θεσσαλίας, γιὰ τὶς Σέρρες, ἐπειδὴ κινδύνευε νὰ συλληφθεῖ μετὰ τὴν κατηγορία τῆς συμμετοχῆς στὸ κίνημα τῶν Μπλαχαβαίων. Τὴ φυγὴ του διευκόλυνε ὁ πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄. Ἀπὸ τὶς Σέρρες ὁ Οἰκονόμος πηγαίνει στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἀναλαμβάνει, μετὰ πατριαρχικὴ ἐντολή, χρέη ἐπιτρόπου τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γεράσιμου ποὺ διέμενε στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ παραμονὴ του στὴ Θεσσαλονίκη διάρκεσε ἕνα περίπου χρόνον. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1809 ἀναχωρεῖ γιὰ τὴ Σμύρνη, προκειμένου νὰ ἀναλάβει διδακτικὰ καθήκοντα στὸ νεοσύστατον τότε Γυμνάσιον τῆς πόλεως.

Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Τσαρίτσανη ὁ Οἰκονόμος ἦταν 28 χρονῶν. Ἀπὸ τὸ 1802 εἶχε διαδεχθεῖ τὸν πατέρα του Κυριακάκη στὰ καθήκοντα τοῦ ἱερέα καὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἐλασσῶνος, ἐνῶ παράλληλα ἀσχοῦσε καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἱεροκλήρυκα. Ἀπὸ τὰ 1805 ὡς τὰ 1807 διδάσκει στὸ σχολεῖον τῆς Τσαρίτσανης. Ἄνθρωπος μετὰ ζωηρὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα, ὁ Οἰκονόμος συνδέθηκε στενὰ μετὰ γνωστούς θεσσαλοὺς λογίους καὶ δασκάλους, ὅπως τοὺς ἀδελφοὺς Γερμανὸ καὶ Ἰωάννη Σπαρμιώτη, τὸν Γρηγόριον Κωνσταντᾶ καὶ ἰδιαιτέρως τὸν Κ. Κούμα, δάσκαλό του στὴν Τσαρίτσανη καὶ οἰκογενειακὸ του φίλον, μετὰ τὸν ὁποῖον διατήρησε στενὰ σχέσεις γιὰ πολλὰ χρόνια. Ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Κούμα στὸν Οἰκονόμον ἦταν καθοριστικὴ ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας χρόνια τῆς γνωριμίας τους: λόγιος μετὰ προοδευτικὰς ἰδέας, ὁ Κούμας θὰ τὸν βοηθήσει νὰ διευρύνει τοὺς πνευματικοὺς του ὀρίζοντες καὶ νὰ κάνει τὰ πρῶτα βήματα πρὸς τὶς ἰδέας τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Ἔτσι, ἀπὸ τὴν Τσαρίτσανη κιόλας, ὁ Οἰκονόμος θὰ ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Κοραΐ, ποὺ θὰ ἀποτελέσει ἀργότερα, στὴ Σμύρνη, τὴ βάση τῆς διδασκαλίας του.

1. Γιὰ τὴν περίοδον αὐτὴ τῆς ζωῆς τοῦ Κ. Οἰκονόμου βλ. πρόχειρα Κ. ΣΙΒΙΝΗ, Ἑπίγραμμα αὐτοσχέδιον περὶ τοῦ αἰδεσιμωτάτου πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Τεργέστη 1857.

Τὸ λόγιο κλίμα τῆς Τσαρίτσανης καὶ γενικότερα τοῦ Θεσσαλικοῦ χώρου, ἔστρεψε ἀπὸ νωρὶς τὸν Οἰκονόμο σὲ ποικίλες φιλολογικὲς ἀπασχολήσεις. Παράλληλα μὲ τὰ ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα, συντάσσει λόγους, ἐπιγράμματα, ποιήματα καὶ καταγίνεται μὲ τὴ μετάφραση τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδη. Χάρη στὴ γνώση τῆς γαλλικῆς γλώσσας², ἔρχεται σὲ μιὰ πρώτη ἐπαφή μὲ τὴ γαλλικὴ λογοτεχνία καὶ μεταφράζει σὲ «ἥρωικους στίχους» τὸν *Τηλέμαχο* τοῦ Fénelon. Γιὰ τὶς ἀπασχολήσεις αὐτὲς τοῦ νεαροῦ Οἰκονόμου στὴν Τσαρίτσανη ὑπάρχει μιὰ ἐνδιαφέρουσα μαρτυρία τοῦ Γρηγόριου Κωνσταντᾶ ἀπὸ τὰ Ἀμπελάκια. Σὲ φιλικὴ ἐπιστολὴ πού τοῦ γράφει, μαζὶ μὲ τὸν Γερμανὸ Σπαρμιώτη, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1807³, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Οἰκονόμος εἶναι, συγχρόνως, «Δάσκαλος, οἰκονόμος, π[α]πᾶς, κήρυξ, ἐπίτροπος [τοῦ σχολείου], στιχουργὸς τοῦ Τηλεμάχου, σχολιαστὴς, μεταφραστὴς...».

Γιὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τοῦ Οἰκονόμου στὴ Θεσσαλονίκη δὲν γνωρίζουμε πολλὰ πράγματα. Μιὰ ἀπὸ τὶς κύριες ἀπασχολήσεις του ἦταν τὸ κήρυγμα. Φαίνεται ὅτι ἐπιδίωξε ἐπίσης, ἀλλὰ χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ διοριστεῖ δάσκαλος. Μεταγενέστερες πληροφορίες φέρνουν τὸν Οἰκονόμο νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση, τὸν καιρὸ πού βρισκόταν στὴ Θεσσαλία ἢ, τὸ πιθανότερο, στὶς Σέρρες, μὲ συντηρητικὸς κύκλους τῆς περιοχῆς, οἱ ὁποῖοι μάλιστα τὸν κατηγοροῦν καὶ ὡς «ἄθεο»⁴. Δὲν ξέρουμε ποιὲς ἦταν οἱ «παρεκκλίσεις» ἐκεῖνες πού

2. Δάσκαλός του ἦταν ὁ ἀμπελακιώτης λόγιος Ζήσης Κάβρας· βλ. ΜΙΧ. Κ. ΣΧΙΝΑ, *Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ 9ῃ Μαρτίου 1807 ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν (...) τελετὴν τῆς κηδείας Κωνσταντίνου Οἰκονόμου*, Ἀθήνα 1857, σ. 4.

3. Ἀρχεῖο Οἰκονόμου, φάκ. ΙΙ, ἀρ. 19. Τὸ Ἀρχεῖο βρίσκεται στὸ Κέντρον Ἑρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

4. Τὶς πληροφορίες αὐτὲς τὶς γνωρίζουμε ἀπὸ δύο διαφορετικὲς πηγές. Στὰ 1820 ὁ Ν. Ζερβὸς γράφει στὸν Ἰγνάτιο Οὐγγροβλαχίας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ὅτι ὁ Οἰκονόμος ἐναντιώθηκε στὸν Κωνσταντίνου Σερρῶν (1791-1811, καὶ ἀργότερα Κυζίκου), ἐπειδὴ αὐτὸς «εἰς Θεσσαλίαν ἢ Σέρρας ὠνόμασε τὸν Εὐγένιον ἄθεον»· γιὰ τὴ στάση του αὐτὴ ὁ Οἰκονόμος χαρακτηρίζεται στὰ 1820 ἀπὸ συντηρητικὸς κύκλους τῆς Κωνσταντινούπολης ὡς «ἄθεος»· βλ. ΕΜΜ. Γ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗ, *Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας (1766-1828)*, τ. ΙΙ, Ἀθήνα 1961, σ. 123. Μὲ τὸ περιστατικὸ αὐτὸ φαίνεται ὅτι σχετίζεται καὶ μιὰ ἄλλη πληροφορία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Οἰκονόμος ἀπέτυχε νὰ διοριστεῖ δάσκαλος στὶς Σέρρες, ἐπειδὴ ἤρθε σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Κωνσταντίνου Σερρῶν· βλ. ΕΛΛΗΝ-ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΒΛΑΧΟΥ, *Ἡ παιδεία εἰς τὰς τουρκοκρατούμενας Σέρρας*, Ἀθήνα 1935, σ. 11-12· πβ. ΤΡ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΔΗ, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. Α', Ἀθήνα 1936, σ. 140.— Ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα, ὅταν ὁ Οἰκονόμος ἦταν ἐπικεφαλὴς τῶν φιλορθόδοξων δυνάμεων στὴν Ἑλλάδα, οἱ ἀντίπαλοί του, δημοσιογραφώντας ἐναντίον του, θὰ γράψουν ὅτι τὸν καιρὸ πού ἦταν στὴ Θεσσαλονίκη εἶχε κατηγορηθεῖ «ὡς ἄθεος, καὶ ἀπεβλήθη ἀπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Καφταντζόγλου»· τοῦτο μαρτυροῦν, συνεχίζει τὸ ἄρθρο, καὶ ἐπιστολαὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ἀπὸ Θεσσαλονίκην, καὶ ἀπὸ Σέρρας τοῦ μακαρίτου Ἰγνατίου Σκαλιώρα, αἵτινες ζωγραφίζουν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος τὸν Οἰκονόμον». (ἐφ. *Μέλισσα*, ἔτος Α', ἀρ. 6, 18 Ἰουλίου 1840, σ. 24 καὶ ἀρ. 7, 25 Ἰουλίου 1840, σ. 28). Τὴν πληροφορία αὐτὴ θὰ διαψεύσει ὁ Θ. Χοϊδᾶς, ὁ ὁποῖος κατοικοῦσε τότε στὸ σπίτι τοῦ Καφταντζόγλου μαζὶ μὲ τὸν Οἰκονόμο. (ἐφ. *Αἰών*, ἀρ.

ἐπέσυραν ἐναντίον του μιὰ τέτοια, ὑπερβολικὴ ἀσφαλῶς, κατηγορία. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι ἀναφέρονταν ὄχι στὴν πίστη τοῦ Οἰκονόμου, πού παραμένει σταθερὴ στὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ σὲ κάποιες νεωτεριστικὲς ἀπόψεις του πού ἔθεταν ὑπὸ ἀμφισβήτηση ὀρισμένες πλευρὲς τῆς παραδοσιακῆς ἰδεολογίας.

Κατὰ τὴν παραμονή του στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Οἰκονόμος συνέχισε τὶς φιλολογικὲς καὶ συγγραφικὲς του ἀπασχολήσεις. Στὴν περίοδο ἀκριβῶς αὐτὴ ἀνήκει ἡ μετάφραση ἑνὸς γαλλικοῦ συγγράμματος, πού φέρει τὸν τίτλο: «Νουθεσίαι πατρὸς πρὸς υἱόν». Ἡ μετάφραση αὐτὴ παρέμεινε ἀνέκδοτη καὶ βρίσκεται σήμερα στὸ Ἀρχεῖο Οἰκονόμου. Σκοπὸς τῆς μελέτης πού ἀκολουθεῖ εἶναι ἡ παρουσίαση τοῦ ἄγνωστου αὐτοῦ πονήματος τοῦ Οἰκονόμου. Εἰδικότερα, θὰ ἐξετάσουμε τὸ περιεχόμενο τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ μεταφραστὴς τὸ ἀπέδωσε στὰ ἑλληνικά, τὸ πνευματικὸ κλίμα μέσα στὸ ὁποῖο τοποθετεῖται ἡ μετάφραση καὶ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποῖους ὁ Οἰκονόμος δὲν θεώρησε σκόπιμο νὰ προχωρήσει στὴν ἐκδόσή της.

Ἡ πρώτη ἐντυπὴ ἀναφορὰ στὴ μετάφραση πού παρουσιάζουμε ἐδῶ ἔγινε, ἀπ' ὅσο ξέρω, τὸ 1871 ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ Οἰκονόμο. Προλογίζοντας τὰ *Σωζόμενα Φιλολογικὰ Συγγράμματα* τοῦ πατέρα του Κ. Οἰκονόμου, ἀναφέρει ὅτι ἀνάμεσα στὰ ἔργα του πού καταστράφηκαν στὴν πυρκαγιὰ τῆς Σμύρνης τὸ 1818 εἶναι καὶ «μέρος τῆς ἐκ τοῦ Γαλατικοῦ ἐρμηνεῖας τῆς τοῦ Δουπουῆ Ἡθογραφίας, ἦτοι νουθεσιῶν πατρὸς πρὸς υἱόν, πῶς νὰ πολιτευῆται εἰς τὸν Κόσμον»⁵. Καὶ ἀμέσως παρακάτω ὑποσημειώνει: «Ταύτης τῆς Ἡθογραφίας ἐν Θεσσαλονίκῃ τῷ 1808 ἐκπονηθείσης, ἀπεσώθησαν τετράδια τινὰ περιέχοντα τὰ πρῶτα κεφάλαια. Εἰς δὲ τὸ τέλος ἐκάστου κεφαλαίου ἦσαν καὶ σχόλια τοῦ μεταφραστοῦ συμπληρωματικὰ τῶν λόγων τοῦ συγγραφέως προστεθειμένα»⁶.

180-182, 21 Ἰουλίου 1840, σ. [ε']]). — Καὶ στὶς δύο αὐτὲς μαρτυρίες, τοῦ 1820 καὶ τοῦ 1840, ὁ Οἰκονόμος παρουσιάζεται ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του ὡς ἄθεος. Κατηγοροὶ του εἶναι συντηρητικοὶ κύκλοι τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, πού ἐκπροσωποῦνται ἐδῶ ἀπὸ τὸν Κωνσταντίνου Σερρῶν καὶ τὸν Ἰγνάτιο Σκαλιώρα. Τὸν Ἰγνάτιο, γνωστὸ ἀργότερα ἀπὸ τὶς βίαιες ἐπιθέσεις του ἐναντίον τοῦ Κοραῆ, ὁ Οἰκονόμος τὸν εἶχε γνωρίσει στὶς Σέρρες. Ἀνάμεσα στοὺς δύο ἄνδρες ὑπῆρχε, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Οἰκονόμου, μιὰ διακριτὴ ἀντιπαλότητα, πού ἀπέρρεε ἀπὸ τὸν διαφορετικὸ ἰδεολογικὸ προσανατολισμὸ τους: ὁ Ἰγνάτιος, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Οἰκονόμο, ἀνῆκε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ κίβλας στὴν ἀντικοραϊκὴ παράταξη. Στὸ ἴδιο χῶρο ἀνῆκε ἀσφαλῶς καὶ ὁ ἄλλος ἀντίπαλος τοῦ Οἰκονόμου, ὁ Κωνσταντίνος Σερρῶν, ὅπως ἀποδεικνύει ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἄθεου πού ἐπιρρίπτει ἐναντίον τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη, ἑνὸς λογίου γνωστοῦ γιὰ τὶς νεωτερικὲς καὶ φιλελεύθερες ἰδέες του.

5. *Τὰ Σωζόμενα Φιλολογικὰ Συγγράμματα Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων*, ἐκδ. ΣΟΦ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Ἀθήνα 1871, σ. ζ'.

6. *Ο.π.*, σημ. δ'.

Τὸ χειρόγραφο στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Σοφ. Οἰκονόμος βρίσκεται στὸ οἰκογενειακὸ Ἀρχεῖο τῶν Οἰκονόμων, καὶ συγκεκριμένα σ' ἓνα τμήμα τοῦ ποῦ ἤρθε στὴν ἐπιφάνεια τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ ἀνήκει σήμερα στὸ «Ἑλληνικὸ Ἱστορικὸ καὶ Λογοτεχνικὸ Ἀρχεῖο» (ΕΛΙΑ)⁷. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χειρόγραφο αὐτὸ (στὸ ἐξῆς χφ. Β)⁸, ὑπάρχει καὶ ἓνα ἄλλο (χφ. Α), ποῦ περιέχει τὴν ἴδια μετάφραση, τὸ ὁποῖο βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο Οἰκονόμου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν⁹. Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ δύο χειρόγραφα εἶναι ὅτι τὸ χφ. Α περιέχει τὴν πρώτη μορφή τῆς μετάφρασης, ἐνῶ τὸ χφ. Β μιὰ ἐπόμενη γραφή, πῶς ἐπεξεργασμένη καὶ καθαρογραμμένη. Ὁ τίτλος τῆς μετάφρασης στὸ χφ. Β εἶναι ὅπως ἀκριβῶς τὸν ἀναφέρει ὁ Σοφ. Οἰκονόμος: «Ἡθογραφία, ἦτοι νοουθεσίαι πατρὸς πρὸς υἱόν...» ἀντίθετα στὸ χφ. Α ὁ τίτλος εἶναι «Νουθεσία Πατρὸς πρὸς υἱόν πῶς νὰ πολιτευῆται εἰς τὸν Κόσμον». Ὁ δεῦτερος αὐτὸς τίτλος ἀποδίδει πιστά, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω, τὸν ἀντίστοιχο γαλλικὸ τὴ λέξη «Ἡθογραφία» στὸ χφ. Β τὴν πρόσθεσε ὁ Οἰκονόμος κατὰ τὴν καθαρογράφηση τῆς μετάφρασης. Γιὰ τὶς διαφορὰς τῶν δύο χειρογράφων θὰ γίνῃ διεξοδικὰ λόγος στὴ συνέχεια τῆς μελέτης.

Τὸ ἔργο ποῦ μεταφράζει ὁ Οἰκονόμος ἀνήκει στὸν γάλλο συγγραφέα Dupuy La Chapelle καὶ ἔχει τίτλο: *Instruction d'un père à son fils sur la manière de se conduire dans le monde*. Ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1730 στὸ Παρίσι καὶ ἐπανεκδόθηκε τρεῖς τουλάχιστο φορές: τὸ 1759 στὴ Βασιλεία (Basle) καὶ τὸ 1762 καὶ 1812 στὸ Παρίσι¹⁰. Σχετικὰ μὲ τὸν συγγραφέα του, γνωρίζουμε ὅτι εἶχε χρηματίσει «secrétaire au Traité de la Paix de Riswick» (1697)¹¹. Ἡ πληροφορία αὐτή, τὴν ὁποία δίνει ὁ ἴδιος στὸν τίτλο τοῦ ἔργου του, εἶναι ἡ μόνη ποῦ συνοδεύει τὸ ὄνομά του στὰ γαλλικὰ βιογραφικὰ λεξικά¹². Παρὰ ταῦτα, ὁ Dupuy La Chapelle ἄφησε ἓνα πλούσιο συγγραφικὸ

7. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ ἐδῶ τὸν πρόεδρο τοῦ ΕΛΙΑ Μάνο Χαριτάτο ποῦ μοῦ ἐπέτρεψε πρόθυμα νὰ μελετήσω τὸ χειρόγραφο.

8. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία τετράδια τῶν 16 φύλλον, διαστ. 20 × 12,5 ἐκ. καὶ φέρει συνεχῆ σελιδαριθμηση (σ. 1-96). Ἔχει γραφτεῖ μὲ τὸ χέρι τοῦ Κ. Οἰκονόμου.

9. Ἀρχεῖο Οἰκονόμου, φάκ. XXV, ἀρ. 12. Εἶναι γραμμένο καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸν Κ. Οἰκονόμο καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 15 τετράδια, διαστ. 20 × 12,2 ἐκ., ἀριθμημένα μὲ τὰ γράμματα τῆς ἐλληνικῆς ἀλφαβήτου.

10. Ἀντίτυπα τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν εἶδα στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θέλω νὰ εὐχαριστήσω τὸν Μιχάλη Λασιθιωτάκη καὶ τὴν Πόπη Πολέμη γιὰ τὴν εὐγενικὴ βοήθειά τους σὲ θέματα βιβλιογραφικῶν καὶ ἄλλων διακριβώσεων.

11. Μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Ryswick (Ὁλλανδία) τερματίστηκε ὁ πόλεμος τῆς «συμμαχίας τῆς Αὐγούστης» ἀνάμεσα στὴ Γαλλία, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ τὴν Ἀγγλία, Ὁλλανδία, Ἰσπανία καὶ Γερμανία, ἀπὸ τὴν ἄλλη.

12. Βλ. *Biographie Universelle, ancienne et moderne*, ἐκδ. Michaud, τ. 12, Παρίσι 1814, σ. 326, τὴν ὁποία ἀκολουθοῦν: *Nouvelle Biographie Générale*, ἐκδ. Firmin Didot frères, τ. 15, Παρίσι 1861, στ. 380. *Grand Dictionnaire Universel du XIXE*

ἔργο¹³, μὲ ἠθικὸ καὶ παιδαγωγικὸ περιεχόμενο, δημοσιευμένο στὰ τέλη τοῦ 17ου καὶ στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ ποῦ σχολιάζουμε ἐδῶ, εἶχε ἐκδώσει τὸ 1707 ἓνα παρόμοιο σύγγραμμα μὲ τὸν τίτλο: *Instruction d'un père à sa fille tirée de l'Écriture Sainte*, τὸ ὁποῖο γνώρισε ἀρκετὲς ἐπανεκδόσεις (1708, 1731, 1752, 1784) καὶ μεταφράστηκε τὸ 1851 καὶ στὰ ἰσπανικά. Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἔργα του σημειῶναι: *Caractères, sentiments et entretien sur deux personnes, dont l'une parle mal et écrit bien, et l'autre parle bien et écrit mal*, Παρίσι 1693· *Dialogues sur les plaisirs, sur les passions et sur le mérite des femmes...*, Παρίσι 1717· *Réflexions sur l'amitié...*, Παρίσι 1728· *Essais hebdomadaires sur plusieurs sujets intéressans*, Παρίσι 1730.

Ἡ πρώτη καὶ ἡ δεύτερη ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου ποῦ παρουσιάζουμε ἐδῶ (1730 καὶ 1759) εἶναι σχεδὸν πανομοιότυπες. Στὴν ἐκδοσὴ ἡμῶς τοῦ 1762 ἔχει ἀφαιρεθεῖ ἓνα ὀλόκληρο κεφάλαιο¹⁴ καὶ σὲ ὀρισμένα ἄλλα ἔχουν γίνῃ κάποιες μικρὲς ἐπεμβάσεις. Ἔτσι, στίς δύο πρώτες ἐκδόσεις τὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου εἶναι 29, ἐνῶ στὴν ἐκδοσὴ τοῦ 1762, καὶ τοῦ 1812 ποῦ τὴν ἀκολουθεῖ, εἶναι 28. Οἱ ὑπόλοιπες ἀλλαγές εἶναι μᾶλλον ἀσήμαντες. Ἡ μετάφραση στὰ ἑλληνικά ἔγινε ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ 1762¹⁵ ἢ ἀπὸ κάποια παρόμοια — ἀν ὑπάρχει, φυσικά, τέτοια ἐκδοσὴ μεταξὺ τοῦ 1762 καὶ τοῦ 1812. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς δὲν ἦταν, βέβαια, ἀποτελεσμα ἐπιλογῆς· ἀπλῶς αὐτὴ ἦταν ποῦ ὁ Οἰκονόμος εἶχε στὴ διάθεσή του. Ἡ μετάφραση, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Σοφ. Οἰκονόμου, ἔγινε στὴ Θεσσαλονίκη τὸ 1808¹⁶· ὅπως θὰ δοῦμε ἡμῶς παρακάτω, ἡ ἐργασία συνεχίστηκε καὶ τὸ 1809.

siècle, ἐκδ. P. Larousse, τ. 6, Παρίσι 1870, σ. 1421. *La Grande Encyclopédie*, τ. 15, Παρίσι χ.χ., σ. 100.

13. Κατάλογο τῶν βιβλίων τοῦ βλ. στὰ ἔργα τῆς σημ. 12, καθὼς καὶ στὰ J.-M. QUÉRARD, *La France littéraire*, φωτ. ἀνατύπ., τ. II, Παρίσι [1964], σ. 715· ALEXANDRE CIORANESCU, *Bibliographie de la littérature française du dix-huitième siècle*, τ. I, Παρίσι 1969, σ. 749· πβ. *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*, τ. 45, Παρίσι 1911, στ. 451-452.

14. Τίτλος τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, ποῦ στίς δύο πρώτες ἐκδόσεις εἶχε ἀρ. XX, εἶναι: «Des spectacles». Σ' αὐτὸ ὁ συγγραφέας συμβούλευε τοὺς νέους γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ συμπεριφέρονται στὰ δημόσια θεάματα καὶ ἰδιαιτέρως στὸ θέατρο. Πιθανῶς τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἀφαιρέθηκε ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενό του θεωρήθηκε ἀνάρμοστο γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν νέων.

15. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ διαφορὰς ποῦ ὑπάρχουν στὴν ἐκδοσὴ τοῦ 1762, σὲ σχέση μ' ἐκεῖνη τοῦ 1730, ἐπαναλαμβάνονται καὶ στὴ μετάφραση· βλ. ἐνδεικτικὰ σ. 35 (ἐκδ. 1730), σ. 33 (ἐκδ. 1762) καὶ χφ. Α (τετράδιο β, φ. 6ν).

16. Στὸ τετράδιο β τοῦ χφ. Α ὑπάρχει μιὰ δυσανάγνωστη σημείωσις, γραμμένη ἀπὸ τὸν Κ. Οἰκονόμο στὸ περιθώριό τοῦ φ. 8ν. Ἀπὸ τὴ σημείωσις αὐτὴ διαβάζεται καθαρά μόνον ἡ ἀρχή: 10β: 20:... (=20 Δεκεμβρίου). Ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὸ ἔτος 1808, ποῦ δίνει ὁ Σοφ. Οἰκονόμος (ἐδῶ, σ. 307). Ἄν ἡ παραπάνω σημείωσις

Τὸ βιβλίο τοῦ Dupuy δὲν ἔχει κάποια ιδιαίτερη θέση στὴ γαλλικὴ βιβλιογραφία. Εἶναι ἓνα ἔργο ποῦ ἀνήκει σὲ μιὰ πλούσια σειρά ἠθικοδιδασκτικῶν ἐγχειριδίων, ἀπευθυνόμενων στοὺς νέους ἢ τοὺς γονεῖς, τὰ ὁποῖα γνωρίζουν ιδιαίτερη ἀκμὴ στὸν 17ο αἰώνα¹⁷ — ἐποχὴ τῶν μεγάλων ἠθικολόγων¹⁸ — ἀλλὰ ἐπιβιώνουν μὲ διάφορες μορφές καὶ στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες. Σκοπὸς τῶν ἐγχειριδίων αὐτῶν εἶναι νὰ διαπαιδαγωγήσουν ἠθικὰ τοὺς νέους: νὰ τοὺς καθοδηγήσουν στὸ δρόμο τῆς ἀρετῆς καὶ νὰ τοὺς προφυλάξουν ἀπὸ τὶς παγίδες τοῦ κακοῦ, νὰ τοὺς ἐμπνεύσουν τὴν πίστη στὶς καθιερωμένες ἠθικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀξίες, νὰ τοὺς ὑποδείξουν τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ρυθμίζουν τὶς κοινωνικὲς σχέσεις καὶ συμπεριφορὲς τους. Ἡ θεματολογία τους παρουσιάζει ἀρκετὲς ὁμοιότητες μὲ τοὺς ὁδηγοὺς καλῆς συμπεριφορᾶς¹⁹ — τὶς *Χρηστοθήεις*, ὅπως πολιτογραφήθηκαν στὰ ἑλληνικά — καὶ φυσικὰ μὲ μιὰ παλαιότερη ἠθικοπαιδαγωγικὴ φιλολογία ποῦ καλλιέργησαν συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Θεόφραστος, ὁ Ἐπίκτητος, ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι μετὰγενέστεροι. Ὅμως τὸ περιεχόμενο τῶν ἐγχειριδίων αὐτῶν εἶναι πολὺ εὐρύτερο καὶ ἀγκαλιάζει ὅλα τὰ θέματα ποῦ σχετίζονται μὲ τὴν ἠθικὴ διαπαιδαγώγηση τῆς νεολαίας. Ἀπ' αὐτὴ τὴν παράδοση ἀντλεῖ καὶ τὸ βιβλίο τοῦ Dupuy. Ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω, πρόκειται γιὰ ἓνα ἔργο ποῦ διακρίνεται γιὰ τὴν αὐστηρὴ προσήλωσή του στὶς ἀρχὲς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ τὶς παραδοσιακὲς ἀξίες τῆς γαλλικῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ παραμένει πιστὸ σὲ μιὰ συντηρητικὴ παράδοση, ἡ ὁποία ὅμως τὴν ἐποχὴ ποῦ ἐκδίδεται τὸ βιβλίο, ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα, εἶχε ἀρχίσει νὰ τίθεται ὑπὸ ἀμφισβήτηση.

Ἄς δοῦμε ἀναλυτικότερα τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου. Ὁ συγγραφέας του, στὸ ρόλο τοῦ πατέρα, ἀπευθύνεται στὸν νεαρὸ γιό του, ποῦ διανύει μᾶλλον τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία του, καὶ τὸν συμβουλεύει «πῶς νὰ πολιτευῆται εἰς τὸν κόσμον». Μιὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς θέσεις τοῦ πατέρα, ποῦ διαπερνᾷ ὅλοκληρο τὸ βιβλίο, εἶναι ὅτι στὸν κόσμον πλεονάζει τὸ κακό: «τὰ πάντα εἶναι ψευδῆ εἰς τοῦτον τὸν κόσμον», «ὁ κόσμος εἶναι μία σύναξις πανούργων οἱ ὁποῖοι ἐπιτηδεύονται διὰ νὰ ἀπατώσιν ἀλλήλους»²⁰. Τὸ καλό, ὅπου ὑπάρχει, εἶναι ἀνάκατωμένο

εἶναι σύγχρονη μὲ τὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου — πράγμα ἀρκετὰ πιθανὸ — τότε μπορούμε νὰ υποθέσουμε ὅτι ἡ μετάφραση ἄρχισε γύρω στὰ τέλη τοῦ 1808. Σχετικὰ μὲ τὴν ὁλοκληρωσὴ τῆς βλ. ἐδῶ, σ. 330-331.

17. Βλ. PHILIPPE ARIÈS, *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Παρίσι 1973, σ. 113 κ.ἐξ. πβ. GEORGES SNYDERS, *La pédagogie en France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Παρίσι 1965, σ. 140 κ.ἐξ., 206-208.

18. Βλ. PAUL BÉNICHOU, *Morales du grand siècle*, Παρίσι 1948. πβ. PIERRE BARRIÈRE, *La vie intellectuelle en France*, Παρίσι 1974, σ. 206 κ.ἐξ.

19. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ γενικὰ βλ. τὴ μελέτη τοῦ NORBERT ELIAS, *La civilisation des mœurs*, Παρίσι 1973.

20. Χφ. Α, τετράδιο μ, φ. 7ν καὶ 1γ/γαλλ. ἐκδ., σ. 290, 265. — Ὅλα τὰ παραθέματα ποῦ ἀκολουθοῦν εἶναι ἀπὸ τὸ χφ. Α.

μὲ τὸ κακό, τὸ γνήσιο μὲ τὸ κίβδηλο, καὶ γι' αὐτὸ χρειάζεται γνῶση καὶ πείρα γιὰ νὰ τὸ διακρίνεις. Τὰ ἐφόδια αὐτὰ λείπουν, φυσικὰ, ἀπὸ τὸν νέο ἄνθρωπο ποῦ μόλις μπαίνει, ἀνώριμος καὶ ἄπειρος, στὸ στίβο τῆς ζωῆς. Χρειάζεται ἐπομένως ἓναν καλὸ καὶ ἐμπειρο ὁδηγό, ποῦ θὰ τοῦ γνωρίσει τὴ ζωὴ καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ θὰ τὸν βοηθήσει μὲ τὶς νοουθεσίες τοῦ νὰ διαμορφώσει τὴν ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ του προσωπικότητα²¹. Τὸ ρόλο τοῦ καθοδηγητῆ στὴν περίπτωσή μας τὸν ἀναλαμβάνει ὁ πατέρας—γονιὸς καὶ δάσκαλος μαζί.

Τὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου²² εἶναι ἀφιερωμένο, φυσικὰ, στὸ θεό. Ἡ πίστη στὸ θεό εἶναι πρωταρχικὴ ἀξία τῆς ζωῆς: «χωρὶς αὐτὴν ἡ ζωὴ μας δὲν εἶν' ἄλλο πρὰ μιὰ σειρά συνθεμένη ἀπὸ πλάνας καὶ λάθη» καὶ ἡμεῖς εἴμεθα εἰς τὸν κόσμον ὡσὰν ἓνα πλοῖον χωρὶς πηδάλιον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἀνέμων»²³. Ἡ πίστη δὲν κατακτάται μὲ τὴ γνῶση: οἱ νοητικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐξαιρετικὰ πεπερασμένες γιὰ νὰ κατανοήσουν τὸ μεγαλεῖο τοῦ θεοῦ. Ἄρκει ὅμως νὰ παρατηρήσουμε τὰ δημιουργήματά του γιὰ νὰ πιστέψουμε ὅτι ὑπάρχει. Ἡ λογικὴ σὰν μέσο κατανόησης τοῦ θεοῦ εἶναι ἐπικίνδυνη, γιὰτὶ εὐκολα μπορεῖ νὰ ὁδηγήσει τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀλαζονία καὶ τὴν ἀσέβεια. Μαζὶ μὲ τὴν πίστη στὸ θεό, ὁ νέος πρέπει νὰ γαλουχηθεῖ καὶ μὲ τὶς ἀξίες τῆς χριστιανικῆς θρησκείας: τὴν ἀγάπη, τὴν εὐσπλαγχνία, τὴ φιλανθρωπία, τὴν εὐσέβεια, τὴ χρηστοθήεια. Μόνο μιὰ ἀγωγή στηριγμένη στὴ χριστιανικὴ ἠθικὴ μπορεῖ νὰ ὁδηγήσει τὸν ἄνθρωπο στὴν εὐτυχία.

Μετὰ τὴ γνῶση τοῦ θεοῦ, ἔρχεται ἡ γνωριμία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἑαυτό του: τὸ «γινώσκειν ἑαυτόν». Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ὁ πατέρας πληροφορεῖ τὸ γιό του γιὰ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης γνῶσης, γιὰ τὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, γιὰ τὴ σύσταση καὶ τὴ λειτουργία τοῦ σώματος, γιὰ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα ἀντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικοὺς κόσμους ποῦ βρίσκονται σὲ συνεχῆ ἀντίθεση μεταξύ τους: «δὲν εἶναι κἀν μιὰ ἀναφορὰ μεταξύ σώματος καὶ ψυχῆς, ἐπειδὴ ὅλα ὅσα καταφάσκονται εἰς τὸ σῶμα, ἀποφάσκονται εἰς τὴν ψυχὴν»²⁴. Τὸ σῶμα εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς ὕλης καὶ τοῦ πάθους, ἐνῶ ἡ ψυχὴ ἀντιπροσωπεύει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀρετὴ. Καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ συνδιαλλάξει τὶς δύο αὐτὲς ἀντίρροπες δυνάμεις καὶ νὰ τὶς ὁδηγήσει σὲ μιὰ ἀρμονικὴ σύνθεση, ὅπου θὰ θριαμβεύει «ὁ νόμος τοῦ πνεύματος». Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ, στὸ πάθος καὶ τὴ λογικὴ, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ μοτίβα τοῦ βιβλίου, ποῦ ἐμπνέει τὸν παραινετικὸ ἢ ἀποτρεπτικὸ λόγο τοῦ πατέρα πρὸς τὸν νεαρὸ γιό του.

21. Ἀνάλογες εἶναι καὶ οἱ ἀντιλήψεις τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ ιστορικοῦ Charles Rollin (1661-1741), ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὶς ἰδέες τῶν γιανσενιστῶν. βλ. P. MESNARD, «Rollin forge l'esprit de l'enseignement secondaire», στὸν τόμο *Les grands pédagogues*, ἐπιμ. Jean Chateau, Παρίσι 1956, σ. 151.

22. Βλ. ἐδῶ, «Πίνακα ἀντιστοιχιῶν».

23. Τετρ. α, φ. 4ν / γαλλ. ἐκδ., σ. 9.

24. Τετρ. γ, φ. 1γ / γαλλ. ἐκδ., σ. 39.

INSTRUCTION D' UN PERE A SON FILS

ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΩΝ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ 1762 ΚΑΙ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

"Εκδοση του 1762		Χειρόγραφο Α		Χειρόγραφο Β
κεφάλαια	σελίδες	κεφάλαια	τετράδια/φύλλα	σελίδες
— A la Reine				
— De l'utilité des ouvrages concernant l' Education	I-XIX			
— Instruction d'un père à son fils, sur la manière de se conduire dans le monde	1-9	— Νουθεσία Πατρός πρὸς υἱὸν πῶς νὰ πολιτευῆται εἰς τὸν Κόσμον	α,φ.1r-4v	1-8 (9 -15 σημ.)
I De Dieu	9-25	α' Περὶ Θεοῦ	α,φ.4v-β,φ.3r	17-32 (33-44 σημ.)
II De la connoissance de soi-même	25-71	β' Περὶ τοῦ γινώσκειν ἑαυτὸν	β,φ.3r-δ,φ.5v	45-69 (70-77 σημ.)
III Des Études	71-103	γ' Περὶ σπουδασμάτων	δ,φ.5v-ε,φ.8v	78-96→
IV Du monde, et de la conduite qu'il faut tenir dans les affaires d'intérêt	103-121	δ' Περὶ κόσμου, καὶ πῶς πρέπει νὰ πολιτευῆται τινὰς εἰς ἑντερεσσιακὰς ὑποθέσεις	ζ,φ.1r-7r	
V Des Grands	122-158	ε' Περὶ τῶν μεγάλων	ζ,φ.7v-η,φ.8v→	
VI Des hommes d'épée	158-173			
VII Des hommes de Robbe	174-183			
VIII Des hommes d'Église	183-199	ζ' (;)		
IX Des hommes du Tiers-Etat	199-218	ζ' Περὶ τῶν τῆς τρίτης τάξεως ἀνθρώπων	ι,φ.1r-7v	
X Des jeunes gens et des gens âgés	219-225	η' Περὶ Νέων καὶ Προβεβηκότων	ι,φ.7v-8v→	
XI Des hommes pieux	226-237	θ' (;)		
XII Des Libertins	237-249	ι'		
XIII Des Flatteurs	250-266	ια' Περὶ κολάκων	←λ,φ.1r-4r λ,φ.4r-μ,φ.1v	
XIV Des Femmes vertueuses	266-273			
XV Des Femmes coquettes	273-281	ιβ' Περὶ Γυναικῶν	μ,φ.1v-8v	
XVI Des Femmes libertines	282-292			
XVII De la Raillerie	292-304	— Περὶ εἰρωνίας	ν,φ.1r-4r	
XVIII De la médisance	304-309	— Περὶ κακολογίας	ν,φ.4r-6v	
XIX De la civilité et de la politesse	309-336	— Περὶ κοσμιότητος τρόπου καὶ Πολιτικῆς	ν,φ.6v-ξ,φ.2v→	
XX Des visites	336-350			
XXI De la table	351-360			
XXII De l'ivrognerie	360-375	— Περὶ Μέθης	ξ,φ.3r-6r	
XXIII De la colère	375-385	— Περὶ Θυμοῦ	ξ,φ.6r-ο,φ.1v	
XXIV De l'ingratitude	385-392	— Περὶ Ἀχαριστίας	ο,φ.1v-4r	
XXV Des plaisirs	392-436	— Περὶ ἡδονῶν	ο,φ.4v-[ε],φ.6v→	
XXVI De l'humeur	437-446			
XXVII Du jeu	446-469			
XXVIII Des exercices propres pour la santé	469-481			
		— [Περὶ φθόνου;]	←τ,φ.1r-2r	
		— Περὶ ὑπερηφανείας	τ,φ.2r-5r	
		— Περὶ φιλαργυρίας	τ,φ.5r-8r	
		— Περὶ γονέων	τ,φ.8r-8v→	

Τὰ σημεῖα ← καὶ → δηλώνουν ὅτι λείπει ἡ ἀρχὴ ἢ τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου.

Τὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, πού ἔχει τίτλο «Περὶ σπουδασμάτων», ἀναφέρεται στὸ πρόβλημα τῆς γνώσης γενικά καὶ ἰδιαίτερα στὴν ἐγκύκλια ἐκπαίδευση τῶν νέων. Ὁ πατέρας-δάσκαλος πληροφορεῖ καὶ συμβουλεύει τὸ γιό του σχετικὰ μὲ τὰ μαθήματα πού ὀφείλει νὰ σπουδάσει, τὴ βιβλιογραφία πού θὰ χρησιμοποιήσει, τὴ σειρά καὶ τὴ μέθοδο μὲ τὴν ὁποία θὰ προσεγγίσει τὰ διάφορα γνωστικὰ ἀντικείμενα. Δὲν λείπει βέβαια καὶ ἐδῶ ὁ φρονηματοστικός λόγος τοῦ πατέρα: εἶναι ἄσκοπο καὶ ἐπιζήμιο, συμβουλεύει τὸ γιό του, νὰ σωρεῖται κανεὶς γνώσεις χωρὶς ἐπιλογή: τὸ σωστὸ εἶναι νὰ προσπαθεῖ «νὰ διακρίνη μὲ τὴν πλέον ἐξηκριβωμένην παρατήρησιν ἐκείνας τὰς ὁποίας ἢ ὡς ἀναγκαίας πρέπει νὰ προτιμήσῃ ἢ ὡς ματαίας νὰ τὰς καταφρονήσῃ, ἢ ὡς βλαπτικὰς νὰ τὰς ἀποφύγῃ, ἢ ὡς ψευδεῖς νὰ τὰς μεταμορφώσῃ»²⁵.

Τὰ ἐπόμενα ἔξι κεφάλαια (IV-IX) ἀναφέρονται σὲ ζητήματα κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς. Βασικὸς κανόνας εἶναι ὅτι ἡ συμπεριφορὰ δὲν πρέπει νὰ εἶναι κοινὴ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ νὰ διαφοροποιεῖται ἀνάλογα μὲ τὴν κοινωνικὴ θέση, τὸ ἀξίωμα, τὴ μόρφωση καὶ τὸ ἐπάγγελμα τους, καὶ ἀκόμη μὲ τὴ διάθεση καὶ τὶς ιδιορρυθμίες τους. Σὲ κάθε ἄνθρωπο λοιπὸν ἀρμόζει καὶ ἓνας διαφορετικὸς τρόπος συμπεριφορᾶς. Ἀπέναντι στοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς ἀξιωματούχους πρέπει νὰ εἴμαστε εὐπρεπεῖς, λιγόλογοι, σαφεῖς καὶ σύντομοι ὅταν τοὺς ἀπευθύνουμε τὸ λόγο, ἀφοσιωμένοι καὶ πειθήνιοι: νὰ ἐκτελοῦμε πιστὰ τὶς ἐντολές τους, νὰ ἀνεχόμαστε τὶς ιδιορρυθμίες τους, νὰ προσπαθοῦμε μὲ ἐντιμους τρόπους νὰ κερδίσουμε τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν εὐνοιά τους. Ἀντίθετα, πρέπει νὰ εἴμαστε πολὺ προσεχτικοὶ στὶς συναστροφές μας μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς τρίτης τάξης. Τοῦτο δὲν σημαίνει βέβαια ὅτι πρέπει νὰ τοὺς ἀποφεύγουμε, ἀφοῦ καὶ στὴν τάξη αὐτὴ «εὐρίσκονται καὶ τινες τίμιοι καὶ ἀξιοὶ ὑπολήψεως»²⁶. Ἐξᾴλλου, συμβουλεύει ὁ πατέρας τὸ γιό του, δὲν πρέπει νὰ προσέχουμε τόσο τὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀνθρώπων, τὰ ὁποῖα συνήθως εἶναι ἀπατηλά, ὅσο τὸ ἦθος καὶ τὸ χαρακτῆρα τους. Ὁ γενικὸς κανόνας, πάντως, εἶναι ὅτι οἱ σχέσεις μὲ τὴν τρίτη τάξη πρέπει νὰ περιορίζονται σὲ τυπικὸ ἐπίπεδο, διότι «ἡ διαφθορὰ τῶν ἀνθρώπων [τούτων] υἱέ μου εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε ὀλίγοι ἀπ' αὐτοὺς εὐρίσκονται εἰς τοὺς ὁποίους ἐμπορεῖ νὰ ἐμπιστευθῆ τινὰς»²⁷. Παράλληλα ὅμως ὑπάρχουν καὶ οἱ γενικοὶ κώδικες συμπεριφορᾶς, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ τηροῦμε, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὁποιοσδήποτε κοινωνικὸς περιορισμὸς: νὰ εἴμαστε, λόγου χάρι, εὐχάριστοι καὶ διακριτικοὶ στὶς συναστροφές μας, νὰ μὴν ἀποφασίζουμε βιαστικά, νὰ εἴμαστε τίμιοι ἀλλὰ καὶ ἐπιφυλακτικοὶ στὶς συναλλαγές μας, νὰ ἐπιλέγουμε μὲ φρόνηση τοὺς φίλους μας.

Τὸ θέμα τῆς φιλίας καὶ τῶν συναστροφῶν ἀναλύεται διεξοδικότερα στὸ

25. Τετρ. δ, φ. 5ν / γαλλ. ἔκδ., σ. 71.

26. Τετρ. ι, φ. 1γ / γαλλ. ἔκδ., σ. 200.

27. Τετρ. ι, φ. 3ν / γαλλ. ἔκδ., σ. 206.

κεφ. Χ τοῦ βιβλίου. Ἄν καὶ ὁ πατέρας πιστεῖται ὅτι «ἓνας νέος ἐμπορεῖ νὰ κερδίσῃ περισσότερο ἀπὸ τὴν συναναστροφὴν τῶν προβεβηκότων του πᾶρξ ἀπὸ τὴν συναναστροφὴν τῶν συνομηλικῶν του»²⁸, ἀναγνωρίζει ὅμως ὡς ἀναπόφευκτη καὶ τὴ φιλία μεταξὺ τῶν συνομηλικῶν. Θεωρεῖ καθήκον του ὅμως νὰ συμβουλέψῃ τὸ γιό του γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ἐπιλέξῃ τοὺς φίλους του καὶ νὰ τὸν προειδοποιήσῃ γιὰ τοὺς κινδύνους πού ἐγκυμονοῦν οἱ κακὲς συναστροφές. Οἱ φίλοι πού θὰ διαλέξῃ πρέπει νὰ εἶναι θεοσεβεῖς, εὐγενικοί, ὑπάκουοι, φιλομαθεῖς: ἔτσι θὰ μπορέσει νὰ βελτιώσῃ τὸ χαρακτῆρα του καὶ νὰ κερδίσει τὴν ὑπόληψη τοῦ κόσμου.

Στὰ ἀμέσως ἐπόμενα κεφάλαια (XI-XVI) ὁ συγγραφέας παρουσιάζει βασικοὺς χαρακτῆρες ἀνθρώπων, μὲ τὴ διχοτομικὴ πάντα ἀντίληψη τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ: ἀπέναντι στὸν ἐνάρετο ἄνδρα ὑπάρχει ὁ φαυλόβιος καὶ ὁ κόλακας· ἀπέναντι στὴν ἐνάρετη γυναίκα, ἡ φιλάρεσκη καὶ ἡ ἀκόλαστη. Μέσα ἀπὸ τὶς περιγραφές τῶν χαρακτῆρων, ὁ πατέρας ἐπιδιώκει καὶ πάλι νὰ νοουθετήσῃ, καὶ ἰδιαίτερα νὰ ἀποτρέψῃ. Τὰ κεφάλαια γιὰ τὴ γυναίκα τοῦ δίνουν τὴν εὐκαιρία νὰ προβάλλῃ τὸ πρότυπο τῆς καλῆς καὶ σεμνῆς γυναίκας καὶ νὰ καταδικάσῃ μὲ «σκληρῆ» γλώσσα τὸ χαρακτῆρα τῶν «φαυλόβιων» γυναικῶν, πού εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τῆς ἀμαρτίας: «εἰς τὸ βάθος τῆς ἀβύσσου τῆς ἀνομίας μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ἔρπουσιν αὐταί (...) δὲν μελετῶσιν ἡμέραν καὶ νύκτα ἄλλο παρὰ πῶς νὰ χορτάσωσιν ἀπὸ ἡδονάς, δὲν λησμονοῦσιν οὐδὲν ἀφ' ὅσα ἐμποροῦν νὰ τὰς κάμωσιν ἔραστὰς»²⁹. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ πατέρας διαβεβαιώνει τὸ γιό του: «περισσότερον προκρίνω νὰ κινδυνεύσῃς εἰς ἓνα ἄερα μολυσμένον ἀπὸ πανώλην (...) παρὰ νὰ μάθῃς ὅτι συναναστρέφεσαι μὲ γυναῖκας, ἢ κόρας τούτου τοῦ εἴδους»³⁰.

Οἱ νοουθεσίες συνεχίζονται καὶ στὰ ἐπόμενα κεφάλαια, ὅπου περιγράφονται, ἀρνητικὰ πάντα, ἔξεις, συνήθειες καὶ πάθη: ἡ εἰρωνία, ἡ κακολογία, ἡ ἀχαριστία· τὸ πάθος τῆς μέθης, τοῦ θυμοῦ καὶ τῶν ἡδονῶν, ἡ συνήθεια τοῦ παιχνιδιοῦ, ἡ (καλὴ ἢ κακὴ) διάθεση. Ἡ κατάκλειδα σὲ ὅλα τὰ κεφάλαια εἶναι σχεδὸν ἡ ἴδια: παραινέσεις καὶ συμβουλές πρὸς τὸν νέο πῶς νὰ προφυλαχτεῖ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλαττώματα, τὰ δικά του καὶ τῶν ἄλλων.

Ἐνα τελευταῖο θέμα πού συγκεντρώνει τὴν προσοχὴ τοῦ πατέρα εἶναι οἱ τρόποι καλῆς συμπεριφορᾶς. Στὸ κεφάλαιο XIX εἰσάγει τὸ γιό του στὸ θέμα τῆς «πολιτικῆς» («civilité»), τῆς τέχνης ἐκείνης δηλαδή πού διδάσκει τὸν ἄνθρωπο «νὰ μὴν εἴπῃ οὔτε νὰ πράξῃ κἀνὲν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀμαυρόνουσι τὴν εὐταξίαν καὶ κοσμιότητα»³¹. Ἀμέσως παρακάτω, στὰ κεφάλαια XX καὶ XXI, ἀναλύονται οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ συμπεριφέρεται ἓνας

28. Τετρ. ι, φ. 7ν / γαλλ. ἔκδ., σ. 219.

29. Τετρ. μ, φ. 5γ / γαλλ. ἔκδ., σ. 283.

30. Τετρ. μ, φ. 5ν / γαλλ. ἔκδ., σ. 284.

31. Τετρ. ξ, φ. 1γ / γαλλ. ἔκδ., σ. 309.

νέος όταν επισκέπτεται ένα σπίτι ή όταν κάθεται στο τραπέζι για φαγητό. Σε κάθε περίπτωση ή συμπεριφορά του, όπως είδαμε και παραπάνω, πρέπει να είναι ανάλογη με την κοινωνική θέση, το αξίωμα, το φύλο, την ηλικία των ανθρώπων που καλεί ή τον καλούν στο σπίτι τους. Οι οδηγίες του πατέρα ολοκληρώνονται στο κεφάλαιο XXVIII, που αναφέρεται στο θέμα της υγιεινής, και ιδιαίτερα στις φυσικές ασκήσεις που συντελούν στην ευεξία του σώματος.

Αυτό είναι περίπου το περιεχόμενο του βιβλίου που μετέφρασε ο Οικονόμος· ένα βιβλίο όπου κυριαρχεί ο άκρατος διδακτισμός και η πίστη σε μια άγωγή θεμελιωμένη στις καθιερωμένες ήθικες και κοινωνικές αξίες. Από τα δύο χειρόγραφα (Α και Β) εκείνο που μάς δίνει μια σχετικά πλήρη εικόνα της μεταφραστικής εργασίας του Οικονόμου είναι το χφ. Α· αντίθετα, το χφ. Β περιέχει ένα μέρος μόνο του βιβλίου του Dupuy. Το χφ. Α αποτελείται, όπως σημειώσαμε παραπάνω³², από 15 τετράδια αριθμημένα με τα γράμματα της αλφαβήτου. Η αρίθμηση όμως δεν είναι συνεχής³³, πράγμα που δείχνει ότι κάποια έχουν χαθεί. Από τα κενά στην αρίθμηση διαπιστώνουμε ότι λείπουν τα τετράδια θ, κ, π και σ. Οι έλλειψεις αυτές δεν μάς επιτρέπουν να γνωρίζουμε με βεβαιότητα τον αριθμό και το πλήρες κείμενο των κεφαλαίων που μετέφρασε ο Οικονόμος.

Όπως βλέπουμε στον «Πίνακα αντιστοιχιών» που δημοσιεύεται παραπάνω, από τη μετάφραση του κεφ. V της γαλλικής έκδοσης λείπει το τέλος, που βρισκόταν στο χαμένο τετράδιο θ· το ίδιο τετράδιο περιελάμβανε και ένα από τα επόμενα τρία κεφάλαια, πιθανότατα το VIII. Το τετράδιο κ περιείχε το τέλος του κεφ. X, το κεφ. XI και την αρχή του κεφ. XII. Το τετράδιο π περιείχε ένα μέρος του κεφ. XXV· το ίδιο κεφάλαιο συνεχιζόταν και στο τετράδιο σ, το οποίο περιελάμβανε επίσης την αρχή του κεφ. [«Περὶ φθόνου»]³⁴. Κατὰ περίεργο τρόπο το κεφ. XIX, στο τετρ. ξ, δεν μεταφράζεται ως το τέλος του, αλλά κόβεται απότομα (σε μια ήμιτελή λέξη)³⁵ και ακολουθεί άμέσως η μετάφραση του κεφ. XXII. Ἄς σημειωθεί ακόμη ότι από το κεφ. «Περὶ γονέων», με το οποίο κλείνει το χφ. Α, λείπει το τέλος· αυτό σημαίνει ότι υπήρχε ένα, τουλάχιστο, τετράδιο ακόμη που δεν διασώθηκε.

32. Βλ. *εδώ*, σημ. 9.

33. Ὑπάρχουν μόνο τα τετράδια α, β, γ, δ, ε, ζ, η, ι, λ, μ, ν, ξ, ο, [ρ] και τ. Το προτελευταίο τετράδιο δεν φέρει αρίθμηση· από έσωτερικά τεκμήρια όμως φαίνεται ότι είναι το ρ. Τα περισσότερα τετράδια απαρτίζονται από 8 φύλλα· εξαίρεση αποτελούν το τετρ. ο που έχει 4 φύλλα και τα τετρ. γ, ν και [ρ] που έχουν 6 φύλλα.

34. Το κεφάλαιο αυτό, μαζί με τα υπόλοιπα τρία που ακολουθούν, δεν υπάρχουν στο γαλλικό κείμενο· βλ. *εδώ*, σ. 324.

35. Αυτό δείχνει ότι η μετάφραση συνεχιζόταν σε άλλο, χωρίς αρίθμηση, τετράδιο ή σε ανεξάρτητα φύλλα, που δεν διασώθηκαν. Φυσικά, δεν μπορούμε να ξέρουμε αν, σ' αυτή την περίπτωση, ο Οικονόμος μετέφρασε ολόκληρο το μέρος που λείπει (σ. 315-336).

Ἡ μετάφραση του Οικονόμου είναι καμωμένη σε άπλη και εύληπτη γλώσσα, όπως ταίριαζε σε βιβλία που απευθύνονταν σ' ένα ευρύ αναγνωστικό κοινό. Ἐξοικειωμένος με τη γαλλική γλώσσα, ο Οικονόμος αποδίδει σε ικανοποιητικό βαθμό το νόημα αλλά και το ύφος του πρωτοτύπου. Κατὰ κανόνα, μεταφράζει κατὰ λέξη και συχνά διατηρεί και τη σύνταξη του πρωτοτύπου· σε αρκετές περιπτώσεις όμως, για λόγους που θα εξηγήσουμε παρακάτω, συντέμνει το γαλλικό κείμενο ή αποδίδει ελεύθερα το περιεχόμενό του. Καθρέφτης της μεταφραστικής προσπάθειας του Οικονόμου είναι το ίδιο το χειρόγραφο του, με τα σθησίματα, τις προσθήκες στα διάστιχα, τα κενά — ενδεικτικά όλα αυτά του τρόπου με τον οποίο εργάστηκε αλλά και των δυσκολιών που αντιμετώπισε. Ἔτσι, σε όρισμένες περιπτώσεις δυσκολεύεται να βρεί την ακριβή αντιστοιχία λέξεων και εκφράσεων στα νεοελληνικά και αναγκάζεται ή να τις διατηρήσει άμετάφραστες ή να αφήσει στη θέση τους κενά για να τα συμπληρώσει αργότερα³⁶. Σε άλλες περιπτώσεις διστάζει στο αν πρέπει να προτιμήσει αυτή ή εκείνη την απόδοση³⁷. Φυσικά, τα προβλήματα αυτά ήταν συνηθισμένα και αναπόφευκτα για τους έλληνες μεταφραστές της εποχής, που έπρεπε να μεταφέρουν στη γλώσσα τους όρους και έννοιες ενός διαφορετικού πολιτισμικού περιβάλλοντος.

Ἡ μετάφραση του γαλλικού κειμένου από τον Οικονόμο δεν είναι πλήρης· όπως φαίνεται παραστατικά στον «Πίνακα αντιστοιχιών», αρκετά κεφάλαια παραλείφθηκαν και άλλα συμπύχθηκαν σε μια ένότητα. Συγχρόνως προσέθηκαν από τον Οικονόμο τέσσερα κεφάλαια, στο τέλος, που δεν υπήρχαν στο πρωτότυπο. Οι έπεμβάσεις αυτές αποκαλύπτουν τον τρόπο με τον οποίο ο Οί-

36. Στο τετρ. [ρ], φ. 3ε διαβάζουμε: «Ἡ χριστιανική θρησκεία έσχήκωσε την δόθνην ήτις έκρυπτε την αλήθειαν. αυτή μάς ότι ο Ἄδამ μετά την παρακοήν...». Στη θέση του κενού υπάρχει στη γαλλική έκδοση του 1762 (σ. 418) το ρήμα *enseigner*. Κενό υπάρχει επίσης, στο ίδιο φύλλο, στη θέση του ρήματος *attaquer*: «είναι πολλά αναγκαῖον να διδαχθῆς πρώτον όλα τα συμβεβηκότα με τα όποια ο έχθρός σου έμπορεί να σε ...». Το ίδιο και στο τετρ. μ, φ. 7ε, όπου λείπει ή απόδοση της λέξης *delicatesse* (γαλλ. έκδ., σ. 290). Σε άλλες περιπτώσεις ο Οικονόμος αφήνει προσωρινά άμετάφραστες γαλλικές εκφράσεις, όπως: *les demi choses* και *au jour de jour* (γαλλ. έκδ., σ. 379 και 427 / τετρ. ξ, φ. 7ν και [ρ], φ. 5ν), ή παραθέτει μαζί με το έρμηνευμα και την αντίστοιχη γαλλική λέξη: γραμματίδιον (*billet*) στο τετρ. ι, φ. 6ε, *humeur* (κίβρι) στο τετρ. ζ, φ. 6ν κ.ά.

37. Ἔτσι, τη λέξη *dimension* τη μεταφράζει διάστασις και διαμέτρησης (τετρ. β, φ. 6ε / γαλλ. έκδ., σ. 31)· από τις δύο αυτές αποδόσεις στο καθαρογραμμένο χφ. Β (σ. 51) θα προτιμήσει την πρώτη. Ἀντίστοιχα, στο χφ. Α ή έκφραση *au même niveau* αποδίδεται με το επίθετο *ισοβάθμιοι* (τετρ. β, φ. 3ν / γαλλ. έκδ., σ. 26), ενώ στο χφ. Β (σ. 45) με το *ισοστάσιοι*. Ἐπίσης, οι λέξεις *intéressé* και *intéresser* στο χφ. Α μεταφράζονται, κατὰ κανόνα, *ιντερέσσαν* και *ιντερεσσάσω*, ενώ στο χφ. Β *κέρδος* και *ώφελω*. Μια παρατήρηση ακόμη σχετικά με τη λέξη *πολιτική*: ο τίτλος του κεφ. XIX («De la civilité et de la politesse») μεταφράζεται «Περὶ κοσμιότητος τρόπου και Πολιτικῆς». Ὅμως μέσα στο κεφάλαιο και οι δύο γαλλικές λέξεις αποδίδονται με τον όρο *πολιτική*.

κονόμος, αλλά και οι σύγχρονοί του λόγιοι, γενικότερα, αντιμετώπιζαν το πρόβλημα της μετάφρασης στα νεοελληνικά. Είναι γνωστό, ότι οι μεταφράσεις από τις ευρωπαϊκές γλώσσες δεν απέδιδαν πάντα πιστά το πρωτότυπο. Ο μεταφραστής θεωρούσε ότι είχε το δικαίωμα να διασκευάσει ή να παραλείψει τμήματα του βιβλίου, και ακόμη να προσθέσει και άλλη ανάλογη ύλη³⁸. Η διαδικασία αυτή, απόλυτως νόμιμη για τις φιλολογικές συνθήκες της εποχής, απέβλεπε στην προσαρμογή του πρωτοτύπου στη δεκτικότητα και τις ανάγκες του αναγνωστικού κοινού, όπως βέβαια τις αντιλαμβάνονταν κάθε φορά ο μεταφραστής.

Μ' αυτό τον τρόπο αντιμετώπισε και ο Οικονόμος το βιβλίο του Dupuy. Κατ' αρχήν, παρέλειψε τον πρόλογο που αναφερόταν στη χρησιμότητα των παιδαγωγικών συγγραμμάτων. Από τα 28 κεφάλαια που περιείχε το βιβλίο μετέφρασε, κατά πάσα πιθανότητα, τα 21· τρία απ' αυτά (τα κεφ. XIV, XV και XVI) τα συνέπτυξε σε ένα. Τα υπόλοιπα 7 που παρέλειψε είναι τα υπ' αρ. VI, VII, XX, XXI, XXVI, XXVII και XXVIII. Οι παραλείψεις αυτές και οι συντμήσεις είχαν ως αποτέλεσμα να διαταραχτεί η αρίθμηση των κεφαλαίων στη μετάφραση. Έτσι, ενώ ως το κεφ. V υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στην αρίθμηση των κεφαλαίων του πρωτοτύπου και της μετάφρασης, στα επόμενα ή αρίθμηση, όπως φαίνεται στο σχετικό πίνακα, είναι διαφορετική. Ο Οικονόμος αριθμεί τα κεφάλαια της μετάφρασης με το ελληνικό αλφάβητο, αλλά μόνο ως τον αρ. ιβ'· στα υπόλοιπα δεν βάζει αριθμό. Προφανώς, θα τα αριθμούσε κατά την καθαρογράφηση του κειμένου.

Τα κεφάλαια που παραλείπει ο Οικονόμος έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: περιγράφουν κοινωνικές καταστάσεις, συμπεριφορές και ήθη, τα οποία είναι άγνωστα στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα ή δεν ανταποκρίνονται, κατά την άποψη του Οικονόμου, στις πραγματικότητες και τις άμεσες ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας. Τέτοια είναι τα κεφ. VI και VII, που αναφέρονται σε δύο ανώτερες τάξεις της γαλλικής κοινωνίας: τους ανθρώπους που ήταν έπιφορτισμένοι με στρατιωτικά και δικαστικά καθήκοντα («hommes d'érée») και («hommes de Robbe»). Έδώ ο Dupuy περιέγραφε λεπτομερώς τη σύνθεση και τα χαρακτηριστικά των δύο αυτών τάξεων και υποδείκνυε τους αρμόδιους

38. Σημειώνω, πρόχειρα, το παράδειγμα της Παιδαγωγίας (Βιέννη 1800) του Γαβριήλ Καλλονά, ο οποίος μεταφράζει, με παραλείψεις και προσαρμογές, το έργο του JOHN LOCKE, *Some thoughts concerning education* (α' έκδ. 1693) και ένα μέρος από το έργο *El Criticon* του Ισπανού συγγραφέα Baltassar Gracián· βλ. Ε. ΚΡΙΑΡΑ, «Γαβριήλ Καλλονάς, μεταφραστής έργων του Locke και του Gracián», *Ελληνικά* 13, 1954, σ. 294-314. — Το ίδιο έργο του Locke είχε χρησιμοποιήσει, διασκευάζοντας αρκετά κεφάλαιά του, και ο Ίωσηπος Μοισιόδαξ στην Παιδαγωγία του (Βιέννη 1779)· βλ. Ε. ΚΡΙΑΡΑ, «Η "Παιδαγωγία" του Μοισιόδαξ και η σχέση της με το παιδαγωγικό σύγγραμμα του Locke», *Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher* 17, 1944, σ. 135-153.

τρόπους συμπεριφοράς απέναντί τους. Τέτοιες τάξεις όμως δεν υπήρχαν στην Ελλάδα. Κατά συνέπεια, ήταν χωρίς νόημα ή εξοικείωση του Έλληνα αναγνώστη με κοινωνικές πραγματικότητες και συστήματα αξιών που δεν ίσχυαν στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο. Γι' αυτό τα σχετικά κεφάλαια παραλείφθηκαν. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι ο Οικονόμος απέρριπτε τη διαφοροποίηση της συμπεριφοράς απέναντι στις διάφορες κοινωνικές τάξεις. Έτσι, ενώ παρέλειψε τα εξειδικευμένα κεφ. VI και VII, θεώρησε χρήσιμο να μεταφράσει το άμεσως προηγούμενο κεφ. V («Des Grands»), στο οποίο ο Dupuy μιλούσε γενικά για τη συμπεριφορά των νέων απέναντι στους ανθρώπους των ανώτερων κοινωνικών τάξεων.

Στην ίδια θεματική ενότητα με τα κεφ. VI και VII ανήκει και το κεφ. VIII, το οποίο αναφέρεται στον κλήρο («hommes d'Église»). Το κεφάλαιο αυτό δεν υπάρχει στο χειρόγραφο του Οικονόμου. Υποθέτω όμως ότι μεταφράστηκε και ότι είναι το κεφ. ζ', που ανήκε στο χαμένο τετράδιο θ. Η ταύτιση του κεφ. ζ' του Οικονόμου με το κεφ. VIII του πρωτοτύπου — και όχι με ένα από τα δύο προηγούμενα (VI και VII) — στηρίζεται στην υπόθεση ότι ο Οικονόμος δεν θα παρέλειπε ένα κεφάλαιο αναφερόμενο στους ανθρώπους της εκκλησίας: σε μια τάξη, δηλαδή, στην οποία ανήκε και ο ίδιος και η οποία είχε κυρίαρχη θέση στην ελληνική κοινωνία. Έξάλλου, το κεφάλαιο αυτό αναφερόταν γενικά στο θέμα των κληρικών και της συμπεριφοράς των νέων απέναντί τους, και δεν περιείχε στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να ξενίσουν ή να ενοχλήσουν τον ορθόδοξο αναγνώστη. Αλλά και αν υπήρχαν, ο Οικονόμος μπορούσε εύκολα, όπως έκανε και σε άλλες περιπτώσεις, να τα τροποποιήσει και να τα προσαρμόσει στο πνεύμα της ορθόδοξης εκκλησίας.

Συνεχίζουμε με άλλα κεφάλαια, τα οποία ο Οικονόμος, σύμφωνα με τις υπάρχουσες ενδείξεις, παρέλειψε να μεταφράσει. Δύο απ' αυτά, τα κεφ. XX και XXI, αναφέρονταν σε κανόνες καλής συμπεριφοράς («Des visites» και «De la table»)³⁹. Την παράλειψη των κεφαλαίων αυτών θα μπορούσαμε να την αποδώσουμε στο γεγονός ότι πρόθεση του Οικονόμου ήταν να δώσει στο αναγνωστικό κοινό του ένα εγχειρίδιο με έμφαση στα ζητήματα της ήθικης αγωγής — μια «Ήθογραφία», όπως το ονόματισε ο ίδιος⁴⁰. Σ' ένα τέτοιο έγχει-

39. Τα κεφάλαια αυτά είχαν προεξαγγελλεί τόσο από τον Dupuy όσο και από τον Οικονόμο. Στο άμεσως προηγούμενο κεφ. XIX μετέφραζε: «θέλω σε διδάξει [παρακάτω] τους κυριώτερους κανόνες τους οποίους πρέπει να φυλάττης, εις τας κατά μέρος συναναστροφάς, εις τας επισκέψεις, και εις την τράπεζαν» (τετρ. ξ, φ. 2ν / γαλλ. έκδ., σ. 314). Στο πρωτότυπο υπάρχει μια ακόμη τελική φράση που παραλείφθηκε: «et au jeu», και στο παιχνίδι. Αυτό σημαίνει ότι ο Οικονόμος σκόπευε να παραλείψει το κεφ. XXVII («Du jeu»), αλλά να μεταφράσει τα κεφ. XX και XXI. Τελικά όμως φαίνεται ότι άλλαξε γνώμη και τα παρέλειψε και τα τρία.

40. Πβ. *εδώ*, σ. 308.

ρίδιο θεώρησε ότι ήταν περιττές οδηγίες που θα πληροφορούσαν και θα εξορίζαν τους νέους στους πολύ εξειδικευμένους κανόνες καλής συμπεριφοράς της γαλλικής κοινωνίας. Άλλωστε τα θέματα αυτά αποτελούσαν αντικείμενο άλλου τύπου έγχειριδίων⁴¹.

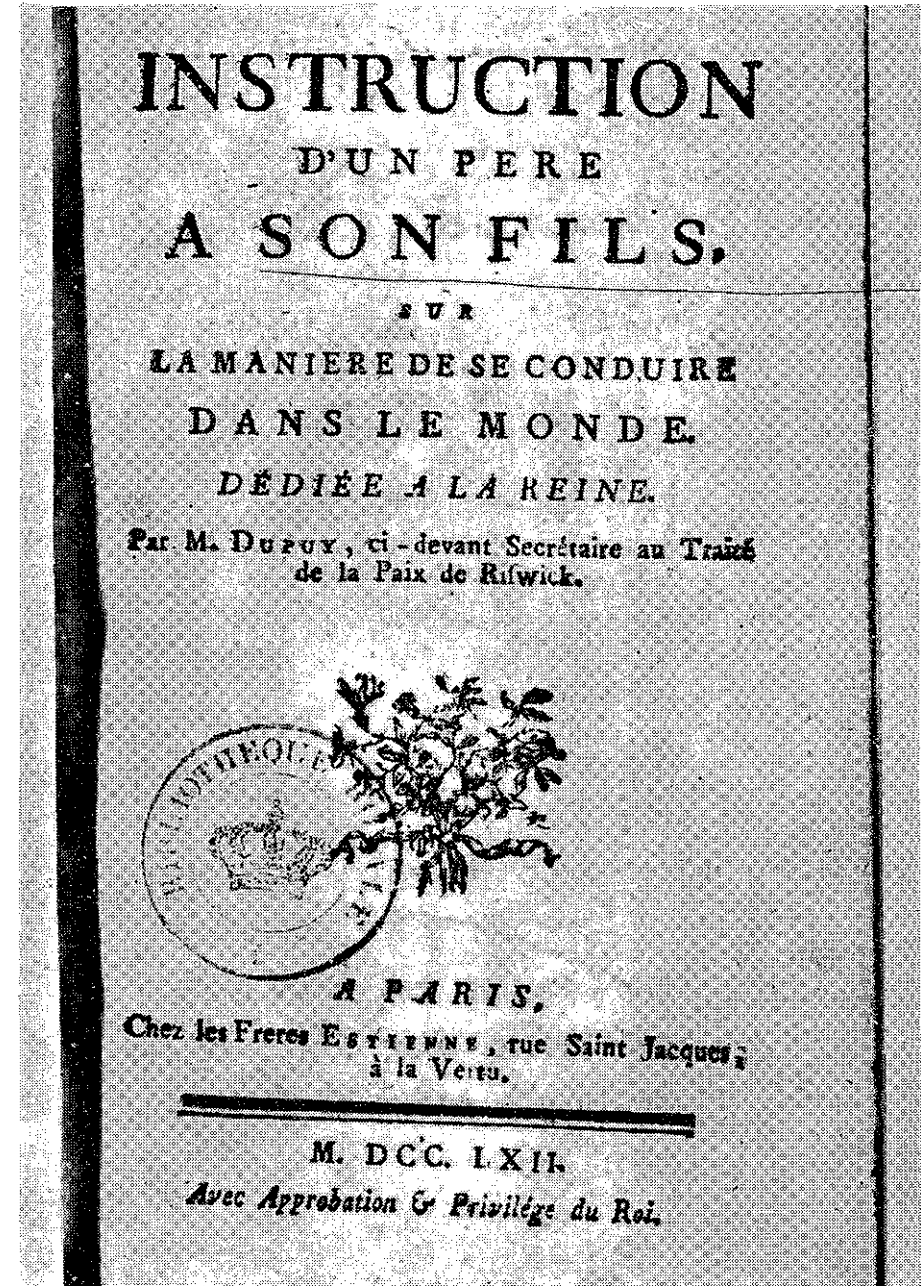
Για τους ίδιους λόγους, και με τη λογική πάντα του περιττού, θα απέκλεισε ο Οικονόμος και το κεφ. XXVIII, όπου ο Dupuy μιλούσε για τη σωματική αγωγή⁴² και υποδείκνυε ασκήσεις κατάλληλες για την υγεία: χορός, σφαιροβολία, τρέξιμο, κολύμπι, πεζοπορία, ιππασία κ.λπ. Το κεφ. XXVII για το παιχνίδι θα το θεώρησε όχι μόνο περιττό, αλλά ίσως και επικίνδυνο. Περιττό, στο μέτρο που ο συγγραφέας του προχωρούσε σε μια διεξοδική ανάλυση της προέλευσής του και περιέγραφε παιχνίδια, άθωα και τυχερά, που εντάσσονταν στις γαλλικές κοινωνικές συνήθειες. Επικίνδυνο, ένδεχομένως, γιατί μπορούσε να εξοικειώσει το ελληνικό κοινό, και ιδιαίτερα τη νεολαία, με το «πάθος» της διασκέδασης και των τυχερών παιχνιδιών και τουτο ανεξάρτητα από το γεγονός ότι πρόθεση και του γάλλου συγγραφέα ήταν να προφυλάξει τους νέους από τέτοιες βλαβερές συνήθειες. Πολύ εξειδικευμένο, τέλος, για το αναγνωστικό κοινό του, θα θεώρησε ο Οικονόμος και το κεφ. XXVI για τη διάθεση («De l'humeur»), στο οποίο ο Dupuy επισήμαινε τις ψυχικές εκείνες καταστάσεις που επιδρούν και διαμορφώνουν κάθε φορά την καλή ή κακή διάθεση του ανθρώπου, και κατέληγε με νοησιές για το ξεπέραςμα των παθών. Το θέμα αυτό, άλλωστε, είχε καλυφθεί εν μέρει από άλλα κεφάλαια του βιβλίου.

Εκτός από την παράλειψη των παραπάνω κεφαλαίων, ο Οικονόμος συνέπτυξε σε ένα τα κεφ. XIV, XV και XVI, που αναφέρονται στις γυναίκες. Έτσι, ενώ στο γαλλικό κείμενο υπάρχουν, καθώς είπαμε, τρία ανεξάρτητα κεφάλαια, που περιγράφουν τρεις τύπους γυναικών — έναν θετικό, την ενάρετη γυναίκα, και δύο αρνητικούς, τη φιλάρεσκη και τη «φαυλόβια» («libertine») — στη μετάφραση του Οικονόμου υπάρχει ένα μόνο κεφάλαιο: «Περὶ γυναικῶν». Συμπύσσοντας τα τρία κεφάλαια, ο Οικονόμος παρέλειψε ή συντόμεψε αρκετά τμήματα, ιδιαίτερα από το δεύτερο και το τρίτο (κεφ. XV και XVI), όπου υπήρχαν λεπτομερείς περιγραφές των συνηθειών και της συμπεριφοράς των φαύλων γυναικῶν. Για να διευκολυνθεί ή ενοποίηση των τριών κεφαλαίων, ο Οικονόμος έκρινε σκόπιμο να προτάξει μια δική του μικρή εισαγωγή⁴³, όπου

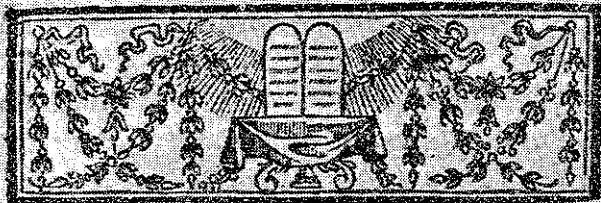
41. Βλ. εδῶ, σ. 333.

42. Σημειώνουμε ότι και ο μεταφραστής του Locke Γαβριήλ Καλλονᾶς παραλείπει στην Παιδαγωγία του (Ε. ΚΡΙΑΡΑ, «Γαβριήλ Καλλονᾶς...», δ.π., σ. 303) το κεφάλαιο για τη σωματική αγωγή του παιδιού· το ίδιο κάνει και ο διασκευαστής του Locke Ίωσήπος Μοισιόδαξ (Ε. ΚΡΙΑΡΑ, «Η Παιδαγωγία...», δ.π., σ. 149).

43. Τετρ. μ, φ. 1ν.

⁴⁴ Η σελίδα τίτλου της έκδοσης του 1762

INSTRUCTION
D'UN PERE
A SON FILS,
LA MANIERE DE SE CONDUIRE
DANS LE MONDE.

IL me seroit plus aisé, mon fils, de vous donner des conseils pour votre conduite, si les hommes étoient tous mauvais, ou s'ils étoient tous bons & d'un égal degré de malice ou de bonté. Ils ne sont ni tous mauvais ni tous bons: il s'en trouve peu qui soient aussi mauvais qu'ils pourroient l'être; & les bons le sont rarement autant qu'ils le devroient.

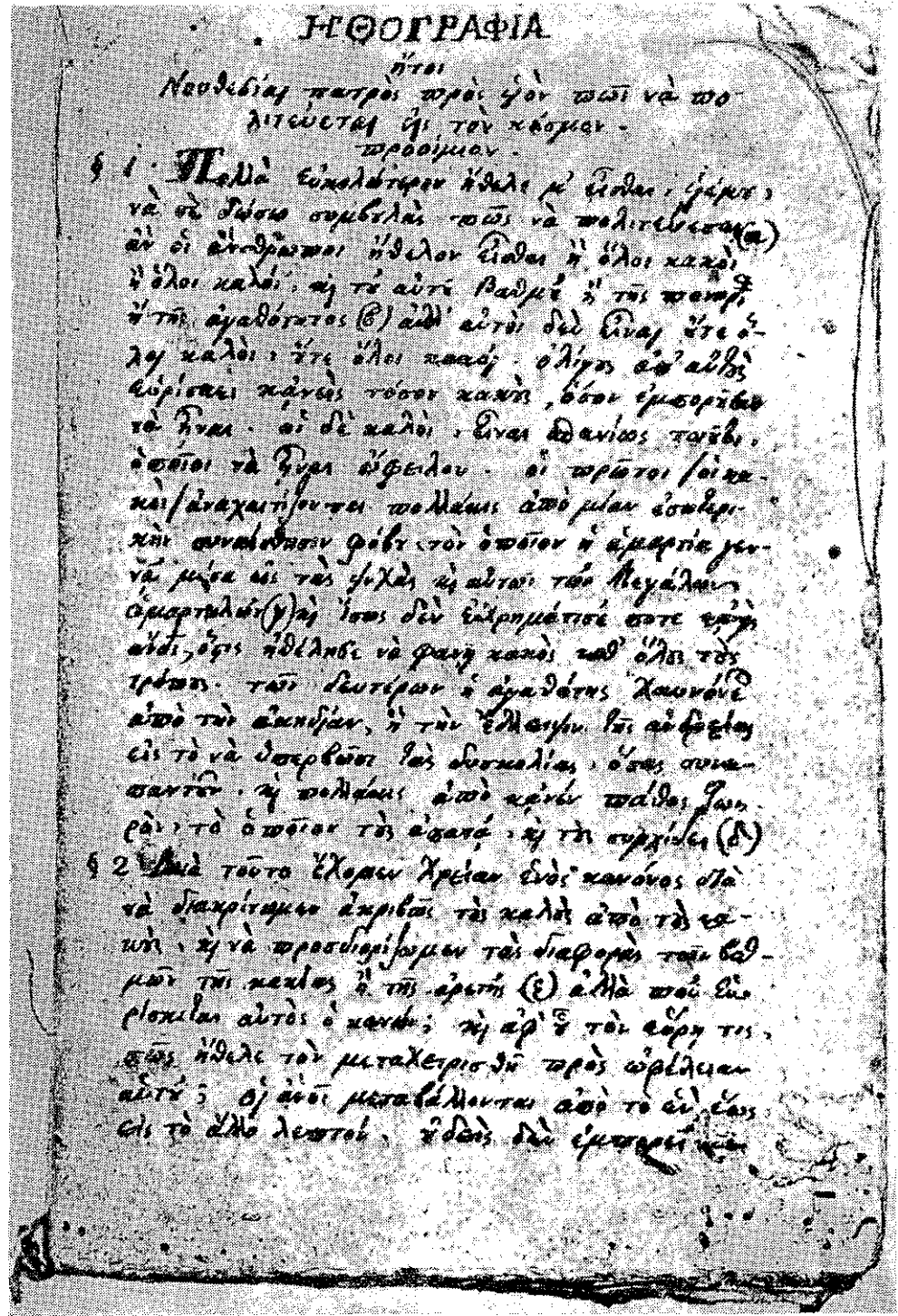
Les premiers sont souvent arrêtés par un sentiment secret d'horreur que le crime fait naître dans l'ame des plus grands scélérats; & peut-être n'y a-t-il jamais eu d'homme qui ait voulu pa-

A

Ἡ ἀρχὴ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν, ὡς ἀναγράφεται ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ Ἰωάννου Ἰωαννίδη, ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1762.

Ὁ πατήρ, ὡς ἀναγράφεται ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ Ἰωάννου Ἰωαννίδη, ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1762, ἀναφέρει τὴν ἐπιτομὴν τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1762, ὡς ἀναγράφεται ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ Ἰωάννου Ἰωαννίδη, ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1762.

Ὁ πατήρ, ὡς ἀναγράφεται ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ Ἰωάννου Ἰωαννίδη, ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1762, ἀναφέρει τὴν ἐπιτομὴν τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1762, ὡς ἀναγράφεται ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ Ἰωάννου Ἰωαννίδη, ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1762.

Χρ. Β, σ. 1. Μετάφραση τῶν σ. 1-2 τῆς εἰσαγωγῆς

διακρίνει τις γυναίκες σε αγαθές και κακές. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ στὸ κείμενο: καταργεῖ τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὶς φιλάρεσκες καὶ τὶς φαυλόβιες γυναῖκες καὶ τὶς κατατάσσει σὲ μιὰ κατηγορία, τῶν κακῶν γυναικῶν, τὶς ὁποῖες ἀντιπαραθέτει πρὸς τὶς ἐνάρετες. Ἔτσι τὸ κείμενο ἔγινε πῶς σφιχτὸ καὶ ἡ ἠθικὴ του ἐμβέλεια ἀμεσότερη. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ Οἰκονόμος συμφωνεῖ καὶ ἐπιδοκιμάζει τὶς «ἀντιφεμινιστικὲς» ἀντιλήψεις τοῦ γάλλου συγγραφέα, καὶ ὄχι μόνον σιωπηρὰ: ἔτσι, σὲ κάποιες περιπτώσεις ἐπεμβαίνει στὸ κείμενο καὶ ἀποδίδει στὶς φαῦλες γυναῖκες χαρακτηρισμοὺς ἀνάλογους μ' ἐκείνους τοῦ Dupuy: «τέρατα», «ἀνθρωπόλοθοι ὄχεντραι» κ.λπ.⁴⁴ Οἱ χαρακτηρισμοὶ αὐτοί, βγαλμένοι μέσα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, ἐγγράφονται σὲ μιὰ κοινὴ, παραδοσιακὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἠθικὴ τῶν γυναικῶν, τὴν ὁποία συμεριζόταν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Οἰκονόμος.

Στὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου «Περὶ γυναικῶν» ὑπάρχει ἓνα τμήμα ποὺ λείπει ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἐκδοση καὶ ἀναφέρεται στὸ γάμο⁴⁵. Τὸ μέρος αὐτὸ γράφτηκε, πιθανότατα, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Οἰκονόμο. Ὁ Dupuy δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὸ βιβλίον τοῦ στὸ γάμο, προφανῶς γιὰτι θεωρεῖ πρόωρο νὰ μιλήσει γι' αὐτὸ τὸ θέμα σ' ἓνα νέο ποὺ διανύει τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία του. Γιὰ τὸν Οἰκονόμο ὅμως, καὶ γιὰ τὴν ἐλληνικὴ πραγματικότητά, ἡ ἐφηβεία δὲν ἦταν μιὰ περίοδος αὐστηρὰ καθορισμένη καὶ τὰ ὅρια ἀνάμεσα σ' αὐτὴν καὶ τὴν ἡλικία τοῦ γάμου ἦταν πῶς ρευστά. Θεώρησε χρήσιμο λοιπὸν νὰ προετοιμάσει καὶ νὰ καθοδηγήσει τὸν νέο καὶ στὸ ζήτημα τοῦ γάμου. Ὡς ἀρμοδιότερο τόπο γιὰ νὰ μιλήσει γι' αὐτὸ τὸ θέμα ἔκρινε τὸ κεφάλαιο «Περὶ γυναικῶν»: μετὰ τὴ δριμύτατη κριτικὴ ἐναντίον τῆς γυναίκας καὶ τὴν παρουσίασὴ της ὡς προσωποποίηση τοῦ διαβόλου καὶ ἐκμαυλίστρια τῶν νέων, ἔρχεται τώρα, συμβολικὰ, τὸ μυστήριο τοῦ γάμου νὰ ἄρει τὸ σχίσμα ἀρσενικοῦ-θηλυκοῦ καὶ νὰ ἀποκαθάρσει τὴ γυναίκα ἀπὸ τὴν ἁμαρτία.

Σκοπὸς τοῦ γάμου εἶναι, κατὰ τὸν Οἰκονόμο, «ἡ εὐνομος τεκνογονία, ἡ κυβέρνησις καὶ αὐξήσις τῶν οἰκιῶν πρὸς χρησίμειυσιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας». Ἡ σύζυγος ποὺ θὰ διαλέξει ὁ νέος πρέπει νὰ εἶναι ἐνάρετη, ὑπάκουη καὶ «ὁμοία τὸ γένος» μ' αὐτόν. Στὶς σχέσεις τους πρέπει νὰ κυριαρχεῖ ἡ εἰρήνη, ἡ ὁμόνοια, ἡ ὑποχωρητικότητα: «μη νομίζης υἱέ μου ὅτι θέλει ἐλαττωθῆ ἡ ἀνδρική σου ὑπεροχή, ἀν φαίνεσαι κἄποτε παραχωρῶν εἰς μικρὰ αἰτήματα τῆς συζύγου σου, ἀλλὰ πρόσεχε μὴ κατανήσης εἰς ὅλον τὸ ἐναντίον...». Οἱ σχετικὲς νουθεσίες διακρίνονται μὲ χωρῖα ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς. Δὲν λείπουν ὅμως καὶ ἐδῶ οἱ ἀναφορὲς στὰ «διεφθαρμένα ἦθη» τῆς γυναίκας, τὰ ὁποῖα καλεῖται ὁ ἄνδρας νὰ διορθώσει μὲ τὴ σεμνὴ διαγωγή του καὶ τὶς φρόνιμες συμβουλές του.

44. Τετρ. μ., φ. 5r / γαλλ. ἐκδ., σ. 282,283.

45. Τετρ. μ., φ. 8r-v.

Ένα άλλο κεφάλαιο τῶν ἐπεμβάσεων τοῦ Οἰκονόμου ἀποτελοῦν οἱ περικοπές καὶ οἱ τροποποιήσεις τοῦ γαλλικοῦ κειμένου, τὶς ὁποῖες ἔκανε μὲ κριτήριο, κυρίως, τὰ ἐνδιαφέροντα, τὴν παιδεία καὶ τὶς ζητήσεις τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινού. Ἔτσι, παραλείπει ἢ τροποποιεῖ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ «παραδείγματα» ποὺ χρησιμοποιοῦν σὲ ἀφθονία ὁ Dupuy στὰ διάφορα κεφάλαια τοῦ βιβλίου του, προκειμένου νὰ διδάξει καὶ νὰ νοθετήσῃ τὸν νέο. Τὰ παραδείγματα αὐτά, ἐκτενῆ συνήθως, προέρχονται ἀπὸ κείμενα γάλλων κυρίως συγγραφέων ἢ ἀπὸ τὴν πείρα τοῦ ἴδ.ου τοῦ Dupuy. Ὅπου ὁ Οἰκονόμος κρίνει ὅτι τὰ παραδείγματα δὲν ἐξυπηρετοῦν τοὺς παιδαγωγικοὺς στόχους ἢ τὴν οἰκονομία τοῦ βιβλίου, ἄλλοτε τὰ παραλείπει⁴⁶ καὶ ἄλλοτε τὰ ἀντικαθιστᾷ μὲ ἄλλα, πὶδ οἰκεῖα στὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη· μὲ παραδείγματα, δηλαδή, προερχόμενα ἀπὸ κείμενα ἀρχαίων συγγραφέων: τοῦ Πλούταρχου, τοῦ Διογένη Λαέρτιου, τοῦ Ξενοφῶντα.

Πὶδ ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ τροποποιήσεις στὸ κεφ. III «Περὶ σπουδασμάτων», καὶ εἰδικότερα στὴ βιβλιογραφία τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν ποὺ ὑποδεικνύει ὁ πατέρας-δάσκαλος στὸ γιό του. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ βιβλιογραφία αὕτη εἶναι κυρίως γαλλική. Ἄναφερόμενος λοιπὸν στὴν ἱστορία, ὁ Dupuy συμβουλεύει: «Instruiser avec soin de l'histoire de nos rois, surtout de celle des derniers tems. L'abrégé de l'histoire de France du père Daniel vous souffira pour les commencemens»⁴⁷. Ὁ Οἰκονόμος τροποποιεῖ τὴ φράση αὕτη ὡς ἐξῆς: «Ἀνάγνωθι μετ' ἐπιμελείας τὴν ἱστορίαν τῶν Βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως· εἰς αὐτὸ θέλουσι σὲ χρησιμεύσει ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ ὅσοι συστήνουσι τὸ σῶμα τῆς Βυζαντιδος»⁴⁸. Στὴ θέση λοιπὸν τῆς ἱστορίας τῆς Γαλλίας, ὁ Οἰκονόμος ὑποδεικνύει στὸν Ἕλληνα μαθητὴ νὰ μελετήσῃ τὴ δική του ἱστορία, τὴ βυζαντινὴ, μέσα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση τῆς *Βυζαντιδος*⁴⁹. Τὴν προσαρμογὴ αὕτη ὑπαγόρευσε στὸν Οἰκονόμο τὸ ἴδιο τὸ γαλλικὸ κείμενο: ἂν γιὰ τὴ Γαλλία ἡ ἱστορία τῶν «τελευταίων χρόνων» ταυτίζεται μὲ τὴν ἱστορία τῶν γάλλων βασιλιάδων, γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ ἀντίστοιχη περίοδος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ ἐκείνη τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Γιὰ τὴν ἀμέσως ἐπόμενη περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας δὲν μποροῦσε φυσικὰ νὰ γίνῃ λόγος, ὄχι τόσο γιὰτὶ ἔλειπε ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία, ἀλλὰ κυρίως γιὰτὶ ἡ περίοδος αὕτη οὔτε τὴ

46. Βλ. τέτοιες περιπτώσεις στὰ κεφ. «Περὶ εἰρωνίας», (γαλλ. ἔκδ., σ. 297, 298-299), «Περὶ μέθης» (σ. 363-364, 368-370, 372-374), «Περὶ θυμοῦ» (σ. 380-381) κ.ἄ.

47. Ὁ Dupuy παραπέμπει ἐδῶ (γαλλ. ἔκδ., σ. 89) στὸ ἔργο τοῦ GABRIEL DANIEL, *Abregé de l'histoire de France*, τ. 1-9, Παρίσι 1723-1724.

48. Τετρ. ε, φ. 4ν.

49. ΙΩ. ΣΤΑΝΟΥ, *Βίβλος χρονικὴ περιέχουσα τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντιδος*, τ. 1-6, Βενετία 1767. Μιὰ ἀνάλογη ὑπόδειξη κάνει, ἀρκετὰ χρόνια πρὶν, καὶ ὁ Δ. Καταρτζής: στὴ «Συμβουλὴ στοὺς νέους» ἐπικρίνει ἐκείνους ποὺ «ἀναγινώσκουσι τὴ Γενικὴ τοῦ Βολταῖρ Ἱστορία, καὶ τὴ Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας (...) προτοῦ νὰ διαβάσουν ἕνα βιβλίον ἀπ' τὴ Βυζαντιδα, τὴν ἱστορία τοῦ γένους τους». Βλ. Κ.Θ. ΔΗΜΑΡΑ, *Δημήτριος Καταρτζής, Τὰ εἰρησκόμμενα*, Ἀθήνα 1970, σ. 51.

λαμπρότητα τῆς βυζαντινῆς εἶχε, οὔτε εἶχε καθιερωθεῖ ἀκόμη ἱστορικὰ στὴ συλλογικὴ συνείδηση τοῦ γένους. Ἄνεξάρτητα, πάντως, ἀπὸ τὶς δεσμεύσεις τοῦ γαλλικοῦ κειμένου — οἱ ὁποῖες θὰ μπορούσαν καὶ νὰ παρακαμφθοῦν — ἡ ἀναφορὰ τοῦ Οἰκονόμου στὸ Βυζάντιο καὶ οἱ ὑποδείξεις του πρὸς τοὺς νέους νὰ μελετοῦν τὴν ἱστορία τῶν αὐτοκρατόρων, δείχνουν ὅτι ὁ Οἰκονόμος, λόγιος ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος τῆς ἐκκλησίας, δὲν συμεριζόταν τὴν ἀρνητικὴ στάση τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ ἀπέναντι στὸ Βυζάντιο.

Ἀνάλογες προσαρμογές κάνει ὁ Οἰκονόμος καὶ στὴ βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση ἄλλων μαθημάτων: τῆς Φυσικῆς, τῆς Λογικῆς καὶ τῆς Μεταφυσικῆς⁵⁰. Ὡς πρὸς τὴ Φυσικὴ, ὁ Dupuy παραπέμπει τὸν μαθητὴ σὲ σχετικὸ ἔγχειρίδιο τοῦ Rohault⁵¹, ἐνῶ ὁ Οἰκονόμος στὸν Νικηφόρο Θεοτόκη: «σπούδασον τὴν φυσικὴν. ἢ τοῦ Σοφοῦ Θεοτόκη θέλει σὲ ἐξαρκέσει»⁵². Ὡς πρὸς τὴ Λογικὴ ὁ Dupuy προτείνει «la logique de MM. de Port-Royal»⁵³ καὶ συμβουλεύει: «Lisez avec attention la première partie, parcourir les autres». Ἀντίστοιχα, ὁ Οἰκονόμος ὑποδεικνύει στὸν μαθητὴ: «συμβουλευθήτη τὴν λογικὴν τοῦ Σοφοῦ Εὐγενίου»⁵⁴, ἀνάγνωθι μὲ μεγάλην προσοχὴν ὅλα τῆς τὰ μέρη». Γιὰ τὴ Μεταφυσικὴ τέλος, ὁ Dupuy συνιστᾷ «les premières élémens des sciences du père Lamy»⁵⁵, ἐνῶ ὁ Οἰκονόμος τὴν «παρα τὸν κύρ Εὐγενίου μεταφρασθεῖσαν [Μεταφυσικὴν] τοῦ Γενουεσιού»⁵⁶. Μὲ τὶς βιβλιογραφικὰς αὐτὰς ὑποδείξεις ὁ Ἕλληνας μαθητὴς θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ εὐκόλα, καὶ στὴ γλώσσα του, μερικὰ ἀπὸ τὰ βασικότερα ἐπιστημονικὰ ἔγχειρίδια, ἐκδεδομένα ἀπὸ λογίους ποὺ ἀνῆκαν στὸ χῶρο τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ.

Γιὰ παιδαγωγικοὺς λόγους, ἐπίσης, ὁ Οἰκονόμος ἀντικαθιστᾷ — στὸ κεφάλαιο «Περὶ σπουδασμάτων» πάντα — ὀνόματα λατίνων καὶ γάλλων συγγραφέων μὲ ὀνόματα ἑλλήνων κλασικῶν. Ἔτσι στὴ θέση τοῦ Γιουβενάλη, τοῦ Ὁράτιου, τοῦ Κορνήλιου, τοῦ Ρακίνα καὶ τοῦ Μολιέρου — ποιητῶν ποὺ ὀφείλει νὰ μελετᾷ ὁ μαθητὴς — ὁ Οἰκονόμος βάζει τὸν Ὁμηρο, τὸν Ἡσίοδο, τὸν Αἰσχύλο, τὸν Σοφοκλῆ, τὸν Εὐριπίδη καὶ τὸν Ἀριστοφάνη⁵⁷. Ἀμέσως παρακάτω ὁ Οἰκονόμος παραλείπει ὀνόματα γάλλων συγγραφέων ποὺ διέπρεψαν στὸν

50. Βλ. τετρ. ε, φ. 5ν, 7ε, 7ν / γαλλ. ἔκδ., σ. 92, 98, 100.

51. JACQUES ROHAULT, *Traité de physique*, τ. I-II, Παρίσι 1671 καὶ ἄλλες μεταγενέστερες ἐκδόσεις.

52. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΘΕΟΤΟΚΗ, *Στοιχεῖα Φυσικῆς*, τ. Α'-Β', Λειψία 1766, 1767.

53. ARNAULD-NICOLE, *La logique ou l'art de penser*, Παρίσι 1662, μὲ πολλὰς ἐπιανεκδόσεις.

54. ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΗ, *Ἡ λογικὴ ἐκ παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων*, Λειψία 1766.

55. Πιθανῶς εἶναι τὸ ἔργο τοῦ BERNARD LAMY, *Entretiens sur les sciences*, Grenoble 1683.

56. ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΗ, *Στοιχεῖα τῆς μεταφυσικῆς*, τ. 1-3, Βενετία 1805.

57. Τετρ. ε, φ. 5ε / γαλλ. ἔκδ., σ. 91: πβ. παρόμοιες ἀντικαταστάσεις στὸ τετρ. ε, φ. 3ν / σ. 89.

τομέα τῆς ἐπιστολογραφίας (Balzac, Voiture, Boursault κ.ἄ.)⁵⁸, καθὼς καὶ ἓνα τμήμα τοῦ κειμένου, ὅπου ὁ Dupuy ἐφιστοῦσε τὴν προσοχή τοῦ νέου στὴ γνῶση τῆς γαλλικῆς γλώσσας καὶ γραμματικῆς⁵⁹.

Σὲ μιὰ ἄλλη περίπτωση, στὸ κεφ. «Περὶ θεοῦ», ὁ Οἰκονόμος παραλείπει τὰ ὀνόματα τοῦ Pascal καὶ τοῦ προτεστάντη θεολόγου J. Abbadie⁶⁰. Ὁ λόγος ἐδῶ ἦταν περὶ «τῶν ἀποδείξεων τῆς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας», θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Dupuy παρέπεμπε τὸν ἀναγνώστη του στὰ ἔργα τῶν παραπάνω συγγραφέων. Ὁ Οἰκονόμος τροποποιεῖ τὸ χωρίο μὲ τὸ ἐξῆς τρόπο: «αὐτὰς [τὰς ἀποδείξεις] ἐμπορεῖς νὰ τὰς εὑρῆς εἰς πολλὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ἐπραγματεύθησαν ἄνδρες θεοφόροι καὶ ζηλωταὶ πρὸς στήριγμα μὲν τῶν εὐσεβῶν καταισχύνῃ δὲ τῆς ψυχολέθρου ἀθεΐας». Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Οἰκονόμος ἀποφεύγει νὰ παραπέμψει τὸν ἀναγνώστη σὲ δύο συγγραφεῖς, ποὺ δὲν ἀνῆκαν στὸ χῶρο τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς παράδοσης. Ὅπου ὅμως ὑπάρχουν παραπομπές σὲ συγγράμματα ποῦ, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Οἰκονόμου, δὲν δημιουργοῦν ὁποιοδήποτε προσκόμματα στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ του ἢ ποῦ καλύπτουν κενὰ τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας, τότε αὐτὲς παραμένουν⁶¹. Ἔτσι, δὲν ἔχει κανένα λόγο νὰ μὴν παραπέμψει τὸν ἀναγνώστη του στὸ «ἐξοχὸν σύγγραμμα τοῦ κυρίου Ρολλίνου»⁶² καὶ σὲ διάφορα ἄλλα ἐγχειρίδια ἀναφερόμενα στὴ ζωγραφικὴ, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, τὴν οἰκονομία.

Μιλῆσαμε ὡς τώρα γιὰ τὶς ἐπεμβάσεις στὸ κείμενο τοῦ Dupuy. Πέρα ἀπ' αὐτὲς, ὁ Οἰκονόμος πρόσθεσε στὸ τέλος τοῦ βιβλίου τέσσερα ἀκόμη κεφάλαια⁶³, συνταγμένα, καθὼς φαίνεται, ἀπὸ τὸν ἴδιον. Τὸ πρῶτο δὲν ἔχει τίτλο, διότι λείπει ἡ ἀρχὴ του· μπορούμε ὅμως νὰ ὑποθέσουμε, μὲ βᾶση τὸ περιεχόμενό του, ὅτι ὁ τίτλος του ἦταν «Περὶ φθόνου» ἢ κάτι παρόμοιο. Τὰ ὑπόλοιπα τρία ἐπιγράφονται: «Περὶ ὑπερηφανείας», «Περὶ φιλαργυρίας» καὶ «Περὶ γονέων». Ἀπὸ τὸ τέταρτο κεφάλαιο, ὅπως σημειώσαμε ἤδη, λείπει ἓνα τμήμα στὸ τέλος, ποῦ περιλαμβανόταν σ' ἓνα ἐπόμενο, χαμένο σήμερα, τετράδιο.

Τὰ κείμενα αὐτὰ παρουσιάζουν δύο βασικὲς διαφορὲς σὲ σχέση μ' ἐκεῖνα τοῦ Dupuy: εἶναι πολὺ μικρότερα σὲ ἔκταση καὶ συνοδεύονται ἀπὸ ἓνα πλούσιο φιλολογικὸ ὑπομνηματισμὸ. Γιὰ τὴ σύνταξή τους ὁ Οἰκονόμος χρησιμοποίησε κείμενα κλασικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ τὴν πείρα του ἀπὸ τὴν ἄσκηση τοῦ κηρύγματος. Μὲ τὴν προσθήκη τῶν κεφαλαίων αὐ-

58. Τετρ. ε, φ. 5v / γαλλ. ἐκδ., σ. 93.

59. Γαλλ. ἐκδ., σ. 95-96.

60. Τετρ. α, φ. 5r / γαλλ. ἐκδ., σ. 10.

61. Τετρ. ε, φ. 4r, 6r / γαλλ. ἐκδ., σ. 88, 94.

62. Δίπλα στὸ ὄνομα τοῦ γάλλου συγγραφέα ὑπάρχει στὴν ἐκδ. τοῦ 1762 (σ. 88) ἡ χρονολογία 1726· ἐπομένως ὁ Dupuy ἀναφέρεται ἐδῶ στὸ ἔργο τοῦ CHARLES ROLLIN, *De la manière d'enseigner et d'étudier les belles-lettres...*, τ. 1-4, Παρίσι 1726-1728. Στὴ μετάφραση τοῦ Οἰκονόμου παραλείπεται ἡ παραπάνω χρονολογικὴ ἐνδειξη.

63. Τετρ. τ, φ. 1r-8v.

τῶν ἐμπλουτίστηκε ἡ θεματολογία τοῦ βιβλίου καὶ ἀναδείχτηκε περισσότερο ὁ ἠθικολογικὸς χαρακτήρας του. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ ὕφος, τὰ παραπάνω κεφάλαια δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα. Ἀκολουθώντας τὸ πνεῦμα τοῦ βιβλίου, ὁ Οἰκονόμος υἱοθετεῖ τὸ παραινετικὸ ὕφος τοῦ γάλλου συγγραφέα, χρησιμοποιοῦντας, ὅπως κι ἐκεῖνος, τὴν προσφώνηση «υἱέ μου». Ὁ λόγος του ὅμως εἶναι πιὸ περίτεχνος καὶ σὲ ὀρισμένα σημεῖα ἀκολουθεῖ πιστὰ τὴ ρητορικὴ τοῦ κηρύγματος. Δίνω ἓνα παράδειγμα: «Ἵπερηφανία! πάθος μικρὸν καὶ οὐτιδανόν! ὀλοθρεύτρια ὄλων τῶν ἀρετῶν, τροφή καὶ προστάτις ὄλων τῶν κακιῶν! θυγάτηρ πρωτόγονε τοῦ Ἄδου πῶς ἀποκαρόνεις τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς· πῶς σκοτίζεις τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμοὺς καὶ δὲν τοὺς ἀφίνεις νὰ ἴδωσιν οὔτε τὴν ἀθλιότητα τοῦ σώματος οὔτε τοῦ κόσμου τὴν ματαιότητα (...) ὁμοία μὲ τὸν σπλῆνα ἕσον σὺ ἐξογκοῦσαι καὶ ἐκτείνεσαι, τὸσον οἱ καλοὶ χυμοὶ τῶν ἀρετῶν ὀλιγοστεύουσιν εἰς τὸν ταλαίπωρον ἄνθρωπον, τὸσον πολλαπλασιάζονται οἱ κακοὶ καὶ συρρέουσιν εἴτε εἰς παντελῆ ὄλεθρον του, εἴτε εἰς αὐξήσιν τῆς κακοδαμονίας ἵτου»⁶⁴. Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ θὰ ταίριαζε θαυμάσια σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικὸς λόγους ποῦ ἐκφωνοῦσε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Οἰκονόμος στὴ Θεσσαλονίκη καὶ λίγο ἀργότερα στὴ Σμύρνη.

Τὸ χφ Α περιέχει, ὅπως ἔχουμε ἤδη σημειώσει, τὴν πρώτη γραφὴ τῆς μετάφρασης. Μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσή της, ὁ Οἰκονόμος προχώρησε στὴν καθαρὸ-γράφηση τοῦ κειμένου. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ἡ ἐργασία αὐτὴ ὀλοκληρώθηκε ποτέ, ἀφοῦ τὸ χφ Β, ποῦ περιέχει τὴ δεύτερη γραφὴ τῆς μετάφρασης, περιλαμβάνει μόνο τὸ προοίμιο, τὰ κεφ. I καὶ II καὶ ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ κεφ. III, τὸ ὁποῖο συνεχιζόταν σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐπόμενα τετράδια ποῦ δὲν σώθηκαν. Ὑπάρχει βέβαια ἡ μαρτυρία τοῦ Σοφ. Οἰκονόμου, ποῦ παραθέσαμε παραπάνω⁶⁵, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὰ τετράδια ποῦ λείπουν χάθηκαν στὴ Σμύρνη τὸ 1818· ὅμως ἡ μαρτυρία αὐτὴ, ἀρκετὰ μεταγενέστερη, δὲν λύνει ὀριστικὰ τὸ πρόβλημα.

Ἀπὸ τὴ σύγκριση τῆς μετάφρασης στὰ χφ Α καὶ Β διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Οἰκονόμος δὲν περιορίστηκε στὴν ἀπλὴ ἀντιγραφή τοῦ κειμένου, ἀλλὰ συγχρόνως τὸ ἐπεξεργάστηκε καὶ πάλι. Κατ' ἀρχὴν, φρόντισε νὰ βελτιώσει φραστικὰ τὴ μετάφραση: νὰ ἀποκαταστήσει τὴ ροὴ τοῦ λόγου, ὅπου ἡ προσκόλληση τὸ γαλλικὸ κείμενο τὸν ἔκανε δύσκαμπτο ἢ ἀφύσικο, καὶ νὰ ὀριστικοποιήσει τὴν ἀπόδοση στὰ ἑλληνικὰ λέξεις καὶ φράσεων, τὶς ὁποῖες στὴν πρώτη γραφὴ εἶχε δυσκολευτεῖ νὰ μεταφράσει. Πέρα ἀπὸ τὶς βελτιώσεις αὐτές, ὁ Οἰκονόμος περιόρισε, γιὰ λόγους οἰκονομίας, καὶ τὴν ἔκταση τοῦ κειμένου, ἀφαιρώντας τμήματα τὰ ὁποῖα εἶχε ἤδη μεταφράσει. Τέτοιες ἐπεμβάσεις ἐντοπίζουμε, κυρίως, στὸ κεφ. II «Περὶ τοῦ γινώσκειν ἑαυτόν». Ἀπὸ τὸ κεφά-

64. Τετρ. τ, φ. 2r-v.

65. Βλ. ἐδῶ, σ. 307.

λαιο αυτό ο Οικονόμος παρέλειψε ή συνέπτυξε τις λεπτομερείς περιγραφές σχετικά με τις λειτουργίες του σώματος και της ψυχής, κρίνοντάς τις προφανώς ως υπερβολικά έκτενεις. Με τις περικοπές αυτές το σχετικό κεφάλαιο περιορίστηκε από 34 πυκνογραμμένες σελίδες, που καταλάμβανε στο χφ. Α, σε 25 άραιογραμμένες. Λιγότερες ήταν οι τροποποιήσεις στο κεφ. III «Περὶ σπουδασμάτων».

Ἡ σημαντικότερη όμως καινοτομία του Οικονόμου στο χφ. Β είναι η προσθήκη σημειώσεων στο τέλος κάθε κεφαλαίου. Τέτοιες σημειώσεις υπάρχουν στην εισαγωγή και στα δύο πρώτα κεφάλαια· το τρίτο δὲν έχει, επειδή λείπει το τελευταίο μέρος του. Ἀνάλογες σημειώσεις θὰ ὑπῆρχαν, ἢ ἐπρόκειτο νὰ μποῦν, καὶ στὰ ἐπόμενα κεφάλαια. Ἡ ἔκταση τῶν σημειώσεων πού σώθηκαν εἶναι ἄρκετὰ μεγάλη: στὶς 49 σελίδες πού καλύπτουν τὸ προοίμιο καὶ τὰ δύο πρώτα κεφάλαια, ἀντιστοιχοῦν 27 σελίδες σημειώσεων, ποσοστὸ 55%.

Τὸ γαλλικὸ κείμενο δὲν εἶχε σημειώσεις, ἀλλὰ λίγες μόνο βιβλιογραφικὲς παραπομπές σὲ γάλλους, περισσότερο, συγγραφείς. Ὅρισμένες ἀπ' αὐτὲς ὁ Οικονόμος τις πέρασε καὶ στὴ μετάφραση (χφ. Α), ἐμπλουτίζοντάς τις, συγχρόνως, μὲ σωρεία χωρίων ἀπὸ κλασικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα σημεῖωσε στὰ περιθώρια τοῦ χειρογράφου. Καθαρογράφοντας κατόπιν τὴ μετάφραση, μετέφερε στὸ τέλος κάθε κεφαλαίου τὴν ὕλη αὐτή, προσθέτοντας συγχρόνως καὶ ἄλλη ἀνάλογη, μαζί μὲ δικά του σχόλια. Ἔτσι ἀπαρτίστηκαν οἱ σημειώσεις τοῦ χφ. Β.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν σημειώσεων ἀποτελεῖται, λοιπόν, ἀπὸ χωρία κλασικῶν⁶⁶ καὶ ἐκκλησιαστικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα τεκμηριώνουν, συμπληρώνουν καὶ διευκρινίζουν τὶς ἀπόψεις τοῦ γάλλου συγγραφέα. Ἡ παράθεσή

66. Ἐκτὸς ἀπὸ χωρία ἑλλήνων κλασικῶν, ὁ Οικονόμος χρησιμοποιοῖ, τόσο στὸ χφ. Β όσο καὶ στὸ χφ. Α, καὶ στίχους λατίνων ποιητῶν, τοὺς ὁποῖους παραθέτει σὲ δική του ἔμμετρη νεοελληνικὴ μετάφραση. Δίνω παρακάτω μερικὰ δείγματα τῶν πρώτων αὐτῶν στιχογραφικῶν δοκιμῶν τοῦ Οικονόμου, μαζί μὲ τὸ ἀντίστοιχο λατινικὸ κείμενο:

*Δὲν εἶν' ἐκεῖνος πλούσιος ὅστις πόλλ' ἀποκτήσῃ
τοιοῦτος εἶναι ὅποιος ἐξεύρει πῶς νὰ ζήσῃ
καὶ νὰ μεταχειρίζεται καλῶς θεοῦ τὸ δῶρον
διὰ νὰ εἶναι εἰς πολλοὺς ὡς πρέπει ὀνησιφόρον.*

*Non possidentem multa vocaveris
recte beatum; rectius occupat
nomen beati, qui deorum
muneribus sapienter uti.*

Ὅρατιος, *Carm.* IV, 9, 45-48

*ὅλα τὰ ζῶα εἰς τὴν γῆν κλίνουσι λαίμονα καὶ σῶμα
μόνον ἀνθρώπου ἐπλάσεν ἄνω θεὸς τὸ στόμα
ὄρθιον τὸν ἐμόρφωσε τοὺς οὐρανοὺς νὰ βλέπῃ
τὰ ἄστρα νὰ παρατηρῇ, βλέμμα παντοῦ νὰ τρέπῃ.*

τους ἐξυπηρετεῖ δύο στόχους: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά νὰ φέρει τὸν ἀναγνώστη σὲ ἐπαφή μὲ τὴν πλούσια σὲ ἠθικοπαιδαγωγικὰ διδάγματα χριστιανικὴ καὶ κλασικὴ φιλολογία καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ ἐπισημάνει ὅτι αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ βασικὴ πηγὴ ἀπ' ὅπου ἄντλησε, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ὁ συγγραφέας. Εἶναι ἄρκετὸς οἱ περιπτώσεις ὅπου ὁ Οικονόμος καταγίνεται μὲ ιδιαίτερη εὐχαρίστηση στὴν «ἀποκάλυψη» τῶν πηγῶν τοῦ Dupuy: «Ἴδου πόθεν ἐδανείσθη ὁ Συγγραφεὺς μας τὸ προοίμιον αὐτοῦ», σημειώνει⁶⁷, παραθέτοντας μιὰ πληθώρα χωρίων ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ, κυρίως, κείμενα πού ἀναφέρονται στὴ διάκριση τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ· «ἡ ὁμοίωσις τῶν καλῶν καὶ κακῶν ἀνθρώπων καὶ ἡθῶν μὲ τὰ κίβδηλα καὶ ἀληθῆ νομίσματα ἐλήφθη ἀπὸ τὸν Πλούταρχον»⁶⁸, γράφει ἄλλοῦ· ἀπὸ τὸν Πλούταρχο πάλι, ἀποκαλύπτει, «ἔλαβεν ὁ Γαλάτης τὸν Πέπλον μὲ τὸν ὁποῖον μᾶς παριστάνει τὸ ἀκατάληπτον τῆς φύσεως τοῦ θεοῦ»⁶⁹.

Ὁ προσωπικὸς λόγος τοῦ Οικονόμου παρεμβαίνει στὶς περιπτώσεις πού χρειάζεται νὰ συμπληρώσει καὶ νὰ ἐξηγήσει⁷⁰ ἢ νὰ παραπέμψει σὲ σύγχρονα ἑλληνικὰ βιβλία⁷¹. Προτείνει λοιπὸν στὸν ἀναγνώστη, ὅπως ἀκριβῶς εἶχε κάνει καὶ στὸ κεφ. «Περὶ σπουδασμάτων» (χφ. Α), νὰ συμβουλευτεῖ τὴ *Λογικὴ* τοῦ Βούλγαρη καὶ τὴ *Λογικὴ* τοῦ Σοαυτοῦ (στὴ μετάφραση τοῦ Κωνσταντᾶ)⁷² γιὰ θέματα πού ἀφοροῦν τὶς «ἐνέργειες» τῆς ψυχῆς· τὸ *Σπαρτίον ἐντριτον*⁷³ τοῦ Βούλγαρη γιὰ ζητήματα ἠθικῆς, τὴ *Σειρὰ στοιχειώδη τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν πραγματειῶν*⁷⁴ τοῦ Κούμα γιὰ νὰ πληροφορηθεῖ σχετικά μὲ τὶς ιδιότητες τῶν μετάλλων. Μιὰ φορά, τέλος, παραπέμπει στὸν πρόλογο τοῦ Κοραῆ στὸν *Βεκμαρία*⁷⁵.

*pronaque cum spectent animalia cetera terram,
os homini sublime dedit caelumque videre
iussit et erectos ad sidera tollere vultus.*

Ὅβιδιος, *Met.*, I, 84-86

Τὸ πρῶτο στιχοῦργημα εἶναι ἀπὸ τὸ χφ. Α, τετρ. τ, φ. 6ν· τὸ δεύτερο ἀπὸ τὸ χφ. Β, σ. 72. Ὑπάρχουν τρία ἀκόμη μεταφρασμένα στιχοῦργήματα, δύο ἀπὸ τὸν Ὅβιδιο καὶ ἓνα ἀπὸ τὸν Προπέρτιο (χφ. Α, τετρ. τ, φ. 7ν καὶ χφ. Β, σ. 13).

67. Χφ. Β, σ. 10.

68. Χφ. Β, σ. 12.

69. Χφ. Β, σ. 36.

70. Τὸν πληροφορεῖ, λόγου χάριν, γιὰ τὴν αἴρεση τοῦ *πυρρανισμού* (σ. 73), τὰ Ἡλύσια πεδία, τὴ συνήθεια τῆς ἀποθέσεως τῶν ἀνθρώπων στὴν ἀρχαιότητα (σ. 75-76).

71. Χφ. Β, σ. 15, 41, 42, 43, 73· πβ. ἐδῶ, σ. 323.

72. *Στοιχεῖα τῆς λογικῆς, μεταφυσικῆς καὶ ἠθικῆς (...)* ὑπὸ Φραγκίσκου Σοανίου, μετάφρ. ΓΡΗΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ, τ. Α', Βενετία 1804.

73. *Σπαρτίον ἐντριτον*, μετάφρ. ΕΥΓ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ, Λειψία 1804.

74. Κ. ΚΟΥΜΑ, *Σειρὰ στοιχειώδους τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν πραγματειῶν...*, τ. Η', Βιέννη 1807.

75. *Περὶ ἁμαρτημάτων καὶ πονῶν (...)* Καίσαρος Βεκμαρίου, μετάφρ. Δ. ΚΟΡΑΗ, Πάρισι 1802.

Σε άλλες περιπτώσεις, ο Οικονόμος παρεμβαίνει για να διευκρινίσει αμφίβολα χωρία του κειμένου, που ήταν ενδεχόμενο να παρεξηγηθούν από τον αναγνώστη. Στο κεφ. «Περὶ Θεοῦ» ὁ Dupuy ἐξέφραζε τὸν σκεπτικισμό του γιὰ τὴ χρησιμότητα τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἀναρωτιόταν ἂν, πέρα ἀπὸ τὴν ἀλαζονία καὶ τὴν ἀπιστία, πρόσφεραν τίποτε περισσότερο στὸν ἄνθρωπο⁷⁶. Ὁ Οἰκονόμος δὲν συµμερίζεται ἀπολύτως τὴν ἀποψη αὐτή, γι' αὐτὸ φροντίζει νὰ ἐξηγήσει στὸν ἀναγνώστη του: «Ἐν ᾧ λέγει ταῦτα ὁ Σοφὸς Δουπουῆς, μὲ νομίσης ἀναγνώστα! ὅτι ἐμποδίζει παντάπασιν τὴν μελέτην καὶ μάθησιν τῶν ἐπιστημῶν. τοῦτο ἤθελεν εἶσθαι ἀνάξιον ἐνὸς φιλοστόργου Πατρὸς καὶ παντάπασιν ἐναντίον εἰς τὸν σκοπὸν του ὅστις εἶναι ἡ προκοπὴ καὶ παιδεία τοῦ υἱοῦ του. αἱ ἐπιστήμαι ὅτ' ἂν μὲνωσιν εἰς τὰ ὄριά των ὠφελοῦσι τὰ μέγιστα πάντα Χριστιανόν, τότε μόνον εἶναι φευκταῖαι ὅταν ἐμβαίνωσι θρασέως εἰς τὰ τῆς πίστεως ἄδυστα, καὶ θέλουσι γεωμετρικῶς ἀποδείξει εἰς τὰς ὑπὲρ νοῦν ἀληθείας»⁷⁷. Ἀμέσως παρακάτω ὁ Οἰκονόμος σπεύδει νὰ διευκρινίσει ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν ἀντιμάχεται τὴ γνώση τῶν ἐπιστημῶν: «ἐντεῦθεν» σημειώνει, «ἐξελέγχεται ἡ πλάνη μερικῶν ἀθλίων πατέρων οἵτινες φυλάττουσι φυλακωμένους τοὺς δυστυχεῖς υἱοὺς αὐτῶν εἰς τὰ σκότη τὰ ἀμαθίας νομίζοντες ὅτι οὕτως ἐμποροῦν νὰ τοὺς φυλάξωσι στερεοὺς εἰς τὴν Πίστιν». Εὐτυχῶς ὅμως, συνεχίζει, «βλέπω μὲ χαρὰν μου ὅτι ὀλιγοστεύει τῶν τοιούτων ὁ ἀριθμὸς ἀναλόγως μὲ τοῦ γένους τὸ φωτισμόν». Μὲ τὴν παρέμβασή του αὐτὴ ὁ Οἰκονόμος διαχωρίζει τὴ θέση του ἀπὸ ἐκείνη τοῦ γάλλου συγγραφέα καὶ συγχρόνως καταγγέλλει, μέσα ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῶν «μισοτέκνων πατέρων» — ὅπως τοὺς ὀνομάζει — τὴν πνευματικὴ καθυστέρηση μιᾶς μεγάλης μερίδας τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, τὴν ὁποία ὑποθάλπουν μὲ τὴ διδασκαλία τους οἱ φορεῖς τοῦ θρησκευτικοῦ συντηρητισμοῦ. Σχετικὰ μὲ τὴν πραγματικότητα αὐτὴ ὁ Οἰκονόμος εἶχε ἤδη κάποιες ἐμπειρίες, τίς ὁποῖες ἐπρόκειτο νὰ ἀνανεώσει σύντομα στὴ Σμύρνη.

Καὶ σ' ἓνα ἄλλο σημεῖο τοῦ βιβλίου ὁ Οἰκονόμος θεώρησε σκόπιμο νὰ παρέμβει: ὁ λόγος ἦταν αὐτὴ τὴ φορά γιὰ τὰ πάθη, τὰ ὁποῖα ὁ Dupuy καταδίκασε ὡς ἀντίθετα πρὸς τὴ χριστιανικὴ ἠθική. Ὁ Οἰκονόμος θεωρεῖ καὶ πάλι ὑποχρέωσή του νὰ διευκρινίσει ὅτι ἡ ἀποψη τοῦ γάλλου συγγραφέα «δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καθὼς πολλοὶ κακόφρονες ἐννοοῦσι τοὺς ὄρους τῆς ἀμωμῆτου ταύτης ἠθικῆς ὡς ἀντιφερομένους κατὰ τῶν παθῶν, καὶ τῆς κοινωνίας ἀνατρεπτικούς»⁷⁸. Γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴ θέση του αὐτὴ ὁ Οἰκονόμος παραπέμπει τὸν ἀναγνώστη στὸ *Σπαρτίον ἔντριτον* τοῦ «κλεινοῦ Εὐγενίου», παραθέτοντας τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα: «Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν καταδικάζει τὰ πάθη (...) ἀλλὰ

76. Γαλλ. ἐκδ., σ. 11 / χφ. Β, σ. 18-19. Σχετικὰ μὲ τίς ἀντιλήψεις αὐτές, πού κυριαρχοῦν στὴν παιδαγωγικὴ σκέψη τῆς ἐποχῆς, βλ. G. SNYDERS, *La pédagogie*, ὁ.π., σ. 99 κ.ἐξ.

77. Χφ. Β, σ. 36.

78. Χφ. Β, σ. 43.

τὰ διευθύνει ὁδηγῶν αὐτὰ εἰς τὸν ἀληθινὸν αὐτῶν σκοπόν. ἡ θρησκεία δὲν ἀποκηρύττει οὔτε τὴν ἀγάπην, οὔτε τὸ μῖσος, οὔτε τὰς ἐπιθυμίας, ἀλλ' αὐτὴ θέλει νὰ ἀγαπῶμεν ὅσα εἶναι ἀγάπης ἄξια, νὰ μισῶμεν ὅ,τι εἶναι ἄξιον μίσους, καὶ νὰ ἐπιθυμῶμεν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐμποροῦν νὰ μᾶς καταστήσωσι βεβαίως εὐδαίμονας»⁷⁹. Ἡ παρέμβαση αὐτὴ καὶ ἰδιαίτερα ἡ παραπομπὴ στὸν Εὐγένιο Βούλγαρη δείχνουν ὅτι ὁ Οἰκονόμος δὲν συµμερίζεται — μολονότι ἀποφεύγει καὶ πάλι νὰ τὸ δηλώσει ρητὰ — τὴ συντηρητικὴ ἀποψη τοῦ γάλλου συγγραφέα, ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ καταδικάζει ἀπερίφραστα τὰ πάθη. Ἀντιμετωπίζοντας τὰ πράγματα μέσα ἀπὸ μιὰ «φιλόανθρωπη» ὀπτική, ὁ Οἰκονόμος νομιμοποιεῖ τὴν ὑπαρξὴ τῶν παθῶν καὶ πιστεύει, μαζί μὲ τὸν Βούλγαρη, ὅτι αὐτὰ κατευθυνόμενα στὸν ὀρθὸ δρόμο μποροῦν νὰ συντελέσουν στὴν εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἐπεμβάσεις τοῦ Οἰκονόμου στὰ θέματα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς παιδείας — δεῖγμα ἀσφαλῶς ἐνὸς προοδευτικοῦ πνεύματος — δὲν θὰ ἦταν πιθανῶς οἱ μόνες: ἀνάλογες ἀντιρρήσεις θὰ εἶχε νὰ διατυπώσῃ καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ βιβλίου τοῦ Dupuy, ἀνεξάρτητα ἂν τὸ ἔκανε ἢ ὄχι.

Ἡ μετάφραση καὶ ὁ σχολιασμὸς τοῦ βιβλίου ἔγινε μὲ τὴν προοπτικὴ τῆς ἐκδοσης. Ὅταν λοιπὸν περατώθηκε ἡ πλησίαζε πρὸς τὸ τέλος τῆς ἡ μετάφραση, ὁ Οἰκονόμος φρόντισε νὰ ἐκδώσῃ τὴν καθιερωμένη ἀγγελία πρὸς τοὺς ἀναγνώστες. Ἡ ἀγγελία αὐτὴ σώζεται [χειρόγραφη] στὸ Ἀρχεῖο Οἰκονόμου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μαζί μὲ τὸ χφ. Α⁸⁰. Εἶναι ἓνα μονόφυλλο μεγάλου σχήματος (διαστ. 38,5 × 24,5 ἐκ.), γραμμένο μὲ τὸ χέρι τοῦ Οἰκονόμου, καὶ φέρει τὸν τίτλο: «Ἐἶδης πρὸς τοὺς φιλογενεῖς, καὶ Ὀμογενεῖς μου Γραικοὺς». Στὸ τέλος σημειώνεται ἡ χρονολογία 20 Ἀπριλίου 1809 καὶ ἡ ὑπογραφή: «Ὁ Μεταφραστής». Ἐνδειξὴ τόπου δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ ὑπονοεῖται ἀσφαλῶς ἡ Θεσσαλονίκη. Τὸ μονόφυλλο αὐτὸ εἶναι τὸ πρωτότυπο τῆς ἀγγελίας. Πιθανῶς ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ κυκλοφόρησαν καὶ ἀντίγραφα στὰ χέρια φίλων καὶ γνωστῶν τοῦ Οἰκονόμου, στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης ἢ καὶ ἀλλοῦ.

Τὸ περιεχόμενο τῆς ἀγγελίας δὲν παρουσιάζει καμιά πρωτοτυπία: ἀκο-

79. Τὸ *Σπαρτίον ἔντριτον* δὲν εἶναι πρωτότυπο ἔργο τοῦ Βούλγαρη ἀλλὰ μετάφραση τὸ ἀπόσπασμα ὅμως πού παραθέτει ὁ Οἰκονόμος ἀνήκει σὲ σημείωση τοῦ ἴδιου (σ. 87). Νὰ θυμίσουμε ὅτι αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ ὁ Οἰκονόμος ὑπερασπίζεται τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη, πού οἱ ἀντίπαλοί του τὸ κατηγοροῦν ὡς ἄθεο (βλ. ἐδῶ, σημ. 4). Οἱ παραπομπές λοιπὸν τοῦ Οἰκονόμου στὸ *Σπαρτίον ἔντριτον*, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα βιβλία τοῦ Βούλγαρη, ἐπιβεβαιώνουν τὴν ὑπόληψή πού ἔτρεφε στὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ φωτισμένου αὐτοῦ δασκάλου.

80. Δημοσιεύεται ἐδῶ, σ. 337-339. Νὰ σημειώσουμε, μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, ὅτι χειρόγραφη κυκλοφόρησε ἐπίσης καὶ ἡ ἀγγελία τῶν *Γραμματικῶν* τοῦ Οἰκονόμου (Βιέννη 1817): ἓνα ἀντίγραφο τῆς, χρονολογημένο στὶς 16 Ὀκτωβρίου 1816, ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο Οἰκονόμου τοῦ ΒΕΛΙΑ. (Ἡ ἀγγελία τῶν *Γραμματικῶν* δημοσιεύθηκε καὶ στὸ π. *Ἐρμῆς ὁ Ἅγιος*, 1817, σ. 26-28).

λουθεῖ ἀκριβῶς τοὺς κοινούς τόπους τῶν ἀνάλογων ἀγγελιδῶν, πού γνωστοποιοῦν καὶ διαφημίζουν τὴν προσεχῆ ἐκδοση κάποιου βιβλίου. Τὸ πρῶτο πρᾶγμα πού ἐπισημαίνει στὴν ἀγγελία του ὁ Οἰκονόμος εἶναι ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῆς ἠθικῆς «εἶναι τόσον ἀμελημένη εἰς τὸ γένος μας, ὥστε εἶναι ἀγνωστον καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομά της εἰς τοὺς περισσοτέρους». Στὴν ἀπουσία ἀκριβῶς τῆς ἠθικῆς, συνεχίζει, ὀφείλονται ὅλες γενικὰ οἱ κακίες πού μαστίζουν τὴν «πολιτικὴ κοινωνία». Ἡ δικαιολογία πού ἀκούγεται συχνὰ εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχουν βιβλία ἠθικῆς κατανοητὰ ἀπὸ τὸ εὐρὺ κοινό: τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ εἶναι γραμμένα «εἰς τὴν παλαιὰν Ἑλληνικὴν, καὶ δύσκολα οἱ πολλοὶ τὰ καταλαμβάνουν», ἐνῶ ἄλλα εἶναι «συνημιμένα μετὰ τὴν φιλοσοφίαν». «Ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι «ψυχραὶ προφάσεις». Παρὰ ταῦτα, ὁ Οἰκονόμος σκέφτηκε νὰ ἐκδώσει ἕνα βιβλίον πού νὰ καλύπτει αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ κενό: «Ἐγὼ ὅλος ἐξεστηκώς», γράφει, «ἀπὸ τοῦ Ἱερατικοῦ μου ἐπαγγέλματος τὸ φορτίον⁸¹ (...) μετέφρασα ἀπὸ τὸ Γαλλικὸν εἰς τὴν γλῶσσάν μας τὴν ὀμιλουμένην ἠθικὰς τινὰς παραγγελίας ἐνὸς φιλοστόργου Πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετὰς ὁποίας τὸν διδάσκει πῶς ἐμπορεῖ νὰ ζῆσθαι εὐτυχῶς καὶ εἰρηνικῶς εἰς τὸν κόσμον, ὁποιοῦδήποτε ἐπαγγέλματος καὶ ἂν ἤθελεν εἶσθαι. τὸ βιβλίον μ' ἐφάνη χρήσιμον καὶ ἐπωφελὲς διὰ νέους μάλιστα οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουσι τὸν καιρὸν νὰ σπουδάσωσι τὴν ἠθικὴν εἰς τὰ σχολεῖα». Τὸ ἴδιον χρησιμοφάνηκε τὸ βιβλίον καὶ σὲ φίλους του λογίους καὶ «φιλογενεῖς» γι' αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ τὸ ἐκδώσει. Τελειώνοντας, ζητεῖ τὴ συνδρομὴ τῶν ὁμογενῶν, πληροφορώντας τοὺς ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ βιβλίου ὀρίστηκε σὲ τέσσερα γρόσια.

Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀγγελίας ἄς κρατήσουμε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Οἰκονόμου γιὰ τὸν φωτισμὸ καὶ τὴν προκοπὴ τοῦ «ἔθνους» καὶ εἰδικότερα γιὰ τὴν ἠθικὴν διάπλαση τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας. Ἐπισημαίνουμε ἀκόμη τὴ δῆλωσή του, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Dupuy τὸ γνώριζαν καὶ τὸ ἐνέκριναν καὶ κάποιοι φίλοι του. Ἡ δῆλωσή του αὐτὴ μᾶς παραπέμπει σ' ἕνα κύκλον λογίων καὶ φιλομαθῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλονίκης, μετὰ τοὺς ὁποίους σχετιζόταν ὁ Οἰκονόμος καὶ οἱ ὅποιοι πιθανῶς τὸν ἐνθάρρυναν νὰ προχωρήσει στὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου. Μέσα ἀπὸ τὸν κύκλον αὐτὸν θὰ βγοῦν, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, καὶ οἱ κυριότεροι συνδρομητὲς τοῦ βιβλίου.

Ἡ χρονολογία τῆς ἀγγελίας — Ἀπρίλιος 1809 — μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προχωρήσουμε σὲ ὀρισμένες ὑποθέσεις σχετικὰ μετὰ τὸ χρόνον πού ἐκπονήθηκαν οἱ δύο διαδοχικὲς μορφὲς τῆς μετάφρασης. Στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης σημειώσαμε ὅτι ὁ Οἰκονόμος ἄρχισε, πιθανότατα, νὰ μεταφράζει τὸ βιβλίον γύρω στὰ τέλη τοῦ 1808⁸². Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1809, ὅταν ἐκδίδεται ἡ ἀγγελία, ἡ μετάφραση θὰ εἶχε περατωθεῖ ἢ τουλάχιστον θὰ πλησίαζε πρὸς τὸ τέλος της. Ἀναφερόμαστε, φυσικὰ, στὴν πρώτη γραφὴ τῆς μετάφρασης (χφ. Α). Ἡ καθαρογράφηση καὶ

81. Στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Οἰκονόμος δὲν ἀσκούσε πλέον τὰ καθήκοντα τοῦ Ἱερέα.

82. Βλ. ἐδῶ, σημ. 16.

ὁ ὑπομνηματισμὸς της (χφ. Β) πιθανότατα ἐγινε μετὰ τὴν ἐκδοση τῆς ἀγγελίας. Αὐτὸ συνάγεται, ἔμμεσα, ἀπὸ τὸ ὅτι στὴν ἀγγελία γίνεται λόγος ἀπλῶς καὶ μόνο γιὰ μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικὰ καὶ ὄχι γιὰ μετάφραση μετὰ σχόλια: ἂν ὁ Οἰκονόμος, ὅταν συνέτασσε τὴν ἀγγελία, εἶχε προχωρήσει στὴν καθαρογράφηση καὶ τὸν ὑπομνηματισμὸς της, νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἔχανε τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸ τονίσει. Ἄν τὰ πρᾶγματα εἶναι ἔτσι, τότε θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἀρχικὴ πρόθεση τοῦ Οἰκονόμου ἦταν νὰ ἐκδώσει τὴν μετάφραση στὴν πρώτη μορφή της· κατόπιν ὅμως θεώρησε σκόπιμον νὰ τὴν ἐπεξεργαστεῖ πάλι καὶ νὰ τὴν ὑπομνηματίσει. Πότε ὅμως ἐγινε αὐτό; Μετὰ τὴν ἐκδοση τῆς ἀγγελίας ὁ Οἰκονόμος παρέμεινε στὴ Θεσσαλονικὴ πέντε ἀκόμη μῆνες· τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1809 ἔφυγε, ὅπως ξέρουμε, γιὰ τὴ Σμύρνη. Τὸ λογικότερον εἶναι νὰ ὑποθέσουμε ὅτι μέσα σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἐπεξεργάστηκε τὴν μετάφραση. Σ' αὐτὸ συντείνει ἡ μαρτυρία τοῦ Σοφ. Οἰκονόμου ὅτι ἡ μετάφραση (χφ. Β) ἐγινε στὴ Θεσσαλονικὴ καί, ἔμμεσα, τὸ γεγονός ὅτι οἱ βιβλιογραφικὲς παραπομπὲς στὰ σχόλια γίνονται σὲ ἔργα ἐκδεδομένα πρὶν ἀπὸ τὸ 1807⁸³. Τὰ τεκμήρια αὐτὰ ὅμως δὲν ἀποκλείουν καὶ τὴν περίπτωσιν νὰ μὴν ὀλοκλήρωσε ὁ Οἰκονόμος τὴν ἐργασία του στὴ Θεσσαλονικὴ, ἀλλὰ νὰ τὴ συνέχισε καὶ στὴ Σμύρνη τὸν πρῶτον καιρὸ τῆς ἐγκατάστασής του ἐκεῖ.

Ἡ ἐκκλιση τοῦ Οἰκονόμου γιὰ ἐγγραφή συνδρομητῶν βρῆκε ἀνταπόκριση στὸ κοινὸ τῆς Θεσσαλονίκης. Στὸ πίσω μέρος τῆς ἀγγελίας ὑπάρχει ἕνας κατάλογος μετὰ τὰ ὀνόματα ὄλων ἐκείνων πού συνέδραμαν τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου⁸⁴. Τὰ ὀνόματα δὲν εἶναι γραμμένα, ὅπως θὰ περίμενε κανεὶς, ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς συνδρομητὲς, ἀλλὰ μετὰ ἕνα χέρι ὅλα, πού δὲν εἶναι τοῦ Οἰκονόμου: αὐτὸ σημαίνει εἴτε ὅτι ἡ μεταγραφή τους ἐγινε ἀπευθείας στὸ πρωτότυπον τῆς ἀγγελίας ἀπὸ ἕνα τρίτον πρόσωπον, εἴτε ὅτι μεταφέρθηκαν σ' αὐτὸ ἀπὸ ἀντίγραφα τῆς ἀγγελίας. Ὁ κατάλογος περιέχει 46 περίπου ὀνόματα, πού ἀντιστοιχοῦν σὲ 41 συνδρομῆς⁸⁵ γιὰ 263 ἀντίτυπα. Οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτὲς εἶναι γιὰ 1-8 σῶματα καὶ ἴδιον ὀκτώ, ποσοστὸ 19,5%, γιὰ 10-15. Οἱ ὀκτὼ αὐτὲς συνδρομῆς καλύπτουν 175 ἀπὸ τὰ 263 σῶματα, ποσοστὸ 66,5%.

Ὁ κατάλογος τῶν συνδρομητῶν περιλαμβάνει ἐμπόρους, λογίους, ἀρχιερεῖς, κατώτερους κληρικούς, μοναχοὺς. Πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς συναντᾶμε τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ σὲ καταλόγους συνδρομητῶν ἄλλων βιβλίων. Στὴν πλειοψηφίαν τους κατάγονται ἀπὸ τὴ Θεσσαλονικὴ. Λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι πού

83. Βλ. ἐδῶ, σημ. 74.

84. Δημοσιεύεται ἐδῶ, σ. 339-340.

85. Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στὸν ἀριθμὸ τῶν συνδρομῶν καὶ τῶν συνδρομητῶν ὀφείλεται στὸ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἐγγραφὲς στὸν κατάλογο πού γίνονται ἀπὸ δύο ἢ περισσότερα πρόσωπα μαζί, τὰ ὅποια μάλιστα δὲν ἀναφέρονται πάντα ὀνομαστικὰ· λόγου χάρι: *χ: Δημήτριος Κασταρ: καὶ υἱοὶ αὐτοῦ*. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ ἀριθμὸς τῶν συνδρομητῶν (46) εἶναι κατὰ προσέγγιση.

προέρχονται από άλλες περιοχές, αλλά διαμένουν κι αυτοί μόνιμα ή προσωρινά στη Θεσσαλονίκη: ανάμεσα σ' αυτούς είναι οι επίσκοποι Νεόφυτος Καμπανίας και Ίγνάτιος Ἀρδαμερίου, οι όποιοι υπάγονταν στη μητρόπολη Θεσσαλονίκης, ο Τιμόθεος Βοδενών, οι άδελφοί Γερμανός και Ίωνās Σπαρμιώτης, ή οίκογένεια παπα-Ἐμμανουήλ από τις Σέρρες κ.ά.

Δέν θά μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ τὰ προσωπογραφικά τῶν συνδρομητῶν⁸⁶. Θά σημειώσουμε μόνο ὅτι μὲ ὀρισμένους ἀπ' αὐτούς ὁ Οἰκονόμος, ὅπως φαίνεται ἀπό τὴν ἀλληλογραφία του καὶ ἄλλες πηγές, εἶχε καλλιεργήσει στενές σχέσεις κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς του στὴ Θεσσαλονίκη. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς εἶναι ὁ Ἰωάννης Γούτα Καυταντζόγλου, πλούσιος ἔμπορος καὶ πρόκριτος, πού εἶχε φιλοξενήσει στὸ σπίτι του τὸν Οἰκονόμο⁸⁷. ὁ Ἀνδρόνικος Γεωργίου [Πάικος], γόνος πλούσιας ἐμπορικῆς οἰκογένειας μὲ ζωηρὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα, πού διακρίθηκε ἀργότερα ὡς δικαστικὸς καὶ πολιτικὸς, ὁ Θεόδωρος Χοϊδάν, ὁ Νικόλαος Ζαντές. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἀνήκουν, μαζὶ μὲ τοὺς τρεῖς ἀρχιερεῖς καὶ ἄλλους, στοὺς συνδρομητὲς ἐκείνους πού γράφτηκαν στὸν κατάλογο γιὰ τὸν μεγαλύτερο ἀριθμὸ ἀντιτύπων. Φιλικές σχέσεις εἶχε ἐπίσης ὁ Οἰκονόμος μὲ τὴν οἰκογένεια Βασμαντζή, καθὼς καὶ μὲ τοὺς λόγιους ἀδελφοὺς Ἰωνᾶ καὶ Γερμανὸ Σπαρμιώτη, τοὺς ὁποίους γνώριζε, καθὼς ξέρουμε, ἀπὸ τὴν Τσαρίτσανη. Ὁ πρῶτος εἶχε ἀκολουθήσει τὸν πλάνητα βίῳ τοῦ δασκάλου καὶ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ δίδασκε στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ δεύτερος, μὲ τὸν ὁποῖο διατηροῦσε πολὺ στενότερες σχέσεις, εἶχε ἔρθει πρόσφατα στὴν ἴδια πόλη. Τὰ παραπάνω πρόσωπα εἶναι μερικὰ μόνο ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ καταλόγου συνδρομητῶν μὲ τὰ ὁποῖα γνωρίζουμε ὅτι σχετιζόταν ὁ Οἰκονόμος. Ἀσφαλῶς ὁ κύκλος τῶν γνωριμιῶν του θά ἦταν εὐρύτερος καὶ θά περιλάμβανε τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς συνδρομητὲς τοῦ βιβλίου του.

Παρὰ τὴν κυκλοφορία τῆς ἀγγελίας καὶ τὴν ἐγγραφή τῶν συνδρομητῶν ἡ μετάφραση τοῦ Οἰκονόμου δὲν εἶδε ποτὲ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας. Ποιοὶ ἦταν οἱ λόγοι πού τὸν ὀδήγησαν στὴν ἀπόφαση νὰ ἐγκαταλείψει ἓνα ἐγχείρημα, στὸ ὁποῖο εἶχε ἀφιέρῳσει καὶ χρόνο καὶ φροντίδες; Πρὶν δοκιμάσουμε νὰ ἀπαντήσουμε στὸ ἐρώτημα αὐτό, ἄς δοῦμε πολὺ συνοπτικὰ τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο τοποθετεῖται ἡ μεταφραστικὴ προσπάθεια τοῦ Οἰκονόμου.

Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ἡ ἑλληνικὴ βιβλιογραφία πλουτίζεται μ' ἓνα σημαντικὸ ἀριθμὸ ἐγχειριδίων, πού ἀναφέρονται σὲ θέματα κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ἀγωγῆς. Τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ εἶναι μεταφράσεις ἢ διασκευές ἀντίστοιχων εὐρωπαϊκῶν ἐγχειριδίων. Ἀπευθύνονται στὰ παιδιὰ καὶ στοὺς ἐνήλικες καὶ ἔχουν παραινετικὸ ἢ συμβουλευτικὸ χαρακτήρα: φιλοδοξοῦν, δη-

86. Τίς διερευνήσεις αὐτές, παράλληλα μὲ ἄλλες, θά διευκολύνει σημαντικὰ ὁ ὑπὸ ἐκδοσὴ κατάλογος συνδρομητῶν βιβλίων (1749-1821) τοῦ Φίλιππου Ἡλιοῦ.

87. Πβ. ἐδῶ, σημ. 4.

λαδῆ, νὰ νοουθετήσουν, νὰ συμβουλέψουν, νὰ διδάξουν κανόνες ἠθους καὶ συμπεριφορᾶς. Τὸ γνωστότερο ἀπὸ τὰ ἐγχειρίδια αὐτὰ εἶναι ἡ *Χρηστοθήθεια* τοῦ Ἀντ. Βυζάντιου, πού ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1780, ἀλλὰ κυκλοφοροῦσε χειρόγραφη ἀπὸ τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα⁸⁸. Ἡ *Χρηστοθήθεια* δὲν εἶναι, ὅπως θά μπορούσε νὰ υποθέσει κανεὶς ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς, ἓνα ἠθικολογικὸ ἐγχειρίδιο, ἀλλὰ ἓνας ὀδηγὸς καλῆς συμπεριφορᾶς. Στόχος του εἶναι νὰ διδάξει πῶς πρέπει νὰ φέρεται καὶ νὰ ἐνεργεῖ ἓνας πολιτισμένος ἄνθρωπος σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς ζωῆς του: πῶς πρέπει, λόγου χάρη, νὰ περπατᾷ, νὰ ντύνεται, νὰ μιλᾷ, νὰ κάθεται στὸ τραπέζι τοῦ φαγητοῦ καὶ, γενικὰ, νὰ ρυθμίζει τὴν κοινωνικὴ συμπεριφορὰ του⁸⁹.

Ἐνας ἀνάλογος τύπος ἐγχειριδίων, πού κυκλοφοροῦν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, εἶναι ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα τὸ κύριο βᾶρος πέφτει στὴν ἠθικὴ διαπαιδαγώγηση τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ στὰ βιβλία αὐτὰ δὲν λείπουν οἱ κοινότητες περιγραφῆς χαρακτήρων καὶ ἠθῶν· ἐκεῖνο ὅμως πού τὰ χαρακτηρίζει ἰδιαίτερα εἶναι ἡ στροφὴ τους πρὸς τὸν κόσμο καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν «εὐδαιμονία» τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὸν ὅρο αὐτό, πού ἀφθονεῖ στὰ σχετικὰ ἐγχειρίδια, δὲν νοεῖται ἡ μεταφυσικὴ μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποία ἐξασφαλίζει ἡ πιστὴ τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ ἡ ἐπίγεια εὐτυχία του⁹⁰. Προϋπόθεση καὶ ὀδηγὸς γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς εὐδαιμονίας εἶναι ἡ «ἀρετὴ», διακριτικὸ γνώρισμα τοῦ πολίτη. Σκοπὸς τῶν ἐγχειριδίων αὐτῶν εἶναι νὰ διδάξουν «ἄλλα ἐκεῖνα, ὁποῦ ἡμπορεῖ νὰ ζητήσῃ τινὰς κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν ἐνὸς πεπαιδευμένου γένους ἀπὸ ἓνα ἔντιμον καὶ χρηστοθήτη ἄνθρωπον»⁹¹. Εὐδαιμονία, κοινωνικὴ ἀρετὴ, ὀρθὸς λόγος: πρόκειται γιὰ καινῶν πρᾶγματικὰ ἔννοιες, πού μᾶς φέρνουν στὸ χῶρο τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διαφωτι-

88. Βλ. Κ.Θ. ΔΗΜΑΡΑ, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, Ἀθήνα 1985, σ. 38, 252-253, καθὼς καὶ τὴν πρόσφατη ἐργασία τῆς ΕΜΜΗΣ ΒΑΓΚΟΥΣΗ, «Χρηστοθήθειες καὶ διαμόρφωση τῆς συμπεριφορᾶς τῶν νέων στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία (18ος-19ος αἰ.)», *Πρακτικὰ τοῦ Διεθνοῦς Συμποσίου: Ἱστορικότητα τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ τῆς νεότητος*, τ. Α', Ἀθήνα 1986, σ. 287-288.

89. Σὲ μιὰ ἀνάλογη κατηγορία ἀνήκουν τὰ παραινετικὰ ἐγχειρίδια πού ἀπευθύνονται στοὺς γόνους τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας καὶ περιέχουν ὀδηγίες γιὰ τὴν τέχνη τοῦ διοικεῖν καὶ γιὰ τίς ἀρετὲς πού προσιδιάζουν σ' ἓναν πρίγκηπα. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. τίς μελέτες τοῦ ALEXANDRE DUTU, «"Le miroir des princes" dans la culture roumaine», *Revue de Études Sud-Est Européenes* VI, 1968, σ. 439-479 καὶ *Les livres de sagesse dans la culture roumaine*, Βουκουρέστι 1971, καθὼς καὶ ARIADNA CAMARIANO-CIORAN, *Les Académies princières du Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 161-166· KATERINA KININI, «Le Discours à Nicoclès par Misiódax», *Ἑλληνικά* 29, 1976, σ. 61-115, ἰδίως σ. 105-107.

90. Βλ. Κ.Θ. ΔΗΜΑΡΑ, «Οἱ πηγές τῆς ἔμπνευσης τοῦ Κάλβου», *Νέα Ἑστία*, τ. 40, Χριστούγεννα 1946 (Ἀφιέρωμα στὸν Κάλβο), σ. 112-113· πβ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, ὁ.π., σ. 75.

91. ΔΗΜ. Ν. ΔΑΡΒΑΡΗ, *Χειραγῶγία εἰς τὴν καλοκαγαθίαν*, Βιέννη 1802, σ. III-IV.

σμοῦ. Τὸ νέο αὐτὸ πνεῦμα εἶναι ἐκδηλο καὶ στοὺς τίτλους τῶν σχετικῶν ἐγχειριδίων: *Ἡ ἀληθὴς πολιτικὴ, ἣτις διαιρεῖται εἰς διάφορα κεφάλαια (...)* κρησίμα καὶ ἀναγκαῖα πρὸς διακόσμησιν καὶ στολισμὸν τῶν εὐγενῶν ἀνδρῶν, Βιέννη 1781. *Χειραγωγία εἰς τὴν καλοκαγαθίαν ἥτοι ἐγχειρίδιον ἠθικὸν πρὸς διακόσμησιν τῶν ἡθῶν τῶν νέων*, Βιέννη 1791 καὶ 1802, τοῦ Νικ. Δ. Δάρβαρη. *Ἄρθος ἀρετῆς καὶ γνώσεως, ἥτοι συνάθροισις κανόνων τινῶν, δι' ὧν δύναται τινὰς νὰ ζήσῃ τιμίως καὶ εὐτυχῶς*, Βιέννη 1794 κ.ἄ.

Στὴν ἴδια κατηγορία ἀνήκει, τυπικά, καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Dupuy, μὲ τὴ διαφορά ὅτι τὸ περιεχόμενό του εἶναι εὐρύτερο καὶ ἡ διαπραγμάτευση τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων πολὺ πρὸ διεξοδική. Μεταφράζοντάς το ὁ Οἰκονόμος φιλοδοξοῦσε νὰ προσφέρει στὴν ἑλληνικὴ νεολαία ἕνα ἀκόμη ἠθικοδιδασκτικὸ ἐγχειρίδιον. Ἡ πρόθεσή του αὐτὴ γίνεται φανερὴ ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἀγγελίας, καὶ ιδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἐπισήμανσή του ὅτι σκοπὸς τοῦ βιβλίου εἶναι νὰ διδάξῃ τὸν νέο, «πῶς ἐμπορεῖ νὰ ζήσῃ εὐτυχῶς καὶ εἰρηνικῶς εἰς τὸν κόσμον, ὅποιουδήποτε ἐπαγγέλματος καὶ ἂν ἤθελεν εἶσθαι»⁹². Αὐτὰ στὸ ἐπίπεδο τῶν προθέσεων. Στὴν πραγματικότητα ὅμως τὰ πράγματα εἶναι κάπως διαφορετικά. Ἐκδομένο γιὰ πρώτη φορά πρὶν ἀπὸ ὀγδόντα σχεδὸν χρόνια, τὸ βιβλίον τοῦ Dupuy ἦταν ἐξαιρετικὰ συντηρητικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ πού μεταφραζόταν. Ὁχι μόνον γιὰτὶ ἀναπαρήγαγε συστήματα ἀξιῶν πού ἀντιστοιχοῦσαν σὲ παρωχημένες κοινωνικὲς καταστάσεις, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ ἦταν ἐμποτισμένο ἀπὸ μιὰ αὐστηρὴ ἠθικολογία, πού δὲν συμβιβάζοταν μὲ τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα τοῦ διαφωτισμοῦ. Πῶς ἐξηγεῖται λοιπὸν τὸ γεγονός ὅτι ὁ Οἰκονόμος, ἕνας δάσκαλος πού, καθὼς εἶδαμε παραπάνω, εἶχε δώσει κίβλας δείγματα τῶν προοδευτικῶν του ἀντιλήψεων, διάλεξε νὰ μεταφράσῃ αὐτὸ τὸ βιβλίον;

Μιὰ πρώτη, πρόχειρη, ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ ἦταν, ὅτι ἡ μετάφραση τοῦ βιβλίου τοῦ Dupuy δὲν ἦταν γιὰ τὸν Οἰκονόμο παρὰ ἕνα ἀπλὸ πάρεργο: κάποια στιγμή στὴ Θεσσαλονίκη ἔπεσε στὰ χέρια του τὸ συγκεκριμένο βιβλίον καὶ καθὼς ἦταν ἐλεύθερος ἀπὸ ἱερατικὲς καὶ διδασκαλικὲς φροντίδες, θεώρησε σκόπιμο νὰ τὸ μεταφράσῃ στὰ ἑλληνικά. Μπορεῖ τὰ πράγματα νὰ ἔγιναν ἔτσι: ὅμως καὶ στὴν περίπτωσή αὐτὴ ἐνυπάρχει τὸ στοιχεῖο τῆς ἐπιλογῆς. Καὶ εἶναι δύσκολο νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἕνας ἄνθρωπος μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ Οἰκονόμου θὰ προχωροῦσε στὴ μετάφραση ἑνὸς ἔργου, τὸ ὁποῖο δὲν θὰ τὸν ἀντιπροσώπευε κατὰ ἕνα τουλάχιστο μέρος.

Ἐκεῖνο πού δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε μελετώντας τὸ ἔργο καὶ τὶς ἰδέες τοῦ Οἰκονόμου εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ του ιδιότητα. Πρὶν καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο ἦταν, καὶ παρέμεινε πάντα, ἕνας κληρικὸς ἀφοσιωμένος στὰ ἱερατικὰ καὶ ποιμαντικὰ του καθήκοντα καὶ στὶς ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ὅτι ὁ Οἰκονόμος δέχεται εὐνοϊκὰ κάποια ἀπὸ τὰ μηνύματα τοῦ διαφωτισμοῦ, ἀνα-

92. Βλ. ἐδῶ, σ. 339.

φερόμενα κυρίως στὰ ζητήματα τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς ἐκπαίδευσης, δὲν σημαίνει ὅτι ἔχει ἀποδεσμευτεῖ ἀπὸ τὶς πάγιες ἀξίες καὶ πρακτικὲς τῆς ἐκκλησίας. Ἀντίθετα, ἡ προσήλωσή του σ' αὐτὲς παραμένει ἀκόμη σταθερὴ καὶ ὀριοθετεῖ τὰ ὅποια ἀνοίγματα του πρὸς τὶς νεωτερικὲς ἰδέες. Ἄν δοῦμε τὰ πράγματα ἀπ' αὐτὴ τὴ σκοπιὰ, δὲν πρέπει νὰ μᾶς κἀνει ἡ ἐντύπωση ἡ ἀπόφαση τοῦ Οἰκονόμου νὰ μεταφράσῃ τὸ βιβλίον τοῦ Dupuy. Μπορεῖ νὰ μὴ συμφωνοῦσε μὲ ὀρισμένες ἀπὸ τὶς ἀπόψεις πού διατυπώνονταν σ' αὐτό, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει καὶ ὅτι τὸ ἀπέρριπτε. Ἀντίθετα, ἀναγνώριζε σ' αὐτὸ σημαντικὲς ἀρετές. Ἡ κυριότερη ἀπ' αὐτὲς ἦταν ὁ ἠθικολογικὸς καὶ παραινετικὸς χαρακτήρας τοῦ βιβλίου. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ταίριαζε καλὰ τόσο στὰ ἐνδιαφέροντα ὅσο καὶ στὰ ποιμαντικὰ καθήκοντα τοῦ ἴδιου τοῦ Οἰκονόμου: στοὺς λόγους πού ἐκφωνοῦσε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν Τσαρίτσανη καὶ τὴ Θεσσαλονικὴ ἀσφαλῶς θὰ ἀφθονοῦσαν οἱ πατρικὲς παραινέσεις καὶ συμβουλές πρὸς τὸ ποιμνίον του, μαζὶ μὲ τὸν καυτηριασμὸ τῶν ἠθικῶν παρεκτροπῶν. Ἄλλωστε, ὅπως εἶδαμε παραπάνω⁹³, στὸ ἴδιο ὕφος εἶναι γραμμένα καὶ τὰ κεφάλαια πού πρόσθεσε στὸ τέλος τοῦ βιβλίου. Δὲν ἦταν ὅμως μόνον οἱ ἐκλεκτικὲς αὐτὲς συγγένειες πού ὤθησαν τὸν Οἰκονόμο νὰ μεταφράσῃ τὸ βιβλίον τοῦ Dupuy. Παράλληλα, πίστευε ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀνταποκρινόταν σὲ κάποιες βασικὲς ἀνάγκες τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ ὅτι μποροῦσε, κατ'ἀλληλα προσαρμοσμένο καὶ ὑπομνηματισμένο, νὰ ἀποτελέσει ἕνα καλὸ βοήθημα γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ διαπαιδαγώγηση τῆς νεολαίας.

Παρὰ ταῦτα τὸ βιβλίον δὲν ἐκδόθηκε. Ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ ἐγχειρήματος δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν ἀσχετὴ μὲ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Οἰκονόμου στὴ Σμύρνη καὶ τὸν διορισμὸ του στὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιον. Ἡ ἐνσωμάτωσή του στὸ προοδευτικὸ κλίμα τοῦ Γυμνασίου, πού εἶχε συσταθεῖ μὲ τὶς ὑποδείξεις τοῦ Κοραῆ καὶ τὶς φροντίδες τῶν φιλελεύθερων ἐμπόρων τῆς πόλης, προκάλεσε βαθιὲς ἀλλαγὲς στὰ πνευματικὰ του ἐνδιαφέροντα. Στὴ Σμύρνη ὁ Οἰκονόμος θὰ βρεθεῖ καὶ πάλι στὸ πλευρὸ τοῦ Κούμα, θὰ ἀποκρυσταλλώσῃ βαθμιαῖα τοὺς ἰδεολογικοὺς προσανατολισμούς του καὶ θὰ συμβάλῃ μὲ τὴ διδασκαλία καὶ τὰ συγγράμματά του στὸ ἀνακαινιστικὸ ἔργο τοῦ Γυμνασίου. Οἱ ἀλλαγὲς αὐτὲς καὶ τὰ νέα καθήκοντα πού ἐπωμιζόταν δὲν εὐνοοῦσαν τὴν ἐκδοσὴ ἑνὸς ἐγχειριδίου, ὅπως ἐκεῖνο τοῦ Dupuy. Ὁ Οἰκονόμος τῆς Σμύρνης ἐνδιαφερόταν τώρα γιὰ τὴν ἐκδοσὴ συγκεκριμένων σχολικῶν βιβλίων γιὰ τοὺς μαθητὲς του καὶ ὄχι ἑνὸς ἠθικοδιδασκτικῶν ἐγχειριδίου πού θὰ ἀπειθυνόταν στὸ εὐρὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ τὸ ὁποῖο, μάλιστα, δὲν τὸν ἱκανοποιοῦσε ἀπολύτως οὔτε τὴν ἐποχὴ πού τὸ μετέφραζε. Ἀσφαλῶς, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, οἱ ἀρχικὲς ἐπιφυλάξεις του θὰ εἶχαν ἐνισχυθεῖ περισσότερο.

Ἄν στὰ 1809 ὁ Οἰκονόμος ἔβρισκε ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ Dupuy θὰ μποροῦσε νὰ ἀνταποκριθεῖ σὲ κάποιες βασικὲς ἠθικοδιδασκτικὲς ἀνάγκες, λίγα χρόνια

93. Βλ. ἐδῶ, σ. 325.

αργότερα στη Σμύρνη, κάτω από την επίδραση των παιδαγωγικών αντιλήψεων του διαφωτισμοῦ, θὰ τὸ θεωροῦσε μᾶλλον ἀναχρονιστικό: ἔκφραση ἑνὸς συντηρητικοῦ κόσμου ποὺ ἀντιστρατευόταν τὸν ὀρθὸ λόγο καὶ ὑποδείκνυε τρόπους ἀγωγῆς καὶ συμπεριφορᾶς ποὺ δὲν ἀνταποκρίνονταν στὰ προοδευτικὰ αἰτήματα τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου. Ὁ ἴδιος ὁ Οἰκονόμος θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἀποδεχτεῖ τὴν ἀπαισιόδοξη καὶ μανιχαϊκὴ εἰκόνα τοῦ κόσμου ποὺ ἔδινε ὁ Duruy, καθὼς καὶ τὴν αὐστηρὴ ἠθικολογία ποὺ κυριαρχοῦσε στὸ βιβλίο του. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Οἰκονόμου τῆς Σμύρνης, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς λόγους καὶ τὰ βιβλία του, εἶναι κοσμικὴ καὶ αἰσιόδοξη. Ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς ἀποτελεῖ δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ χριστιανικὰ του καθήκοντα. Ἀντίθετα μάλιστα: ἡ πίστη στὸ θεό, ὑποστηρίζει, «εἶναι κοινωνικὴ καὶ πλήρης οὐ μόνον ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ χάριτος καὶ εὐφροσύνης. Εἶναι πολλὰ μακρὰν ἀπὸ τῆς σκυθρωπῆς καὶ μελαγχολικῆς δεισιδαιμονίας, ἥτις σκοτίζει τὴν καλὴν τῶν ἀνθρώπων διάθεσιν, καὶ πικραίνει τὴν καρδίαν, καὶ ἀγριαίνει τὴν ψυχὴν καὶ ταπεινώνει τὴν εὐφυΐαν, καὶ μωραίνει τὸν νοῦν, καὶ διδάσκει τοὺς ἀνθρώπους ψευδῶς νὰ καταφρονῶσι τὰ καθήκοντα τῆς παρουσίας ζωῆς, ἵνα προδιαθέτῃται τάχα διὰ τὴν μέλλουσαν»⁹⁴.

Διαφορετικὲς ἦταν ἐπίσης οἱ ἀπόψεις τοῦ Οἰκονόμου καὶ γιὰ τὴν ἐκπαίδευση. Εἶχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπισημάνουμε παραπάνω τὸν σκεπτικισμό τοῦ Duruy ὡς πρὸς τὴ χρησιμότητα τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων⁹⁵. Ἡ ἀντίληψη αὐτῆ, τὴν ὁποία ἄλλωστε ὁ Οἰκονόμος εἶχε ἀποδοκιμάσει ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἦταν ἀσυμβίβαστη μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου. Ὅχι μόνο γιὰ τὴν ἐπιστημονικὰ μαθήματα κατεῖχαν περίοπτη θέση στὸ πρόγραμμα τοῦ Γυμνασίου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν παιδεία γενικότερα εἶχε ἀναδειχτεῖ σὲ ὑψιστὴ ἀξία καὶ «μόνη πηγὴ τῶν ἀγαθῶν»⁹⁶. Ἡ γνώση, συνδευμένη ἀπὸ τὸν ὀρθὸ λόγο καὶ τὴν ἀρετὴ, δὲν ὑπονομεύει ἀλλὰ, ἀντίθετα, ἐνισχύει τὴν ἠθικὴ καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπως ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ Οἰκονόμος, «ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τὴν λογιότητα, καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ εἶναι ἐνάρετος ὅστις φέρει ἀληθῶς τοῦ λογιστάτου τὸ ὄνομα»⁹⁷.

Ἀπὸ τίς παραπάνω διαπιστώσεις γίνεται, νομίζω, φανερὸ ὅτι τὸ βιβλίο τοῦ Duruy βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὸ κλίμα τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου. Ὁ λόγος αὐτός, σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῶν ἀπασχολήσεων καὶ τῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ Οἰκονόμου στὴ Σμύρνη, συνετέλεσε πιθανότατα στὸ νὰ μείνει ἀνέκδοτη ἡ μετάφραση τοῦ βιβλίου.

94. Τὸ ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπὸ λόγο τοῦ Οἰκονόμου πρὸς τοὺς μαθητὲς τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου (1813)· βλ. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Σωζόμενα Φιλολογικά*, σ. 30.

95. Βλ. ἔδω, σ. 328.

96. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, «Λόγος περὶ παιδων ἀγωγῆς» (1814) στὰ *Σωζόμενα Φιλολογικά*, σ. 38. Πβ. ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, *Τέχνης Ρητορικῆς βιβλία Γ'...*, Βιέννη 1813, σ. λ'·λα'.

97. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Σωζόμενα Φιλολογικά*, σ. 36.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

φ. 1^α *Εἰδησις πρὸς τοὺς φιλογενεῖς, καὶ Ὅμογενεῖς μου Γραικοὺς.*

»Ὅτι ἡ μόνη Ἐπιστήμη ἢ τελειοποιούσα τὸν ἀνθρώπον εἶναι ἡ Ἠθικὴ, τόσον εἶναι φανερὸν καὶ ὁμολογούμενον παρὰ πάντων, ὥστε, ἐὰν ἐγὼ ἤθελα καταχειρίσει νὰ συρῶμαι ἐδῶ περὶ τούτου ἀποδείξεις, δικαίως ἤθελα φανῆ ὅμοιος μ' ἐκεῖνον, ὅστις ἀναβάλλεται δοκοφρόνως νὰ ὑποδυσθῇ τὸν βαρὺν ἀγῶνα, διὰ ν' ἀποδείξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ὁ ἄριστος χορτάζει τοὺς πεινασμένους, καὶ ὅτι τὸ ὕδωρ δροσιζει τοὺς διψασμένους. Εἰς τὸν τοιοῦτον ἤθελε βέβαια πρέψει εἰς βραβεῖον ἕνας στέφανος πλεγμένος ὄχι ἀπὸ ἐλαίαν ἢ Δάφνην, ἀλλ' ἀπὸ τὰ ἀκάνθια καὶ τριβόλους τῆς γῆς.

Ὅλον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τοῦ παρόντος θέλω νὰ σᾶς εἶπω, φίλοι μου Ὅμογενεῖς! καὶ τὸ ὁποῖον καθεὶς ἀπὸ Σᾶς, ἀφ' οὗ προσέξῃ ὀλίγον, βλέπει μὲ πόνον τῆς καρδίας του φανερᾶ, εἶναι τό, ὅτι αὐτὴ ἡ τόσον ἀναγκαῖα εἰς τὸν ἀνθρώπον Ἐπιστήμη, εἶναι τόσον ἀμελημένη εἰς τὸ γένος μας, ὥστε εἶναι ἀγνωστον καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομά της εἰς τοὺς περισσότερους. Ὅποια δυστυχία!

Ἀναστενάξω ἐκ βάθους ψυχῆς, αἰσθάνομαι τὴν πικρίαν τῆς λύπης διαχρυσμένην εἰς ὅλα μου τὰ σπλάγγνα, ὅτ' ἂν ἐνθυμηθῶ, ὅτι Σεῖς οἱ ἀπόγονοι τῶν περιφήμων Λακεδαιμονίων, τῶν περικλεῶν Ἰ' Ἀθηναίων, τῶν Ὀνομαστῶν Μακεδόνων, ὅτινες ὅλοι ἐνόμιζον ἀπαραίτητον καὶ ἱερώτατον χρέος των ν' ἀνατρέφωσι τὰ τέκνα των, εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης των ἡλικίας, μὲ τὸ ψυχολόφον γάλα τῆς Ἠθικῆς, Σεῖς, λέγω, εἰς τῶν ὁποίων τὰς φλέβας ἀκόμη ζῆ τὸ αἷμα τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ξενοφῶντος, καὶ τῶν λοιπῶν ἀθανάτων Διδασκάλων τῆς Ἐπιστήμης αὐτῆς, Σεῖς (τὸ μέγιστον, καὶ κυριώτατον) τὰ τέκνα τῆς ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, οἱ υἱοὶ τοῦ Νυμφῶνος, τὸ Ἔθνος τὸ ἐκλεκτὸν δὲν φροντίζετε νὰ φυτεύσῃ ἐπιμελῶς εἰς τὰς Χριστιανικὰς Σας ψυχὰς, καὶ νὰ ἐμπνεύσετε εἰς τὰ τρωφερὰ στήθη τῶν τέκνων σας τὴν οὐρανίαν ἠθικὴν τοῦ Ἐδωγγελλίου, πρὸς τὴν ὁποῖαν, οἱ μὲν πρόγονοί σας ἀτελῶς ὠδηγοῦντο ἀπὸ τῆς φύσεως τὸ ἀμυδρὸν φεγγάριον, ὁ δὲ τῆς φύσεως δημιουργός, καὶ τῆς πίστεως ἀρχηγός καὶ τελειο-

τῆς Ἰησοῦς σᾶς προσκαλεῖ καθ' ἡμέραν, φωτίζων τὰ διαβήματά σας μετὰ τὸ ἄπλετον καὶ τηλαυγέστατον φῶς τῶν θείων αὐτοῦ λόγων » ὁ διψῶν ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω!

Πόθεν ἀρὰ γε, φίλοι μου Ὁμογενεῖς αἱ μεταξὺ σας ἀδιάλλακτοι ἔχθραι; οἱ φθόνοι; αἱ προδοσίαι; αἱ ἀρπαγαί; αἱ κλοπαί; πόθεν ὁ τύφος ὁ Ἐωσφορικὸς; ἡ κρεωφάγος καταλαλιά; ἡ αἰμοχαρῆς ἀσπλαγγνία; αἱ λοιπαὶ τρομεραὶ μάστιγες τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας μαστιζόμεθ' ἔλεεινῶς καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν μέλλομεν νὰ τρυγήσωμεν πικροτέρους καὶ δλεθριωτέρους καρπούς; δὲν προέρχονται ὅλα ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἠθικῆς; δὲν εἶναι ὅλα αὐτὰ τὰ Ὁφίδια γεννήματα καρδιῶν, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἐνεθροίσθη ποτὲ τὸ » Ὁ σὺ μίσεις ἐτέρω μὴ ποιήσης· ἡ πηγὴ ὕδατος τῶν παραγγελμάτων τῶν ἠθικῶν;

Πατέρες! ὅσοι δὲν φροντίζετε νὰ διδάσκατε τὰ τέκνα σας εἰς τὴν ἀπαλὴν ἡλικίαν των τὰ χρέη τὰ πρὸς θεὸν καὶ πρὸς ἀνθρώπους, Σεῖς θέλετε δώσει ἀπολογία εἰς τὸν φοβερὸν βῆμα τοῦ ἀδεκάστου Κριτοῦ διὰ τὰς παρανομίας ἣς ἠθελαν πράξει οἱ υἱοὶ Σας καὶ θυγατέρες Σας ἐναντίον, εἴτε εἰς τὰς δογματικὰς, εἴτε εἰς τὰς ἠθικὰς παραγγελίας τῆς θρησκείας.

Πνευματικοὶ Ἅγιοι! Σεβάσμιοι Ἱερεῖς! Θεοτίμητοι Ἱεράρχαι, οἱ ποιμένες οἱ νοητοὶ τῆς λογικῆς τοῦ Χριστοῦ μας Ποίμνη! Σεῖς ἐνεπιστεῖθητε τὰς ψυχὰς τῶν Προβάτων τούτων τῶν ἐξηγορασμένων μετὰ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου ἀμνοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδικῆς σας χειρὸς θέλει ζητηθῆ ἀσθηρῶς, ὅποιον ἀπ' αὐτὰ ἤθελεν ἐξ ἀμελείας σας ἀπολεσθῆ. Ἰδικόν Σας ἔργον εἶναι λοιπὸν νὰ φροντίζετε διὰ τὴν εἰρημικὴν αὐτῶν κατάστασιν, διὰ τὴν Χριστιανικὴν διαγωγὴν των. Ἰδικόν Σας ἔργον εἶναι νὰ τὰ διδάσκατε καθ' ἡμέραν καὶ νύκτα ὅλα, ὅσα δύνανται νὰ τὰ στερεώσωσιν εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ πλησίον.

Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο χρεῖαν ἔχομεν βιβλίων, καὶ βιβλίων μεθοδικῶν. καὶ τίς τὸ ἀρνεῖται; ἢ μήπως τὰ ὑστεροῦμεθα; ὅσα φύλλα καὶ ἄνθη γίνονται τῆς γλυκυτάτης ἀνοίξεως τῶν καιρῶν τόσοσιν ἐξέγραψαν ἠθικὰ παραγγέλματα ἀλλ' ὅσοι δὲν θέλουσι νὰ τὰ μελετήσωσι προβάλλουν, ὅτι αὐτὰ εἶναι γραμμένα τὰ περισσότερα εἰς τὴν παλαιὰν Ἑλληνικὴν, καὶ δύσκολα οἱ πολλοὶ τὰ καταλαμβάνουν. ἄλλοι πάλιν λέγουσιν ὅτι εἶναι συνημμένα μετὰ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ διὰ τὰ διδαχθῆ τίς πρέπει νὰ περᾶσιν ὅλην τὴν ὁδὸν τῆς φιλοσοφίας, ὡς ἂν τάχα εἶναι ἀνάγκη νὰ μάθῃ τις πρῶτον ὅλας τὰς ἄλλας διδασκαλίας, καὶ ἔπειτα νὰ εἶναι ἀνθρώπος. Ἄ! ψυχραὶ εἶν' αἱ προφάσεις αὗται ψυχραὶ! καὶ ὡς ἰσθὸς ἀράχνης διαλύονται ἀπὸ τῆς ἀληθείας τὸ δόρυ.

Ἐγὼ ὅλος ἐξεστηκῶς ἀπὸ τοῦ Ἱερατικοῦ μου ἐπαγγέλματος τὸ

φορτίον, καὶ προβλέπων τὴν αἰώνιον μου κατάκρισιν ἐὰν δὲν φροντίσω τοῦ ἐμπιστευθέντος εἰς ἐμὲ ταλάντου τὸν πολλαπλασιασμόν, μετέφρασα ἀπὸ τὸ Γαλλικὸν εἰς τὴν γλῶσσάν μας τὴν ὁμιλουμένην ἠθικὰς τινὰς παραγγελίας ἐνὸς φιλοστόργου Πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετὰ τὰς ὁποίας τὸν διδάσκει πῶς ἐμπορεῖ νὰ ζῆσιν εὐτυχῶς καὶ εἰρημικῶς εἰς τὸν κόσμον, ὅποιονδήποτε ἐπαγγέλματος καὶ ἂν ἤθελεν εἶσθαι. τὸ βιβλίον μ' ἐφάνη χρήσιμον καὶ ἐπωφελὲς διὰ νέους μάλιστα οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουσι τὸν καιρὸν νὰ σπουδάσωσι τὴν ἠθικὴν εἰς τὰ σχολεῖα. καὶ τοιοῦτο τὸ ἔκριναν καὶ φίλοι μου λόγων τρόφιμοι, καὶ φιλογενεῖς. διὰ τοῦτο ἀπεφάσισα νὰ τὸ ἐκδώσω εἰς τοῦ τύπου τὸ φῶς.

Ἦθελα εἶσθαι τὸ πλέον ματαιοφρονέστερον ἀνθρωπάριον τῆς γῆς ἂν ἦτον ὁ σκοπὸς μου νὰ τὸ ἐκδώσω διὰ νὰ φανῶ κ' ἐγὼ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ὅτι εἶμαι τί. εἰς καιρὸν μάλιστα τοιοῦτον πολύφωνόν τε καὶ πάμμουσον, εἰς τὸν ὅποιον (ὦ ποία χαρά!) καθεῖς πεπαιδευμένος τοῦ γένους μου συνεισφέρει τὸ δυνατόν, ὄχι πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλὰ πρὸς φωτισμὸν καὶ προκοπὴν τοῦ ἔθνους του. μόνη ἡ συναίσθησις τοῦ χρέους μου, καὶ ὁ ζῆλος τῆς φιλογενείας μετὰ παραινῆσαν νὰ ζήσω κ' ἐγὼ τὸν κῆβόν μου εἰς τὸ κοινόν. Χωρὶς νὰ προσθέσω ἐπαίνους περὶ τοῦ βιβλίου, προσκαλῶ διὰ τοῦ παρόντος μου ὅλους, ὅσοι θέλουν, νὰ συνδράμωσιν εἰς ἐκδοσὴν του. ἢ τιμὴ του ἐδιωρίσθη πρὸς τέσσαρα γρόσια τὸ σῶμα δεμένον καὶ φερμένον εἰς χεῖρας καθενὸς συνδρομητοῦ, δὲν ἐλπίζω ὅμως ποτὲ νὰ μετανοήσῃ κανεὶς διὰ τὰ τέσσαρά του γρόσια, ἀφ' οὗ τὸ μελετήσῃ μετὰ προσοχὴν.

Φίλοι μου ὁμογενεῖς! ἐμψυχόνετε πάντοτε μετὰ τὴν συνδρομὴν σας ὅλους, ὅσοι ἐπιθυμοῦν τὴν βελτίωσιν τοῦ γένους, καὶ χύνουσιν ἰδρώτας διὰ νὰ ἀποπλύνωσι τὰς κηλίδας τῆς ἀμαθείας καὶ κακοηθείας τῶν δυστυχῶν Γραικῶν. εὐτυχεῖτε! καὶ ὑγιαίνετε! 1809: Ἀπριλλίου 20:

ὁ Μεταφραστῆς.

[Ἀκολουθεῖ ὁ πίνακας συνδρομητῶν]

φ. 1 ^v » Ὁ Καμπανίας Νεόφυτος	δια Σωμ.	50
» Ὁ Ἀρδαμεριῶν Ἰγνάτιος	»	30
» Ὁ Βοδενῶν Τιμόθεος	»	10
» Πρωτοσύγγελος Συναίτης	»	5
» Ἀποστόλης γεωργίου	»	5
» Θεοδόσιος πρωτοσύγγελος ἀγιοταφίτης	»	1
» Καλλίνικος ψάλτης	»	1
» Δούκας ἀποστολίδης	»	1
» Ἰωάννης γούτα Κωνσταντινίου	»	30

Ἀνδρόνικος γεωργίου	»	10
Νικόλαος Ζαντζές Θ: Χοϊδάν	»	15
Κωνσταντ: σπανδωνή Βασματζή	»	1
Ἰωάννης σπανδ: Βασμ[ατζή]	»	1
Δημ: σπανδ: Βασμ[ατζή]	»	1
Γεώργιος χαρίσης	»	3
σταυράκης καὶ Μερκούριος Καστρησίου	»	8
Μανόλης φραγκοπούλου	»	4
Αὐτάδελφοι γιαννοῦ Κυριακοῦ	»	3
Γερμανὸς Σπαρμιώτης	»	2
Ἰωάνης Σπαρμιώτης	»	2
Ἰωάννης χ[ατζή] πα[πᾶ] Συνεσίου	»	1
Ἀμβρόσιος ὁ τοῦ ἁγίου Πολυανῆς	»	1
Χρῆστος πα[πᾶ] Νικολάου	»	1
Χρηστόδουλος Βαλάνου	»	5
Μιχαήλ Ἐμμανουήλ	»	3
Δημήτριος Ἰωάννου	»	3
Ἀθανάσιος Ἐμμανουήλ πα[πᾶ]	»	10
Ἀναστάσιος Ἐμμανουήλ πα[πᾶ]	»	5
γιαννάκης Ἐμμ: πα[πᾶ]	»	5
Ἀργύρης δημητρίου τζοχατζή	»	5
Μανουήλ πα[πᾶς]	»	20
χ[ατζή] Δημήτριος Καστρ[ησίου] καὶ υἱοὶ αὐτοῦ	»	5
Πολύζος Ἰωάννου λάσκαρη	»	1
Διονύσιος Ἱερομόναχος	»	3
Ἰγνάτιος Ἱερομόναχος	»	1
Δημήτριος Καπουδάς	»	2
Ἀλέξιος Καπουδάς	»	2
Κωνσταντ: Καστόρη	»	2
Ἐμμανουήλ ὀξίου	»	2
Ἰακωμῆς Πολυζώη	»	1
Γρηγόριος Γρηγοριάδης	»	2
	»	263

ΜΑΝΟΥΤΑ Ι. ΓΕΔΕΩΝ († 1943).

ΜΕΙΟΝ ΕΤΟΥΣ — ΠΑΕΟΝ ΕΤΟΥΣ*

Α'. — ΜΕΙΟΝ ΕΤΟΥΣ**

Ὅσοι ἔγραψαν καὶ ὅσοι ἀδεῶς ἐλογοκλόπησαν ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας ἢ βιογραφικὰς ἀφηγήσεις, ἢ ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, μεγάλας ἢ μικράς, ἡμέτεροι καὶ ξένοι, τάττουσι τὸν πρῶτον πνηγυρισμὸν τοῦ θριάμβου τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς διδασκαλίας τῇ 19 φεβρουαρίου 842, διότι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο συνέπεσε, διότι ἔπρεπε νὰ συμπέσῃ τῇ 19 τούτου τοῦ μηνὸς ἡ πρώτη κυριακὴ τῶν νηστειῶν, διότι τὸ Πάσχα συνέπεσε — ἔπρεπε νὰ συμπέσῃ — τῇ 2 ἀπριλίου, καθὼς συνέπεσε τῷ 1928.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ *Βυζαντινοῦ Ἐορτολογίου* μου, εἰς τὰς προσθήκας, συμπληρῶν τὰ εἰς τὴν 11 φεβρουαρίου γραφέντα περὶ τῆς μνήμης τῆς μακαρίας βασιλίδος Θεοδώρας, ἐτόλμησα νὰ παρατηρήσω μήπως συμβαίη σφάλμα τι, δῆλα δὴ συνέβη, ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα τοῦ 842. Καὶ ἄλλοτ' ἐγένετο παρ' ἡμῖν «δικαστοφὴ τοῦ ἁγίου Πάσχα» καὶ «πλάνη τῆς πασχλίας». Εἰς τοῦτο συνεφωνοῦμεν ὅτε συνέπληρου τὸ *Ἐορτολόγιόν* μου (1899), δηλ. περὶ τῆς πλάνης τῆς πασχλίας, μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Louis Petit, τοῦ κατόπιν ἀρχιεπισκόπου τῶν ἐν Ἀθήναις δυτικῶν, ὁπότε συνηντώμεθα ἐν Χαλκηδόνι καὶ συνεφώνει ὁ πολυμαθέστατος κληρικὸς πρὸς τὴν γνώμην μου, ὅτι ὁ βυζαντινὸς κόσμος ἠπκᾶτο ἐνίοτε ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς κυριακῆς τοῦ Πάσχα, καθ' ἃ συγκεχυμένως ἐν 320 σελίδι τοῦ *Ἐορτολογίου* μου φαίνομαι ἐνδοιάζων καὶ διὰ τὸ 842, ὅτι πιθανῶς ἐώρτασαν τὴν πρῶτην κυριακὴν τῶν νη-

* Ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ ἀειμνήστου ἐρευνητῆ Μανουήλ Ι. Γεδεών (1851-1943), προσέδρου μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, γραμμένη τὸ 1935, παρέμενε ὡς τώρα ἀνεκδοτὴ (βλ. τὸν κατάλογο τῶν καταλοίπων του στὸ *Ἀρχεῖον τοῦ Θεολογικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσσαροῦ* 23, 1958, σ. 286, ἀρ. 3/4). Δημοσιεύεται ἔδῳ ἀπὸ τὸ αὐτόγραφόν του, πού τὸ παραχώρησέ εὐγενικὰ ἡ κόρη του κυρία Σοφία Μ. Γεδεών-Καρανικίλα [Σημ. τοῦ Περιδικίου].

** Τῆ νεώτερη βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα βλ. στὴν ἐργασία τοῦ J. GOILLARD, «Le Synodikon de l'Orthodoxie. Édition et commentaire», *Travaux et Mémoires* 2 (1967) σ. 1-313. [Σημ. τοῦ Περιδικίου].

στειῶν 12 φεβρουαρίου (Πάσχα μαρτίου 26). Ἄγνωστος ποῦ ἔγραψεν ὁ Louis Petit περὶ τοῦ κατὰ πρῶτον ἑορτασμοῦ τῆς Κυριακῆς τῆς Ὁρθοδοξίας. Σκέψις ὕστερον οὐ πρόχειρος ἠνάγκασέ με ἵνα μὴ πιστεύω ὅτι τῇ 19 φεβρουαρίου πράγματι συνέπεσαν ὁ πρῶτος πανηγυρισμός, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ἔτι ὅτι τὸ Πάσχα ἑωρτάσθη τῇ 2 ἀπριλίου κατὰ τὸ ἔτος 842. Διότι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοφίλου, 30 ἢ 20 ἰανουαρίου τοῦ ἔτους τούτου μέχρι τῆς 19 φεβρουαρίου, ἐν τὸς ἡμερῶν δεκαεννέα, ἢ εἴκοσι καὶ ἑννέα, ἀδύνατον ἦτο νὰ συντελεσθῇ τὸ μέγα γεγονός τῆς ἀναστηλώσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων, κατόπιν ἀντιδράσεως ἢ ταλαντεύσεως τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων καὶ ἴσως μέρους τινὸς τοῦ στρατοῦ, κατόπι τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν — ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον — πολιτικὴν διαθήκην τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, κατόπι τοῦ κόπου, ὃν ἐπέβαλλεν ἡ ἐκλογή καὶ ἡ πρόσκλησις τῶν κληρικῶν τῶν μελλόντων νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν ἀναστήλωσιν.

Τέσσαρες αὐτοκράτορες, μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον ΣΤ' καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Εἰρήνην, ἦνασαν πάλιν ἀσυνέτως τὴν διὰ τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου σβεσθεῖσαν φλόγα τῆς διαίρεσεως, ἐπὶ ἑξήκοντα ὀκτώ εἰς τὰ μεταξὺ τῶν εἰκονομάχων καὶ τῶν ὀρθοδόξων πάθη διετηρήθησαν ἄγρια, καθὼς καὶ πενήντα σχεδὸν ἔτη πρὸ τῆς Ζ' Συνόδου, διότι προστάτης τῆς εἰκονομαχικῆς κακοηθείας ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἦτο τὸ παλάτι. Φκίνεται ὅτι κατευνασμός τις πνευμάτων ἐφάνη ἐπὶ Λέοντος Δ' (775-80) τοῦ αὐτοκράτορος, ἀδύνατον ἔχοντος τὸν χαρκατῆρα, δείξαντος ἐξ ἀρχῆς χλιαρὰν εὐσέβειαν, ἐπ' ὀλίγον, καθ' ἃ γράφει Θεοφάνης ὁ χρονογράφος (τ. Α' σ. 695) αὐτὸς πρὸς τὸν Λέοντα φίλον τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν μοναχῶν: ὅθεν καὶ μητροπολίτας ἐκ τῶν ἀββάδων ἐν τοῖς πρωτίστοις θρόνοις προεβάλλετο. Βεβαίως ἦν ὁμοφρονῶν Νικήτας ὁ πατριάρχης (766-780), ὁ κόλαξ τοῦ γυναικωνίτου καὶ τοῦ πλκατίου, ὁ χειροτονήσας τοὺς εἰκονοφίλους, ὃν τοσοῦτον εὐρέθη πλῆθος εἰς τὴν Ζ' ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον, διότι βεβαίως ὀλιγωτέρους ἐχειροτόνησεν ὁ Ταράσιος ἀπὸ τοῦ 785-787, ὅτε συνεκροτήθη ἡ Σύνοδος. Ἀλλά, μετὰ τὴν Σύνοδον, ὅτε προσδόκιμος ἦτο τῶν παθῶν ἢ ἐξάλειψις, οἱ εἰκονομάχοι, κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, ὡς σεβομένων εἰδωλα, φρυάττοντες παρωνύμουν Θυάδρα καὶ Παρδῶ τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην, Ταράζιον δὲ τὸν τῆς Συνόδου πρόεδρον, ὡς μχρτυρεῖ Γενέσιος (σ. 15), ἀλλοιοῦντες τραχύτερον πῶς τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Ταρασίου, ἐνῶ ἠδύνατο ἵνα ἀφήσωσιν αὐτὸ ὡς ἔχει προσθέτοντες ἐν ἔτι σ (= Ταράσιος) ἤθελον ὅμως, ὡς φαίνεται, τοῦ ὀνόματος ἢ διαστροφή ἀνά κτυπᾶ ἔς τ' αὐτὸν καλλίτερον, ὡς σήμερον λέγομεν.

Εἰς τὴν ἐξέχψιν ἐκείνην τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων καὶ τῶν ἀντεγκλήσεων, ἃς ὁ Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος ἠδύνατο νὰ περιορίσῃ, ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου Μιχαὴλ Β' ὁ Τραχυλὸς ἐδειξε κατ' ἀρχὰς ἀνοχήν τινα, φκνεὶς δὴθεν μετριώτερος τοῦ Λέοντος Ἀρμενίου. *Εἰ καὶ καλοὶ οἱ παρ' ὑμῖν λόγοι* — εἶπεν εἰς τινα σύσκεψιν μετὰ τῶν ὀρθοδόξων — *ἀλλ' οὐχὶ καὶ παραδεκτοὶ ἐμοί, οὐπω μέχρι τοῦ νῦν εἰκόνα ἢ σεβασθέντι, ἢ προσκυνήσαντι, ὥστε ἐμὲ μὲν δίκαιον ἔχειν, ὡς ἂν ποτε ἔχω, ὑμᾶς δ' ὡσαύτως τοῖς οἰκείοις ἐμμένειν, καὶ τὴν σφῶν περιέχειν δόξαν. Οὐδένα*

γὰρ ὑμῶν τοῦτο πράττειν καλύσω· πλὴν μὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ εἰκόνα τὸ παράπαν ἀναστηλοῦν ὑμᾶς βούλομαι, ἀλλ' ἀπωτάτω καὶ ἔνθα πη βούλοισθε. Εἰς τὴν δὴλωσιν αὐτοῦ ταύτην ἐφάνη ἀνεξιθρησκος, οὐ θέλων μὲν, ὅσον εἰς αὐτὸν ἀφορᾷ, νὰ προσκυνῇ τὰς ἁγίας εἰκόνας, οὔτε ἐπιτρέπων νὰ ἔχωσι τοιαύτας ἐξωγραφημένας εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινοπόλει ναοὺς, ἀλλ' οὐτ' ἐμποδίζων τοὺς ὀρθοδόξους ἀπὸ τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀποφάσεων τῆς Ζ' Συνόδου. Τὰς συνετάς ταύτας τοῦ Τραυλοῦ Μιχαὴλ ἰδέας διέσωσε μέχρις ἡμῶν Μιχαὴλ μοναχὸς ὁ βιογράφος τοῦ ἱεροῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου¹. Καὶ ἐν τούτοις οἱ τὰς ἁγίας εἰκόνας σχετικῶς, οὐ λατρευτικῶς προσκυνοῦντες ἐπηρεάζοντο πολὺ ἐκ τῆς ἐξάψεως τῶν παθῶν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ ἐξιστάμεθα σήμερον, ὅσον αὐστηρῶς, ὅσον μετριῶς, ὅσον ἀπαθῶς καὶ ἂν κρίνωμεν τὴν κατάστασιν τῆς τότε κοινωνίας, πῶς ἐπιφκνεῖς κληρικοί, διδασκαλοὶ τῆς εἰρήνης καὶ κήρυκες τῆς συγγνώμης, παρεφέροντο, βιαίως ἐνίοτε καὶ σκαιῶς ὁμιλοῦντες καὶ γράφοντες κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τῆς εἰκονομαχικῆς κακοηθείας.

Ἦπ' ὅψιν λκμβάνομεν αὐτὸν τὸν ἐν ἁγίοις Στουδίτην Θεόδωρον. Μετὰ τὸν ἐν τῷ ἱερῷ θυσιαστηρίῳ φόνον τοῦ Λέοντος Ἀρμενίου (25 δεκεμβρίου 820), γενομένης, ὡς εἰκάξω, συζητήσεως, ἡ γνώμη τοῦ ἱεροῦ ἀνδρός, ἐπισήμως ζητηθεῖσα, συνεφώνει τῇ διδκκαλίᾳ τῆς Ἐκκλησίας: *καὶ παρῶσθια λελαλήκαμεν τῷ μὲν μακαριωτάτῳ ἡμῶν πατριάρχει ὅτι, μαχαίρα ἢ Ἐκκλησία οὐκ ἐκδικεῖ, τοῖς δὲ τὴν σφαγὴν δράσασσι βασιλεῦσι, τῷ μὲν πρώτῳ, ὅτι οὐκ ἠρέσθη Θεὸς ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀναιρέσει· τῷ δὲ δευτέρῳ, ἀπαιτοῦντι τὴν συνηγορίαν τῆς ἀναιρέσεως, ὅτι πρότερον ἢ κεφαλὴ μου αἵρεται ἤπερ συνθέσθαι με τούτῳ. Ταῦτα μὲν ἔγραφε πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἐφέσου Θεόφιλον ἄγια καὶ καλά· ἀλλά, γράφων πρὸς τὸν λογοθέτην Ἰωάννην ἐπελάθετο ἑαυτοῦ — καθὼς ἔλεγον οἱ πάλακ· ἀναφερόμενος εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, γίνεται πολὺ βιαίος· οὔτε δέχεται ὅτι ὁ φόνος ἐγένετο εἰς ἱερὸν τόπον· διότι οὐ Θεοῦ ναὸς ἅγιος ὁ βεβηλούμενος ὑφ' αἰρετικῶν, ἀλλ' οἶκος κοινός, ὡς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος. Ἀλλὰ θὰ ἀκούσωμεν καὶ χεῖρονα τούτων: *Εἰ δὲ καὶ ὡς ἐπὶ ναοῦ λάβης τεθνάναι τὸν ἀσεβῆ, ἀρμόσειε καὶ οὗτος ὁ τρόπος². Ἔδει γάρ, ἔδει, τὸν κατὰ τῶν ναῶν τοῦ Θεοῦ γενόμενον ἐν ναῷ ἰδεῖν τὰ κατ' αὐτοῦ γυμνούμενα ξίφη³. Ἔδει τὸν τὸ θεῖον θυσιαστήριον ἀφανίσαντα ἐν θυσιαστηρίῳ ἐξαφανισθῆναι⁴. Ὅταν δὲ τὸν ἱερὸν Θεόδωρον ταῦτα βλέπωμεν γράφοντα, συμπεραίνομεν τί ἐκράυγαζε καὶ τί ἐπραττεν ὄχλος ἀπαίδευτος.**

Ἐὰν πκρδεξώμεθα ὅτι πάντες οἱ τοῦ Θεοδώρου μαθηταὶ συνεμερίζοντο τὰς ἰδέας τοῦ διδκκαλοῦ, καθὼς ἀφ' ἑτέρου ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι συμφρονοῦντες

1. Βλ. τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ Migne τ. 99, στήλην 221.
2. εὐγε!!
3. δις εὐγε!!!
4. Ἑλλην. Πατρολ. Migne τ. 99 σελ. 1320 καὶ 1485.

τῷ Θεοφίλω, θὰ πεισθῶμεν ὅτι, κατόπι τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, τὸ ἔργον προχείρου τινὸς ἀναστηλώσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων ἦτο δύσκολον. Θὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν πρῶτον τοὺς ζήσαντας πλησιέστερον ἐκείνων τῶν χρόνων χρονογράφους. Ἰωσήφ ὁ Γενέσιος (σ. 71, 73, 78, 82) διηγεῖται ὅτι, πρὶν ἀποθάνῃ ὁ Θεόφιλος, ἔχων λόγους ἤδη νὰ φοβῆται καὶ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων, καὶ τὴν ἀποκίνησιν τοῦ εἰκονομάχου πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Γράμμικτιοῦ, τὴν τε σύζυγον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Θεόκτιστον τὸν λογοθέτην ἐξώρκεισε νὰ μὴ ἀναστηλώσῃ τὰς εἰκόνας καὶ νὰ μὴ κατασπάσῃ τοῦ θρόνου τὸν πατριάρχην· εἰς δὲ τοὺς προκρίτους καὶ λογάδας τῆς αὐτοκρατορίας συνέστησε τὴν τε σύζυγον Θεοδώραν καὶ τὸν υἱὸν Μιχαήλ, ἐξάετη ὄντα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου, οἱ μετὰ τῆς Θεοδώρας συγκυβερνήται τοῦ κράτους Θεόκτιστος ὁ ἀδελφός, ὁ λογοθέτης, καὶ Μανουήλ ὁ πρὸς πατρὸς θεῖος αὐτῆς, ὁ πρωτομάχιστρος, συνεφώνησαν ὡς πρὸς τὴν ἀναστήλωσιν, ἀλλ' ὁ Μανουήλ διὰ μέσου τινὸς παρεμπροσθέντος διώκλασεν. Ὁ χρονογράφος ἀφίνει ἀνεξήγητον αὐτὸ τὸ παρεμπροσθέν μέσον — Ἄμφεβαλλεν ἄρα γε εἰς τὸ ὠφέλιμον τῆς τηρήσεως τῆς πολιτικῆς διαθήκης τοῦ Θεοφίλου; καὶ διὰ τοῦτο ἑαυτὸν ἠσθάνετο κομπτόμενον. Τὸ δὲ παρεμπροσθέν μέσον ἦν ἄρα γε ἡ νόσος αὐτοῦ;

Προσβληθεὶς ὁ Μανουήλ ὑπὸ νόσου σοβαρᾶς ἤγγισε τὸ χεῖλος τοῦ τάφου, καὶ διεδόθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ὁ θάνατος τοῦ πρωτομάχιστρο. Προσῆλθον μοναχοὶ τινες τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς τῷ Θεῷ γνωστοὶ τῷ ὄντι ... ὅπως ὕμνος ἐπικηδεῖους αὐτῷ προσάσσωσι. Κατωρθώθη ἂν ἀναγνωρισθῶσιν ὑπὸ τοῦ πνεόντος τὰ λοιπὰ Μανουήλ, καὶ μόλις εἰς αὐτὸν αἰσθητοὶ γενόμενοι διεβεβαίωσαν αὐτὸν ὅτι θὰ ἀναρρώσῃ, ἐκεῖνος δὲ ἀνανήψας ἠρώτησεν, ἂν θὰ πραγματοποιηθῆ ἡ βεβαίωσις τῶν ὁσίων ἐκείνων ἀνθρώπων· εἶπον δ' αὐτοὶ πρὸς αὐτόν: «Ἐὰν ὑποσχεθῆς τῷ Θεῷ ὅτι, κατὰ τὴν ἀρχαίαν πίστιν θὰ ἀνανεώσῃς τὰς εἰκόνας, εὐαγγελιζόμεθα τὴν ζωὴν, καὶ σοὶ βεβαιούμεν τοῦτο». Κατ' ὀλίγον ὁ πρωτομάχιστρος ἀνέρρωσεν· ὅτε δὲ μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς αὐτοκρατείας συνελάλησε περὶ τῆς ἀναστηλώσεως, ἐβεβαίωσεν αὐτὴν ὅτι, καὶ ἡ πατριεὶα μήτηρ αὐτῆς, καὶ οἱ πατριεῖοι αὐτῆς ἀδελφοὶ τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχουσιν ὑπὲρ «ἀνανεώσεως». Εὐρίσκων δὲ τὴν Θεοδώραν διστάζουσαν, ἢ μὴ συγκατανεύουσαν ἀμέσως ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν σύζυγον ἀγάπης, ἠπέλησεν ὅτι, ἂν μὴ φροντίσῃ ὑπὲρ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων, ἄλλως τὰ τῆς βασιλείας διατεθήσονται. Ἐκπλαγεῖσα, μᾶλλον δὲ χαρεῖσα ἡ Θεοδώρα, διέταξεν ὅπως συναθροισθῶσιν οἱ τότε λογάδες τοῦ κράτους καὶ συζητήσωσι τὰ περὶ ὀρθοδοξίας προβλήματα τε καὶ δόγματα. Συζητοῦσι καὶ συναποφασίζουσι καὶ περὶ τῆς παύσεως τοῦ πατριάρχου, καὶ περὶ τῆς προσκλήσεως τῶν ἱερωμένων καὶ μοναχῶν, ὅσοι ἔπρεπε νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ συγκροτηθῆ σύνοδον πρὸς «ἀνανεώσιν» τῶν εἰκόνων.

Βοηθῶ τὸν ὑπομονητικὸν ἀναγνώστην εἰς ἀπαρίθμησην ἡμερῶν. Ὁ πρωτομάχιστρος Μανουήλ, ἀμφιρρέπων εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῆς ἀνανεώσεως, προσ-

βάλλεται ὑπὸ νόσου· βεβαίως ὄχι τὴν ἐπιούσαν τῆς κηδείας τοῦ Θεοφίλου. Βαρέως ἀσθενῶν, βαδίζει πρὸς τὸν θάνατον ὁ θεῖος τῆς Θεοδώρας, ἡ δὲ νόσος διαρκεῖ βεβαίωτατα ὄχι μίαν ἡμέραν, οὔτε μίαν ἐβδομάδα. Ἐμβαίνει, χάρις εἰς τὰς προσευχὰς τῶν Στουδιτῶν, ὁ Μανουήλ εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀναρρώσεως. Ἀνακτᾷ τὴν ὑγίειαν καὶ τὴν ζωὴν. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ πᾶσα ἱστορία οὔτε εἰς ἐβδομάδα μίαν, οὔτε εἰς ἓνα μῆνα δυνατὸν νὰ ἐκτυλιχθῆ. Κατόπι τῆς ἀναρρώσεως, ἔρχεται περίοδος συζητήσεων, ἀπαιτοῦσα ὄχι μίαν ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ τρεῖς, καὶ πέντε, μίαν ἴσως ἐβδομάδα, διότι οἱ συγκυβερνήται τοῦ κράτους ἔπρεπε νὰ συσκέπτονται καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων ὑποθέσεων, οὐχὶ δὲ μόνον περὶ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων.

Διὰ τὴν νόσον, τὴν ἀνάρρωσιν, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὑγείας τοῦ πρωτομάχιστρο, τὰς μετὰ τῆς Θεοδώρας συνομιλίας, τὰς συζητήσεις διὰ τὰ περὶ ὀρθοδοξίας προβλήματα τε καὶ δόγματα καὶ διὰ τὴν παῦσιν τοῦ πατριάρχου, φρονῶ ὅτι ἐδαπανήθησαν καὶ ὁ φεβρουάριος καὶ ὁ μάρτιος τοῦ 842, καὶ τοιούτοτρόπως ἡ πρώτη κυριακὴ τῶν νηστειῶν ἐωρτάσθη ὡς «Κυριακὴ τῶν ἁγίων προφητῶν Μωϋσέως, Ἀαρῶν, καὶ Σαμουὴλ» καὶ οὐχὶ ὡς Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, οἷαν ἐορτάζομεν ἔκτοτε δημοτελῶς.

Ἐρχεται κατόπιν αὐτῶν ὄλων ἄλλη περίοδος ἐργασίας φοβερά, ἡ γραφειοκρατικὴ. Γράφονται γράμματα πρὸς ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡγουμένους, καὶ πρὸς μοναχοὺς, ὡς μαρτυρεῖ Γενέσιος (σ. 82) αὐτούς, θεοφόρους ἄνδρας, οὐχὶ εὐκόλως προσκληθέντας· διότι γινώσκομεν ἐκ τῶν ἐπὶ Μεθεδίου πατριάρχου μετὰ ταῦτα συμβάντων τὴν ἀσυγκράτητον ὀργὴν καὶ μῆνιν τῶν ὀρθοδόξων κατὰ κληρικῶν τὰς ιδέας τοῦ Θεοφίλου συμμερισθέντων. Ἀποστέλλονται τὰ αὐτοκρατορικὰ γράμματα πρὸς ἐπαρχίας, ἰδίᾳ δὲ πρὸς τὰ μοναστήρια, μικρὰ καὶ μεγάλα, τοῦ περιωνύμου ἄρχιεπισκόπου Ὀλύμπου (Βιθυνίας), «Ἄθω τε καὶ τῆς Ἰδης, καὶ μὴν καὶ τοῦ κατὰ Κυμινῶν συμπληρώματος — αἱ λέξεις αὗται τοῦ Γενεσίου — καὶ ἔρχονται οἱ προσκληθέντες μοναχοὶ περιφανῶς τὴν ὀρθοδοξίαν κηρύττοντες. Ἡ τῶν γραμμάτων ἀποστολὴ, ἢ τῶν προσκληθέντων ἔλευσις εἰς Κωνσταντιнопόλιν καὶ σήμερον ἤθελεν ἀπαιτήσῃ ὀκτώ, ἢ δέκα ἡμέρας, ἀλλὰ κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς πόσας; Αἱ δὲ συζητήσεις πόσας ἄλλας; Προσέξωμεν εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Γενεσίου: Καὶ ταχέως, μετὰ προσηκούσης τῆς διασκέψεως, αἱ τε θεῖαι εἰκόνες ἀνεμορροῦντο, καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ ὀρθοτομεῖν μετεκλίετο, τῶν ἐν αὐτῇ ἱερέων, πρὸς δὲ καὶ τῶν ἀρχιερέων, τῶν μὲν μεταστοιχειουμένων τῆς δυσσεβείας, τῶν δὲ ἀνθεστηκῶτων τῷ εὐσεβεῖ δόγματι καὶ δικαίως ἐξωθουμένων, καὶ πρὸ γε πάντων Ἰωάννου τοῦ δυσσεβοῦς πατριάρχου τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνον καθαιρουμένου.

Ταῦτα γίνονται κατὰ τὰς συσκέψεις τῶν προσκληθέντων εἰς Κπολιν λογάδων, οὓς ἡ Θεοδώρα προέτρεψε νὰ σκεφθῶσι καὶ συναποφασίσωσιν οὐχὶ κατὰ συναρπαγὴν — μετὰ προσηκούσης τῆς διασκέψεως — Ἄλλὰ, πόσον χρόνον ἀπῆτησεν ἡ διαλογὴ τῶν χλιαρῶν τῇ πίστει κληρικῶν, ἡ

ἐπάνοδος εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ἢ παῦσις καὶ ἀποπομπὴ τῶν εἰκονομάχων, ἀφοῦ οὐδ' ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ἀμέσως ἀπεχώρησεν. Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ θρόνου ποτε ἐξελέγη;

Καθῆκον πρὸς τὴν ἀνχστηλουμένην ἀλήθειαν κρίνω νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τινὰς ἐπιχρονολογούμενους ἐκ τῶν πλησιεστέρων πρὸς τὰ γεγονότα τὰ παρ' ἡμῶν ἐρευνώμενα. Οἱ συνεχίσαντες Θεοφάνην τὸν χρονολογῶν — οἱ γνωστοὶ Theophanis Continuati — θέτουσι μετὰ τὴν πκῦσιν τοῦ Ἰωάννου καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μεθοδίου, τὰς δικηρχικαυτεῦσεις αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῆς Θεοδώρου περὶ τῆς ὑπὸ Θεοῦ συγχωρήσεως τῶν κητὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως ὑπὸ Θεοφίλου πρηνθέντων. Κη ἐψεύσθη μὲν ἡ Θεοδώρα τότε λαλοῦσα περὶ μεταμελείας (δῆθεν) τοῦ Θεοφίλου διὰ τὰς ἀντορθοδόξους πράξεις αὐτοῦ, πρὸς τοὺς κληρικούς ἀποτεινομένη, ἀλλὰ βλέπουσα τούτους ἐνδοιάζοντας εἶπε τὴν ἀπειλὴν ὡς εἰ μὴ τοῦτο γένηται, οὔτ' ἐμὲ σχολοῖτε ἐπακολουθοῦσαν ὑμῖν, οὔτε τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων προσκύνησιν καὶ ἀνάδῳρησιν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀνάληψιν. Κητὸπι τῆς ἀπειλῆς ταύτης, ἢ τινος ὁμοίας, καὶ μετὰ τὴν ψευδῆ βεβαίωσιν τῆς Θεοδώρου περὶ τῆς τοῦ Θεοφίλου μεταμελείας, ἐπηκολούθησε λογικὴ συζήτησις ἀρχιερέων καὶ κληρικῶν ἄλλων περὶ τῆς ὑπὸ Θεοῦ συγχωρήσεως τοῦ συζύγου: Ἐφ' οἷς τὴν Ἐκκλησίαν ἀπολαβόντες, καὶ τῶ ἀγιωτάτῳ Μεθοδίῳ τὴν τῆς ἀρχιερωσύνης ἀποδεδωκότες τιμὴν, τῇ πρώτῃ τῶν ἀγίων νηστειῶν κυριακῇ, σὺν αὐτῇ τῇ δεσποίνῃ, πάννηχον ὑμνωδίαν ἐν τῷ κατὰ τὰς Βλαχέρνας ἱερῷ τεμένει τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν δεσποίνης καὶ Θεοτόκου τετελεκότες, τῇ ἔωθεν, μετὰ λιτῆς, τῷ μεγάλῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου τεμένει καταλαμβάνουσι (Continuati σ. 101-104). Τὰ αὐτὰ λέγει Συμεὼν ὁ μάλιστα: ὁ δὲ Γεώργιος μοναχὸς συγκεχυμένα διηγεῖται (σ. 811-14) περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μεθοδίου, κητῶτερος ἀποδεικνύμενος τοῦ Γενεσίου κατὰ τὴν ἀκριβείαν.

Κηλὸν ἔν' ἀκούσωμεν καὶ τὸν ἀκμήσχητα διακόσια ἔτη μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα Γεώργιον Κεδρηνὸν κατ' αὐτόν, ἢ Θεοδώρα, ἔχουσα συμφρονούνητα καὶ τὸν Θεοκτίστον, ἐμελέτα τὰ κατὰ τὴν εἰκονομαχίαν, ὑποθήκαις ἀνδρῶν εὔσεβῶν, πῶς ἀπὸ τοῦ Λέοντος Ἀρμενίου μέχρι τοῦ Θεοφίλου διεδόθη τοσοῦτον ἢ αἵρεσις, καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ καταλυθῇ. Ὁ ἔτερος συγκυβερνήτης τοῦ κράτους, ὁ Μανουήλ, ἐνδοιάζων ἐδείκνυτο, διότι καὶ τὸν πατριάρχην, καὶ πολλοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ τοὺς περισσοτέρους συγκλητικὸς ἐβλεπεν ὄντας εἰκονομάχους· ἀλλ' ἠσθῆνησε· καὶ ἀπέγνωστο αὐτῷ ἡ ζωὴ, πάσης ἱατρικῆς τέχνης ἀποκαμύσεως. Μετὰ τὴν, δι' εὐχῶν τῶν στουδιτῶν, ἀνάδῳρησιν, ἀνέλαβε ἔνα καταπίση τὴν Θεοδώραν· αὐτὴ ἀντέπιπτεν· ἐκεῖνος ἐπέμενε· καὶ τέλος, ἢ βραυιλίς ἐπέισθη· ἀλλ' ἀφοῦ συζητηθῇ ἀπὸ κοινοῦ ἢ τῆς ἀναστηλώσεως ὑπόθεσις· καὶ εὐθὺς ἀγειρεσθαι ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ Θεοκτίστον προσέτατε πάντας τοὺς ἐπὶ συνέσει καὶ λόγῳ κηκοσμημένους ἐκ τε τῆς συνόδου καὶ τῆς συγκλήτου, καὶ λόγους κινεῖν καὶ προβάλλεσθαι περὶ ὀρθοδοξίας. Πάντων δὲ συναθροισθέντων, καὶ πολλῶν λόγων ὀνέντων ... τὸ εὔσεβὲς ὑπερίσχυσε μέρος, καὶ δόγμα γέγονεν ἀναστηλοῦ-

σθαι τὰς εἰκόνας. Καὶ οἱ μὲν τὰ τῆς Ζ' Οἰκουμηνικῆς ἀποφάσεις σεβόμενοι ὑπερίσχυσαν· ἐκ δὲ τῶν τῷ Θεοφίλῳ συμφρονούντων, τινὲς μὲν μεταμεληθέντες προσετέθησαν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους, οἱ δὲ ἐμμένοντες εἰς τὴν ἑτεροδοξασκλίαν κατεδικάσθησαν εἰς ἐξορίαν· καθηρέθη δὲ καὶ ὁ δυσσεβὲς πατριάρχης. Μετὰ τὴν καθίρεσιν αὐτοῦ ὁ ἱερὸς ἀντεισάγεται Μεθόδιος. Προσέξωμεν εἰς τὰ λόγια τοῦ Κεδρηνοῦ: πάντων τῶν εὔσεβῶν ἱερῶν, λαϊκῶν τε καὶ μοναχῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τοῖς ὄρεσιν ἀσκουμένων μετὰ πολλῆς τῆς περιχαρείας τὴν προβολὴν ἀποδεξαμένων, καὶ ἀθρόον τὴν βασιλίδα (πόλιν) καταλαβόντων, καὶ ὁμοφώνως αἰωνίῳ ἀναθέματι παραδεδωκότων τὴν αἵρεσιν τῶν εἰκονομάχων. Ταῦτα γράφει τόσον ἀκριβῶς ὁ Κεδρηνὸς (τ. Β', σ. 140-142). Ὁ δὲ ζῆσας ὀλίγα μετὰ τὸν Κεδρηνὸν ἔτη Ζωναράς ταῦτα γράφει καὶ αὐτός, δηλῶν ὅτι παρῆλθε καιρὸς ἀρκετὸς ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοφίλου, μέχρι τῆς ἀπὸ κοινοῦ συζητήσεως, μέχρις ἀσθενείας καὶ ἀναδῳρησεως, μέχρι νέας συζητήσεως, μέχρι τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μεθοδίου, μέχρι τῆς εἰς Κπολιν ἐλεύσεως τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μοναχῶν, μεθ' ὧν ἀνεστηλώθησαν αἱ εἰκόνας. Καὶ αὐτοῦ (δῆλα δὴ τοῦ Μεθοδίου) προεστῶτος τοῦ τῶν ὀρθοδόξων πληρώματος, ἢ ζήτησις γέγονε, καὶ ἡ τῶν ἀγίων ἐκτυπωμάτων ἐς τοῦμφανὲς προσκύνησις τε καὶ ἀναστήλωσις⁵.

Τὰ πηρὰ τῷ Regel κητακείμενα⁶ περὶ Θεοφίλου καὶ Θεοδώρας ἱστορήματα διηγοῦνται ὅτι πρῶτον ἐξελέγη ὁ Μεθόδιος, καὶ ὕστερον ἐγένετο ἡ περὶ κυριακῆς τῆς ὀρθοδοξίας ἀπόφασις, ἀφοῦ, θεόθεν ἐμπνευσθεὶς ὁ μέγας ἐν Ὀλύμπῳ (Βιθυνίας) ἀσκητῆς Ἀρσάκιος, πρὸς τὸν ἐν Ὀλύμπῳ φηνεὶς ἀειμνηστον Ἰωαννίκιον, προέτρεψεν αὐτὸν ἔνα μεταβῶσιν εἰς τὸν ἐν τῷ πύργῳ τοῦ ἀγίου Διομήδους Ἡσαῖαν μοναχόν, ὅπως τὰ τῷ Θεῷ φίλα καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀρμόζοντα οἱ ἀμφοτέροι σὺν ἐμοὶ τελέσητε. Συνεσκεψάντο λοιπὸν ἐφ' ἡμέρας τρεῖς οἱ τρεῖς ἀσκηταί, καὶ μετέβησαν εἰς Κπολιν οἱ δύο, πλὴν Ἡσαίου, καὶ συνομιλήσαντες τῷ Μεθοδίῳ καὶ τοῖς παροῦσιν ἀρχιερεῦσι καὶ μοναχοῖς, ἐνέκριναν ἔνα παύση πάντας τοὺς ἀνιέρους ὁ Μεθόδιος, ἀλλὰ ἔνα προσέλθωσι καὶ εἰς τὴν Θεοδώρην καὶ ἔνα ζητήσωσι τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων. Ἐζήτησεν ἐκεῖνη τότε τὴν ἀπὸ Θεοῦ συγχωρήσιν τοῦ Θεοφίλου, ἀναδεξαμένη καὶ ἐκεῖνη τὴν ὑποχρέωσιν ἔνα, μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς καὶ τῶν ὑπηρετριῶν, καὶ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πηλκτίου νηστεύση καὶ προσεύχηται, ἀπὸ τῆς καθαρᾶς δευτέρας μέχρι τῆς κυριακῆς· τοῦτο δ' ἔπραξαν καὶ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ μοναχοί. Ἀπὸ τοῦ συναξάριου τούτου κηνθάνομεν τοῦτο τὸ λειτουργικόν· ὅτι ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς δεῦρο ἐξετέθησαν αἱ παννηχίαι ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ τῇ πρώτῃ ἑβδομάδι τῆς ἀγίας τεσσαρακοστῆς. Ἡ φίλανδρος Θεοδώρα, βεβαιωθεῖσα ὅτι συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τῷ Θεοφίλῳ τὸ κατὰ τῶν εἰκόνων ἀνόμημα, συνεχάλεσε κληρικούς εἰς συνέλευσιν ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ πρὸς ἀναστήλωσιν, ἢ ἀνανέωσιν τῶν ἀγίων εἰκόνων.

5. Ζωναρᾶ, ἐκδόσεως Δυδορφίου τ. Δ', σ. 2.

6. Analecta Byzantinorussica· ἐν Πετροπόλει, 1891, σ. 19-40.

Θὰ ἐπιμείνω ὀλίγον εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχου Μεθοδίου, ἵνα μὴ νομίσωσι τινες αὐτὴν εὐκόλον ἔργον. Ὁ τὰς βιογραφίας ἀναγνώσκων τῶν ὁσίων μοναχῶν Ἰωαννικίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ καὶ τοῦ συγκέλλου Μιχαήλ τοῦ ἱεροσολυμίτου βλέπει πόσαι κατηναλώθησαν ἡμέραι πρὸς εὑρεσιν πατριάρχου· διότι τὸν πατριαρχικὸν θρόνον προσήνεγκον οἱ περὶ τὴν Θεοδώραν εἰς ἑτέρους.

Μνημεῖον ἱστορικὸν θαυμάσιον διὰ τὰς εἰδήσεις περὶ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς εἰκονομαχικῆς περιόδου, ἡ βιογραφία τοῦ ὁσίου Μιχαήλ ὁμολογητοῦ τοῦ συγκέλλου ἀκριβέστερον ἀφηγεῖται τὰ κατὰ τὴν τοπικὴν ἐν Κπόλει τῷ 842 σύνοδον. Κατὰ τὴν διαταγὴν τῆς αὐτοκρατείας, ἀνεκλήθησαν πάντες οἱ κατάδικασθέντες εἰς ὑπερορίαν· ἠλευθερώθησαν οἱ εἰς τὰς φυλακὰς ἐγκλεισθέντες· καὶ λοιπὸν ἦλθον αἱ τοῦ Χριστοῦ ἔμπροσθι στήλαι ἐκ διαφόρων χωρῶν τε καὶ πόλεων. Οὗτοι πάντες συνηθροίσθησαν ἐν τῷ παλατίῳ, καὶ οἱ συγκλητικοί, καὶ λαοῦ πλήθος, πρὸς συζήτησιν περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῶν εἰκόνων. Ἀνεθεμάτισαν τοὺς εἰκονομάχους, καθιρέσαντες τὸν τελευταῖον τῶν εἰκονομάχων πατριαρχῶν Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν. Εἰς τὸν οὕτω κενωθέντα πατριαρχικὸν θρόνον ἤθελον ἄναβιβάσασθαι τὸν ἐν Κπόλει παρεπιδημοῦντα σύγκελλον τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων Μιχαήλ ἀρνούμενου δὲ τούτου, ἡ Θεοδώρα καὶ «ἡ τοῦ Θεοῦ σύνοδος» πρὸς τὸν ἐν Ὀλύμπῳ (Βιθυνίας) μέγαν ἀσκητὴν Ἰωαννίκιον, φωστῆρος δίκην λάμποντα τότε — κατὰ τὰς συγχρόνους μαρτυρίας — σὺν τῷ αὐτοῦ συναγωνιστῇ Εὐστρατίῳ τῷ θαυματουργῷ καὶ ἡγουμένῳ τῆς τῶν Ἀγαύρων μονῆς, ἀπέστειλαν δύο μὲν ἐκ τῆς ἱεράς συνόδου, ἓνα δὲ σπαθάριον ἐκ τῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, ἵνα ἀναγγείλωσι τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ταύτην εἰς τὸν Ἰωαννίκιον. Εὐρον αὐτὸν εἰς τὴν λαύραν τοῦ προφήτου Ἡλίου, ὅπου συνήντησαν ἕτερον ἐμπόδιον, ὄχι δυσυπερπήδητον. Ὁ διάσημος ἀσκητὴς ἐζήτησε προθεσμίαν ἑπταήμερον ἵνα προσευχηθῇ τῷ Θεῷ. Προσηυχῆθη καὶ ἀνεμεινον οἱ ἀπεσταλμένοι τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας, μεθ' ἧν ἐπιδίδωσιν αὐτοῖς ῥάβδον λέξας. Ἀπέλθετε, καὶ ἐπίδοτε ταύτην Μεθόδιῳ μοναχῷ καὶ πρεσβυτέρῳ, τῷ ὄντι ἐξοριστῶ ἐν τῇ τῶν Ἐλεωβομητῶν μονῇ. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέστρεψαν εἰς Κπολιν, ἀναγγείλαντες εἰς τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ καὶ εἰς τὴν Θεοδώραν ταῦτα, καὶ ταχυδρόμοι πάλιν, ἴσως οἱ αὐτοί, ἐστάλησαν εἰς τὴν ἐν Βιθυνία μονὴν Ἡλίου-βωμῶν = Ἐλεγμῶν, ἃν μὴ ἀπατώμεθα, τὸ τουρκιστὶ Κουρσουμλί, παραλαμβάνουσι καὶ ὀδηγοῦσι τὸν Μεθόδιον εἰς Κπολιν⁷.

Ἄς ἀριθμήσωμεν τὰς ἀναφερομένας καὶ τὰς ἐννοουμένας ἡμέρας, ἀλλ' ἀφοῦ πρῶτον ἀναγγείλω τοῖς ἀναγνώσταις, ὅτι γράφω τὸ γραμματικὸν μόριον ἃς ὡς συγχρονίζον ταῖς εἰκονομαχίαις, ὧν ἀφηγοῦμαι τὴν κατάλυσιν. Εἰς τὴν βιογραφίαν Λέοντος Ε' τοῦ Ἀρμενίου, γραφεῖσιν ὑπ' ἀδήλου τινός, ἀναγινώσκονται αἱ λέξεις ἃς καταβάσωμεν ἐκεῖθεν τὴν εἰκόνα· ὅπερ ἔκρινεν ἄξια προ-

7. Μ.Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Βυζαντινὸν Ἐορτολόγιον, σ. 238β-239α.

σοχῆς Σπυρίδων ὁ Ζαμπέλιος, εὐρίσκων καὶ παρὰ Θεοφάνει τὴν λέξιν. Ἄς ἀριθμήσωμεν λοιπὸν ἡμέρας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν, καθὼς ἀνωτέρω παρετέθησαν μεταβάσεως εἰς τὸν Ὀλυμπον πρὸς Ἰωαννίκιον· ἑπταήμερου προσευχῆς αὐτοῦ· ἐπιστροφῆς εἰς τοὺς ἀποστείλαντας· ἀποστολῆς ἄλλων ἀπεσταλμένων εἰς Ἐλεγμούς πρὸς τὸν Μεθόδιον· ἐπιστροφῆς αὐθις εἰς τὴν Κπολιν· ἱστορίας μιᾶς δεκαπενθημερίας τοῦλάχιστον — καὶ ἐπὶ τῇ ὑπόθεσιν ὅτι ἡ ποιμαντικὴ ῥάβδος προσήνεχθη μόνον, τὸ πρῶτον, εἰς τὸν Ἰωαννίκιον, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς ἀσκητὰς Ἀρσάκιον καὶ τὸν ἡγούμενον τῶν Ἀγαύρων Εὐστράτιον. Θὰ δεχθῶμεν βεβαίως ἄλλας τόσας ἡμέρας τοῦλάχιστον διὰ τὰς ἐπὶ ἱεράς συνόδου γενομένας τὸ πρῶτον περὶ τῆς ἀνανεώσεως) συζητήσεις. Θὰ ἀριθμήσωμεν ἓνα ἔτι μῆνα πρὸς ἀποστολὴν τῶν αὐτοκρατορικῶν γραμμάτων διὰ τὴν πρόσκλησιν καὶ τὴν ἔλευσιν τῶν ἐπιφανῶν καὶ «θεοφόρων» ἀνδρῶν ἀπὸ τοῦ περιωνύμου ὄρους Ὀλύμπου (Βιθυνίας), Ἄθω τε καὶ τῆς Ἰδης (ἀνωτέρω τῆς Τρωάδος) καὶ τοῦ κατὰ Κομινὰν συμπληρώματος (ὑποθέτω ὅρος τι ἀνατολικώτερον τῆς Βιθυνίας πρὸς τὴν Παφλαγονίαν). Ὑπολογίζω τοσαύτας ἡμέρας ἐπὶ τῇ ὑπόθεσιν ὅτι προσεκλήθησαν ἄνευ ἐνστάσεώς τινος, ἀσυζητητεῖ ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὴν ἐπὶ ἀνανεώσῃ) σύνοδον οἱ χειροτονηθέντες ὑπὸ τῶν τελευταίων εἰκονομάχων πατριαρχῶν ἀρχιερεῖς.

Προὔπηρχε διάστασις τις καὶ διαφορὰ γνωμῶν μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων κληρικῶν περὶ τῆς χειροτονίας αὐτῶν, καὶ ἡ διάστασις ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὴν ἱερτεῖαν τοῦ ἱεροῦ Μεθοδίου, καθὼς ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ὁσίου Ἰωαννικίου: κλύδωνος τε παντὸς καὶ τρικυμίας κατευνασθείσης, καὶ τῶν πραγμάτων ἡρεμούντων, ἑτέρα τις παρὰ τῶν εὐσεβῶν ἐγείρεται στάσις, καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμερίζετο πάλιν. Οἱ μὲν γὰρ συλλειτουργοὺς ἔχων ἡξίουν τοὺς παρὰ τῶν εἰκονομάχων τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα λαβόντας, ὡς οὐδὲν τούτου τῇ εὐσεβείᾳ [λυ]μανομένου· οἱ δὲ βεβήλοις τὰ ἅγια χερσὶν ἐκιδόναι ἀνόσιον ὄλωσ ἡγοῦντο καὶ οὐ Θεῷ φίλον, οὐδ' ἀποδεκτόν⁸. Βεβαιούμεθα τὴν τοικυτὴν γνωμῶν διάστασιν, ἥτις καὶ πρὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μεθοδίου παρετηρεῖτο· καὶ ἐπὶ τῇ ὑπόθεσιν ὅτι ἀσυζητητεῖ συνετάχθη τῶν προσκληθέντων ἀρχιερέων καὶ τῶν «θεοφόρων» ἀνδρῶν ὁ κατάλογος, καὶ ἀμέσως ἐστάλησαν τὰ γράμματα, ἡ προσέλευσις αὐτῶν ἀπὸ Πόντου καὶ Ἰσαυρίας, ἀπὸ Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου ἐγένετο μετὰ τάχους, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων, θὰ καταλογίσωμεν καὶ οὕτω πάροδον μὴνὸς τοῦλάχιστον. Ἀριθμήσατε ἓνα μῆνα ἔτι διὰ τὰς πρώτας τοῦ Θεοκτίστου μετὰ τῆς Θεοδώρας συνεννοήσεις, διὰ τὴν διάρκειαν τῆς σοβαρᾶς τοῦ Μανουὴλ ἀσθενείας καὶ τῆς ἀναβρώσεως αὐτοῦ, καὶ τῶν νέων μετὰ τῆς αὐτοκρατείας συζητήσεων, ὧν κατόπιν ἐστάλησαν αἱ προσκλήσεις πρὸς τοὺς «θεοφόρους ἀνδρας» καὶ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι

8. Δοσιθέου Νομικῆς Συναγωγῆς σ. 78, ὅπου ἡ γραφὴ φαίνεται ἀρχαιότερα καὶ τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος.

καὶ στρατοῦ τμήμα καὶ τῶν ἀνακτόρων ὑπάλληλοι, ὄντες εἰκονομάχοι, ἔδει ν' ἀπομακρυνθῶσιν εἴτε ἀφ' ὧν κατεῖχον θέσεων, εἴτε ἀπὸ τῆς Κπόλεως· καὶ θὰ πιστεύσετε ὅτι ἀδύνατον ἦτο τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας τοῦ 842, φεβρουαρίου 19, νὰ πανηγυρισθῇ ἡ τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσις. Φρονῶ ὅτι κατὰ μάιον, ἢ ἀπρίλιον — ὅπερ ἀδύνατον — ἐγένετο, μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Μεθοδίου, συνοδικῶς ἢ ἀπόφασις τῆς «ἀνανεώσεως» καὶ αἱ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ ἀρχιερέων καθαιρέσεις, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν νηστεϊῶν καθιέρωσιν τοῦ ἑορτάζειν τὸν κατὰ τῶν ἑτεροδοξαστικῶν θριάμβου τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας πρέπει νὰ τάξωμεν ἐν ἔτει 843, ὅτε ἡ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας συνέπεσε τῇ 11 μαρτίου μηνός.

Οὔτε πρέπει νὰ νομίζωμεν ὅτι πλήρης ἐπεκράτησεν εἰς τὸ πλήρωμα τῶν πιστῶν, δῆλα δὴ τὴν Ἐκκλησίαν γαλήνη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου τῶν εἰκονομάχων αὐτοκράτορων. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς περιανύμου τοῦ Στουδίου μονῆς καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Μεθοδίου καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πολὺ πρὶν αὐτοῦ ἀκμάσαντος πατριάρχου Νικηφόρου, διεφύλαττον, ἢ ἐσέβοντο τὴν ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ τῆς ὀσίας μνήμης ἀποκήρυξιν καὶ τοῦ Νικηφόρου (806-815) καὶ τοῦ πρὶν αὐτοῦ Ταρασίου (784-806), καὶ τοῦ σεβασμοῦ τούτου συνέπεια ἦτον ἡ κατάκρισις καὶ μὴ ἀναγνώρισις τῶν δύο τούτων ἀγιοτάτων πατριαρχῶν ἀφ' οὗ καιροῦ ὁ γάμος ἐγένετο τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ΣΤ' μετὰ Θεοδότῃς, ὅτε ὁ Ταράσιος οὔτε τὸν γάμον ἠκύρωσεν, οὔτε καὶ τὸν εὐλογήσαντα τὸν παράνομον τοῦτον γάμον παπὰν Ἰωσήφ ἐτιμώρησεν. Ὑποκλέψασα τὰ δίκαια τοῦ αὐτοκράτορος υἱοῦ ἢ Εἰρήνην διέταξε νὰ καθαιρέσωσι τὸν Ἰωσήφ, καὶ τούτου γενομένου συνηνώθησαν οἱ στουδίται μετὰ τῆς διοικούσης Ἐκκλησίας. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ ἀπὸ γενικοῦ, ἐπιμεινας παρὰ τῷ πατριάρχῃ Νικηφόρῳ, κατάρθωσε ν' ἀθωωθῇ ὁ καθαιρεθεὶς ὑπὸ Ταρασίου Ἰωσήφ, ἀλλ' οἱ στουδίται πάλιν, ἕνεκα τῆς ἀθώωσεως, σύγχυσιν νέαν καὶ ταραχὴν προεκάλεσαν, [καὶ διαφωνία γίνεται καὶ προσώπων διαίρεσις ἐν τε τοῖς ἱεράρχαις καὶ τοῖς μονάζουσι⁹. Μετὰ ταῦτα, Μιχαὴλ κουροπαλάτης ὁ Ῥαγκαβέ, τὸν θρόνον ἀνεθῶν (ἐν ὀκτωβρίῳ 811) ἀπήτησε τὴν ἐκ νέου καθαιρέσιν τοῦ Ἰωσήφ, ἐπικροτοῦντος τοῦ πάπα Ῥώμης Λέοντος Γ', θερίζοντος ὅπου οὐκ ἔσπειρεν. Οἱ φιλοτάραχοι στουδίται ἠσύχασαν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐπὶ μακρὸν ἐσέβοντο τὴν ὑπὸ Θεοδώρου Στουδίτου ἀποκήρυξιν Νικηφόρου καὶ Ταρασίου, ὁ δὲ διχασμὸς παρατηρεῖται μέχρι τῆς ἱερατείας τοῦ Μεθοδίου, καὶ ἐπ' αὐτῆς. Ἠναγκάσθη λοιπὸν ὁ Μεθόδιος, ὀρθῶς ποιῶν, νὰ ἐκφωνήσῃ συνοδικῶς ἀνάθεμα κατὰ τῶν τοῦ Στουδίου μοναχῶν, μόνων ἀποσχισάντων ἑαυτοὺς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας σώματος, διότι ἀντεῖχοντο τῶν ὑπὸ τοῦ ὀσίου Θεοδώρου λαληθέντων καὶ γραφέντων κατὰ Ταρασίου καὶ Νικηφόρου¹⁰.

9. Βίος Θεοδ. Στουδίτου· Migne τ. 99 στ. 265. Βίος ἑτερος· αὐτόσε στ. 276.

10. Migne Πατρολ. τ. 100 στ. 1294-97, ἐν ἀποσπάσμασιν ἐπιστολῶν Μεθοδίου κατὰ στουδιτῶν.

Ταῦτα γράφω μακρότερόν πως, ἵνα δευχθῇ ὅτι καὶ ἡ μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων διάστασις ἐν ζητήμασι σχεδὸν δογματικοῖς, καὶ ἡ πάντολμος κακοήθεια τῶν εἰκονομάχων ἦσαν ἐμπόδια φοβερά πρὸς αὐτοσχεδιασμὸν πανηγύρεων καὶ συνόδων καὶ θριάμβων ὀρθοδοξίας. Καὶ διήρκεσεν ἡ φαύλη τολμηρία τῶν εἰκονομάχων εἴκοσι σχεδὸν ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεθοδίου, ὥστε νὰ ζητήσῃ ὁ Φώτιος σύγκλησιν μεγάλης συνόδου ποθῶν νὰ καταστορέσῃ τὸν εἰκονομαχικὸν κλύδωνα· ἠτήσατο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ πάπα Ῥώμης ἀντιπροσώπους, ἀποστείλας εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀντιπροσώπους τοὺς μητροπολίτας Θεόφιλον Ἀμορίου καὶ Σαμουὴλ Χωνῶν.¹¹

Ἴδιος ἀπαιτεῖται λόγος περὶ τοῦ κατὰ τὴν Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας ἐκφωνουμένου συνοδικοῦ, δῆλὰ γε δὴ τῆς ἐποφειλομένης πρὸς Θεὸν ἐτησίως εὐχαριστίας.

11. Βίος Ἰγνατίου πατριάρχου, ὑπὸ Νικήτα Δαυίδ. Migne 105, στ. 512.

7
ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΙΟΝ ΕΤΟΣ

Όσοι ἔγραψαν καὶ ὅσοι ἀδελφὸς ἐχοῦν ἔγραψαν εἰς τὴν
στρατιὰ ἱστορίας ἢ βιογραφίας ἀσχημάτων, ἢ ἔξοχας τοῦ
ἐθνικοῦ ἔθνους, μεγάλας ἢ μικράς, πικέρας καὶ ζήνας,
ἰδέσθαι τὸν σφάτον καμυριόμον τοῦ δευτέρου τοῦ 19
δοξίου δογματικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ φεβρουαρίου 1812
διότι κατὰ τὸ ἔτος ἐκείνο συνέτεται, διὸ ἐπρεπεὶ να συμ-
πλοῖται ἐν τῷ βούλου τοῦ μινός ἢ πρῶτη μορφαὶ τῶν μοθίων,
διότι τὸ Πάχα συνέτεται - ἐπρεπεὶ να συμπλοῖται - ἢ 2
αὐτοῦ, κατὰς ἀντίθετον τῷ 1928.

Εἰς τὸ ἔτος τοῦ βυζαντινοῦ ἐροτολογίου μου, εἰς
τὴν προέδμιας, συμπλοῖται τὰ εἰς τὴν 11 φεβρουαρίου 1812
ἐπὶ τῶν ἐπὶ τῆς μινίας τῆς μινίας βασιλέως Θεοφάνης,
ἢ τῶν ἐπὶ τῆς μινίας τῆς μινίας βασιλέως Θεοφάνης,
διὸ καὶ συνέτεται, ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς μινίας τῆς
Πάχα τοῦ 1812. Καὶ ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς μινίας τῆς μινίας
ἐπὶ τοῦ ἀγίου Πάχα, καὶ «ἐπὶ τῆς μινίας τῆς μινίας» ἐπὶ τῆς
το σφραγισμῶν ἢ συνέτεται τὸ «ἐροτολόγιον» μου
(1899) διὸ πρὸς τῆς μινίας τῆς μινίας τῆς μινίας
μινίου Louis Petit, τοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιοσύνης τοῦ τῶν
Ἀθηνῶν διδμῶν, διὸ καὶ συνέτεται ἐν Χαλκιδόν· καὶ
συνεπῶς ὁ σφραγισμῶν μινίας πρὸς τῆς μινίας
μου, διὸ ὁ βυζαντινὸς ἀδελφὸς ἐπὶ τῆς μινίας τῆς μινίας
μινίας τῆς μινίας τοῦ Πάχα, καὶ ἢ σφραγισμῶν

Εἰκ. 1. Αὐτόγραφη σελίδα ἀπὸ τὴν α' μελέτη τοῦ Μ. Γεδεών (βλ. παραπάνω, σ. 341).

B'. — ΠΛΕΘΝ ΕΤΟΥΣ

Ὅρισμοὶ χρόνων, ἐτῶν, μηνῶν, ἡμερῶν, ὅρισμοὶ σαφεῖς, ἠκριβωμένοι,
διελθόντες δυσχερῶς τὸν ἠθμὸν τῆς κριτικῆς, μὴ ὑφιστάμενοι τὴν δοκιμασίαν
ταύτην, διαφεύγουσι — δῆλα δὴ διέφυγον — τὴν προσοχὴν παλαιῶν χρονο-
γράφων καὶ νέων, ὡς διαφεύγουσι, καὶ σήμερον μάλιστα, τοὺς συντάκτας-συγ-
γραφεῖς παντοιοπωλικῶν ἐκδόσεων, ὅχι μόνον εἰς τὸ αὐτὸ σύγγραμμα, ἀλλ'
ἐνίοτε εἰς τὴν αὐτὴν λέξιν· ὁ Μορέρι, λόγου χάριν, ἐν τινι Λεξικῷ, γραφέντι,
δυστυχῶς, ἑλληνιστί, παρίσταται, ἐν τῷ ε ἑννέα στίχων δις ἀπο-
θ αν ώ ν, τ ῶ 1680, καὶ τ ῶ 1681. Διὰ τίνα δὲ λόγον γράφομεν τὴν ὑπὸ τοῦ
κακούργου Μομιῶου καταστροφὴν τῆς Κορίνθου τῶ 146 καὶ τῶ 145; Τὸ ἔτος
ἤδη καθωρίσθη. Διὰ τίνα λόγον νομίζουσι τινες τὴν ἐκλογὴν τοῦ πατριάρχου
Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου γενομένην τῶ 1453; Ἡδὴ ὁ ἀείμνηστος Κ.Ν. Σάββας
(ἐν προλόγῳ Γ' τόμου τῆς «Μεσαιωνικῆς» αὐτοῦ «Βιβλιοθήκης») καθώρισεν
ἔτος ἐκλογῆς τὸ 1454. Ἦτο δὲ περισσὴ ἢ ἐξ ἰδίων δῆθεν μελετῶν διακριβωσις
τοῦ τῆς ἐκλογῆς ἔτους, διότι πρὸ τοῦ 1800 ὁ Μορέρης, εἰς τὸ ἀξιότιμον αὐτοῦ
ιστορικὸν Λεξικόν, οὐ ὑπ' ὄψιν ἔχω τὴν δεκάτομον ἐκδοσιν, ὀρίζει ἔτος ἐκλογῆς
τοῦ Γενναδίου τῆς ἐγκαθιδρύσεως τὸ 1454. Ἐγὼ δ' ἀφ' ἐτέρου, τοῦ τῆς ἐκλο-
γῆς ἔτους ὄντος καθωρισμένου, ἠτύχησα (τῶ 1880) νὰ εὑρω παραιτήσεως
χρόνον τὸν μάιον τοῦ 1456.

Θὰ ἐξακολουθῶμεν κατ' ὀλίγον ἐπανορθοῦντες χρονολογικὰ πλημμελήμα-
τα εἰς ὅσα χρονογράφοι τινὲς ἀκριτοὶ περιέπεσαν ἕνεκα φυγοπονίας, ἢ ἴσως
οἰήσεως. Ἀθανάσιος Κομνηνὸς ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν αὐτοῦ
(σ. 121) κητακρίνει τὸν Μορέρην ὡς ψευδολόγον, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐφαί-
νετο γινώσκων τὴν ἀπὸ καταλύσεως τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἱστορίαν τῶν
πατριαρχῶν Κωνσταντινοπόλεως ἀκριβέστερον ἡμῶν. Εἰς τὸ ἔτος 1604 ἀκούσατε
τί γράφει ὁ Κομνηνός· «Ἀγκαλὰ καὶ ὁ Μορέρης εἰς τὸ Λεξικόν αὐτοῦ (τ. Β'
σ. 469) νὰ γράφῃ ὅτι, μετὰ τὸν δε' τὸν Ματθαῖον νὰ ἐπατριάρχευσε Γαβριήλ
τις ὁ ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἔτη δύο, καὶ μετὰ τοῦτον Θεοφάνης τις ὁ ἀπὸ Ἀθηνῶν,
νὰ ἐπατριάρχευσε μῆνας ἑπτὰ, εἶτα ἐπιτροπικῶς νὰ διώκησε τὸν Οἰκουμενικὸν
Θρόνον ἔτος ἐν ὃ Ἀλεξανδρείας Μελέτιος ὁ Πηγῆς, εἶτα νὰ ἐπατριάρχευσε πάλιν
τὸ δεύτερον ὁ αὐτὸς Ματθαῖος ἔτη πέντε, καὶ νὰ ἐξώσθη μετὰ ταῦτα ὑπὸ
τοῦ Ἀθηνῶν Νεοφύτου, παρ' οὐδενὶ ὅμως τὰ τοιαῦτα μυθολογήματα οὐδόλως
γραφῆ παραδοθέντα, οὐκ ἔχουσι ἀκολούθως τὸ ἀξιόπιστον».

Καὶ ἐν ταῦτοις, ἀπὸ τῆς ἐρεῦνης ἐπισήμων γραμμάτων, ἐμάθομεν, ὅτι καὶ
Γαβριήλ ὁ Θεσσαλονίκης ἐγένετο πατριάρχης, καὶ ὁ Ματθαῖος ἐγένετο πα-

τριαρχης, και ὁ Θεοφάνης Καρύκης ἐγένετο τοιοῦτος και ὁ Μελέτιος ὁ Πηγὰς ἐγένετο τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινοπόλεως ἐπιτηρητής, ὡς ἑαυτὸν ὑπέγραψεν. Ἐκ πεισμονῆς ἐνίοτε, ἐξ ἐπιπολαιότητος ἄλλοτε, κατεσκευάζοντο λάθη, ἄλλοτε δὲ παρετηρεῖτο προσκόλλησις εἰς τὸ σφάλμα, τὸ παρ' ἑτέρου γινόμενον, ἕνεκεν εὐλαβείας και τιμῆς πρὸς τὴν μνήμην αὐτοῦ, και τὴν εἰς τὸ σφάλμα ἐπιμονὴν ἐπάθομέν τινες ἡμῶν. Ἐκ πεισμονῆς, οἷον εἰπεῖν, παραμένουσιν ἀδιόρθωτα παραπτώματά τινα, κατὰ πολλὴν ἐρημίαν μελέτης, ἢ τολμηρίας.

Ἐν χρονικὸν παράπτωμα ἀνέλαβον νὰ ἐξετάσω πρὸ τινος, ποθῶν ἐπανόρθωσιν ἀληθείας ἀνεξετάστου και ἀφωτίστου εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔτους, καθ' ὃ καθιερώθη ἢ λεγομένη Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας· σήμερον ἐξετάζω δι' ὀλίγον ἄλλο σφάλμα χρονικόν, σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινοπόλεως.

Ἐκριναι κατὰλληλον πρὸς τοῦτο τὴν ἡμέραν, ἢ μᾶλλον ἐσπέραν ταύτην, καθὼ παραμονὴν μνήμης ἀγίου, μαρτυρήσαντος ἐν Βυζαντίῳ, ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, Μωκίου τοῦ μάρτυρος· ἐώρταζον τὴν μνήμην ταύτην τῇ 11 τοῦ μαῖου μηνός, ὡς ἐορτάζουσι σήμερον αἱ σλαβικαὶ και αἱ ἀραβικαὶ Ἐκκλησίαι, οὕτω και οἱ πατέρες ἡμῶν και πρόγονοι. Ἡμεῖς ἐώρτάσαμεν πρὸ δώδεκα ἡμερῶν.

Ἵποπτεύω, ὅτι μένομεν ἐν ἔτος ὀπίσω ὡς πρὸς τὸν ὀρισμὸν τοῦ χρόνου τῶν ἐγκαινίων τῆς Κωνσταντινοπόλεως, ἀκολουθήσαντες πάντες τὸν πολὺν Δουκάγγιον, ἔχοντα βεβαίως χρονογράφους τινὰς ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ σπουδαίῳ αὐτοῦ συγγράμματι, τῷ φέροντι τὸν τίτλον *Constantinopolis Christiana*. Περὶ μὲν τῆς 11 τοῦ μαῖου οὐδεμία ἀμφιβολίαν ἔχομεν· ὁ δὲ φιλίστωρ ἀναγνώστης μου δύναται νὰ ἴδῃ μνείαν αὐτῆς εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ *Βυζαντινοῦ Ἐορτολογίου* μου· ἀνάγκη ὅμως ἐπιμονωτέρας ἐξακριβώσεως τοῦ ἔτους, καθ' ὃ ἐγένοντο τὰ ἐγκαινία, ἢ ἱεραὶ τελεταὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς τοῦ Κωνσταντίνου πόλεως. Φαίνεται, τοῦλάχιστον εἰς ἐμέ, περιέργος πρᾶξις ἀγιασμοῦ τῆς πρωτεύουσης τοῦ κράτους και τελεταὶ και πανηγύρεις ἱεραὶ ἐν ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, ἐὰν ἀποδεχθῶμεν ὡς ἔτος ἐγκαινίων τὸ 330, καθὼς ἕως τῆς σήμερον διδάσκουμεν ἐπὶ τούτῳ και γράφομεν.

Ὁ χρόνους και καιροὺς ἐξονυχίζων θὰ εὕρῃ, ὅτι τῷ 330 ἢ πρώτη ἡμέρα τοῦ μαῖου μηνός ἦτο παρασκευῆ — εἴχομεν Πάσχα 19 ἀπριλίου, κατὰ τὸν νικαιανὸν πασχάλιον κανόνα — και λοιπὸν ἢ 11 μαῖου ἦτο δευτέρα. Ἡ κυριακὴ πολλὰ προνόμια ἀπελάμβανε, διὰ διατάγματος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καθιερωμένη εἰς εὐχὰς και δεήσεις και ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν, φρονῶ δέ, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔδει νὰ διεξαχθῶσιν αἱ ἱεραὶ τελεταὶ τοῦ ἀγιασμοῦ τῆς πόλεως, οὐχὶ δὲ ἐν ἡμέρᾳ δευτέρᾳ. Ὁ χρονογράφος Κεδρηνός, σημειούμενον εὐρών που ἔτος ἐγκαινίων τὸ 5838 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, και ὑπολογίσας, συνεπέρανε, ὅτι τὰ ἐγκαινία ἐγένοντο *μηνὶ μαῖω ια', ἡμέρᾳ β', ἡδίκτω γ'*, διότι ὡς εἶδομεν, ἢ πρώτη ἡμέρα τοῦ μαῖου τοῦ 330 ἦτο παρασκευῆ (Κεδρ. Α' σ. 497). Ὁ νῦν ἐξονυχιζόμενος μάιος εἶχε κατὰ τὸ ἔτος 329 τὴν πρώτην ἡμέραν αὐτοῦ πέμπτην, και τὴν 11 εἶχε κυριακὴν — εἴχομεν δὲ Πάσχα 6 ἀπριλίου,

κατὰ τὸν πασχάλιον κανόνα τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου — ἀφοῦ δὲ ἡ κυριακὴ ἦτο προσευχῶν, ἀγαθοεργιῶν και πανηγύρεων ἡμέρα, κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔπρεπε νὰ τελεσθῇ ὁ οὕτω λεγόμενος ἀγιασμοῦ τῆς πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου. Μνημεῖον δὲ πανάρχαιον ἱστορικόν, ἐκδοθὲν ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1884, ἐν τόμῳ Δ' τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας*, ἢ «πολιτεία» Μητροφάνους και Ἀλεξάνδρου τῶν ἀρχιεπισκόπων Κπόλεως, παραδίδει εἰς ἡμᾶς τὴν εἶδησιν, ὅτι καθηγάσθη, ἢ Κωνσταντινόπολις ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ, δῆλα δὴ 11 τοῦ μαῖου τοῦ ἔτους 329 και βεβαίως τὸ ἐπιὸν ἔτος ἦτο, κατ' ἐμέ, τὸ πρῶτον, καθ' ὃ (330) ἤρξατο πανηγυριζόμενον «τὸ γενέθλιον» τῆς πόλεως. Ἀγνοῶ δὲ τί σημαίνει ἢ παρὰ τῷ ἐκκλησιαστικῷ χρονογράφῳ Φιλοστοργίῳ (βιβ. Β', 9) ὑπόμνησις, ὅτι τῷ εἰκοστῷ ὀγδῶφ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Κωνσταντῖνος «μετεσκεύασε» τὸ Βυζάντιον εἰς πόλιν ἐπάνυμον αὐτῷ, δῆλα δὴ τῷ 334, ὅτε, δυστυχῶς, ἢ 11 τοῦ μαῖου ἦτο σάββατον.

Τὰ μεγάλα και κοινωφελῆ γεγονότα διέπραττον κατὰ δεκαετηρίδας οἱ παλαιοὶ αὐτοκράτορες, ἐλογίζοντο δὲ τὴν συμπλήρωσιν δεκαετίας μέγα τι· διότι, πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, δεκαετίας οἱ αὐτοκράτορες σπανίως συνεπλήρουν. Σωκράτης ὁ Σχολαστικός, ὁ λεγόμενος ἐκκλησιαστικὸς ἱστοριογράφος, ἰδοὺ τί λέγει (βιβ. Α', 16): *Ὁ βασιλεὺς δὲ μετὰ τὴν Σύνοδον... ἐπιτελέσας δημοτελῆ τῆς εικοσαετηρίδος αὐτοῦ ἑορτῆν, εὐθέως περὶ τὸ ἀνορθοῦν τὰς Ἐκκλησίας ἐσπουδάξεν· ἐποίησε δὲ τοῦτο κατὰ τὰς ἄλλας πόλεις, και ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἐπανόμῳ ἦν, Βυζάντιον καλουμένην τὸ πρότερον, ἠῤῥησε, τείχη μεγάλα περιβαλὼν, και διαφόροις κοσμήσας οἰκοδομήμασιν.* Ἀπὸ τούτων, κατ' ἀνάγκην, φθάνομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι μετὰ τὴν Α' ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον, ἥτις συνεκλήθη οὐπω συμπληρουμένης τῆς δευτέρης δεκαετίας, ὁ Κωνσταντῖνος ἤρξατο τῆς τοῦ πάλλιν Βυζαντίου «μετασκευῆς» εἰς Κωνσταντίνου-πόλιν, ἐγειρών ἐρυμνὰ τὰ πρερκτεινόμενα τείχη, κτίζων μέγαρα και σιταποθήκας, μυλωνὰς και λουτρά, ἐμβόλους και φόρους (ἀγοράς), οἰκοδομῶν ναοὺς και σέκρετα, ἵπποδρόμους εὐτρεπίζων, ἀγάλματα και στήλας και ἀνδριάντας μετακομίζων, πρὸς στολισμὸν τῆς Κωνσταντινοπόλεως. Ἐγὼ δὲ τείνω νὰ πιστεύω, ὅτι συνόλη ἢ ἐργασία αὕτη διήρκεσεν ἔτη δύο ἢ τρία, και ὅτι, τείχη και κτίρια χρήσεως ἱεράς και κοσμικῆς καθηγάσθησαν ἐν εὐχαῖς και ψαλμοῖς ἱεροῖς ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ τῷ 329, μαῖου 11. Τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἐγκαινίων ἤρξαντο πανηγυρίζοντες οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς 11 μαῖου 330, ὅτε χρονοθετοῦσιν οἱ μέχρι τοῦδε γράψαντες τὰ ἐγκαινία αὐτῆς, τὸ λεγόμενον τότε «γενέθλιον τῆς πόλεως».

Ἀπὸ τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους ἀρούμαι μίαν εἶδησιν ἀναφερομένην εἰς τὸ ἔτος 330, καθ' ὃ διέταξεν ὁ Κωνσταντῖνος, ἵνα ἢ ἐπάνυμος αὐτῷ πόλις ὀνομάζηται Νέα Ῥώμη (Θεοφ. Α' σ. 42). Ἐντεῦθεν, ἢ και ἐν τ ε ὕ θ ε ν, ἐπῆλθεν ἢ σύγχυσις περὶ τῆς τελέσεως τῶν ἐγκαινίων κατὰ τὸ 330, κατὰ τὴν ἐμὴν ἀντίληψιν και κρίσιν. Εἰσέτι στίχοι τινὲς καλὸν νὰ προστεθῶσιν εἰς τὸν βραχὺν ἱστορικὸν τοῦτον λόγον.

Τὸ λαμπρὸν ἱστορικὸν μνημεῖον περὶ Μητροφάνους καὶ Ἀλεξάνδρου, γραφέν κατὰ τὴν Ε΄ ἰσως ἢ τὸ τέλος τῆς Δ΄ ἑκατονταετηρίδος, ὀδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν κυριακήν, ὡς ἡμέραν ἀγιασμοῦ τῆς Κωνσταντινοπόλεως· ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον 11 μαΐου 329. Λαϊκαὶ δὲ παραδόσεις ἐὰν πιστευθῶσιν, ἀφοῦ οὐδὲν εἰσάγουσιν ἀντιπίπτον εἰς ἱστορικὰ καθεστῶτα, ἀναφέρουσιν, ὅτι οἱ τῆς Α΄ Οἰκουμένης Συνόδου πατέρες, οὐχὶ βεβαίως πάντες, ἔμειναν ἀρκετὸν καιρὸν εἰς τὴν Νίκαιαν. Ἐτελειώθη δὲ ἡ ἁγία καὶ ἱερὰ πρώτη σύνοδος εἰς χρόνους τρεῖς ἡμισυ κατὰ τὸν ἀπρίλιον μῆνα, διότι εἰς μὲν τὸν ἀπρίλιον σνήχθησαν, καὶ πάλιν τὸν ἀπρίλιον ἐτελείωσαν τοὺς τρεῖς χρόνους· ἔκαμαν δὲ καὶ ἕως τὸν σεπτέμβριον, ὅπου ἐπέρασεν ὁ χρόνος. Ταῦτα διδάσκει εἰς τὸν κοινὸν λαὸν ὁ γνωστὸς Χρονογράφος, συλλέξας ἀπὸ παραδόσεων ἐγγράφων. Τὸν δὲ σεπτέμβριον ὁ Κωνσταντῖνος ἐκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τὴν νεόκτιστον πόλιν, ὅπως εὐλογήσωσι τὴν νέαν πρωτεύουσαν· οὕτω δὲ φθάνομεν αἰσίως εἰς τὸ τέλος τοῦ 328, ὅπῃθεν ἀκατάληπτος ἢ ἐπὶ ἕν καὶ ἡμισυ ἔτος ἀναμονὴ τῆς 11 μαΐου τοῦ 329, ἀφοῦ τὸ 329 καὶ ὁ μᾶϊος αὐτοῦ ἦσαν πλησιέστερον. Μένει κατόπιν εἰκασιῶν μου ἢ ἀπορία, διὰ τίνα λόγον προέκρινεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τὴν 11 μαΐου, καθ' ἣν ἡ μνήμη Μωκίου τοῦ μάρτυρος, ὡς ἡμέραν ἐγκαινίων· ὁ Μώκιος εἴκε τὸ γένος ἐκ Ῥώμης, ἔμενεν ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Θράκης, ἤθλησεν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐν Βυζαντίῳ, ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Λόγοι προτιμήσεως ἀγιολογικῆς δυσνόητοι· ὑπονοῶ τὴν 11 μαΐου ὡς ἡμέραν, ἣτις ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν βίον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἢ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, τῆς μεγάλης Ἑλένης. Μηδ' ἀπορήσετε διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν· ἢ διακριθεῖσα διὰ φιλανθρωπίαν καὶ εὐσέβειαν καὶ γεννήσασα καὶ μέγαν αὐτοκράτορα, οὐδεὶς φθόνος ἂν ὀνομασθῆ καὶ αὐτὴ μεγάλη.

Τῆ ... μαΐου 1935

ἀγιολογικῆς δυσνόητοι· ὑπονοῶ τὴν 11 μαΐου ὡς ἡμέραν ἣ-
 ἀπορία, διὰ τίνα λόγον προέκρινεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τὴν 11 μαΐου, καθ' ἣν ἡ μνήμη Μωκίου τοῦ μάρτυρος, ὡς ἡμέραν ἐγκαινίων· ὁ Μώκιος εἴκε τὸ γένος ἐκ Ῥώμης, ἔμενεν ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Θράκης, ἤθλησεν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐν Βυζαντίῳ, ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Λόγοι προτιμήσεως ἀγιολογικῆς δυσνόητοι· ὑπονοῶ τὴν 11 μαΐου ὡς ἡμέραν, ἣτις ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν βίον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἢ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, τῆς μεγάλης Ἑλένης. Μηδ' ἀπορήσετε διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν· ἢ διακριθεῖσα διὰ φιλανθρωπίαν καὶ εὐσέβειαν καὶ γεννήσασα καὶ μέγαν αὐτοκράτορα, οὐδεὶς φθόνος ἂν ὀνομασθῆ καὶ αὐτὴ μεγάλη

Εὐκλ. Γεδεών 1935

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΝΕΟΣ
ΤΗΣ ΒΟΥΝΑΙΝΗΣ (I' ΑΙ.)

Π ρ ο σ θ ή κ η

Στις παλαιές εικονογραφικές παραστάσεις του αγίου Νικολάου του Νέου της Βουναίνης (σελ. 86-102 του τόμου αυτού) πρέπει να προστεθούν και οι εξής:

λζ'. Τοιχογραφία στον κυρίως ναό του 'Αγίου Δημητρίου στα Παλατίτσια του Ν. 'Ημαθίας. 'Ο ναός αυτός τοιχογραφήθηκε το 1570 από ζωγράφους καταγόμενους από το Λινοτόπι. 'Ο άγιος εικονίζεται νέος και άγένειος, με βοστρυχωτά μαλλιά και έντονα χαρακτηριστικά του προσώπου. Φέρει την έπιγραφή: Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΝΕΟΣ¹.

λη'. Τοιχογραφία του τέλους του Ιζ' ή των αρχών του ΙΖ' αϊ., στο βόρειο τοίχο του κυρίως ναού, δίπλα στο τέμπλο του ναού του 'Αγίου Γεωργίου Μπαμπίνης του Ξηρομέρου. 'Ο άγιος Νικόλαος ο Νέος εικονίζεται όλόσωμος φορώντας πολύπτυχο μοναχικό ένδυμα².

λθ'. Τοιχογραφία στο λιθόχτιστο τέμπλο του ναού του 'Αγίου Δημητρίου στο 'Αρχοντοχώρι του Ξηρομέρου. 'Ο άγιος Νικόλαος εικονίζεται, όπως συνήθίζεται, όλόσωμος, νέος και άγένειος, με την έπιγραφή: Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΝΕΟΣ³.

μ'. Τοιχογραφία στο καθολικό της Μονής του 'Αγίου 'Αθανασίου στην Ζαγορά του Πηλίου. Οι τοιχογραφίες αυτές έγιναν κατά το έτος 1645/46

1. Είχε ήδη τυπωθεί ή νέα μελέτη μου για τον άγιο Νικόλαο της Βουναίνης και είχε κυκλοφορήσει και ως άνάτυπο (σελ. 71-148 + πίν. Α'-Μ' του τόμου αυτού), όταν ή βυζαντινολόγος κ. Άναστασία Τούρτα με πληροφόρησε για την ύπαρξη της τοιχογραφίας αυτής, ως και της ύπ' αριθ. μ', στην Ζαγορά του Πηλίου. 'Η κ. Ά. Τούρτα επίσης, έκτός από τις σχετικές πληροφορίες, μου παρεχώρησε και τις φωτογραφίες των δύο αυτών τοιχογραφιών που δημοσιεύω στους έκτις κειμένους πίνακες ΜΘ'-Ν'. Την εύχαριστώ θερμότατα.

2. Αθ. Δ. ΠΑΛΙΟΥΡΑ, Βυζαντινή Αιτωλοακαρνανία — Συμβολή στη Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή μνημειακή τέχνη, Αθήνα 1985, σ. 124-125, 337-341 και εικ. 138 (στη σ. 140, όπου φωτογραφία της τοιχογραφίας αυτής).

3. Αθ. Δ. ΠΑΛΙΟΥΡΑΣ, ό.π., σ. 125 (όπου και φωτογραφία της τοιχογραφίας αυτής).

ἀπὸ ζωγράφους καταγόμενους ἐπίσης ἀπὸ τὸ Λινοτόπι. Ὁ ἅγιος εἰκονίζεται νέος καὶ ἀγένειος, κρατώντας σταυρὸ μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι. Φέρει τὴν ἐπιγραφή: Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΝΕΟΣ.

μα'. Στηθάριο τοῦ ἁγίου στὶς τοιχογραφίες τοῦ νάρθηκα τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος τῶν Μετεώρων, πού, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφή, ἔγιναν τὸ ἔτος 1692. Τὸ στηθάριο τοῦ ἁγίου Νικολάου βρίσκεται στὸ δεξιὸ ἄκρο τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκα, ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου (ὡς πρὸς τὸν εἰσερχόμενον). Ὁ ἅγιος εἰκονίζεται κατὰ τὸ γνωστὸ τυπικὸ τρόπο, νέος καὶ ἀγένειος· φέρει τὴν ἐπιγραφή: Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΝΕΟΣ⁴.

Ἐπίσης, στοὺς φερωνύμους ναοὺς τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης (σελ. 106-109 τοῦ τόμου αὐτοῦ) πρέπει νὰ προστεθεῖ παλαιὸς βυζαντινὸς ναὸς πού βρίσκεται στὴν περιοχή τοῦ χωριοῦ Παρόρι, στὰ σύνορα τῶν νομῶν Βοιωτίας καὶ Φθιώτιδας. Ὁ ναὸς αὐτός, πού, ὅπως ἀποδεικνύουν μερικὰ λείψανα παλαιῶν κτισμάτων, θ' ἀποτελοῦσε κάποτε τὸ καθολικὸ μοναστήριον, χρονολογεῖται, πιθανότατα, στὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ ΙΒ' αἰώνα⁵, καὶ εἶναι, μαζί μὲ τὸ καθολικὸ τῆς φερωνυμίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου Μονῆς Ὑψηλάντη Βοιωτίας (ΙΒ' ἐπίσης αἰ.), ἓνας ἀπὸ τοὺς παλαιότερους σώζόμενους ναοὺς πού ἀνεγέρθησαν πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς Βουναίνης.

Ναοὶ ἀφιερωμένοι στὸν ἅγιο Νικόλαο τῆς Βουναίνης ὑπάρχουν ἐπίσης στὴν περιοχή τοῦ Ἐηρομέρου, ὅπως ὁ κοιμητηριακὸς ναὸς στὸ Ἀρχοντοχώρι, ἄλλος κοντὰ στὰ Παλιάμπελα καὶ τρίτος δυτικὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ, πάνω σὲ λοφίσκο⁶. Σχετικὰ μὲ τὴ συχνὴ εἰκονογράφηση τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου σὲ ναοὺς τοῦ Ἐηρομέρου καὶ τὴν ὑπαρξὴ ἐκεῖ ἀρκετῶν φερωνύμων ναῶν του, ὁ Ἀθ. Παλιούρας, σὲ πρόσφατῃ μελέτῃ του, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «Ἡ στενὴ λατρευτικὴ σχέση των κατοίκων του Ἐηρομέρου πρὸς τὸν ἅγιο Νικόλαο τὸ Νέο πιθανότατα σχετίζεται μὲ τις μετακινήσεις τῶν ποιμένων ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, τὴν Πίνδο καὶ τὴν Ἠπείρο στὴν Ἀκαρνανία σὲ ἀναζήτησι τροφῆς στὴ χειμερινή περίοδο, φαινόμενο που συνεχίζόταν ὡς τὰ τελευταία χρόνια. Στις εποχιακὲς αὐτὲς μετακινήσεις οἱ ποιμένες διέδιδαν τὴ λατρεία τοῦ τοπικοῦ ἁγίου καὶ μαζί τὴν εἰκονογραφία του»⁷.

Ὅμως, ὅπως ἀναφέρω καὶ παραπάνω⁸, ὁ κατάλογος αὐτὸς τῶν εἰκονογραφικῶν παραστάσεων καὶ τῶν φερωνύμων ναῶν τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς

4. Τὴν τοιχογραφία αὐτὴ ἐπεσήμανα κατὰ τὴν πρόσφατῃ (Σεπτ. 1986) ἐπίσκεψή μου στὴ μονή.

5. Βλ. ΣΤ. Β. ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΥ, «Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου κοντὰ στὸ Παρόρι τῆς Βοιωτίας», *Α' Διεθνὲς Συνέδριο Βοιωτικῶν Μελετῶν — Πρόγραμμα ἔργων*, Θῆβα 10-14 Σεπτ. 1986, [Ἐταιρεία Βοιωτικῶν Μελετῶν], σ. 39-40.

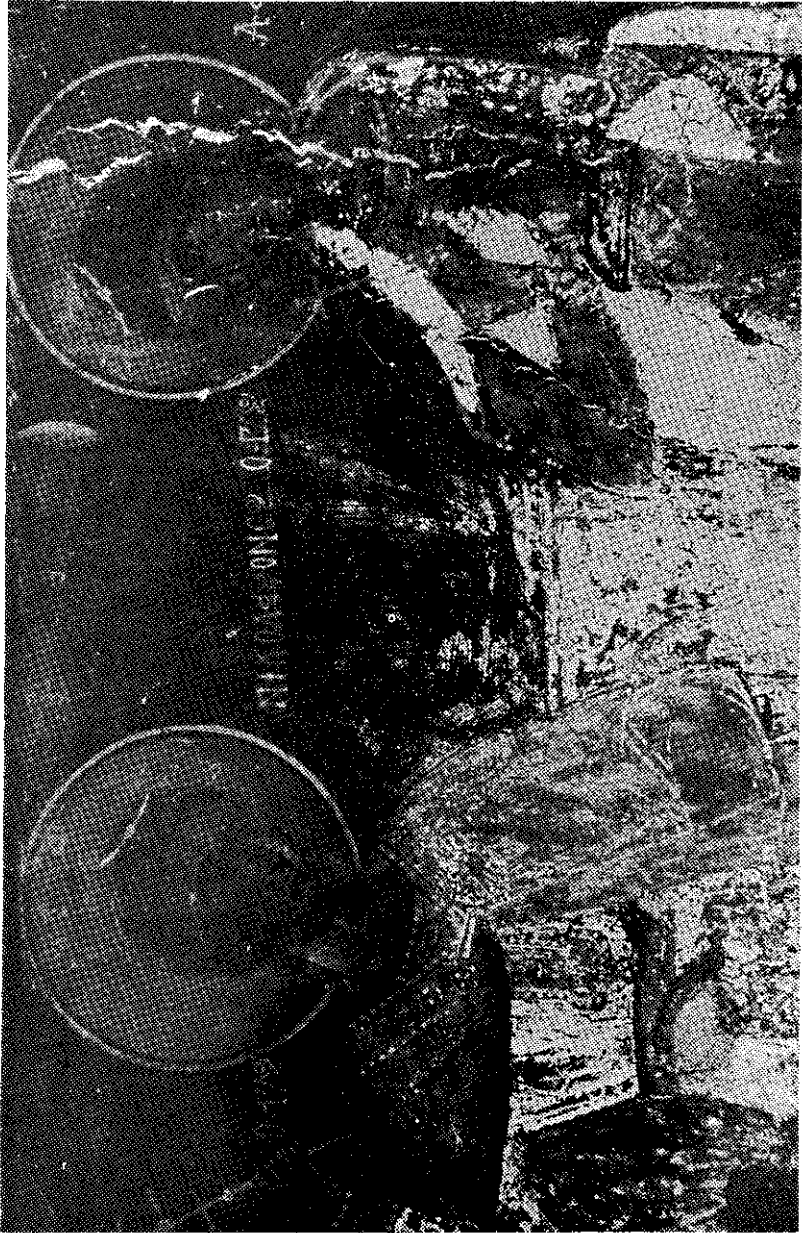
6. ΑΘ. Δ. ΠΑΛΙΟΥΡΑΣ, *ὁ.π.*, σ. 125.

7. ΑΘ. Δ. ΠΑΛΙΟΥΡΑΣ, *ὁ.π.*, σ. 125.

8. Βλ. σελ. 102 καὶ 109 τοῦ τόμου αὐτοῦ.

Ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος (τῆς Βουναίνης). Τοιχογραφία (ἔτ. 1570) τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στὰ Παλιόμπελα Ἠμαθίας.

Ἀριστερά, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος (τῆς Βουναίνης). Τοιχογραφία (ἐτ. 1645/46)
τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἁγίου Ἀθανασίου στὴν Ζαγορά τοῦ Πηλίου.

Βουναίνης εἶναι μόνο ἐνδεικτικός, καὶ σὲ καμιά περίπτωση δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πλήρης καὶ ὀριστικός. Ἀσφαλῶς, καὶ σὲ πολλές ἄλλες ἐκκλησίες, φερόνυμες ἢ μὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, καθὼς καὶ σὲ μοναστήρια (ποὺ δὲν ἀναφέρονται ἐδῶ) θὰ ὑπάρχουν τοιχογραφίες ἢ καὶ φορητὲς εἰκόνες τοῦ νεομάρτυρα, ἀφοῦ ἡ φήμη καὶ ὁ ἑορτασμὸς τῆς μνήμης του εἶχαν διαδοθεῖ καὶ ἐξαπλωθεῖ σὲ ὁλόκληρο τὸν ἐλλαδικὸ χῶρο ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτόν.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΑΓΗΣΙΛΑΟΥ ΖΟΥΜΑΔΑΚΗ
ΙΚΑΡΙΑΣ 9 — ΑΘΗΝΑΙ (Ν. ΚΟΛΟΚΥΝΘΟΥ)
ΤΗΛ. 57 22 088